FÜTUHÂT-I MEKKİYYE

İbn Arabî

1

LITERA YAYINCILIK

FÜTÛHÂT-I MEKKİYYE

I

MUHYİDDİN İBN ARABÎ

Çeviri: Ekrem Demirli

Fütûhât-ı Mekkiyye Projesi MACİTLER GRUP'un
desteği ile gerçekleştirilmektedir.

LİTERA YAYINCILIK
İSTANBUL – 2007

BİRİNCİ SİFR

FÜTUHAT-I MEKKİYYE'NİN BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

(Kitaba Başlangıç)

Hamd, şeyleri bir yokluktan ve yokluğun yokluğundan var eden ve şeylerin varlığını kelimelerinin[1] yönelişine dayandıran Allah'a mahsustur.[2] Bu sayede onların yaratılmışlığını ve Hakk'ın kadimliğinden kaynaklanan ezeliliklerinin sırrını öğrendiğimiz gibi Allah'ın bize bildirdiği kadimliğini de öğreniriz.

Münezzeh Allah, zuhur edip izhar ederek zâhir[3] olmuştur, bâtın kalmamıştır; fakat (aynı zamanda) bâtın[4] olmuş ve bâtın kılmıştır. Kulun varlığı, öncesinde de sabit iken, O'nun için el-Evvel (İlk) ismini sabit kılmıştır; yok oluşun ve yoksunluğun takdir edilmesi ise daha önce de sabit iken, Hak için el-Âhir (Son) ismini sabit kılmıştır.

Asır ve muasır, cahil ve haberdar olmasaydı, O'nun el-Evvel ve el-Âhir veya el-Bâtın ve ez-Zâhir isimlerinin anlamını kimse bilemeyecekti. Bu gibi isimler, bu en yüce anlamda Tanrı'nın güzel isimleri olsa bile, isimler arasında bir farklılaşma vardır. Söz konusu farklılaşma, menzillere yerleşmek için vesileler edindiklerinde belirginleşir. Bu meyanda, söz gelimi, Abdülhalîm Abdülkerîm olmadığı gibi Abdulgafûr da Abdüşşekûr[5] değildir; Her kulun bir ismi vardır ki o isim o kulun rabbidir. Kul beden, bu isim ise onun kalbidir.[6]

Münezzeh Allah, bilen ve öğreten el-Alîm, hüküm veren ve verdiren el-Hâkim, kahreden ve kâhır gücü veren el-Kâhır, takdir eden ve cimrilik etmeksizin kazandıran el-Kadîr'dir. O Allah, bekası kendisiyle var olan bir özelliğe dayanmayan el-Bâkî'dir. O, müşahede esnasında yüz yüze olmak ve karşıda bulunmak halinden münezzeh olandır. Kul, bu en nezih[7] mertebede[8] tenzihe ulaşır. Allah Teâla'ya ise bu en nezih makamda teşbih asla ilişmez. Bu mertebede yönler ortadan kalkar. Kul, Hakka bakmaya kalkıştığında ise bir yöne dönmek de söz konusu olmaz.

Tanrı'nın sıfatlarında ve zatında yüce ve yücelten olduğunu bilenin övgüsüyle O'na hamd ederim. Bu hamdin sahibi, tecellilerinin dışında (Hakkın zatı üzerine) izzet perdesinin çekili ve O'nun zatını bilme kapısının kilitli olduğunu bilir. (Bilir ki) Allah kuluna hitap ederse O, işittiren-işitilen, emrettiği bir şeyi yaptırırsa itaat edilen-itaat ettiricidir.

Bu hakikat beni hayrete düşürdüğünde, yaratılmışlık özelliğiyle şöyle bir şiir terennüm ettim:

Rab Hak, kul Haktır
Nasıl böyle olabilir, sorumlu tutulan kimdir?
'Kuldur' dersen, işte o ölümlüdür!
'Rabdir' dersen, O nasıl sorumlu olabilir ki!

Allah, dileseydi yaratıklarını kendisine itaat ettirirdi. O, üzerinde belirlenmiş zorunlu hakkı vermede insaf sahibidir. Ortada, sadece tamamen silikleşmiş boş gölgeler, 'alt-üst olmuş çardaklar' vardır. Sesin yankılanmasında, doğru yolu bulan kimse için işaret ettiğimiz konuyla ilgili bir sır vardır.

Yükümlü tutma sayesinde el-Ma'bûd (ibadet edilen, tapınılan) isminin ortaya çıktığını tam olarak öğrenenin yaptığı şükürle Allah'a şükrederim. 'Allah'tan başka güç ve kudret sahibi yoktur' ifadesinin hakikatiyle de cömertlik hakikati ortaya çıktı. Cennet yapılan amelin karşılığı sayılsaydı, o zaman öğrenmiş olduğun ilâhî cömertlik nerede kalırdı? Sen, özün gereği ikrama mazhar olduğunu ve nefsinin aslını bilmekten perdelisin. Sayesinde karşılık beklediğin şey sana ait değilse nasıl olur da amelini görebilirsin?

Artık şeyleri Yaratıcılarıyla, rızıklananları rızkı verenle baş başa bırak! Allah, bıkmadan veren, saltanatı aziz ve yüce olan Sultandır; kullarına karşı lütufkâr, *'Benzeri yoktur, O her şeyi işiten ve görendir'*[9] diye bildirilen, (her şeyden) haberdar olandır.

(Hakikat-i Muhammediye Üzerine Düşünceler)

Allah'ın rahmeti, âlemin sırrı ve özü, âlemin gayesi ve varlık sebebi, doğru sözlü efendimiz, Rabbine yönelmiş, kayan yıldızın (Hz. Muhammed'in) üzerine olsun. O, kendisini geceleyin yürüten Hakkın örneksiz yarattığı şeylere bıraktığı ayetleri ve gerçekleri göstermek için, yedi yıldızı aşan kimsedir.

Bu girişi yazarken, celâl mertebesinde gerçeklerin misal âleminde, gaybî bir müşahededede kalbî bir keşifle onu gördüm.[10]

Ben onu (s.a.v) sözü edilen âlemde maksatları korunmuş, müşahedeleri sakınılmış, yardım edilmiş, desteklenmiş efendimiz olarak gördüm. Bütün peygamberler önünde dizilmiş, ümmeti de -ki onlar en hayırlı ümmettir- etrafında toplanmıştı. Hizmet melekleri[11] makamının tahtının etrafından dönüyordu. Amellerden doğan melekler ise önünde saf tutmuştu.

Sıddîk (Ebû Bekir) mübarek sağ yanında, Faruk (Ömer) en mukaddes sol yanında idi, Hatem[12] önünde diz çökmüş, ona ünsa (dişi) olayını anlatmaktaydı. Ali de (s.a.v) kendi diliyle Hatem'in söylediklerini aktarıyordu. İki nur sahibi (Osman) hayâ örtüsünü bürünmüş, kendi işine dönmüştü.

En yüce Efendi, en tatlı ve hoş kaynak, en açık ve parlak Nur, yöneldi ve hükümde benimle arasındaki ortaklık nedeniyle Hatem'in ardında beni gördü. Yüce Efendi Hatem'e buyurdu:

-Şu senin dengin, oğlun ve dostundur. Önüme, onun için tarfâ[13] ağacından bir minber koy.'

Sonra bana işaret etti:

–'Muhammed! Minbere çık! Beni peygamber olarak göndereni ve beni medh et! Sende bana karşı sabırsızlanan benden bir nişan var. O nişan, senin zatında hükümrandır. Bana ancak bütünün ile yönelebilir. O nişanın (bana) dönmesi kaçınılmazdır. Çünkü o, bedbahtlık âleminden değildir. Gönderildiğim günden beri, herhangi bir varlıkta benden bir şey bulunmuşsa o kişi ancak mutlu, Yüce Topluluk içinde şükredilen ve övülen birisi olmuştur.'

Bunun üzerine Hatem, bu çok önemli müşahede yerine o minberi koydu. Minberin üzerine en parlak ışıkla şöyle yazılıydı: 'Bu en temiz Muhammedî makamdır, ona yükselen, ona varis olur. Allah onu şeriatın saygınlığını korumak için gönderir ve görevlendirir.'

Bana o vakitte hikmet vergileri bahşedildi. Sanki bütün hakikatleri toplama özelliği (cevâmiu'l-kelim) verilmişti bana. Allah'a şükrettim ve minberin üzerine çıktım. Hz. Peygamberin oturduğu ve yerleştiği yerde bulundum. Bulunduğum basamakta beyaz bir örtünün yeni benim için yayıldı, üzerine oturdum. Artık, kendisini tenzih etmenin ve şerefine saygının gereği, Peygamber'in ayaklarıyla bastığı yere temas etmiyordum. Ayrıca dikkatimiz şuna da çekilmiş ve bize öğretilmiş oldu ki Hz. Peygamber'in Rabbinden müşahede ettiği makam, varisleri tarafından ancak onun elbisesinin ardından görülebilir.[14] Böyle olmasaydı, biz de Peygamberin keşf ettiğini keşfeder, onun bildiğini bilirdik.

Haberini öğrenmek için izini sürdüğün kimseyi görmez misin? Sen, Peygamberin gittiği yoldan müşahede ettiği şeyi müşahede edemez ve niteliklerin Tanrı'dan olumsuzlanması yoluyla nasıl bildirileceğini bilemezsin. Çünkü Hz. Peygamber, söz gelişi, düz niteliksiz bir toprak görmüş ve onun üzerinde yürümüştür. Sen ise onun izinde yürüyor ve sadece onun ayak izlerini görüyorsun.

Burada, araştırırsan kendisine ulaşabileceğin gizli bir sır vardır. Bu sır şundan kaynaklanır: Hz. Peygamber, önder olduğu için –zira onun için önyön gerçekleşmiştir- herhangi bir iz görmez ve onu bilmez. Sen ise onun ardından gittiğinde o izi görür ve göremediği şeyi görürsün.[15]

Bu makam, Musa'nın -ona ve efendimize selâm olsun- Hızır'a tepkisinde tezahür etmiştir.

Kul der ki: Bu en yüce durakta İsrâ gecesi Rabbine 'iki yay ucu kadar yakın olan' zatın önünde durduğumda, hoşnut ve mahcup bir halde ayağa kalktım. Sonra, Ruhu'l-Kuds ile desteklendim ve irticalen söze başladım:

Ey ayetleri ve haberleri indiren!
Bana da isimlerin gösterdiği şeyleri indir
Böylece seni bütün övgü türleriyle övebileyim
Hem sevinç hem de kederdeki övgüler ile
Sonra Hz. Peygamber'e (s.a.v) işaret ettim:
Bu Efendi, âlem'dir
Onu halifeler devrinden soyutladın
Onu soylu asıl yaptın, Âdem ise
Henüz yaratılış toprağıyla su arasındaydı
Onu naklettin, ta ki kendi devri geldi[16]
Onun sonunu başlangıca bağladın
Onu hor ve korkan bir kul olarak yerleştirdin
Bir dönem size Hira dağında yakarırdı
Ta ki ona katınızdan bir müjdeci geldi
Görevi bildirmek olan Cebrail
Dedi ki: 'Selâm sana! Sen Muhammed'sin
Kulların sırrı, habercilerin Mührü (ve sonuncusu)
Efendim! Doğru mu söylüyorum? (dedim) Bana dedi ki:
Doğru söyledin ve sen benim örtümün gölgesisin
Artık hamd et ve Rabbine övgüyü artır
Kuşkusuz sana eşyanın hakikatleri öğretildi
Rabbinin işinden sana açılanı bize nesir olarak bildir
Senin korunmuş kalbine, karanlıkta açılanı
Bir hakikatle var olan her türlü gerçekten
Alış-veriş olmaksızın malın olarak sana gelen gerçeği.

Sonra el-Allâm'ın[17] diliyle söze başladım, Hz. Peygamber'e –s.a.v– işaret edip dedim ki sana korunmuş kitabı indirene hamd ettim. O, 'ancak temiz olanların dokunabileceği' kitaptır ve güzel huyların nedeniyle eksikliklerden nezih ve arınmış iken sana indirildi. Allah Nun Suresi'nde buyurur ki: *'Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla: Nun'a, Kalem'e ve yazdıklarına yemin olsun. Sen Rabbinin nimetinden sakınılmış değilsin. Senin için kesintisiz nimet vardır. Sen yüce bir ahlâka sahipsin. Bunu sen de göreceksin, onlar da görecekler.'*[18]

Sonra irade kalemi ilim okkasına daldırıldı, kudret eliyle korunmuş ve saklanmış Levha'da olmuş, olan, olacak ve olmayacak her şey yazıldı.[19] Olmayan, Allah olmasını dileseydi ki dilemez, nasıl olacak ise öyle olurdu. Bunlar Allah'ın bilinen ve ölçülü kaderinden, cömert-gizli ilmindendir. *'Rabbin onların nitelemelerinden münezzehtir.'*[20]

O Allah bir ve tektir, müşriklerin koştuğu ortaklardan münezzehtir.

O yüce Kalem'in diğer isimler içinden yazdığı ilk isim şudur: Ey Muhammed! Ben, senin mülkün olacak âlemi senden dolayı yaratmak istiyorum. Bunun için (önce) su cevherini yaratacağım. Ben onu en korunmuş izzet perdesinin aşağısında yarattım ve ben yine Amâ'da[21] bulunduğum hal üzereyim, benimle beraber hiçbir şey yoktur.

Allah, yuvarlaklık ve beyazlıkta bir cevhere benzeyen suyu soğukdonuk bir dolu tanesi gibi yarattı,[22] cisimlerin ve arazların bilkuvve halindeki zatlarını ona yerleştirdi.

Ardından Arş'ı yarattı ve er-Rahman onun üzerine istiva etti.[23] Kürsü'yü koydu ve iki ayak[24] ona sarkmış iken Allah celâl gözüyle bu cevhere baktı. Cevher utancından eridi, dağıldı ve su gibi aktı. Gök ve yer yaratılmazdan önce Tanrı'nın Arş'ı işte bu su üzerinde idi.

Bu esnada varlıkta sadece istiva edilen yer, istiva ve istiva edenin hakikatleri vardı. Bunun ardından nefesi gönderdi ve onun rüzgârıyla su dalgalandı ve köpürdü. Arş'ın sahiline vurduğunda ise övülen Tanrı'nın hamdini seslendirdi. (Kürsü'ye sarkmış) Topuk titredi. Sonra suya hitap etti: 'En övülen zat benim!' Su utandı, ortasına kavuşmak istercesine gerisin geriye çekildi, meydana getirdiği köpüğünü sahile bıraktı. İşte eşyanın çokluğunu içeren, o suyun köpüğüydü.

Allah o köpükten yeryüzünü yaratılışı bakımından dairesel, uzunluğu ve genişliği itibarıyla ise silindir şeklinde inşa etti. Ardından, parçalanma esnasında yerin sürtünme ateşinden dumanı yarattı. O dumanda yüce gökleri açtı[25], onu nurların mahalli ve Yüce Topluluğun konaklama yeri yaptı. Bu mahal, aydınlık cisimlerinin süslediği yıldızlarıyla yeri süsleyen bitkilerin çiçeklerinin karşısında bulundu.

Allah Âdem ve oğulları için teşbihten münezzeh zatını ve iki elini ayırdı. Böylelikle Âdem'in bedeninin yaratılışını gerçekleştirdi, onu iki şekilde düzenledi: Ömrünün bitimi ve ebediliği kabul (özelliği). Bu varlığın bulunduğu yeri ise varlık küresinin noktası yaptı. Onun varlığını gizleyerek, ardından *'Gördüğünüz bir direk ile'*[26] ifadesiyle kullarının dikkatini ona çekti. Binaenaleyh insan berzah'a[27] göçtüğünde –ki orası hayat diyarıdır- gök kubbe çöker, paralanır ve 'yağ gibi' akan bir ateş alevine döner.

Görelileri bilen kimse zikrettiğimiz işaretleri anlar ve kesin olarak şunu öğrenir: Çocuğu olmaksızın bir insan baba olamayacağı gibi kubbe de direksiz ayakta duramaz. O halde direk, tutan sebep'tir. O sebebin insan olduğunu kabul etmek istemezsen, onu el-Mâlik'in kudreti de sayabilirsin.

Böylelikle, göğü ayakta tutan bir tutan'ın bulunmasının şart olduğu ortaya çıkmıştır. Gök bir mülktür ve ona sahip olacak bir malik (sahip) bulunmalıdır. Bir şeyin tutulma sebebi onu tutan demektir. Bir kimse için bir şey var olmuşsa o sebep, var olan o şeyin sahibidir.

Kudret varlık ve yokluk arasında kendilerini tuttuğunda –ki bu hal inşa (var etme, yaratma) halidir- mutluların hakikatleri, anlaşma ve hidayet gözüyle neticenin güzelliğini, bedbahtların hakikatleri ise itaatsizlik ve taşkınlık gözüyle neticenin kötülüğünü gördüğünde, mutlular varlığa koşmuş, bedbahtlardan ise direnç ve olduğu yere çakılma hali ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Tanrı, bu koşmaya dikkat çekip mutluların halini bildirerek şöyle buyurmuş: *'Onlar hayırlara koşanlardır, onlar iyiliğe koşanlardır.'*[28] Bedbahtlardan söz ederken de, onların geri dönüşlerine işaret ederek, şöyle demiştir: *'Onlara, oturanlarla beraber oturun denildi.'*[29]

Bu esintilerin bedenler üzerindeki rüzgârları olmasaydı, bu âlemde taşkınlık veya doğru yolda yürüyen herhangi bir kimse ortaya çıkmazdı.

Bu koşma ve geri dönme nedeniyle -sen ey Peygamber!- bize şunu bildirdin: 'Allah'ın rahmeti gazabını geçmiştir.' Rivayet eden, böyle söylemiş olduğunu bildirdi.

Allah, hakikatleri kendi hakkının[30] isimleri sayısınca meydana getirmiş, amade kılınmış meleklerini yaratıklarının sayısınca ortaya çıkartmıştır. Her hakikat için, o hakikatin kendisini bildiği ve ibadet ettiği bir isim belirlemiştir. Her hakikatin sırrı için de, sürekli kendisine hizmet ve eşlik eden bir melek yarattı.

Hakikatlerin bir kısmı, kendisini görmenin ona ait ismi görmekten perdelediği kısımdır. Böyle bir varlık, isminin yükümlülüğünün ve hükmünün dışında kalır ve onun karşısında inkârcı olarak bulunur. Bir kısmı ise Allah'ın ayaklarını sabit kılıp ismini önderi olarak benimseyen ve kendisiyle önderi olan imam arasındaki belirtiyi öngören kısımdır. Bu kısım, ismini önderi yapmış, ona secde edenlerden olmuştur.[31]

Allah ilk baba'dan kutupların ışıklarını, makamların feleklerinde tespih eden güneşler olarak çıkarttı. Necîbler'in[32] ışıklarını ise keramet feleklerinde tespih eden yıldızlar olarak çıkarttı. Dört direği dört unsur için sabit kılmış, onlar sayesinde cinler ve insanlar korunmuştur. Dört direk, yeryüzünün hareketlenmesini ve sallanmasını gidermiş, yeryüzü sakinleşmiş, çiçeklerinin güzellikleri ve bitkilerinin renkleriyle süslenmiştir. Onların bereketlerini çıkartmış, yaratıkların gözleri onun nefis görüntüsüyle, burunları nefis kokularıyla, dilleri tatlı yiyecekleriyle nimetlenmiştir.

Ardından yedi bedeli[33] yedi bölgeye hükümdarlar olarak göndermiştir ki, bu gönderiş hikmet sahibi bir zatın gönderişiydi. Bedellerden her birinin bir bölgesi vardır. Kutup için iki imamı vezir yapmış, onları iki görevle görevlendirdi.

Allah âlemi son derece kusursuz yaratmış, Ebû Hamîd'in (İmam Gazalî) imkân hakkında dediği gibi, ondan daha güzeli olmamıştır. Bu esnada senin bedenini –s.a.v- de gözlere izhar etmiştir. Ravi, bir gün meclisinde şöyle söylediğini aktardı: 'Allah var idi ve O'*nunla birlikte başka bir şey yoktu*' –ki halen öyledir.

Var olanların hakikatleri de –ey Peygamber Allah sana merhamet etsin- böyledir. Bu hakikat, bütün hakikatlerden sadece kendisinin önce, onların ise sonra gelmesi yönüyle fazladır. Çünkü bir şeyle beraber

olmayan ile hiçbir şey beraber değildir. Hakikatler (dışa) ilimde bulunduklarından farklı çıksaydı, bu hükümle münezzeh hakikatten ayrılırlardı.

Şimdi de hakikatler, hükümde ilâhî ilimde bulundukları hal üzeredir. O halde şunu deriz: Hakikatler vardı ve onlarla birlikte varlıklarında başka bir şey yoktu. Hakikatler, şimdi de taptıkları Ma'bud'un ilminde nasıl idiyseler öyledir.

Bu rivayet -ki Hak için söylenmiştir- bütün yaratıkları da içerir ve sebeplerin ve sebeplilerin çoğalmasıyla değişmez. Çünkü onlar isim ve sıfatların varlığıyla sana gelir ve onları gösteren manalar farklı farklıdır. Başlangıç ile son arasında bağlayıcı bir sebep ve geçerli-tutucu bir bağ olmasaydı, birisi diğeri vasıtasıyla bilinemez ve 'Son, başlangıcın hükmüne göre sabit olur' denilemezdi.

Sadece Rab ve kul vardır ki, bu yeterlidir. Bunda varlıkta nefsini bilmek isteyene yeterli ve yararlı bilgi vardır. Görmez misin: Son, başlangıcın aynıdır! Bu, zorunlu ve doğru bir yargıdır. O halde insan ne diye bilmezlikten gelir ve körleşir ne gölge ve ne de suyun bulunduğu yerde karanlıkların dalgalarında dolaşır?

Duyulmuş haberlerin en gerçeği ve anlayış Hüdhüdü'nün[34] Sebe'den getirdiği bilgi, Kuşatıcı Felek'in varlığıdır. O, bileşik âlemde ve hebâ[35] denilen yalın âlemde var olmuştur. Hebâ'da açılmış iki suret olsalar bile ona en çok benzeyen şey, su ve havadır.

Bu Felek, varlığın aslı olup en-Nur ismi cömertlik mertebesinden kendisine tecelli ettiğinde, zuhur gerçekleşti. Allah sana merhamet etsin, ey Peygamber! Senin suretin bu felekten söz konusu Nurun ilk feyzini kabul etmiş, onun benzeri bir suret olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle söz konusu suretin müşahedesi göz müşahedesi, meşrebi gaybî, cenneti Adn, marifetleri Kalem (ilk akıl) kaynaklı, bilgileri sağ elden, sırları okkadan, ruhları Levha'dan, toprağı Âdem'dendir.

Sen Ey Muhammed! Ruhlarımız yönünden babamızsın. -O topluluk içindeki Âdem'i işaret ederek- o ise cisimlikte babamızdır. Unsurlar ise Âdem için ana ve baba gibidir. Hebâ'nın hakikati de, esasta bir ile beraberdi. O halde bir şey ancak iki şeyden, bir sonuç iki öncülden meydana gelebilir.

Senin varlığın Allah'tan ve O'nun güç yetiren ve kendisine dayanılan olmasından değil mi? Senin O'nun hükmüne konu olman, O'nun bilen diye nitelenmesi yönünden değil mi? Senin başka bir şeye değil de, belirli bir işe tahsis edilmişliğin O'nun irade eden ve bilinen olması yönünden değil mi?

Binaenaleyh var olmayanın tek bir hakikatten meydana gelmesi geçerli değildir. Çünkü böyle bir durumda nerede (var oldu) nasıl bilinecekti? Yoksa bir şeyin zatının herhangi bir iş için mekân olması gerekirdi. Bu durumu gerçekler karşısında kör olan kimse anlayamaz.

Nitelik ve niteleneni bilmede, bilinen mekân anlaşılır. Aksi halde, –Ey Peygamber (s.a.v)- Sana (Tanrı'nın nerede bulunduğuyla ilgili) mekândan nasıl soru sorulabilirdi ve sen sorulan soruyu nasıl kabul ederdin? Ardından soruyu soranın saf iman sahibi olduğuna tanıklık ettin. Bu tanıklığın mecaz değil, gerçek bir tanıklık, bir olabilirlik değil, bir zorunluluktu. Binaenaleyh belirli bir şeyin gerçekliği hakkında bilgin olmasaydı, dilsiz olduğu halde, (sana Rabbimiz nerededir diye soran kadının) gökte bulunduğuyla ilgili yargısını kabul etmezdin.

Sonra (Allah) latîf ve kesîf âlemleri yaratıp yeryüzünü düzledikten ve kıymetli mertebeyi hazırladıktan sonra, başak devrinin başında Halife'yi[36] yeryüzüne indirdi. Bu nedenle Allah bizim dünyadaki süremizi yedi bin sene yaptı. Bu sürenin sonunda ise uyku ile uyanıklık ve dalgınlık arasında bir halde dünyadan ayrılırız. Böylelikle hepimiz, yolları kendinde toplayan Berzah'a göçeriz. Orada uçucu hakikatler bütün hakikatlere baskın gelir ve yönetim ruhlara geçer.

Berzah'ın bu devirdeki halifesi, altı yüz kanatlı uçan bir cisimdir. Orada bedenlerin ruhlara tabi olduğu görülür. Bu durumda insan, kabrinden diriltilirken kendisi hakkında sahih bir hakikat nedeniyle dilediği her forma girebilir. Bu ise cennet çarşısı'nın lütuflar ve ihsan çarşısı olmasından kaynaklanır.

Allah size merhamet etsin! Beyaz zümrüde bakınız! –Âdem'i gösterdim- Rahman, onu ilk babaya yerleştirmiş.

Apaçık nura bakınız! Bizi Müslümanlar diye adlandıran ikinci babayı gösterdim (Hz. İbrahim).

En saf gümüşe bakınız! Ayette bildirildiği gibi, Allah'ın izniyle kör ve şaşıları iyileştirene işaret ettim (Hz. İsa)

Nefs yakutunun kızıllığının güzelliğine bakınız! Çok ucuz bir fiyata satılana işaret ettim! (Hz. Yusuf).

İbrîz'in kızıllığına bakınız! Yüce Halife'ye işaret ettim.

Karanlıklar içindeki sarı yakutun ışığına bakınız! Kelâm ile şereflendirilene işaret ettim (Hz. Musa).

Bu nurlara doğru koşup yolunun ortaya çıkarttığı sırlara eren insan, hangi mertebe için yaratılmış olduğunu öğrenmiş demektir. O yüce makamı hak eder ve ona secde edilir. Şu halde o, terbiye eden-edilen, seven-sevilendir.

Varlığın başlangıcına bak ve onu iyice öğren
Bu durumda kadîm-yaratıcı cömertliği görürsün
Bir şey diğer bir şey gibidir, şu var ki
Onu âlemlerde hâdis bir şey diye izhar etmiş
Gören yemin etse ki: Varlığım ezelîdir
Bu ifade de doğrudur, yadırganmayacaktır
Veya gören yemin etse ki: Varlığım Yoksunluğumdandır
Daha yerinde bir ifade. Böylece var oluşum, üçlü oldu.

Sonra bazı sırları izhar ettim, bazı kıssaları anlattım, vakit onları ifade etmeye imkân vermiyor. Yaratıkların çoğu da onların var edilişini bilemez. Ben de hikmeti kendi yerlerinin dışına koyarım korkusuyla, yerli yerinde bıraktım.

***

Sonra uykuda gerçekleşen bu yüce müşahede mertebesinden süflî âleme döndürüldüm. Bu yüce övgüyü de kitabın girişi yaptım, başlangıcını tamamlamaya giriştim. Ardından da bölümlerin sıralanışından söz edeceğim.

Hamd hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'adır!

(Mektup)

Bu bir sûfîye (r.a) yazdığım mektuptur. Allah kendisinden razı olsun, hamd ve duadan sonra derim ki:

Güzel Kâbe'ye varıp ta bedenim
Emînlerin rütbesini elde ettiğinde.
Koşup tavaf etti; orada makamında
Namaz kıldı ve onu soylulardan yaptı
'Bu fiil farzdır, vaciptir' diyen var ya
İşte o beklenen son peygamberdir.
Yüce topluluğu ve Âdemoğullarını orada gördü
Kalbim böylece onlara yaklaşanlardan oldu
Âdem'in temiz, itaatkâr oğlu olarak.
Geniş göz kapaklı cömertlerin en cömerdi
Hepsi saygın evi tavaf ediyordu
Kara bir örtüde gizlenmişti.
Elbisenin eteklerini salıvermiş göstermek için sana
Bu çalımlı görünümde atların büyüklenişini
Babam saygın topluluğun önüne geçmiş
İsteksizlerin yürüyüşünün kat be kat hızıyla yürüyor.
Kul babasının önünde başını eğmiş
Edepli bir insan gibi; Cebrail ise karşımda, yardımcı olarak
İşaret ve uygulamaları gösteriyor.
Babama onları çocuklara varis bıraksın diye
Şaşırdım, nasıl olur da hepsi iddia eder?
Babamızın kan döküp bozgunculuk çıkartacağını
Çünkü toprağının karanlığı onları perdelemiş
Onun içerdiği isimlerin yüceliğinden
Başkasının bulunmadığı bir nur ile ortaya çıktı
Fakat onlar onun hakkında tanık olanlardandır
Babamızın toplayan bir mahal olduğuna
Hem dostları ve hem düşmanları
Suyu ve ateşi gelmiş gördü
Zorla, arzu ve bilinçleri olmaksızın.
Zıtlarının kendisiyle var olduğu nefis ile (Âdem var oldu)
Öfke ve sövgü ile hakkında hüküm verdiler

Gelip der ki: Ben tespih edenim ve de
Akşam sabah sizi öven kişiyim.
Ben celâlinizin nuruna sahip mukaddes kişiyim
Melekler babamı sürekli kınadı.
Sol yönünü görür görmez
Beni yaratan elin sağ yönünü.
Kendilerini Allah'tan korku duyan kullar
Babam Âdem'i ise egemen olmak isteyen Rab diye gördüler.
Bir zat'ın isimlerini toplayan bir hakikat nedeniyle
O zat Sevgili'ye, İsrâ gecesini tahsis etmiş kimsedir.
Gördüler ki, Âdem ile tartışan, askeriyle birlikte İblis'tir.
Nefret gözüyle bakıyordu babama.
Babamızın kötülüğü emreden nefsiyle
Asilerin payı (şeytanlar) ve Havva'nın iki şehveti (dünya ve arzu)
Melekler öğrendi ki: Savaş kesinlikle olacak.
Tereddüt ve ayak sürtme olmaksızın, İblis tarafından başlatılacak.
Bu nedenle söylediklerini söylemediler
Onları mazur say, onlar sâlihlerdendir
Yaratılış olarak en genel iyilik üzere yaratılmışlardır
Onlar kötülük yerlerini bilmez
Onlarla bir meclisteyken babamı her gördüğümde
Babam imam, onlar hizmetkâr idi.
Rabbimiz sözleri kendilerine çevirdi
Adaletiyle böylece onları düşmanlık konumuna indirdi
Saygın toplumun birbiriyle savaşması bir cezadır
Babaların ilki hakkındaki sözleri nedeniyle
Bedir günü onların savaşmasını görmez misin?
Peygamberimiz ise nimet ve rahat içindeydi
Çardağında, yakarıp yalvararak
Zayıflara yardım etsin diye, Rabbine.
Bütün bu hakikatleri gördüğünde
Kalbim, korunmuş iken arzulardan

Nida etti ve bütün hikmet taliplerine duyurdu
Bütün gücüyle hikmete koşanlara
Bu uğurda çölleri baştanbaşa kat eden
Muradına kavuşmak isteyen kimseler gibi.
Ey (hikmet uğruna) uykularını azaltan yolcu!
Gece dostu rütbesine ulaşmak için, bana doğru gelen kişi!
Benim kötü arkadaşlarımdan karşılaştıklarına
Nasihatçilerin nasihatçisi olan benim sözümü söyle
Bil ki: Sen şaşkınlık içinde hüsrana uğramışsın
Benim risâlet ve çağrımı inkâr ettiğinde.
Şahsını sürekli istediğim kimse var ya!
Yeşil Rabve'de onu buldum
Tunus'taki çiçekli bir şehir
Hükümdarın bulunduğu yeşil başkentte
En yüce mahallinde, toprağı nezih
O zatın yüksek mekâna girmesiyle.
Özel ve seçkin bir toplulukta
Asillerin ve soyluların seçkinlerinden
Onları bilgi ve hidayet nuruna taşır.
Beyaz sünnet ile kendi rehberliğinden.
Zikir okunur ve bilgiler ortaya çıkar
Mecliste; akşamdan akşama
On dördüncü gecenin dolunay'ı görülmez,
Asla. Gecenin aydınlatıcı ayı
Murabıt oğlu onda işi tek olandır
Hakikatleri ifşa edilemeyecek kadar yücedir.
Oğulları, mekânının tahtına hürmet etmiş
O, imamdır, onlar ise bedeller!
İmam ve bedeller bir mecliste iken
Göğün yıldızlarının kuşattığı dolunaya benzerler
Sana ulvî bir hikmet getirirse
Âdeta Anka'dan haber vermiştir

Ona eşlik ettiler, ta ki ona yerleşti
Gariplerden çocuğu olan bir dişi
Bilginlerden bir ruhban, nefsine âşık
Nüktedanlığın sırrı, zariflerin efendisi
Akılcı ve fakihler topluluğundan
Fakat onlar içinde erdemlilerdendir
Vefa gösterdi, bende ise ayrılma niyeti vardı.
Karanlık ya da aydınlık her vakitte
Onu bıraktım ve ondan ayrıldım. Bana ait
Ediplerin gayretinin başkalaşması özelliği ondaydı.
Bana hitap ederek ortaya çıktı: Sen bana ihanet ettin
Soyum ve eski dostlarım içinde,
Tövbekârımızı aldım ki, onunla
Evim ayakta durur, arkadaşlarım onu bildirmedi.
Allah benim niyetim ve arzumu biliyor
Tövbekârın işinde ve vefamın doğruluğunu biliyor
Kuşkusuz biz eski ahde bağlıyız
Onun sevgisi de hilelerden arınmıştır
Bir hikmet arayıcısıyla karşılaştığında
Gözün siyahlığında gizlenmiş hikmeti.
Hayrette ve özlem dolu olarak, ona dedik ki:
Ey İsrâ'da sırları araştıran
Koş! Kuşkusuz senin ellerin toplamayı başardı
Ölülerin ve dirilerin hakikatlerini
Varlığa baktı, ayakkabılarının altındaydı.
İstiva yerinden suyun yerleştiği yere kadar
Onun üzerinde boyun eğilecek bir gaye yoktu
O'ndan başka. O, eşyayı yönetendir.
Nezihliği nedeniyle örtüyü ve gömleğini giyindi
Âlemi oluşturmak isteyince
Varlığıyla yararlanmak istediğinde
Gözetenlere herhangi bir şekilde bakmaksızın

Örtüyü yaydı, büyüklenmedi
Ve büyüklük örtüsünü yakınları üzerine.
Böylece varlık zuhur etti. Bizim için onu sınırlamaz
Herhangi bir nitelik veya isimlerden bir isim.
Bu kimdir, onu kim ifade ediyor diye sorulursa
Deriz ki: Hükümdarların hükümdarı, muhakkik.
Hakikat güneşi, onun kutbu ve imamı
Kulların sırrı ve bilginlerin bilgini
Yüzü himmetinden kararmış bir kul
Gözlerin nuru ve halifelerin mührü
Yaratıkların uğurlusu, ürünün en tatlısı
Yaratıkların yardımcısı, merhametlilerin merhametlisi
Celâl ve cemalinin nitelikleri yücedir.
İzzetinin ihtişamı görülemeyecek kadar yücedir.
Meşiyeti (iradesi) oğullar içinde taksim edilmiş olarak icra eder.
Yakın ve uzak kullar arasında
Sürekli ümmetin idarecisidir ki, onunla ümmetin
Gidişat ve umutları korunmuştur.
Mülkünde onunla tartışmak zehir
Ona severek gelmen ise baldır.
Serttir, fakat dostlarına karşı yumuşacık
Temiz bir oluktan akan suya benzer.
İstediğini zenginleştirir ve yoksunlaştırır, onun emri
Dostları ihya eder, düşmanları yok eder
İmam bir söz söylediğinde, unutmam
En fasih hatipler bile onun karşısında eksik kalır
Bizimleydi, benim kavuşma örtüm birleştiriyordu
Zatlarımızı; ben ise örtümün olduğu yerdeydim
Bir inci gibi saklanan sırra bak!
Parlak; karanlık derinlikler içinde
Ta ki halk onun biçimlenişinde hayrete düşer
Yaratmanın tekrarlanmasındaki hayrete benzer o hayret

Hayret! Sedefleri o inciyi niçin gizlememiş?
Güneş karanlığın gecesini uzaklaştırır
Bir kul da sırrı böyle getirdiğinde
Denilir ki: Kulumu eminlerden yazınız
Sırrı örtülü olarak izhar ederse
Onunla arzımı bilemez, nerde kaldı göğümü bilsin?
Onun heybetinin kimi niteliklerini söyleyince
Gözümün nuru karşımda duruyordu.
Dediler ki: Sen onu bizim ilâhımıza kattın
Zatta, niteliklerde ve isimlerde.
Peki, Hakkı hangi anlam ile nitelersin?
Ki o ıpıssız karanlıklarda seni düzenledi.
Dedik ki: Doğru söyledin, tanıdın mı?
Benden başkasını, bütün âlemin yaratıcısından
Methettiğimde, ben ancak kendi nefsimi
Methederim. Benim nefsim, övgümün aynıdır.
Onun varlığını bildirmek istersen
Benim yanımda olanları aşıklara böldüm
Kendi varlığımdan silindim; böylece onun varlığı
Ve onun zuhuru benim gizlenmeme bağlı oldu
Hak İlâh bize görünmeyecek kadar müteâldir
Yalnız başına; varlığım zâhir ve ben bâki iken.
Böyle olsaydı, kuşkusuz tek ve isteyen olurdu
Benim ikiliğimi duyumsayarak ve özleyerek.
Böyle bir şey imkânsızdır; O'nun varlığı sahih olur
Ben varlığından habersiz ve fâni olduğumda.
Ben zuhur edersem, O'nu gizlerim.
Güneşin hakikatinin ışıklarında gizlenmesi gibi
Bakanlar, gözlerine dikildiğini görür,
Arzuların elinin yönlendirdiği bir bulut
Güneş bulutun ardından ışığını gösterir
Bulutlar ve karanlıktaki gözler için

Şöyle der: Bana karşı cimri oldu ve o
Parçalarının ayrışmasıyla meşguldür.
Bol yağmuru toprağa ihsan etmek için.
Yorgunluk ve bitkinlik olmadan
Güneşin ışığında parlaması da böyledir.
Her gögün yıldızının parıltısını siler.
Battıktan sonra bir saat geçince
Gözüne ikizlerin yıldızları görünür
Bu onun ölüsü, şu ise dirisi içindir.
Zatındaki: Görüntüsü güzel, dersin.
Gizlenmesi bizim yüzümüzden, zuhuru ise
Kendisi sebebiyledir; remiz gölgelerdedir.
Bizim onun yüzünden gizlenip görünmemizin
Kendimiz sebebiyle olması gibi. Yüceliği ziyasının aynıdır.
Sonra, aksiyle kavuşur, ikinci bir remiz olarak.
Onun bilgileri sayılamayacak kadardır
Âdeta biz dış varlığımızda eşit olanlarız.
Tıpkı saf kızıllıkta camın duruluğu gibi
Bilgi iki halis şeyin birleştiğine tanıklık eder
Göz ise görene tek'i (olduğu) verir.
O halde ruh zatını yaratandan haz alır
Yeterlilik yönünden ise kendi zatından
Duyu Rabbini görmekten haz alır.
Nimetleri duyumsamaktan habersizken
Allah en büyüktür, büyük olan ise benim örtümdür
Nur benim dolunayım, ziya ise benim parlaklığımdır
Doğu batım, batılar ise doğumdur.
Uzaklık yakınlığım, yakınlık ise uzaklığımdır.
İçim ateş, dışım cennetler.
Önüm ise yeniden yaratmanın hakikatleridir.
Kendi bahçemde dolaşmak istersem
Bütün yaratıkları bende görülür.

Ben imamım. Ayrıldığımda ise
Ardımda bırakacağım kimse yoktur.
Allah'a hamd olsun ki, ben
Âlemin ve Hakk'ın hakikatlerini kendimde toplarım.
Bu benim şiirimdir. Gariplikleri bildirir
Onların geliş yolları, fasihlere dar gelir
Abdülazîz! Benimle beraber ilâhımıza şükret
(Devrinde var olduğumuz) başağa da şükredelim
Dinen; Çünkü Allah bize 'Bana da şükret'
Ebeveynine de şükret dedi. Sen benim kaderimsin!

Başkasının yaptığı övgüyle değil, hamdin hamdiyle[37] Allah'a hamd ve Allah'ın istivâ yerine geceleyin yürütülene tam salât ve selâm getirdikten sonra, ey akıllı, edip, sevgili dost bilmen gerekir ki:

Bilge, şehir onu yoldaşından uzaklaştırıp zamanın tasarrufları dostuyla arasına girdiğinde, dostunun yokluğunda elde ettiği şeyleri ve kazandığı hikmet metaını dostuna bildirmelidir. Böylece merhametli dostun bildirdiği iyilikleri, ona bahşettiği bilgileri, ona tevdi ettiği hikmetleri ve duyurduğu sözleriyle dostunu sevindirir. Âdeta dostu, ondan öğrendiği haberlerle, dostundan uzak kalmamış gibi olur.

Dostun –Allah ona ömür versin- duru sevgisine bir nedenle biraz kir bulaşıp bir gayeyi tamamlamak için vedalaşırken kendisinden bir daralma ortaya çıkınca, dostu bunu görmezden gelmiş ve bu olayı dostunun –Allah kendisine ömür versin- kerim inancından saymıştır. Seni ancak senden sual eden merak eder. Dolayısıyla dost –Allah ona ömür versin- afiyette olsun, çünkü kalbimiz selimdir ve sevgimiz, bildiği gibi içimizde yerleşiktir.

Dostumuz ona olan sevginin geçici veya nefis kaynaklı değil, ilâhî olduğunu bilir ve bu sevgi onun katında tarafımızdan herhangi bir sebep olmaksızın veya kendisine gereksinim duymaksızın veya eksilmeksizin veya bir ödül beklentisi olmaksızın veya ondan çekinmeksizin ta eski zamanda sabitti.

Dosttan–Allah kendisini korusun-, kendisini ziyaret ettiğim 1193 (590 h.) tarihindeki ilk seyahatimde bana karşı bir iltifatsızlık, yönelim

ve gidişatım hakkında bir soğukluk gerçekleşmiş olabilir. Bunun nedeni, benim görüşlerim ve hedeflerimde olduğunu düşündüğü eksikliktir. Ben de, kendisini bu konuda mazur görmüştüm. Çünkü onun böyle düşünmesine yol açan şey, benden gördüğü işin dışı ve nassın tanıklığı idi. Çünkü ben, kötü halimi ve görünür kötülüğümü izhar etmekle, kendisinden ve evlâtlarından içimdeki halimi gizlemiştim.

Bazen uyarı yoluyla dikkatlerini çekiyordum, fakat Allah onlardan birisinin bile beni (kötülükten) tenzih gözüyle değerlendirmesine imkân vermiyordu. Bir gün bir mecliste terennüm ettiğim bazı mısralarla onların kulaklarını çınlattım, dostumuz da –Allah kendisine ömür versin- o meclisin başköşesinde oturmaktaydı.

Bu mısraları İsrâ isimli kitabımıza koyduk:

Ben Kur'an ve Fatiha suresiyim
Ruhun ruhuyum, canlıların ruhu değil
Kalbim bildiğimin katında yerleşmiş
Onu müşahede eder; dilim ise sizin yanınızda
Göz ucunla bedenime doğru bakma
Ruhunu şarkılarla beslemekten uzak dur
Zat'ın zat deryasına dal da
Gözlere açılmamış sırları gör
Ayrıca sırlar belirsizce gözükür
Manaların ruhlarıyla gizlenmiş olarak

Yemin ederim ki: Bu kıtadan hangi mısraı terennüm ettiysem, onu bir ölü gibi dinliyordum. Bunun nedeni, hoşnut etmek istediğim bir hikmet, 'Yakub'un nefsinde yerine getirdiği' bir ihtiyaçtı.

Bu saygın topluluktan sadece sözcüleri, muzaffer ve önder Ebû Abdullah b. el-Murabıt benim farkıma varmıştı, fakat o da tam dikkat etmemişti. Benim hakkımda ona hâkim olan şey, kuşkuydu. Yaşlı şeyh merhum Cerrah'a gelince, bir vesileyle yüce bir mertebede onunla bir şekilde görüşmüştük. Dostun mertebesinden ayrıldıktan sonra –Allah kendisine ömür versin- sürekli onu hatırlamaktaydım, hallerine şükretmekteyim, menkıbelerini anlatmaktayım, edeplerine özlem duymaktayım. Onların arasından süvarilerin (süvari kutupları) sîreti haline gelmiş

ve bazı şehirlerde şöhret bulmuş hususları kimi kitaplarımda yazdım. Dostum, yazdıklarımı öğrendiği gibi yanında bulunan bazı kimseler de onları görmüştü. Kendisini gerektiren herhangi bir sebep veya dünya ve ahirette sevgiyi nefste yerleştiren ve uygulayan bir amaç olmaksızın, benim tarafımdan ona dönük bir muhabbet sabit olmuştur.

Bu olaydan yıllar sonra, onun yüce katında dostla karşılaştık, dokuz ay ve birkaç gün kendisiyle beraber kaldık. Her birimiz kendi zatını samimi ve içtenlikle diğerine açmıştı. Benim de arkadaşım onun da arkadaşı vardı. Her ikisi de dosdoğru ve doğru sözlü idi. Onun arkadaşı şeyh, akıllı, bilgili ve meselelere hâkim birisiydi ve Ebû Abdullah el-Murabıt diye tanınırdı. Güçlü bir nefse sahipti. Beğenilen huyları, nezih davranışları ve beğenilen bir dostluğu vardı. Geceyi tespih çekerek ve Kur'an okuyarak geçirir, *'Vakitlerinin çoğunda Allah'ı gizli ve açıktan zikrederdi.'* Muameleler alanında bir kahramandı. Menzil ve münazele[38] sahibinin gönderdiği şeyleri pekiyi anlar, halinde insaflı idi. Kendisi için neyin mümkün ve neyin imkânsız olduğunu ayırt ederdi.

Benim arkadaşım ise saf aydınlık ve sırf ışık bir Habeşli idi. Adı Abdullah idi. O kendisine karanlığın katışmadığı bir dolunay idi. Hakkı ehli için bilir ve ehline ulaştırır, onlara onu bildirir ve onu taşırmazdı. Temyiz derecesine ulaşmış, tıpkı bir altın gibi, potada saflaşmıştı. Doğru sözlü ve verdiği sözü tutan birisiydi.

Böylece biz, âlemin ve insanın yapısının dayandığı dört unsurduk. Bu hal üzereyken, birlikteliğimizi dağıtan çeşitli gerekçelerle birbirimizden ayrıldık. Çünkü ben hacca ve umreye niyetlenmiştim.

Sonra onun saygın meclisine tekrar çağrıldım. Şehirlerin anasına (Mekke) ulaştığımda, ziyafet vermeyi adet edinmiş babamız Halil'i ziyaret edip Sahra'da ve Aksâ'da namaz kıldıktan ve ardından Efendimi, Âdemoğullarının efendisini, bilgi ve tecrübe deryasını ziyaretten sonra, Allah, kendisinden uzakta iken elde ettiğim bazı ilimleri bildirmeyi ve gurbetimde elde ettiğim ilim cevherlerini dostuma hediye etmeyi hatırıma getirdi.

Allah'ın bilgisizliğin hiçbir yönüne uğramaması için var ettiği bu bulunmaz risaleyi onun için ve bütün samimî dost, muhakkik sûfiler için yazdım. Ayrıca sevgili dostumuz, nezih kardeşimiz, makbul evlâ-

dımız, Abdullah Bedr el-Habeşî el-Yemenî için yazdım. O Ebu'l-Ganâim İbn Ebi'l-Fütûh el-Harranî'nin azatlı kölesi için yazdım.

Bu risaleyi *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fi Mârifeti'l-Esrari'l-Mâlikiyye ve'l-Memlûkiyye* diye isimlendirdim. Çünkü bu risaleye koyduğum şeylerin büyük kısmı, saygın evini tavaf ederken veya şerefli ve yüce Harem'inde kendisini murakabe ederken Allah'ın bana açtıklarıdır.

Risaleyi kıymetli bölümlere ayırdım, ince anlamları ona yerleştirdim.

İnsan, sonucun değerini öğrenmediği sürece, işin başındaki güçlükler kendisine kolay gelmez. Bilhassa meyvenin tadını tattığında ve onun yararlarını ummaya başladığında, artık güçlüklere tahammül edebilir. Kapı gözü sınırladığında, hikmet sahibinin basiret gözü kendisine verilir ve onunla bakar: Böylece inci ve mercanları çıkartmak ister. Bu esnada kapı, içerdiği ruhanî hikmetleri ve rabbanî sırları kendi anlayış ve idrakince ve azminin ve himmetinin gücü ölçüsünde verir.

Allah'ın kapısının tokmağına sarıldığımda
Gözeten idim, hâfife alan değil.
Ta ki, göze O'nun yüzünün parıltısı göründü.
Buraya geliniz, artık sadece O vardı.
Bilgi olarak varlığı ihata ettim, bizim için yoktur
Kalbimizde Allah'tan başkasına dair bilgi
Bilmeyen insanlar benim sevgimi takip etse bile
Sana hakikatlerin mahiyetinden sormazlar

Bu kitabın bölümlerinden söze başlamadan önce, kitabın bölümlerinin fihristinden bir bölüm sunalım. Ardından bu kitabın içerdiği ilâhî-sırrî bilgiler hakkında bir giriş gelecektir. Onun izine göre, fihristteki dizilişe göre, Allah'ın izni ile bölümlerden söz edeceğiz.

Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

Birinci kısım tamamlanmıştır, Allah'a hamdolsun. Onu -Allah izin verirse- ikinci kısım takip edecektir. Salât ve selâm Hz. Muhammed ve onun temiz ailesi üzerine olsun.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

KİTABIN FİHRİST BÖLÜMÜ

Bu bölüm, bölümler içinde sayılmaz ve altı fasıldan oluşur.[39]

BİRİNCİ FASIL: MARİFETLER

Birinci bölüm: Bu kitapta yazdığım şeyleri, yaratılışının ayrıntılarından aldığım Ruh ve aramızdaki sırların bilinmesi.

İkinci bölüm: Harflerin ve harekelerin âlemdeki mertebeleri ve onların güzel isimleri. Teşbih zannı veren kelimeleri bilmek. Bilgi, bilinen ve bileni tanımak.

Üçüncü bölüm: İlâhî kitaplarda ve peygamberlerin dillerinde geçen teşbih ve cisimleştirme gibi kelimelerden Hakkın tenzihi.

Dördüncü bölüm: Âlemin yaratılış ve varlık sebebi, Esmâ-i Hüsnâ'nın (güzel isimlerin) âlemdeki mertebeleri.

Beşinci bölüm: Besmele'nin her yönden değil, sadece belirli bir yönden sırlarının bilinmesi.

Altıncı bölüm: Ruhanî yaratılışın başlamasının bilinmesi ve onda ilk var olanın kim olduğu? Nereden var olduğu? Nerede var olduğu?

Hangi örneğe göre var olduğu? Gayesinin ne olduğu? Büyük ve küçük âlemin feleklerinin bilinmesi.

Yedinci bölüm: Beşerî cisimlerin yaratılmasının bilinmesi. İnsan, büyük âlemdeki son varlıktır.

Sekizinci bölüm: Âdem'in hamurunun kalıntısından yaratılmış ve hakikat arzı diye isimlendirilen yerin bilinmesi. Ondaki gariplik ve sırlar.

Dokuzuncu bölüm: Kızgın ateşten yaratılmış ruhların var olması.

Onuncu bölüm: Mülk devrinin bilinmesi. Onda ilk mevcuttan ayrılan şey? O ikisinden ayrılan şeyin neyle doldurulduğunun bilinmesi? Hükümdarı gelinceye kadar Allah'ın bu memleketi hazırlaması. Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki âlemin mertebesi?

On birinci bölüm: Ulvî ve süflî babalarımızın bilinmesi.

On ikinci bölüm: Âlemin Efendisi Muhammed'in (s.a.v) devrinin bilinmesi ve onun vaktinde zamanın, Allah'ın kendisini yarattığı güne döndüğünün bilinmesi.

On üçüncü bölüm: Arş'ın taşıyıcılarının bilinmesi. Onlar İsrafil, Âdem, Mikail, İbrahim, Cebrail, Muhammed, Rıdvan ve Malik'tir. Allah hepsinden razı olsun.

On dördüncü bölüm: Nebi-velilerin ve Âdem'den Muhammed'e kadar ümmetin kutuplarının sırlarının bilinmesi. Kutup'un Allah'ın kendisini yarattığı günden beri tek olduğu ve ölmediğinin ve onun nerede olduğunun bilinmesi.

On beşinci bölüm: Nefislerin bilinmesi. Onların muhakkik kutupları ve sırlarının bilinmesi.

On altıncı bölüm: Süflî menzillerin bilinmesi, kevnî ilimler, Hakkın o ilimlerden bilinmesinin ilkesi, Evtâd'ın (Direkler) bilinmesi, yedi Bedel'in bilinmesi, ulvî ruhlardan onları kimin yönettiğinin bilinmesi? Feleklerinin dizilişi?

On yedinci bölüm: Kevnî ilimlerin intikalinin bilinmesi, yardım edici temel ilâhî ilimlerin nasıl elde edileceği?

On sekizinci bölüm: Müçtehitlerin ilminin bilinmesi. Onun ilgili olduğu meseleler, ilim mertebelerindeki miktarı, kevnî varlıkta ondan ortaya çıkan ilimler.

On dokuzuncu bölüm: İlimlerin artış ve eksiliş sebebi. *'De ki Rabbim ilmimi artır'*[40] ayetinin anlamı. Hz. Peygamber'in 'Allah ilmi âlimlerin gönlünden çekip almaz, âlimlerin canını almakla ilmi alır' hadisinin anlamı.

Yirminci bölüm: İsevî ilmin bilinmesi. Nereden gelir? Nereye varır? Niteliği? Âlemin uzamıyla mı genişliğiyle mi veya her ikisiyle de mi ilgili olduğu?

Yirmi birinci bölüm: Üç kevnî ilmin bilinmesi, bunların birbirlerine dahil olması.

Yirmi ikinci bölüm: Menzil ve menzillerin bilinmesi, bütün kevnî ilimlerin sıralanışının bilinmesi.

Yirmi üçüncü bölüm: Korunmuş Kutupların bilinmesi; onların korunma menzillerinin sırlarının bilinmesi.

Yirmi dördüncü bölüm: Kevnî ilimlerden gelen şeylerin bilinmesi, onların içerdiği gariplikler, onları âlemden kimin elde ettiği, kutuplarının mertebelerinin bilinmesi. İki şeriat arasındaki ortaklığın sırları, nefislere aşık kalpler ve onların aslı, onların menzillerinin sayısının bilinmesi.

Yirmi beşinci bölüm: Uzun ömürlü özel direğin bilinmesi. Âlemin dört sınıfına tahsis edilmiş kutupların sırları. Menzil ve menzillerin sırrının bilinmesi. Ona âlemden kimin girdiğinin bilinmesi?

Yirmi altıncı bölüm: Remiz erbabı olan kutupların bilinmesi, onların sırlarına ve ilimlerine değinmeler.

Yirmi yedinci bölüm: 'Vuslata er, ben de sana kavuşmaya niyetlendim' (ifadesinin muhatabı olan) kutupların bilinmesi. Bu âlem, nuranî âlemin menzillerinden birisidir. Onların sırları nelerdir?

Yirmi sekizinci bölüm: 'Görmedin mi nasıl' (ifadesinin muhatabı olan) kutupların bilinmesi.

Yirmi dokuzuncu bölüm: Selman'ı Ehl-i Beyt'e katan sırrın bilinmesi. Varislerin kendilerinden olduğu kutuplar ve onların sırlarının bilinmesi.

Otuzuncu bölüm: Süvari kutuplarından birinci ve ikinci tabakanın bilinmesi.

Otuz birinci bölüm: Süvari kutuplarının esaslarının bilinmesi.

Otuz ikinci bölüm: İkinci süvari fırkasından 'yöneten' kutupların bilinmesi.

Otuz üçüncü bölüm: Niyetçi kutupların bilinmesi ve onların sırları, esasları.

Otuz dördüncü bölüm: Nefesler menziline ulaşıp sırları müşahede etmiş şahsın bilinmesi.

Otuz beşinci bölüm: Nefesler menziline ulaşmış şahsın bilinmesi ve ölümünden sonraki sırları.

Otuz altıncı bölüm: İsevîlerin, kutuplarının ve asıllarının bilinmesi.

Otuz yedinci bölüm: İsevî kutupların bilinmesi ve sırları.

Otuz sekizinci bölüm: Muhammedî makama ulaşan ve ona ulaşmamış kutupların bilinmesi.

Otuz dokuzuncu bölüm: Hak kendisini kovduğunda velinin düştüğü menzilin bilinmesi –Allah sizi ve bizi bundan korusun- Bu menzille ilgili sırlar ve ilâhî ilimler. Bu menzilin kutuplarının sırlarının bilinmesi.

Kırkıncı bölüm: Kevn (oluş) ilimlerinden tikel bir ilme komşu menzilin bilinmesi. Onun sıralanışı, sırları ve kutupları.

Kırk birinci bölüm: Gece ehlinin bilinmesi, tabakalarının farklılaşması, mertebelerindeki zıtlıkları, kutuplarının sırları.

Kırk ikinci bölüm: Fütüvvet ve Fetâların (Gençlik-Yiğitlik ve Gençler) bilinmesi, onların menzilleri, tabakaları, kutuplarının sırları.

Kırk üçüncü bölüm: Verâ (kuşkululardan sakınmak) sahiplerinden bir grubun bilinmesi ve bu makamın geneli.

Kırk dördüncü bölüm: Behlüller'in (Allah aşkında kendilerinden geçmiş kimseler) bilinmesi, onların divanelik mertebesindeki imamları.

Kırk beşinci bölüm: Erdikten sonra geri dönenin bilinmesi ve onu geri döndürenin kim olduğu?

Kırk altıncı bölüm: 'Az ilmin' ve onu elde eden salihin kim olduğunun bilinmesi.

Kırk yedinci bölüm: Süflî menzillerin ve makamlarının sırları ve niteliklerinin bilinmesi, arifin onların zikrinden nasıl yararlanacağı? Ma-

kamının yüksekliğine rağmen onlara nasıl özlem duyacağı, kendisini buna çağıracak şekilde ona tecelli eden sırrın ne olduğu?

Kırk sekizinci bölüm: Bunun böyle olmasının hangi sebepten kaynaklandığının bilinmesi.

Kırk dokuzuncu bölüm: 'Ben Rahman'ın nefesini Yemen yönünden bulmaktayım' ifadesinin bilinmesi ve bu menzilin ve adamlarının tanınması.

Ellinci bölüm: Hayret ve acizlik adamlarının bilinmesi.

Elli birinci bölüm: Verâ ehlinden 'Nefes-i Rahman' menziline ulaşmış kimselerin bilinmesi.

Elli ikinci bölüm: Keşif sahibinin gayb âleminden şahadet âlemine kaçmasına yol açan sebebin bilinmesi.

Elli üçüncü bölüm: Müridin şeyhin varlığından önce nefsine uyguladığı amellerin bilinmesi.

Elli dördüncü bölüm: İşaretlerin bilinmesi.

Elli beşinci bölüm: Şeytanî düşüncelerin bilinmesi.

Elli altıncı bölüm: Tümevarımın bilinmesi, onun sağlam ve zayıf olmasının bilinmesi.

Elli yedinci bölüm: İlham ilminin belirli bir çıkarım türüyle elde edilmesinin bilinmesi, nefsin bilinmesi.

Elli sekizinci bölüm: Çıkarım yapan ilham ehlinin bilinmesi, kalbe akıp düşünceleri ayrıştıran ve parçalayan ilâhî ilmin bilinmesi.

Elli dokuzuncu bölüm: Mevcut ve ölçülmüş zamanın bilinmesi.

Altmışıncı bölüm: Unsurların bilinmesi, ulvî âlemin süflî âlem üzerindeki otoritesi. Bu insan âleminin uzak feleğin dönüşlerinden hangisinde meydana geldiğinin bilinmesi. Bize dönük ruhaniyet hangisidir?

Altmış birinci bölüm: Cehennemin bilinmesi. Cehennemde azabı en büyük yaratık kimdir? Ulvî âlemin bilinmesi.

Altmış ikinci bölüm: Ateşin mertebelerinin bilinmesi.

Altmış üçüncü bölüm: İnsanların dünya ve diriliş arasındaki berzah'ta kalmasının bilinmesi.

Altmış dördüncü bölüm: Kıyamet ve menzillerinin bilinmesi. Dirilişin niteliği.

Altmış beşinci bölüm: Cennet, menzilleri, dereceleri ve bu konuyla ilgili meselelerin bilinmesi.

Altmış altıncı bölüm: Zâhir ve bâtında şeriatın sırrının bilinmesi, onu hangi ismin meydana getirdiğinin bilinmesi?

Altmış yedinci bölüm: '*Allah'tan başka ilâh yoktur ve Muhammed O'nun peygamberidir*' ifadesinin bilinmesi.

Altmış sekizinci bölüm: Temizliğin sırlarının bilinmesi.

Altmış dokuzuncu bölüm: Namazın sırlarının bilinmesi.

Yetmişinci bölüm: Zekâtın sırlarının bilinmesi.

Yetmiş birinci bölüm: Orucun sırlarının bilinmesi.

Yetmiş ikinci bölüm: Haccın sırlarının bilinmesi. Oradaki uygulamaların bilinmesi. Allah'ın saygın evinin alâmetleri. Hakkın, evini tavaf ederken bana gösterdiği tavaf sırları.

Yetmiş üçüncü bölüm: Karşılıklılık ve sapma esnasında müşahede sahibinin elde ettiği sırların sayısının bilinmesi. Karşılıklılıktan ne kadar saptığının bilinmesi.

İKİNCİ FASIL: MUAMELELER

Yetmiş dördüncü bölüm: Tövbe.

Yetmiş beşinci bölüm: Tövbenin terki.

Yetmiş altıncı bölüm: Mücâhede.

Yetmiş yedinci bölüm: Mücâhedenin terki.

Yetmiş sekizinci bölüm: Halvet.

Yetmiş dokuzuncu bölüm: Halvetin terki.

Sekseninci bölüm: Uzlet.

Seksen birinci bölüm: Uzletin terki.

Seksen ikinci bölüm: İnsanlardan kaçmak (firar).

Seksen üçüncü bölüm: İnsanlardan uzaklaşmanın terki.

Seksen dördüncü bölüm: Allah'tan çekinmek.

Seksen beşinci bölüm: Perde ve örtü takvası.

Seksen altıncı bölüm: Dünyevî sınırlarda takva.

Seksen yedinci bölüm: Ateşe karşı takva.

Seksen sekizinci bölüm: Şeriatın asıllarının hükümlerine dair sırların bilinmesi.

Seksen dokuzuncu bölüm: Genel anlamda nafilelerin bilinmesi.

Doksanıncı bölüm: Farzların ve sünnetlerin sırlarının bilinmesi.

Doksan birinci bölüm: Verâ ve sırlarının bilinmesi.

Doksan ikinci bölüm: Verânın terki makamının bilinmesi.

Doksan üçüncü bölüm: Züht ve sırlarının bilinmesi.

Doksan dördüncü bölüm: Zühdün terki makamının bilinmesi.

Doksan beşinci bölüm: Cömertlik, kerem, eli açıklık ve îsâr'ın (başkasını tercih) sırlarının bilinmesi. Karşılık beklemek veya onun terkiyle birlikte ihtiyaç duyulan veya duyulmayan şeyde cömertlik.

Doksan altıncı bölüm: Susmak ve sırlarının bilinmesi.

Doksan yedinci bölüm: Konuşmak makamı ve sırlarının bilinmesi.

Doksan sekizinci bölüm: Uykusuzluk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Doksan dokuzuncu bölüm: Uyku makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüzüncü bölüm: Korku makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz birinci bölüm: Korkunun terki makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz ikinci bölüm: Ümit makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz üçüncü bölüm: Ümidin terki ve sırlarının bilinmesi.

Yüz dördüncü bölüm: Hüzün makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz beşinci bölüm: Hüznün terki makamı ve sebebinin bilinmesi.

Yüz altıncı bölüm: Açlık makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yedinci bölüm: Açlığın terki makamı ve sebebinin bilinmesi.

Yüz sekizinci bölüm: Fitne ve şehveti bilmek, gençlerle ve kadınlarla konuşma, onlardan arkadaş edinme sevgisi. Mürit ne zaman arkadaş edinir?

Yüz dokuzuncu bölüm: Şehvet ve irade arasındaki fark; dünya ve cennetteki şehvetlerimiz arasındaki farkın bilinmesi. Haz ve şehvet arasındaki fark. İstenen ve istenilenin makamının bilinmesi? İstemeyen ve istenmeyenin makamı? İstemeyen ve istenilen kimdir?

Yüz onuncu bölüm: Huşû ve korkunun sırlarının makamı.

Yüz on birinci bölüm: Huşû ve korkunun terki makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz on ikinci bölüm: Nefse muhalefet ve sırlarının bilinmesi.

Yüz on üçüncü bölüm: Arzularında nefse müsaade makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz on dördüncü bölüm: Haset ve gıpta makamının bilinmesi, kötülenmiş ve övülmüş olanların bilinmesi.

Yüz on beşinci bölüm: Gıybet makamının bilinmesi, övüleni ve kötüleneni.

Yüz on altıncı bölüm: Kanaat makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz on yedinci bölüm: Aç gözlülük ve hırs makamının bilinmesi.

Yüz on sekizinci bölüm: Tevekkül makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz on dokuzuncu bölüm: Tevekkülü terk makamının bilinmesi.

Yüz yirminci bölüm: Şükür makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi birinci bölüm: Şükrü terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi ikinci bölüm: Yakîn[41] makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi üçüncü bölüm: Yakîn'in terki makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi dördüncü bölüm: Sabır makamı, ayrıntıları ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi beşinci bölüm: Sabrı terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi altıncı bölüm: Murakabe ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi yedinci bölüm: Murakabenin terki, makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi sekizinci bölüm: Rıza makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yirmi dokuzuncu bölüm: Rızayı terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuzuncu bölüm: Kulluk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz birinci bölüm: Kulluğu terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz ikinci bölüm: İstikamet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz üçüncü bölüm: İstikameti terk ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz dördüncü bölüm: İhlâs makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz beşinci bölüm: İhlâsı terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz altıncı bölüm: Doğruluk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz yedinci bölüm: Doğruluğu terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz sekizinci bölüm: Hayâ makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz otuz dokuzuncu bölüm: Hayâyı terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırkıncı bölüm: Hürriyet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk birinci bölüm: Hürriyeti terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk ikinci bölüm: Zikir makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk üçüncü bölüm: Zikri terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk dördüncü bölüm: Fikir makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk beşinci bölüm: Fikri terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk altıncı bölüm: Fütüvvet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk yedinci bölüm: Fütüvveti terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk sekizinci bölüm: Feraset makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz kırk dokuzuncu bölüm: Ahlâk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz ellinci bölüm: Gayret (kıskançlık) makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz elli birinci bölüm: Gayretin terki makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz elli ikinci bölüm: Velayet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz elli üçüncü bölüm: İlâhî velayeti içeren beşerî velayetin bilinmesi ve sırları.

Yüz elli dördüncü bölüm: Melekî velayet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz elli beşinci bölüm: Peygamberlik makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz elli altıncı bölüm: Beşerî peygamberlik makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz elli yedinci bölüm: Melekî peygamberlik makamı ve sırlarının bilinmesi

Yüz elli sekizinci bölüm: Risâlet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz elli dokuzuncu bölüm: Beşerî risâlet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz altmışıncı bölüm: Melekî risâletin bilinmesi.

Yüz altmış birinci bölüm: Nübüvvet ve sıddîklık arasındaki makamın bilinmesi.

Yüz altmış ikinci bölüm: Fakirlik makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz altmış üçüncü bölüm: Zenginlik makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz altmış dördüncü bölüm: Tasavvuf makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz altmış beşinci bölüm: Tahkik makamı ve muhakkiklerin bilinmesi.

Yüz altmış altıncı bölüm: Hikmet makamı ve hikmet sahiplerinin bilinmesi.

Yüz altmış yedinci bölüm: Mutluluğun kimyası (Kimya-i saâdet) ve sırlarının bilinmesi.

Yüz altmış sekizinci bölüm: Edep makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz altmış dokuzuncu bölüm: Edebin terki makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yetmişinci bölüm: Sohbet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yetmiş birinci bölüm: Sohbetin terki ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yetmiş ikinci bölüm: Tevhit makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yetmiş üçüncü bölüm: İkilik makamı –ki şirktir- ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yetmiş dördüncü bölüm: Sefer makamı –ki seyahat demektir- ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yetmiş beşinci bölüm: Seferi terk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yetmiş altıncı bölüm: Makamlarına göre sûfilerin ölüm anındaki hallerinin bilinmesi.

Yüz yetmiş yedinci bölüm: Sûfiler ve muhakkikler arasındaki görüş ayrılığına göre, marifet makamının bilinmesi.

Yüz yetmiş sekizinci bölüm: Muhabbet makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz yetmiş dokuzuncu bölüm: Dostluk makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz sekseninci bölüm: Şevk ve özlem makamları ve sırlarının bilinmesi.

Yüz seksen birinci bölüm: Şeyhlere hürmet makamı ve onların kalplerini korumanın bilinmesi.

Yüz seksen ikinci bölüm: Semâ makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz seksen üçüncü bölüm: Semânın terki makamı ve sırlarının bilinmesi.

Yüz seksen dördüncü bölüm: Kerametler makamının bilinmesi.

Yüz seksen beşinci bölüm: Kerametleri terk makamının bilinmesi.

Yüz seksen altıncı bölüm: Adetlerin aşılması makamının bilinmesi.

Yüz seksen yedinci bölüm: Mucize makamının bilinmesi: Hallerin farklılığına göre aciz bırakan (mucize) fiil, mucize sahibinin bir üstünlüğü olarak nasıl gerçekleşir?

Yüz seksen sekizinci bölüm, müjdeleyiciler (mübeşşirât) diye adlandırılan rüyalar.

Yüz seksen dokuzuncu bölüm, sâlikin suretinin bilinmesi.

ÜÇÜNCÜ FASIL: HALLER

Yüz doksanıncı bölüm: Yolcu ve hallerinin bilinmesi.

Yüz doksan birinci bölüm: Yolculuk ve yolun bilinmesi.

Yüz doksan ikinci bölüm: Hâl, sırları ve adamlarının bilinmesi.

Yüz doksan üçüncü bölüm: Makam ve sırlarının bilinmesi.

Yüz doksan dördüncü bölüm: Mekân ve sırlarının bilinmesi.

Yüz doksan beşinci bölüm: Şathiyat ve sırlarının bilinmesi.

Yüz doksan altıncı bölüm: Tavâli (doğanlar) ve sırlarının bilinmesi.

Yüz doksan yedinci bölüm: Gidiş ve sırlarının bilinmesi.

Yüz doksan sekizinci bölüm: Nefes ve sırlarının bilinmesi.

Yüz doksan dokuzuncu bölüm: 'Sır' ve sırlarının bilinmesi.

İki yüzüncü bölüm: Kavuşma ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz birinci bölüm: Ayrılma ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz ikinci bölüm: Edep ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz üçüncü bölüm: Riyazet ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz dördüncü bölüm: Süslenme ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz beşinci bölüm: Arınma ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz altıncı bölüm: Tecelli ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yedinci bölüm: İllet ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz sekizinci bölüm: Sıkılma ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz dokuzuncu bölüm: Müşahede ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz onuncu bölüm: Mükâşefe ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on birinci bölüm: Levâih (Parıltılar) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on ikinci bölüm: Telvin (değişme, renklenme) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on üçüncü bölüm: Gayret ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on dördüncü bölüm: Hayret ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on beşinci bölüm: Latife ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on altıncı bölüm: Fetihler ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on yedinci bölüm: Kalıntı, resim ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on sekizinci bölüm: Kabz (daralma) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz on dokuzuncu bölüm: Bast (rahatlama, açılma) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirminci bölüm: Fâni olma ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi birinci bölüm: Bekâ ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi ikinci bölüm: Cem' (toplanma ve birlik) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi üçüncü bölüm: Tefrika ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi dördüncü bölüm: Tahkim ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi beşinci bölüm: İlâve Şeyler ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi altıncı bölüm: İrade ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi yedinci bölüm: İrade edilenin hali ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi sekizinci bölüm: İrade eden ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yirmi dokuzuncu bölüm: Himmet ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuzuncu bölüm: Gurbet ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuz birinci bölüm: Hile ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuz ikinci bölüm: Aşırı sevgi ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuz üçüncü bölüm: Rağbet ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuz dördüncü bölüm: Korku ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuz beşinci bölüm: Tevâcüd (vecde erişmek için gayret) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuz altıncı bölüm: Vecd ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuz yedinci bölüm: Varlığın bilinmesi.

İki yüz otuz sekizinci bölüm: Vakit ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz otuz dokuzuncu bölüm: Heybet ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırkıncı bölüm: Ünsiyet ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırk birinci bölüm: Celâl ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırk ikinci bölüm: Cemal ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırk üçüncü bölüm: Yetkinliğin bilinmesi. Yetkinlik denge demektir. O Araf'tır ve aynı zamanda demirin surudur. Araf, nitelenmekten soyutlanmadır.

İki yüz kırk dördüncü bölüm: Gaybet ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırk beşinci bölüm: Huzur ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırk altıncı bölüm: Sarhoşluk ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırk yedinci bölüm: Ayıklık ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırk sekizinci bölüm: Tatma ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz kırk dokuzuncu bölüm: İçme ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz ellinci bölüm: Kanma ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz elli birinci bölüm: Kanmamak ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz elli ikinci bölüm: Silmek (mahv) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz elli üçüncü bölüm: Sabit kılmak (ispat) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz elli dördüncü bölüm: Örtmek (setr) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz elli beşinci bölüm: Mahk ve muhikku'l-mahk'ın (silinme ve kendinden geçme) bilinmesi.

İki yüz elli altıncı bölüm: Dolunaylar ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz elli yedinci bölüm: Muhâdara (karşılıklı bulunmak) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz elli sekizinci bölüm: Levâmi' (Işıltılar) ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz elli dokuzuncu bölüm: Hücum ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz altmışıncı bölüm: Yakınlık ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz altmış birinci bölüm: Uzaklık ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz altmış ikinci bölüm: Şeriatın bilinmesi.

İki yüz altmış üçüncü bölüm: Hakikatin bilinmesi.

İki yüz altmış dördüncü bölüm: Düşüncelerin bilinmesi.

İki yüz altmış beşinci bölüm: Vârid'in bilinmesi.

İki yüz altmış altıncı bölüm: Şahidin bilinmesi.

İki yüz altmış yedinci bölüm: Nefsin bilinmesi.

İki yüz altmış sekizinci bölüm: Ruhun bilinmesi.

İki yüz altmış dokuzuncu bölüm: İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn'in bilinmesi.

DÖRDÜNCÜ FASIL: MENZİLLER

İki yüz yetmişinci bölüm: Kutup ve iki imamın Muhammedî münacattan olan menzillerinin bilinmesi.

İki yüz yetmiş birinci bölüm: 'Sabah vakti kavmi hamd eder' menzilinin Muhammedî münacattan bilinmesi.

İki yüz yetmiş ikinci bölüm: Muhammedî münacattan tevhidin tenzihinin bilinmesi.

İki yüz yetmiş üçüncü bölüm: Musevî makamdan nefsin ve hevânın helâkinin menzilinin bilinmesi.

İki yüz yetmiş dördüncü bölüm: Musevî makamda 'en yüce menzil' diye isimlendirilen menzilin bilinmesi.

İki yüz yetmiş beşinci bölüm: Musevî makamdan putlardan yüz çevirme menzilinin bilinmesi.

İki yüz yetmiş altıncı bölüm: Muhammedî makamdan havuz ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yetmiş yedinci bölüm: Musevî makamdan yalanlama ve cimrilik menzilinin ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yetmiş sekizinci bölüm: Musevî ve Muhammedî makamdan ülfet menzilinin ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz yetmiş dokuzuncu bölüm: İtibar menzilinin Muhammedî makamdan bilinmesi ve sırları.

İki yüz sekseninci bölüm: 'Bana ne' menzilinin ve sırlarının Musevî makamdan bilinmesi.

İki yüz seksen birinci bölüm: Bir'in çokluk yerine konulmasının Muhammedî mertebeden bilinmesi.

İki yüz seksen ikinci bölüm: Ölüleri ziyaret menzilinin Musevî makamdan bilinmesi ve sırları.

İki yüz seksen üçüncü bölüm: Muhammedî mertebeden kavasım (kıranlar) menzili ve sırlarının bilinmesi.

İki yüz seksen dördüncü bölüm: Değerli komşuluk ve sırlarının Muhammedî makamdan bilinmesi.

İki yüz seksen beşinci bölüm: Cansız varlıkların münacat menzilinin bilinmesi. Bu menzile ulaşan, Muhammedî ve Musevî mertebenin yarısını elde etmiştir.

İki yüz seksen altıncı bölüm: Kendisine ol denilip de direnen ve olmayan şeylerin menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

İki yüz seksen yedinci bölüm: Samedânî tecellinin menzilinin ve sırlarının Muhammedî mertebeden bilinmesi.

İki yüz seksen sekizinci bölüm: İlk tilâvet menzilinin Musevî mertebeden bilinmesi.

İki yüz seksen dokuzuncu bölüm: Hiç kimsenin ilminin kendisinden önce olmadığı ümmî bilginin menzilinin bilinmesi.

İki yüz doksanıncı bölüm: Nimetlerin onaylanma menzilinin Musevî makamdan bilinmesi.

İki yüz doksan birinci bölüm: Zamanın başlangıç menzilinin -ki o dördüncü felektir- Muhammedî mertebeden bilinmesi.

İki yüz doksan ikinci bölüm: Gayb ve şahadet âlemlerinin ortaklık menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

İki yüz doksan üçüncü bölüm: Şahadet âleminin varlığının ve gayb âleminin zuhur sebebinin Musevî mertebeden bilinmesi.

İki yüz doksan dördüncü bölüm: Mekkeli Muhammedî menzilin Musevî mertebeden bilinmesi.

İki yüz doksan beşinci bölüm: Şerefli sayıların menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

İki yüz doksan altıncı bölüm: Mutluların özelliklerinin bedbahtlığa intikal menzilinin Musevî mertebeden bilinmesi.

İki yüz doksan yedinci bölüm: Muhammedî mertebeden Âdem'in toprağının tesviyesinin yüce mertebede övülme menzilinin bilinmesi.

İki yüz doksan sekizinci bölüm: Muhammedî mertebelerde ulvî âlemin zikir menzilinin bilinmesi.

İki yüz doksan dokuzuncu bölüm: Müminlerin azabının Muhammedî mertebeye nüfuz eden makamdan bilinmesi.

Üç yüzüncü bölüm: Ulvî âlemin Muhammedî mertebelere bölünme sebebi menzilinin bilinmesi.

Üç yüz birinci bölüm: Nimet ehli ile azap ehli arasında bölünmüş kitap menzilinin bilinmesi.

Üç yüz ikinci bölüm: En yüce âlemin gidiş menzilinin bilinmesi ve en düşük âlemin varlık sebebinin bilinmesi.

Üç yüz üçüncü bölüm: Cebrailî arifin menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz dördüncü bölüm: Zenginliğin fakirliğe tercih menzilinin Musevî makamdan bilinmesi ve fakirliğin zenginliğe tercih edilmesinin İsevî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz beşinci bölüm: Hallerin ricalin kalplerine ardı sıra geliş menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz altıncı bölüm: Mele-i a'lâ'nın çekişme menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yedinci bölüm: Meleklerin Muhammedî makamdakine iniş menzilinin Musevî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz sekizinci bölüm: Tümel âlemin karışma menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz dokuzuncu bölüm: Melâmilik menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz onuncu bölüm: Ruhanî çan sesinin Musevî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz on birinci bölüm: Özel yaratılışların Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz on ikinci bölüm: Vahyin velilerin kalplerine inmesi ve onların şeytanlardan korunmasının keyfiyetinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz on üçüncü bölüm: Ağlama menzili ve Nuh'un Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz on dördüncü bölüm: Meleklerin, nebîlerin ve velilerin dereceleri arasındaki fark menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz on beşinci bölüm: Azabın zorunlu olduğu menzilin Muhammedî gayb mertebesinden bilinmesi.

Üç yüz on altıncı bölüm: İlâhî aktarım vasıtasıyla insana aitkorunmuş levha'ya nakş edilmiş ayırıcı sıfatların Musevî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz on yedinci bölüm: Denenme ve bereketlerinin bilinmesi. Bu menzil, Kutup'un solunda bulunan imamın menzilidir ve Becâye'deki Ebû Medyen'in menzilidir.

Üç yüz on sekizinci bölüm: Nefsanî gayelerle Muhammedî şeriatın nesh edilmesinin bilinmesi. Allah bizi bundan korusun!

Üç yüz on dokuzuncu bölüm: Nefsin şeriatın herhangi bir yönünün kaydından belirli bir şekilde kurtulması. Tevekkül yolundan rızık getirtme sebebini terk etmenin, rızkı getirten bir sebep olduğu ve bununla nitelenen kişinin sebepler boyunduruğundan da çıkmadığı konusu.

Üç yüz yirminci bölüm: İki tutuşun ayrışması menzilinin bilinmesi.

Üç yüz yirmi birinci bölüm: Muhammedî mertebeden gayb ve şahadet âlemini ayıran şeyin bilinmesi.

Üç yüz yirmi ikinci bölüm: Muhammedî mertebeden Hakkı halk karşılığında satanın menzilinin bilinmesi.

Üç yüz yirmi üçüncü bölüm: Muhammedî mertebeden müjdenin müjdelenene ulaştırılmasının bilinmesi.

Üç yüz yirmi dördüncü bölüm: Ricalin (Adamlar) toplanma menzilinin bilinmesi. Bu bilgi Âsımiyye mertebesindendir.

Üç yüz yirmi beşinci bölüm: Kur'an menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yirmi altıncı bölüm: Müzakere ve tartışma menzilinin Muhammedî ve Musevî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yirmi yedinci bölüm: Müdd (tahıl ölçeği; yaklaşık 18 litrelik bir ölçek) ve nasîf'in (yarım) Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yirmi sekizinci bölüm: Potada bileşiklerin yalınlara dönüşmesi menzilinin bilinmesi. Bu da Muhammedî mertebelerdendir.

Üç yüz yirmi dokuzuncu bölüm: Nimetler ve belaya düşme menzilinin bilinmesi. Bu da Muhammedî mertebeden öğrenilir.

Üç yüz otuzuncu bölüm: Dolunay ve hilalden Ay'ın menzilinin bilinmesi. Bu, Muhammedî mertebeden bilinir.

Üç yüz otuz birinci bölüm: Rüya ve riya menzili ve onlara kuvvet yetirmenin bilinmesi. Yükselme, sarkma, yaklaşma ve algılamanın Muhammedî mertebeden öğrenilmesi.

Üç yüz otuz ikinci bölüm: Muhammedî makamların ehline dönük ilâhî koruma menzilinin bilinmesi. Bu, Musevî mertebeden olan bir bilgidir.

Üç yüz otuz üçüncü bölüm: 'Şeyleri senin, seni kendim için yarattım. Benim için yarattığımı senin adına yarattığım uğruna telef etme' menzilinin Muhammedî mertebelerden bilinmesi.

Üç yüz otuz dördüncü bölüm: Musevî mertebelerden yok olanın tanımlanması.

Üç yüz otuz beşinci bölüm: Kardeşlik menzilinin bilinmesi. O Muhammedî mertebedendir.

Üç yüz otuz altıncı bölüm: Bitkilerin Kutup'a biat etmeleri menzilinin bilinmesi. O Muhammedî mertebeden bilinir.

Üç yüz otuz yedinci bölüm: Muhammed'in (as.) âlemin bir kısmı karşısındaki konumunun Muhammedî mertebelerden öğrenilmesi.

Üç yüz otuz sekizinci bölüm: Musevî mertebeden sevîk cezaları ve sırlarının bilinmesi.

Üç yüz otuz dokuzuncu bölüm: Şeriatın bedeninin hakikatin önünde Muhammedî mertebeden yardım istediği menzilin bilinmesi.

Üç yüz kırkıncı bölüm: Hz. Peygamber'in İbn Sayyâd için gizlediği şeyin menzilinin Musevî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz kırk birinci bölüm: Sırlarda taklit menzilinin Musevî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz kırk ikinci bölüm: Vahyin mertebelerinden tek bir mertebenin kendilerini topladığı üç sırdan ayrılmış iki sırrın menzilinin Musevî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz kırk üçüncü bölüm: Vahyin ayrıntısında iki sırrın menzilinin bütün mülkün hamd mertebesinden bilinmesi.

Üç yüz kırk dördüncü bölüm: Mağfiret sırlarından iki sırrın menzilinin Muhammedî mertebeden öğrenilmesi.

Üç yüz kırk beşinci bölüm: Dinde ihlâsın sırrının Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz kırk altıncı bölüm: Bir arifin doğru söylediği ve nurunun bu menzil yönünden nasıl çıktığını gördüğü bir sırrın menzilinin Muhammedî mertebeden öğrenilmesi.

Üç yüz kırk yedinci bölüm: Allah katında birinci saf menzilinin bilinmesi. İlâhî kuşku, Hayber'in fethi ve o günde indirilmiş olan sırların Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz kırk sekizinci bölüm: Cem' ve vücûd (birlik ve varlık) kalbinin sırlarından iki sırrın menzilinin bilinmesi.

Üç yüz kırk dokuzuncu bölüm: Kapının açılması ve kapanması, her ümmetin yaratılması menzilinin bilinmesi. O Muhammedî mertebedendir.

Üç yüz ellinci bölüm: Soru maksatlı tecelli menzili ve anlamların üzerinden örtünün kaldırılmasının bilinmesi. O Muhammedî mertebeden er-Rab isminden bilinir.

Üç yüz elli birinci bölüm: Nefis ve ruhların niteliklerde ortak olduğu menzilin bilinmesi. Bu, el-Vedûd isminden Muhammedî gayret mertebesinden öğrenilir.

Üç yüz elli ikinci bölüm: Muhammedî tenezzüllerden tılsımlı-tasvir edilmiş, yönetici üç sırrın bilinmesi.

Üç yüz elli üçüncü bölüm: Sebebi bilmek ve hakkını ifaya götüren üç hikmetli-tılsımlı sırrın menzilinin Muhammedî mertebeden öğrenilmesi.

Üç yüz elli dördüncü bölüm: Uzak-sirayet edici menzilin bilinmesi; Musevî mertebeden.

Üç yüz elli beşinci bölüm: Yolların bilinmesi ve ibadet arzı. Bu yerin genişliğinin Muhammedî mertebeden öğrenilmesi.

Üç yüz elli altıncı bölüm: Gizlenmiş sırlar menzilinin bilinmesi. İlâhî edepte batılı sırrın ve nefsî vahyin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz elli yedinci bölüm: Evcil hayvanlar menzilinin ilâhî mertebeden bilinmesi. Onların iki Musevî sır altında ezilmeleri.

Üç yüz elli sekizinci bölüm: Nurları farklı üç ayrı nurun sırlarının bilinmesi. Kaçma, korkutma ve haberlerin doğrusu. Bu menzilden ulaştığım bir halvette bir şiir okudum. Orası en garip ve en parlak menzildir.

Üç yüz elli dokuzuncu bölüm: 'Ancak sana' ve 'ey cariye duy' (hitaplarının ilgili olduğu) menzilin Muhammedî mertebeden bilinmesi. Bu, emrin ayrıştırılması ve gizlilikte açıklık suretidir.

Üç yüz altmışıncı bölüm: Övülmüş karanlıklar ve görülen nurlar menzilinin bilinmesi. 'Ehl-i beyt'ten' olmayanın ehl-i beyte katılması. Bu Muhammedî mertebedendir.

Üç yüz altmış birinci bölüm: Takdirde Hak ile ortaklık menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz altmış ikinci bölüm: İki secde menzilinin bilinmesi: bütün ve parça secdesi –kalbin ve yüzün secdesi- ve bu secdedeki sırların Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz altmış üçüncü bölüm: Arifin kendisinden daha aşağıda bulunan ve kendisini tanımayan karşısındaki halinin Muhammedî mertebeden bilinmesi. Ona öğrenme imkânına sahip olmadığı şeyleri öğretmesi. Hakkın neşe ve ferahlamaktan tenzih edilmesi.

Üç yüz altmış dördüncü bölüm: İki tılsımlı sırrın –ki onları bilen dünya ve ahirette rahata erer-, ilâhî kıskançlığın Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz altmış beşinci bölüm: Rahmet mertebesinde makamı ve hali varlıklara gizli kalan kimseye ulaşan tılsımlı sırların, Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz altmış altıncı bölüm: Hz. Peygamber tarafından müjdesi verilmiş olan âhir zamanda gelecek Mehdî'nin vezirlerinin menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz altmış yedinci bölüm: Beşinci tevekkül menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi. Onu anlayacakların azlığı ve anlamadaki eksiklik nedeniyle muhakkiklerden hiç kimse onu açıklamamıştır.

Üç yüz altmış sekizinci bölüm: 'Geldi', 'gelmedi' (ifadelerinin ilgili olduğu) menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi. Tek başına emir mertebesi, bir âlemin sürekli kendisine vahyedilmekle nitelenmesi. Bu konudaki sırlar.

Üç yüz altmış dokuzuncu bölüm: Cömertlik hazinelerinin menzilinin, şahadet âleminin gayb âlemine gayb âleminden tesir etmesinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yetmişinci bölüm: Artma menzilinin ve varlık ve değişmenin sırlarından iki sırrın Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yetmiş birinci bölüm: Levha-Ana'ya nispet edilen üç sırrın Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yetmiş ikinci bölüm: İki sırdan bir sırrın Muhammedî mertebeden bilinmesi. Sana ait olmayan şeyle kendini övmen. Hakkın bu anlamda sana icabet etmesi.

Üç yüz yetmiş üçüncü bölüm: Hikmetli suda ortaya çıkmış üç sırrın bilinmesi. Âleme inayeti. Sureti yer değiştirse bile âlemin sonsuza kadar kalacağının Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yetmiş dördüncü bölüm: Rüya ve riya menzilinin Muhammedî mertebeden bilinmesi. Rablik mertebesinde öne geçen şeyler. Kâfirlerin bir ayağı olduğu gibi müminlerin de bir ayağının olması. Her grubun ayaklarına göre ve İmamlarının adalet ve ihsanının gereği olarak gelmesi.

Üç yüz yetmiş beşinci bölüm: Hayalî benzerliğin ve hakikatler ve karışım âleminin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yetmiş altıncı bölüm: Dost ve düşmanları birleştiren menzilin Muhammedî mertebeden bilinmesi. Gayb âleminin çatışması. Bu menzil bin makam içerir.

Üç yüz yetmiş yedinci bölüm: Ayakta durmak, doğruluk, şeref, inci ve sureler secdesinin Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz yetmiş sekizinci bölüm: Behimî ümmetin ve ihsanın bilinmesi. Üç ulvî sır. Sonra gelenin öne gelmesi, öndekinin arda kalması. Muhammedî mertebeden.

Üç yüz yetmiş dokuzuncu bölüm: Hall ve akdin (çözme ve bağlama), ikram ve ihanet menzilinin bilinmesi, bildirme tarzında duanın meydana gelmesi; Muhammedî mertebeden.

Üç yüz sekseninci bölüm: 'Âlimler peygamberlerin vârisleridir'in Muhammedî mertebeden bilinmesi.

Üç yüz seksen birinci bölüm: Tevhit ve cem'in Muhammedî mertebeden bilinmesi. Bin Refref makamı içerir. Onu müşahede edenlerin en yetkini, gecenin yarısında veya sonunda müşahede edendir.

Üç yüz seksen ikinci bölüm: Hatemlerin Musevî-Muhammedî mertebeden bilinmesi. İlâhî gelinlerin sayısı ve yabancı sırlar.

Üç yüz seksen üçüncü bölüm: Büyüklükleri kendinde toplayan büyüklüğün Özel-Muhammedî mertebeden bilinmesi.

BEŞİNCİ FASIL MÜNÂZELELER (YÜKSELİŞ VE İNİŞİN ÇAKIŞMASI)

Üç yüz seksen dördüncü bölüm: Hitap içeren münazelelerin Muhammedî mertebeden bilinmesi. Bu *'Allah herhangi bir insan ile ancak vahiy yoluyla veya perde ardından konuşur'*[42] ayetinin sırrıdır.

Üç yüz seksen beşinci bölüm: 'Değersiz olan galip gelir, büyüklenen men edilir' ifadesinin bilinmesi.

Üç yüz seksen altıncı bölüm: 'Şah damarı' ve 'Hakkın beraberliği' münâzelesinin bilinmesi.

Üç yüz seksen yedinci bölüm: 'Büyüklük tevazusu' münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz seksen sekizinci bölüm: Herhangi bir gaye belirlemeksizin Hakka yükseldiğinde, kulda bilinmeyen münazelenin bilinmesi.

Üç yüz seksen dokuzuncu bölüm: 'Benim mertebemin senin varlığın, senin mertebenin benim varlığım olması' münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksanıncı bölüm: 'Benim dışımda bir şeyin zamanı onun varlığıdır. Benim ise zamanım yoktur. Aksi halde sen olursun. Şu halde senin de zamanın yoktur. Sen benim zamanımsın, ben senin zamanınım' münazelesi.

Üç yüz doksan birinci bölüm: İstek adamlarının üzerinde sabit kalmadığı akışkan yol münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksan ikinci bölüm: 'Kim merhamet ederse biz de ona merhamet ederiz, kim merhamet etmezse ona da merhamet ederiz, sonra gazap ederiz ve onu unuturuz' münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksan üçüncü bölüm: 'Kendisini korkutan şeyi görme sınırında duran kimse helâk olur' münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksan dördüncü bölüm: 'Edepli olan erer, eren ise edepsiz olsa bile dönmez' münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksan beşinci bölüm: 'Benim mertebeme girip de üzerinde hayası kalan kimsenin ölümünde dayanağı benim' münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksan altıncı bölüm: 'Kendisini benden perdeleyen bilgi ve ilimleri toplayan kimse' münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksan yedinci bölüm: '*Güzel kelime ona çıkar, salih amel ona yükselir*'[43] münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksan sekizinci bölüm: 'İnsanlara öğüt veren beni bilmemiş, onlara hatırlatan ise beni bilmiştir' münazelesinin bilinmesi.

Üç yüz doksan dokuzuncu bölüm: 'Onun yanına girenin boynu vurulur, herkes onun yanına girmiştir' menzilinin bilinmesi.

Dört yüzüncü bölüm: 'Benim için zuhûr edene bâtın olur, benim sınırımda durana görünürüm' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz birinci bölüm: 'Ölü ve diriye beni görmeye yol yoktur' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz ikinci bölüm: 'Beni yenmeye kalkanı yenerim, kimi yenersem o beni yenmiştir' münazelesinin bilinmesi. Teslimiyete meyletmek daha uygundur.

Dört yüz üçüncü bölüm: 'Kullarıma karşı kanıtım yoktur' münazelesinin bilinmesi: Onlardan herhangi birisine 'Niçin yaptın' desem, bana 'sen yaptın' der. Hak ise şöyle der: 'Fakat kader daha öncedir ve onun değişmesi söz konusu değildir.'

Dört yüz dördüncü bölüm: 'Tebaasına karşı nefret besleyen kendi helâkine koşmuştur' münazelesinin bilinmesi. 'Onlara yumuşak davranan ise hükümdar olarak kalır. Benden başka, her hangi bir kölesini öldüren efendi, kendi efendiliğini öldürmüş demektir. Dikkat ediniz!'

Dört yüz beşinci bölüm: 'Kalbini evim yapıp onu benden başkalarından boşaltan kimseye verdiklerimi kimse bilemez' münazelesinin bilinmesi. 'Onu Beyt-i mamur'e benzetmeyiniz. Çünkü o benim değil meleklerimin evidir. Bu nedenle ben ona dostumu oturtmam. Bilakis benim evim yer ve göğüm bana dar geldiğinde beni sığdıran kulumun kalbidir.'

Dört yüz altıncı bölüm: 'Benden herhangi bir şeye bir şey zuhûr etmemiş, zuhûr etmesi de gerekmez' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yedinci bölüm: 'Uca yaklaşan bana yakınlaşır. Başkasına bakarsan, beni zayıflatamazsın, kendini zayıflatırsın' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz sekizinci bölüm: 'Cumartesi' münazelesinin bilinmesi. Bağladığın ciddiyet örtüsü çözülür. Âlem benden ve ben de âlemden boşaldım.

Dört yüz dokuzuncu bölüm: 'İsimlerim sana perdedir, onları kaldırırsan bana ulaşırsın' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz onuncu bölüm: '*Varış Rabbinedir, bu Rab ile izzet bulunuz, mutlu olursunuz*'[44] münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz on birinci bölüm: 'Kitap hakkında öne geçer ve ateşe girer' münazelesi. 'Neredeyse ateşe girmeyecekti' mertebesinden 'Kitaptan korkunuz, benden korkmayınız. Çünkü ben ve siz eşitiz.'

Dört yüz on ikinci bölüm: 'Bana ait olan hor olmaz ve asla hüsrana uğramaz' münazelesi.

Dört yüz on üçüncü bölüm: 'Benden isteyen kazamın dışına çıkmaz, benden istemeyen ise kazamın dışına çıkmaz' münazelesi.

Dört yüz on dördüncü bölüm: 'Ancak perdeyle görürüz' münazelesi.

Dört yüz on beşinci bölüm: 'Bana dua eden kulluğunu yerine getirmiş, kendisine insaf eden bana insaf etmiştir' münazelesi.

Dört yüz on altıncı bölüm: 'Kalbin hakikati' münazelesi.

Dört yüz on yedinci bölüm: Ücreti Allah'a ait olan kimsenin münazelesi.

Dört yüz on sekizinci bölüm: 'Anlamayanı hiçbir şey ona ulaştırmaz' münazelesi.

Dört yüz on dokuzuncu bölüm: Vesika münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirminci bölüm: Makamlardan kurtulma münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirmi birinci bölüm: 'Delil ve burhan yönünden bana ulaşmak isteyen kimse asla bana ulaşamaz' münazelesinin bilinmesi. Çünkü hiçbir şey bana benzemez.

Dört yüz yirmi ikinci bölüm: 'Fiilimi bana iade eden bana hakkımı vermiştir' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirmi üçüncü bölüm: 'Bana hıyanet eden beni zikretmemiştir' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirmi dördüncü bölüm: 'Benim ile kalman için seni seviyorum, sen ise ehline dönmek istiyorsun. Senden şifa buluncaya kadar bekle. O zaman yanımdan gidersin' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirmi beşinci bölüm: 'İlmi talep edenin gözünü benden uzaklaştırırım' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirmi altıncı bölüm: 'Hz. Peygamber'in kendisine Rabbini görüp görmediği sorulduğunda 'Gördüğüm bir nur idi' dediği sır' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirmi yedinci bölüm: 'Yayın iki ucu' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirmi sekizinci bölüm: 'İki zattan sorma' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz yirmi dokuzuncu bölüm: 'Benim heybetim karşısında küçülene inerim, bana karşı büyüklenene ben de büyüklenirim' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuzuncu bölüm: 'Seni hayrete düşürürsem, kendime ulaştırırım' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuz birinci bölüm: 'Kimi perdelemişsem, onu perdelemişimdir' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuz ikinci bölüm: 'Sende olduğu kadar hiçbir şeyde tereddüt etmedim' münazelesinin bilinmesi. 'Artık değerini bil. Kendisini bilmeyen şeye şaşılır.'

Dört yüz otuz üçüncü bölüm: 'Hangi tecellinin seni yok ettiğine bak ki onu benden isteme, yoksa sana onu veririz. Onu alanı bulamam' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuz dördüncü bölüm: 'Dilersen seni perdelemez, çünkü bundan sonra dilemem, artık sabit ol' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuz beşinci bölüm: 'Kendime karşı ahit verdim: Bir vakit yerine getiririm, bir vakit yerine getirmem, itiraz etme' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuz altıncı bölüm: 'Benim katımda olduğun gibi insanlar katında da olsaydın, bana ibadet etmezlerdi' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuz yedinci bölüm: 'Şeriatımdan nasibini bilen kimse benden olan payını da bilir, çünkü sen benim katımda ben senin katında olduğum gibi tek mertebedesin' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuz sekizinci bölüm: 'Benim kelâmımı okuyan kimse benim üzüntümü görür, onda meleklerim kendisine iner, sustuğunda ise kendisinden ayrılırlar' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz otuz dokuzuncu bölüm: İkinci 'yayın iki ucu' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırkıncı bölüm: 'Kalbi beni müşahedeye güçlüce bağlı olana meylim arttı' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk birinci bölüm: 'Ariflerin kalp gözleri bana değil benim katımda bulunanlara bakar' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk ikinci bölüm: 'Beni görüp beni gördüğünü bilen kimse beni görmemiştir' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk üçüncü bölüm: İrfanî keşfin zorunluluğu münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk dördüncü bölüm: 'Saf-ahit kitabını hakkında yazdığım kimse bedbaht olmaz' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk beşinci bölüm: 'Kendi adabımla edeplendirdiğim dostlarımı tanıdın mı?' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk altıncı bölüm: 'Gecenin ibadetle geçirilmesindeki iyilikler' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk yedinci bölüm: 'Temizlenme mertebesine giren kimse benden konuşur' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk sekizinci bölüm: 'Kendi katımdan kime bir şey açarsam, susar kalır, beni görmeyi nasıl isteyebilir ki?' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz kırk dokuzuncu bölüm: 'Bir kuluma kölelik yapan kimse benim kulum değildir' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz ellinci bölüm: 'Benim zuhurum için sabit olan, onunla değil benimle olur' münazelesinin bilinmesi. 'Kendimi tenzih ederim. Onunladır, benimle değil. Bu hakikat, ilki ise mecazdır.'

Dört yüz elli birinci bölüm: 'Yükselişlerin bilgisi mahreçlerdedir' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz elli ikinci bölüm: 'Bütün sözlerim kullarıma öğüttür, keşke ibret alsalar' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz elli üçüncü bölüm: 'Cömertliğim sana verdiğim mallardır. Cömertliğimin cömertliği ise sana karşı suç işlediğinde kardeşini affedebilmeni sana bahş etmemdir' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz elli dördüncü bölüm: 'Mertebelerimizde bizimle beraber yabancı kalmaya güç yetiremez, 'iyilik yakın olanlar içindir'' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz elli beşinci bölüm: 'Zâhirimle kendisine yöneldiğim asla mutlu olmaz, bâtınımla yöneldiğim ise asla bedbaht olmaz ve bunun tersi' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz elli altıncı bölüm: 'Sözümü dinlerken hareket eden, kuşkusuz duymuştur' münâzelesinin bilinmesi.

Dört yüz elli yedinci bölüm: Mutlak sorumlu tutma münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz elli sekizinci bölüm: Zat'ın üzerindeki perdeleri idrak münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz elli dokuzuncu bölüm: '*Onlar bizim katımızda seçilmişlerdendir*'[45] münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz altmışıncı bölüm: 'İslam, iman, ihsan ve ihsanın ihsanı' münazelesinin bilinmesi.

Dört yüz altmış birinci bölüm: 'Üzerine örtümü yaydığım kimse benim sakındıklarımdandır, onu benden başkası tanımaz ve o da kimseyi tanımaz' münazelesinin bilinmesi.

ALTINCI FASIL: MAKAMLAR

Dört yüz altmış ikinci bölüm: Muhammedî kutuplar ve makamlarının bilinmesi.

Dört yüz altmış üçüncü bölüm: On iki kutbun bilinmesi. Onlar âlemin feleğinin kendileriyle döndüğü kimselerdir.

Dört yüz altmış dördüncü bölüm: Menzili 'Allah'tan başka ilâh yoktur' olan Muhammedî kutupların kutbunun halinin bilinmesi.

Dört yüz altmış beşinci bölüm: Menzili 'Allah en büyüktür' olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz altmış altıncı bölüm: Menzili 'Allah'ı tenzih ederim' olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz altmış yedinci bölüm: Menzili 'Allah'a hamdolsun' olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz altmış sekizinci bölüm: Menzili 'Her durumda Allah'a hamdolsun' olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz altmış dokuzuncu bölüm: Menzili '*işimi Allah'a havale ettim*'[46] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmişinci bölüm: Menzili *'İnsanları ve cinleri sadece bana ibadet etsinler diye yarattım'*[347] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş birinci bölüm: Menzili *'De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin'*[348] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş ikinci bölüm: Menzili *'Sözü dinleyip en iyisine uyan kullarımı müjdele'*[349] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş üçüncü bölüm: Menzili *'İlâhınız tek bir ilâhtır'*[350] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş dördüncü bölüm: Menzili *'sizin katınızdaki tükenir, Allah'ın katındaki tükenmez'*[351] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş beşinci bölüm: Menzili *'Allah'ın şiarlarına kim hürmet ederse bu kalplerin korkusundandır'*[352] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş altıncı bölüm: Menzili *'Allah düşmanı olduğu belli olunca kendisinden uzaklaştı'*[353] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş yedinci bölüm: Menzili *'İşte bunda yarışanlar yarışsın'*[354] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş sekizinci bölüm: Menzili *'Miskal tanesi bir şey olsa ve bir çölde bulunsa Allah onu getirir, Allah latîf ve her şeyden haberdardır'*[355] ve 'İşe koyul, durum ciddi' olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz yetmiş dokuzuncu bölüm: Menzili *'Allah'ın yasaklarına saygı gösteren kimsenin bu davranışı kendisi için Allah katında daha hayırlıdır'*[356] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz sekseninci bölüm: Menzili *'Biz ona çocukluğunda hüküm verdik'*[357] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen birinci bölüm: Menzili *'Allah iyi amel yapanların ecrini zâyi etmez'*[358] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen ikinci bölüm: Menzili *'Kim yüzünü ihlâslı olarak Allah'a çevirirse sağlam ipe sarılmıştır, işlerin sonu Allah'a varır'*[359] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen üçüncü bölüm: Menzili *'Nefsini tezkiye eden kurtulmuştur, onu arındırmayan ise hüsrana uğramıştır'*[360] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen dördüncü bölüm: Menzili *'Can boğaza geldiğinde, siz o esnada bakarsınız'*[361] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen beşinci bölüm: Menzili *'Kim dünya hayatını ve güzelliğini isterse, ona onu veririz'*[362] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen altıncı bölüm: Menzili *'Kim Allah'a ve peygamberine isyan ederse kuşkusuz apaçık bir şekilde sapmıştır'*[363] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen yedinci bölüm: Menzili *'Kadın erkek salih işler yapana ve mümin olana tertemiz bir hayat yaşatırız'*[364] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen sekizinci bölüm: Menzili *'Kendisine eşler verdiğimiz kimseye gözlerini çevirme, onlar dünya hayatının çiçeğidir ve onları imtihan ederiz. Rabbinin rızkı daha geniştir'*[365] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz seksen dokuzuncu bölüm: Menzili *'Mallarınız ve çocuklarınız fitnedir'*[366] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksanıncı bölüm: Menzili *'Yapmadığınız şeyi söylemeniz Allah katında büyük bir günah oldu'*[367] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan birinci bölüm: Menzili *'Gururlanma, Allah gururluları sevmez'*[368] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan ikinci bölüm: Menzili *'Gaybı bilendir, razı olduğu peygamberin dışında kimse onun gaybını bilemez'*[369] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan üçüncü bölüm: Menzili *'De ki: Hepsi Allah katındandır, bu topluma ne oluyor ki sözü anlamıyorlar'*[370] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan dördüncü bölüm: Menzili *'Allah'tan sadece bilen kulları korkar'*[371] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan beşinci bölüm: Menzili *'Sizden dininden dönüp kâfir olarak ölen kimse'*[372] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan altıncı bölüm: Menzili *'Allah'ı hakkıyla takdir edemediler'*[373] ve *'Allah yolunda hakkıyla cihat ediniz'*[374] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan yedinci bölüm: Menzili *'Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanır'*[75] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan sekizinci bölüm: Menzili *'Allah'tan korkan kimseye Allah bir çıkış yolu verir'*[76] olan kutbun halinin bilinmesi.

Dört yüz doksan dokuzuncu bölüm: Menzili *'O'nun benzeri gibi yoktur'*[77] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüzüncü bölüm: Menzili *'Onlardan benim dışımda 'ben ilâhım' diyen kimseyi cehennemde cezalandırırız'*[78] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz birinci bölüm: Menzili *'Allah'tan başkasına mı dua edersiniz, doğru sözlü iseniz'*[79] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz ikinci bölüm: Menzili *'Allah'a ve peygambere hıyanet etmeyiniz, bile bile emanetlere hainlik etmeyiniz'*[80] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz üçüncü bölüm: Menzili *'Onlar sadece Allah'a ihlâslı olarak ibadet etmekle emrolundular'*[81] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz dördüncü bölüm: Menzili *'Allah de, sonra onları bırak işlerinde oyalansınlar'*[82] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz beşinci bölüm: Menzili *'Rabbinin hükmüne sabret, sen gözlerimizin önündesin'*[83] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz altıncı bölüm: Menzili *'Onlar tuzak kurar, Allah da tuzak kurar, Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır'*[84] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yedinci bölüm: Menzili *'Allah'ın bildiğini bilmezler mi?'*[85] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz sekizinci bölüm: Menzili *'Allah iman edenlerin velisidir, onları karanlıklardan nura çıkartır'*[86] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz dokuzuncu bölüm: Menzili *'Her neyi infak ederseniz, Allah onu yerine koyar, Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır'*[87] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz onuncu bölüm: Menzili *'Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri ayetlerimden yüz çevirteceğim'*[88] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on birinci bölüm: Menzili *'Allah'tan korkun, Allah size öğretir'*[89] ve *'Allah'tan korkarsanız, o size bir furkan verir'*[90] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on ikinci bölüm: Menzili *'Derileri her olgunlaştığında azabı tatmaları için onları başka derilerle değiştiririz'*[91] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on üçüncü bölüm: Menzili *'Rabbinin kulu Zekeriya'ya olan rahmetini zikret, o Rabbine sessizce nida etmişti'*[92] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on dördüncü bölüm: Menzili *'Allah'a kim tevekkül ederse Allah onun velisidir'*[93] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on beşinci bölüm: Menzili *'Davut onu denediğimizi zannetti, bu nedenle Rabbinden bağışlanma istedi ve rükûya kapandı ve tövbe etti'*[94] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on altıncı bölüm: Menzili *'De ki: Babalarınız, oğullarınız, anneleriniz, kardeşleriniz, eşleriniz, aşiretiniz, biriktirdiğiniz mallar, bozulmasından korktuğunuz ticaretiniz, hoşunuza giden güzel evleriniz size Allah'tan, peygamberinden ve yolunda cihat etmekten daha sevimli gelmişse Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyiniz'*[95] ve *'Allah'a kaçınız'*[96] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on yedinci bölüm: Menzili *'Bütün genişliğiyle yeryüzü onlara dar gelmiş ve Allah'tan başka sığınak olmadığına inanmışlardı'*[97] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on sekizinci bölüm: Menzili *'Kalplerinden korktuklarında 'Rabbiniz ne demiştir' derler, dediler ki: Hak. O yüce ve büyüktür'*[98] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz on dokuzuncu bölüm: Menzili *'Sizi size hayat verecek bir şeye çağırdığında Allah'a ve peygamberine icabet ediniz, Allah kişiyle kalbinin arasına girer ve ona döndürüleceksiniz'*[99] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirminci bölüm: Menzili *'Ancak duyanlar icabet edebilir'*[100] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi birinci bölüm: Menzili *'Azıklanın, çünkü azıkların en hayırlısı takvadır'*[101] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi ikinci bölüm: Menzili *'Yerine getirdikleri şeyi içleri titreyerek yerine getirirler, onlar Rablerine döneceklerdir, onlar hayırlara koşanlardır'*[102] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi üçüncü bölüm: Menzili *'Rabbinin makamından korkana gelince'*[103] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi dördüncü bölüm: Menzili *'De ki: Şayet deniz Rabbinin kelimelerini yazmak için mürekkep olsaydı, bir o kadarı yardım etse bile, Rabbimin kelimeleri tükenmeden deniz tükenirdi'*[104] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi beşinci bölüm: Menzili *'Allah'ın sınırlarını aşan kuşkusuz kendine haksızlık yapmıştır'*[105] ve *'Belki Allah bundan sonra bir iş yaratır'*[106] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi altıncı bölüm: Menzili *'Seni sabit kılmasaydık, neredeyse onlara meyledecektin, o zaman sana ölüm ve hayatı kat be kat tattırırdık'*[107] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi yedinci bölüm: Menzili *'Rızasını kazanmak için gece gündüz Rablerine dua edenlerle beraber sabret, dünya ziynetini isteyerek gözlerini onlardan ayırma, kalbini zikrimizden gafil bırakıp hevâsına uyana itaat etme, onun işi dağınıktır. De ki: Hak Rabbinizdendir, dileyen inansın, dileyen inkâr etsin'*[108] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi sekizinci bölüm: menzili *'Bir günahın karşılığı kendisi gibi bir günahtır'*[109] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz yirmi dokuzuncu bölüm: Menzili *'Temiz belde, bitkileri Rabbinin izniyle yetiştirir. Kötü olandan ise ancak diken çıkar'*[110] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuzuncu bölüm: Menzili *'İnsanlardan utanır, Allah'tan utanmazlar, Hâlbuki Allah gecelediklerinde onlarla beraberdir'*[111] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz birinci bölüm: Menzili *'Herhangi bir işte olursanız veya Kur'an'dan okursanız veya bir amel işlerseniz, o işe daldığınızda sizi gözetiriz'*[112] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz ikinci bölüm: Menzili *'Namaz müminler üzerine vakti belirlenmiş bir farzdır'*[113] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz üçüncü bölüm: Menzili '*Kullarım sana beni sorar, ben onlara çok yakınım, dua edenin duasına icabet ederim, artık bana dua etsinler*'[114] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz dördüncü bölüm: Menzili '*Sen yüce bir ahlâk üzeresin*'[115] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz beşinci bölüm: Menzili '*Ayakta, otururken ve yanları üzerinde Allah'ı zikredenler*'[116] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz altıncı bölüm: Menzili '*Dünya hayatını isteyene ondan veririz, onun ahirette bir nasibi yoktur*'[117] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz yedinci bölüm: Menzili '*İnsanlardan korkarsın, korkman gereken Allah'tır*'[118] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz sekizinci bölüm: Menzili '*Seninle tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol, aşırı gitme, Allah yaptıklarınızı görür*'[119] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz otuz dokuzuncu bölüm: Menzili '*Allah'a kaçınız, ben size ondan açık bir uyarıcıyım, Allah'ın yanında başka ilâh kabul etmeyin, ben size açık bir uyarıcıyım*'[120] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırkıncı bölüm: Menzili '*Onlar yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu*'[121] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk birinci bölüm: Menzili '*Haksızlık yapana büyük bir azap tattırırız*'[122] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk ikinci bölüm: Menzili '*Bu dünyada kör olan, ahirette de kördür*'[123] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk üçüncü bölüm: Menzili '*Peygamber size ne verirse alınız, neyi yasaklarsa onu bırakınız*'[124] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk dördüncü bölüm: Menzili '*Söylediği her sözde yanında bir gözetmen vardır*'[125] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk beşinci bölüm: Menzili '*Secde et ve yaklaş*'[126] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk altıncı bölüm: Menzili '*Zikrimizden yüz çevirenden yüz çevir*'[127] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk yedinci bölüm: Menzili *'Sana emredileni yerine getir, müşriklerden yüz çevir'*[128] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk sekizinci bölüm: Menzili *'Beni zikredin, ben de sizi zikredeyim'*[129] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz kırk dokuzuncu bölüm: Menzili *'Müstağni olana gelince'*[130] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz ellinci bölüm: Menzili *'Rabbi dağa tecelli ettiğinde dağ parçalanmış, Musa bayılıp düşmüştür'*[131] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz elli birinci bölüm: Menzili *'Allah ve peygamberi amellerinizi görecektir'*[132] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz elli ikinci bölüm: Menzili *'Keşke nefislerine zulüm yaptıklarında sana gelse ve Allah'tan bağışlanma dileseler, Peygamber de onlar adına bağışlanma dileseydi'*[133] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz elli üçüncü bölüm: Menzili *'Allah onları artlarından kuşatmıştır'*[134] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz elli dördüncü bölüm: Tıpkı bir halhalın düğmesi gibi, peygamberlik mührünün anlamının intikal ettiği bir şahsın niteliğinin bilinmesi. Onun menzili şu ayettir: *'Kendilerine verilenlerle sevinip yapmadıklarıyla övülmeyi sevenler, bu durumun onları azaptan kurtaracağını zannetmesinler. Onlar için elim bir azap vardır.'*[135]

Beş yüz elli beşinci bölüm: Günümüzden kıyamete kadar olan kutuplardan kalanları zikretmemi engelleyen sebebin bilinmesi.

Beş yüz elli altıncı bölüm: Menzili *'Mülkü elinde tutan münezzehtir'*[136] olan kutbun halinin bilinmesi.

Beş yüz elli yedinci bölüm: Menzili 'genel anlamda velilerin mührünün' bilinmesi.

Beş yüz elli sekizinci bölüm: İzzet Rabbinin isimlerin bilinmesi, O'na verilmesi uygun olan ve olmayan lafızlar.

Beş yüz elli dokuzuncu bölüm: Farklı menzillerden hakikat ve sırların bilinmesi. Bu bölüm, kitabın bölümlerinin özeti gibidir. Her bölümde şöyle deriz: Bundan, onda üç veya dört ilâve vardır.

Beş yüz altmışıncı bölüm: Şerî-ilâhî hikmetli vasiyet. Bundan ermiş mürit yararlanır.

Bu, kitabın son bölümüdür.

İkinci kısım tamamlanmıştır, hamd biricik Allah'a mahsustur. Dua ve selâm, O'nun peygamberi ve kulu Muhammed'in üzerine olsun!

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Kitabın Girişi

(İlimlerin Mertebeleri)

Bu kitaba öncelikle kesin delillerle ve susturucu kanıtlarla desteklenmiş inanç esasları hakkında bir bölüm koymak aklıma geldi. Sonra, böyle yapmamın daha fazlasını arzulayarak varlığın sırlarıyla cömertlik esintilerine koşmak isteyen müride güçlük çıkartacağını düşündüm. Çünkü o, halvet ve zikre devam ettiği ve (idrak) mahallini düşünceden arındırdığında, hiçbir şeyi olmayan bir yoksul gibi, Rabbinin kapısında oturduğunda, Allah kendisini bilmeyi, ilâhî sırları ve rabbanî ilimleri ona ihsan eder.

Allah söz konusu ilimlerle kulu Hızır'ı övmüş ve '*Katımızdan rahmet verdiğimiz ve ilim öğrettiğimiz kullarımızdan birisi*'[137] demiştir. Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur: '*Allah'tan korkunuz, Allah size öğretir.*'[138] Başka bir ayette şöyle buyurmuştur: '*Allah'tan korkarsanız, sizin için bir furkan yaratır.*' '*Sizin için bir nur yaratır, onunla yürürsünüz.*'[139]

Cüneyd-i Bağdadî'ye sorulmuş: Ulaştıklarına neyle ulaştın? Cevap vermiş: 'Bu derecenin altında otuz küsur sene oturmakla.' Ebû Yezid Bestamî ise şöyle dermiş: 'Siz ilminizi ölümlülerden, biz ise ölümsüz Diri'den almaktayız.'

Hibeleri yüce ve ihsanları büyük Allah ile baş başa kalan himmet sahibi adına, yeryüzünde söz söyleyen herkesin bîhaber olduğu bilgiler meydana gelir. Hatta bu hale sahip olmayan akılcılar ve kanıttan hare-

ket edenlerin tümü, ona açılan ilimlerden habersizdir. Çünkü söz konusu ilimler, teorik aklın ötesindedir.

İlimler üç kısımdır: Birinci kısım, akıl ilmidir. Bu ilim, insanda zorunluluk hükmüyle gerçekleşen veya delilin yönünü öğrenmek tarzıyla delili incelemekle gerçekleşen ilimlerdir. Bu ilmin kuşkuları da kendi cinsindendir. Bu nedenle, nazar (teorik düşünce, araştırma) hakkında şöyle derler: 'Bir kısmı doğru, bir kısmı yanlış!'

İkinci ilim haller ilmidir. Haller ilmi, sadece zevk (yaşama, tatma) yoluyla elde edilebilir. Dolayısıyla akılcı kişi, onu tanımlayamaz ve öğrenilmesi için kanıt ortaya koyamaz. Balın tatlılığını, sıbır otunun acılığını ve cinsel ilişkinin hazzını bilmek; aşkı, coşkuyu, arzuyu ve bunlara benzeyen şeyleri bilmek, bu kısma girer. Bu gibi ilimler, kendileriyle nitelenmeden ve tatmadan öğrenilemeyen ilimlerdir. Sahiplerinde bu ilimlerin taşıdığı kuşkular da, kendi cinslerinden olan kuşkulardır. Söz gelişi, tatma duyusuna acı safra baskın gelen kimse balı acı hisseder, hâlbuki bal acı değildir. Burada tatma duyusuna temas eden şey sadece safranın acılığıdır.

Üçüncü ilim, sır ilimleridir. Sır ilmi, aklın gücünün üzerindeki ilimdir. Başka bir ifadeyle, Ruhu'l-Kuds'ün sırr'a üflediği ilimdir ve peygamber ve veli o ilme tahsis edilmiştir.

Sır ilmi ikiye ayrılır: Bir kısmı, bu sınıflamadaki birinci tür ilimler gibi, akılla algılanır. Fakat sır ilmini bilen, onu teorik düşünce yoluyla elde etmiş değildir, aksine o ilmin mertebesi kendisine onu vermiştir.

İkinci tür ise iki kısma ayrılır: Bir kısmı ikinci kısma katılır, fakat bunun hali daha kıymetlidir. İkinci tür, rivayet ilimleri türündendir. Bunlar özü gereği doğruluğa ve yanlışlığa konu olan ilimlerdir. Şu var ki rivayet ilimlerini bildiren kişinin bildirdiği kişinin nezdinde doğru sözlülüğü sabit ve söylediği ve bildirdiği şey hakkındaki masumluğu kesindir. Bu kısma örnek olarak peygamberlerin -Allah hepsine merhamet etsin- Allah'tan aktardığı haberleri, cennet ve içindeki şeyleri bildirmelerini verebiliriz.

Bu bağlamda Peygamberin[140] 'Bir cennet vardır' şeklinde bildirdiği haberler, rivayet ilmi; kıyamet için 'Orada suyu baldan tatlı bir havuz vardır' şeklindeki ifadesi hal ilmindendir ve o bir zevktir. Hz. Peygamber'in 'Allah var idi ve O'nunla birlikte başka bir şey yoktu' ve bu an-

lamda verdiği haberler ise teorik düşünceyle algılanabilen akıl ilimlerindendir.

Sırlar ilmi olan bu üçüncü sınıfın özelliği şudur: Bir insan onları bildiğinde, bütün ilimleri öğrenir ve kuşatır. Diğer ilimlerin sahipleri böyle bir imkâna sahip değildir. Dolayısıyla bu kuşatıcı ilimden daha değerli bir ilim yoktur. O, bütün bilinenleri içerir.

Geride, sadece sırlar ilmini bildiren kişinin kendisini dinleyenlere göre doğru sözlü ve masum olması kalmıştır. Avama (sıradan insanlara) göre bu, onda bulunması zorunlu bir şarttır. Akıllı-zeki ve kendisine karşı samimî kişi ise öyle bir koşul ileri sürmez. Bunun yerine şöyle der: Bildirilen bu şey bana göre doğru veya yanlış olabilir. Masum olmayan birisi bu tarz bir ilim getirdiğinde, gerçekte bildirdiği şeylerde doğru söylüyor olsa bile, bütün akıl sahiplerinin böyle hareket etmesi gerekir. Onu dinleyen kişi tasdik etmek zorunda olmadığı gibi yalanlaması da gerekmez. Bunun yerine çekingen kalır. Onu tasdik etse bu durum kendisine bir zarar vermez. Çünkü o, imkânsız görmek bir yana, aklın mümkün gördüğü veya çekimser kalıp şeriatın herhangi bir esasını yıkmayan veya bir aslını geçersiz kılmayan bir bilgi getirmiştir.[141]

O halde sır ilimlerine ulaşmış bir insan, aklın mümkün görüp Şârî Teâlâ'nın hakkında sustuğu bilgi getirirse onu mutlaka reddetmemiz gerekmez. Bilakis kabul edip etmemede muhayyeriz. O bilgiyi getiren kişi adalet (dürüstlük, güvenilirlik) özelliğine sahip ise getirdiği bilgiyi kabul etmemiz bize zarar vermez. Nitekim onun tanıklığını kabul eder ve onun tanıklığıyla mal ve canlar hakkında hüküm veririz. Bilgimize göre adil bir insan değilse o zaman bakarız: Bildirdiği şey, bizim nezdimizde kendisini geçerli kılan herhangi bir yorumla doğru ise kabul ederiz. Aksi halde, onu mümkün şeylerden birisi sayarız ve onu söyleyene bir şey demeyiz. Çünkü davranışımız, yazılmış bir tanıklıktır ve ondan sorumlu tutulacağız. Allah şöyle buyurur: *'Onların tanıklıklarını yazacağız ve onlar sorumlu olacaklardır.'*[142]

Ben, bu konuda nefsine ilk nasihat edenim. Bu kişi, sadece Masum'un getirdiğini -s.a.v- getirmişse bu durumda bizim nezdimizde bulunan bir bilgiyi bize aktarmaktadır ve onun bildirmesiyle bizde ilâve bir fayda meydana gelmez. Onlar -Allah kendilerinden razı olsun- şeriatın sır ve hikmetlerinden düşünce ve fikir gücünün dışında kalıp sadece

müşahede ve temkîn (sağlamlaştırma) vb. yolların dışında asla ulaşılamayan şeyleri getirir. Hz. Peygamber'in 'Ümmetim içinde sezgi sahipleri varsa Ömer onlardan birisidir' buyurmasının yararı buradan ortaya çıkar. Hz. Peygamber'in sahip olduğu bir sır nedeniyle Ebû Bekir'in diğer insanlardan üstünlüğü hakkındaki ifadesi de bununla ilgilidir.

Böyle ilimlerin bulunabileceği inkâr edilmeseydi, Ebû Hureyre'nin şu sözü bir anlam taşımazdı: 'Allah'ın elçisinden iki kap aldım. Birinciyi yaydım, diğerini size bildirseydim şu boğazım (bulğum) kesilirdi.'

Fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Ubeydullah el-Hacrî kendi evinde Sebte'de 1193 (589 h.) yılı Ramazan ayında bu hadisi bana bildirdi. Ebû'l-Velid b. el-Arabî de aynı hadisi İşbiliyye'de kendi evinde başkalarıyla birlikte 1195 (592 h.) yılında bana aktarmıştır. Bütün râviler 'bize bildirdi' ifade kalıbını kullanmıştır.

Ebu'l-Velid el-Arabî ise şöyle der: Ebû Hasan Şurayh b. Muhammed b. Şurayh er-Ruaynî'nin şöyle söylediğini duydum. Babam, Ebû Abdullah ve Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Manzûr el-Kaysî bana bildirmiştir. Onlar da Ebû Zer'den, o da Ebû Muhammed –ki o Abdullah b. Ahmed b. Hameveyh es-Serahsî el-Hamevî'dir- ve Ebû İshak el-Müstemlî, Ebu'l-Heysem'den –ki Muhammed b. Mekkî b. Muhammed el-Keşmeyhinî'dir- sema' yoluyla rivayet etmiştir. Şöyle demişler: 'Bize Ebû Abdullah, Muhammed b. Yusuf b. el-Ferberî bildirdi.' Şöyle demiştir: 'Bana Ebû Abdullah el-Buharî bildirdi.'

Ayrıca bu hadisi Ebû Muhammed, Yunus b. Yahya b. Ebi'l-Hüseyn b. Ebi'l-Berekât el-Haşimî el-Abbasî Mekke'de Harem-i şerifte Yüce Kâbe'nin Rükn-i Yemanî'sinde, 1202 (599 h.) senesinin Cemazi'l-ula ayında Ebu'l-Vakt Abdülevvel b. İsa es-Seczî, el-Herevî'den, o da Ebu'l-Hasen Abdurrahmân b. el-Muzaffer ed-Davudî'den, o da Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hameveyh es-Serahsî'den, o da Ebû Abdullah el-Firebrî'den, o da Buharî'den aktardı.

Buharî es-Sahih'inde der ki: Bana İsmail şöyle bildirdi: Bana kardeşim İbn Ebî Zi'b Said el- Makburî'den şöyle aktardı. Sonra hadisi zikretmiştir. Ebû Hureyre'nin ifadesinde geçen 'bulğum' kelimesini de açıklamıştır. Abdullah el-Buharî Kitabu'l-ilim'de onu zikretmiş ve bulğum'un yemek borusu olduğunu belirtmiştir.

(Bu ilimler inkâr edilmeyecek olsaydı) İbn Abbas'ın *'Yedi gökleri ve yeryüzünde bulunanları yaratan Allah'tır, emri onların arasına indirir'*[143] ayeti hakkında 'Bu ayeti yorumlasaydım, beni taşlardınız' demesinin anlamı olur muydu? Başka bir rivayette 'benim kâfir olduğumu iddia ederdiniz' demiştir. Rivayeti Ebû Abdullah Muhammed b. Ayşun, Ebû Bekir el-Kadı'dan, o da Muhammed b. Abdullah el-Arabî, el-Meâfirî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed et-Tusî el-Gazalî'den aktarmıştır. Ya da, Ali b. Ebû Talib'in torunlarından Rıza'nın şu mısraı söylemesinin anlamı olur muydu?

Nice bilgi cevheri var ki şayet açıklasam
Bana 'puta tapıcılardansın' denilirdi
Müslüman adamlar kanımı helâl görür
Yaptıkları en çirkin şeyi güzel sayarlardı

Söz konusu insanlar, benim zannımca ve bilindiği kadarıyla, Efendiler ve Ebrâr'dır (İyiler). Onlar bu ilmi ve değerini, insanların büyük kısmının onun karşısındaki tavrını ve pek çoğunun onu inkâr edeceğini biliyordu. Dolayısıyla akıllı-arifin insanların bu ilmi inkâr etmelerini yadırgamaması gerekir. Çünkü Hızır ve Musa hikâyesinde onlar için bir seçenek ve her iki sınıfın varlığına kanıt vardır. Bununla birlikte Musa'nın Hızır'a tepki göstermesi, verdiği sözü unutmasından ve (yanlış inancını) Allah'ın düzeltmek istemesinden kaynaklanmıştı.

Bizzat bu hikâyeyle inkârcılara karşı kanıt getiririz. Fakat onlarla tartışmanın imkânı yoktur. Onlarla tartışmak yerine, kendilerine salih kulun söylediğini söyleriz: *'Bu aramızın ayrılmasıdır.'*[144]

VASIL

(Nebevî ve Teorik İlim)

Ey araştırmacı! Peygamberlerden tevarüs edilmiş bu tür nebevî ilmin bir meselesinin filozof, kelâmcı vb. herhangi ilimdeki bir akılcı tarafından dile getirilmiş olduğunu öğrendiğinde, bu durum seni perde-

lemesin. Perdelenirsen o bilgiyi ifade eden muhakkik-sûfînin de filozof olduğunu iddia edersin. (Sana göre) Filozof bu meseleyi dile getirmiş, ifade etmiş ve ona inanmış, sûfî de onden aktarmıştır. Ya da, o bilgiyi dile getiren filozof dinsizdir diye o sûfîye de 'dinsiz' dersin.

Kardeşim, sakın bunu yapma! Bu, hiç bir şey bilmeyenin vereceği bir yargıdır. Filozofun bütün bilgileri geçersiz değildir. Bilhassa Hz. Peygamber o bilgiyi dile getirmişse aynı mesele filozofta da doğru olabilir. Bu durum, özellikle hikmetler, arzular ve nefsin tuzaklarından ve iç kötülüklerinden kaçınmakla ilgili görüşlerinde böyledir. (Bu konularda) gerçekleri bilmiyor isek, bu belirli meselede filozofun görüşünü benimsemek ve onu doğru saymak zorundayız. Çünkü peygamber veya bir sahabesi veya İmam Mâlik veya İmam Şafiî veya Süfyan es-Sevrî onu söylemiş olabilir.

'Sûfî bu bilgiyi filozoftan işitmiş veya felsefe kitaplarından öğrenmiştir' diye iddia edersen, ya cahil ya da yalancısın: Yalan, görmediğin halde 'bunu işitmiş veya öğrenmiştir' demen, bilgisizliğin ise bu meselede doğru ile yanlışı ayırt edemeyişinden kaynaklanır.

Filozofun dinsiz olduğu iddiana gelince, bir insanın dinsiz olması söylediği her şeyin geçersiz olduğu anlamına gelmez. Bu durum, bütün akıl sahiplerince ilk bakışta anlaşılacak bir husustur. Böyle bir meselede sûfîye karşı çıkmakla bilgiden, doğruluktan ve dindarlıktan çıkmış, bilgisiz, yalancı, iftiracı, aklı ve dindarlığı kıt, düşüncesi bozuk sapkın insanların yoluna girmiş oldun. Bir düşün: Gördüğün bir rüya o bilgileri sana getirseydi, onların sadece bir yorumcusu ve anlamlarının araştırıcısı olmaz mıydın? Sûfînin sana getirdiği şeyleri de al ve nefsine 'pek az eğil', algı mahallini sana gelen şey için boşalt ki, onların anlamı sana da gözüksün. Böyle davranman, kıyamet günü '*Biz bundan habersiz idik, dahası zâlim olduk*'[145] demekten daha hayırlıdır.

Binaenaleyh dile getirildiğinde estetik bir değer taşıyan (kulağa güzel gelen), anlaşılan ya da zihne yaklaşan (akledilir olan) ve onu duyan anlayışlı insanda bir tat meydana getiren her ilim teorik ilimdir. Çünkü o bilgi, teorik aklın algı alanındadır ve -araştırırsa- akıl tek başına onu öğrenebilir. Bir ilim bu özelliklere sahip değilse o zaman, sır ilimlerindendir. Çünkü sır ilmi açıklanmak istenirse çirkinleşir, akıllar tarafından algılanmaya direnir ve belirsizleşir. Muhtemelen tutucu-zayıf akıllar

onu anlamsız diye bir kenara atar. Bu nedenle bu ilim sahibi bilgisini çoğunlukla örnekler vererek ve şairane söyleyişlerle aktarır.

Hal ilimleri ise sır ilimleri ile akıl ilimleri arasında bulunur. Bunlara inananların çoğu, tecrübe sahipleridir. Söz konusu ilimler, sır ilimlerinden daha çok teorik ilimlere yakındır. Yakın olduğu ilimler zorunlu-teorik ilim türüdür, hatta onun tıpatıp aynısıdır. Yine de akıllar, o ilmi ancak kendisini bilen ve müşahede eden peygamber veya velinin bildirmesiyle öğrendiği için hal ilimleri zorunlu-aklî ilimlerden ayrılır. Fakat hal ilimleri, kendisini müşahede eden nezdinde, zorunlu ilimlerdir.

Ey kardeşim, bilmelisin ki: Sır ilimlerinin güzellik değeri taşıdığını görüp onları kabul ederek inandığında, müjdeler olsun sana! Çünkü bu durumda, farkında olmasan bile, sır ilminde zorunlu bir keşfe sahipsin. Bundan başkası da olamaz. Çünkü gönül ancak doğruluğuna kesin olarak inandığı şeyle serinler. Akıl buraya giremez, çünkü akıl Masum (peygamber) bildirmediği sürece, sır ilmini algılayamaz. Masum bildirdiğinde ise akıllının gönlü serinler. Masum olmayan böyle bir bilgiyi getirdiğinde ise onun sözünden sadece zevk sahibi haz alabilir.

(Hak Ehlinin Hakka Gidiş Yöntemleri)

Dersen ki: 'Bana, kendisini takip eden sâliki Allah'a ulaştıran kıymetli yol olduğunu iddia ettiğin bu yolu ve içerdiği hakikat ve makamları en anlaşılır, veciz ve yetkin bir şekilde özetle ki, ona göre davranayım ve ulaştığını iddia ettiğin şeylere ben de ulaşayım. Allah'a yemin ederim ki: Onu seni denemek ve tecrübe etmek niyetiyle değil, sana karşı katıksız bir hüsn-ü zan sahibi olduğum için, seni doğrulayarak ve onaylayarak alacağım. Çünkü sen getirdiğin bilgi hakkında beni uyardın ve o bilginin, aklın mümkün ve olabilirliği hakkında hüküm verdiği ya da bir hüküm vermeksizin çekimser kaldığı şeylerden olduğuna dikkatimi çektin. Bunları bana bildirdiğin için Allah sana ihsanda bulunsun, seni arzularına ulaştırsın ve senin vasıtanla başkalarını yararlandırsın.'

Bilmelisin ki: Nefislerini yaratılış gayelerinden başka şeylerle meşgul eden sıradan insanlar değil de, kurtuluşlarını isteyen müminlerin seçkinlerinin takip ettiği Allah'a giden yol, dört kısımdır: Dürtüler, çağrılar, ahlâk ve hakikatler. Onları söz konusu çağrılara, dürtülere, haki-

katlere ve ahlâka sevk eden şeyler ise üzerlerine farz kılınmış üç haktır: Allah'ın hakkı, nefislerinin hakkı ve yaratıkların hakkı.

Allah'ın onların üzerindeki hakkı, herhangi bir şeyi ortak koşmadan, kendisine ibadet etmektir. Yaratıklarınki, herhangi bir (şerî) cezanın uygulanmasıyla ilgili şeriat emri olmadıkça, onlara hiçbir şekilde eziyet etmemek, şeriatın yasaklarının dışındaki işlerde imkân ölçüsünde ve kendilerini tercih ederek onlara karşı iyi davranmaktır. Çünkü (Hakkın) maksadına uymanın biricik yolu, şeriatın diliyle ifade edilmiş olmaktır.

Nefislerinin hakkı, nefsi kurtuluş ve mutluluğunun bulunduğu yoldan başka bir yola kesinlikle sevk etmemektir. Nefs, kurtuluş ve mutluluğunun bulunduğu yola girmeye direnirse bunun nedeni, bilgisizlik ve kötü doğadır. Çünkü inatçı nefisleri erdemli huyları kazanmaya taşıyan şey, din ve mertliktir. Dolayısıyla bilgisizlik, dinin zıddıdır. Çünkü din ilim demektir. Kötü doğa ise mertliğin zıddıdır.

Tekrar Allah'a giden yolun şubelerine dönecek olursak deriz ki: Çağrılar, beş tanedir: Bir sebebe bağlı ve nakru'l-hatır[146] (ilk düşünce) diye isimlendirilen çağrı, irade, azim, himmet ve niyet. Bu çağrılara ait amiller ise üçtür: İstek, korku ve tazim. İstek ikidir: (Hakka) Komşu olmayı istemek, görmeyi istemek. Başka bir anlatımla, O'nun katında bulunanı istemek, O'nda bulunanı istemektir. Korku da ikidir: Azaptan korkmak ve perdelenmekten korkmak. Tazim ise Hakkın senden ayrı olması ve senin O'nunla bir olmandır.

Ahlâk üç türdür: Geçişli, geçişli olmayan ve ortak ahlâk.

Geçişli kısım ikiye ayrılır: Bir yarar ulaştırmak veya bir sıkıntıyı uzaklaştırmak için başkasına ulaşan ahlâk. Bu kısma örnek olarak cezalandırmaya ve engellemeye gücü ve imkânı olduğu halde bağışlamak, hoş görmek, tahammül etmek vb. huyları verebiliriz. Geçişli olmayan ise verâ, züht, tevekkül gibi huylardır. Ortak ahlâka örnek olarak yaratıkların sıkıntısına karşı sabretmek ve güleç olmayı verebiliriz.

(Sâlikin hedeflediği) Hakikatler, dörttür: Mukaddes zat'a dönen hakikatler, münezzeh sıfatlara dönen hakikatler –ki bunlar nispetlerdir– fiillere dönen hakikatler ve mefullere (yapılan iş) dönen hakikatler. Bunlar kün (ol emri) ve kardeşleridir. Mefullere dönen hakikatler, var olan şeyler ve olgulardır. Bu kevnî hakikatler, üç mertebedir: Ulvî –

akledilirler- süflî –duyulurlar- ve arada bulunanlar, yani tahayyül edilen şeyler.

Zatî hakikatler, bir şeye benzemeden ve nitelenmeden, dile getirilemeyen ve işaretin gösteremediği Hakkın insanı yerleştirdiği her müşahede mahallidir.

Sıfatlara nispet edilen hakikatler ise Hakkın seni yerleştirip O'nun bilen, kudret sahibi, irade eden, diri vb. gibi birbirinden farklı ya da benzer veya karşıt isim ve sıfatlar sahibi olduğunu öğrendiğin her şeydir.

Kevnî (oluşla ilgili) hakikatler, Hakkın seni yerleştirip ruhların, basit ve bileşiklerin, cisimlerin, bitişme ve ayrışmanın bilgisine ulaştığın her müşahededir.

Fiilî hakikatler, Hakkın seni kendisine yerleştirip kün (ol) emrinin anlamını öğrendiğin müşahede mertebesidir. Ayrıca oradan kudretin kudret yetirilen şeye özel bir şekilde nasıl iliştiğini de öğrenirsin. Çünkü kulun fiili olmadığı gibi kulun nitelendiği sonradan yaratılmış kudretinin de bir sonucu yoktur.

Bütün bu zikrettiklerimiz haller ve makamlar diye isimlendirilir. Makam, kendisinde derinleşilmesi gerekli ve ayrılmanın mümkün olmadığı her niteliktir. Örnek olarak, tövbeyi verebiliriz. Hal, insanın sadece bir vakitte bulunduğu şeydir. Sarhoşluk ve silinme, kendinden geçme ve hoşnutluk gibi. Başka bir tanımla hal, varlığı şarta bağlı olan şeydir. Binaenaleyh hal, şartı ortadan kalktığı için ortadan kalkar. Örnek olarak, belâya sabretmeyi veya nimete şükretmeyi verebiliriz.

Huylar iki kısma ayrılır: Bir kısmı, yetkinliği insanın zâhirinde ve bâtınında bulunanlardır, örnek olarak verâ (kuşkulu şeylerden sakınmak) ve tövbeyi verebiliriz. Diğer kısım ise yetkinliği insanın bâtınında bulunanlardır. Ardından zâhir bâtına tabi olursa bunda bir mahzur yoktur. Bu kısma örnek olarak züht ve tevekkülü verebiliriz. Bu yolda insanın bâtınında bulunmayıp sadece zâhirinde bulunan huy yoktur.

Bu makamlardan bazısı vardir ki, insanın onunla dünya ve ahirette nitelenmesi gerekir. Örnek olarak müşahede, celâl, cemal, ünsiyet, heybet ve bast halini verebiliriz. Bazı makamlar ise kulun ölünceye kadar nitelenmesi gerekli makamlardır. Örnek olarak züht, tövbe, verâ,

mücâhede, riyazet, kötü huylardan arınmak, iyi huylarla bezenmeyi vb. verebiliriz.

Makamların bir kısmı, züht, tövbe, verâ, mücahede, riyazet, kötü huylardan arınmak, iyi huylarla bezenmek gibi, Hakka yaklaşmak yolunda kulun ölünceye kadar niteleneceği makamlardır. Cennette ise bunlar kendisinden düşer. Bir kısmı ise şartı ortadan kalktığı için kendisi de ortadan kalkan veya şartı geri döndüğü için kendisi de dönen şeylerdir. Bu kısma örnek olarak, sabır, şükür ve verâyı verebiliriz.

İşte –Allah bizi ve seni başarıya erdirsin- menzilleri sıralanmış, mana ve hakikatleri açıklanmış yolu son derece veciz ve genelin anlayacağı şekilde açıkladım. Artık o yoldan gidersen, erersin.

Allah bizi ve seni doğru yola ulaştırsın.

FASIL

Allah ehline tahsis edilmiş ilmin etrafında döndüğü esas, yedi meseledir: Onları bilene hakikat ilimlerinden herhangi bir şeyi anlamak güç gelmez. Bu yedi mesele Allah'ın isimlerini bilmek, tecellileri bilmek, Hakkın kullarına şeriat diliyle olan hitabını bilmek, varlığın yetkinliğini ve eksikliğini bilmek, hakikatleri yönünden insanı bilmek, hayale dayanan keşfi bilmek, hastalık ve çarelerini bilmek.

Bütün bu meseleleri kitabın marifet bölümünde zikrettik. Allah'ın izni ile oraya bakabilirsin!

TAMAMLAMA

(Kelâm İlmi Bakımından Doğru İnançların Araştırılması)

Şimdi konumuza dönüp Tanrı'nın kalbine tecellisine hazırlanan sâliki, doğru inancı kelâm ilminin yaklaşımıyla araştırmaktan neden engellediğimizi açıklayalım:

Bunun bir sebebi şudur: Doğru düşünce sahibi bütün dindarların görüş birliğiyle, sıradan insanlar, inançları sağlam ve teslim olmuş kimselerdir. Bununla beraber onlar, kelâm ilminden herhangi bir konuyu araştırmamış ve çelişik mezhepleri öğrenmemişlerdir. Allah, onları fıtratın sahihliği üzerinde bırakmıştır. Söz konusu fıtrat, dindar baba veya eğitmenin telkiniyle, Allah'ın varlığını bilmektir.

Avam, Hakkı bilmek ve O'nu tenzih etmede Kur'an'ın açık-zâhirî ifadelerinde yer almış tenzih ve bilginin hükmüne uyar. Onlar, birisi tevile yeltenmediği sürece, bu konuda –Allah'a hamdolsun- doğru ve sahih bilgiye sahiptir. Sıradan bir insan tevile kalkışırsa artık avam değildir ve akılcı-tevili benimseyen sınıflara katılır. Böyle bir insan, tevil şeriatın getirdiği şeyin zâhiriyle çelişmediği sürece, teviline göre davranır ve o tevile göre Allah'a kavuşur: Tevilinde ya doğru yapmıştır veya hatalıdır.

Binaenaleyh sıradan insanlar –Allah'a hamdolsun- sağlam inanç sahibidir. Çünkü onlar inançlarını daha önce belirttiğimiz gibi Yüce Kitab'ın zâhirinden almıştır ki, bu alış inancın kesin olmasını zorunlu kılar.

Şöyle ki: Tevatür,[147] bilgiye ulaştıran yollardan birisidir. Bilgiden amaç, kuşku ve tereddüt olmaksızın, bilinen şeyin bildiğimiz tarzda olduğuna dair kesin kanaatten ibarettir. İnkâr edilemeyecek bir rivayet zinciriyle (tevatür) bizde sabittir ki, Kur'an Allah'ın elçisi olduğunu iddia edip iddiasının doğruluğunu gösteren kanıtlar getiren bir insan tarafından bize getirildi. Söz konusu kanıt, Kur'an'dır ve kimse Kur'an'ın benzerini getirmeye güç yetiremez. Binaenaleyh Hz. Peygamberin Allah'ın bize gönderdiği elçisi olup bugün elimizdeki Kur'an'ı getirdiği ve o kitabın Allah'ın kelâmı olduğunu bildirdiği inkâr edilemeyecek bir kesinlikle sabittir. Bütün bunlar, bizde tevatür düzeyinde sabit hususlardır. O halde Kur'an'ın doğru haber ve ayırıcı söz olduğuna dair bilgimiz sabittir.

Deliller, semî[148] veya aklî delillerdir. Bir şey hakkında hüküm verdiğimizde, o şeyin verdiğimiz hükme göre olduğunda hiçbir kuşku yoktur.

Durum belirttiğimiz gibi olduğuna göre, sâlik inancını Yüce Kur'an'dan alır. Kur'an, bir şeye delil olmada akıl kanıtı gibidir. Çünkü

o *'önünden veya ardından batılın giremediği, hikmetli ve övülenin katından gelmiş'*[149] doğrudur. Sâlik, bu asıl sabit iken, akılların kanıtlarına muhtaç kalmaz. Çünkü kılıcın asılı olduğu keskin delil sabit, ona göre seçtiği akide ise kesinleşmiştir.

Yahudiler Hz. Muhammed'e –s.a.v- şöyle demiş: 'Bize Rabbini tasvir et.' Bunun üzerine Allah ihlâs suresini indirmiş, onlara akıl kanıtlarından bir tek kanıt bile sunmamıştır.

Allah şöyle buyurmuş: *'De ki O Allah', böylelikle varlığı ispat etmiş, 'Tektir.'*[150] Burada sayıyı reddetmiş ve Allah'ın mutlak birliğini ortaya koymuştur. 'es-Samed'dir.' Burada ise cisim olabileceğini reddetmiş. *'Doğurmamış ve doğrulmamıştır.'*[151] Burada ise baba ve çocuk olmayı reddetmiştir. *'O'nun hiç kimse dengi değildir.'*[152] Bu ayette eşi olabileceğini reddetmiştir. Ortağı olabileceğini de *'Yerde ve gökte Allah'tan başka ilâh bulunsaydı, gök ve yer bozulurdu'*[153] ayetinde reddetmiştir.

Akılcı kanıtlama yöntemini benimseyen kimse bu anlamların doğruluğuna akılla kesin kanıt ister. Hâlbuki bu lafız anlamın doğruluğuna tanıktır.

Ne tuhaf! Allah'ı kanıt sayesinde bilmek isteyen ve araştırmayanı tekfir eden bu adam, acaba, inceleme yapmazdan önce ve yaparken nasıldı? Müslüman mı idi, kâfir mi? Namaz kılıyor muydu, oruç tutuyor muydu? Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inanıyor muydu? Allah'ın mevcut olup olmadığına inanıyor muydu? Bütün bunlara inanıyor idiyse böyle bir şey, avamın halidir. Bu durumda böyle insanları kendi hallerine bıraksın ve hiç birisini tekfir etmesin. Bunlara ancak kelâm ilmini okuyunca ve inceleyince inanmışsa o zaman böyle bir yöntemden Allah'a sığınırız. Çünkü kötü düşünce, sahibini imandan çıkmaya sevk etmiştir.

Kelâmcılar -Allah razı olsun- bu ilmi, Allah'ın bilgisini zihinlerine yerleştirmek için ortaya koymuş veya bu ilimde yazdıklarını yazmış değildir. Onlar, hasımlarını susturmak için kelâm ilmini geliştirdi. Söz konusu hasımlar, Tanrı'yı veya niteliklerini veya bir niteliğini veya peygamberliği veya bilhassa Hz. Muhammed'in peygamberliğini veya âlemin sonradanlığını (hudûs) veya ölümden sonra tekrar bedenlere iadeyi veya haşrı-neşri ve ahiretle ilgili meseleleri inkâr edenlerdir. Ayrıca onlar, Kur'an'ı inkâr eden, onu yalanlayan ve karşı çıkanlardır. İşte kelâm-

cılar, sıradan insanların inançlarına kuşku sokmasınlar diye, bilhassa doğru olduğuna inandığımız şeyleri geçersiz saymaya sevk ettiğini iddia ettikleri belirli bir yöntemle inkârcılara karşı kanıtlar ortaya koymak istemiştir.

Bu bağlamda mücadele alanında bir türedi çıkar çıkmaz, bir Eşarî veya başka bir akılcı onun karşısına dikilmiş, inkârcılardan bir kişiyi bile olsa kesin kanıtla inanca döndürmek ve Muhammed ümmetine katma hırsı ve arzusuyla kılıca başvurmamıştır. Çünkü iddiasının doğruluğunu gösteren susturucu kanıt getiren kimse –ki o Hz. Peygamber'di- artık yoktu. Bu nedenle bilgili insan için kesin kanıt, peygamberin mucizesinin yerini almıştı. Kanıtla Müslümanlığa dönen kişi, kılıç nedeniyle Müslüman olandan daha doğru Müslüman'dır. Çünkü korku, insanı ikiyüzlülüğe sevk etmiş olabilir. Hâlbuki kanıt sayesinde Müslüman olan böyle değildir. Bu nedenle kelâm bilginleri cevher ve araz ilmini geliştirmiştir ki, başka bir gayeleri de yoktu. Bir şehirde bir kelâmcı kâfi!

Binaenaleyh insan Kur'an'ın Allah kelâmı olduğuna tam ve kesin olarak inanmışsa inancını tevile veya yoruma sapmadan doğrudan Kur'an'dan almalıdır.

Allah *'O'nun benzeri yoktur, O işiten ve görendir'*[154] ayetiyle yaratıklarından birisinin O'na veya O'nun bir şeye benzemesinden kendisini tenzih etmiştir. Başka bir ayette *'İzzet sahibi Rabbin onların nitelemelerinden münezzehtir'*[155] buyurmuş.

Allah ahiret diyarında görüleceğini *'O gün yüzler vardır Rablerine bakarlar'*[156] ayetinin zâhiriyle ortaya koymuştur. Başka bir ayette ise *'Hayır, onlar o gün Rablerinden perdelidir'*,[157] buyurmuştur.

Allah (hakikat ve mahiyetinin bilinmesi anlamında) ihata edilemeyeceğini *'Gözler O'nu idrak edemez'*[158] ayetiyle ifade etmiştir.

Allah kâdir (güç yetiren, yapabilen) olduğunu *'O her şeye güç yetirendir'*[159] anlamındaki ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah, Âlim (bilen) olduğunu *'Her şeyi bilgi olarak kuşatmıştır'*[160] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah Mürîd (irade eden, dileyen) olduğunu *'Dilediğini yapandır'*[161] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah Semî (işiten, duyan) olduğunu *'Allah işitmiştir'*[162] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah Basîr (gören) olduğunu *'Allah'ın gördüğünü bilmez mi?'*[163] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah Mütekellim (konuşan) olduğunu *'Allah Musa ile konuşmuştur'*[164] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah Hayy (diri, hayat sahibi) olduğunu *'Allah kendisinden başka ilâh olmayandır, O diri ve her şeyi ayakta tutandır'*[165] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah peygamberler gönderdiğini *'Biz senden önce de kendilerine vahyettiğimiz adamları elçiler olarak gönderdik'*[166] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah Hz. Muhammed'in peygamberliğini *'Muhammed Allah'ın peygamberidir'*[167] ayetiyle, son peygamber olduğunu ise 'Peygamberlerin sonuncusu' ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah her şeyi yaratanın kendisi olduğunu *'Allah her şeyin yaratıcısıdır'*[168] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah cinlerin yaratılmasını *'Cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım'*[169] ayetiyle ortaya koymuştur.

Allah bedenlerin yeniden yaratılacağını *'Sizi onlardan yarattık ve onlarda sizi yenileriz ve onlardan çıkartırız'*[170] ayetiyle ortaya koymuştur. Çeşitli ayetlerde iman etmek, haşır-neşir, kaza, kader, cennet, cehennem, kabir, mîzân, havuz, sırat, hesab, amel defterleri gibi hususları ve inanılması gerekli her şeyi dile getirmiştir. Bir ayette şöyle buyurur: *'Biz kitapta hiçbir şeyi ihmal etmedik'*.[171]

Kur'an, kendisine karşı çıkılmak istendiğinde aciz bırakma özelliğiyle Hz. Peygamber'in mucizesidir. Onun benzerini getirme talebi *'Onun gibi bir kitap getiriniz'*[172] ayetiyle dile getirilmiş, ardından karşı koymanın asla başarılamayacağını şu ayetle kesin olarak belirtmiştir: *'Cinler ve insanlar böyle bir Kur'an getirmek üzere toplansaydı, birbirlerine yardımcı olsalar bile benzerini getiremezlerdi'*.[173] Başka bir ayette Kur'an'ın benzerini getirmek isteyen kimsenin acizliğini ve böyle bir şey yapabilmenin güçlüğünün itirafını şöyle dile getirmiştir: *'Sonra düşünmüş ve ölçmüş... Kuşkusuz bu etkili bir sihirdir (demiş).'*[174]

Binaenaleyh akıllı insan Kur'an'a muhtaç olduğu gibi onda dermansız hastalar için deva ve şifa da vardır. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: *'Biz Kur'an'dan müminler için şifa ve rahmet olan şeyleri indirmekteyiz.'*[175] Kur'an, kurtuluş yoluna niyetlenip yüksek derecelere ulaşmak isteyen ve kuşku ve tereddütlerin bulaşıp vakti zayi eden ve sıkıntılara yol açan bilgileri terk etmek isteyen için şifalı ve ikna edicidir. Çünkü böyle bir yola (kelâm ilmi) yönelen kimse nadiren kuşkudan kurtulabilir ve kendi nefsini terbiye ve onu güzel huylarla süslemekle ilgilenebilir. Çünkü bu yola giren kimse vaktini dışta bulunmayan hasımları ikna ve onların kuşkularını gidermede harcar. Bu kuşkular, hasımda bulunabileceği gibi bulunmayabilir de. Kuşkular mevcut ise o zaman şeriatın kılıcı daha ikna edici ve susturucudur.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'İnsanlarla 'Allah'tan başka ilâh yoktur' deyip bana ve benim getirdiğime inanıncaya kadar savaşmakla emrolundum.' Bu Peygamber buyruğudur. Hz. Peygamber, bizi inkârcılarla tartışmaya teşvik etmedi. Kendilerine söylenenlere karşı direnirlerse o zaman kılıç ve cihat konuşur. Nasıl olur da vaktimizi, görmediğimiz ve bize bir şey söylememiş mevhum bir hasma harcayabiliriz ki? Hâlbuki böyle bir durumda biz, sadece kendi içimizdeki kuşkuyla karşı karşıyayız ve onun başkasından geldiğini zannetmekteyiz.

Bununla beraber kelâmcılar –Allah razı olsun!- gayret sarf etmiş, yapmadıkları iş, kendilerini meşgul edene nazaran daha lüzumlu olsa bile, sadece iyiliği amaçlamıştır. Allah, herkesi kendi maksadına göre yararlandırır.

Sözü uzatmaya sebep olmasaydı, ilimlerin makam ve mertebelerinden söz eder, değerli olsa bile insanların büyük bölümünün kelâm ilmine muhtaç olmadıklarını açıklardım. Bir şehirdeki tek doktor gibi, bir kelâmcı bir şehre yeterlidir. Dinin furû' (amelî, pratik) meselelerini bilen fakihler ise öyle değildir. İnsanlar şeriat bilginlerinin çok olmasına muhtaçtır. Şeriatta ise Allah'a hamdolsun, herkes için yeterli ve kâfi bilgiler vardır.

Bir insan teorik ilim sahiplerinin cevher, araz, cisim, cisimsel, ruh, ruhsal vb. gibi terimlerini bilmeden ölse Allah bundan bir şey ona sormaz. Allah, insanlara özellikle kendilerine farz kıldığı vecibelerden soracaktır. Allah, bizi kendisinden utanmak duygusuyla rızıklandırsın!

VASIL

Genel Anlamda İnanılması Gereken Meseleler Bunlar Bir Delile veya Kanıta Bakmaksızın Kabul Edilen, İslam Ehlinin Akidesidir.

Müslüman kardeşlerim! Allah bize ve size iyilik yazsın! Kur'an'da kendisini ve peygamberliğini yalanlayan kavmine Hûd Peygamberin 'Ben Allah'a iman ediyorum ve sizin ortak koştuklarınızdan da uzak olduğuma tanıklık ediyorum' dediğini biliyoruz. Hûd peygamber –as.- Allah'ın kullarını huzurunda toplayıp zaten bildiği şeyi onlara soracağını öğrendiği için, kendisinin Allah'a ortak koşmaktan uzak durup O'nun mutlak birliğini ikrar ettiğine, -yalanlamış olsalar bile- kavmini tanık tutmuştur. Bildiği halde Allah'ın kullarına onu sorması, her tanığın tanıklığını yapması için, kulların leh ve aleyhinde kanıt ortaya koymak amacı taşır.

Bir rivayette ezan sesinin ulaştığı yerlerde ezanı duyan canlı-cansız herkesin müezzinin lehinde tanıklık edeceği bildirilmiştir. Bu nedenle, 'şeytan ortaklarıyla birlikte ezan okunurken sırtını döner.' Başka bir rivayette ise 'yellene yellene' denilir. Bunun nedeni, şeytanın müezzinin sesini duyup onun lehinde tanıklık etmek zorunda kalmak istememesidir. Tanıklık ederse bu tanıklık sayesinde lehinde tanıklık edilenin mutluluğu uğruna çalışan kimselerden birisi olurdu. Hâlbuki şeytan serapa düşmandır ve ondan bize asla bir iyilik gelmez. Allah'ın lâneti üzerine olsun.

Kendisini tanık tutman itibarîyle, düşmanını bile lehinde tanıklık etmek zorunda bırakıyorsan, dostun, sevgilinin ve dindaş ve yoldaşının lehinde tanıklık etmesi daha uygundur. Senin de dünya ve ahirette kendi nefsine karşı birlik ve imanı kabul ettiğine dair kendi nefsini tanık tutman en uygunudur.

Birinci Tanıklık

Kardeşlerim ve dostlarım! Allah hepinizden razı olsun. Zayıf, yoksul, her an ve saniyede Allah'a muhtaç, bu kitabın yazarı olan kul, sizi kendisine tanık tutar. Bu kitabın yazarı, Allah'ı, meleklerini ve mümin-

lerden yanında hazır bulunan ve onu duyanları tanık tuttuktan sonra, sizi de söz ve inanç olarak şunları kabul ettiğine tanık tutar:

Allah Teâlâ tek ilâhtır, Ulûhiyetinde ikincisi yoktur.

O, eşten ve çocuktan münezzehtir.

Her şeyin sahibidir, ortağı yoktur, hükümdardır, veziri yoktur.

Yaratan'dır, O'nunla beraber idareci yoktur.

Özü gereği vardır, kendisini var edecek bir Yaratan'a muhtaç değildir. Aksine kendisinin dışındaki her mevcut, var olmada O'na muhtaçtır. Dolayısıyla bütün âlem O'nun vasıtasıyla mevcut olmuştur. Sadece O, özü gereği varlık ile nitelenmiştir.

Varlığının başlangıcı yoktur, bekâsının sona ermesi mümkün değildir. O sırf varlıktır, sınırlanmaz.

Kendi kendine vardır. Mekânlı bir cevher değildir ki O'nun adına bir mekân takdir edilebilsin; araz değildir ki bekası imkânsız olsun; cisim değildir ki hakkında cihet ve yönde bulunmak düşünülebilsin.

O, yönlerden ve boyutlardan münezzehtir.

Dilerse kalplerle ve gözlerle görülür.

Ayette buyurduğu gibi ve kendi kast ettiği anlamda Arş'ı üzerinde istiva etmiştir. Nitekim Arş ve onun dışındaki her şey de, Allah vasıtasıyla denge bulmuştur. İşin başı ve sonu O'na aittir.

O'nun akledilir bir benzeri olmadığı gibi, akıllar da O'na delil olamaz. Zaman O'nu sınırlayamaz, herhangi bir mekân O'nu taşıyamaz. Aksine Allah var idi ve hiçbir mekân yoktu, şimdi de öyledir.

Allah mekânı ve mekânlıyı yaratmış, zamanı inşa etmiş ve 'Ben Tek, Diri'yim' demiş. Yaratıkları korumak kendisine güç gelmez. Yaratılmışları yaratmaktan dolayı daha önce sahip olmadığı bir nitelik kendisine dönmez.

Allah, sonradan var olanların O'na veya O'nun onlara yerleşmesi veya onların O'ndan önce veya O'nun onlardan sonra olmasından münezzehtir. Bilakis şöyle denilir: 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu.' Çünkü 'önce' ve 'sonra' Tanrı'nın yaratmış olduğu zamanın kiplerindendir. Allah, uyumayan el-Kayyûm, karşı konulamayan el-Kahhâr'dır. 'O'nun benzeri yoktur.'

Allah Arş'ı yaratmış ve onu istiva sınırı yapmıştır. Kürsü'yü var etmiş ve ona gök ve yerleri sığdırmıştır.

Allah el-Aliy'dir. Levha'yı ve Yüce Kalem'i örneksiz bir şekilde yaratmış, ayırım ve hüküm gününe kadar yaratıkları hakkındaki bilgisine göre katip diye görevlendirmiştir.

Allah bütün âlemi daha önceki bir örnek olmaksızın yaratmıştır. Yaratıklarını yaratmış, ibda etmiş ve yaratanların yaratanıdır.

Ruhları bedenlere eminler olarak indirmiş, ruhların indirildiği bu bedenleri yeryüzünde (ruhlar adına) halife yapmıştır.

Göklerde ve yeryüzünde bulunan 'her şeyi kendisinden bize amade kılmıştır.' Dolayısıyla her bir zerre, O'ndan ve O'na doğru hareket eder.

Allah her şeyi kendilerine ihtiyaç duymadan ve onu yaratması için zorlayıcı bir neden olmaksızın yaratmıştır. Allah'ın ilmi yarattığı şeyleri yaratacağını belirlemiştir.

Dolayısıyla Allah *'İlk, Son, Zâhir ve Bâtın'dır.'*[176] *'O her şeye güç yetirendir.'*[177]

'Allah her şeyi bilgi olarak kuşatmış',[178] *'her şeyi sayıca saymıştır.'*[179] *'O, gizliyi ve açığı bilendir.'*[180] *'Gözlerin hain bakışını ve gönüllerin sakladığını bilir.'*[181] Her şeyi yaratmışken, nasıl olur da her şeyi bilmesin? *'Yaratan bilmez mi? O latîf ve her şeyden haberdardır.'*[182]

Allah şeyleri var olmadan önce bilmiş, bilgisine göre yaratmış, dolayısıyla Allah şeyleri sürekli bilicidir. Yaratma yenilendiğinde Allah'ın bilgisi yenilenmez. O, bilgisiyle şeyleri sağlamca yaratmış ve tahkim etmiş. Dilediğini bilgisiyle şeyler üzerinde hükümran yapar.

Allah mutlak anlamda tümelleri bildiği gibi sahih akıl sahiplerinin görüş birliği ve ittifakıyla tikelleri de bilir. Allah, *'gaybı ve şahadeti bilendir.'*[183] *'Allah onların koştuğu ortaklardan münezzehtir.'*[184]

Allah *'dilediğini yapandır.'*[185] O yeryüzü âleminde ve göklerde var olanları irade etmiş. İrade edinceye kadar kudreti herhangi bir şeye ilişmediği gibi bir şeyi bilmeden o şeyi irade etmez.[186] Çünkü Allah'ın bilmediği bir şeyi dilemesi ya da yapmama gücüne sahip Muhtar Allah'ın dilemediği bir şeyi yapması aklen imkânsız olduğu gibi bu hakikatlerin nispetlerinin başka bir diride bulunması ya da niteliklerin kendileriyle nitelenenden başkasında bulunması imkânsızdır.

Varlıkta bulunan isyan-itaat, kazanç-hüsran, köle-hür, soğuk-sıcak, diri-ölü, gerçekleşme-kaybolma, gündüz-gece, itidal-sapma, kara-derya, çift-tek, cevher-araz, iyilik-hastalık, sevinç-keder, ruh-beden, karanlık-aydınlık, yer-gök, bileşme-ayrışma, çok-az, dal-kök, beyaz-siyah, uyku-uykusuzluk, zâhir-bâtın, hareketli-durağan, kuru-yaş, kabuk-öz; kısaca birbiriyle çelişen ya da zıt veya benzer bütün bu bağıntılar, Tanrı tarafından irade edilmiştir.

Nasıl olur da kendisini yarattığı halde, bir şey Hakkın muradı olmasın? Nasıl olur da el-Muhtar (Seçen) dilemediği bir şeyi yaratır? O'nun emrini geri çevirecek kimse olmadığı gibi hükmünü engelleyecek kimse de yoktur.

'*Allah mülkü dilediğine verir ve dilediğinden çeker alır. Dilediğini aziz eder, dilediğini zelil eder.*'[187] 'Allah dilediğini saptırır ve dilediğini hidayete erdirir.' Allah ne dilerse o olur ve neyin olmasını dilemezse o olmaz.

Bütün yaratıklar Allah'ın dilemediği bir şeyi dilemek üzere toplansaydı onu dileyemez, yaratmak istemediği bir şeyi yapmak için toplansaydı, onu yapamazlardı. Onlar, sadece Allah dilemelerini istediğinde onu dileyebilir. Aksi halde, onu yapamaz, ona güç yetiremez ve Allah onlara bu gücü vermezdi.

O halde küfür ve iman, itaat ve isyankârlık, Allah'ın meşiyeti, hikmeti ve iradesinden kaynaklanır. Allah ezelden beri daima bu iradeyle nitelenmiştir.

Âlem (ilâhî) ilimde kendi hakikatinde sabit olsa bile yoktur, mevcut değildir. Sonra, Allah onu yaratmıştır. Allah'ın âlemi yaratmasında bir düşünce veya bilgisizlik veya bilginin olmayışından kaynaklanan bir düşünme (tedebbür) bulunup o düşünce ve inceleme bilmediğinin bilgisini Allah'a vermiş değildir. Allah böyle bir şeyden pek yüce ve münezzehtir. Allah ezelî bir ilme göre ve âlem hakkında hüküm sahibi münezzeh-ezelî bir iradenin belirlemesiyle âlemi zaman, mekân, olgular ve renklere sahip bir şey olarak var etmiştir. Binaenaleyh varlıkta Allah'tan başka gerçek anlamda irade sahibi yoktur. Nitekim Allah '*Siz Allah dilerse dileyebilirsiniz*'[188] diye buyurandır.

O Allah bilip (ilmine göre) sağlamca yarattığı, dileyip dileğine göre özelleştirdiği ve takdir edip var ettiği ulvî ve süflî âlemden hareket eden ve etmeyen her şeyi işitir, görür. Uzaklık onun duymasını engel-

lemez; çünkü O, çok yakındır. Yakınlık görmesini engellemez. Aynı zamanda O, çok uzaktır. O nefsin iç konuşmasını veya dokunuş anındaki gizli temas sesini duyar. Kapkaranlık içindeki siyahı veya suyu suda görür. Karışma veya karanlıklar veya ışık O'nu perdelemez. 'O her şeyi duyan ve görendir.'

Önceki bir suskunluktan veya mevhum bir sükûttan olmaksızın, Allah, tıpkı bilgisi, iradesi ve kudreti ve benzeri diğer niteliklerinde olduğu gibi, ezelî-kadîm bir kelâm ile konuşmuştur. Allah Musa ile konuşmuş, konuşmasını Tenzîl (Kur'an), Zebûr, Tevrat ve İncil diye isimlendirmiştir. Konuşmada harfler, sesler, nağmeler, diller yoktu. Çünkü Allah seslerin, harflerin ve dillerin yaratıcısıdır.

Allah'ın konuşması dilsiz ve damaksız olduğu gibi işitmesi de kulaksız ve duyma kanalı olmaksızın, görmesi de göz bebeği ve kirpiksiz, irade etmesi kalp ve uzuvsuz, bilgisi de zorunluluk veya kanıtı inceleme olmaksızın vardır. Allah'ın hayatı, unsurların karışımından meydana gelen kalbin teneffüs etmesine bağlı değildir. O'nun zatı, artma ve eksiklik kabul etmez.

Münezzehtir, münezzeh! Uzaktan yakındır, otoritesi güçlüdür, ihsanı yaygın, lutfu boldur. O'nun dışındaki her şey cömertliğinden taşmıştır. O'nun ihsan ve adaleti kendisi için açar ve daraltır.

Âlemi örneksiz yaratıp var ettiğinde, onu en güzel ve mükemmel şekilde gerçekleştirdi. Mülkünde ortağı yoktur ve yönetiminde O'nunla beraber bir idareci yoktur.

Bir nimet verir de nimetlendirirse bu O'nun ihsanıdır. Şayet sıkıntı verir ve azap ederse bu da O'nun adaletidir. Allah başkasının mülkünde tasarruf etmemiştir ki, haksızlık ve zulüm yaptığı söylenebilsin. Başkası nedeniyle bir hüküm kendisine yönelmez ki, bu nedenle korkmak ve çekinmekle nitelensin. O'nun dışındaki her şey, kahrının otoritesi altındadır. Allah kendi irade ve emrine göre tasarruf eder.

Allah sorumluların nefislerine takva duygusunu ve taşkınlığı ilham edendir. O dilediklerinin günahlarını siler, dilediklerininkini dünyada ve diriliş günü cezalandırır. O'nun adaleti ihsanında hükümran olmadığı gibi, ihsanı da adaletinde hükümran değildir.

Allah âlemi iki kabza[189] olarak ortaya çıkartmış, âlemdekiler için iki mertebe yaratmış ve şöyle buyurmuş: 'Şunlar cennete, onlarla ilgilen-

mem ve şunlar cehenneme, onlarla da ilgilenmem.' Burada hiç kimse itiraz etmez, çünkü orada Hakkın dışında kimse yoktur. Dolayısıyla her şey Tanrı'nın isimlerinin tasarrufu altındadır. Binaenaleyh birisi azap isimlerinin, diğeri ise nimet isimlerinin altında bulunur.

Allah bütün âlemin mutlu olmasını dilemiş olsaydı, mutlu olur, bütün âlemin bedbaht olmasını dileseydi hiç birisi mutlu olamazdı. Fakat Allah öyle bir şey dilememiştir. Dolayısıyla her şey O'nun istediği gibi olmuş, dünyada ve kıyamet gününde bir kısmı mutlu, bir kısmı bedbaht olmuştur. el-Kadîm'in verdiği hükmün değiştirilmesi imkânsızdır.

Allah elli vakit mesabesindeki beş vakit olan namaz hakkında şöyle buyurmuş: *'Benim katımda söz değişmez ve ben kullarıma zulmedici değilim.'*[190] Çünkü ben kendi mülkümde tasarruf etmekteyim ve kendi irademi mülkümde uygulamaktayım.

Bunun nedeni, baş gözü ve iç gözün körleştiği, düşünce ve gönüllerin kavrayamadığı bir gerçektir. Söz konusu gerçek, Tanrı'nın ilgi gösterdiği ve bildirme mertebesinde takdir edildiği kullarına yönelik ilâhî bir vergi ve rahmanî bir cömertlik sayesinde bilinebilir. Böylece o kul, bildirildiğinde, Ulûhiyetin bu taksimi verdiğini ve onun el-Kadîm'in ince sırlarından birisi olduğunu öğrenir.

Kendisinden başka fail olmayan Allah münezzehtir. O'nun dışındaki hiçbir şeyin varlığının kaynağı kendisi değildir. *'Allah sizi ve yaptıklarınızı yaratmıştır.'*[191] *'O yaptığından sorumlu değildir, onlar ise sorumlu olacaktır.'*[192] *'Kesin kanıt Allah'a aittir, şayet dileseydi, onların hepsine hidayet ederdi.'*[193]

İkinci Tanıklık

Allah'ı, meleklerini, bütün yaratıklarını ve sizleri Tanrı'nın birliği konusunda kendime tanık tuttuğum gibi, aynı şekilde Allah'ı, meleklerini, bütün yaratıklarını ve sizleri seçtiği, ayırdığı ve bütün yaratıkları içinden temyiz ettiği kişiye iman ettiğime de tanık tutuyorum. O Efendimiz Muhammed'dir (sav). Allah onu bütün insanlara *'müjdeleyen, korkutucu'*[194] ve *'izniyle Allah'a çağıran ve aydınlatıcı bir kandil olarak'*[195] göndermiştir.

Hz. Peygamber Rabbinden kendisine indirilen şeyleri tebliğ etmiş, verilmiş sorumluluğu yerine getirmiş, ümmetine nasihatler etmiş ve kendisine uyan herkesin bulunduğu Veda Haccı'nda vakfe yapmış, hutbe okumuş ve hatırlatmış, korkutmuş ve sakındırmış, müjdelemiş, uyarmış, ödül vaat etmiş, tehditle korkutmuş, yağmış ve gürlemiştir. Bu hatırlatmayı bir kişiyi dışlayıp diğerine tahsis etmemiş, tebliğini Bir ve es-Samed'in izniyle yapmış, sonra şöyle buyurmuştur: 'Dikkat ediniz, tebliğ ettim mi?' Orada hazır bulunanlar 'Tebliğ ettin, Ey Allah'ın peygamberi!' diye karşılık verince Hz. Peygamber 'Allah'ım! Tanık ol' demiştir.

Ben, Hz. Peygamber'in getirdiği her şeye bildiklerim ve bilmediklerimle beraber iman ediyorum. Onun getirdiği hususlardan birisi, ölümün Allah katında belirlenmiş bir süreden sonra gerçekleşeceğidir. Ölüm geldiğinde artık ertelenmez. Ben de buna hiçbir kuşku ve tereddüt olmaksızın inanıyorum.

Kabirdeki iki sorgu meleğinin sorgusunun gerçek olduğuna inanıyor ve bunu kabul ediyorum. Kabir azabı ve bedenlerin kabirlerden diriltilmesi haktır. Allah'a (amel defterinin) sunulacağı haktır, havuz haktır, terazi haktır, defterlerin açılması haktır, sırat haktır, cennet haktır, cehennem haktır. *'Bir grup cennete ve bir grup cehenneme'*[196] ifadesi haktır. Bir grup hakkında o günün güçlükleri haktır, başka bir grup için ise *'En büyük korku kendilerini üzmez'*[197] denilmesi haktır.

Meleklerin, peygamberlerin, müminlerin şefaat etmesi ve Merhametlilerin Merhametlisinin şefaatten sonra dilediklerini ateşten çıkartması haktır. Müminlerden büyük günah işleyen bir grubun cehenneme gireceği ve ardından şefaat ve ihsan sayesinde oradan çıkacağı haktır. Müminlerin ve birleyenlerin cennetlerde ebedî nimette kalacakları haktır. Cehennemliklerin de ateşte ebedî kalacağı haktır. Peygamberlerin ve kitapların Allah katından getirdiği her şey –anlamı bilinse de bilinmese de- haktır.

İşte bu, kendi nefsim hakkındaki tanıklığımdır. Bu tanıklık, her nerede bulunursa bulunsun, kime ulaşırsa sorulduğunda yerine getirmesi gereken bir emanettir.

Allah bizlere ve size bu imanla fayda versin ve bu dünyadan ebedî hayat diyarına göçerken onun üzerinde kalmayı nasip etsin! Allah bizi

orada ikram ve hoşnutluk diyarına yerleştirsin ve bizim ile 'içecekleri katran' olanların bulunduğu yer arasına perde koysun!

Allah bizleri kitaplarını sağ elle alan ve içeceği *reyyan* olan Havuz'a gidenlerden ve terazisi ağır gelen ve sırat köprüsünde ayakları kaymayan kimselerden eylesin. O nimet veren ve ihsan edendir. '*Bizi buna ulaştıran Allah münezzehtir. Bize hidayet etmemiş olsaydı, biz ona ulaşamazdık. Kuşkusuz ki Rabbimizin elçileri doğruyu getirmiştir.*'[198]

***

İşte bu, özetle ve kısaca, taklitçi ve akılcı (ehl-i nazar) müminlerden avamın inancıdır. Ardından –Allah izin verirse- *el-İhtisâr fi'l-I'tikad*'ın içerdiği şâdiye ve nâşiye (eğitimli ve avam) akidesini en veciz bir anlatımla zikredeceğim. Onda bu dinin delillerinin kaynaklarına dikkat çekeceğim ve öğrenmek isteyen onu kolayca ezberleyebilsin diye onu *Risâletü'l-Ma'lum min Akâidi Ehli'r-Rüsûm* diye isimlendirdim. Ardından Ehlullah'ın seçkinlerinin akidesini zikredeceğim. Onlar, Allah yolunun muhakkikleri ve keşif ve vecd ehlidir. Onu da *Marifet* diye isimlendirdiğim bir risalede özetledim. Onun ile bu kitabın girişi tamamlandı.

Seçkinlerin inancına ise içerdiği kapalılık nedeniyle, müstakil bölüm ayırmadım. Bunun yerine kitabın çeşitli bölümlerine yeterli ve açık bir şekilde –fakat dağınık- serpiştirdim. Allah, kimi o inançları anlamayla rızıklandırırsa seçkinlerin halini anlar ve başkalarından ayırt eder. Çünkü o, ardında varılacak bir hedef bulunmayan gerçek bilgidir ve doğru sözdür. Gören ve kör onda eşittir. O inanç, uzakları yakına katar, düşükleri yükseklere eklemler.

Allah başarıya erdirendir, O'ndan başka Rab yoktur.

VASIL

İnançlar Karşısında Eğitimli ve Sıradan İnsanlar

Eğitimli şöyle demiş: Dört bilgin istiva çizgisinin altındaki Eryen kubbesinde buluşmuş. Birincisi Mağripli, ikincisi doğulu, üçüncüsü

Şamlı, dördüncüsü Yemenli idi. Bilimler hakkında ve isimler ve betimler arasındaki farktan söz etmiş, birbirlerine şöyle demişler: 'Sahibine ezelî mutluluk vermeyen ve taşıyıcısını zamanın etkisinden kurtarmayan bilgi yararsızdır. Geliniz! Sahip olduğumuz ilimler arasından hangisinin istenilenlerin en yücesi, kazanılan ilimlerin en kıymetlisi, öğrenilenlerin en üstünü ve övünülen şeylerin en kıymetlisi olduğunu araştıralım. Batılı şöyle demiş: 'Bende (arazların) taşıyıcısı kendi başına var olan cevherin bilgisi vardır.' Doğulu 'Bendeki ilim, taşıyan-taşınan ve gereklinin bilgisidir', Şamlı 'Bende örneksiz yaratma ve bileştirme ilmi', Yemenli 'Bende özetleme ve düzenleme ilmi vardır' demiş. Ardından şöyle demişler: 'Her birimiz sahip olduğu bilgiyi izhar etsin ve ortaya koysun.'

BİRİNCİ FASIL

Batılının Diliyle Kâim Taşıyıcının (Cevherin) İlmi

Batılı imam kalkmış ve şöyle demiştir: 'İlmimin mertebesi nedeniyle öncelik benimdir. İlkseller hakkındaki hüküm, benim hükmümdür.' Toplantıda bulunanlar şöyle demiştir: 'Anlat ve özetle! Doyurucu ve susturucu şekilde konuş.'

Bölüm: Sonradan Var Olanın Sebebi Vardır

Batılı âlim şöyle demiş: Var olmayıp sonradan meydana gelen ve hakkında zamanların eşit olduğu şey için (var olduğu) o anda bir oluşturucu (yaratıcı) bulunmalıdır.

Bölüm: Sonradan Var Olanlardan Boşta Kalamayanın Hükmü

Ardından şöyle demiştir: 'Bir durumdan müstağni kalamayan her hangi bir şey, o durumun hükmüne sahiptir. Fakat bu durum, söz konusu şeyin yaratma âleminden olmasına bağlıdır. Dolayısıyla araştırmacı onu incelemeli ve inceleyen ona güvenmelidir.'

Bölüm: Bekâ ve Kadîm'in Yokluğu

Varlık bir şeyin ayrılmaz özelliği ise o şeyin yokluğu imkânsızdır. Yok iken var olan şeyin de, kadîm olması imkânsızdır. Böyle bir şeyin

yokluğu imkânsız olmasaydı, kadimlikte zıddının (hâdislik) kendisine eşlik etmesi gerekirdi. Zıddının yokluğu imkânsız değil ise o zaman kendisinde hâdislik daha yerleşiktir. Zıddı mevcut ise var olmuş olan bu şey için de (yokluk) imkânsızlaşırdı. Şart sahih olduğu ve bağ sağlamca durduğuna göre, onun kendisi nedeniyle yok olması imkânsızdır.

Bölüm: Gizlenme ve Görünme

Dış varlığı ortaya çıkıp hüküm gerektirmeyen bir şeyin zâhir olması imkânsızdır. Çünkü o bir bilgi ifade etmez.

Bölüm: Arazın Yer Değiştirmesi ve Kendisi Nedeniyle Yokluğu Fikrinin Çürütülmesi

Arazın mekânları doldurması imkânsızdır. Çünkü araz, var olduktan sonraki ikinci anda bulunduğu yerden kendisi nedeniyle ayrılamaz. Ayrılabilseydi, kendi başına var olabilir ve bir mahalle muhtaç kalmaz, kendisi yoksunluk ile (hiçlik) nitelendiği için zıddı veya bir fail onu yok etmezdi. Çünkü senin hiçlik *yapmıştır* demen akıllının söyleyeceği bir söz değildir.

Bölüm: Başlangıcı Olmayan Sonradan Yaratılmış Fikrinin Çürütülmesi

Varlığı bir şeyin yok olmasına bağlı olan her şey, söz konusu şey yok oluncaya kadar var olamaz. Var olmuşsa o zaman varlığının bağlı olduğu şey yok olmuş ve (varlığı için) sebep gerçekleşmiştir. Bir şeyin önceledeği herhangi bir varlık, önceleyen şeyin aşağısındadır ve orada sınırlanmıştır. Sonsuza dek olsa bile, bu nitelik kendisinden ayrılmaz. Böylece varlık, iki Lâm vasıtasıyla sabit olmuştur.

Bölüm: Kadimlik

'Bir şeye dayananın hükmüyle dayanılan şeyin hükmü aynı olsaydı, iş teselsüle gider ve var olmak geçerli olmazdı.'

Bölüm: Cevher Değildir

Sonra şöyle demiştir: Varlığını ispat ettiğimiz şey boşalsa ve dolsaydı (halâ ve mele'), hiç kuşkusuz, kendisi yok olur, başkasını yok edemezdi.

Bölüm: Cisim Değildir

Sonra şöyle demiştir: Bileşimi kabul etse ayrışır, telifi kabul etseydi yok olur, benzerlik olsaydı, (bir şeye dayananın dayanılandan) üstünlük ortadan kalkardı.

Bölüm: Araz Değildir

Sonra şöyle demiştir: 'Onun varlığı var olmak için başkasını gerektirseydi, bu başka kendisine dayanmazdı. Hâlbuki ona dayandığı ortadadır. O halde varlığının başka bir şeye dayanması geçersizdir. Kuşkusuz yaratmakla onu sınırlamıştır. Sonra, niteliğin niteliği olması imkânsızdır. Dolayısıyla bu inanca yol yoktur.

Bölüm: Yönlerin Reddi

Sonra şöyle demiştir: Küre yok olucu bir şey olsa bile, herhangi bir yönü yoktur. Yönler bana doğru, hükümleri benim üzerimde olsa bile, ben onlardanım ve onların dışındayım. O halde, o vardı ve ben yoktum. O halde tartışma ve didişme hangi konudadır!

Bölüm: İstiva

Sonra şöyle demiştir: Bir yere yerleşen herhangi bir şey oradan ayrılabilir ve yer değiştirebilir. Bizzat bir şeyin paralelinde olan, oradan uzaklaşabilir. Çünkü üçlü onu sınırlar ve belirler. Bu aklın daha önce ortaya koyduğu hükmüyle çelişir.

Bölüm: Mutlak Birlik

Sonra şöyle demiştir: 'Bir şey, türdeş ya da farklı iki bağımsız şeyden var olsaydı, varlıkta ayrışma ve bir araya gelmeler görmezdik. Takdir edilmiş şeyin hükmü gerçekleşen şeyin hükmüyle aynıdır. Burada itiraz eden için takdir yararlı değildir.'

Bölüm: Görmek

Sonra şöyle demiştir: 'Bir şey dış varlığında mevcut olduğunda, göz sahibinin yüzüyle ve göz kapaklarıyla sınırlanmış gözüyle onu görmesi mümkündür. Eşarîlerin büyük kısmının görüşüne göre, görmeyi gerektiren sebep bir yapı ile ya da onsuz varlıktır. Bir yapı bu-

lunmalıdır. Görmek, görülende etkin olsaydı, bunu imkânsız görürdük.'

Kanıtlanmak istenilen şeyler, böylece, kanıtlariyla birlikte açıklanmıştır.

Sonra, Allah'a hamd ve Peygambere salât selâm getirdikten sonra, oturmuş, oradakiler veciz anlatımı ve anlamları ince işaretlere sığdırması nedeniyle kendisine teşekkür etmiştir.

İKİNCİ FASIL

Doğulu Âlimin Diliyle Taşıyıcı-Taşınanın Bilinmesi

Bölüm: Kudret

Doğulu âlim ayağa kalkmış ve şöyle demiştir: Bir şeyi bir şeyden oluşturmak meyil, onu hiçlikten oluşturmak ise ezelin güç yetirmesidir. Sana karşı koyamayan şey, kudretinin işlediği kimsedir ve bu süreklidir.

Bölüm: İlim

Muhkem bir şeyde sağlamlığı var etmek, sağlam yapanın bilgisini kanıtlar.

Bölüm: Hayat

Bilende hayat, ayrılmaz bir şart ve kendisinde bulunan bir niteliktir.

Bölüm: İrade

Bir şey önde olmayı ve gecikmeyi kabul ederse özelleşmenin gerçekleşmesi için bir belirleyici gerekir. İşte bu, akla ve âdete göre, iradenin ta kendisidir.

Bölüm: Yaratılmış İrade

İrade sahibi, olmayan bir şeyi dileseydi, o şey olmaması yönüyle irade edilmiş olurdu.

Bölüm: Bir Mahalde Olmayan İrade

Sonra şöyle demiştir: Manalar, hükümlerini kendisiyle var oldukları şeyin dışında zorunlu kılamaz. Dikkat ediniz!

Bölüm: Kelâm

İçinde geçmişi dile getirenin bu konuşması, iradeye bağlı değildir. Delil, kelâm hakkında böyle hüküm ve yargı vermiştir.

Bölüm: İlmin Kadimliği

Kadîm yenilenmeyi kabul etmez, aksini düşünme. Onda kendisinden olmayan bir şey meydana gelseydi, bu niteliğin olmamasıyla eksik kalırdı. Yetkinliği akıl ve nasla sabit olana eksiklik nispet edilemez.

Bölüm: İşitmek ve Görmek

'Seni görmese ve duymasaydı, hakkında pek çok şeyi bilemezdi. Bilgisizliğin ona nispeti imkânsızdır. O halde bu iki niteliğin bir şekilde onda yok sayılması imkânsızdır. Duymak ve görmeyi yok sayma günahını işleyen kimse büyük bir günah işlemiş demektir.'

Bölüm: Niteliklerin İspatı

Hükmün zorunlu olması, bir anlamın onu gerektirmesi olduğu gibi kendi başına var olmayan bir anlamın zorunluluğu da mahalle gerek duymaktır.

Ey cedelci! Daha ne kadar tartışacaksın. Sayıdan korkmaktan başka nedir bu durum? Bu ise Bir ve Mutlak Tek'in hakikatini geçersiz kılmaz. Sayının bir olduğunu bilseydin, hiç kimseyle tartışmaya girişmezdin.

Doğulu şöyle demiştir: 'İşte size bu bilgilerin taksimine göre, Taşıyan-taşınan, arız ve lazım olan hakkında gerekli olanı açıkladım.'

Sözünü bitirdikten sonra yerine oturmuştur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Şamlının Diliyle Yaratma ve Bileşimin Bilinmesi

Bölüm: Âlem Allah Tarafından Yaratılmıştır

Şamlı bilgin ayağa kalkmış ve şöyle demiştir: 'Sonradan var olanlar birbirlerine benzeşip, kudretin onlara ilişmesi sadece zattan kaynaklanmışsa onların içinden mümkünlerin bir kısmının varlığa çıkması hangi delille izah edilebilir?

Bölüm: Kesb

İrade, irade edilen şeye gerçek anlamda ilişip yoldaki bozulma nedeniyle meydana gelen kudret kendi gibi olmamış ise işte bu, kesptir. Kul kesp eder ve Rab takdir eder. Bunun açıklanması, seçimli harekete ve zorunlu sarsılmaya bağlıdır.

Bölüm: Kesp Allah'ın İrade Ettiği Şeydir

Kudretin şartı, bilgi ve irade imkân verdiğinde, var etmedir. Adet fikrini benimsemekten sakın! Ulûhiyetin eksikliğine sebep olan her şey, reddedilmiştir. Sonradan meydana gelmiş varlıkta Allah'ın irade etmediği bir şeyin olduğunu kabul eden herkes, bilgiden kovulmuş ve tevhit kapısı yüzüne kapatılmıştır. Bazen emir kast edilir ve emredilen şey amaçlanmaz. Bu doğrudur ve son derece açıktır.

Bölüm: Âlemin Yaratılması Zorunlu Değildir

Allah hakkında bir durumu zorunlu gören kimse O'nun hakkında zorunlunun tanımını zorunlu saymış demektir. Hâlbuki böyle bir şey, doğru mezheplerde, Allah hakkında imkânsızdır. İlmin öne geçmesi nedeniyle zorunluluğu benimseyen ise Zorunlu hakkında bilginlerin bile geldiği hükmün dışına çıkmıştır. Hâlbuki o hüküm, doğru bir hükümdür.

Bölüm: Yapılamayacak Şeyle Yükümlü Tutma

Kulun yerine getiremeyeceği şeyle yükümlü tutma, akla göre mümkündür. Biz, bunu kendi gözlerimizle gördüğümüz gibi başkaları da bize bu gibi olayları aktarmıştır.

Bölüm: İyiyi Hasta Etmek Ona Zulüm Değildir

Hiçbir şeyin gerçekte hükmünün dışına çıkmadığı kimse mülkünde icra ettiği şey nedeniyle haksızlık ve zulüm yapmakla nitelenemez.

Bölüm: İyilik ve Kötülük

Muhtar (seçen), en uygunu gözetmek zorunda değildir. Kuşkusuz bu durum sabit ve geçerlidir. Çirkin ve kötü, sadece şeriata ve gayeye göre sabittir. Bir insan 'iyilik ve kötülük, iyi ve kötünün zatından kaynaklanır' diye iddia ederse o bilgisizin tekidir.

Bölüm: Allah'ı Bilmenin Zorunluluğu

Allah'ı ve başka bir şeyi bilmenin şartı, yerine getirilmediğinde gelecekteki bir zararın onunla irtibatı ise bu durumda akla göre zorunluluk doğru değildir. Çünkü o, bilinemez.

Bölüm: Peygamberler Göndermek

Akıl herhangi bir işi kendi başına biliyor, başka bir işi ise tek başına bilmiyorsa o zaman bağımsız bir şeyin aklı bilmediğine ulaştırması gerekir. Dolayısıyla peygamberlerin gönderilmesi imkânsız değildir ve onlar yaratılmışlar içinde gaye ve yolları en iyi bilen kimselerdir.

Bölüm: Bizzat Bir Peygamberin Peygamberliğini İspat

Bir yalancının dürüstün getirdiği şeyi getirmesi mümkün olsaydı, hiç kuşkusuz hakikatler değişirdi ve kudret acizliğe dönüşürdü. Ayrıca böyle bir durumda yalan, izzet mertebesine dayanmış olurdu. Bunlar, Bir ve İlk'in bütün yön ve anlamlarda ikinciyi ispat etmesi itibarıyla imkânsız, son derece anlamsız şeylerdir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Yemenlinin Diliyle Sıralama ve Özetleme İlmi

Bölüm: Yeniden Yaratma

Yemenli bilgin ayağa kalkmış ve şöyle demiş: Bir şeyi yarattıktan sonra bozan kimse onu yarattığı gibi yeniden inşa edebilir.

Bölüm: Kabir Suali ve Azabı

Ruh, insanın herhangi bir parçasında bulunduğunda ona canlı ismini verebiliriz. Uyuyan yanında bulunan uyanığın görmediğini görebilir. Bunun nedeni, bilgi yollarının farklılığıdır. Canlı, haz ve acı duyabilir. Neden kabul etmiyorsun ki!

Bölüm: Mîzan

Bir şeyin bedeli onun yerini alır ve onun hükümleri kendisi için zorunlu olur.

Bölüm: Sırat

Kuşları havada tutabilen –ki kuşlar cisimdir- kimse, bütün cisimleri havada tutabilir.

Bölüm: Cennet ve Cehennemin Yaratılması

Yaratılış tamamlanmış ve daire yerleşmezden önce uçları birleşmiştir.

Bölüm: İmamlığın Gerekliliği

Dini uygulamak –ki gaye odur- ancak emniyet altında mümkün olduğuna göre her zamanda bir imam (yönetici, başkan) edinmek şarttır.

Bölüm: İmamlığın Şartları

Sonra şöyle dedi: Şartlar yerine geldiğinde (imam ile halk arasında) sözleşme gerçekleşir ve âlemin ahde vefa göstermesi gerekir. Söz konusu şartlar: Erkek olmak, yetişkin olmak, akıllı olmak, bilgili olmak, hür olmak, takva sahibi olmak, cesaret, yeterlilik, Kureyşli olmak, duyuların sağlam ve yerinde olması. İlim ehli ve akılcılardan bir kısmı böyle demiştir.

Bölüm: İki İmamın Birbiriyle Çatışması

'İki imam çatışırsa daha çok bağlısı bulunan imam olur. Yaygın bir bozgunculuğun ortaya çıkabileceği nedeniyle eksik imamın, görevden

alınması mümkün değilse imam bırakılması zorunludur ve görevden alınması caiz değildir.

Eğitimli şöyle demiştir: Böylelikle dört bilginden her birisi kendisince şart gördüğü şeyleri zikretmiş ve bilgi yoluna katılmış ve bağlanmıştır.

VASIL

Allah Ehlinden Seçkinlerin Teorik Düşünce ve Keşif Arasındaki İnançları

Hamd himmetlerin neticelerinde akılları hayrete düşüren Allah'a, salât ve selâm Hz. Muhammed ve O'nun ailesi üzerine olsun.

Akılların alıcı olmak yönünden değil, tefekkür etmeleri yönünden sınırında durduğu bir haddi vardır. Akla göre imkânsız olduğunu söylediğimiz bir şey, bazen ilâhî bir nispet bakımından imkânsız olmayabileceği gibi akıl açısından mümkün herhangi bir şey de bazen ilâhî nispet yönünden imkânsız olabilir.

Hak, yani varlığı özü gereği zorunlu olan ile mümkün –ki mümkün zatın veya bilginin bunu gerektirmiş olması nedeniyle bazı kimselere göre zorunludur- arasındaki ilişkinin varlığının delili ve kaynağı, varlık kanıtlarından sahih olarak ortaya konabilir. Delil ile delilli, kanıt ile kanıtlı arasında ilişkiyi gerçekleştiren bir yön bulunmalıdır. Bu yön ile delil ve bu delil ile ulaşılan şey arasında bir bağıntı olmalıdır. Bu yön olmasaydı, delilliye delil ile ulaşılamazdı.

Tanrı ile yaratıkların zat yönünden herhangi bir yönde ortak olması mümkün değildir. Fakat o zatın bir takım niteliklerle nitelenmiş olması yönünden bir ilişki olabilir. Söz konusu şey, akılların kendi başlarına öğrenebileceği başka bir hükümdür.

(Mesele: Zat ve Ulûhiyet)

Aklın tek başına algılayabileceği her hangi bir şeyi bilmek bize göre onu görmeyi önceleyebilir. Hakkın zatı ise bu hükümden uzaktır. Çün-

kü Hakkın zatını müşahede, O'nu bilmeyi önceler, hatta müşahede edilir, fakat bilinmez. Nitekim Ulûhiyet bilinir ve görülmez. Zat ise Ulûhiyetin karşıtıdır. Kelâmcı bilginlerden nice akılcı, teorik düşüncesi yönünden zatın bilgisine ulaştığını iddia eder, hâlbuki o bu konuda yanılır. Çünkü o düşüncesiyle olumsuzlama ve ispat arasında gidip gelir.

İspat sahibine döner: Çünkü akılcı, bilen, güç yetiren, irade eden olması gibi nitelikleriyle Hakka dair neyi ispat etse kendisinin taşıdığı bir niteliği ispat etmiş demektir. Olumsuzlama ise yokluğa ve yok saymaya döner. Yok sayma ise zatî bir nitelik olamaz. Çünkü varlıkların zatî nitelikleri, sübûtî (var sayılan olumlu) niteliklerdir. Şu halde yok sayma ile ispat arasında gidip gelen bu düşünür, Allah'ı bilmek hakkında bir şey elde etmemiştir.

(Mesele: Sınırlının Sınırsızı Bilmesi)

Zatı gerektirmediği halde sınırlı, Mutlak'ı nasıl bilebilir ki? Mümkünün sahip olduğu bütün yönler, yokluk ve ihtiyaç özelliğine sahiptir. Bu durumda, kendisi nedeniyle Zorunlu ile mümkün arasında birleştirici bir yön bulunsaydı, mümkün hakkında bu yön dolayısıyla caiz olan muhtaçlık ve yok oluş, Zorunlu hakkında da caiz olurdu. Bu ise Zorunlu için imkânsızdır.

Binaenaleyh Zorunlu ile mümkün arasında ortak bir yönün tespiti, imkânsızdır. Çünkü mümkünün yönleri kendisine tabidir. Mümkün kendiliğinde yokluktur, dolayısıyla ona tabi şeyler de, bu hükmü almaya daha lâyık ve önceliklidir.

Özü gereği Zorunlu ile mümkünü bir yön birleştirseydi, birleştirici yönden mümkün için sabit hüküm, özü gereği Zorunlu için de sabit olurdu. Hâlbuki özü gereği Zorunlu için sabit olup da aynı yönden mümkün için sabit bir şey yoktur. O halde mümkün ve özü gereği Zorunlu arasında birleştirici bir yön bulunamaz.

Gerçekte tek hüküm olsalar bile, Ulûhiyetin bir takım hükümleri vardır. Ahiret hayatında tecelli, bu hükümlerin suretinde gerçekleşir. Çünkü daha önce de zikrettiğimiz gibi Peygamberin Rabbini görüp görmediği konusunda görüş ayrılığı vardır. Kuşkusuz 'İnci ve yakut Refrefinde en büyük nur' vb. hadisler rivayet edilmiştir.

(Tanrı'nın eyleminde) İradenin bulunduğunu benimsiyorum, fakat seçimin bulunabileceğini benimsemiyorum. Çünkü seçim ile hitap, neden ve sebebinden soyut olarak, sadece mümküne göre gelmiştir.

Güvenilir keşfin verdiği bilgiyle şöyle derim: 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu.' Burada Hz. Peygamber'in sözü bitmiştir. Bundan sonra gelen ilâve, hadisin anlamında içkindir. Bu ek, sûfîlerin 'O şimdi de nasıl idiyse öyledir' ifadeleridir. Hükümde böyle olduğu kastedilir. 'Şimdi' ve 'idi' bize dönen iki ifadedir. Çünkü 'şimdi' ve 'idi' ve benzeri şeyler, bizimle ortaya çıkar. Böylece Zorunlu ile mümkün arasında ilişki reddedilmiş oldu.

(Mesele: Ulûhiyet ve Zat)

'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu' denilen şey, zat değil, Ulûhiyettir. Çünkü zat için ilâhî ilimde sabit her hüküm, Ulûhiyet hakkındadır. Ulûhiyet bir takım bağıntılar, izafetler (tamlama) ve olumsuzlamalardır. O halde çokluk hakikatte değil, bağıntılardaki çokluktur (ki onlar Ulûhiyetin hükümlerindendir).

Burada sıfatlar hakkındaki görüşlerinde, teşbihi kabul eden (ulûhiyet) ile etmeyeni (zat) ortak kılanların ayakları kaymıştır. Onlar, bu meselede birleştirici bir takım meselelere dayanmıştır. Birleştirici meseleler delil, hakikat, neden ve şarttır. Böylece bunlar vasıtasıyla görünen ve görünmeyen hakkında hüküm vermiştir. Bu bağlamda, görülen hakkında verilen hükmü biz de kabul ediyoruz. Görünmeyen hakkındakini ise kabul etmiyoruz.

Amâ deryası, Hak ile âlem arasında berzahtır (ara bölge, vâsıta). Bu deryada mümkün, bilen, güç yetiren ve bildiğimiz bütün ilâhî isimlerle nitelenmiştir. Yine, bu deryada Hak şaşırma, sevinme, gülme, ferahlama, beraberlik ve var olanlara ait niteliklerin büyük kısmıyla nitelenmiştir. Artık O'na ait olanı bırak, sana ait olanı al! İnmek O'na, çıkmak, bize aittir. O'na ulaşmak istediğinde, ancak kendin ve O'nun vasıtasıyla ulaşabilirsin: 'Kendin ile', çünkü sen onu talep etmektesin; 'O'nun ile', çünkü O, senin yöneliş yerindir. O halde Ulûhiyet, bunu ister, zat ise istemez.

(Mesele: Yaratmaya Yönelen Ulûhiyet)

Allah'ın dışındaki her şeyi var etmeye yönelen şey, hükümleri, bağıntıları ve izafetleriyle Ulûhiyet'tir. Söz konusu şeyler, eserlerini talep

eden şeylerdir. Çünkü kahredilen olmaksızın kahreden, güç yetirilen olmaksızın güç yetiren olamaz. Bu durum, uygunluk, bilkuvve, bilfiil ve varlık olarak böyledir.

Ulûhiyete özgü en özel nitelik, kadir olmaktır. Mümkün, kendisinden bir güce sahip değildir. Dolayısıyla ilâhî etkinin kendisine ilişmesini kabul etmek özelliğindedir.

Mesele: (Kesb)

Kesb mümkünün iradesinin herhangi bir şeyi, ama sadece onu yapmaya yönelmesidir. Böylece ilâhî iktidar, bu ilişme esnasında onu meydana getirir. İşte bu, mümkün için kesb diye isimlendirilen şeydir.

Muhakkike göre cebr (fiillerde zorunluluk) geçerli değildir. Çünkü cebr, kulun fiil işlemesini ortadan kaldırır. Cebr, direnmesi var iken mümkünü bir şeyi yapmaya zorlamaktır. Cansız varlık ise zorlanamaz. Çünkü ondan bir eylem düşünülemez veya onun bir aklı yoktur.

O halde, mümkün (fiilinde) mecbur değildir. Çünkü eserler kendisinden ortaya çıksa bile onun kendisinden kaynaklanan bir eylemi ve gerçek bir düşüncesi olamaz.

(Mesele: Âlemdeki Hastalık ve Afiyet)

(Ulûhiyet) âlemde belâ ve afiyet olmasını gerektirir. el-Muntakim (intikam alıcı) isminin varlıktan silinmesi, el-Gafûr (mafiret eden) veya Zü'l-afv'ın (affedici) veya el-Mün'im'in (nimet verenin) kalkmasından öncelikli değildir. Herhangi bir isim hükümsüz kalsa idi, işlevsiz kalırdı. Hâlbuki ulûhiyette işlevsizlik imkânsızdır. Dolayısıyla isimlerin eserinin olmaması imkânsızdır.

(Mesele: Algılayan ve Algılanan)

Algılayan ve algılanandan her birisi iki durumdadır: Tahayyül gücü olan bilen-algılayan ve tahayyül gücü olmadığı halde bilen-algılayan. Algılanan da iki türlüdür: Surete sahip algılanan. Tahayyül gücü olmayan kişi onu suretiyle bilir ve onu tasavvur edemez. Tahayyül gücü olan kişi onu tasavvur eder ve bilir. Diğeri ise sureti olmayan algılanandır. Bu ise sadece bilinir.

Bilmek, bilinenin tasavvur edilmesi olmadığı gibi aynı zamanda bilineni tasavvur eden bir anlam da değildir. Çünkü bilinen her şey tasavvur edilemediği gibi bilen herkes de tasavvur edemez. Bilenin tasavvur etmesi, tahayyül edici olmasından kaynaklanır. Bilinen için suret ise hayalin kendisini tutabileceği bir halde olmasına bağlıdır. Bu bağlamda hayalin asla tutamayacağı bazı bilinenler vardır. Böylelikle onların sureti olmadığı da açıktır.

(Mesele: Mümkünün Fiili)

Mümkünden bir fiil meydana gelmesi geçerli olsaydı, onun kadir olması da mümkün olabilirdi. Hâlbuki mümkünün fiili yoktur, dolayısıyla kudreti de yoktur. O halde mümkünün kudreti olduğunu söylemek, sağlam kanıtı olmayan bir iddiadır.

Bizim bu konudaki yargımız, kendisinden fiili düşürmekle birlikte kudreti kabul eden Eşarîlere yöneliktir.

(Mesele: Bütün Yönlerden Bir olandan Sadece Bir Çıkar)

Tüm yönlerden Bir olandan, sadece bir meydana gelir. Bu nitelikte olan var mıdır, yok mudur? İnsaf sahibinin bu konuyu incelemesi gerekir.

Eşarîler, yaratmayı kadir olması açısından, mümkünün varlığını yokluğuna tercih etmesini irade eden olması, âlemi ayakta tutmasını bilen olması yönünden Hakka izafe etmiştir. Bir şeyin irade eden olması, kadir olmasının aynı değildir. Dolayısıyla Eşarîlerin bunun ardından söylediği 'Hak her açıdan birdir' sözleri, genel bağlamda geçerli değildir. Nasıl olabilir ki? Onlar zata ilâve ve O'na dayanan nitelikleri kabul eder. Aynı şekilde, bağıntı ve izafetleri kabul edenler de benzer durumdadır.

Hiçbir fırka, bütün yönlerden birliği kanıtlayamamıştır. Her fırka, kendi mezhebinden kaynaklanan bir mecburiyetle, birliği yok saymakla kabul etmek arasında gider gelir. Birliği ispat, Ulûhiyettedir. Başka bir ifadeyle 'Allah'tan başka ilâh yoktur' ifadesidir. Bu doğrudur ve kanıtlanabilir bir hükümdür.

Bârî Teâlâ bilen, diri, kadir olmak vb. bir takım niteliklerle nitelendiğinde, bütün bunlar bağıntı ve izafetlerdir, onların ilâve bir gerçekliği

yoktur. Aksini düşünmek, Bârî'nin eksik olduğunu düşünmeye yol açardı. Çünkü ilâve bir şey sayesinde yetkin olanın özü gereği yetkinliği, kazandığı yetkinlikten eksiktir. Hâlbuki Allah, özü gereği yetkindir.

O halde, özü gereği bir şeyin zata ilâve olması imkânsız iken bağıntı ve izafetler ile ilâve olması imkânsız değildir.

'Sıfatlar O'nun zatının ne aynı ne de ondan başkadır' diyenin ifadesi ise gerçekten son derece uzaktır. Bu görüşü benimseyen kimse ilâvenin –ki başka demektir- varlığını kesinlikle delillendirmiş, fakat böyle bir isimlendirmeyi inkâr etmiştir. Sonra tanımda başka hakkında şöyle hüküm vermiştir: İki başka şey, birisinin diğerinden zaman-mekân, varlık-yokluk olarak ayrılması mümkün olan şeydir. Fakat konuyu bilen bütün bilginlere göre bu, iki başka hakkında gerçek bir tanım değildir.

Bir şeyin farklı şeylere ilişmesi, onun zatında bir olmasına etki etmez. Sözün bölünmesi (fiil, isim, bağlaç veya geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman), onun birliğine etki etmez.

Bir şeyin zatî nitelikleri çok olsa bile, bu durum, o şeyin kendisindeki çokluğu göstermez. Çünkü (akılda ve bilgide) birbirlerinden ayrı bilinseler bile (gerçekte) nitelikler, zatın bütünlüğünden ibarettir.

Âlemdeki her suret, cevherdeki bir arazdır. Suret, farklı cevherlere girer ve ayrılır. Cevher ise tektir. Bölünme, cevherde değil, surettedir.

(Mesele: İlk Nedenlideki Çokluk)

Birisi şöyle diyebilir: İlk Nedenlinin kendisi bir olsa bile, içerdiği üç itibar nedeniyle, çokluğun kaynağıdır. Bu üç itibar, nedenini düşünmesi, kendisini düşünmesi ve mümkün oluşunu düşünmesidir.

Onlara şöyle deriz: Bu durum, yani bir olduğu halde, itibarların onda bulunuşu hakkındaki görüşünüz, İlk Neden'de de sizi bağlar. Peki, niçin İlk Neden'den bir'den başka bir şeyin çıkabileceğini imkânsız gördünüz? Bu durumda, ya çokluğun İlk Neden'den çıktığını zorunlu olarak kabul edersiniz ya da ilk nedenliden de bir'in çıkmasını kabul etmelisiniz. Hâlbuki her iki durumu da kabul etmiyorsunuz.

Özü gereği yetkin ve özü gereği zengin olması zorunlu varlık, herhangi bir şeyin nedeni olamaz. Çünkü onun neden olması, nedenliye dayanması anlamına gelir. Zat ise herhangi bir şeye dayanmaktan mü-

nezzehtir. Fakat (buna rağmen Tanrı'nın âlemin nasıl nedeni olduğunu açıklarsak) ulûhiyet izafetleri kabul eder.

Şöyle iddia edilebilir: İlâh, zatı yetkin olan ve hiçbir şeye muhtaç olmayana denilebilir. Burada bağıntı ve izafeti kast etmiyoruz.

Buna yanıt olarak deriz ki: Lafızda bir sorun yok. Neden ise böyle değildir. Çünkü neden, asıl anlamında ve kullanımında, bir nedenli gerektirir. Neden ile ilâh derken kastedilen anlatılmak istenmişse bu kabul edilebilir. O zaman lafızdaki tek sorun, şeriat açısından kalır: Şeriat böyle bir lâfzı kullanmayı yasaklar mı, kabul eder mi veya hakkında susar mı?

(Mesele: Ulûhiyet Sırrı)

Ulûhiyet Zat'a ait bir mertebedir ve sadece Allah o mertebeyi hak edebilir. Böylece Ulûhiyet kendisini hak edeni talep etmiş –ki o Allah'tır-, Allah onu talep etmemiştir.

İlâhlı, ulûhiyeti talep ettiği gibi ulûhiyet de onu talep eder. Zat ise her şeyden müstağnidir. Zikrettiğimiz bu bağlayıcı sır (Ulûhiyet ve ilâhlı arasındaki sır ve bağ) 'ortaya çıksaydı', Ulûhiyet batıl olurdu, (fakat) zatın yetkinliği batıl olmazdı. 'Ortaya çıksaydı (zahere)', yok olsaydı ve ayrılsaydı demektir. Nitekim şöyle denilir: Zaharû ani'l-beled, yani şehirden ayrıldılar. Bu ifade, İmam'ın şu sözüdür (Sehl b. Abdullah): 'Ulûhiyetin bir sırrı vardır, ortaya çıksaydı, Ulûhiyet batıl olurdu.'

(Mesele: Bilgi, Bilinen ve İlgi)

Bilgi bilinenin başkalaşmasıyla başkalaşmaz, fakat ilgi başkalaşır. İlgi belirli bir bilinene dönük bir bağıntıdır. Söz gelişi bilgi Ali'nin olacağıyla ilgili olur ve o da olur. Bilgi onun şimdiki halde olacağıyla ilgili olmuş ve olmaya başlamasıyla bilginin ilgisi ortadan kalkmıştır.

İlginin başkalaşmasından bilginin başkalaşması lazım gelmez. Aynı şekilde görülen ve duyulan şeyin başkalaşmasıyla görme ve duyma başkalaşmaz.

O halde, bilginin başkalaşmayacağı sabittir. Dolayısıyla bilinen de başkalaşmaz. Çünkü bilginin bildiği şey, bilinen iki gerçek duruma ait bir bağıntıdır. Söz gelimi cisim hiçbir zaman başkalaşmayan bir bilinendir. Ayakta olmak da hiçbir zaman başkalaşmayan bir bilinendir.

Ayakta olmanın cisme bağıntısı, başkalaşmanın eklendiği bilinen bir şeydir. Bağıntı da başkalaşmaz. Bu somut bağıntı ise o şahıstan başkasına ait değildir ve dolayısıyla başkalaşmaz.

Bu dördün dışında bilinen başka bir şey yoktur. Bunlar gerçekte üç durumdur: bağıntı, bağıntılanan şey ve bağıntının kendisine yapıldığı şey ve de somut-özel bağıntı.

Şöyle denilebilir: Başkalaşmayı bağıntının kendisine yapıldığı şeye kattık. Çünkü onu bazen bir halde, bazen de başka bir halde görürüz.

Herhangi bir durumun nispet edildiği şeye baktığında, ona hakikati yönünden bakmış olmazsın ki, hakikati başkalaşmaz. Ya da söz konusu şeyin ona nispet edilmesi yönünden bakmış değilsin. Bu da onun asla başkalaşmayan hakikatidir. Sen ona belirli bir halin kendisine mensup olması yönünden bakmışsındır. O halde diğer bilinen, artık yok olduğunu söylediğimiz bu halin nispet edildiği şey değildir. Çünkü o, kendisine nispet edilen şeyden ayrılmaz. Burada başka bir nispetle yapılan başka bir şey vardır.

Binaenaleyh ne bilgi ne de bilinen başkalaşır. Sadece bilgi için bilinenlerle ilgiler veya bilinenlerle ilgili olma söz konusudur. Hangisini istersen, öyle söyle.

(Mesele: Kavramsal Bilgi)

Kavram bilgisinin herhangi bir kısmı, teorik düşünceyle kazanılmış değildir. Kazanılmış bilgiler, kavramsal bir bilinenin kavramsal bir bilinene nispet edilmesinden ibarettir. Mutlak anlamda bağıntı da kavramsal bilgidendir. Kazanmayı kavramsal bilgiye nispet ettiğinde bu durum, bir grubun herkesçe bilinen belirli bir anlam için terimleştirdiği bir lafzı duymuş olman yönünden gerçekleşir. Fakat bu lafzın o anlamı gösterdiğini herkes bilemez. Bu nedenle, lafzın verildiği anlamın hangi anlam olduğu sorulur?

Bu soruya, sorulan kişi bildiği şekilde yanıt verir. Soruyu soran, mana ve o terimle şahsın kast ettiği şey hakkında bilgi sahibi olmasaydı, söyleneni kabul etmez ve anlamazdı. O halde bütün anlamların nefiste kazılı olması gerekir, ardından zamanla peyderpey ortaya çıkar.

Bilginin 'bilinenleri kuşatıcılık' ile nitelenmesi, bilinenlerin sonlu olmasını gerektirir. Hâlbuki bilinenlerin sonlu olması imkânsızdır. Şu halde 'kuşatıcılık' imkânsızdır.

Fakat şöyle denilir: Bilgi bilinen her şeyin hakikatini içerir. Aksi halde o şey, kuşatıcılık yönünden bilinmiyor demektir. Çünkü bir şeyi bütün yönlerinden değil de sadece bir yönden bilen kişi, o şeyi kuşatmamıştır.

Basiret (iç göz) görmesi bilgidir, göz görmesi ise bilginin meydana gelme yoludur. Buna göre İlâh'ın işiten ve gören olması, ayrıntılı bir ilgidir. Dolayısıyla onlar, ilmin iki hükmüdür.

Burada ilgi konusu –ki onlar işitilen ve görülen şeylerdir- nedeniyle ikilik meydana gelmiştir.

(Mesele: Ezel)

Ezel olumsuzlayıcı bir nitelemedir ve başlangıcın olmaması demektir. Ulûhiyet hakkında ilk dediğimizde, kast edilen sadece mertebedir.

Eşarîler Allah'tan başka her şeyin sonradan meydana gelişine, mekânlıların ve arazlarının meydana gelişiyle kanıt getirmiştir. Bu kanıtlama, Allah'ın dışındakilerinin zikrettiklerinde sınırlı olduğunu kanıtlayıncaya kadar geçerli olmaz. Biz onların sonradan meydana geldiklerini söyledikleri şeylerin sonradan meydana geldiğini kabul ediyoruz.

(Mesele: Mekânsız Mevcut)

Kendi başına var olan her mevcut, mekânsızdır. Zamanlar onun varlığıyla beraber değildir ve mekânlar onu talep etmez.

Eşarîlerin ilk mümkün hakkındaki kanıtlama yöntemleri, o şeyin var olduğu zamandan önce veya sonra olmasının imkânına dayanır. Bu meselede zaman, ona göre, mevcut değil, takdir edilmiştir. Belirlenim, belirleyenin varlığını gösterir. Bu delâlet, zaman olmadığı için, geçersizdir. Böylece onun delil olması da anlamsız hale gelmiştir.

Bir Eşarî şöyle iddia edebilir: Mümkünlerin varlığa veya varlığın onlara nispeti, mümkün olması bakımından değil, nispet oluş bakımından tek nispettir. Binaenaleyh bazı mümkünlerin seçilmiş olması, onların bir seçicisinin olduğunu kanıtlar. Bu da Allah'ın dışındaki her şeyin meydana gelişinin ta kendisidir.

(Mesele: Zaman)

Birisi şöyle iddia edebilir: Zaman feleğin hareketinin kat ettiği mevhum bir süredir. Bu çelişik bir düşüncedir. Çünkü mevhum olan gerçekleşmiş bir varlık değildir. Onlar, ilk mümkünde zamanın takdir edilişini Eşarîlere karşı inkâr eder. Buna göre feleğin hareketleri, hiçlikte gerçekleşir.

Başka birisi şöyle diyebilir: Zaman feleğin hareketidir, felek ise mekânlıdır. O halde hareket ancak mekânlıda gerçekleşir.

(Mesele: Eşarîler ve Mücessime Arasındaki Ortak Lafız)

İki büyük grubun ortak lafız hakkındaki sürçmelerine şaşılır: Eşarîler ve Mücessime. Nasıl olur da onu teşbihe ait sayabilmişler? Hâlbuki dilde iki durum arasında benzetme, misli ifadesiyle ya da (gibi) anlamındaki benzetme edatıyla yapılabilir. Bu, onların teşbih saydığı ayet ve rivayetlerde nadiren bulunur.

Eşarîler, tevil ettikleri zaman teşbihten çıkacaklarını sanmış, hâlbuki teşbih kendilerini bırakmamıştır. Şu var ki onlar, cisimlere teşbih yapmaktan mahiyet ve tanımda kadîm niteliklerden farklı olan yaratılmış anlamlara teşbihe geçmişlerdir. O halde Eşarîler, (Hakkı) yaratılmışlara teşbihten kesinlikle uzaklaşmamıştır.

Onların görüşlerini benimseseydik, söz gelişi, yerleşmek-karar kılmak anlamındaki istiva'dan 'istilâ' anlamındaki istiva'ya onlar gibi dönmezdik. Özellikle de Arş, bu istiva bağıntısında zikredilmiştir. Serîr'i zikretmekle istilâ anlamı kaybolur ve onun istikrarla çelişecek başka bir anlama çevrilmesi imkânsızlaşır.

Teşbih, söz gelişi, ya istiva etmek ile gerçekleşir. İstiva –istiva yeri değil, çünkü o bir cisimdir- bir anlamdır. Başka bir anlatımla istiva, akıldaki manevî bir hakikattir ve hakikatinin gerektirdiği şekilde bütün zatlara nispet edilebilir. Bu durumda istiva'yı zâhirî anlamından çıkartmamız gerekmez. Bu, gizlisi saklısı olmayan açık bir yanılgıdır.

Mücessimeye gelince, 'O'nun benzeri gibi yoktur' ayetine iman ettikleri halde onların zikredilen lafızla lafzın anlamlarından birisini aşmaları uygun değildir.

Allah Teâlâ kötülüğü emretmediği gibi, aynı şekilde, onu dilememiştir. Fakat onun varlığına hükmetmiş ve onu belirlemiştir.

Allah'ın onu dilememiş olmasını şöyle açıklayabiliriz: Bir şeyin kötülük olması, o şeyin kendi hakikati değil, Allah'ın ondaki hükmüdür. Allah'ın eşyadaki hükmü, yaratılmış değildir. Üzerinde yaratmanın gerçekleşmediği şey ise irade edilmiş olamaz.

İtaat hakkında da aynı durum vardır diye karşı görüş ileri sürülürse biz de bu iddiayı kabul ederiz ve şöyle deriz: İtaatin irade edilmesi, aklen değil vahiyle gerçekleşmiştir. Dolayısıyla siz de, kötülük hakkında aynı durumu kabul ediniz. Biz, araz olmalarına rağmen, amellerin tartılmasını ve suretlerinin varlığını kabul ettiğimiz gibi onu inanarak kabul etmekteyiz. O halde, delil bunu gerektirdiği için bu durum vardığımız görüşe zarar vermez.

(Mesele: Mümkünün Yokluğu)

Hükümde mümkünün varlığını önceleyen yokluk, irade edilmiş değildir. Fakat var olduğu anda –ki var olmasaydı o zaman yokluk kendisine işlemiş olacaktı- hüküm itibarıyla varlıkla eş zamanlı yokluk, mümkünün varlık anında irade edilmiştir. Mümkünün yokluğu –ki irade edilmemişti- özü gereği Zorunlu'nun varlığının karşısındadır. Çünkü mutlak varlığın mertebesi mümküne ait yokluğun tam karşısında bulunur. Mümkünün bu mertebede var olma imkânı yoktur. Bu ise sadece Ulûhiyettedir, başka bir şeyde değil.

(Mesele: Kadimlerin Çoğalması)

Akla göre, ilâh olmayan bir Kadîm'in var olması imkânsız değildir. Böyle bir şey mümkün değil ise başka bir bakımdan değil, sadece duyma (vahiy) yoluyla böyledir.

(Mesele: Mümkünün Varlığının Yokluğuna Tercihi)

Tercih edenin (Hak) herhangi bir mümkünün varlığını irade etmesi ve seçmesi, onun varlık olması yönünden değil, başka bir mümküne de nispet edilebilir olan nispeti yönündendir. Belirli bir mümkün bakımından değil de, mutlak anlamda mümkün bakımından varlık, irade edilmiş değildir ve herhangi bir mümkün yönünden olmaksızın gerçek-

leşmiş değildir. Varlık, herhangi bir mümkün sayesinde irade edilmiş ise o, mahiyeti açısından değil, bir mümküne nispeti yönünden irade edilmiştir.

(Mesele: Seçim Sebebi)

Kanıt, özelleştiren bir sebebin bulunduğunu gösterdiği gibi, söz gelişi, bu özelleştirmenin öznesine nispet edilen olumsuzlama ve ispat gibi şeylerde tevkîfin (Tanrı tarafından belirlenim) bulunduğunu gösterir. Aramızdaki bir tartışmada bir kelâmcı bana böyle demişti. Biz de onun zannettiği gibi tevkifiliği kabul ediyorduk. Fakat kanıt, gönderen tarafından bir elçinin varlığını da gösterir. Dolayısıyla ilâhî nispetleri (Tanrı'nın sıfatlarını) peygamberden aldık ve böylece O'nun şöyle olduğuna ve böyle olmadığına hükmettik.

Varlığına apaçık kanıt varken ve varlığı zatının aynısı iken, başkasına muhtaç olmak anlamına geleceği için, özü gereği neden de değildir. O, her yönden yetkindir. Şu halde O, mevcuttur ve varlığı zatının aynıdır.

Mümkünün özü gereği Zorunlu'ya muhtaç olması ve Zorunlu'nun zatından kaynaklanan müstağniliği, ilâh diye isimlendirilir (Hakkın böyle isimlendirilme yönüdür). Özü gereği Zorunlu'nun kendi nefsine ve ister var ister yok olsun gerçekleşmiş bütün hakikatlere ilişmesi, bilgi diye isimlendirilir; kendiliklerinde bulundukları hale göre mümkünlere ilişmesi ihtiyar diye isimlendirilir. Bilginin mümkünün varlığını öncelemesi bakımından zat'ın mümküne ilişmesi, meşiyet diye isimlendirilir. İki olabilirden birisini kesin olarak belirlemesi itibarıyla mümküne ilişmesi, irade diye isimlendirilir. Âlemi yaratmaya ilişmesi kudret diye isimlendirilir. Yaratılana var olmasını işittirmeye ilişmesi emir diye isimlendirilir.

Emir iki türlüdür: Dolaylı ve doğrudan. Vasıtalar ortadan kalktığında emir mutlaka uygulanır. Dolaylı olduğunda ise uygulanması şart değildir ve aslında o bir emir de değildir. Çünkü Allah'ın emrinin karşısında hiçbir şey duramaz.

Zorunlu zat'ın, oluşundan veya ondan meydana gelebilecek herhangi bir şeyden yüz çevirtmek amacıyla oluşana uzaklaşmayı duyurmaya ilişmesi, yasak diye isimlendirilir ki bunun formu, emir tarzında-

dır (yapma!). Zorunlu Zat'ın bir şeye o şeyi bulunduğu hale göre meydana getirmek üzere ilişmesi, bildirmek, onun ne olduğuna dair ilişmesi istifham diye isimlendirilir. Emir kipiyle kendisine inerek ona ilişmesi dua diye isimlendirilir. Emrin o şeye ilişmesi yönünden ilişmesi kelâm diye isimlendirilir. Bilmek şart olmaksızın zat'ın söze ilişmesi, duymak diye isimlendirilir; zat söze ilişir ve bu ilişmeyi anlamak takip ederse anlayış diye isimlendirilir. Işığın keyfiyetine ve taşıdığı görülenlere ilişmesi, görmek diye isimlendirilir. Bu ilişmelerden herhangi birisinin kendisi olmadan gerçekleşemeyeceği algılanan her şeye ilişmesi ise hayat diye isimlendirilir.

Bütün bunlarda hakikat tektir. Sadece ilişilenlerin hakikatleri nedeniyle ilişmeler artmış, isimlendirilenler nedeniyle isimler çoğalmıştır.

(Mesele: Akıl ve İman Nuru)

Aklın özel durumları algılamayı sağlayan bir nuru olduğu gibi imanın da bir engel olmadığı sürece her şeyin algılanmasını sağlayan bir nuru vardır. Akıl nuruyla Ulûhiyetin bilgisine, ona gereken ve hakkında imkânsız olan ve imkânsız olmayıp da mümkün olan şeylerin bilgisine ulaşılır. İman nuruyla ise akıl, zatın ve Hakkın kendisine izafe ettiği niteliklerin bilgisine ulaşır.

(Mesele: Zat'ın Hükümlerinin Bilinmesi)

Bize göre, nispet edilen zatlar ve onlara nispet edilen şeyler bilinmediği sürece, zatlara nispet edilen hükümlerin niteliği de bilinemez. Bunlar bilindiğinde ise özel zata nispet edilen özel nispetin niteliği de bilinebilir. Örnek olarak istiva, beraberlik, el, göz vb. şeyleri verebiliriz.

(Mesele: Hakikatlerin Değişmesi)

Varlıklar değişmez ve hakikatler başkalaşmaz. Binaenaleyh ateş suretiyle değil hakikatiyle yakar. Allah Teâlâ'nın *'Ey ateş serin ve selâmetli ol'*[199] hitabı, surete yönelik bir hitaptır. Suret korlardır. Korların cisimleri ise ateş vasıtasıyla yakıcıdır ve ateş onlarla var olduğunda ateş diye isimlendirilmiştir. Böylelikle sıcaklığı kabul ettiği gibi soğukluğu da kabul etmiştir.

Bekâ, bâki olanda varlığın sürekliliği demektir, o kadar. Bekâ, başka bir bekâya muhtaç olarak teselsüle giden bir nitelik değildir. Eşarîlerin hâdis (sonradan var olan) hakkındaki görüşleri böyle değildir. Bekâ arazdır ve bu nedenle başka bir bekâya muhtaç değildir. Bu durum sadece Hakkın bekâsında böyledir.

(Mesele: Kelâm)

Kelâm, kelâm oluşu bakımından tektir. Bölünme kelâmda değil, konuşulan şeydedir. Emir, yasaklama, haber verme ve istemek kelâmda tektir.

(Mesele: İsim, İsimlendirilen ve İsimlendirme)

İsim, isimlendirilen ve isimlendirmedeki farklılık lafızdaki farklılıktır. Bu bağlamda *'Rabbinin ismi mübarektir'*,[200] *'Rabbinin ismini tespih et'*[201] diyenin sözü, 'Mushafla düşman bölgesine yolculuğun yasaklanması' gibidir.

'Sizin isimlendirdiğiniz isimler' ifadesiyle ismin isimlenen olduğuna kanıt getirene gelince, ibadet edilen, şahıslardır. Dolayısıyla onlar, Ulûhiyet nispetine ibadet etmiştir. O halde, ismin isimlendirilenin aynı olduğu hakkında kanıt yoktur. Olsaydı, anlamın hükmüne göre değil, sadece dil ve konumlama hükmüne göre olabilirdi.

(Mesele: Mümkünlerin Var olması)

Mümkünlerin var olması, varlık ve bilgi mertebelerinin yetkinleşmesi içindir, başka bir şey için değil.

Her mümkün iki kısımdan birisinde bulunur: Ya gizlidir veya açıktır. Mümkün, son derece mükemmel ve yetkin bir şekilde var olmuştur, dolayısıyla ondan daha yetkini yoktur. Daha yetkini olsaydı, yetkinliğin yaratılması tasavvur edileceği için, iş sonsuza giderdi. Hâlbuki mümkün, yetkinlik mertebesindeki durumuyla örtüşerek var olmuş ve dolayısıyla yetkin olmuştur.

(Mesele: Bilinenlerin Sınırlanması)

Bilinenler, algılanmaları bakımından dış ve iç –ki nefsî algı demektir- duyuda veya bedihî ve bundan bileşik şeylerle sınırlıdır. Bedihî ve

duyu verisinin bileşimi ise bir anlam ise akledilerek, suret ise tahayyül edilerek algılanır. Bu meyanda hayal, bilhassa suretleri birleştirir. Akıl hayalin birleştirdiğini akleder. Hayal aklın aklettiği şeylerin bir kısmına suret vermeyi başaramaz. İlâhî iktidarın ise bütün bunların dışında bir sırrı vardır ki, akıl o sırrın sınırında durur.

(Mesele: İyi ve Kötü)

İyilik ve kötülük, iyi ve kötü için özlerinden kaynaklanan iki niteliktir. Fakat bir şeyin iyiliği ve kötülüğü, yetkinlik veya eksiklik veya maksat veya yatkınlık veya doğa veya nefret veya alışkanlığa göre algılanır. Bazı şeylerin kötülüğü ve iyiliği sadece Hakkın bildirmesiyle –ki şeriat demektir- anlaşılır. Böylece 'şu kötü', 'bu iyidir' deriz. Bu, şeriattan bir bildirimdir, hüküm değildir. Bu nedenle, zamana, şahsa ve hal koşuluna göre iyilik ve kötülükten söz ederiz.

Bunu şart koşmamızın nedeni, öldürmeden söz ederken kasten veya had cezası olarak veya kısas gereği öldürme gibi farklı yargılar verdiğimizi söyleyenlerdir. Bu konuda başka bir örnek, evlilik ilişkisi veya zina durumunda erkeğin cinsel uzvunun kadının cinsel organına girmesindeki farklılıktır. Hâlbuki girme yönünden her ikisi de birdir. Biz ise bu görüşte değiliz. Çünkü zaman farklıdır ve evliliğin ayrılmaz özellikleri zinada bulunmaz. Yasaklanan şey aynı olsa bile, bir şeyin helâl kılınma zamanı onun yasaklanma zamanı değildir. Ali'nin bir zamandaki hareketi başka bir zamandaki hareketi olmadığı gibi Mehmet'in hareketi de Ali'nin hareketinin aynı değildir. O halde kötü asla iyi olamaz. Çünkü iyilik ve kötülükle nitelenen o hareket, asla yenilenmez. Allah iyi ve kötüyü bilir, biz bilemeyiz.

Bir şey kötü olduğunda eserinin de kötü olması şart değildir. Çünkü onun eseri bazen iyi olabilir. İyi için de aynı durum söz konusudur. İyinin eseri bazen kötü olabilir. Söz gelişi dürüstlük bazı yerlerde kötü sonuç verebileceği gibi kötü olan yalan da bazı yerlerde iyi sonuç olabilir.

Artık dikkatini çektiğimiz meseleyi iyice araştır ki, doğruyu bulasın.

Delilin geçersiz olmasıyla delillinin ortadan kalkması gerekmez. Bu yaklaşımla, hulûl (Tanrı'nın eşyaya yerleşmesi) fikrini benimseyenlerin

şu yargısı doğru değildir: Allah bir şeyde ise İsa'da olduğu gibi, kuşkusuz ölüyü diriltirdi (Yani Allah, bulunduğu yer bir şeyi diriltmezse bile her yerdedir).

(Mesele: Kaza'dan Razı Olmak)

Allah'ın kazasından razı olan kimsenin kazanın gereğinden de razı olması şart değildir. Kaza Allah'ın hükmü ve hoşnut olmamızı emrettiği şeydir. Onun gereği ise hakkında hüküm verilen şeydir ve dolayısıyla ondan hoşnut olmamız şart değildir.

(Mesele: İhtira, yani, Tasarlayarak Yaratma)

İhtira derken var edilen şeyin Yaratan'ın nefsinde meydana gelmesi kast edilirse -ki esasta anlamı budur- bu anlamda ihtira' Allah hakkında imkânsızdır. İhtira derken yaratılan şeyin varlıkta örneksiz meydana gelmesi kast edilirse kuşkusuz Hak, bu anlamda ihtira özelliğiyle nitelenmiştir.

(Mesele: Âlemin Allah ile İrtibatı)

Âlemin Allah ile irtibatı mümkünün Zorunlu ile yaratılmışın Yaratan ile irtibatıdır. Âlemin ezelde bir varlık mertebesi yoktu. Çünkü varlık, özü gereği Zorunlu'ya aittir. Zorunlu ise Allah'tır. Âlem ister mevcut ister yok olsun, O'nunla beraber başka bir şey yoktur.

Allah ile âlem arasında bir aralık bulunduğunu vehmedip o aralıkta mümkünün var olmasının öne alındığı veya geciktirildiğini farz etmek, dayanağı olmayan geçersiz bir kuruntudur. Bu nedenle âlemin sonradanlığını kanıtlama yönteminde Eşarîlerin yönteminden farklı bir yola gittik. Onu bu açıklamada zikretmiştik.

(Mesele: Bilginin Bilinene İlişmesi)

Bilginin bilinene ilişmesinden, bilinenin veya onun benzerinin bilenin nefsinde meydana gelmesi gerekmez. Bilgi, varlık ve yokluk itibarıyla bulundukları hale göre, bilinenlere ilişir.

Şöyle bir iddia ileri sürülebilir: 'Bazı bilinenlerin varlıkta dört mertebesi vardır: Zihin, dış, lafız ve yazı mertebesi. Zihin ile kast edilen bilgi değil de hayal ise böyle bir şey olabilir. Fakat her bilinende ve her

bilende özel olarak tahayyül edilir. Fakat bu durum bilhassa zihinde geçerli olabilir. Çünkü zihin, surette dışla örtüşür.

Lafızdaki ve yazıdaki bilinen ise böyle değildir. Çünkü lafız ve yazı delâlet etmek ve anlatmak için konulmuştur. O halde (lafız veya yazıdaki bilinen) sureti bakımından dıştaki surete indirgenmez. Lafız ve yazıda Zeyd, z, y ve d'dir. Onun ne sağı ne solu ve ne yönleri, ne gözü ne kulağı vardır. Bu nedenle şöyle deriz: Suret bakımından ona indirgenmez, fakat delâlet açısından indirgenir. Bu nedenle delâleti ortadan kaldıran bir ortaklık gerçekleştiğinde, niteliğin belirtilmesine, aynı anlama gelen başka bir kelimenin zikredilmesine ve bağlaca gerek duyarız. Zihinsel bilinene ise hiçbir şekilde ortaklık giremez. Anla!

(Mesele: İlk Akl'a Ait Bilgilerin Yönleri)

Daha önce *Mârifetü'l-Ûlâ* kitabında aklın âlemdeki bilgi yönlerini zikretmiş, bu sınıflamayı nereden çıkarttığımıza dikkat çekmemiştik.

Bilinmelidir ki: Aklın üç yüz altmış yönü vardır ki, her yön, Yüce Hakkın katından üç yüz altmış yönün tam karşısında durur: Allah katındaki yönlerden her birisi, yekdiğerinin vermeyeceği bir bilgiyle aklın yönlerine yardım eder. Aklın yönleri alma yönleriyle çarpıldığında, ortaya çıkan sonuç, akla ait ve korunmuş Levha'da –ki tümel Nefs'tir- yazılmış ilimlerdir.

İlâhî bir keşif olarak zikrettiğimiz bu bilgileri herhangi bir aklî kanıt tahayyül edemez, bu nedenle söyleyenden keşfi kabul ederek alır. Başka bir ifadeyle akıl, İlk Akıl'a ait üç itibarı bir kanıt olmaksızın söyleyen filozoftan postüla olarak aldığı gibi bunu da keşif sahibinden kabul ederek alır. Keşif sahibinin bilgisi bir postüla sayılmaya daha lâyıktır. Çünkü filozof, İlk Akıl'daki itibarlardan söz ederken kaynağının teorik düşünce olduğu iddiasında bulunur. Bu nedenle *Uyûnü'l-Mesâil*'de beyaz inci –ki beyaz inci İlk Akıl'dır- bahsinde belirttiğimiz gibi düşünce onun söylediğine katışır. Bizim bu zikrettiğimiz ise kuşkuya açık değildir. Çünkü biz onu teorik bilgi olarak değil (Hak yönünden) bildirim diye zikrettik.

Dolayısıyla inkâr edenin söyleyeceği son şey şudur: 'Yalan söylüyorsun.' Bu bilgiye inanan da şöyle der: 'Doğru söyledin.'

İşte bu İlk Akıl'da üç itibarı kabul edenlerle bizim aramızdaki farktır.

Gerçeğe ulaştıran Allah'tır.

(Mesele: Mümkünün Yaratılış Âleminden İki Yönü)

Yaratılış âlemindeki her mümkünün mutlaka iki yönü vardır. Birinci yönü sebebine, ikinci yönü ise Allah'a bakar. Her türlü karanlık ve perde, sebebi yönünden, aydınlık ve açıklık ise hakikati yönünden mümküne ilişir.

Emir âleminden olan mümkün hakkında ise perde düşünülemez. Çünkü onun sadece tek yönü vardır, dolayısıyla emir âleminden olan her şey, sırf nurdur. Allah şöyle buyurur: 'Dikkat ediniz! Halis din Allah'ındır.'

(Mesele: Emir ve Kudretin Konusu)

Akıl delili, kudretin konusunun var etme olduğunu göstermiştir. Allah, varlığın ilâhî emirden meydana geldiğini bildirerek, şöyle buyurur: *'Olmasını istediğimiz bir şeye sözümüz ol'dur ve o şey olur.'*[202]

Vahiy ve aklın uzlaşabilmesi için, emrin neye ilişkin olduğuna bakmamız gerek: Onun mahiyeti nedir? Kudretin ilişkin olduğu şeyin mahiyeti nedir?

Şöyle deriz: Emre uymak, olur ifadesiyle gerçekleşti. Emredilen, olmak'tır. İrade, iki mümkünden birisini seçmeye ilişmiştir ki, o da var olmak'tır. Kudret de mümküne ilişmiş, böylece onda var etmeyi meydana getirmiştir. O, yokluk ve varlık arasında akledilir bir haldir. Binaenaleyh emir hitabı şu seçilmiş hakikate ol şeklinde ilişmiş, söz konusu şey de emre uymuş ve olmuştur.

Mümkünün bir hakikati olmayıp o nedenle varlık ile nitelenmeseydi –ki var olmasıyla ilgili ilâhî emir o hakikate yönelmiştir- varlık meydana gelmezdi. Ol ifadesini açıklamada, irade edilen şeyin hazırlanması yorumunu benimseyen doğru düşünmüyor.

(Mesele: Başkası Nedeniyle Varlığı Zorunlu'nun Önceliği)

Başkası nedeniyle varlığı zorunlu için ilk olmanın anlamı, mutlak-zorunlu varlık oluştan olumsuzlayıcı bir bağıntıdır. Bu yönüyle, başkası nedeniyle zorunlu varlık, sınırlı her şey için ilktir. Çünkü bu mertebede

başka bir şeyin bulunması mümkün değildir. Bulunsaydı, ya zorunlu varlık olurdu. Bu durumda ya kendisi olurdu –ki bu imkânsızdır- veya onunla var olan bir şey olurdu. Bu da çeşitli açılardan imkânsızdır. Birincisi, zorunlu-mutlak varlık kendi başına vardır. İkincisi, kendisiyle var olsaydı Mutlak Varlığın muhtaç olması gerekirdi. Bu durumda ise ya kendisini var eden –ki böyle bir şey imkânsızdır- veya mertebesini ayakta tutan olması gerekirdi ki, o da imkânsızdır.

Mutlak Zorunlu için ilk olmanın anlamı, vad'î (konumsal) bir nispettir. Onun hakkında akıl, mümkünün kendisine dayanmasından başka bir şey bilemez. Mutlak Zorunlu bu anlamda ilktir. Mümkünün ne bilkuvve ne bilfiil varlığının olmadığı takdir edilmiş olsaydı, Mutlak Zorunlu'dan ilk olmak özelliği nefyedilirdi. Çünkü bu durumda, ilk olmanın ilişeceği bir şey bulunmazdı.

(Mesele: Allah'ı Bilmemiz)

Mümkünlerin en bilgilisi, Yaratıcısını sadece O'nun açısından bilendir: Söz konusu kimse nefsini ve kendisinden var olduğu kimseyi bilir. Bundan başka bir şeyi bilmesi geçerli değildir. Çünkü bir şeyi bilmek, onu kuşatmaya ve onu tüketmeye imkân verir. Böyle bir şey ise ilâhî katta imkânsızdır. O halde O'nu bilmek imkânsızdır. 'Ondan' bilmek de (kısmî bilgi) geçerli değildir, çünkü parçalara bölünemez. Şu halde sadece 'O'ndan olan şey' hakkında bilgi söz konusu olabilir. Ondan olan şey ise sensin. O halde, bilinen sensin.

Şöyle bir iddia ileri sürülebilir: 'O şöyle değildir' diye bilmemiz de O'nu bilmedir. Şöyle yanıt veririz: Bu tarz bilmede, delil arada bir ortaklık olamayacağına hükmettiği için, sen kendi niteliklerinden O'nu soyutlamışsındır. Böylelikle kendinde, kendisine bilindiği tarzda sana bilinmeyen bir zattan farklılaştın. Yoksa kendiliğinde sahip olduğu olumlu nitelikleri bulunmadığı için senden farklılaşmış değildir. O halde neyi bildiğini öğren ve şöyle de: '*Rabbim! Benim ilmimi artır.*'[203]

O'nu bilseydin O olmazdı; O seni bilmeseydi sen olmazdın. Binaenaleyh Allah, bilgisiyle seni var etmiş, sen de acizliğinle ona ibadet etmişsindir. Dolayısıyla O O'dur, O'na aittir, sana değil. Sen de sensin, kendine aitsin ve O'na aitsin. Şu halde sen, O'nunla irtibatlısın, tersi değil.

Genel anlamda daire noktayla irtibatlıdır ve fakat nokta aynı anlamda daireyle irtibatlı değildir. Dairenin noktası daireyle irtibatlıdır. Aynı şekilde, mutlak zat da seninle irtibatlı değildir. Zatın Ulûhiyeti ise dairenin noktası örneğinde olduğu gibi, ilâhlı ile irtibatlıdır.

(Mesele: Allah'ı Görmemizin ve Bilmemizin Konusu)

Hakkı görmemiz, O'nun zatıyla ilgilidir. O'nu bilmemiz ise izafet ve olumsuzlamalarla O'nu ilâh olarak ispatlamayla ilgilidir. Böylelikle ilgi konusu değişir. Dolayısıyla görmek hakkında 'bilgideki açıklık ve seçikliktir' denilemez. Çünkü bilgiyle görmenin konuları farklı farklıdır. Bununla birlikte Hakkın varlığı mahiyetinin aynıdır. Şu halde zatın anlamının O'nun mevcut oluşundan ayrı bir anlam olduğunu inkâr etmiyoruz.

(Mesele: Yokluk Sırf Kötülüktür)

Yokluk mutlak kötülüktür. Bu, gelmiş-geçmiş gerçek bilginlerin görüşüdür. Onlar bu lafzı kullanmış, fakat anlamını açıklayamamıştır.

Hak yolunun bir yolcusu karanlık ve aydınlıktaki yolculuktaki uzun bir sohbette bize şöyle dedi: 'İyilik varlıkta, kötülük yokluktadır.' Böylece Hakkın herhangi bir sınırlanma söz konusu olmadan mutlak varlık sahibi olduğunu öğrendik. Hak, hiçbir şekilde kötülüğün bulunmadığı mutlak iyiliktir. Zıddı ise hiçbir iyiliğin bulunmadığı sırf kötülük olan mutlak yokluktur.

İşte bu, söz konusu bilginlerin 'yokluk mutlak kötülüktür' şeklindeki görüşlerinin anlamıdır.

(Mesele: Allah Hakkında Olabilirlik Düşünülebilir mi?)

Hakikat bakımından şöyle denilemez: 'Allah'ın bir şeyi var etmesi veya etmemesi mümkündür.' Çünkü Hakkın eşyayla ilgili eylemi, kendisine göre, mümkün veya herhangi bir zorlayanın gerektirmesine bağlı değildir.

Fakat şöyle denilebilir: Şu durumun var olması ve olmaması mümkündür. Böylece söz konusu şey, bir tercih ediciye muhtaç kalır ki, o da Allah'tır. Şeriatı baştan sona inceledik ve söylediğimizle çelişen bir şey görmedik. Bizim Hakka dair söylediğimiz şey, 'O'nun için şu zorunlu-

dur veya şu imkânsızdır' şeklindedir. 'O'nun hakkında şu caizdir' demeyiz.

İşte bu, Allah ehlinden seçkinlerin inancıdır. Seçkinlerin seçkinlerinin Allah hakkındaki inancı, bunun üzerindedir ve onu bu kitabın bölümlerine serpiştirdik. Çünkü düşünceleriyle perdelenmiş akılların büyük kısmı, perdelerinden kurtulamadığı için onu algılayamaz.

Böylece kitabın girişi sona ermiştir. Bu bölüm kitaba bir ilâve gibidir. Dileyen onu kitapta yazar, dileyen yazmaz. Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

Üçüncü kısım tamamlanmıştır. Hamd Allah'a mahsustur.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu Kitapta Yazdığım Şeyleri Yaratılışının Ayrıntısından Aldığım Ruhun ve Onunla Aramızdaki Sırların Bilinmesi

Tavafta dedim ki: Nasıl tavaf ederim?
O bizim 'sırr'ımızı algılamaktan alıkonmuş
Taş benim hareketlerimi anlayamaz ki
Denildi ki: Sen kendini yitirmiş bir şaşkınsın
Nuru parıldayan Ev'e (Kâbe'ye) bak!
Temizlenmiş kalpler için bu açık kılınmıştır.
O kalpler ona perde olmaksızın Allah ile bakar
Böylece onun yüce ve ulu sırrı gözüktü
Celâlimin ufkundan ona tecelli etti
Doğruluk kameri (ay); tutulmak onu örtmedi
Onu gördüğünde Dostu görseydin
Onun 'kendinden geçmiş, hasret çeken' olduğunu söylerdin!
Sağımın siyahlığında sır kayboldu
Hangi sır olduğu keşke bilinseydi

Onun zatı bilinmez ve yoğun olduğu söylenirdi
Bir kavme göre; bir kavme göre ise lâtif
'Onu niçin bilmediler' dediğimde, bana dedi ki:
Değerli olanı ancak değerli bilebilir
Onu bildiler ve bir vakit ona bağlandılar
Rahîm ve Raûf da onları dost edindi
Dosdoğru oldular, onlardan asla görülmedi
Onun zatıyla tavaftan bir sapma
Kalk! Tarafımdan Evimin komşularını müjdele
Yanında korku bulunmayan bir emân ile
Bu emân, öldüklerinde onları sevindirir
Ya da iffetlerini koruyarak yaşarlar.

Ey samimî ve değerli dost, bilmelisin ki: Bereketler Mekke'sine ve ruhanî hareket ve durağanlık madenine ulaşıp oradaki durumum olduğu gibi olunca, kimi kereler Hakkın soylu evini tavaf ettim. Tespih çekerek, Hakkı överek, tekbir ve tehlil getirerek, bazen soluklanarak ve dinlenerek, bazen tutunarak tavaf ederken, bir anda –ki o esnada Hacer-i Esved'de suskun bir halde duruyordum- geçkin-genç, susan-konuşan birisiyle karşılaştım. Ne ölü ne diri, ne bileşik ne yalın idi, ne kuşatan ne de kuşatılan idi.

Onu Kâbe'yi dirinin ölüyü tavaf edişi gibi tavaf ederken gördüğümde, onun hakikat ve mecazını anladım ve Kâbe'yi tavaf etmenin cenazeye namaz kılmak gibi olduğunu öğrendim. Dirinin ölüleri tavaf ettiğini gördüğümde, zikredilen gence senin duyacağın şu mısraları okudum.

Evi gördüğümde, tavaf edilirken
Şeriatın bilinmeyen sırrının sahibi bir takım şahıslarca.
Bir grup daha onu tavaf etti ki, onlar şeriat ve bilgi sahipleridir.
Onlar keşf gözünün sürmeleridir, onlar onu görmez değil
Bir ölüye şaştım: Diri kendisini tavaf ediyor.
Aziz ve zamanın tekidir; benzeri yoktur
Bize heybet sahibi bir nurdan tecelli etti

Meleklerden değildi, bilakis o insan idi
Anladım ki: İş bilinmezdir ve o iş
Keşif ve tahkik nezdinde diridir ve görülürdür

Dedim ki: Bu dizeler benden dökülüp onun saygın evini bir bakımdan ölülere kattığımda, ezici bir çağrı beni ansızın çarptı ve susturucu ve zorlayıcı bir şekilde bana şöyle dedi: 'Gitmezden önce evin sırrına bak! Onu ziyaretçi ve taşlarını tavaf edenlerle parlak görürsün. Onlara perde ve örtülerinin ardından bak.'

Ben de, söylediği gibi, evin parladığını gördüm. Bunun üzerine onun adına maharetle şiir söyledim ve misal âleminde irticalen şu dizeleri söyledim:

Evi görüyorum, çevresinde tavaf edenlerle parlıyor.
Parlaklık sadece onu yaratan Hakîm'dendir
Bu ev duyumsamayan ve görmeyen bir cansızdır
Ne aklı var ne dinlemesi
Bunun üzerine bir adamcağız dedi ki: Bu bizim için itaattir
Şeriat hayatımız boyunca bizim için onu ortaya koydu.
Ben de ona dedim ki: Bu senin ulaşacağın son bilgidir, kulak ver
Hüküm koyma hikmetinin gösterdiği kimsenin sözüne
Bir cansız gördüm, kendisi nedeniyle hayatı yok
Onun ne bir faydası ne de zararı vardır
Fakat kalbin gözü için onda benzer bulunur
Gözde hastalık ve pas bulunmadığında
Kendi zatıyla tecelli ederse onu aziz görür
Kimsenin onu taşımaya gücü yok
Artık ben, Ebû Hafs (Hz. Ömer) ve Ali'miz olmuştum
Bol ihsan, almak ve engellemek bendendir

VASIL

O gencin menzilini ve mekân ve zamandan münezzehliğini bana öğretti. Onun menzilini ve konaklayışını öğrenip varlıktaki mekânını ve hallerini bildiğimde, elini öptüm, alnındaki vahiy damarını mesh ettim ve ona dedim ki: 'Senin ile oturup kalkmak ve dostluk kurmak isteyene iltifat buyur!'

Bunun üzerine ima ve remiz yoluyla, herhangi bir kimseyle sadece remiz diliyle konuşacak şekilde yaratıldığına işaret etti. 'Benim remzimi öğrenip gerçeğini kavrar ve algılarsan, fasih insanların sözlerindeki açıklığın ona ulaşamayacağını, belâgat sahiplerinin söz ustalıklarının onunkine yetişemeyeceğini de öğrenirsin.'

Bunun üzerine ona dedim ki: 'Ey mutlu kişi! Bu ne büyük ihsan! Bana senin terimlerini öğret ve anahtarının hareketlerinin niteliğine beni vakıf kıl. Ben seninle sohbet etmek ve gecelemek isterim. Çünkü denk ve benzer senin nezdindedir, o senin zatınla inen ve emir verendir. Sende açık bir hakikat bulunmasaydı, parlak yüzler ona bakamazdı.

O işaret etti, ben de öğrendim. Güzelliğinin hakikatini bana gösterdi, ben de anladım. Önüme düşürüldü, kendimden geçtim. Baygınlıktan ayılıp kaslarım korkudan tir tir titrediğinde, ona dair bilginin gerçekleştiğini anladı. Yürüyüş asasını attı ve konakladı. Ardından hali (lisan-ı hal, hal diliyle) peygamberlerin getirdiği ve güvenilir meleklerin indirdiği şeyleri bana okudu: '*Allah'tan sadece bilgili kulları korkar.*'[204] Bu ayeti bir delil yaptı ve kendisi hakkında oluşan bilginin öğrenilmesine yol kıldı.

Ona dedim: 'Beni sırlarının bir kısmının bilgisine ulaştır ki, seni bilenlerden olayım.'

Yanıt verdi: 'Yaratılışımın ayrıntısına ve yapımın düzenlenişine bakarsan benden istediğini onda yazılmış bulacaksın. Çünkü ben, ne konuşan ve ne de konuşturan olurum. Benim kendimden başkasına dair bir bilgim de yok! Zatım isimlerimden başka değil! Dolayısıyla ben, bilgi ve bilinen ve sürekli bilenim. Ben hikmet, hikmetli ve hikmet sahibiyim.'

Sonra şöyle dedi: 'Kitabında yazacağın ve kâtiplerine yazdıracağın şeyleri yaratılışımdan alman için, izimin etrafında dön ve Ay'ımın ışığıyla bana bak! Tavaf ederken Hakkın sana gösterdiği herkesin görmediği sırları bana bildir ki, ben de senin himmetini ve mananı öğreneyim. Böylece seni kendinden öğrendiğim tarzda orada zikredeyim.'

Bunun üzerine dedim ki: 'Ey gören ve görülen! Hakkın bana bildirdiği varlık sırlarının bir kısmını sana bildireceğim. Onlar, ışığın şeffaf elbiselerine nüfuz etmiş ve örtülerin ardından gözlere bitişmiş sırlardır. Allah, onları yükseltilmiş bir perde ve konulmuş bir gök olarak inşa etmiş. Fiil, zata göre lâtiftir, idrak edilmemesi nedeniyle de yüce ve değerlidir.

Onun niteliği zatından lâtif
Fiili ise niteliğinden lâtif
Her şeyi zatına yerleştirdi
Bir şeyin anlamını harfine koyduğu gibi
Âlem bir anlam için talep edilir
Misk de kendi kokusu için istenir

Hak, hakikatimin gerektirdiği şeyi bana yerleştirmemiş ve benim yolum ona ulaşmamış olsaydı, O'nun meşrebi için bir kazanç ve O'nu bilmeye bir yöneliş kendimde bulamazdım. Böylelikle işin sonunda kendime dönüyorum. (Yine bu nedenle) Daireyi çizerken pergelin ayağı, varlığının sonuna ulaştığında başlangıç noktasına döner, işin sonu başma bağlanır ve (işin) ebedi ezeline yönelir. Şu halde sadece sürekli bir varlık ve yerleşik ve sabit müşahede vardır.

Yol sadece yaratılmışın görmesi için uzatıldı. Kul onda yerleşmeksizin yüzünü kendisini takip edene çevirseydi, kuşkusuz, ermiş sâliklere 'Allah'a yemin olsun! Ne kötü yapmışlar' gözüyle bakardı. Sâlikler, gerçeği bilseydi, mekânlarından ayrılmazdı. Fakat onlar, hakikatlerin çift olması nedeniyle, Allah'ın kendisiyle yolları ve yeryüzünü yarattığı Yaratan Hakkın tekliğinden perdelenmiştir. Böylece isimlerin içeriklerine bakmış ve yükseliş merdivenlerini aramış, onları istenilecek en yüksek menzil ve Hakka yönelinen ve aranılan en yüce halin olduğunu zannetmiştir. Böylelikle onlar vasıtasıyla doğruluk Burak'ı ve Refrefleri

üzerinde yürütülüp, gördükleri şeylerle ayet ve sırlarını onlara öğretmiştir.

Bakış kuzeyden olduğunda durum böyledir. Yetkin yaratılış üzerindeki fıtrat ise ilk konumunda yüzüyle dairenin noktasının karşısında bulunur. Böylelikle fıtratın ruhunun yarısı sağ taraftan araştırır, batı tarafından ise sefer eder. Bakış sağdan hareket ederse ilk bakışında gözle görme müşahedesinde temkin makamına ulaşır.

Aşağıların aşağısında bulunduğu zannedildiği halde yücelerin en yücesinde bulunan kimseye şaşılır! '*Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım.*'[205] Bakışın kuzeyi, onu yönetenin sağıdır. Kendi mevzisinde durması ise varış yerinin sonudur.

İşaret ettiğim şey akıllı kişide sabit ve sahih olup dönüşün O'na olduğunu öğrendiğinde, artık durduğu yerden ayrılmaz. Fakat miskin, kapıyı çalmayı ve (kapının) açılmasını hayal eder ve şöyle der: Darlığın ve sıkıntının karşısında genişlik ve açıklıktan başka ne olabilir ki? Ardından bunu bir ayet olarak hasımlara okur: '*Allah kime hidayet etmek isterse onun gönlünü İslâm'a açar, kimi saptırmak isterse onun gönlünü âdeta göğe çıkarcasına daraltır.*'[206] Binaenaleyh açılma ancak darlıktan sonra olduğu gibi istenilen de ancak yol gidildikten sonra elde edilebilir.

Miskin, anlayış sahipleri ve sakınanlar nezdinde ancak düşünme ve delil vasıtasıyla gerçekleşen şeyleri ilham vasıtasıyla elde ettiğinden habersizdir.

Kuşkusuz söylediklerinde haklıydı. Çünkü o kuzey gözüyle bakıyordu. Artık onun halini ona bırakınız! Onu haliyle baş başa bırakınız, kurnazlık yaptığını tespit ediniz ve onun bu davranışını güçlendirip ona şöyle deyiniz: 'Çıktığın yere ulaşmak istersen, kaçınılmaz olarak, yardım dilemen gerekir.'

Onun adına komşuluk makamını gizleyin! Ziyaretleşme, görüşme ve dayanışma ödülünü artırınız. Böylece o ayrıldığı menzile ulaşmakla mahzun olacak, ulaşacağı yerde elde edeceği sırlarla sevinecektir. Kuşkusuz Peygamber miraç ile istenmemiş olsaydı, yolculuk etmeyecek, göğe çıkmayacak ve inmeyecekti. Bulunduğu yerde Yüce Topluluğun durumu ve Rabbinin ayetleri ona geldiği gibi, yatağında bulunduğu halde yeryüzü ona yaklaştırılmıştı. Fakat o, dileyen kendisini inkâr etsin

diye, ilâhî bir sırdır. Çünkü yaratılış onu gerektirmemiştir (vermemiştir). Dileyen ona inanır. Çünkü o her şeyi toplayandır.'

Aklın tek başına ulaşamayacağı ve anlayışın yalnız başına elde edemeyeceği bu ilme ulaştığımda, şöyle demişti: 'Bana garip bir sır duyurdun, bilinmez bir anlamı bana açıkladın. Daha önce hiçbir dosttan onu duymadım. Senin gibi, bu hakikatlerin kendisi adına tamamlandığı başka birisini de görmedim. Şu var ki, onlar şimdi benim nezdimde malumdur ve benim zatımda yazılmıştır. Perdelerimin kalkması ve işaretlerimi öğrenmen esnasında onlar sana gösterilecek. Fakat seni hareminde konaklatıp yasaklarını öğrettiğinde, sana gösterdiği şeyleri bana da bildir.'

İlâhi Biatı Müşahede Eden

Dedim ki: 'Ey konuşmayan fasih ve ey bildiğinden soran kişi! Şunu bil: O'na iman yoluyla ulaşıp ihsan mertebesinde onun katında konakladığımda, o beni haremine indirdi ve yasaklarını bana öğretip dedi ki:

Bana bağlanmanı istediğim için, (sayesinde bana ulaşabileceğin) ibadetlerini artırdım. Beni burada bulamazsan, şurada bulursun. Senden cem' halinde perdelenirsem Mina'da tecelli ederim. Yine de, bulunduğun pek çok yerde bildirdim ve bazı sırlarında defalarca gösterdim ki perdelenmiş olsam bile, perdelenmem her arifin bilmediği bir tecellidir. Sadece senin ihata ettiğin bilgileri ihata eden kimse onu bilebilir.

Görmez misin ki: İnsanlara kıyamet günü aşina oldukları suret ve belirtiden başka bir suret ve belirtide tecelli ederim de, bu nedenle benim Rabliğimi inkâr ederler. O suretten kaçar ve (aşina oldukları Rablik suretine) yine O'na sığınırlar. Fakat bunun farkında değiller. Onlar kendilerine tecelli edene şöyle derler: Senden Allah'a sığınırız. Bizler burada Rabbimizi bekleyenleriz.' O esnada onlara bildikleri surete göre gözükürüm. Onlar benim Rab, kendilerinin kul olduklarını kabul eder. Dolayısıyla bildiklerine ibadet eden ve kendilerinde yerleşik sureti müşahede eden kimselerdir.

Onlardan bana ibadet ettiğini söyleyenin sözü yalandır ve beni şaşırtmıştır. Ona tecelli ettiğimde beni inkâr etmiş iken bu sözü nasıl doğru olabilir ki? Beni belirli bir suret ile sınırlayan, kendi hayaline iba-

det etmiştir. O, kalbine yerleşmiş örtülü hakikattir. Hâlbuki bana ibadet ettiğini zanneder, gerçekte ise beni inkâr eder.

Ariflere gelince, onların gözlerinden gizlenmem mümkün değildir. Çünkü onlar yaratıklardan ve sırlarından uzaklaşmıştır. Dolayısıyla onlara içlerinde benden başkası görünmez ve varlıklardan isimlerimden başkasını bilmezler. Dolayısıyla kendilerine gözüküp tecelli eden her şeye şöyle derler: 'Sen en yüce münezzehsin, senden başkası yoktur! İnsanlar gayb ve şahadet arasındadır. Her ikisi de onlarda aynı şeydir.'

Onun sözünü işitip işaret ve bildirmesini anladığımda, kıskançlık cezbesi beni ona çekti ve önünde durdurdu.

Kâbe'nin ve Tavafın Varlıktaki Sırrı ile Öğretim ve Lütufların Muhatapları

Bana sağ elini uzattı, ben de öptüm. Arzu duyduğum suret bana ulaştı:

Hak bana önce hayat suretinde göründü.[207] Ben de ona ölüm suretinde gözüktüm. Böylece bir suret diğerine biat etmek istedi ve ona 'gidişatın güzel değil' dedi. Sağ elini ondan çekti ve 'şahadet âleminde künhünü bilmiyorum' dedi.

Sonra bana göz suretinde göründü, ben ise onun için kör suretine girdim. Bu, bir şavtın tamamlanması ve şartın bozulduğunu düşündükten sonraydı. Suret, diğer surete biat etmek istedi ve zikredilen sözü ona söyledi.

Sonra benim için en genel bilgi suretinde göründü. Ben de ona tam bilgisizlik suretinde göründüm. Suret, o surete biat etmek istedi ve ona meşhur sözü söyledi.

Sonra benim için çağrıyı işitmek suretinde göründü. Ben de ona duymamak suretinde göründüm. Suret o surete biat etmek istedi. Hak ise iki suret arasında perdeleri yerleştirdi.

Sonra benim için hitap suretine girdi. Ben de O'nun için dilsizlik suretine girdim. Suret o surete biat etmek istedi. Hak ise iki suretin arasına Levha'nın işaret ve yazılarını gönderdi.

Sonra Hak, benim için irade suretine girdi. Ben de O'nun için hakikatin eksikliği ve alışkanlık suretine girdim. Böylelikle (bana ait) suret

(Hakka ait) surete biat etmek istedi, Hak ise ikisinin arasına aydınlığını ve ışığını yaydı.

Sonra Hak, benim için kudret ve güç suretine girdi. Ben de ona acizlik ve zayıflık suretinde göründüm. Böylece suret o surete biat etmek istedi. Hak kuluna eksikliğini gösterdi.

Bu yüz çevirmeyi ve bütün arzu ve gayelerimin gerçekleşmediğini görünce dedim ki: Neden bana karşı çıktın ve ahdimi yerine getirmedin?

Şöyle karşılık verdi: Ey kulum! Kendine direnen sensin! Ey tavaf eden kişi! Her şavtta taşı öpmüş olsaydın, orada o lâtif suretlerde elimi öpmüş olurdun. Çünkü benim evim orada zat mesabesindedir. Tavafın şavtları ise yedi sıfat mesabesindedir. Bunlar celâl sıfatları değil yetkinlik sıfatlarıdır. Çünkü onlar, sana kavuşmanın sıfatlarıdır[208] –ayrışma değil. O halde yedi şavt, yedi sıfat içindir. Orada bulunan ev ise bir zata delâlet eder. Şu var ki, ben o evi döşeğim menziline indirdim ve insanların geneline şöyle hitap ettim: Bu ev sizin katınızda Arş'ım gibidir. Yeryüzündeki halifem ise istiva yeri ve içerendir. Seninle birlikte tavaf eden ve yanında duran meleğe bak!

Bunun üzerine hemen meleğe baktım. Ben kendisine bakınca, melek Arş'a döndü ve dinçliğiyle bana karşı gururlandı. Bunun üzerine ben de ona tebessüm ettim. Ardından şu mısraları söyledim:

Ey Peygamberlerin tavaf ettiği Kâbe!
Saygın meleklerin tavafından sonra.
Sonra onların ardından bir âlem geldi.
Yücelik ve süflîlik arasında, onu tavaf eden.
Kâbe'yi benzer sayarak arşı mesabesine koydular
Biz onun etrafında tavaf eden saygınlarız
Onu tavaf edenlerin en büyüğü derse ki:
Ben hayırlı olanım, işitiyor musunuz?
Vallahi! Ne bir nass getirdi ve bildirdi.
Getirdiğini açıklamadan.
Bu onu çevreleyen bir nurdan başka nedir ki?
Onların nurları; biz ise değersiz bir suyuz (nutfe)

Böylece bir şey benzerine çekildi.
Hepimiz ise onun katında yerleşmiş kullarız
Hayır! Bizim tavaf ettiğimizi tavaf ettiklerini
Görmediler mi? Onlar toprak değildir
Bizden en lâtıfi soyutlanırsa yerleşir
Tavaf edenlerin etrafında döndüğü kimsenin üzerine
Onları bilgisizlikten tenzih ediniz:
Allah'ın âlemleri amade ettiği kimsenin hakkını
Nasıl bilmezler? Onlar bilir
Ben kendisine secde edilenin oğluyum
Melekler babamıza secde emrine isyan ettikten sonra
Bilgisizliklerini itiraf etti
Secde etmeme de direnen İblis oldu (gerçekle yanlışı karıştırdı)
Artık inkâr edenlerden oldu
Onları tenzih ediniz, tenzih ediniz! Çünkü onlar
Hata edenlerin hatasından masum kaldı[209]

Dedim ki: Sonra, kalbimin yüzeyini[210] ondan çevirip Rabbime döndüm. Rab bana dedi ki: Baban dolayısıyla sana yardım edildi. Bereketim sana yerleşti. Övdüğün kimsenin ve kendisine sunduğun iyilikleri duy! Hakka yakın meleklerin menzilleri yanında senin yerin neresidir? Allah'ın selâmı sizin ve onların üzerine olsun.

Benim bu Kâbe'm, varlığın kalbidir.[211] Arş'ım bu kalp için sınırlı bir cisimdir. O ikisinden hiçbirisi beni sığdıramamış, senin onlardan bildirdiğin şeyi benim hakkımda bildirememiştir. Beni sığdıran evim, senin amaçlanmış kalbindir. O kalp senin görünen bedenine yerleştirilmiştir. Senin kalbini tavaf edenler, sırlardır. Dolayısıyla onlar, bu taşları tavaf edişte bedenleriniz mesabesindedir. Bizim kuşatıcı Arş'ımızı tavaf edip dönenler ise senden dünya âleminin etrafında dönenler gibidir. Binaenaleyh, senin bedenin yalın kalbinin aşağısında bulunduğu gibi Kâbe de kuşatıcı Arş karşısında bulunur.

Kâbe'yi tavaf edenler, kalp olmada ortak oldukları için, senin kalbini tavaf edenler mesabesindedir. Senin bedenini tavaf edenler ise kuşatma niteliğinde ortak oldukları için, Arş'ı tavaf edenler gibidir. Beni

sığdıran kalbi tavaf eden sırlar âlemi diğer âlemlerden üstün ve yüce olduğu gibi siz de üstünlük ve efendilik yönüyle kuşatıcı Arş'ı tavaf edenlerden üstünsünüz. Çünkü siz, âlemin varlığının kalbini tavaf etmektesiniz. Dolayısıyla siz, bilginlerin sırları mesabesindesiniz. Onlar ise âlemin cismini tavaf etmektedir. Dolayısıyla onlar, su ve hava mesabesindedir.

Nasıl eşit olabilirsiniz ki? Beni sizden başkası kalbine sığdıramamış, sizin mananızın dışında hiçbir şeyde yetkin bir surette tecelli etmemişim. Artık size verdiğim yüce şerefin kadrini ve kıymetini biliniz! Ben büyük ve yüceyim. Tanım beni sınırlayamaz. Ne efendi bilir beni ne köle!

Ulûhiyet, mukaddestir. Dolayısıyla idrak edilemez ve katına ortak koşulmasından münezzehtir. Sen bensin, ben ise benim. Artık beni kendinde arayıp yorulma! Beni dışarıda arayıp rahatını kaçırma! Aramaktan da vazgeçme, yoksa bedbaht olursun. Bana kavuşuncaya kadar beni ara, böylece yükselirsin. Fakat beni arayışında edepli davran. Yoluna girerken, bilinçli ol. Beni ve seni ayırt et. Çünkü sen beni göremezsin, sadece kendini görürsün. Artık, ortaklık niteliğinde dur. Aksi halde bir kul ol ve de ki: İdrak edememeyi idrak, idraktir. Bu yola bir hür olarak katılır ve şerefli bir dost olursun.

Sonra dedi ki: Benim katımdan çık. Çünkü senin gibi birisinin bana hizmet etmesi uygun değil.

Ben de kovulmuş bir halde çıktım. Şöyle buyurdu: '*Beni ve yarattığımı yalnız bırak.*'[212] Sonra dedi ki: 'Onu döndürünüz.' Bunun üzerine beni döndürdüler, bir anda önünde bulundum. Sanki onun müşahede yaygısından ayrılmamış ve varlığının mertebesinden uzaklaşmamıştım.

Dedi ki: Bana hizmet etmesi uygun olmayan kimse benim katıma nasıl girebilir? Sende hizmetin gerektirdiği saygı yoksa bu mertebe seni kabul etmeyecek ve ilk bakışta def edecektir. İşte sen, şimdi oradasın. O mertebenin sana olan iyiliğinin ve sevecenliğinin saygını, tecellisinin ise haşyetini artırmadığını gördüm.

Sonra dedi ki: Senin çıkartılmanı ve kendi miracına döndürülmeni emrettiğimde niçin bana sormadın? Ben sana kesin kanıt ve dil sahibi birisi olarak bildirirdim. Ey insan, ne çabuk unutursun!

Bunun üzerine dedim ki: Beni senin zatını müşahede etmenin yüceliği sarstı. Tecellilerinde biat elini tutman önüme düştü. Ben de bakıp bakmamakta tereddüt etim: Acaba gaybde hangi haber meydana geldi? O esnada kendime dönseydim, haberin bana benden verildiğini öğrenirdim. Fakat mertebe, başkasının görülmeyeceği bilgisini verdi. Ayrıca kendininkinden başka bir selâmlayana bakılmayacağının bilgisini vermiştir.

Bunun üzerine şöyle dedi: Doğru söyledin ey Muhammed! Artık biricik makamda kal. Sayıdan sakın, çünkü onda ebedî helâk vardır!

Sonra, başka bir takım konuşmalar ve haberler meydana gelmiştir ki, onları bazı sırlarla birlikte Hac ve Mekke bölümünde zikredeceğim.

VASIL

(Kâbe'ye Giriş)

Vefalı yoldaş dedi ki: Ey en saygın ve seçkin dost! Bana söylediğin her şeyi biliyorum. Söylediğin her şey benim zatıma yazılmış ve zatımda bulunmuştur.

Dedim ki: Sana senden ulaşma arzusu beni teşvik etti. Ta ki, seninle senden haberdar olayım.

Şöyle dedi: Evet, ey garip ve öğrenmek isteyen kişi! Benimle beraber taştan yapılmış Kâbe'ye gir, orası perde ve örtüden münezzeh bir evdir. Orası, ariflerin girdiği yerdir. Tavaf edenlerin rahatı oradadır.'

Ben de hemen onunla beraber taş eve girdim. Elini göğsüme koydu ve dedi ki: Ben oluşu ve görülür âlem ile mekânın varlığının sırlarını kuşatma mertebesinde yedinciyim. Hak, Havva'ya mensup saf bir nur parçası olarak beni yarattı ve beni tümeller için bir karışım yaptı.

Bana aktarılan veya indirilen şeyi öğrenirken, ansızın üçayaklı bir ata binmiş halde, en yüce Kalem öğretmen olarak yüce menzillerinden zatıma indi. Başını zatıma döndürmüş, ardından nurlar ve karanlıklar yayılmıştı. Bütün olanlar, sırr'ıma[213] üflendi. Yerim ve göğüm parçalandı, beni bütün isimlerime muttali etti. Ben de kendimi ve başkasını öğ-

rendim, iyiliğimi ve kötülüğümü ayırt ettim, Yaratanımı ve hakikatlerimi ayrıştırdım.

Sonra bu melek benden ayrılıp şöyle dedi:

-Öğren! Sen hükümdarın mertebesisin.

Ben de elçinin konaklaması ve gelişi için hazırlandım. Melekler bana konuk oldu, felekler üzerimde döndü. Hepsi elimi öpüyor, mertebeme yöneliyordu. Ne bir inen melek gördüm ne önümden ayrılan bir melek gördüm! Yönlerimden birisine dikkat kesildim. O esnada ezel suretini gördüm. Böylece inmenin imkânsız olduğunu anladım. Artık bu hal üzere kaldım.

Müşahede ettiğim şeyleri bazı seçkinlere bildirdim. Onlara kendimden bulduğum şeyi anlattım.[214]

Artık ben bereketli bahçe, toplayıcı meyveyim! Örtülerimi kaldır, satırlarımın içerdiği şeyi oku. Ben de örtülerini kaldırdım, satırlarını düşündüm. Gözüme ona yerleştirilmiş nurun içerdiği ve taşıdığı gizli bilgiyi gösterdi. Okuduğum ilk satır ve o satırdan öğrendiğim ilk sır, işte bu ikinci bölümde zikredeceğimdir.

Allah bilgiye ve doğru yola ulaştırandır.

***

İKİNCİ BÖLÜM

Harflerin ve Harekelerin Âlemdeki Yeri; Güzel İsimleri ve Kelimelerin, Bilgi, Bilen ve Bilinenin Bilgisi

Bilmelisin ki bu bölüm, üç kısımdır: Birinci kısım, harflerin bilinmesidir. İkinci kısım, kelimeleri ayrıştıran harekelerin bilinmesi, üçüncü kısım bilgi, bilen ve bilinenin bilinmesidir.

BİRİNCİ FASIL

Harflerin, Mertebelerinin ve Küçük Harfler Olan Harekelerin Bilinmesi. Onların İlâhî İsimleri.

Kuşkusuz harfler lafızların imamlarıdır
Hafızların dilleri buna tanık
Felekler melekûtunda onlarla dönmüştür
Uyuyan ve uyanıklar arasında dersin ki
İsimleri gizlediklerinden öğrendim
Böylece bu düşünce nedeniyle aziz olur
Cömertliğinin feyzi olmasaydı
Sözde lafızların hakikati görünmezdi.

Allah bize ve sana yardım etsin, bilmelisin ki varlık herhangi bir sınırlama olmaksızın mutlak anlamda yükümlü tutan –ki Haktır -ve yükümlü tutulanları –onlar da âlemdir- içerdiğine göre, harfler de zikrettiğimiz kısımlara ayrılır. Bu nedenle harfler içinde yükümlü tutanı ve onun yükümlü tutulan harfler karşısındaki yerini gizli bir yönden göstermek istedik. Söz konusu yön, kendisini öğrendiklerinde keşif ehlinin nezdinde değişmez. O, bu harflerin kendisinden oluştuğu yalın harflerden çıkartılmıştır. Söz konusu harfler, terimsel olarak mu'cem harfler (bilinmeyen harfler, alfabenin harfleri) diye isimlendirilir ki isimlendirilmelerinin nedeni anlamlarının belirsizliğidir.

(Harfler, Mertebeleri, Felekleri, Doğaları)

Bize keşf yoluyla gösterildiğinde, harflerin yalınlarının dört mertebe olduğunu gördük. Birinci kısım mertebeleri yedi felek olan harflerdir. Bunlar Elif, Ze ve Lâm'dır. İkinci kısım, mertebeleri sekiz felek olan harflerdir. Bunlar Nun, Sad ve Dat harfleridir. Üçüncü kısım, mertebeleri dokuz felek olan harflerdir. Bunlar Ayn, Ğayn, Sin, Şın'dır. Dördüncü kısım ise mertebeleri on felek olan harflerdir ki, bunlar da diğer harflerdir. Söz konusu harfler, on sekiz tanedir ve her birisi on felekten meydana gelmiştir. Nitekim öteki harflerin bir kısmı dokuz fe-

lekten, bir kısmı sekiz felekten, bir kısmı yedi felekten –daha önce belirttiğimiz gibi başka bir kısım yoktur- meydana gelmiştir. O halde bu harflerin -ki bu harfler zikretmiş olduğumuz yalınlardır- meydana geldiği feleklerin toplamının sayısı, İki yüz altmış bir felektir.

Yedi felekten meydana gelen mertebeye gelince, bunlardan Elif'in dışında Ze ve Lâm harflerinin doğası, sıcaklık ve kuruluktur. Elif'in doğası ise sıcaklık, yaşlık, soğukluk ve kuruluktur. (Dolayısıyla) O, komşu olduğu âlemlere göre, sıcakla beraber sıcak yaşla yaş, soğuk ile soğuk ve kuru ile kuru olarak döner.

Sekiz felekten meydana gelen harflere gelince, bu mertebenin harfleri, sıcak ve kurudur.

Dokuz felekten meydana gelen harfler ise Ayn ve Gayn'dır. Doğaları, soğukluk ve kuruluktur. Sin ve Şın'ın doğaları ise sıcaklık ve kuruluktur.

Onlu mertebeye gelince, bu mertebenin harfleri sıcak ve kurudur. Ha ve Hı ise böyle değildir. Çünkü o ikisi, soğuk ve kurudur. He ve Hemze de farklıdır. Çünkü onlar da soğuk ve yaştır.

Feleklerde daha önce belirttiğimiz tarzda girişiklik ve iç içe geçmeler söz konusu olmakla beraber, hareketinden sıcaklığın meydana geldiği feleklerin sayısı İki yüz üç felektir. Hareketinden kuruluğun meydana geldiği felekler ise İki yüz kırk bir felektir. Hareketinden soğukluğun meydana geldiği felekler, altmış beş tanedir. Hareketinden yaşlığın meydana geldiği feleklerin sayısı ise yirmi yedi felektir.

Yedi feleğin hareketinden ilk dört unsur meydana gelir. Onlardan ise özellikle Elif harfi var olur.

Yüz doksan altı feleğin hareketinden bilhassa sıcaklık ve kuruluk meydana gelir, onlardan kesinlikle bu ikisinden başkası meydana gelmez. Bu feleklerden Bâ, Cim, Dal, Vav, Ze, Ta, Ze, Kef, Lâm, Mim, Nun, Sad, Dat, Kaf, Re, Sin, Ta, Se Zal, Zı ve Şın harfleri meydana gelir.

Seksen sekiz feleğe gelince, onların hareketinden soğukluk ve kuruluk meydana gelir. Bu feleklerden Ayn, Ha, Gayn, Ha harfleri meydana gelir.

Yirmi feleğin hareketinden, yaşlık ve kuruluk meydana gelir. Bu feleklerden He ve Hemze var olur.

Lâm-Elif'e gelince, bu harf, yedi, yüz ve doksan altı feleğin karışımından meydana gelir. Bu *'onlara kötülük ulaşmaz ve üzülmezler (la)'*[215] ayetindeki Lâm'a benzediğinde böyledir. *'Siz (le-entüm) onlara daha korkutucu gelirsiniz'*[216] ayetindeki gibi ise Lâmelif yüz, doksan altı ve yirmi feleğin karışımdan meydana gelir.

Âlemde diğer iki unsur olmaksızın, sadece sıcaklık ve yaşlığın meydana geldiği bir felek yoktur. Havanın doğasını incelediğinde, onun özel bir feleğinin olmasının neden imkânsız görüldüğünün hikmetini öğrenirsin. Nitekim tek başına bu ilk unsurlardan birisinin meydana geldiği felek de yoktur.

O halde He ve Hemzeyi dördüncü felek döndürür ve uzak feleği dokuz bin senede kat eder. Ha, Hı, Ayn, Gayn'ı ise ikinci felek döndürür ve uzak feleği on bir bin senede kat eder.

Diğer harfleri ise birinci felek döndürür ve uzak feleği yirmi bin senede kat eder. Onların kendi feleklerinde menzilleri vardır. Bir kısmı feleğin yüzeyinde, bir kısmı dibinde, bir kısmı ise bu ikisinin arasındadır.

Sözü uzatmaya neden olmasaydı, onların menzil ve hakikatlerini açıklardık. Fakat bu kitabın altmışıncı bölümünde unsurların öğrenilmesi, yüce âlemin süflî âlem üzerindeki otoritesinin bilinmesi, şimdi içinde bulunduğumuz âlemin uzak feleğin devirlerinden hangi devirde var olup bize hangi ruhaniyetin baktığının bilinmesinden söz ederken -Allah ilham ederse- bu konuda yeterli bilgi vereceğiz. Şimdilik, -Allah izin verirse- o konuya ulaşıncaya veya konu gelinceye kadar dilimizi tutuyoruz.

(Harfler Âlemindeki Mertebeler)

Konumuza dönüp deriz ki: Kendisine ait harfler Ze, Elif ve Lâm olan yedili mertebeyi yükümlü tutan ilâhî mertebeye ait saydık. Başka bir ifadeyle, yükümlü tutan ilâhî mertebenin harflerden payı odur. Nun, Sad ve Dat harflerinin ait olduğu ikinci mertebeyi ise insanın harfler âleminden payı yaptık. Ayn, Ğayn, Sin ve Şın'ın ait olduğu dokuzlu mertebeyi ise harfler âleminden cinlerin payı yaptık. On felekten

oluşan harfler mertebesini ise meleklerin harfler âleminden payı yaptık. Bu mertebe, diğer harflerin ait olduğu dört mertebenin ikincisidir.

Bu dört varlığı sınıflamada dört harf mertebesine nispet etmemizin nedeni, anlaşılması çetin kimi hakikatlerdir. O hakikatleri anlayabilmek, müstakil bir kitapta zikredilmelerini ve açıklanmalarını gerektirir. Fakat biz, *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* isimli kitabımızda tamamlamak üzere şimdilik burada onları kısmen zikrettik. Adı geçen kitap, henüz tamamlanmamış ve dağınık sayfaların dışında yazılmamış halde elimizdedir. Fakat Allah izin verirse bu bölümde o kitaptan bir bölüm zikredeceğiz.

Binaenaleyh dört harf, sahip oldukları hakikatleri nedeniyle, ateşten yaratılmış cinler için meydana gelmiştir. Bu hakikat, Allah'ın bildirdiğine göre, cinleri *'Onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim'*[217] demeye sevk eden şeydir. Böylece hakikatleri tamamlanmış, sayesinde ilâve bir mertebe isteyecekleri beşinci bir hakikat kalmamıştır.

Böyle bir şeyin onlar için mümkün olduğuna sakın inanmayasın! Bu mertebe, cinler için üst ve onun karşılığı (alt) yönün varlığıdır. Bu iki yön ile altı yön tamamlanır. Çünkü *el-Mebâdî ve'l-gâyât* kitabında ortaya koyduğumuz gibi, hakikat bunu kabul etmez. Orada cinlerin diğer harflere değil de neden Ayn, Gayn, Sin ve Şın harflerine tahsis edildiğini açıklamıştık. Ayrıca orada bu harfler ile cinler arasındaki ilişkiyi ve onların bu harflerin oluştuğu feleklerden meydana geldiğini açıklamıştık.

İlâhî mertebenin üzerinde bulunduğu hakikat nedeniyle, bu harflerden ilâhî mertebe için üç şey meydana gelir. Bu üç şey zat, sıfat ve zat-sıfat arasındaki bağdır ki, bağ kabul'dür. Başka bir ifadeyle, onun sayesinde (sıfatın zat'tan) kabul gerçekleşir. Çünkü sıfat, kendisiyle nitelenene ve onun gerçek konusuna ilişme hakkına sahiptir. Söz gelimi ilim kendisini bilene ve bilinene bağlar. İrade, kendisini irade eden ve edilene bağlar. Kudret kendisini kudret sahibine ve kudretin konusuna bağlar. Bağıntılar olsalar bile, bütün isimler ve nitelikler böyledir.

İlâhî mertebenin tahsis edildiği harfler olan Elif, Ze ve Lâm ise (ezel), başlangıcın reddine delâlet eder ki, o da ezel demektir. Bu harflerin basitleri ise sayıca birdir. Kendilerini öğrenenler için hakikatler ne gariptir! Çünkü harflerin bilgisi, (ariflerden) başkasının cahil kaldığı ve

bilmeyenlerin gönüllerinin daraldığı bir yerde dolaşır. Ayrıca, ismi geçen kitabımızda bu harfler ile ilâhî mertebeyi birleştiren ilişkiden de söz etmiştik.

Beşerî mertebe için bu harflerden üç şey meydana gelmiştir. Nitekim daha önce belirttiğimiz gibi ilâhî mertebe için de üç şey meydana gelmişti. O halde, ilâhî ve beşerî mertebenin harfleri sayıca bir olmuştur. Şu var ki beşerî mertebeye tahsis edilmiş harfler Nun, Sad ve Dat harfleridir. Böylelikle beşerî mertebe ilâhî mertebeden maddeleri yönünden ayrışır. Çünkü kulluk, ilâh olmayı sağlayan hakikatlerde Rabliğe ortak olmadığı gibi aynı şekilde kulun ilâhlı (melûh) olmasını sağlayan hakikatlerde de durum böyledir. Öte yandan kulun ilâhî surete göre yaratılmış olması nedeniyle, Rabbe olduğu gibi kendisine de üç harf tahsis edilmiştir.

Hakikatlerde ortaklık gerçekleşmiş olsaydı ya sadece bir ilâh veya bir kul olurdu. Başka bir ifadeyle, tek bir hakikat olabilirdi. Bu ise geçerli değildir. Binaenaleyh tek bir hakikate nispet edilseler bile hakikatler birbirlerinden farklı olmalıdır. Bu nedenle Hak kadîm olmak özelliğiyle kullarından farklı olduğu gibi kullar da sonradan olmak özelliğiyle Allah'tan farlıdır. Hak bilgisiyle onlardan, onlar da kendi ilimleriyle Haktan farklı olmuştur denilmemiştir. Çünkü söz konusu bilgi tektir ve kadîmde kadîm, hâdiste hâdis olarak bulunur.

(Rab ve Kulun Mertebeleri ve Hakikatleri)

Her iki mertebe (rab ve kul mertebesi), her birisinin üç hakikatten akledilir olması yönüyle birleşmiştir: zat, sıfat ve onunla nitelenen arasındaki bağ. Şu var ki, kulun üç hali vardır: Birincisi başkasıyla değil sadece kendisiyle olan halidir. Bu hal, içinde kalbinin her şeyden gafil olduğu vakittir. İkincisi, Allah karşısındadır. Üçüncüsü, âlem ile olduğu vakittir. Allah Teâlâ ise zikrettiğimiz konuda bizden farklıdır. Çünkü O'nun iki hali vardır: Birincisi kendisi nedeniyle, diğeri yaratıkları nedeniyle olan halidir. Hakkın üzerinde herhangi bir varlık yoktur ki, Hakkın o şeye ilişmesi söz konusu olsun.

Bu, içine dalmış olsaydık duymaya güç yetirilemeyecek bilgilerin geleceği bir deryadır.

Nun, Sad ve Dat -ki bunlar insan mertebesine ait harflerdir- ile Elif, Ze, Lâm -ki bunlar ilâhî mertebeye aittir- harfleri arasındaki ilişkiyi *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* kitabında zikrettik. Gerçi ilâhî mertebenin harfleri yedi, beşerî mertebenin harfleri ise sekiz felekten meydana gelmiş olsa bile, bu durum, ilâh ile ilâhlı (melûh, ilâhlanmış) arasındaki zıtlık nedeniyle, söz konusu ilişkiye zarar vermez.

Sonra Nun harfinde -ki feleğin ortasıdır- öyle sırlar vardır ki sadece teslim örtüsünün üzerine bağlandığı ve ölmeden önce ölmüş kişi onları işitebilir; ölüden ise ne itiraz ne arayış beklenebilir. Aynı şekilde Nun'un noktasında ruhsal Nun'un ilk delâleti vardır ki söz konusu delâlet, dairenin yarısı olan süflî Nun'un şeklinin üzerinde akledilir olarak bulunur.

İlk şekil olarak ortaya konulmuş –ki o akledilir Elif'in merkezidir- rakamlı Nun'a bitişen nokta, dairenin yarıçapını belirginleştiren şeydir. Nun'un şeklinin kesildiği ve bittiği son nokta ise bu akledilir ve mevhum Elif'in başıdır. Onu boyunun uzunluğundan takdir ederiz. Böylelikle Elif Nun'a dayanır ve ondan Lâm harfi meydana gelir. Nun'un yarısı, zikredilen Elif'in varlığıyla birlikte, Ze harfidir.

Elif, Ze ve Lâm Hakkın ezelîliğinin bilgisini verdiği gibi Nun harfi de bu özelliğiyle insanın ezelîliğinin bilgisini verir. Şu var ki ezelîlik, Hakta açıktır. Çünkü Hak, özü gereği ezelîdir ve O'ndan öncesi yoktur. Hiç kuşku ve şüphe yoktur ki, O'nun zatındaki varlığının başlangıcı yoktur. Bazı muhakkikler, insanın ezelîliğinden söz etmiş ve insanı ezele nispet etmiştir.

İnsanda ise ezelîlik gizlidir ve bilinmez. Çünkü ezelîlik insanın zatında açık değildir. İnsanda ezelîlik, varlığının belirli bir yönü nedeniyle geçerli olabilir (ilâhî ilimde bulunuş yönü).

Bu yönlerden birisi, şudur: Varlık var olana dört mertebede verilir: Birincisi zihinde varlık, ikincisi dışta varlık, üçüncüsü lafızda varlık, dördüncüsü, yazıda varlık. Bunların hepsi, Allah izin verirse bu kitapta zikredilecektir. Dışta suretine göre var olduğu sübût[218] haline ilişen ezelî-kadîm ilimde bulunması yönüyle insan, ezelî olarak mevcuttur. Âdeta insan, cevherde bulunmak sebebiyle arazın mekâna yerleşmesi gibi, kendisine ilişen ilâhî ilmin inayetiyle var olmuştur: Cevherde bulunmakla araz, dolaylı olarak bir mekâna yerleşmiş hale gelir.

Bu nedenle insanda ezel gizlidir. İnsanın belirli-akledilir suretten soyut hakikatleri de ezelîdir. Söz konusu suret, *İnşâü'd-Devâir ve'l-Cedâvil* kitabında açıkladığımız üzere kadimliği ve hâdisliği kabul eder. Bu konuda adı geçen eserimize bakılırsa onun yeterli olduğu görülür. Gerek duyulduğunda, bazı bölümlerde ondan kısmen alıntı yapacağız.

Nun harfindeki ezelîlik hakkında zikrettiğimiz sır, Sad ve Dat harflerinde daha tam ve sağlam olarak ortaya çıkar. Bunun nedeni, dairenin yetkinliğinin varlığıdır.

Hakka ait olan Elif, Ze ve Lâm'ın hakikatleri, kula ait Nun, Sad ve Dat harflerinin hakikatlerine döner. Hak da, burada kitaplarda açıklamaktan men edildiğimiz sırlarla nitelenir. Fakat arif, söz konusu sırları bilgisi ve meşrebinde ehli olanlar arasında veya teslimin en üst derecesinde bulunanlara açıklar. Bu iki sınıfın dışındakilere ise bu sırların açıklanması haramdır.

Zikrettiğimiz şeyi iyice öğren ve araştır, bu durumda güzellikleri akılları hayrete düşüren sırlar sana görünür.

Diğer mu'cem harfleri ise melekler içindir. Bunlar onsekiz harftir: Ba, Cim, Dal, He, Vav, Ha, Ta, Ye, Kaf, Mim, Fe, Kaf, Ra, Te, Se Hı ve Ze'dir.

(İlâhî ve Beşerî Mertebeler)

Şöyle demiştik: Beşerî mertebe ilâhî mertebe gibidir. Hayır! Beşerî mertebe, ilâhî mertebenin aynıdır.

Beşerî mertebe üç mertebeye ayrılır: Mülk mertebesi, melekût mertebesi ve ceberut mertebesi. Bu mertebelerin her birisi üçe ayrılır. Böylelikle toplamı dokuzdur. Üç şahadet mertebesini alıp ilâhî ve beşerî mertebelerin bileşimi olan altıyla çarparsan on sekiz meydana gelir. Ya da onu, kendisinde üç Hak mertebesinin üç yaratılış mertebesini meydana getirdiği takdir edilmiş altı gün (ifadesinde geçen altı) ile çarparsan on sekiz meydana gelir. On sekiz ise meleğin varlığıdır. Hak içinde böyle hareket edersin.

Hakkın (bilgi ve yardım) aktarmak için dokuz feleği olduğu gibi insanın da algılamak için dokuz feleği vardır. Hakka ait dokuz hakikatten âleme ait dokuz feleğe ince bağlar[219] uzandığı gibi halka (âleme) ait dokuz felekten Hakka ait dokuz feleğe de bağlar uzar. Bunlar her nere-

de birleşirse melek o birleşme olur ve orada bir iş meydana gelir. İşte meydana gelen bu ilâve durum melektir.

Melek bütünüyle ilk dokuz feleğe doğru yönelmek isterse (halk mertebelerine ait) diğer dokuz felek onu çeker. Böylece melek, iki kısım felekler arasında gidip gelir. Cebrail Hakkın mertebesinden peygambere iner. Gerçekte ise meleğin hakikatinde meyil geçerli değildir. Çünkü o, iki dokuz felek arasında dengenin ilkesidir. Meyil, bir sapmadır ve melekte sapma bulunmaz. Fakat o, doğrusal hareket ile geriye hareket arasında gider gelir. İşte bu gidiş geliş, (Hakka ve halka ait felekler arasındaki) bağın ta kendisidir.

Binaenaleyh melek insana gelir ve insan bulunmaz ise hareket geriye doğrudur. Bu hareket, doğrudan ve dolaylı olabilir. Melek insana gelir ve o bulunur ise hareket doğrusaldır. Bu hareket de dolaylıdır, kendinden kaynaklanmaz. Melek geri dönüp insan bulunmaz ise hareket doğrudan ve dolaylı olarak doğrusaldır. Melek geri dönüp o mevcut ise hareket geriye doğrudur. Bu hareket ise dolaylıdır ve kendisinden kaynaklanmaz.

Ariften hareket, her zaman doğrusal, abidden ise geriye doğrudur. Bu kitapta hareketten söz edeceğiz ve hareketin üç kısımda olmasının sebebini belirteceğiz. Bu üç kısım, geriye doğru hareket, yukarı doğru hareket ve doğrusal hareket'tir. Bunlar, bilinmez, şaşılacak nüktelerdir.

(Felekler)

Dokuz felek, gerçekte yedi felektir. Şöyle ki: Şahadet âlemi, gerçekte bir berzah (ara âlem), dolayısıyla bir felektir. Onun bir zâhiri vardır ki iki felektir; bir de bâtını vardır, o da üç felektir. Ceberut âlemi, gerçekte bir berzahtır. O birdir ve dördüncü felektir. Onun zâhiri vardır. Zâhiri, şahadet âleminin bâtınıdır. Bâtını vardır, o da beşinci felektir. Melekût âlemi de gerçekte bir berzah ve altıncı felektir. Onun bir zâhiri vardır. Zâhiri ceberut âleminin bâtınıdır. Melekût âleminin bir de bâtını vardır, o da, yedinci felektir. Bundan başka da bir şey yoktur. İşte bu, yedili ve dokuzlu tarzdır.

Yaratılış âlemine ait üç mertebeyi yediyle çarptığında yirmi bir meydana gelir. Ardından insana ait üç mertebeyi çıkartırsan, geride on

sekiz kalır. On sekiz, meleğin makamıdır ve insanın bilgileri algıladığı feleklerin sayısıdır.

Aynı şeyi, Hakka ait üç mertebede yaparsın. Onları da yediyle çarparsan, bu çarpım sonucunda Hakkın kuluna dilediği bilgileri aktardığı felekler meydana gelir. Bunları Hak yönünden alırsak aktarım felekleri, insan yönünden aldığımızda ise algılama felekleri diye isimlendiririz. Her ikisini beraber dikkate aldığımızda ise Hakkın dokuz feleğini aktarım diğerlerini algılama feleği yaparız. Hepsinin birleşimiyle, melek meydana gelir.

Bu nedenle Allah, dokuz feleği: yedi gökleri, Kürsü ve Arş'ı yaratmıştır. Dilersen, gezegenler feleği ve Atlas Feleği de diyebilirsin.

TAMAMLAMA

(Sıcaklık ve Yaşlığın Niçin Feleği Yoktur)

Bu bölümün başında sıcaklık ve yaşlığın bir feleğinin olamayacağını belirtmiş, sebebini açıklamamıştık. -Allah'ın izniyle- meseleyi kitabın başka bahislerinde tamamlamak üzere şimdilik bir yönünü zikredeceğiz. Bu bölümde tamamlama bahsinin ardından harflerden doğası sıcak, yaş olanları zikredeceğiz. Çünkü o harf ile bölümün başında zikretmiş olduğumuz felekten başka bir felek döner.

Bilinmelidir ki: Sıcaklık ve yaşlık doğal hayattır. Şayet kardeşlerinin (kuruluk ve yaşlık) karışımda olduğu gibi o ikisinin de bir feleği olsaydı, o feleğin dönüşü ortadan kalkar ve yersel hayatta ortaya çıktığı üzere otoritesi kaybolurdu. Böylece doğal hayat yok olur ve yer değiştirirdi. Hakikati ise yok olmamasını gerektirir. Dolayısıyla onların bir feleği yoktur. Bu nedenle Allah, ahiret hayatının canlılık yeri olduğunu ve her şeyin O'nun övgüsünü tespih ettiğini bize bildirdi. Böylece ebedî hayat feleği, ezelî hayata yardım eden bir felek haline gelmiş, dönüşü sona erecek bir feleği olmamıştır.

Ezelî hayat, diri için zatından kaynaklanan bir niteliktir ve sona ermesi mümkün değildir. Ezelî hayatın nedenlisi olan ebedî hayatın da sona ermesi mümkün değildir.

(Ruhlar İçin Hayat)

Ruhları görmüyor musun? Onların hayatları kendilerinden kaynaklandığı için, ölmeleri kesinlikle mümkün değildir. Cisimlerde canlılık dolaylı olduğu için onlar ölümlüdür ve yok olmaları söz konusudur. Çünkü cismin görünen canlılığı, ruhun canlılığının bir eseridir. Bu durum, yeryüzüne yansıyan güneş ışığının güneşten olmasına benzer. Güneş battığında, ışığı da kendisini takip eder ve yeryüzü karanlık kalır. Ruh da bedenden ayrılıp geldiği âleme gittiğinde, ruhtan canlı bedene yayılmış hayat kendisini takip eder ve beden görünüşte cansız olarak kalır. Böylece falanca ölmüştür denilir. Hakikat ise aslına dönmüştür der. *'Sizi ondan yarattık ona döndüreceğiz, oradan çıkartacağız.'*[220]

Nitekim ruh yeniden diriliş ve toplanma gününe kadar kendi aslına döner. Orada ruhtan cisme aşk yoluyla bir tecelli gerçekleşir. Bu sayede cismin parçaları kaynaşır, uzuvlarını bir aradalığa doğru hareketlendiren oldukça latif bir hayat ile uzuvları birleşir. Beden bunu ruhun kendisine yönelmesinden kazanmıştı. Bünye tamamlanıp topraktan olan yaratılış gerçekleştiğinde ise ruh kendisine 'kuşatıcı suretlerde' İsrâfil bağı vasıtasıyla tecelli eder. Böylece canlılık, uzuvlarına sirayet eder ve ilk defasında olduğu gibi düzgün bir şahıs olarak ayağa kalkar. Allah şöyle buyurur: *'Ona bir kez daha üfler, bir anda ayağa kalkar, yeryüzü Rabbinin nuru ile aydınlanır.'*[221] *'Sizi yarattığımız gibi tekrar döneceksiniz.'*[222] *'De ki: Onları ilk olarak yaratan yaratacaktır.'*[223] *'O ya bedbahttır, ya mutlu.'*[224]

(İlk Anaların Karışımı)

Bilinmelidir ki: Bu asılların karışımlarında bir takım bilinmezlikler vardır. Çünkü sıcaklık ve soğukluk, birbirlerinin zıddıdır, dolayısıyla karışmaz, karışmadıklarında ise onlardan herhangi bir şey meydana gelmez. Aynı şey, yaşlık ve kuruluk için geçerlidir. Sadece bir zıddın zıddı, başka bir zıddın zıddıyla karışabilir ki, bu durumda ise sayıları dört olduğu için onlardan ancak dört şey meydana gelebilir. Bu nedenle ikisi diğer ikisinin zıddıdır. Böyle olmasaydı, onlardan meydana gelen bileşimin hakikatlerinin gereğinden fazla olması icap ederdi. Dört sayının aslı olduğu için, unsurlardan oluşan bileşimin de dört asıldan fazla olması doğru değildir.

Dörtte bulunan üç, dörtle beraber yedi eder. İçerdiği iki ise bu yediyle birlikte dokuz eder. Dörtte bulunan bir ise dokuz ile beraber on eder. Bundan sonra dilediğin şeyi oluştur. Sana bu imkânı verebilecek yegâne sayı dörttür. Aynı şekilde, tam sayı olarak da sadece altıyı bulabilirsin. Çünkü onda yarım, altıda bir ve üçte bir vardır.

Böylece sıcaklık ve kuruluk karışmış ateş olmuş, sıcaklık ve yaşlık karışmış hava olmuş, soğukluk ve yaşlık karışmış su olmuş, kuruluk ve soğukluk karışmış toprak olmuştur.

Havanın sıcaklık ve yaşlıktan oluşumuna bakınız! Hava, duyusal hayattaki nefestir ve o her şeyi, suyu toprağı ve ateşi hareket ettirendir. Kendisi hayat olduğu için, onun hareket etmesiyle de eşya hareket eder. Çünkü hareket, hayatın eseridir. O halde, bu dört rükün, ilk analardan meydana gelmiştir.

Sonra bilmelisin ki: Bu ilk analar, bileşik şeylerde herhangi bir karışım olmaksızın sadece kendi hakikatlerini verir. Isıtmak, başka bir şeyden değil, sadece sıcaklıktan meydana gelir. Aynı şekilde kurutmak ve büzülmek de kuruluktan meydana gelir. Ateşin sulu bir yeri kuruttuğunu gördüğünüzde, orayı sıcaklığın kuruttuğunu zannetmeyiniz. Çünkü ateş, daha önce de belirttiğimiz gibi, sıcaklık ve kuruluğun bileşimidir. Ateşteki sıcaklık sayesinde su ısınır, kuruluk sayesinde kurutma meydana gelir. Aynı şekilde yumuşama da ancak yaşlıktan meydana gelir. Soğutma ise soğukluktan meydana gelir. O halde, sıcaklık ısıtır, soğukluk üşütür, yaşlık ıslatır ve kuruluk kurutur.

Söz konusu bu asıllar, birbirlerini iter ve ancak bir surette toplanabilir. Fakat bir surette toplanmaları hakikatlerinin verdiği şeye göre gerçekleşir. Tek bir surette onlardan bir tanesi asla bulunmaz, ancak iki tanesi bulunabilir. Daha önce bileşimleri hakkında belirttiğimiz gibi, söz gelimi ya sıcaklık ve kuruluk bir arada bulunabilir. Tek başına sıcaklık ise bir surette bulunamaz. Çünkü sıcaklıktan tek başına sadece kendisi meydana gelebilir.

VASIL

(Tekil ve Bileşik Hakikatler)

(Unsurların herhangi bir surette tek başına bulunamayacağının gerçek nedeni şudur:) Hakikatler iki kısma ayrılır. Bir kısmı hayat, bilgi, düşünme ve duyu gibi akılda tekil bulunan hakikatlerdir. Diğeri ise gök, âlem, insan ve taş gibi bileşik bulunan hakikatlerdir.

Şöyle bir soru sorulabilir: Birbirini iten bu esasları birleştirip onların karışımından ise zuhur eden şeyleri ortaya çıkartan sebep nedir?

(Cevap olarak deriz ki) Burada bilinmez bir sır ve açıklanması yasaklanmış çetin bir durum vardır. O sırrın açıklanmasının yasaklanmasının nedeni, taşımaya güç yetirilemezliğidir. Çünkü akıl onu anlayamaz, keşif ise ortaya çıkartabilir. Bu nedenle biz de onun hakkında şimdilik susuyoruz, belki daha sonra kitabımızın çeşitli bölümlerinde zeki araştırmacının farkına varacağı şekilde ona işaret ederiz.

Fakat bu konuyla ilgili şöyle derim: İrade sahibi Allah, ezelî ilminde âlemi yaratmak ve bu asılların âlemin aslı olmasını takdir ettiğinde, birbirini iten asılları bir araya getirmek istedi. Böylece birbirini iten bu asılları bir araya getirdi. Bu asıllar, dış varlıklarında mevcut değildi. Fakat Allah onları birleşmiş halde yaratmıştır. Yoksa onları tekil var edip sonra toplamış değildir. Çünkü onların hakikatleri böyle bir şeyi kabul etmez. Böylece Allah, söz konusu hakikatlerden ikisinin birleşmesinden ibaret olan sureti var etti. Bu hakikatler ise âdeta ayrı ayrı var olmuş, ardından birleşmiş gibidir. Bu birleşmede ise (hakikatlerin) ayrılık esnasında bulunmayan bir hakikati ortaya çıkmıştır.

O halde hakikatler şu (bilgiyi) verir: Bu asıllar, kendilerinden oluşmuş suretlerin varlığından önce dışta bir varlığa sahip değillerdi.

Allah (bu asıllardan iki hakikatin birleşmesinden ibaret olan) bu suretleri –ki onlar su, ateş, toprak ve havadır- meydana getirdiğinde, onları birbirine dönüşebilir bir özellikte var etmiştir. Böylece ateş havaya, hava ateşe dönüşür. Bunun bir örneği, Te harfinin Tı'ya, Sin harfinin Sad'a dönüşmesidir. Çünkü ilk esasların kendisinden meydana geldiği felek, bu harflerin kendisinden var olduğu felektir.

(Unsurların Felekleri, Harflerin Felekleri)

Toprağın kendisinden var olduğu felek peltek Se, Te, Cim harfinin başının dışındaki kısım, Lâm'ın eğrisinin yarısı, Ha harfinin başı, He harfinin üçte biri, kuru Dal harfi, Nun ve Mim harflerinin de meydana geldiği felektir.

Su suretinin kendisinden var olduğu felek, Şın, Gayn, Ta, Ha, Dat ve Ba'nın başı, Fe'nin bedeninin uzamı –başı değil-, Kaf'ın başı ve eğrisinin bir kısmı, Zı'nın dairesinin alt yarısının kendisinden meydana geldiği felektir.

Hava suretinin kendisinden meydana geldiği felek, He harfinin dairesini düğümleyen son ucu, Fe'nin başı, dairenin yarısının hükmüne göre Ha'nın eğrisi, boyuyla beraber Zı'nın dairesinin yarısı, Zel, Ayn, Ze, Sad ve Vav harflerinin kendisinden meydana geldiği felektir.

Ateş suretinin meydana geldiği felek ise Hemze, Kef, Ba, Sin, Ra, Cim'in başı, Ya'nın bedeni –başı değil-, Lâm'ın ortası, Kaf'ın bedeninin –başı değil- kendisinden meydana geldiği felektir.

Elif harfinin hakikatinden ise bütün bu harfler meydana gelmiştir. Elif, ruh ve beden itibarıyla onların feleğidir.

Bu bağlamda söz konusu unsurların aslı olan beşinci bir varlık daha vardır. Bu konuda, akılcı-doğa bilimcileri arasında görüş ayrılığı vardır. Hakîm (Öklid) bu meseleyi *Elementler* kitabında yazmış, araştırmacının öğrenebileceği kayda değer bir şey zikretmemiştir. Biz ise konuyu doğa ilmi kitaplarını uzmanları önünde okuyarak öğrenmedik. Tıpla ilgilenen bir arkadaşım, elinde o kitapla yanıma gelmişti. O konuları (doğa ilimlerini) okumak ve araştırmak yönünden değil, keşif yönünden öğrenmemiz nedeniyle, kendisine onları açıklamamı istedi. Bunun üzerine kitabı bize okudu, ben de o sayede değindiğim görüş ayrılığını oradan öğrendim. Şayet arkadaşım okumasaydı, bu konuda bize kimse muhalefet etmiş midir, etmemiş midir, bilemeyecektim. Çünkü bizim sahip olduğumuz bilgi, sadece gerçeğin bilgisidir. Bizim aramızda görüş ayrılığı olmaz.

Kalbi düşünceden boşaltmak ve gelen bilgileri almak için hazırlanmak sayesinde ilimleri kendisinden aldığımız Hak, gerçeği bir belirsizlik ve şaşırtma olmaksızın, bulunduğu hale göre verendir. Böylece,

hakikatleri bulundukları hale göre öğreniriz. Bu hakikatler tekil hakikatler olabileceği gibi bileşimle oluşmuş yaratılmış hakikatler veya ilâhî hakikatler de olabilir. Bunlardan hiçbir meselede biz, herhangi bir kuşku taşımayız. İşte sahip olduğumuz bilgi, buradan olduğu gibi öğretmenimiz de Haktır. Bu durum bozukluktan, belirsizlikten ve zâhirden sakınılmış ve korunmuş olarak, nebevî bir miras şeklinde gerçekleşir.

Allah şöyle buyurmuştur: '*Ona şiir öğretmedik, bu ona gerekmezdi de.*'[225] Çünkü şiir, özetleme, remiz, cinas ve kafiye yeridir. Başka bir ifadeyle ona hiçbir şeyi mecaz yapmadık ve kinaye yoluyla öğretmedik. Peygambere bir şey söyleyip başka bir şey kastetmediğimiz gibi ona hitabı da özetlemedik. Onu kendisinden uzaklaştırıp bize çekip katımızda bizimle hazır hale getirdiğimizde, '*Öğrettiğimiz ancak hatırlatmadır.*'[226] Böylece onun işitmesi ve görmesi olduk. Sonra 'vasıtasıyla bilgisizlik ve oluş karanlıklarında doğruyu bulmanız için' onu size geri gönderdik. Bu kez, size hitap ettiği dili olduk. Sonra, ona gördüğünü hatırlatan bir hatırlatıcı indirdik.

O halde Kur'an, peygamber için bir hatırlama ve bizim (ilâhî kat) katımızda tanığı olduğu şeyleri toplama'dır. 'Mübîndir o.' Yani, Peygamber en münezzeh ve mukaddes yakınlıkta müşahede ettiği şeyin aslını bildiği için bu Kur'an kendisi için 'apaçık'tır.

Peygamber söz konusu yakınlığa nail olduğu gibi idrak mahallinin duruluğu, hazırlanma ve takva ölçüsünde bizim de ondan bir nasibimiz vardır.

Doğaların ve onların bileşiminden oluşan âlemin dış varlıklarında ve bileşimlerinde Allah'a büsbütün muhtaç olduklarını bilen insan şunu da öğrenir: Gerçek sebep, hakikatlerinin verdiği tarzda, ilâhî mertebenin hakikatleri, başka bir adlandırmayla güzel isimler ve yüce niteliklerdir.

Bu bölümü *İnşâü'd-Devâir ve'l-Cedavil* adlı kitabımızda yeterince açıkladık. Onun bir kısmını bu kitapta zikredeceğiz. İşte o, sürekli esasları (ana unsurları) birleştiren ve bitkileri meydana getiren el-Kadîm ve sebeplerin sebebidir. O'nu tenzih ederim! O yeri ve gökleri yaratanı!

VASIL

(Muhakkiklere Göre Harflerin Mertebelerinin Yalınları)

Bu kitapta yükümlü tutan ve yükümlü tutulanlar yönünden harfler, onlardan olan payları ve altılı ve daha fazla feleklerdeki hareketleri hakkındaki açıklamalarımız tamamlandı. Bu feleklerdeki dönüş sürelerini, feleklerin hareketinden meydana gelen doğadan olan paylarını, yükümlü tutan ve tutulanlardaki dört mertebelerini sıradan insanların anlayacağı biçimde gösterdik. Bu sebeple harflerin yalınlarının felekleri iki türlü olmuştur.

Akıl sahiplerinin geneline göre, hakikatlerin sınırlı olduğu yalınlar, dört kısımdır: Birincisi yedi felekten meydana gelen Hakkın harfleri, ikincisi sekiz felekten meydana gelen insanın harfleri, üçüncüsü dokuz felekten meydana gelen meleğin harfleri, dördüncüsü on felekten meydana gelen ateşten yaratılmış cinlerin felekleri.

Akılcılara göre, burada başka bir kısım yoktur. Çünkü onlar, akıllarının baskısı altında bulundukları için, gerçeği olduğu gibi algılayamaz. Muhakkikler ise efendileri olan hükümdar Hakkın istilâsı altındadır. Bu nedenle başkasının sahip olmadığı bir keşfe sahiptir.

Muhakkiklere göre yalınlar yedi mertebedir. Birincisi yükümlü tutan Hakkın mertebesidir. Bu mertebe, Nun harfidir ve ikilidir (nahnu, biz). Çünkü Hakkı ancak kendimizden biliriz ve O bizim ibadet ettiğimizdir. Hak, gerçek anlamda ancak bizim vasıtamızla bilinir. Bu nedenle ikili olan Nun Hakka ait olmuştur. Çünkü Nun'un yalınları ikidir: Vav ve Elif. Elif Hakka aittir, Vav ise senin mana yönüne aittir. Varlıkta Allah'tan ve senden başkası da yoktur. Çünkü sen halifesin. Bu nedenle Elif genel, Vav ise karışıktır. Nitekim bu konuyu bu bölümde açıklayacağız.

Bu Elif'in kuşatıcı tümel feleği kat ettiği özel dönüşü, tümel feleği seksen iki bin senede kat eden birleştirici dönüştür. Vav feleği ise tümel feleği on bin senede kat eder. Tek tek harflerden ve hakikatlerinden söz ederken bu bölümde onu zikredeceğiz. Geride kalan harf mertebeleri ise yükümlülerin sayısı kadardır.

İkinci mertebe ise insana aittir. İnsan var oluşu itibarıyla mükemmel, yaratılış yönünden ise en tam ve ölçülü varlıktır. Onun tek bir harfi vardır ki o da Mim'dir. Mim üçlüdür, çünkü onun yalınları üçtür: Ye, Elif, Hemze. Allah izin verirse onları bu bölümde zikredeceğiz.

Üçüncü mertebe, genel anlamda ışıktan ve ateşten yaratılmış cinlere aittir. Bu mertebe dörtlüdür. Onlara ait harfler Cim, Vav, Kef ve Kaf'tır. Bunları da daha sonra zikredeceğiz.

Dördüncü mertebe ise hayvanlara aittir. Bu da beşlidir ve kuru Dal, Ze, Sad, Ayn, Dat harfleri bu mertebeye aittir. Sin, Zel, Gayn, Şın'dır. Bunlarda daha sonra zikredilecektir.

Beşinci mertebe bitkilere aittir. Bu mertebe altılıdır. Ona ait harfler Elif, He ve Lâm'dır. Bunlar da –Allah izin verirse- zikredilecektir.

Altıncı mertebe ise cansız varlıklara aittir. Onlar yedilidir. Onlara ait harfler Ba, Ha, Tı, Ye, Fe, Ra, Te, Se Ha, Zı'dır. Bunlar da –Allah izin verirse- daha sonra belirtilecektir.

Bu kitabın gayesi, varlığın sırlarından işaret ve parıltıları ortaya çıkartmaktır. Bu harflerin sırlarından ve hakikatlerinin gereklerinden söz açmış olsaydık, el yorulur, kalem yaya kalır, mürekkep kurur, Levh-i mahfuz bile olsa kâğıt ve levhalar yetişmezdi. Çünkü onlar, haklarında Allah'ın '*Rabbinin kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve başka denizler de yardım etseydi, denizler tükenir, Rabbinin kelimeleri tükenmezdi*'[227] buyurduğu şeylerdir. Başka bir ayette ise '*Yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsaydı Allah'ın kelimeleri tükenmeden onlar tükenirdi*'[228] buyrulmuştur.

Burada bu kelimeleri inceleyip öğrenenler için şaşılacak sır ve işaretler vardır. Bu (ilâhî) ilimler, teorik düşünce ve tefekkür ürünü olsaydı, hiç kuşkusuz insan en kısa sürede onları öğrenirdi. Fakat onlar, kulun kalbine peş peşe gelen Hakkın tecellileri ve onun saygın ruhlarıdır. Bunlar Hakkın gaybının âleminden 'Kendi katından bir rahmet ile' ve 'Kendi katından olan bilgi' ile kula iner.

Hak daima vehhâb (veren) ve feyyaz'dır (feyiz veren). Mahal de sürekli kabul edicidir: Ya bilgisizliği ya da bilgiyi. Mahal yatkınlık kazanır, hazırlanır, kalbinin aynasını temizler ve cilâlarsa onun için sürekli ilâhî vergiler meydana gelir, o anda her hangi bir zamanda sınırlanması mümkün olmayan şeyler kalp için gerçekleşir. Bunun nedeni, o akledilir

feleğin genişliği ve bu duyulur feleğin darlığıdır. Binaenaleyh sonu tasavvur edilemeyen ve kendisinde biteceği gayesi olmayan bir şey nasıl sona erebilir?

Allah *'De ki: Rabbim! İlmimi arttır'*[229] ifadesiyle peygamberine yönelik emrinde bunu açıkça beyan etmiştir. Kastedilen, çokluğun birliği hakkındaki bilgisinin artması için ilâhla ilgili bilgideki artıştır. Bu sayede Hakkı övmeye karşı arzusu artar, övgüsüne karşılık Allah'ın ihsanı bitmeden ve tükenmeden çoğalır. Bu nedenle Hz. Peygamber, bu bilginin artmasını istemiş, hiç kimsenin ulaşamayacağı bilgi ve sırları elde etmiştir.

Hz. Peygamber'e istemesi emredilen şeyin başka bir ilim değil tevhîd (birleme) ilmi'nin artması olduğu hakkındaki görüşümüzü şu rivayet teyit eder: 'Hz. Peygamber bir şey yediğinde şöyle derdi: Allah'ım bu yemeği bizim için mübarek eyle, daha mübareğini bize yedir.' Süt içtiğinde ise şöyle derdi: 'Allah'ım! Onu bize mübarek eyle ve ondan fazlasını bize ver. Çünkü Hz. Peygamber'e fazlasını istemek emredilmişti. Bu nedenle Peygamber, sütü gördüğünde İsrâ gecesi içtiği sütü hatırlardı. O gecede Cebrail (süt ve şarap kadehlerinden sütü tercih ettiğinde) şöyle demiş: 'Fıtrata uydun! Allah ümmetine senin vasıtanla iyilik nasip edecektir.'

(Fıtrat Nedir?)

Fıtrat Allah'ın insanları üzerinde yarattığı tevhîd dini'dir. Allah insanları bellerinden alıp tanık tutmuş ve şöyle buyurmuştur: *'Ben sizin rabbiniz değil miyim? Onlar da 'Evet Rabbimizsin demiştir.'*[230] Böylece insanlar, hiçbir şey yok iken Rabliğe tanıklık etmiştir.

Hz. Peygamber uykusunda kendisi içip kalanını Hz. Ömer'e verdiği sütü böyle yorumlamıştır. '(Rüyada görülen) Sütün tabiri nedir, ey Allah'ın peygamberi?' diye sorulduğunda, 'İlimdir' diye cevap vermiştir. İlim ile süt arasında birleştirici bir ilişki olmasaydı, ilim hayal âleminde süt suretiyle görünmezdi. Bunu bilen bilir, bilmeyen bilmez.

Kendisinden değil de, Allah'tan bilgi alanın sözü nasıl tükenir ki! 'Bana falanca falancadan rivayet etmiştir' diyen bir yazar ile bana kalbim Rabbimden rivayet etmiştir diyen bir yazar arasında ne büyük fark var! Bu kişi yüksek mertebeli olmakla beraber, yine de onunla 'rabbim Rab-

bimden rivayet etmiştir', yani 'rabbim kendisinden rivayet etmiştir' diyen arasında ne büyük fark var!

Burada bir işaret vardır: Birincisi, inanılan Rab, ikincisi ise sınırlanmayan Rab'dır. Dolayısıyla ikinci bilgi, doğrudan değil dolaylıdır. İşte bu, zat tecellisini müşahede'den kalp için meydana gelip oradan sırr'a, ruha ve nefse yayılan bilgidir.

Meşrebi bu olan kişinin mezhebi nasıl bilinir? O halde bütün yönlerden Allah'ı bilinceye kadar onun mezhebini bilemezsin. Allah bilinmediğine göre, o da bilinmez. Çünkü akıl onun nerede olduğunu bilemez. Aklın bilmek istediği şey, sadece olanlardır. Onun için herhangi bir oluş söz konusu değildir. Nitekim bir mısrada şöyle denilmiş:

Fâni olduktan sonra baki kıldığına gözüktün
Böylece o, kevnsiz (oluş) oldu, çünkü sen o olmuştun

Beni aktarma ve algılama ehlinden kılan Allah'a hamd olsun. Allah bizi ve sizi kendisine yaklaşan ve yükselen kullarından eylesin!

Sonra konuya dönüp deriz ki: Mu'cem harflerin bölümleri beş yüzden fazladır ve her bölümde pek çok mertebe bulunur. Allah izin verirse *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* kitabımızda tamamlamak üzere, isimlerini belirttikten sonra şimdilik onları geriye bırakıyoruz. Burada sadece kitabımıza yaraşan mertebeleri zikredeceğiz. Belki onların bir kısmından söz edebiliriz. Ardından, Allah'ın izniyle bütün harfler tamamlanıncaya kadar hepsini harf harf ele alacağız. Sonra, Lâm'ın Elif'e sarılmasının ve onun ayrılmaz parçası olmasının sırlarına değineceğiz. Özellikle aralarındaki bu ruhanî sevginin sebebinden söz edeceğiz. Nitekim bu durum yazı ve işaret âleminde ortaya çıkmıştır. Çünkü Lâm'ın Elif'e sarılışında öyle bir sır vardır ki, ancak Elif'i doğrultan ve Lâm'ı eğrisinden kurtaran kimseye görünebilir.

Allah bizi ve sizi, hoşnut olacağı sâlih amellere ulaştırsın!

Dördüncü kısım tamamlandı, Allah'a hamdolsun.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN BEŞİNCİ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Harflerin Mertebeleri

Allah bizi ve sizi başarıya eriştirsin! Bilinmelidir ki harfler de bir ümmettir, onlar da yükümlü ve muhataptır. Onların içinde de kendi türlerinden elçiler vardır. Harflerin de kendileri bakımından bir takım isimleri vardır ki, bunu sadece bizim yolumuzdan olan keşif ehli bilebilir. Harfler âlemi, dil bakımından en fasih ve açıklama yönünden en duru âlemdir. Harfler, genelde bilinen âlemin kısımları gibi, çeşitli kısımlara ayrılır.

Bu kısımlardan birisi, Ebû Talib el-Mekkî'ye göre ceberut âlemi'dir. Biz ise onu azâmet âlemi diye isimlendiriyoruz. Bu âlem, He ve Hemze'dir.

Başka birisi ise yüce âlemdir. Yüce âlem, melekût âlemidir. Bu harfler Ha, Hı, Ayn ve Gayn harfleridir.

Bir diğer kısım, orta âlemdir. Orta âlem bize ve arkadaşlarımızın çoğuna göre ceberut âlemidir. Bu âlem Te, Se (peltek), Cim, Dal, Zel, Re, Ze, Zı, Kef, Lâm, Nun, Sad, Dat, Kaf, Sin, Şın ve Ya harfleridir.

Bir kısmı ise aşağı âlemdir. Bu âlem mülk ve şahadet âlemidir. Bu kısımdaki harfler Ba, Mim, Vav harfleridir.

Bir kısmı şahadet âlemi ile orta âlem arasında karışık âlemdir. Bu kısmın harfi Ha'dır.

Bir kısmı ise çıkmak veya girmekle nitelenmeyen bizden olan âleme benzeyen âlemdir. Bu kısmın harfleri, Elif, Vav ve Ya'dır.

İşte bunlar, harflerin âlemleridir. Her âlemin de kendi cinsinden bir elçisi olduğu gibi her birisinin kendisiyle ibadet ettiği bir şeriatı vardır. Onların latif ve kesifleri vardır. Onlara yönelik hitap, sadece emirdir: Onlarda yasak bulunmaz.

Harfler içinde de avam, seçkinler, seçkinlerin seçkinleri, seçkinlerin seçkinlerinin özünün özü vardır.

Harfler içinde avam olanlar, Cim, Dat, Ha, Dal, Gayn ve Şın'dır.

Harflerin seçkinlerinin seçkinleri de vardır. Bunlar da, Elif, Ye, Ba, Sin, Kaf, Ta, Kef, Te, Vav, Sad, Ha, Nun, Lâm ve Gayn'dır.

Harfler içinde seçkinlerin seçkinlerinin seçkini vardır ki o da Ba'dır.

Onlarda avamdan bir derece üstün olan seçkinler vardır. Bunlar Elif-Lam-Mim, Elif-Lam-Mim-Sad gibi surelerin ilk harfleridir. Bunlar on dört harftir: Elif, Lâm, Mim, Sad Ra, Kef, He, Ya, Ayn, Tı, Sin, Ha, Kaf ve Nun.

Bir kısmı ise seçkinlerin seçkinlerinin özünün özüdür. Bunlar Nun, Mim, Ra, Ba, Dal, Ze, Elif, Ta, Ye, Vav, He, Zı, Se Lâm, Fe ve Sin'dir.

Bir kısmı ise gönderilen âlemdir. Bunlar Cim, Ha, Hı ve Kef'tir.

Bir kısmı, Allah'a ilişen ve kendisine yaratıkların iliştiği âlemdir. Bu harfler Elif, Dal, Zel, Ra, Ze ve Vav'dır. Bu kısım, Kerrubiyyûn (güçlü melekler) harflerinden mukaddeslik âlemidir.

Bir kısmı, Hakkın nitelikleriyle ahlâklanmanın baskın geldiği âlemdir. Bu kısımdaki harfler, nurlar ehline göre, Te, Se Ha, Zel, Zı, Ze, Nun, Dat, Gayn, Kaf, Şın ve Fe'dir.

Bir kısmı ise (Hakkın nitelikleriyle) tahakkuk'un[231] baskın geldiği âlemdir. Bu âlem Ba, Fe ve sır ehline göre Cim harfleridir.

Bir kısmı bir olma makamıyla özdeşleşmiş âlemdir. Elif, Ha, Dal, Ra, Ta, Kef, Lâm, Mim, Sad, Ayn, Sin, He ve Vav'dır.

Bununla beraber ben şunu derim: Bu harfler birleşmede iki makamda bulunur: yüksek ve daha yüksek. Yüksek olanlar Elif, Kef, Mim, Ayn ve Sin'dir. Daha yüksek olanlar ise diğer harflerdir.

Bir kısmı ise (doğaları) karışık itaatkâr âlemdir. Bu kısmın harfleri Cim, He, Ye, Lâm, Fe, Kaf, Ha ve Ze'dir.

Harf âlemlerinin cinsleri ise dörttür: Birinci kısım, tekil cins'tir. Bu kısımdaki harfler Elif, Kaf, Lâm, Mim, He, Nun ve Vav'dır. Diğeri ikili cinstir. Bunlar ise Dal ve Zel gibi harflerdir. Diğeri üçlü cinstir. Bunlar Cim, Ha ve Hı gibi harflerdir. Sonuncusu ise dörtlü cinstir. Bunlar Ba, Te, Se kelimenin ortasındaki Ya ve Nun harfleridir. Böylece Ba, Te ve Se üçlü olur, dörtlüden düşer.

İşte, harfler âleminden bazı şeyleri sana anlattık. Kendini âlemi keşf etmeye ve onun hakikatlerini öğrenmeye ulaştıran şeylerde kullanıp '*Her şey O'nun hamdini tespih eder*'[232] ayetinin anlamını tam olarak kavrarsan, söz konusu hakikatlere ulaşır ve vakıf olursun.

(Şunu da belirtmeliyiz ki) Eşyanın Hakkı tespihi, bazı akılcı bilginlerinin zannettiği gibi hal tespihi olsaydı ayette 'Siz anlayamazsınız' demenin anlamı olmazdı.

Ben onların bir kısmından söz edeceğimi belirtmiştim. Bu bağlamda, diğerlerine göre kendisinde açıklama yapmanın daha mümkün olduğu o âleme baktım. Gördüm ki, o özel bir âlemdir. Söz konusu âlem, surelerin bilinmeyen ilk harflerinin âlemidir. Örnek olarak Bakara suresindeki Elif-Lam-Mim, Yunus ve diğer surelerdeki Elif-Lam-Mim-Sad ve Elif-Lam-Ra gibi harfleri verebiliriz.

Kur'an'daki ilk sure olan Bakara suresinin müphem Elif-Lam-Mim harflerindeki sırlardan kısaca söz edelim. Söz konusu bahisler bu bölümden değilse bile, bazen bunları takip eden ayetleri de konuya ekleyebilirim. Bütün bunları söz verdiğim Rabbimin emriyle yaptım. Dolayısıyla, sadece izinle konuştuğum gibi benim için belirlenmiş sınırda da duracağım.

Bu ve diğer eserlerimiz, başka teliflere benzemediği gibi biz de onları yazarken başka yazarlar gibi hareket etmeyiz. Her yazar, seçiminde zorunlu olsa bile, kendi seçimine göre veya özellikle kendisini teşvik eden ve yönlendiren bilginin etkisi altında yazar. Böylece dilediğini yazar dilemediğini yazmaz. Ya da bilginin verdiği şeyi veya hakikatini ortaya koyuncaya kadar incelemiş olduğu bahsin kendisini zorunlu kıldığı şeyi yazar.

Biz ise kitaplarımızı yazarken böyle değiliz. Bizim eserlerimiz, ilâhî mertebenin kapısına bağlanmış kalplerdir. Kapının açılmasını gözetler ve her türlü bilgiden soyutlanmış muhtaç bir halde bekler. Bilincini yi-

tirdiği için, o makamda iken bir şeyden sorulsa sorulanı duymaz. Perdenin ardından bir şey kendisine parıldarsa süratle ona bağlanmaya koşar ve kendisine tanımlandığı duruma göre onu algılar. Binaenaleyh bazen bir şey, adette, düşüncede, teorik akılda ve zâhir bilgi ve bilginlerin kabul ettiği ilişkinin gerektirmediği kendi türdeşi olmayan bir şeye bağlanır. Hâlbuki bunun nedeni sadece keşif ehlinin farkına vardığı gizli bir ilişkidir.

Hatta bu bağlamda bizce daha tuhaf olanı da vardır: Kalbe ulaştırılması emredilen bir takım şeyler aktarılır. Kalp ise bu esnada yaratıkların bilmediği ilâhî hikmet nedeniyle, aktarılan şeyleri bilemez.

Bu nedenle kendisine aktarılan şey nedeniyle yazan her şahıs, hakkında konuştuğu bahsin bilgisine tam olarak hâkim olamaz. Bu nedenle de, kendisine aktarılmış şeye göre sıradan-duyan kişinin bilgisi bakımından, başka konuyu da o bahse katar. Fakat bize göre kattığı şey de kesinlikle o konuyla ilgilidir. Fakat bunun böyle olduğunu bir şekilde bizden başkası bilemez. Bu durum, ayaklarındaki topallık nedeniyle bir araya gelip uzlaşan güvercin ve karganın durumuna benzer.

Artık bana aktarılan şeyi yazma izni verilmiştir. Emre uymaktan başka çare yok.

VASIL

(Bakara Suresindeki Elif-Lâm ve Mim)

Şimdi, bilinmeyen özel harflerden söz ederken onların tekrarlı veya tekrarsız sayılarından veya surelerdeki bütün harflerden veya Sad, Kaf, Nun gibi ifadelerde tekil olarak ve Ta-Sin, Ta-Ha ve kardeşleri gibi ifadelerde ikişer olarak, üç ve daha fazla çoğul olarak bulunuşlarından söz edeceğiz. Bu harfler çoğul olarak bileşik veya ayrı olarak beşe ulaşır ve bundan fazla olmaz. Bunların neden bir kısmı bitişmiş, bir kısmı kesilmiştir? Neden sureler Sin harfiyle olmuş da Sad harfiyle olmamıştır? Bu harflerin anlamı zâhir âlimler tarafından ve hal ehlinin keşiflerinde bilinmemiştir?

İşte bu ve benzeri *Kitabu'l-Cem' ve't-Tafsil fi-Mârifeti Maâni't-Tenzil* isimli kitabımızda zikrettiğimiz meselelerden söz edeceğiz. Şimdi Allah'ın bereketiyle konuşalım. Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

Bilmelisin ki: Surelerin bilinmeyen başlangıçlarının gerçek anlamını, ancak akledilir suretlerin ehli bilebilir. Şarî Teâlâ Kur'an'ın surelerini Sin harfiyle başlatmıştır ki, bu dince belirlenmiş bir şeydir. O 'içinde azap bulunan surun' dışıdır ve sureleri bilmemek onda gerçekleşir. Bâtını ise Sad harfiyle başlar ve o rahmet makamıdır: Bu ise onların hakikatini bilmekten ibarettir ki, o da tevhittir.

Böylelikle Allah onları yirmi dokuz sure yapmıştır. Yirmi dokuz, suretin yetkinliğidir. *'Aya menziller takdir ettik.'*[233] Yirmi dokuz, Feleğin varlığının dayandığı Kutuptur ki, kutup onun varlık sebebidir. O, Âli İmran suresidir. 'Elif-Lam-Mim. Allah.' Böyle olmasaydı, yirmi sekiz olmazdı.

Surelerin başında geçen harflerin toplamı, harflerin tekrarlanmasıyla yetmiş sekizdir. Burada sekiz küsurun hakikatidir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'İman yetmiş küsur şubedir.' Bu harfler yetmiş sekiz harftir. Şu halde bir kul, bu harflerin surelerindeki hakikatlerini öğrenmedikçe imanın sırlarını kemale erdiremez.

Şöyle iddia edebilirsin: Küsur dilde bilinmeyen bir şeydir, çünkü o, birden dokuza kadardır. O zaman nasıl kesin olarak sekiz olduğuna kanaat getirdin?

(Yanıt olarak deriz ki) Dilersem, sana 'keşif yolundan buna ulaştım' diye cevap veririm. Çünkü keşif benim üzerinde yürüdüğüm yol ve bütün bilgilerimde dayandığım esastır. İstersem, sayı bahsinden kısmen onu sana gösterebilirim. Gerçi Ebu'l-Hakem Abdüsselâm b. Berrecan onu kitabında zikrettiğimiz bu yönden zikretmemiş, sadece Felek İlmi yönünden zikredip onu kendi keşfine bir örtü yapmış, Beytü'l-Makdis'in (Kudüs) beş yüz seksen üç senesinde fethine kanaat getirmiştir.

Biz de, istersek açıklarız, dilersek sayıyı onun üzerine perde yaparız ve şöyle deriz: Rum süresinde geçen küsurat sekizdir. Elif, Lâm, Mim harflerini küçük hüküm ile al bu durumda sayıları sekiz olur. Ardından, onları küsurun karşılığı olan sekize ekle, bu kez on altı olur. Ardından Elif'in rakamsal değeri olan biri silersin ve geriye on beş kalır. Bu sayıyı

aklında tut! Sonra, aynı işi büyük cümle, yani büyük hüküm ile yap. Bunu yaparken küsurun karşılığı olan sekizi yetmiş bir ile çarparsın. Bunların hepsini sene say ve çarpım sonucunda beş yüz altmış sekiz çıkacaktır. Aklında tutmanı söylediğim on beşi ona eklersin, beş yüz seksen üç meydana gelir. Bu tarih, Kudüs'ün fetih tarihidir. Bu hesap ('Rumlar, mağlup oldu' şeklinde değil de) '*Rumlar galip geldi*'[234] şeklinde ayeti malum sîgayla (fethayla) ve üçüncü ayetin sonunu da seyuğlebûn (mağlup olacaktır) şeklinde okuyan kimsenin yorumuna göredir.[235] Hicrî 583, Müslümanların 'kâfirlerin hac yerini' elde ettiği tarihtir. Başka bir ifadeyle Beytü'l-Makdis'in (Kudüs) fethidir.

Bizim, sayı ilminin doğası yönünden ve ona ait ilâhî hakikatler bakımından sayı ilminde keşif yolundan elde edilmiş garip sırlarımız vardır. Ömrümüz el verirse Allah izin verirse sayı ilmi hakkında müstakil bir kitap yazacağız.

Tekrar konumuza dönüp deriz ki: Bir kul, bu harflerin hakikatlerini surelerdeki tekrarlarıyla ve surelerde bulunuşlarına göre bilmedikçe, imanın şubelerinin içermiş olduğu sırları tamamlayamaz. Nitekim söz konusu harfleri tekrarsız öğrendiğinde, Allah'ın bu harflerde yaratmanın hakikatine dikkat çekişini de öğrenir.

Kadîm Hak, ezelî nitelikleriyle yegânedir. Allah bilinmeyen harfleri Kur'an'ında on dört belirsiz ve tekil harf olarak göndermiştir. Bunlardan sekizini zatın ve bizden yedi sıfatın bilinmesine ayırmıştır. Dördünü ise bileşik doğalar için yaratmıştır. Bunlar kan, kara safra, sarı safra ve balgamdır. Böylelikle on iki mevcut meydana gelmiştir. İşte bu, bu felekten olan insandır. Başka bir felekten ise insan on birden, başka birisinden ondan, başka bir felekten dokuzdan, başka bir felekten sekizden oluşur, ikiye varıncaya kadar böyle devam eder. İnsan asla mutlak birliğe nüfuz edemez. Çünkü bu birlik, Hakka özgü şeylerdendir. Şu halde bu birlik, herhangi bir mevcut için değil, sadece Allah için olabilir.

Allah Kur'an'daki bilinmeyen harflerin ilkini yazıda Elif, lafızda Hemze, sonuncusunu ise Nun yaptı. Elif Zat'ın yetkin varlığının simgesidir. Çünkü o herhangi bir harekeye muhtaç değildir. Nun âlemin bir yarısının simgesidir. Söz konusu kısım, bileşik âlemdir ve o bizim için felekten ortaya çıkan dairenin yarısıdır. Diğer yarım ise akledilir

Nun'dur (buna nokta ile işaret edilmiştir). Akledilir Nun görünseydi ve ruh âleminden intikal etseydi, hiç kuşkusuz ki, kuşatıcı bir daire olurdu. Fakat varlığın yetkinliğinin bağlı olduğu bu ruhanî Nun gizlenmiş, duyulur noktası ise ona delil yapılmıştır.

Elif bütün yönlerinden yetkin, Nun eksik olduğu gibi, güneş de yetkin ay eksiktir. Çünkü ay sönüktür. Ayın aydınlığı, ödünçtür ve o 'yüklendiği bir emanettir.' Sönük ve gizli olduğu ölçüde, ortaya çıkar ve var olur. Üç şeye karşılık üç şey: Üç, ilâhî kalp ayının mutlak birlik mertebesinde batmasıdır. Diğer üç ise ilâhî kalp ayının Rabbanî mertebede doğmasıdır. Bunların arasında (kalp ayı) çıkış ve dönüşte adım adım gider gelir ve asla halel görmez.

Hak, bu harfleri mertebe mertebe yapmıştır: Bir kısmı mevsul (bitişen, kavuşan), bir kısmı maktu' (kesik, bitişmeyen), bir kısmı yalın, bir kısmı bileşik. Her bitişmede bir kesiklik bulunduğuna dikkat çekmiştir; fakat her kesiklikte bir bitişme yoktur. Binaenaleyh her bitişme bir ayrıma delâlet ettiği halde her ayrım bitişmeyi göstermez. Bitişme ve ayrım (vasl ve fasıl), çoğulda ve çoğul olmayanda bulunurken, tek başına ayrım farkta bulunur.

Hakkın bu bilinmeyen harflerden tekil yaptıkları, kulun kalıntısının ezelî olarak silindiğine ve yok olduğuna işaret eder. Çift yaptığı, hal olarak kulluk kalıntısının varlığına işaret eder. Çoğul yaptığı, sonsuz olan bilgilerle ebede işaret eder. Başka bir ifadeyle teklik ezelî deryaya, çoğul ebedî deryaya ve çift ise Muhammedî berzah'a aittir.

'İki deniz birbirine karışmış, aralarında bir engel var, birleşmezler. Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?'[236] Acaba kendisine ulaştırıp gözlerden uzaklaştırdığı deryayı mı? Yoksa kendisinden ayırıp oluşanlar diye isimlendirdiği deryayı mı yalanlarsınız? Ya da üzerinde Rahman'ın istiva etmiş olduğu berzah'ı mı? Sahi, *'Artık Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?'*

Ezel deryasından 'inci' ve ebed deryasından 'mercan çıkar.' *'Artık Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?'*[237] Zatî ve en mukaddes deryada isimlerin hakikatlerinden 'Dağlar gibi dolaşan' ruhanî 'gemiler O'nundur.' *'Artık Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?'*

Yüce âlem yüceliğine ve mukaddesliğine, süflî âlem de düşüklüğüne ve süflîliğine rağmen her anda 'O'ndan ister.' *'Artık Rabbinizin hangi*

nimetini yalanlarsınız?' 'Onun üzerinde bulunan her şey fânidir.' (Hakikatler yok olmasa da, yeryüzündeki her şey yakından daha yakına yolculuk içindedir. 'Artık Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?' '(Yarın) Size kalacağız. Artık Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?'

Kur'an böyle yorumlanırsa iki insan görüş ayrılığına düşmez, iki hasım ortaya çıkmaz ve iki keçi birbirine toslamaz. Artık ayetlerinizi düşününüz ve kendi zatınızdan çıkmayınız. Mutlaka çıkmanız gerekirse niteliklerinize çıkınız. Çünkü âlem, sizin bakışınızdan ve tedbirinizden kurtulursa gerçekte size amade olur. Zaten âlem bunun için yaratılmıştır. Allah şöyle buyurmuştur: *'Allah göklerde ve yerde olan her şeyi size amade kılmıştır.'*[238]

Allah bizi ve sizi dünya ve ahirette iyilik ve mutluluğumuzun bulunduğu şeye ulaştırsın. O dost ve kerimdir.

VASIL

(Elif, Lâm ve Mim Hakkında Tamamlayıcı Açıklama)

'Elif-Lam-Mim'deki Elif tevhide, Mim yok olmayan mülke, Lâm ikisi arasında bağ olsun diye bir vasıtadır. Lâm'ın çizgisinin üzerine düştüğü satıra bak! Elif'in aslının onda bittiğini görürsün ve Mim'in gelişiminin ondan başladığını görürsün. Sonra Lâm 'en güzel yaratılış'tan -ki o satırdır- Mim'in eğrisinin sonu anlamındaki 'aşağıların aşağısına' iner. Allah şöyle buyurur: *'İnsanı en güzel biçimde yarattık, sonra aşağıların aşağısına attık.'*[239]

Elif'in satıra inmesi 'Rabbimiz dünya göğüne iner' ayetine benzer. Dünya göğü, bileşik âlemin başlangıcıdır. Çünkü orası, Âdem'in göğüdür. Onu ateş feleği takip eder. Bu nedenle Elif ilk satıra inmiştir, çünkü mutlak birlik makamından âlemin yaratılışına inmiştir. Söz konusu iniş, bir temsil ve teşbih inişi değil, kutsama ve tenzih[240] inişidir. Lâm ise vasıta olmuştur. Lâm, Yaratan ve meydana gelen şeyin vekilidir. Dolayısıyla o, âlemin kendisinden yaratıldığı kudretin remzidir ve böylelikle ilk satıra inişte Elif'e benzemiştir.

Lam, oluşturan (mükevvin, yaratan) ve oluşun bileşimi olunca çünkü Hak kendisine karşı kadir olmak ile nitelenemez, O yaratıklarına karşı kadirdir-, kudretin yönü âleme çevrilmiştir. Bu nedenle kudret özelliği Yaratan için sadece yaratılmış sayesinde sabit olabilir. Kudret, ulvî ve süflî (mertebelerde) mutlaka yaratıklara ilişmelidir.

Lâm'ın hakikati ancak satıra ulaşmakla tamamlanıp bu halde ve Lâm ve Elif aynı mertebede olduğu için, Lâmın hakikati Mim harfi gibi kendi hakikatiyle satırın altına veya satırın üstüne inmek istemiştir. Böylece o, Mim'in yaratılışına inmiştir. Mim'in suretine yerleşmesi mümkün olmamış ve ondan her zaman sadece Mim meydana gelmiştir. Böylelikle Lâm kendisinden indiği yön olmaksızın satıra ulaşıncaya kadar dairenin yarısına inmiştir. Böylelikle duyulur feleğin yarısı haline gelmiş, akledilir feleğin yarısını istemiş, böylece her ikisinden dönen bir felek meydana gelmiştir.

Bütün âlem başından sonuna kadar altı günde, başka bir ifadeyle Pazar gününün başından Cuma gününün sonuna kadar cinsler şeklinde oluşmuştur. Cumartesi günü ise bir halden bir hale, bir makamdan diğer makama yer değiştirmeler, bir oluştan başka bir oluşa dönüşmeler günü diye kalmıştır. Binaenaleyh Cumartesi, başkalaşmadan ve değişmeden bu hal üzere sabittir. Bu nedenle Cumartesi günü üzerindeki yönetici, soğukluk ve kuruluk, gezegenlerden ise Zuhal olmuştur.

Böylece Elif-Lam-Mim tek başına kuşatıcı bir felek haline gelmiştir. Söz konusu felekle dönen kimse zatı, nitelikleri, fiilleri ve mefulleri bilir. Şu halde Elif-Lam-Mim'i bu hakikat ve keşfe göre okuyan kimse her şey için ve her şey vasıtasıyla her şey karşısında huzur sahibidir. O vakitte müşahede etmediği hiçbir şey kalmaz. Fakat müşahede ettiği şeylerin bir kısmı bilinir, bir kısmı bilinmez.

Elif'in harekelerden yoksun olması, sıfatların ancak fiiller vasıtasıyla bilinebileceğine işaret eder. Nitekim Hz. Peygamber 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka şey yoktu' buyurmuştur. Allah şimdi de bulunduğu hal üzeredir. Bu nedenle işi (dikkatimizi, öğrenme hedefimizi) O'nun münezzeh zatına değil, bilinene çevirdik. Çünkü görelilik her zaman göreliliğin iki ucuyla anlaşılabilir. Söz gelişi babalık varlık ve değerlendirme olarak ancak baba ve oğul vasıtasıyla bilinebilir. Aynı şekilde el-Mâlik, el-Hâlık, el-Musavvir ve kendi hakikatleriyle âlemi talep

eden bütün isimler de böyledir. Burada Elif-Lam-Mim'de belirtilen görelilige dikkat çekilen yer, Lâm harfinin –ki sıfattır- sıfatın eseri ve fiili olan Mim'e bitişmesidir.

Elif tek zattır, yazının başında bulunduğunda onun herhangi bir harfe bitişmesi doğru değildir. Şu halde o, 'Bizi sırat-ı müstakime ulaştır' ifadesiyle kişinin istediği dosdoğru yoldur (sırat-ı müstakim). Söz konusu yol, tenzih ve tevhit yoludur. Nefs Rabbine dua ederken –ki onun Rabbi Fecir suresinde kendisine dönmesi emredilmiş Kelime'dir - duasını kabul etmesini isteyince (âmin deyince), Rabbi de onun duasını kabul etmiştir. Böylelikle Elif-Lam-Mim'den Elif'i (Fatiha suresinin son kelimesi olan) 'dalalette olmayanlardan' ifadesinden sonra getirmiş, âmin'i ise gizlemiştir. Çünkü o, melekût âleminden olan bir bilinmezdir.

(Hz. peygamber şöyle buyurmuştur): 'Amin deyişi meleklerin amin deyişine muvafık olan kimse.' Bunu fakihlerden olan avam ihlas, sûfiler huzur, muhakkikler himmet, ben ve benim gibi olanlar ise inayet diye isimlendirir. 'Bu kimsenin duasına icabet edilir.'

Elif melekût ve şahadet âleminde bir olduğu için, görünmüştür. Böylece kadîm ve sonradan yaratılmış arasındaki fark meydana gelmiştir.

Yazdığımız şeye iyice bak, sırlar görürsün! Sıfatın varlığı hakkında zikrettiğimiz şeyi destekleyen bir delil de, Elif'te değil Lâm ve Mim'de bulunan çekmedir.

Bir sûfî şöyle sorabilir: Elif'in yazılı olduğunu görüyoruz. Hâlbuki Elif değil hemze okunur. Acaba Elif neden okunmaz?

Şöyle cevap veririz: Bu da, ifade ettiğimiz görüşü destekleyen kanıtlardan birisidir. Çünkü Elif hareke kabul etmez. Bir harf harekelenmediği sürece bilinmez. Harekelendiğinde ise kendisine ilişen ötre, fetha ve kesre gibi harekeyle belirginleşir. Zat, asla bulunduğu hale göre bilinemez. Dolayısıyla, zata delâlet eden Elif –ki insan âlemde halife olduğu gibi o da harfler âleminde halifedir- bilinemez. Şu halde Elif, hareke kabul etmeyen zat gibidir. Hareke kabul etmeyince, bilinmesi ancak niteliklerin ondan soyutlanması yoluyla mümkün olabilir. Sakin olan okunamayınca, Elif'i değil Elif'in ismini[241] okuduk. Böylelikle fetha harekesiyle hemzeyi okuduk. Bu durumda Hemze, ilk yaratılan şey ye-

rini almıştır. Harekesi ise onun ilmî niteliğidir. Yaratılış mahalli, Kef harfinin Nun'a bitişme yeridir (kn, ol).

Şöyle iddia edilebilir: Lâm'daki Elif'in okunduğunu gördük, Hâlbuki aynı şeyi Elif'te görmüyoruz?

Şöyle cevap veririz: Doğru söylüyorsun. Elif ancak kendisinden önce bulunan ve ona bitişen harekeli, harekeli bir harfle okunabilir. Biz ise kendisinden önceki harfin harekesi dolu olmayan maktu Elif'ten söz etmekteyiz. Böylece o, *inneme'l-müminûn* ifadesindeki Elif gibi, yazılsa bile okunuşta görünmez. Binaenaleyh bu iki elif, yani innema'nın Mim'inden sonra ve el-muminûn'un Lâm'ı arasındaki iki elif, yazıda vardır, fakat telaffuz edilmez. Lâm, Hı, Ha ve benzeri gibi, harften sonra bulunan bitişen Elif olmasaydı, uzama bu harflerden birisine ait olmazdı. Şu halde (uzama anlamındaki) med, sayesinde niteliklerin harfler mahallinde var edilmesinin gerçekleştiği yardım istemenin (istimdadın) sırrıdır.[242]

Bu nedenle med, ancak vasl Elif'iyle olabilir. Harf, el-Âhir isminden Elif'e bitiştiğinde, kendisine bitişen harfin varlığıyla Elif uzar. Kendisine bitişen harf var olduğunda, Rahmânî niteliğe muhtaç olur. Bu nedenle, feth (açma) harekesi –ki fetha'dır- ona verilmiştir. Kendisine bu hareke verildiğinde ise bundan dolayı şükretmesi istenir; o da şöyle der: Bunun karşılığında nasıl şükredebilirim? Kendisine şöyle denilir: Şükür, varlığının ve sıfatının varlığının kendinden kaynaklanmadığını, bu varlığın el-Kadîm'in zatından geldiğini, dinleyenlere bildirmendir. Dolayısıyla kendini zikrettiğinde, O'nu hatırlamalısın! Allah, özellikle rahmet sıfatıyla seni kendisine delil yapmış, bu nedenle şöyle buyurmuştur: 'Allah Âdem'i Rahman'ın suretine göre yaratmıştır.' Bunun üzerine Elif, kendisini yaratana karşı övgüsünü söyler ve artık şöyle der: Lâm, Ya, He, Ha, Te. Böylelikle yazıda gizlenmiş harfi telaffuzda ortaya çıkartır. Çünkü Ta-Ha, Ha-Mim, Ta-Sin gibi ifadelerdeki Elif, söyleyişte bulunur, sıfat kendisine delâlet ettiği için yazıda gizlenir. Söz konusu sıfat –ki fetha harekesidir-, varlığın açılış sıfatıdır.[243]

Şöyle iddia edilebilir: Bir önceki harf ötreli Vav veya kesreli olan Ya'da de aynı uzatmayı görmekteyiz.

Şöyle yanıt veririz: Haklısınız! Nun ve'l-kalem ifadesindeki gibi önceki harfin ötreli olduğu Vav harfi ya da Ta-Sin ve Ha Mim gibi ön-

ceki harfin kesreli olduğu Ya'da bulunan med (uzatma), Allah'ın o ikisini illet harfi yapmış olması yönündendir. Her illet (neden), hakikati gereği, nedenlisini talep eder. Onu istediğinde ise bu durumda aralarında bir sırrın bulunması gerekir ki o sır sayesinde yardım istemek ve yardım etmek mümkün olur. Bu nedenle ona, uzatma özelliği verilmiştir.

Elçi Meleğe vahiy emanet edildiğinde, onunla vahyi aktaran (Hak) arasında bir bağıntı bulunmasaydı, hiçbir şeyi kabul edemezdi. Fakat aradaki bağıntı ondan gizlenmişti. Binaenaleyh vahiy gerçekleştiğinde – ki onun makamı Vav'dır, çünkü Vav harfi ruhsal-yücedir, ötre de yüksekliği verir ve o illet harfi Vav'ın kapısıdır- onu ruhanî melekî elçi diye ifade ettik. O da, Cebrail veya başka bir melektir.

Beşerî peygambere tevhit ve şeriat sırları verildiğinde, bileşik âleme yardım ve istimdat özelliği de verilmiştir ve yardım istemenin sırrı ondan gizlenmiştir. Bu nedenle, peygamber şöyle buyurmuştur: 'Rabbimin bana ve size ne yapacağını bilmem.' Başka bir ayette ise 'Ben de sizin gibi bir insanım' buyurmuştur. Beşerî peygamber süflî âlemde yani bileşiklik ve cisim âleminde bulunduğu için ona önceki harfi kesreli olan Ya'yı verdik. Bu harf, alçaltma harflerindendir.

Melekî peygamber ve beşerî peygamber tevhit ve şeriat gibi ilâhî sırların varlık sebebi olunca, onlara istimdat sırrı verilmiştir. Bu nedenle, kendilerini gösteren Vav ve Ya harfleri uzatılmıştır.

Vav ve Ya ile Elif arasındaki fark şudur: Vav ve Ya bu makamdan uzaklaştırılıp bütün harekelerle harekelenir. Örnek olarak vecedeke (seni buldu), ve tüvî (seni himaye eder), vellevü'l-edbâr (geriye dönerler), yuğnîhi (onu zengin eder), inneke meyyitün (kuşkusuz sen ölümlüsün) gibi ifadeleri verebiliriz. Aynı zamanda bu iki harf diri sukün ile de harekelenebilir. Örnek olarak vema hüve bi-meytin, yenevne vb. ifadeleri verebiliriz. Elif ise hiçbir zaman harekelenmez ve kendisinden önceki harf her zaman fethalı olarak bulunabilir. Şu halde Elif ile Vav ve Ya arasında herhangi bir bağıntı söz konusu değildir.

Dolayısıyla Vav ve Ya harekelendiğinde, bu durum onların makamı ve niteliklerindendir. İllet olmada Elif'e eklendiklerinde ise bu durum, zatlarından değil, hareke kabul etmeyen ve taşımayan kadîm Hak yönünden gerçekleşir. Fakat bu durum, Vav ve Ya harflerinin kendisin-

den aşağıda bulunduğu makamın niteliği ve hakikati yönündendir. Binaenaleyh Elif'in delâlet ettiği şey, kadîm, ister harekeli ister harekesiz olsun Vav ve Ya'nın gösterdiği ise sonradan meydana gelmiş olmalıdır.

Hal böyle iken, işaretlenmiş veya telaffuz edilmiş her Elif ya da Vav ya da Ya bir delildir. Sonradan meydana gelmiş her delil ise bir muhdisi (yaratanı, var edeni) çağrıştırır. Muhdisi ise ne yazıya ne telaffuza sığar. O sadece ortaya çıkmış görünmeyendir. Aynı şekilde, Ya-Sin, Nun dersin ve burada illet harfini okunur halde bulursun. İşte bu, harfin görünmesidir. Yazılı olarak ise göremezsin. Bu da onun gayb halidir. İşte bu, Yaratanın zatı hakkında değil, varlığı hakkındaki bilginin gerçekleşme sebebidir ve yine zatı hakkında değil, 'O'nun benzeri yoktur'un varlığı hakkında bilginin gerçekleşme sebebidir.

Ey öğrenen kişi! Bilmelisin ki, sınırlama altına giren her şey, yaratılmış ve var edilmiştir. Söz konusu şey senin mahallindir. Dolayısıyla, Hakkı içerden veya dışardan arama! Çünkü girmek ve çıkmak, sonradan meydana gelmişliğin özelliğidir. Her şeydeki her şeye bakarsan, her şeyi bulursun görürsün. Binaenaleyh Arş toplam, Kürsü dağınıktır.[244]

Ey Hakkın varlığını idrak etmek isteyen
Kendi zatına dön, sendedir Hak, ona sarıl

'Ardınıza dönünüz ve bir nur arayınız.' Dönmeselerdi bile, kuşkusuz yine nur bulurlardı. Kesin bir inançla geri döndüklerinde ise 'aralarına bir sur çekildi.' Yoksa 'ardınıza dönünüz' ifadesi ile kendilerine nida edeni tanısalardı, 'sen bizim gayemizsin' der, geri dönmezlerdi. Bu nedenle geri dönmeleri nur ile aralarına set çekilmesinin sebebi oldu. Böylece cehennem ortaya çıkmıştır. 'Onlar ve taşkınlar ateşe yuvarlanır.' Tevhit ehli ise müşahede hazretinden güzel hurileri ve vildanlarıyla cennet ehline uzanır.

Vezir hükümdarın niteliklerinin mahallidir. Sadece hükümdara özgü nitelik, kendisinden sıfatların çıktığı yönetim sırrıdır. Böylece hükümdar, kendisi adına ortaya çıkan sıfat ve fiilini mücmel (genel, özetle) olarak, vezir ise ayrıntılı biler. İşte, fark dediğimiz budur. Söylediğimiz hususu iyice araştırırsan, Allah'ın izniyle gerçeği bulursun.

Bu durum ortaya çıkıp Elif'in kelimenin zatı, Lâm'ın sıfatın zatı, Mim'in ise fiilin kendisi, gizli sırların ise kendilerini var eden olduğu sabit olunca, şimdi de (başka bir konuya geçip) deriz ki:

VASIL

(Elif, Lâm, Mim: Zâlike'l-Kitab Hakkında Sırlar Bakımından Tamamlayıcı Açıklama)

Allah Teâlâ'nın (Bakara suresinin başında) Elif-Lam-Mim'den sonra *zâlike'l-kitab* (bu kitap) demesi, sanki uzaktaki bir varlığa işarettir. Uzaklığın sebebi, şudur: Allah kitaba işaret edip –ki ayırma mahalli mesabesindeki ayrılmış olandır- ve Lâm harfini işaret zamiri olan zâlike'ye katmıştır. Bu da, bu makamda uzaklığı dile getirir. Allah ehline göre 'işaret uzaklıktaki nidadır.' Çünkü Lâm, orta âlemdendir, dolayısıyla sıfat mahallidir. Sonradan meydana geleni kadîm'den ayrıştıran şey sıfattır. Allah, yaratılmışlar arasında ortaklık gerçekleşmesin diye, tekil hitabı (zâlike'nin) Kef'ine tahsis etmiştir. Bu konu hakkındaki yeterli açıklamayı *el-Cem' ve't-Tafsîl* kitabında *'ayakkabılarını çıkart'*[245] ayetinden söz ederken yaptık. Başka bir ifadeyle, Lâm ve Mim'i çıkart, niteliklerden arınmış geride Elif kalsın.

Fark hitabın başka bir farktan geldiğini tevehhüm etmesin diye, Zel harfi ile -ki o kitaptır ve ikinci fark makamıdır- Lâm -o da sıfattır ve birinci fark makamıdır- arasına cem' (bir olma, farkın ortadan kalkması) mahalli olan Elif girmiştir. Fark hitabın başka bir farktan olduğu vehminde bulunsaydı, asla hakikate ulaşamazdı. Elif o ikisini ayırmış, Zel ve Lâm arasına perde olmuştur. Zel Lâm'a kavuşmak istemiş, Elif onun karşısına çıkmış ve şöyle demiş: 'Ancak benim vasıtamla kavuşabilirsin.' Lâm da, emanetini vermek için Zel'e kavuşmak istemiş, Elif ona da karşı çıkmış ve 'ancak benim vasıtamla kavuşabilirsin' demiştir.

Birlik halinde ve ayrıntılı olarak, varlığa her baktığında, birin sayılara eşlik etmesi gibi, tevhidin varlığa eşlik ettiğini ve ondan asla ayrılmadığını görürsün. Çünkü iki, bir sayısına benzeri (bir) eklenmediği

sürece asla var olamaz. Üç, ikiye bir ilâve edilmediği sürece, var olamaz. Sonsuza kadar, bütün sayılar böyledir. Binaenaleyh bir sayı değildir, sayının aynıdır. Başka bir ifadeyle sayı, birle ortaya çıkar.

Bütün sayılar birdir. Binden bir çıksa hiç kukusuz binin adı ve hakikati yok olur, geride başka bir hakikat kalırdı ki, o da dokuz yüz doksan dokuzdur. Dokuz yüz doksan dokuzdan bir çıksaydı, hakikati kaybolurdu. Şu halde herhangi bir şeyden bir çıkarsa o şey yok olur; bir bulunursa var olur. İşte tevhit de böyledir. Onun hakikati, *'Her nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir'*[246] ifadesinde dile getirildi.

Allah (zâlike işaret zamirinin ilk harfi olan) Zel demiştir. Bu, belirsiz bir harftir. Belirsizliği ise kitap kelimesiyle açıklamıştır. Kitap Zel'in (gösterdiği) hakikatidir. Allah, kitabı belirlilik takısıyla zikretti. Belirlilik takısı (harf-i tarif), Elif-Lam-Mim ifadesindeki Elif ve Lâm harfleridir. Şu var ki onlar, burada Elif-Lam-Mim'dekinden farklı bir tarzda bulunur. Çünkü bu iki harf orada birlik mahallidir; burada ise ayrışmanın ilk aşamasındadır. Söz konusu ayrışma, bilhassa surenin sırlarının ayrışmasıdır, yoksa başka surelerdeki ayrışma gibi değildir. İşte, varlıktaki hakikatlerin sıralanışı böyledir.

(Ayette geçen) 'Bu kitap', rakamlı kitaptır. Çünkü ana kitaplar üçtür: Yazılı kitap, rakamlı kitap ve bilinmeyen kitap.

Kitabın ve kâtibin anlamını, *et-Tedbirâtü'l-İlâhîyye fi-Islâhi'l-Memleketi'l-İnsaniyye* isimli kitabımızın dokuzuncu bölümünde açıkladık, oraya bakılabilir.

(Zat, Sıfat)

Şöyle deriz: Anlamda bir olsa bile zatlar, iki zatın ayrışmasını sağlayan ve nitelik denilen bir anlama sahip olmalıdır. Rakamlı kitap rakamla, yazılı kitap yazıyla nitelenmiş, bilinmeyen kitap ise -ki nitelikten soyutlanmıştır- iki şekilde olmalıdır: Söz konusu kitap, ya bir sıfattır ve bu nedenle nitelenmemiştir veya niteliksiz bir zattır. Keşif, onun ilim diye isimlendirilen bir nitelik olduğu bilgisini verir. Hakkın kelimelerinin kalpleri, onun mahallidir.

Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu görmez misin: *'Elif, Lâm, Mim. Kitabın indirilişi'* (buna cevap olarak başka bir ayette) *'De ki: O'nu bilgisiyle indirmiştir.'* Allah zâlike işaret zamirindeki Kef harfine bilgi niteli-

ğiyle hitap etmiştir. Bilgi, iniş ile alçaltılmış Lâm harfidir. Çünkü Allah, zatı idrak edilmekten münezzeh olandır. Böylece ilâhî kelime olan Kef'e şöyle demiş: 'Bu kitap', yani sana indirilen kitap, senin ilmin değil, benim ilmimdir. 'Onda', hakikat ehline göre 'asla kuşku yoktur.' Onu benden sakınanlara hidayet olsun diye indiririm. Sen, kitabın indirildiği mahal ve menzilsin.

Her kitabın bir anası olmalıdır. Onun anası ise bilinmeyen 'bu kitaptır.' Sen onu asla bilemezsin. Çünkü o, sana veya bir başkasına ait bir nitelik veya zat değildir. Bu meseleyi iyice öğrenmek istersen bilende bilginin veya görende görüntünün suretinin nasıl meydana geldiğine bakınız! Binaenaleyh söz konusu suret ne odur ne de o değildir.

'Onda kuşku yoktur, takva sahipleri için hidayettir' ayetindeki harflerin derece ve menzillerine incelediğimiz konudan sonra zikredeceğimiz tarzda bakınız! Açıkladığım şeyi düşün! La-raybe fih (onda kuşku yoktur) ifadesindeki Lâm-Elif'in düğümünü çöz ki, iki Elif haline gelesin. Lâm'ın eğrisi, muttakîn (takva sahipleri) ifadesindeki Nun harfinde ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, el-Âhir ismindeki Elif'in Lâm'dan sonra gelmesidir. Bu, Hz. Peygamber'in 'Kendini bilen Rabbini bilir' dediği hadiste, kul için kendisini bilmekten meydana gelen marifettir.

Hz. Peygamber Lâm'ı bilmeyi Elif'i bilmeye öncelemiş, Lâmelif'e delil haline gelmiştir.[247] Bunlar tek zata dönüşecek şekilde karışmamış, her birisi kendi zatıyla diğerinden ayrışmıştır. Bu nedenle delil ve delillendirilen bir araya gelmez. Fakat delilin yönü delil ile delillendirilen arasındaki bağdır. İşte bu, Lâm'ın Elif'e bitişme bağlamıdır.

İki Elif', yani a ve a'yı çarptığında, tek Elif/A meydana gelir. Bitişmenin (ittisal, vuslat) hakikat ve anlamı budur. Hadis (sonradan olan) ile kadîmi çarptığında, dışta meydana gelen hâdis olacaktır. Kadîm, hâdisin görünmesiyle, gizlenir. İşte bitişme ve bir olmanın anlamı budur. Allah şöyle buyurur: *'Rabbin meleklere yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti.'* Bu ifade, Cüneyd el-Bağdadî'nin hapşırana söylediği 'Hâdis (sonradan olan) kadîme bitiştiğinde, geride bir izi kalmaz' sözüyle çelişir. Çünkü (söylenen) bağlam farklıdır.

Görmez misin! La raybe fih'deki Lâm-Elif el-Kürsi ile nasıl birleşmiştir? Böylece iki zat, La (La-raybe fih'deki Lâmelif) olarak ortaya çı-

kar. Bunların birleşmesinin nedeni bilinmez. Arş, kendisine dönme ve kavuşma esnasında, o ikisini ayırır. Böylece iki zat, bu şekle göre EL haline gelir. Lâm kendi hakikatiyle ortaya çıkmıştır. Çünkü bitişme ve bir olma makamında onu kendi suretine döndürecek kimse karşısına çıkmaz.

Böylece dairenin yarısını, Lâm-Elif'te gizlenmiş Lâm'dan bileşiklik ve duyu âlemine çıkarttık. Geride iki Elif a, a şeklinde fark makamında kaldı. Biri bir ile çarptık -ki bir şeyin kendisiyle çarpımı demektir- bir meydana geldi: Elif. Böylece bir, diğer bir'i giyindi ve bir örtü oldu. Şu halde bir, görünendir ve ibda edilmiş (yaratılmış) halifedir. Diğeri ise örtünen oldu. Diğeri ise gizlenen, başka bir anlatımla ibda eden (yaratıcı) kadîm'dir. Şu halde örtüneni sadece örtünün bâtını bilebilir ki, o da cem' halinde gerçekleşir. Böylece örtü örtülenin suretine dönüşür. Binaenaleyh birdir dersen doğru söylemiş olursun; iki zat dersen hem görerek ve hem de keşif itibarıyla, yine doğru söylemiş olursun.

Şu dizeleri söyleyen şairin hakkı var:

Cam incelmiş, şarap incelmiş
Bir bir şeklini almışlar, iş karışmış:
Sanki cam şaraptır, kadeh değil
Sanki şarap kadehtir, şarap değil

Örtünün zâhiri ise neyi örttüğünü asla bilemez, sadece kendi zatının bâtınını bilebilir. Zatının bâtını, onun perdesidir. Aynı şekilde, Hakkı (bilen değil) ancak bilgi bilebilir. Nitekim O'na gerçek anlamda hamd edecek olan da (hamd sahibi değil) hamddir. Sen ise O'nu ancak bilgi vasıtasıyla bilirsin. Bilgi senin perdendir. Binaenaleyh sen, bilinenle örtüşse bile, ancak kendinle var olan bilgiyi görebilirsin. Bilgin seninle vardır ve gördüğün ve taptığın şey, kendi bilgindir. Zinhar, hakikat yolunda yürürsen, (mutlak anlamda) bilineni bildiğini iddia etme! Sen sadece bilgiyi bildin. Bilineni bilen sadece bilgidir. Bilgi ile bilinen arasında derinliğine ulaşılamayan deryalar vardır. Çünkü hakikatleri farklı olduğu halde bunların birbirine ilişmesinin sırrı, girilmesi çetin bir denizdir. Hatta ne işaret ne de ibare onu taşımaya güç yetirebilir. Fakat keşif, pek çok ince perde ardında onu izleyebilir. Yine de inceliği nedeniyle basiret gözünün önünde bulunuyormuş gibi ona temas edilemez.

Söz konusu sır, anlaşılması çetin bir iştir. Binaenaleyh, onu ancak kendisini yaratan bilebilir!

Kadîm olsun hâdis olsun, 'bir şeyi o şeyin kendisinden bildim' diyenin idrakinin nerede durduğuna bakınız! Bu ifadenin sonradan meydana gelenle ilgili olması gerekir. Bilinmek için kadîm uzak ki ne uzaktır! Çünkü onun benzeri yoktur. Dolayısıyla O'nun bilgisine nereden ulaşılacak? Ya da O'nu bilmek nasıl mümkün olacak?

Bu önemli mesele hakkında açıklama bu bölümün üçüncü kısmında gelecektir.

Örtünün dışı, istiskâ[248] makamında bulunmak koşuluyla, örtüleni ancak varlık yönünden bilebilir. Sonra, bu bilgi kaybolur ve gider. Çünkü o, cezbe bilgisi değil neden bilgisidir. İşte bu, cennet ehlinin cennetteki (Hakkı) görmeleridir. Söz konusu görmenin nedeni, sadece belli bir vakitte gerçekleşen tecellidir. *Fütuhât-ı Mekkiyye*'nin cennet bahsinde o tecelliden söz edeceğiz. Bu, ayrım makamıdır.

Örtünün bâtınının ehli, sürekli müşahede eder. Bununla birlikte zâhirleri (görünen tarafları), sıfatlar Kürsüsünde bulunur ve bâtının müjdeleri ile nimetlenirler ki söz konusu hal, kavuşma nimetidir.

Zâlike, işaret zamirinin fail ya da faili belirsiz meful olarak değil de, müptedâ (özne) olmasındaki hikmete dikkat ediniz! Çünkü zâlike, laraybefih (onda kuşku yoktur) cümlesinin faili olamaz. Fail olsaydı, (belirtilen hükmün aksine) kuşku meydana gelirdi. Çünkü failin yeri, Lahüve'dir. Kendi niteliği olmayan bir şey, nasıl ona nispet edilebilir ki? Ayrıca Zel harfinin makamı bunu imkânsız kılar. Çünkü Zel 'Hakikatler var idi onlarla beraber başka bir şey yoktu' denilen hakikatlerdendir. Bu nedenle Zel, Elif, Dal, Ra, Ze, Vav gibi kendisinden önce gelen harflere bitişir.

Zalike için faili adlandırılmamış meful de demiyoruz. Çünkü bir şeyin meful olması için özel bir şekilde bir kelimenin onu öncelemesi gerekir. Bu konunun yeri nahivdir. Burada kitap fiilin kendisidir. Fiil hakkında ise fail veya meful denilemez. O, yani zalike lafzı, merfudur. Binaenaleyh ancak müpteda olabilir. Müptedanın anlamını ise ilk bakışta, kendisinden başkası bilemez: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Evet, Rabbimizsin, dediler.'

Şöyle iddia edilebilir: Her müptedada ibtida'nın (başlangıçın) etkileyen olması zorunludur.

Şöyle deriz: Haklısınız! Burada mübteda'da ümmü'l-kitab, yani kitabın anası amildir. Dolayısıyla o, kitapta amil olan iptidadır. Hak veya halk olarak her şeydeki amil, Rab Allah'tır. Bu nedenle Allah 'Bana ve ana babana şükret' ayetiyle dikkat çekmiş, önce şirk koşmuş, sonra 'dönüş banadır' demiş, böylece birlemiştir. O halde şükür, tefrika (ikilik, ayrım) makamındandır.

Aynı şekilde, örtüye de şükretmen gerekir, çünkü o, örtünene ulaştıran bir sebeptir. Örtünün ve senin döneceğin yer, örtülenedir. 'Herkes kendi yaratılışına göre' ulaşır.

Söylediğimiz şeyi anla, Zel ve Elif harflerinin makamının farkını ayırt et. Bununla beraber o ikisi, önce hal ve makam, ardından makam ve hal olarak mukaddes birlik mertebesinde ortaktır.

TEMBİH

('Elif-Lam-Mim, Zâlike'l-Kitab' Hakkında Sırlar Bakımından Tamamlayıcı Açıklama)

Allah bu kitap demiş, bunlar kitabın ayetleridir (tilke) dememiştir. Kitap cem' (birlik), ayetler ise tefrika (ayrım) bildirir. Zalike, tekil-müzekker, tilke tekil-müennes zamirdir. Allah 'zâlike el-kitab' ifadesiyle ilk olarak cem'in farktan önce geldiğine dikkat çekmiş, ardından farkı ayetlerde meydana getirmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, (farkı temsil eden) bütün sayılar bir sayısında toplanır. Biri çıkarttığımızda, bütün sayıların hakikati ortadan kalkar. Sayılar ortadan kalkarsa (bir ile aynı anlama gelen) Elif'in de varlıkta eseri kalmadığı gibi onları izhar ettiğimizde ise Elif de varlıkta ortaya çıkar.

İşte bir sayısının hakikatinin kendisine verdiği bu şaşırtıcı güce dikkat ediniz! Sonsuza varıncaya kadar çokluk kendisinden ortaya çıkmış, o ise zat ve isim olarak tektir.

Allah ayetlerde farkı meydana getirmiştir, bir ayette şöyle buyurur: *'Onu mübarek bir gecede indirdik.'*[249] Sonra şöyle demiş: *'O gecede her hikmetli iş ayırt edilir.'*[250] Böylece Allah her şey demek olan cem' ile başlamıştır. Allah şöyle buyurmuştur: *'Onun için levhalarda her şeyi yazdık.'*[251] Levhalarda, fark makamına, her şeyi cem makamına işaret eder. 'Öğüt ve açıklayıcı olarak.' Bu ayrıma döndürmek demektir. 'Her şeyi.' Bu ise birlik haline döndürmektir.

Genel itibarıyla her varlık, ya cem' (birlik, bütünlük) veya fark (ayrılık, ikilik) makamında bulunur: Bir varlığın bu iki hakikatten soyutlanması mümkün olmadığı gibi onları kendinde birleştirmesi de mümkün değildir. Buna göre Hak ve insan cem' makamında, âlem ise cem' haline gelmeyen ikilik makamında bulunur. Hak ikilik makamında olamayacağı gibi insan da ikilik makamında olamaz.

Allah, zatı, sıfatları ve isimleriyle daima ezelîliğinde bulunur. Onun hakkında bir hal yenilenmez ve âlemi yaratması nedeniyle daha önce sahip olmadığı bir nitelik kazanmaz. Allah, 'şimdi de' âlemi yaratmazdan önce 'bulunduğu hal üzeredir.' Hz. Peygamber 'Allah var idi. O'nunla birlikte başka bir şey yoktu' derken Hakkı nitelemiş, 'şimdi de öyledir' ifadesi hadise sokulmuş, böylece Hz. Peygamber'in söylemediği bir şey ona katılmıştır. Bu ifadeyi hadise ekleyen sûfîlerin kastı şudur: Allah için âlem yaratılmazdan önce zorunlu olan bir nitelik, âlem yaratıldıktan sonra da Allah'a aittir.

İşte kendilerini öğrenmek isteyenlere göre hakikatler de böyledir.

Binaenaleyh erillik asıldadır -ki o Âdem'dir ve zâlike ifadesidir. Dişilik ise ferdedir ve o da Havva'dır ve tilke ifadesidir.

Bu konu hakkında doyurucu açıklamayı, Kur'an'ın sırlarının bilinmesi hakkında yazdığımız *el-Cem ve't-Tafsil* adlı kitabımızda zikrettik. Buna göre, Âdem nitelikleri birleştirmek içindir. Havva ise zatları ayrıştırır. Çünkü o fiil ve ekin mahallidir. Ayetler de, hüküm ve karar mahallidir. Allah zâlike ve tilke zamirlerinin anlamını (cem' ve farkı ya da icmal ve tafsili) 'Ona hikmeti ve hitabı ayırt etme özelliği verdik' ayetinde birleştirmiştir.

Elif-Lam-Mim, harftir. Bu sayı, onların âlemlerinin bileşimidir. Üst âlemden olan Hemze, orta âlemden olan Lâm ve aşağı âlemden olan Mim. Dolayısıyla Elif-Lam-Mim berzahı ve iki dünyayı, başka bir

ifadeyle (aradaki) bağı ve iki hakikati birleştirmiştir. Bunlar, tekrarlanmaksızın lafzının harflerinin yarısı, tekrarla ise üçte biridir. Her birisi, her üçte birin üçte biridir. Bütün bunlar, *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* ve *el-Cem ve't-Tafsil* kitaplarında incelediğimiz sırlardır.

Bakara suresindeki Elif-Lam-Mim hakkında bu bölümde bu kadar açıklama yeterlidir. Bundan önce kitap ve kâtip hakkında bize tecelli eden şeyleri yazmak istemiştik. Bu konuda bize öyle korkutucu şeyler tecelli etti ki, elimizden diviti attık ve âleme kaçtık. Böylece üzerimizdeki ağırlık hafifledi. Ardından ikinci kez o tecelliden söz etmeye döndük. Bu kez engellendik. Biz de daha önce bu bölümde tekeffül ettiğimiz gibi, özetleyerek ve kısa tutarak, harf harf harflerden söz etmeye döndük.

Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.

Beşinci kısım tamamlandı. Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN ALTINCI KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

(Harfler Hakkında)

Elif Harfi

Zat Elif'i! Münezzeh oldun, acaba
(Var) Olanlarda bir hakikatin ve yerin var mı?
Dedi ki: Yok, iltifatımdan gayri, ben ise
Ebed harfiyim, ezeli içeririm
İşte ben seçilmiş zayıf kulum
Ve ben sultanım, aziz ve yüce olan

Hakikatlerden bir koku duymuş kişiye göre, Elif harf değildir. Fakat sıradan insanlar, onu harf diye isimlendirdi. Bir muhakkik Elif'in harf olduğunu söylemişse ibarede sayılabildiği için bunu söylemiştir

Elif'in makamı, cem' (birlik, toplayıcılık) makamıdır. Ona ait isim, Allah ismidir. Ona ait sıfat ise (her şeyi var etmek ve ayakta tutmak anlamındaki) kayyumluktur.

Fiil isimlerinden ona ait isimler, el-Mubdi (yaratan), el-Bâis (dirilten), el-Vâsi' (genişleten), el-Hâfiz (koruyan), el-Hâlık (yaratan), el-Bâri, el-Musavvir (suret veren), el-Rezzâk (rızık veren), el-Bâsit, el-Fettâh (açan), el-Muîz (azîz kılan), el-Muîd (geriye döndüren), er-Râfi (yükselten), el-Vâli (yöneten), el-Câmi (toplayan), el-Muğnî (zengin eden) ve en-Nâfi (fayda veren) isimleridir. Zat isimlerinden ise Allah, er-Rab (terbiye eden), ez-Zâhir (görünen, zuhur eden), el-Vâhid (Bir),

el-Evvel (İlk), el-Âhir (Son), es-Samed (Denksiz), el-Ğanî (Zengin), er-Rakîb (Gözeten), el-Mubîn (Açıklayan) ve Hak isimleridir.

Lafız harflerinden ona ait olanlar, Hemze, Lâm ve Fe'dir. Ona ait yalınlar Ze, Mim, He, Fe, Lâm ve Hemze'dir.

Ona ait mertebeler, bütün mertebelerdir. Elif altıncı mertebede ortaya çıkar. Onun otoritesi bitkilerde görünür. Bu mertebedeki kardeşleri He ve Lâm'dır. Harfler âleminin ve mertebelerinin toplamı ona aittir. Elif ne onlardan ne de onların dışındadır. O, dairenin noktası ve çevresi, âlemlerin yalını ve bileşiğidir.

Hemze

Bir hemze ki bir vakit keser, bir vakit birleştirir (vasl ve kat')
Ona komşu olan her ayrık
İşte o dehr'dir, kadri büyüktür
Örneklerin anlatamayacağı kadar yüce

Hemze, şahadet ve melekût âleminden olan harflerdendir. Çıkış yeri, boğazın bitimidir. Hemzenin sayıda bir mertebesi yoktur. Hemze'nin yalınları, Fe, Mim, Ze ve Ya'dır. Âlemi, melekût, feleği dördüncü felek, feleğinin dönüş süresi, dokuz bin senedir. Mertebesi, dördüncü, altıncı ve yedinci mertebelerdir. Otoritesi, cinlerde, bitkilerde ve cansız varlıklarda ortaya çıkar.

Ona ait harfler, He, Mim, Ze, vakfede He, vasılda Te, kesmede tenvindir. Ona ait isimler, Elif, Vav ve Ya'dır. Bunları tekrarlamaya gerek duymuyoruz. Sıfat isimlerinden ise el-Kahhâr, el-Kâhir, el-Muktedir, el-Kavî ve el-Kâdir isimlerine tahsis edilmiştir. Doğası, sıcaklık ve kuruluk, unsuru ateştir.

(Bilginler) 'Hemze bir harf midir yoksa rakamlı harflerde harfin yarısı mıdır?' diye görüş ayrılığına düşmüştür. Telaffuz edilişinde ise harf olduğunda bütün bilginler görüş birliğindedir.

He Harfi

Hüviyet He'si nicesine işaret eder
Görünüşte gizli bir hüviyete sahip herkese

Resminin (beşerî kalıntı) varlığını silmedin mi?
İlk için sonun gözleri hakikatleri ortaya çıktığında

Bilinmelidir ki, He gayb harflerinden biridir. Çıkış yeri, hançerenin sonudur. Sayısal değeri beştir. Onu ait yalın harfler, Elif, Hemze, Lâm, Fe, Mim ve Zı'dır. Onun âlemi, melekût, feleği dördüncü felektir. Feleğinin hareket süresi, dokuz bin senedir.

Ona ait tabakalar seçkinler ve seçkinlerin seçkinleridir. Mertebesi, altıncı mertebedir. Otoritesi bitkilerde ortaya çıkar. Sonuyla birlikte kendisinden sıcak ve yaş şeyler meydana gelir. Sonra, onu soğukluk ve kuruluğa çevirir.

Ona ait hareket, doğrusal ve eğri harekettir. Araf harflerindendir. Karışım sahibidir ve yetkin harflerdendir. Teklik âlemindendir.

He'nin doğası, tıpkı Utarit gibi, soğukluk, kuruluk, sıcaklık ve yaşlıktır. Büyük unsuru toprak, küçüğü havadır. Ona ait harfler, Elif ve Hemze'dir.

Ona ait zat isimleri: Allah, el-Evvel, el-Âhir, el-Mâcid, el-Mümin, el-Müheymin, el-Mütekebbir, el-Ahad ve el-Melik'tir. Ona ait sıfat isimleri, el-Muktedir ve el-Muhsî, fiil isimleri ise el-Latîf, el-Fettah, el-Mucîb, el-Mukît, el-Musavvir, el-Müzîl, el-Muiz, el-Muîd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Muntakim, el-Muksit, el-Muğnî ve el-Mâni'dir. Yolun sonu, He'ye aittir.

Ayn Harfi

Aynların aynı (hakikatlerin hakikati) yaratmanın hakikati
Tanıklık menzilinde ona bakınız!
Zatını var edene bakarken onu görürsün
Hastanın ziyaretçisinin iyiliğine baktığı gibi
Kendi ilâhından başkasına asla iltifat etmez
Ondan umar ve kullardan ummaktan sakınır

Bilinmelidir ki: Ayn, şahadet ve melekût âleminden bir harftir. Çıkış yeri, hançerenin ortasıdır. Cümlelerin sayısından ona ait (büyük cümle, küçük cümle) olanlar, yetmişin katlarıdır. Yalınları, Ye, Nun,

Elif, Hemze ve Vav'dır. Feleği, ikinci felek, feleğinin hareket süresi on bir bin senedir.

Âleminin tabakası, seçkinler ve seçkinlerin seçkinleridir. Mertebesi, beşinci mertebedir, otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar. Bütün sıcak ve yaş şeyler ondan meydana gelir. Ona ait hareket yatay harekettir. Bu hareket eğri harekettir.

Ayn, araf harflerinden birisidir, halistir (karışık değil), yetkindir. İkinci üns âlemindendir. Doğası sıcaklık ve yaşlık, ona ait harfler, Ya ve Nun'dur.

Ayn'a ait zatî isimleri el-Ğanî, el-Evvel ve el-Âhir; sıfat isimleri, el-Kavî, el-Muhsî ve el-Hayy; fiil isimleri ise en-Nasîr, en-Nâfi, el-Vâsi, el-Vehhab ve el-Vâli'dir.

Ha Harfi

(Sure başındaki) Ha-Mim'lerin Ha'sı Allah'ın surelerdeki sırrıdır
Onun hakikatini beşer fikrinden gizlemiş
Şayet oluştan ve gölgeden ayrılmışsan
Artık ruhlar ve suretler âlemine yolculuk et
Arş'ı taşıyanlara bak, kuşkusuz bakmış olursun:
Hakikatlerinin bir ölçüde gelmiş olduğunu
Senin Ha'na ait bir otorite bulursun; izzeti ise
Kendisine yaklaşılmaması, başkalardan da korkmamaktır

Ey dost, bilmelisin ki: Ha, gayb âlemindendir. Çıkış yeri, hançerenin ortası, sayısal değeri sekizdir. Ona ait yalın harfler, Elif, Hemze, Lâm, He, Fe, Mim ve Ze'dir. Âlemi melekût, feleği ikinci felek, feleğinin hareket süresi on bir bin senedir.

Ha, seçkinlerden ve seçkinlerin seçkinlerindendir. Mertebesi yedinci mertebedir. Otoritesi cansızlarda ortaya çıkar. Soğuk ve yaş her şey, ondan meydana gelir. Unsuru, sudur.

Ha'ya ait hareket, eğri harekettir. Araf harflerindendir, karışık değil-halis harftir, yetkindir, kendisine bitişeni yükseltir. Ha, üçüncü üns âlemindendir. Doğası, soğukluk ve yaşlık, ona ait harfler, Elif ve Hemze'dir.

Zat isimlerinden kendisine ait olanlar, Allah, el-Evvel, el-Âhir, el-Mümin, el-Mütekebbir, el-Mecîd, el-Müteal, el-Azîz'dir. Ona ait sıfat isimleri ise el-Muktedir ve el-Muhsî'dir. Ona ait fiil isimleri, el-Latîf, el-Fettah, el-Mubdî, el-Mucîb, el-Mukît, el-Musavvir, el-Müzîl, el-Muîz, el-Muîd, el-Muhyî, el-Mumît, el-Muntakim, el-Muksit, el-Muğnî ve el-Mâni isimleridir. Yolun başlangıcı ona aittir.

Ğayn Harfi

Ğayn hallerinde Ayn gibidir
Şu var ki tecellisi daha güçlü ve tehlikelidir
Ğayn'de en kahredici tecelli sırları bulunur
Feyzinin hakikatini bil ve gizle
Oluşunun perdesinden ona bak
En hakir, zayıf resmim hakkında, sakınarak

Allah seni kendisinden bir ruh ile desteklesin, bilmelisin ki: Ğayn şahadet ve melekût âlemindendir. Çıkış yeri, hançerenin ağza en yakın kısmıdır. Sayısal değeri, bize ve sır ehline göre, dokuz yüz, nur ehline göre bin'dir. Bütün bunlar, büyük hüküm ile yapılan hesaplamadır.

Ğayn harfinin yalınları, Ye, Nun, Elif, Hemze ve Vav'dır. Feleği ikinci felek, feleğinin hareket süresi on bir bin senedir. Ğayn, avam tabakasında belirginleşir ve ortaya çıkar, mertebesi beşinci mertebedir. Otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar.

Doğası soğukluk ve yaşlık, unsuru sudur. Soğuk-yaş her şey, ondan meydana gelir. Hareketi eğridir. Huylar, haller ve kerametler ona aittir. Halistir (karışık değil), yetkindir, çifttir ve ünsiyet verir. Zata özgü teklik, ona aittir. Harfleri, Ya ve Nun'dur. Ğayn'a ait zatî isimler, el-Ğanî, el-Evvel, el-Âlî, el-Âhir ve el-Vahid'dir. Ona ait sıfat isimleri, el-Hay, el-Muhsî ve el-Kavî'dir. Ona ait fiil isimleri, en-Nasîr, el-Vâki, el-Vâsi, el-Vâli ve el-Vekîl'dir. Ğayn, melekût âlemine mensuptur.

Hı Harfi

Hı harfi ne zaman ki yönelir veya geri döner
Sana sırlarından verir ve gecikir

Onun yüksekliği varlıkları ister; aşağısı ise
Yaratan'ı izhar edilmiş bir hikmet gereği ister
Kendi hakikatini izhar eder, zatının çizicisi olarak
Bir vakit kirlenir, sonra temizlenir
'Yaklaştırılmış cennet'ten onun adına şaşılır
Aşağı yönünde ise kızgın ateş ve alevden şaşılır

Allah seni desteklesin, bilmelisin ki: Hı gayb ve melekût âlemindendir. Çıkış yeri, hançerenin ağızdan sonra gelen kısmı, sayısal değeri altı yüzdür. Basitleri, Elif, Hemze, Lâm, Fe, He, Mim ve Ze'dir. Feleği ikinci felek, feleğinin dönüş süresi on bir bin senedir.

Hı, avamda belirginleşir ve ortaya çıkar. Mertebesi yedinci mertebedir. Otoritesi cansızlarda ortaya çıkar. Başının doğası, soğukluk ve kuruluk, bedeninin diğer kısmının doğası sıcaklık ve yaşlıktır. Büyük unsuru hava, küçük unsuru topraktır. Dört doğanın toplandığı her şey, ondan meydana gelir. Hareketi, eğridir. Haller, huylar ve kerametler ona aittir. Karışıktır, yetkindir. Ona bitişen herkesi kendisine yükseltir. Üçlüdür, ünsiyet verir ve tek alâmeti vardır. Ona ait harfler, Hemze ve Elif'tir.

Hı'ya ait zat, sıfat ve fiil isimleri, başında Ze ve Mim harfleri bulunan bütün isimlerdir. Misal olarak el-Melik, el-Muktedir, el-Muiz isimlerini verebiliriz. Ya da el-Hâdi gibi başında He veya el-Fettâh gibi başında Fe veya el-Latîf gibi Lâm veya el-Evvel gibi başında Hemze bulunan isimler Hı'ya ait isimlerdir.

Kaf Harfi

Kaf harfinin yetkinlik sırrı başındadır
Arapların ilimleri onun çapının başlangıç yeridir
Özlem, onu över ve görünmezliğini
Yarısına, görünen yönünü ise diğer yarısına koyar
Onun hilal gibi olan eğrisine bakınız
Dolunay gibi olan başının şekline bakınız
İlke olan başka bir yaratılışa şaşılır
Onun ilkesinin ilkesi ve asrının ilkesine

Allah bizi ve seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki: Kaf, şahadet ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, dilin sonundan genzin üzerine doğrudur. Sayısal değeri, yüzdür. Yalınları Elif, Fe, Hemze ve Lâm'dır. Feleği ikinci felek, feleğinin hareket süresi, on bir bin senedir. Seçkinlerde ve seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşir ve ortaya çıkar. Mertebesi dördüncü mertebedir. Otoritesi cinlerde ortaya çıkar. Doğası ilk analardır. Sonu sıcak-kuru, diğer kısımları soğuk ve yaştır.

Unsuru su ve ateştir. İnsan ve Anka ondan var olur. Haller, ona aittir. Hareketi karışıktır. Ünsiyet verir, çifttir. Alâmeti, ortaktır. Kendisine ait harfler, Elif ve Fe'dir.

Farklı mertebelerine göre (zat, sıfat ve fiil isimleri) Kaf harfine ait isimler ise başında yalın harflerinden birisinin bulunduğu isimlerdir. Sırlar ehline göre zat, nurlar ehline göre ise zat ve sıfatlar Kaf harfine aittir.

Kef Harfi

Ümit Kef'i celâli müşahede eder
İhsam müşahede eden korku Kef'inden
Kabz ve bast'a bak!
Birisi sana ayrılmayı, öteki kavuşmayı verir
Allah birine celâlini göstermiş
Diğerine ise ufkundan cemâlini gösterir

Allah bizi ve seni desteklesin, bilmelisin ki: Kef, gayb ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, daha önce zikredilmiş Kaf'ın mahreciyle aynı, fakat ondan daha aşağıdadır. Sayısal değeri yirmidir. Yalınları, Elif, Fe, Hemze ve Lâm'dır. Feleği, ikinci felek, feleğinin hareket süresi ise on bir bin senedir. Seçkinlerde ve seçkinlerin seçkinlerinde ortaya çıkar. Mertebesi dördüncü mertebedir. Otoritesi cinlerde gözükür. Sıcak ve kuru her şey, ondan meydana gelmiştir. Unsuru su, doğası sıcaklık ve kuruluktur. Makamı başlangıç, hareketi karışıktır.

Kef, Araf (harflerinden) birisidir. Saftır, yetkindir. Kendisine bitişen nur ehline göre yükselirken, sır ehline göre yükselmez. Tekildir, korkutucudur (ünsiyet özelliğinden yoksundur). Ona ait harfler, Kaf

harfine ait harflerdir. Ona ait isimler ise başında Kef'in yalın harflerinden (Elif, Fe, Hemze ve Lâm) birisinin bulunduğu her isimdir.

Dat Harfi

Dat'ta bir sır var ki, söylenmesi mubah olsaydı
Allah'ın ceberutundaki sırrını öğrenirdin
Ona bir olarak bak ve onun yetkinliği
Rahmetinin mertebesinde başkasındandır
İmamı ise öyle bir lafız ki, varlığıyla
Rahman onu melekûtundan geceleyin yürütür

Allah bizi ve seni desteklesin, bilmelisin ki: Dat şahadet ve ceberut harflerinden birisidir. Çıkış yeri, dilin ön ucu ile azı dişlerinin arsındadır. Sayısal değeri, bize göre doksan, nur ehline göre sekiz yüzdür. Yalınları, Elif, Dal, Hemze, Lâm ve Fe'dir. Feleği ikinci felek, feleğinin hareketi, on bir bin senedir. Avamda belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun ortası, ona aittir. Mertebesi beşinci mertebedir. Otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar.

Doğası soğukluk ve yaşlık, unsuru sudur. Soğuk ve yaş her şey ondan var olur. Hareketi karışıktır. Huylar, haller ve kerametler ona aittir. Saftır, yetkindir, çifttir ve ünsiyet verir. Birlik alâmetidir. Ona ait harfler, Elif ve Dal'dır. Ona ait isimler, özetlemek istediğimiz için, kendisinden önceki harfte bildirdiklerimizdir.

Allah yardımcı ve yol göstericidir.

Cim Harfi

Cim ona kavuşmak isteyeni yükseltir
İyilerin ve hayırlıların müşahede mertebelerine
Şu halde o bir köle-kulcağızdır; ne var ki
Başkasını tercih etmenin hakikatiyle tahakkuk etmiş
Bitim yeriyle taptığına yönelir
Başıyla eserler üzerinde yürür
O bilinen üç hakikattendir

Mizacı ise soğuk ve ateşin alevidir

Allah bizi ve seni desteklesin, bilmelisin ki: Cim, şahadet ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, damakla dilin ortasıdır. Sayısal değeri üçtür. Yalınları, Ye, Mim, Elif ve Hemze'dir. Feleği ikinci felek, feleğinin dönme süresi on bir bin senedir. Avamda belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun ortası, Cim'e aittir. Mertebesi dördüncü mertebedir. Otoritesi cinlerde ortaya çıkar. Bedeni soğuk ve kuru, başı sıcak ve kurudur. Doğası soğukluk, sıcaklık ve kuruluk, büyük unsuru toprak, küçüğü ise ateştir. Doğasına benzeyen her şey ondan meydana gelmiştir. Hareketi eğridir.

Hakikatler, makamlar ve münazeleler (karşılıklı inişler) Cim'e aittir. Karışıktır ve yetkindir. Kendisine ulaşan kişiyi yükseltir. Nur ehli ve sır ehli bu görüştedir. Kûfeliler ise böyle düşünmez. Üçlüdür, ünsiyet verir. Alâmeti, tekliktir. Ona ait harfler, Ya ve Mim'dir. İsimlerden Cim'e ait olanlar ise daha önce belirttiklerimizdir (yani, başında Cim'in basitleri olan Ye, Mim, Elif ve Hemze harflerinin bulunduğu isimlerdir).

Şın Harfi

Düşünen kimse için Şın'da üç sır var
Bir gün ona ulaşan herkes kuşkusuz ermiştir
Sana zatını ve cisimleri durağan olarak verir
Emin bir kalbe onunla indiği vakit
İnsanlar onun içerdiği sırrı görseydi
Dolunayın silinmesiyle hilâlin tamamlandığını görürdü

Allah bizi ve seni düşünce ve anlayış bakımından desteklesin, bilmelisin ki: Şın, gayb ve ceberutun orta âlemindendir. Çıkış yeri, Cim harfiyle aynıdır. Sayısal değeri, bize göre bin, nur ehline göre üç yüz dür. Yalınları, Ye, Nun, Elif, Hemze ve Vav'dır. Feleği ikinci felek, dönüş süresi daha önce belirtilmişti. Bu harf, avamda belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun ortası ona aittir. Mertebesi beşinci mertebe, otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar.

Şın harfinin doğası kuru ve yaş, unsuru sudur. Doğasına benzeyen her şey, kendisinden meydana gelmiştir. Hareketi karmadır, yetkindir saftır, çifttir ve ünsiyet verir. Zat, sıfatlar ve fiiller ona aittir. Ona ait harfler Ya ve Nun, isimler ise daha önce belirttiğimiz şekildedir (başında basitleri olan Ye, Nun, Elif, Hemze ve Vav harfleri bulunan isimler). Huylar, haller ve kerametler bu harfe aittir.

Ya Harfi

Risâlet Ya'sı yerde zuhur etmiş bir harftir
Ulvî âlemde barınan Vav gibi
O gölgeleri olmayan cisimlere yardımcıdır
O suretlere sarılmış yardımcıdır
Hikmetiyle sizi çağırmak isterse
Okur ve surelerin harflerinin sırrını dinler

Allah bizi ve seni kendinden bir ruh ile desteklesin, bilmelisin ki: Ya şahadet ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, Şın harfinin mahreciyle aynıdır. Sayısal değeri on iki felek karşısında (büyük cümleye göre) on, yedi felek karşısında (küçük cümle) ise birdir. Yalınları, Elif, Hemze, Lâm, Fe, He, Mim, Ze'dir. Feleği ikinci felektir ki, bu feleğin hareket süresi de daha önce zikredilmişti.

Ye, seçkinlerde ve seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ve yedinci mertebe ona aittir. Otoritesi cansızlarda ortaya çıkar. Doğası ilk analardır. Büyük unsuru ateş, küçüğü sudur. Canlılar ondan meydana gelir. Hareketi karışıktır. Hakikatler, makamlar ve münâzeleler ona aittir.

Ye, karışıktır, yetkindir, dörtlüdür, ünsiyet verir. Ona ait harfler, Elif ve Hemze, ona ait isimler ise daha önce zikredildiği tarzdaki isimlerdir.

Lâm Harfi

Lâm yüce ve mukaddes ezele aittir
Makamı yüce, heybetli ve nefistir
Ne zaman kalksa zatı var edeni izhar eder

Ne zaman otursa oluş âlemini izhar eder
Sana ruh olarak üç hakikati verir
İpek elbiseler içinde yürür ve caka satar

Allah bizi ve seni Ruhu'l-Kuds ile desteklesin, bilmelisin ki: Lâm, şahadet ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, dilin ucundan bitimine kadar olan yerdir. Sayısal değeri on iki feleğe göre otuz, yedi feleğe göre ise üçtür. Yalınları Elif, Mim, Hemze, Fe ve Ya'dır. Feleği ikinci felek, feleğinin hareket süresi ise daha önce zikredilmişti.

Lam, seçkinlerde ve seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi seçkinlerdir, otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar. Doğası sıcaklık, kuruluk ve soğukluktur. Büyük unsuru ateş, küçüğü ise topraktır. Doğasına benzeyen her şey, kendisinden meydana gelir. Hareketi doğrusal ve karışıktır.

Lam, Araf harfidir. Karışıktır, yetkindir, tekildir ve ürkütücüdür. Ona ait harfler, Elif ve Mim, isimlerden kendisine ait olanlar ise daha önce belirttiğimiz şekildeki isimlerdir.

Ra Harfi

Muhabbet Ra'sı vuslat makamında
Hiçbir zaman nimet verenin evinde mahrum olmayacak
Bir vakit der ki: Ben tekim, görmem
Başkasını; bir vakit der ki: Ey bilinmeyen 'ben'
Senin kalbin de Rabbinin katında böyle olsaydı
Sen de en yetkin sevgili ve yakın kişi olurdun

Allah bizi ve seni kendisinden bir ruh ile desteklesin, bilmelisin ki: Ra, şahadet ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, dilin yüzeyinden ve ön dişlerin üzerindendir.

Sayısal değeri on iki felekte İki yüz, yedi felekte ise ikidir. Yalınları Elif, Hemze, Lâm, Fe, He, Mim, Ze'dir. Feleği ikinci felek, feleğinin hareket süresi ise malumdur. Yolun sonu ona aittir. Doğası, sıcaklık ve kuruluk, unsuru ise ateştir. Doğasına benzeyen her şey ondan meydana gelir. Hareketi karışıktır. Araf harfidir. Saftır (karışık değil, halis), eksiktir, mukaddestir, çifttir, ünsiyet verir.

Ona ait harfler, Elif ve Hemze'dir. Ona ait isimler ise daha önce belirttiğimiz tarzdaki isimlerdir (başında Elif, Hemze, Lâm, Fe, He, Me, Ze harflerinden birisi olan zat, sıfat ve fiil isimleri.)

Nun Harfi

Varlık Nun'unun noktası delâlet eder
Bir hakikat olarak mabuduna
Onun varlığı mabudun cömertliğinden ve bereketindendir
Bütün yüceler o noktanın cömertliğindendir
Gözünle onun varlık hakikatinin yarısına bak
Bulunmayan yönünü (diğer yarısına) öğrenirsin

Allah kalpleri ruhlarla desteklesin, bilmelisin ki: Nun, mülk ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, dilin ucundan ve ön dişlerin üzerindendir. Sayısal değeri, elli beştir. Yalınları Vav ve Elif, feleği ikinci felek, hareket süresi ise daha önce belirtilmişti. Seçkinlerde ve seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir.

Nun'un mertebesi, münezzeh ikinci mertebedir. Otoritesi ilâhî mertebede ortaya çıkar. Doğası soğukluk ve kuruluk, unsuru topraktır. Doğasına benzeyen her şey, ondan meydana gelir. Hareketi karışıktır. Huylar, haller ve kerametler ona aittir. Saftır, eksiktir ve ürkütücüdür. Zat ona aittir. Harflerden kendisine ait olan, Vav harfidir. İsimlerden ise daha önce belirtildiği tarzdaki (başında Elif ve Vav harflerinden birisi bulunan zat, sıfat ve fiil) isimlerdir.

Tı Harfi

Tı'da beş saklı sır var
Birisi: Hükümdarda mülkün hakikati
Ve yaratılmıştaki Hak; sırlar nâiptir
Nur narda (ateş), insan melektedir
İşte bunlar beştir; bunlarla ilgilenirsen
Geminin felekte bulunduğunu anlarsın

Allah bizi kendisiyle desteklesin, bilmelisin ki: Tı, mülk ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, dilin ucundan ve ön dişlerin kökündendir. Sayısal değeri dokuzdur. Yalınları Elif, Hemze, Lâm, Fe, Mim, Ze ve He'dir. Feleği ikinci felek, feleğinin süresi, daha önce zikredilmişti. Seçkinlerde ve seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi yedinci mertebe, otoritesi ise cansız varlıklarda ortaya çıkar. Doğası, soğukluk ve yaşlık, unsuru sudur. Doğasına benzer her şey, ondan meydana gelir.

Tı'nın hareketi, nurlar ehline göre, doğrusal, sır ehline göre eğik, bize ve tahkik ehline göre ise doğrusal ve eğiktir. Araf ona aittir. Saftır, yetkindir, çifttir, ünsiyet verir. Ona ait harfler Elif ve Hemze, ona ait isimler ise daha önce belirtildiği gibi (başında Elif, Hemze, Lâm, Fe, Mim, Ze ve He harflerinden birisi bulunan zat, sıfat ve fiil) isimleridir.

Dal Harfi

Dal oluş âlemindendir ki, oluş âlemi
Oluştan intikal etmiştir; ne hakikati ne eseri vardır
Hakikatleri her göz sahibinin göremeyeceği kadar yücedir
Beşerin ulaşmasından onu tenzih ederim
Onda devam vardır; Hakkın cömertliği ise onun menzilidir
Çiftler ondadır, ayetler ve sureler ondadır

Allah bizi isimleriyle desteklesin, bilmelisin ki: Dal mülk ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, Tı harfinin çıkış yeriyle aynıdır. Sayısal değeri dörttür. Yalınları Elif, Lâm, Hemze, Fe ve Mim'dir. Feleği birinci felek, feleğinin hareket süresi ise on iki bin senedir. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi beşinci mertebe, otoritesi ise hayvanlarda ortaya çıkar. Doğası soğukluk ve kuruluk, unsuru topraktır. Doğasına benzer şeyler ondan var olur. Dal'ın hareketi, nur ve sır ehline göre karışıktır. Araf ona aittir, saftır, eksiktir, mukaddestir, çifttir, ünsiyet verir. Ona ait harf, Lâm'dır. Ona ait isimler, daha önce belirtildiği tarzda (başında Dal harfinin basitleri olan Elif, Lâm, Hemze, Fe ve Mim'den birisi bulunan zat, sıfat ve fiil) isimlerdir.

Te Harfi

Te, bazen görünür, bazen gizlenir
Onun kavmin varlığından payı renkten renge girmedir
Mertebesi zat ve sıfatları kuşatır
Onun fiil mertebesinde temkini yoktur
Ortaya çıkar, böylece sırlarından gariplikler izhar eder
Mülkü ise Levh, Kalemler ve Nun'dur (Nun suresi)
Gece (Leyl suresi), güneş (Şems suresi), daha yüce (A'la suresi), zatındaki yıldız (Târık suresi) ise
Kuşluk vakti, açılma (İnşirah suresi) ve incirdir (Tîn suresi)

Ey samimi dost, bilmelisin ki: Te, gayb ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, Dal ve Ti'nın mahrecidir. Sayısal değeri dört yüz dörttür. Yalınları Elif, Hemze, Lâm, Fe, He, Mim, Ze'dir. Feleği birinci felek, dönme süresi ise daha önce belirtildiği kadardır.

Te, seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşir ve ortaya çıkar. Mertebesi yedinci mertebedir, otoritesi ise cansızlarda ortaya çıkar. Doğası soğukluk ve kuruluk, unsuru ise topraktır. Doğasına benzer her şey ondan var olmuştur. Huylar, haller ve kerametler kendisine aittir. Saftır, yetkindir, dörtlüdür, ünsiyet verir. Zat ve sıfatlar ona ait olduğu gibi kendisine ait harfler, Elif ve Hemze, isimler ise belirtilen tarzdaki isimlerdir.

Sad Harfi

Sad harfinde uyuyan kalbe ait bir nur vardır, onu gözler
Uyurken; uykusuzluk perdesi o sırrı gizler
Uyu, çünkü secdesinin nurunu algılayacaksın
Gönlünü aydınlatır, sırlar ise onu gözetler
İşte bu nur, şükür nurudur, artık gözle
Şükredileni; o, adetler üzere onu takip eder

Ey samimi dost bilmelisin ki, Sad harfi, gayb ve ceberut âlemindendir. Çıkış yeri, dilin iki ucu ile alt ön dişlerin biraz üstünün arasın-

dadır. Sayısal değeri bize göre altmış, nur ehli'ne göre, doksandır. Yalınları Elif, Dal, Hemze, Lâm, Fe'dir. Feleği birinci felek, dönme süresi, daha önce belirtildiği gibidir.

Bu harf, seçkinlerde ve seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun başı ona aittir. Mertebesi beşinci mertebedir, otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar. Doğası, sıcaklık ve yaşlık, unsuru havadır. Doğasına benzer her şey, ondan var olmuştur. Sad harfinin hareketi karışık, bilinmezdir. Araf ona aittir, saftır, yetkindir, çifttir, ünsiyet verir.

Ona ait harfler Elif ve Dal, isimlerden ise daha önce belirtilen tarzdaki isimlerdir (başında Elif, Dal, Hemze, Lâm, Fe harflerinden birisi bulunan zat, sıfat ve fiil isimleri).

***

Sonra, bilinmelidir ki: Sad harfinin sırrına ancak uykuda ulaşılabileceğini belirttim. Çünkü ben o sırra uykuda ulaştığım gibi Hak da, onun sırrının (bilgisini) bana uykuda verdi. Bu nedenle onun hakkında böyle hüküm verdim. Yoksa onun hakikati öyle değildir. Allah onun sırrını uyku ve uyanıklıkta verebilir.

Bu harfin sırrını yazdım ve hızlı yazmam nedeniyle yazıda ortaya çıkan sorunları düzeltmem ve tashih etmem için bir arkadaşıma harflerin sırları bölümünü kendime okuttum. Okuma Sad harfine geldiğinde, dostlarıma bu harf hakkında yaşadığım tecrübeyi anlattım, uykunun o harfin sırrına ulaşmak için şart olmadığını, fakat benim onu uykuda öğrendiğimi belirttim. Böylece kendi halimi niteledim. Ardından cemaat dağıldı.

Ertesi gün cumartesi olunca, adet üzere Mescid-i Haram'da Kâbe-i Muazzama'nın Rükn-i Yemanî tarafında mecliste oturduk. Şeyh-fakih, komşu Ebû Yahya Bebker b. Ebû Abdullah el-Haşimî et-Tüveytinî et-Trablusî (r.a) de bizimle beraberdi. O da kendi âdetince Mescid-i Haram'a gelmişti. Okumayı tamamladığımızda bana şöyle dedi:

-Dün gece bir rüya gördüm. Ben ayağa kalkmış, sen ise sırt üstü uzanmış, Sad harfini anlatıyormuşsun. Ben de sana irticalen şu mısraı okudum:

Sad şerefli bir harftir

Sad, sad içinde daha doğrudur/güçlüdür
Bunun üzerine sen de bana uykuda şöyle dedin:
-Delilin nedir?
Şöyle yanıt verdim:

Çünkü Sad dönmenin şeklidir.
Dönüşten daha önce bir şey yoktur.

Ardından uyandım.'

Bu rüyada verdiği yanıtla sevinmiş olduğumu anlattı. Rüyasını tamamlayınca, hakkımda görmüş olduğu bu rüya ve (rüyada benim) uzanış tarzım nedeniyle sevindim. Çünkü o, Peygamberlerin uzanma tarzıdır. Söz konusu uzanış, işini bitirip istirahat eden ve karşılıklılık halinde göğün haberlerinden gelecek şeylere hazırlanmış kimsenin dinlenme tarzıdır.

Bilinmelidir ki: Sad harfi, doğruluk, sakınma ve suret harflerinden birisidir. Şekli yuvarlaktır ve bütün şekilleri kabul edicidir. Onda garip sırlar vardır. Arkadaşımın -gözü aydın olsun- rüyasında bir önceki gün mecliste dostlara anlattığım halimi keşf etmesine şaşırdım. *'Biz bunu onun adına örttük, bizim katımızda yakınlık ve güzel varış vardır.'*[252]

Sad harfi, değerli yüce bir harftir. Allah cevâmiu'l-kelim-ki o en yüksek şeref mertebesinde Muhammedî makamdır- makamını zikrederken övgü maksadıyla bu harfe yemin etmiştir. Söz konusu sure (Sad suresi) peygamberlerin niteliklerini, âlemlerin bütün gizli sırlarını, ayetlerini ve garipliklerini içerir.

Bu surede bir takım sırlar bulunduğu gibi arkadaşımın gördüğü rüyada da bir takım sırlar vardır. Binaenaleyh söz konusu sırlar pek çok hayra delâlet eder ki, rüya gören veya gösterilen ve rüyada Allah katından bir şeyler müşahede ettirilen herkes onlara ulaşır. Her iki kişi için de bu surede zikredilen peygamberlerin bereketleri meydana gelir. İnkârcı düşmanlara bu surede bulunan -müminlere değil- kötülükler ulaşır. Allah'tan dünya ve ahirette bizim adımıza ve müminler adına afiyet dileriz.

Arkadaşımın gördüğü, gerçek bir rüya ve Allah'ın bize rüyayı görenin vasıtasıyla ulaştırdığı sırlardı. Rüyayı gören dostumuz Ebû Yahya

uyandığında rüyada bana okuduğu iki mısraı tamamladığını söyledi. Ben de rüyanın ardından ve bu harfte yazayım diye o şiiri göndermesini istirham ettim. Çünkü o şiir, arkadaşımın uykusunda görmüş olduğu ruhanî hakikatin yardımındandır. Ben de o ikisini ayırmak istemedim. Bu nedenle arkadaşımız Ebû Abdullah Muhammed b. Halid et-Tilimsanî'yi kendisiyle birlikte gönderdim. O da şiiri bana getirdi:

Sad kıymetli bir harftir,
Sad içinde Sad ise daha doğrudur (ya da sağlam).
Dersen ki: Delilin nedir? Onu bulurum
Kalbin içinde asılı olarak
Çünkü o dönüşün şeklidir.
Dönüşten daha önce olan ise yok
Bu gösterir ki: kuşkusuz ben
Yolda muvaffak olmuşum
Allah uğrundaki kastımı gerçekleştirmişim
Hak, Hak ile amaçlanır
Deryada derinlik varsa
Kalbin sahili daha derindir
Senin kalbin benden daralmışsa,
Başkasının kalbi daha dardır
Karunluğu bırak, kabul et
Tasadduk eden arkadaştan
Muhalif olma, bedbaht olursun
Benim katımda kalp asılıdır
Onu aç, onu yar et ve de
Tam öğrendiğin fiili yap
Ey kalbi katılaşmış kişi
Kalbinin kapısı ne zamana kadar kapalı kalacak?
Senden başkasının fiili saftır
Senin fiilinin yüzü ise mavidir
Biz öyle yumuşak davrandık ki
Yumuşaklıkta yumuşaklık daha iyidir

Şayet gelirsen, sana giydiririz
Azat edilmiş lütuf elbisesini
Cerîr gibi olmayasın
Çünkü hala Ferezdek'i hicvediyor
Sen benim övgümü söyle
Çünkü benim övgüm
Güneşin doğduğu yerden daha parlaktır
Ben zatı gereği varlığım
Gerçek varlık benimdir
Bir kayıt ve koşul olmaksızın; tıpkı ilmim gibi
Hakikatte o da mutlaktır
Görmez misin, (satrançta) şaha
Bir piyon tuzak kurar
Benim hakkımda bir görüş söyleyen
Bu görüş söyleyen kişi ahmaktır
Bir vehim nedeniyle sayıklar,
Onun yapmacık konuştuğunu görürsün
Herhangi bir insan bir söz söylese
Zikir o sözden daha doğrudur
Ben Arş sahibi muktedir olanım
Yok olmam ve yaratırım
Yaratıklara elçilerimi gönderdim
Ahmed de doğruyu getirdi
Doğrulukla benim adıma mücadele etti.
Bazen korkuttu ve ürküttü
Uğrumda düşmanlarla savaşarak
Bölünmelere karşı nasihat ederek
Kulumla onlara yardım etmeseydim.
Boğulmayacak olanı boğmuş olurdun
Kuşkusuz gökler ve yer
Azabımdan parçalanır ve ayrışır.
Siz itaat ederseniz, kuşkusuz ben

Ayrışan şeyi kaynaştırırım
Hepsini ebedîlik cennetinde topla
Hoş kokan bahçeler içinde
Bütün kalpler bu haldedir
Ben Allah, harekete geçiririm
(Rüyamda Sad harfinin özelliklerini görünce) uykudan kalktım.
Dinlenmeyi bıraktım.

Ze Harfi

Ze'de bir sır var ki anlamını iyice araştırdığında
İşin ruhunun hakikati onu söyler hale gelir
Hikmetiyle bir kalbe tecelli ettiğinde
Tenzih halinden fena halinde, onu müstağni kılar
O halde münezzeh zatın harflerinde yoktur
O'ndan başka, bilgiyi tahkik eden ya da onu bilebilen

Allah seni ezel ruhu ile desteklesin, bilmelisin ki: Ze şehadet, ceberut ve kahır âlemindendir. Çıkış yeri, Sad ve Sin ile aynıdır. Sayısal değeri, yedidir. Yalınları Elif, Ye, Hemze, Lâm ve Fe'dir. Feleği, birinci felek, feleğinin hareketi süresi ise daha önce zikredilmişti. Z harfi, seçkinlerin seçkinlerinin özünde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi beşinci mertebedir. Otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar. Doğası, sıcaklık ve kuruluk, unsuru ateştir. Doğasına benzer her şey, ondan meydana gelir. Hareketi karışıktır. Ahlâk, hal ve kerametler ona aittir. Saftır, eksiktir, mukaddestir, çifttir, ünsiyet verir. Kendisine ait harfler Elif ve Ye, ona ait isimler ise daha önce belirtilen tarzda (baş harfinde Ze'nin basitleri olan Elif, Ye, Hemze, Lâm ve Fe harflerinden birisinin bulunduğu zat, sıfat ve fiil) isimlerdir.

Sin Harfi

Sin'de varlığın dört sırrı bulunur
Tahakkuk ve en yüce makam ona aittir
Kendisiyle ortaya çıkar, gayb âleminden

Güneşlerini örten oluşun eserleri

Bilinmelidir ki: Sin, gayb, ceberut ve lütuf âlemindendir. Çıkış yeri, Sad ve Ze'nin mahreciyle aynıdır. Sayısal değeri, nur ehline göre altmış, bize göre ise üç yüz üçtür. Yalınları Ye, Nun, Elif, Hemze ve Vav'dır. Feleği birinci felek, feleğinin devri daha önce zikredilmişti.

Sin, seçkinlerde, seçkinlerin seçkinlerinde, seçkinlerin seçkinlerinin özünde, seçkinlerin seçkinlerinin özünün özünde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi beşinci mertebedir. Otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar. Doğası sıcaklık ve kuruluk, unsuru ise ateştir. Doğasına benzer her şey ondan meydana gelir. Hareketi karışıktır. Araf, ona aittir. Saftır, yetkindir, çifttir, ünsiyet verir. Sin harfine ait harfler Ya ve Nun, ilâhî isimler ise daha önce belirtildiği tarzdaki isimlerdir.

Zı Harfi

Zı'da altı saklı sır vardır ki
Gizlidirler; onlar yaratıklarca bilinmez
Mecazen bilinebilir; ihsanıyla cömertlik yaptığında
Hakikatin zuhurunda onun güzelliği görünür
İlâh'tan umar ve adaletinden korkar
Oluşundan gizlenirse
Hiçbir varlık ortaya çıkmaz

Ey akıllı kişi bilmelisin ki: Zı, şehadet, ceberut ve kahır âlemindendir. Çıkış yeri, dilin iki ucu ile dişlerin uçları arasındadır. Sayısal değeri bize göre sekiz yüz sekiz, nur ehline göre ise dokuz yüzdür. Yalınları Elif, Lâm, Hemze, Fe, He, Mim ve Ze'dir. Feleği birinci felek, dönüş süresi daha önce zikredilmiştir.

Zı harfi, seçkinlerin seçkinlerinin özünde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi yedinci mertebedir. Otoritesi cansızlarda ortaya çıkar. Dairesinin doğası, soğuk ve yaş, boyunun doğası ise sıcak ve yaştır. Sıcaklık ve soğukluk ve yaşlık ona aittir.

Zı harfinin büyük unsuru su, küçük unsuru havadır. Doğasına benzer her şey ondan meydana gelir. Hareketi karışıktır. Huylar, haller ve kerametler ona aittir, karışıktır, yetkindir, çifttir, ünsiyet verir. Zat ona aittir.

Kendisine ait harfler Elif, Hemze, ona ait isimler ise daha önce belirtildiği tarzdaki (başında Elif, Lâm, Hemze, Fe, He, Mim ve Ze harfleri bulunan) isimlerdir.

Zel Harfi

Zel bazen bedenime iner
İstemeden; bazen ise nefsime iner
İsteyerek; bundan ve ondan kaybolur
Artık kimse üzerinde değerli bir eseri görünmez
O benzeri gibinin olmadığı önderdir
İsimleri el-Vâhid ve es-Samed diye onu çağırır

Ey imam, bilmelisin ki: Zel harfi, şehadet, ceberut ve kahır âlemindendir. Çıkış yeri, Zı harfinin çıkış yeriyle aynıdır. Sayısal değeri yedi yüz yedidir. Yalınları Elif, Lâm, Hemze, Fe ve Mim'dir. Feleği birinci felek, hareket süresi ise daha önce zikredilmişti. Avamda belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun ortası ona aittir, mertebesi beşinci mertebe, otoritesi hayvanlarda ortaya çıkar. Doğası sıcaklık ve yaşlık, unsuru havadır. Doğasına benzer her şey, ondan meydana gelir. Hareketi eğri, karışıktır. Huylar, haller ve kerametler ona aittir. Saftır, yetkindir, mukaddestir, çifttir, ünsiyet verir. Zat ona aittir. Kendisine ait harfler Elif ve Lâm, isimler ise daha önce belirtilen tarzdaki isimlerdir.

Se Harfi

Se'nin zatî özellikleri yücedir
Nitelikte ve fiilde; kalemler onları yazar.
Tek başına zat sırrıyla tecelli ederse
Birinci günde (Pazar); halk ona ibadet eder
Nitelik sırrıyla sabit olarak tecelli ederse

İkinci gün, niteliği kendisini över.
Fiil sırrıyla tecelli ederse
Üçüncü gününde, âlem onu mutlu eder

Ey efendi bilmelisin ki: Se gayb, ceberut ve lütuf âlemindendir. Çıkış yeri, Zı ve Zel harfinin mahreciyle aynıdır. Sayısal değeri beş yüz beştir. Yalınları Elif, Hemze, Lâm, Fe, He, Mim ve Ze'dir. Feleği birinci felek, dönüş süresi ise daha önce zikredilmişti.

Se seçkinlerin seçkinlerinin özünde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi yedinci mertebe, otoritesi ise cansız varlıklarda ortaya çıkar. Doğası soğukluk ve kuruluk, unsuru topraktır. Doğasına benzer her şey, ondan meydana gelir. Hareketi karışıktır, huylar, haller ve kerametler kendisine aittir. Saftır, yetkindir, dörtgendir, ünsiyet verir. Zat, sıfat ve fiiller ona aittir. Kendisine ait harfler Elif ve Hemze, ona ait isimler ise daha önce zikredildiği tarzdaki isimlerdir

Fe Harfi

Fe tahkik âlemindendir, hatırla
Ondan başkasına bak, bir ölçüye göre gelir
Onun Ya ile varlıkta bir karışımı vardır
Karışım ile Haktan ve beşerden çözülmez
Ya'nın kavuşmasını kesersen, ona yaklaşır
Çeşitli bakımlardan ruhlar ve suretler âlemi

Allah ilâhî kalbi desteklesin, bilmelisin ki: Fe harfi şehadet, ceberut, gayb ve lütuf âlemindendir. Çıkış yeri, alt dudağın içinden ve ön dişlerin uçlarındandır. Sayısal değeri, seksen sekizdir. Yalınları Elif, Hemze, Lâm, Fe, Mim, Ze'dir. Feleği birinci felek, dönüş süresi ise daha önce zikredilmişti.

Fe, seçkinlerde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi yedinci mertebedir. Otoritesi, cansız varlıklarda ortaya çıkar. Başının doğası sıcaklık ve yaşlık, bedeninin diğer kısmının doğası ise soğuk ve yaşlıktır.

Binaenaleyh onun doğası, sıcaklık, soğukluk ve yaşlıktır. Büyük unsuru su, küçüğü havadır. Doğasına benzer her şey, ondan meydana gelir. Hareketi karışıktır. Sır ehline göre, hakikatler, makamlar ve münazeleler ona aittir. Nur ehline göre ise haller, huylar ve kerametler ona aittir. Karışıktır, yetkindir, tekildir, çifttir, ünsiyet verir-ürkütücüdür. Zat ona aittir. Harfleri Elif ve Hemze, ona ait isimler ise daha önce belirtildiği tarzdaki (başında Elif, Hemze, Lâm, F, Mim, Z harflerinden birisi bulunan zat, sıfat ve fiil) isimlerdir.

Ba Harfi

Arif Şiblî için Ba muteberdir
Noktasında ise kalp için bir hatırlatıcı vardır
Yüksek ubudiyet sırrı, ona karışmıştır
Bu nedenle Hakkın naibi oldu, dikkat ediniz!
'Adı ile (bi-ismi)' ifadesinden hakikati düşünülmez mi?
Çünkü Ba onun yerini alır, işte bu ölçüdür

Ey yüce dost, bilmelisin ki: Ba harfi, mülk, şehadet ve kahır âlemindendir. Çıkış yeri, iki dudaktandır. Sayısal değeri ikidir. Yalınları Elif, Hemze, Lâm, Fe, He, Mim, Ze'dir. Feleği birinci felek, dönüş süresi ise daha önce zikredilmişti. Seçkinlerin özünde ve seçkinlerin seçkinlerinde belirginleşir. Yolun başı ve sonu ona aittir. Mertebesi yedinci mertebedir. Otoritesi cansızlarda ortaya çıkar. Doğası, sıcaklık ve kuruluk, unsuru ateştir. Doğasına benzer her şey, ondan var olur. Hareketi karışıktır. Haller, makamlar ve münazeleler ona aittir. Saftır, yetkindir, dörtgendir, ünsiyet verir. Zat kendisine aittir, harflerden ise Elif ve Hemze ona aittir. Ona ait isimler, daha önce zikredildiği tarzdaki isimler Ba'ya aittir.

Mim Harfi

Mim Nun gibidir, sırlarını incelersen
Oluşun gayesinde, hakikat olarak ve başlangıçlarda
O halde Nun Hak için, kerim Mim ise benim içindir
Başlangıç için başlangıç, gayeler için gayeler

Şu halde Nun'un berzahı bilgilerindeki ruhtur
Mim'in berzahı ise yaratıklarda Rab'tir

el-Mümin, Allah yardım etsin, bilmelisin ki: Mim, mülk, şehadet ve kahır âlemindendir. Çıkış yeri Ba'nın mahreciyle aynıdır. Sayısal değeri dörttür, (büyük cümle'ye göre ise) kırktır. Yalınları Ya, Elif ve Hemze'dir. Feleği birinci felek, hareket süresi ise daha önce zikredilmişti. Seçkinlerde ve seçkinlerin özünde ve seçkinlerin safhasında belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi ikinci mertebedir. Otoritesi insanda ortaya çıkar. Doğası soğukluk ve kuruluk, unsuru topraktır. Doğasına benzer her şey ondan meydana gelir. Araf onundur. Saftır, yetkindir, mukaddestir, tekildir, ünsiyet verir, harflerden ona ait olan, Ya'dır. İsimlerden ise daha önce belirtilen isimlerdir (başında basit harflerinin bulunduğu zat, sıfat ve fiil isimleri).

Vav Harfi

'İyyake'nin Vav'ı daha mukaddestir
Benim varlığımdan ve daha nefistir
O mükemmel bir ruhtur
O altılı bir sırdır
Nerede hakikati parıldarsa
Denilir ki: Mukaddes arz
Onun evi Yüce Sidre:
Bizde tesis edilmiş olan Sidre

Vav mülk, şehadet ve kahır âlemindendir. Çıkış yeri, iki dudak arasından, sayısal değeri ise altıdır. Yalınları Elif, Hemze, Lâm, Fe'dir. Feleği birinci felek, hareketinin süresi ise daha önce zikredildiği kadardır.

Vav, seçkinlerin seçkinlerinde ve seçkinlerde belirginleşir ve ortaya çıkar. Yolun sonu ona aittir. Mertebesi dördüncü mertebedir. Otoritesi ise cinlerde ortaya çıkar. Doğası sıcaklık ve yaşlık, unsuru havadır. Doğasına benzer her şey, kendisinden meydana gelir. Hareketi karışıktır, Araf ona aittir, saftır, eksiktir, mukaddestir, tekildir, korkutucudur. Ona ait harf Elif, isimlerden ise daha önce zikredilen tarzdaki (başında Elif, Hemze, Lâm, Fe harflerinden birisi bulunan) isimlerdir.

Keşif-halvet ehli ve varlıkların sırlarına ulaşanlara yönelik olarak, bize tanımlanmış işaret ve uyarıları zikretmekle, mu'cem harfler tamamlandı. Harflerin kaynaklarının yazımının kolaylaşmasını istersen, yalınların feleklerindeki ortaklıklarını bilmelisin. Bu durumda onlara yardım eden isimlerin hakikatlerini öğrenirsin.

Bu meyanda, Elif hakkında daha önce açıklama yapılmıştı. Hemze de Elif ve illet harfleri Vav ve Ya ile aynı kapsama girer ve bu yönüyle harflerin hükmünün dışına çıkar. Cim, Ze, Lâm, Mim, Nun harflerinin yalınları farklıdır. Dal, Zel harflerinin yalınları benzerdir. Sad ve Dat'inkiler de benzerdir. Ayn, Ğayn, Sin, Şın'ınkiler benzerdir. Vav, Kef, Kaf'ınkiler benzerdir. Ba, H, Ha, Tı, Ya, Fe, Ra, Te, Se Hı, Zı harfleri de yalınları benzer olan harflerdir. Yalınları benzer bütün harfler, isimleri de benzer olan harflerdir. Bunu biliniz!

Harflerden sonra Lâm-Elif'i zikretmemiz hatırlatıldı. O menzillerde cevherin benzeridir. Şimdi onu rakamda harflerden ayrı zikredeceğiz. Çünkü o Elif ve Lâm, Hemze ve Lâm'dan bileşik zait bir harftir.

Lâm'ın Elif'i ve Elif'in Lâm'ı

Lâm'ın Elif'i ve Elif'in Lâm'ı
Talut'un nehridir, avuçlama
Nehri sonuna kadar iç
Arzulu olmaktan ise ayrılma
İçici olduğun sürece, ayağa kalk
Nefsini doyurursan, kalk ve ayrıl
Bil ki: Allah onu göndermiştir
Ulaşanın kalbi için bir sınanma nehri olarak.
Allah'a sığın ve ondan sakın, kuşkusuz
Sınırda durmadığında kulu hüsrana uğratır

Lâmelif'in Lâm'ını Bilmek

Her şeyi bilen Elif ve Lâm kucaklaştı
İki sevgili gibi; avam ise uyumakta
Yüce olan ayaklar birbirine dolandı

Bana bileşen o iki harften bir bildirim geldi
Kuşkusuz kalbi manası kucakladığında
Onda var etme ve yok etme ortaya çıkar

Bilmelisin ki: Elif ve Lâm bir araya gelince, her birisine bir meyil eşlik etmiştir. O meyil, arzu ve hevâdır. Meyil, ancak arzu kaynaklı bir hareketten olabilir. Lâm'ın hareketi, zatî bir hareket, Elif'in hareketi ise yatay bir harekettir. Böylelikle Elif'in otoritesi kendisinde hareket meydana getirmek üzere Lâm'da zuhur etmiş, Lâm bu meyanda Elif'ten daha güçlü olmuştur. Çünkü o daha açıktır. Dolayısıyla onun himmeti, varlık itibarıyla daha yetkin ve daha etkindir. Elif'in aşkı ise daha az, dolayısıyla himmeti Lâm'a daha az ilişmiş, sevgisini yerleştirmeye gücü yetmemiştir.

Muhakkiklere göre, himmet sahibi zorunlu olarak fiil sahibidir. Bu, sûfînin payı ve makamıdır. Sûfî onu aşıp bir başkasına geçmeye güç yetiremez. Sûfî, kesin bilgiyi elde etmiş insanların makamına intikal ederse muhakkikin bilgisi ondan daha üstündür. Çünkü Elif'in meyli Lâm'ın himmetiyle kendisinde etkin olmasına bağlı değildir. Aksine lütufla Lâm'ın mertebesine inmekle ona meyleder. Bunun nedeni Lâm'ın aşkının kendisinde yerleşmiş olmasıdır. Kaçırmak endişesiyle, Lâm'ın topuğunun Elif'e eğilmiş ve ona yönelmiş olduğunu görmüyor musun? Elif'in ona yönelmesi ise âdeta Hakkın dünya göğüne–ki onlar gece ehlidir- gecenin son üçte birlik vaktinde inmesi gibidir. Lâm'ın yönelmesi ise muhakkik ve sûfîye göre malum, nedenli ve zorunludur. Bu konuda aramızda görüş ayrılığı yoktur. Aramızdaki yegâne görüş ayrılığı, özellikle bu konudaki âmil bakımından olan görüş ayrılığıdır.

Bu bağlamda sûfî, aşk, âşık olmaya çalışmak ve onun halini tam olarak öğrendiği için, Lâm'ın (Elif'e) yönelişini vecd ve tevâcüd (kendini vecde getirmeye çalışmak) sahibinin meyli gibi sayar. Elif'in meylini ise kavuşmaya çalışma ve bir olma meyli sayar. Bu nedenle Elif ve Lâm biçimde benzeşmiştir: Lâm-Elif. Hangisini Elif ya da Lâm yapsan, bu geçerli olabilir. Bu nedenle dilciler, Lâm veya Elif'in üzerindeki Hemze'nin harekesini nereye koyacakları konusunda görüş ayrılığına düşmüştür. Bir grup lafzı dikkate almış ve öncekine ait olduğunu iddia etmiş, Elif'in ise sonra olduğunu söylemiş, bir grup ise yazıyı dikkate

almıştır. Buna göre hattat, hangi dirsekle başlarsa o Lâm, ikincisi ise Elif'tir.

Bütün bunları aşk haline verirsin: Aşkta doğruluk maşuku aramaya yöneltir. Yönelişin doğruluğu, maşukun âşık'a kavuşmasını sağlar. Muhakkik şöyle der: Meylin dürtüsü, her ikisine göre de bilgidir. Her birisi (sûfî ve muhakkik) kendi hakikatine göre değerlendirme yapar.

Biz ve üzerinde mertebenin bulunmadığı tahkik derecelerinde yükselen bizimle beraber olan kimseler ise her iki grubun görüşünü de benimsemeyiz. Fakat bizim bu meselede ayrıntılı görüşümüz vardır. Bizim görüşümüz, o ikisinin hangi mertebede birleştiğini dikkate almana bağlıdır. Çünkü aşk, bütün mertebeler içinden tikel bir mertebedir.

Binaenaleyh, sûfînin düşüncesi doğrudur. Bilgi de bir mertebedir. O halde muhakkikin yargısı da doğrudur. Fakat onlardan her birisi, bu meselede gerçeğe göre, eksiktir ve konuya tek gözle bakmaktadır.

Biz şöyle diyoruz: Elif ve Lâm'ın birleştiği ilk mertebe, var etme mertebesidir. Bu mertebe, La ilâhe illallâh'tır (لا إله إلا الله), Allah'tan başka ilâh yoktur). İşte bu yaratılmış ve Yaratan mertebesidir. La kelimesi olumsuzlukta iki kez, ispatta da iki kez ortaya çıkmıştır: La, La, La. Ve illah, lillah (لا لا لا وإلاه لله). Mutlak Varlık –ki o Elif'tir- bu mertebede yaratmaya, sınırlı varlık ise -ki o Lâm'dır- var olmaya yönelir. Bu nedenle Lâm, Elif'in suretine göre var oldu. Buna göre o ikisinden her birisinin hakikati, kendi menzilinde mutlaktır.

Anlayabilirsen, bunu anla. Aksi halde halvete gir ve öğreninceye kadar himmetini Rahman Allah'a bağla!

Varlığı taayyün ettikten sonra sınırlandığında ve kendisi nedeniyle hakikati ortaya çıktığında, bu durumda o:

Hak için Hak, insan için insandır
Varlıkta; Kur'an için de Kur'an'dır
Gözler için müşahededе gözdür
Yakarışta kulaklar için kulaktır
Bize birleştirme gözüyle bak, bize ulaşırsın
Fark içinde; Ona sarıl, çünkü Kur'an furkandır (ayırandır).

Her yaratılmış, kendisiyle var olan bir niteliğe sahip olmalıdır. O varlık, o nitelik sayesinde ilâhî mertebeden kendi benzeri ve zıddının karşısında bulunur. Burada, zıt deyip de sadece benzer demedik. Bunun nedeni, sûfînin ve tahkikin[253] ilk derecelerine ulaşan insanın kalbini ıslah etme arzumuzdur. Çünkü onların meşrepleri budur. Allah ellerinden tutup bize gösterdiğini onlara gösterinceye kadar, üzerlerinde olan şeyi bilemez ve ima ettiğimiz meseleyi anlayamazlar. Elinizdeki kitabın üçüncü bölümünde bu konuya kısmen değineceğiz. Orada bu meseleyi -Allah'ın izniyle- araştırırsın.

Nefesin kuvvetli ise Yüce Kur'an deryasına dal! Aksi halde, onun zâhirini yorumlayan tefsir kitaplarını okumakla yetin. Deryaya dalma, yoksa helâk olursun. Çünkü Kur'an deryası derindir. O deryaya dalan kişinin elde etmek istediği şey, sahile yakın yerler olmasaydı bir daha denizden dışarı çıkamazdı. Peygamberler ve korunmuş varisleri ise âleme merhamet maksadıyla, o derin yerlere yönelen kimselerdir. Erenler ve tutulup geri dönmeyen ve ulaştıkları yerde duranlar ise kimsenin kendileriyle yararlanmadığı, onların da kimseye fayda vermediği kimselerdir. Onlar, deryanın derinliklerine yönelmiş, hatta oraya çekilmiştir. Sonsuza kadar oraya dalmış, bir daha da oradan çıkmayacaklardır.

Allah Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin şeyhi Abadanî'ye rahmet etsin! Sehl 'Kalp secde eder mi?' diye sorduğunda, şeyh şöyle cevap vermiş: 'Ebede secde eder.' Allah, peygamberimize de merhamet etsin ve esenlik versin. Umrenin hacca dâhil olması hakkında kendisine 'Her sene mi hac edeceğiz?' diye soran birisine şöyle cevap vermiş: 'Sonsuza kadar.' Kast edilen, ezelîlik diyarında kalan ruhanîliktir. Cennet ehli, her sene takdir edilmiş olarak onu bulur ve şöyle derler: 'Bu nedir?' Onlara yanıt verilir: 'Hacda umre bir rahatlık, nimet, nezih ve değerli bir konukluktur. Onunla yüzler aydınlanır, onun sayesinde güzellik ve iyilikleri artar.'

Kur'an deryasına daldığında, -Allah sana yardım etsin- orada bu iki yakutun, yani Elif ve Lâm'ın sedeflerini araştır ve bulmaya çalış. Onların sedefi, kendilerini taşıyan kelime ve ayetlerdir. Söz konusu olan fiil anlamındaki bir kelime ise onun tabakasına göre o makamdan Elif ve Lâm'ı nispet edersin; bir isim ise onun tabakasına göre o makamdan nispet edersin; zatî bir kelime ise bu makamdan onları nispet edersin.

Elif ve Lâm harfte bulunmasa bile, Hz. Peygamber buna şöyle işaret etmiştir: 'Senin gazabından rızana sığınırım.' 'Senin rızan (bi-rızâke)' Elif'in, 'senin azabından' ise Lâm'ın yönelmesidir. Burada sedef, bir isim kelimesidir. 'Cezalandırmandan bağışlamana sığınırım.' 'Bağışlamana (bi-muafetike)' Elif'in, 'cezalandırmandan' ise Lâm'ın yönelmesidir. Burada sedef, fiil kelimesidir. 'Sana (bike)' Elif'in, 'minke (senden)' Lâm'ın yönelmesidir. Burada sedef, zatî kelimedir. Peygamberlik sırrının ne garip, ne yüce olduğuna bakınız! Onun sözünün hedefinin ne kadar yakın ve uzak olduğuna bakınız!

Bulunduğu mertebeye dikkat etmeden Lâm ve Elif harflerinden söz eden, yetkin değildir. Heyhat! 'Onlara korku yoktur (la havfun)' ayetindeki La ile 'onlar üzülmeyecektir (la yahzenün)' ayetindeki La asla eşit değildir. Aynı şekilde, olumsuzluk bildiren La ile gereklilik bildiren illa'nın La'sı asla denk değildir. Aynı şekilde, olumsuzluk bildiren Lâm-Elif ile olumsuzluk ve tenzih veya yasaklama bildiren Lâm-Elif aynı değildir. Kelime olumsuzluk bildirirken merfu (ötreli), tenzih bildirirken mansup (fetha), yasaklama bildirirken ise meczum (cezimli) okunur. Belirlilik takısındaki Lâm-Elif ile el-Araf, el-Edbar, el-Ebsar ve el-Aklam gibi örneklerde kelimenin aslı olan Elif denk değildir. Pekiştirme bildiren Lâm'ın Lâm-Elif'i ile 'le-evdau' ve 'le-entum' gibi kelimelerde geçen asıl elif denk değildir.

Artık, zikrettiğimiz meseleleri iyice incele ve kendi Elif'ini eğikliğinden doğrult. Lâm'ını düğümünden kurtar. Lâm'ın Elif'e bağlanışında ortaya çıkartılamayan bir sır vardır. Dinleyici, kitabın indirildiği kimseyi (Hz. Peygamber) dinlediği gibi beni dinlemedikçe, Kur'an'da yer aldığı şekliyle, Lâm-Elif'in makamlarını tam olarak açıklamaya güç yetiremem. Yine de kitaptaki maksat, özetlemedir.

Mertebelerin ve harflerin çokluğu nedeniyle bölüm ve özetimiz uzamıştır.

Bu kitapta harfler arasında bulunan ve onların birbirlerine bitişmesini sağlayan ilişkileri zikretmedik. Ayrıca, belirli bir yönden Lâm-Elif'in dışında, iki harfin bir araya gelişini zikretmedik. Bu bölüm, belirli bir şekilde bitişmelerin sayısına göre, üç bin mesele ya da beş yüz mesele ve kırk mesele içerir. Her bitişmenin kendisine özgü bilgisi vardır. Bu meselelerin altındaki her meselede de pek çok mesele bulunur.

Çünkü her harf, merfu, mansup, kesre, sükûn olması ve zatı ve üç illet harfi yönünden bütün harflere eşlik eder. Bu mesele hakkında bir şeyler öğrenmek isteyen kimse *el-Cem ve't-Tafsîl* adını verdiğimiz Kur'an tefsirini incelemelidir.

Maksadımızı Allah izin verirse *el-Mebâdî ve'l-gâyât* adlı kitabımızda da ortaya koyacağız. O kitap henüz yazılmaktadır. Şimdilik, Elif ve Lâm hakkında bu kadar açıklama yeterlidir.

İhsan eden Allah'a hamd olsun.

Lâm'ın Elif'ini Bilmek

Lâm'ın Elif'i zatları bilmek içindir
Ayrıca kurumuş kemikleri diriltmek için
Zuhur ettiğinde, hepsini düzenler
Mahyasıyla; artık dağınıklık kalmaz
Ahdi dürüstçe yerine getirir ve onundur
Mertebelerin varlığını yüceltme hali

Bilmelisin ki: Lâm-Elif, ayrıştırılıp şekli bozulduktan ve sırları ortaya çıkartılıp ismi ve resmi yok olduktan sonra, cins, kuşatıcılık, bildirme ve saygınlık mertebesinde ortaya çıkar.

Şöyle ki: Elif Hakkın, Lâm insanın payı olduğuna göre, Elif ve Lâm cinse aittir. Buna göre Elif'i ve Lâm'ı zikrettiğinde, bütün oluşu ve Yaratan'ı zikretmiş olursun. Yaratıklar nedeniyle Haktan fâni olup Elif ve Lâm'ı zikrettiğinde ise Elif, Lâm Hak ve yaratılmışlar olur ki bize göre cins bu demektir.

Lâm'ın boyu Hak içindir. Duyulur-Lâm'ın dairesinin yarısı ise -ki o Elif boyunu aldıktan sonra geriye kalır- yaratılmış Nun'un şeklidir. Ruhanî görünmeyen dairenin yarısı ise melekûta aittir. Dairenin çapını izhar eden Elif ise emre aittir. Söz konusu emir ol emridir.

Bütün bunlar, üzerinde cinsin bulunmadığı en genel cinsin fasıl ve türleridir. En genel cins hakikatler hakikati'dir. O, kadîmde kadîmdir -ama kendi zatında değil-, yaratılmışta yaratılmıştır. Hakikatler hakikati, kendisine nispetle ne mevcuttur ne de yoktur. Mevcut olmazsa kadimlik veya hâdislik ile nitelenemez. Nitekim bunlar, kitabın altıncı bölümün-

de zikredilecektir. Onun suretleri kabul etmesi bakımından benzerleri vardır, yoksa hâdislik ve kadimliği kabul edişi açısından benzeri yoktur. Çünkü ona benzer her şey, mevcut olmalıdır. Mevcut ise ya sonradan yaratılmış olandır -ki o halktır- veya var edendir ki o da Yaratan'dır.

Hakikatler hakikati kadimlik ve hâdisliği kabul ettiğine göre, Hak kullarına dilediği niteliklerine göre tecelli eder. Bu nedenle bir grup, ahiret hayatında O'nu inkâr eder. Çünkü Allah, kendilerine onların O'na dair bildikleri suret ve niteliğin dışında tecelli etmiştir. Bu kitabın birinci bölümünde bu meseleye kısmen değinmiştik. Ariflere ise onların kalplerine ve ahirette de genel anlamda zatlarına göre tecelli eder. İşte bu, benzerlik yönlerinden birisidir. Bizce hiçbir kapalılık bulunmayan gerçeğe göre ise ilâhî niteliklerin hakikatleri her iki sınıfa iki diyarda tecelli eder ve dünyada kalplerle, ahirette ise gözlerle görülür. Allah'tan anlayan veya öğrenen kimse bunu bilir. Bununla birlikte Hak, kullarına kendi künhünü algılamadaki acizliklerini bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Gözler onu idrak edemez, o gözleri idrak eder, o her şeyden haberdar ve latiftir.'*[254] Binaenaleyh Allah, güçleri ölçüsünde kullarına tecelli etmekle, kullarına karşı 'lütufkâr' olduğu gibi Ulûhiyetin gerektirdiği tarzda en mukaddes tecellisini taşımadaki acizliklerini de çok iyi 'bilendir.' Çünkü nehirlerin denizleri taşımaya gücü yetmediği gibi yaratılmışın da Kadîm'in güzelliğini taşımaya takati yetmez. Çünkü ister deniz ona ister nehir denize katılsın, denizler nehirlerin varlıklarını siler. Başka bir anlatımla deniz, nehirlerin varlıklarından geride görülen ve ayırt edilen bir kalıntı bırakmaz.

Artık, zikrettiğimiz şeyi iyice öğren ve incele!

Sonradan var olanlar içinden hakikatler hakikati'ne en çok benzeyen yüce varlık, hebâ'dır. Hebâ, Allah'ın âlemin suretlerini içinde açtığı şeydir. Sonra, nuru ona benzer yapmıştır. Çünkü hebâ hakikatler hakikati içindeki bir suret olduğu gibi nur da hebâ'daki bir surettir. Nur'a en çok benzeyen şey hava, havaya en benzeyen su, suya en çok benzeyen maden, madene en çok benzeyen ahşap ve benzeri şeylerdir. Böylece –şayet bulabilirsen- tek bir suret kabul eden şeyi buluncaya kadar benzer aramayı sürdürürsün. Kitapta ilgili bölüm gelinceye kadar, Allah'ın izni ile bu meseleyi şimdilik anlayınız!

Bu hayrete düşüren hakikat -ki o bütün şaşırtıcı hakikatleri içeriren genel cinstir. Elif ve Lâm özü gereği ona verilmeyi hak eder. Aynı şekilde o ikisinin bütün ahit ifade etmesi, iki mevcut arasında ahdin gerçekleştiği bir bilgiye göre hakikatlerini icra eder. Üçüncü bir duruma kıyasla iki şey arasında o iki şeyin her birisi yönünden bulunan bir durum nedeniyle iki varlığa dâhil olurlarsa bildikleri o üçüncü durum için bilgi ifade ederler. Her durumda Elif ahdi almak, Lâm ise ahit alınan içindir.

Aynı durum, onların tanım ve özelleşmelerinde söz konusudur. Elif ve Lâm, kendi cinsinden bir şeyi tam olarak sınırlar. Böylece, haber verenin kendisini bilgilendirmek istediği kimseye o şey hakkında bilgi verirler. Sınırlayan ve bu iki hakikatin kendisinden dolayı ortaya çıktığı şey hangi halde bulunursa bulunsun, Elif ve Lâm bir surete dönüşür. İşte, zatî ortaklık budur. Ortaklık nitelikte ise ve o ikisinden daha büyük olanı muhataba belirginleştirmek istiyorsak, o zaman Elif ve Lâm, kendisine dâhil oldukları nitelikteki büyültmeye ait olurlar.

Elif ve Lâm, bütün suretleri gerçek anlamda kabul eder. Çünkü onlar, mevcuttur ve bütün hakikatleri kendilerinde toplar. Hangi şey ortaya çıkarsa kendilerinde o şeyden bulunan hakikati izhar ederler. Böylelikle izhar ettikleri o hakikat ile söz konusu şeye mukabil olurlar. Binaenaleyh Elif-Lâm'ın o şeye delâlet etmesi, kendisine dâhil oldukları o şeyden değil, bizzat kendilerinden kaynaklanır. Buna şöyle örnek verebiliriz: *'Ehleke en(l)-nâse el-dinaru ve'd-dirhem* (İnsanları dinar ve dirhem helâk etti), *Raeytü el-racüle ems* (dün bir adam gördüm), *Ehabtü'r-ricâle dûne'n-nisâe* (Kadınları değil, erkekleri severim), *Hevîtü's-Simân* (Simân'ı severim).

Bu örnekler yeterlidir, bu bölüm uzamıştır.

Altıncı kısım sona ermiştir, hamdolsun.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN YEDİNCİ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Harfler Hakkında Zikredilen Bazı Terimlerin İzahı Yalınlar, Mertebeler, Kutsilik, Birleme, Bileşim, Tekillik, Ünsiyet, Ürkütme.

Öncelikle bilmelisin ki: Bu harfler, yükümlü insan âlemi gibidir ve başka âlemlerden farklı olarak yükümlü tutulmada değil, hitapta kendisine ortaktır. Çünkü onlar, insan gibi bütün hakikatleri kabul eder. Âlemin diğer kısımları ise böyle değildir. Bu nedenle bizde olduğu gibi harfler içinde de Kutup vardır. Harflerin kutbu Elif'tir.

Bizde Kutbun makamı her şeyi ayakta tutan hayattır. Bu makam, Kutup'a özgüdür. Çünkü o, himmetiyle bütün âlemde dolaşır. Elif de, bizim algılayıp başkasının algılayamadığı ruhaniyetinin her yönünden (harflere) sirayet eder. Elif, harflerin çıkış yerlerinin sonundan –ki o nefesin çıkış yeridir- nefeslerin son çıkış yerine kadar nefes olarak yayılır ve sen susmuş iken, dıştaki havaya kadar uzar. Susmuşkenki bu uzama, sada diye isimlendirilen şeydir. İşte bu, Elif'in her şeyi var eden olmasıdır. Ayrıca, bu durum onun rakamı yönündendir. Bütün harfler, kendisine yerleşir ve ondan oluşur. Elif ise onlara yerleşmez. Nitekim Elif de kendi ruhaniyetine yerleşir. Elif'in ruhaniyeti, takdir edilen noktadır. Nitekim bir sayısı da (sayılara) yerleşmez.

Böylece Elif'in neden Kutup olduğunu sana açıklamış olduk. Elif'in gerçeğini öğrenmek istersen, bundan sonra sana zikredeceğimiz şeylerde de böyle yaparsın.

Harflerden iki imam, illetli Vav ve Ya'dır. Onlar, uzatma ve yumuşatma harfleridir, sahih harfler değildir. Evtad (direkler) ise dörttür: Elif, Vav, Ya ve Nun. Onlar, irabın alâmetleridir. Harflerden ebdal

(bedeller) ise yedidir: Elif, Ya, Vav, Nun, Te, zamir Te'si ve Kef'i ve He'si (birinci ve ikinci tekil şahıs zamirleri). Elif, raculani'deki (iki adam) Elif, Vav Amrûne'deki (çoğul bildiren) Vav, Ya ise Amreyn'deki (iki kişiyi bildiren) Ya, Nun ise yef'alûn'deki (çoğul bildiren) Nun'dur.

Daha önce Kutup hakkında açıkladığımız gibi, Ebdal mertebesinde bizim ile harfler arasındaki ilişkinin sırrı, kumtu (kalktım) kelimesinden Te zamiri (birinci tekil şahıs) kalktığında onun yerini başka bir zamirin almasıdır. Böylece konuşan kişi, kâme Zeyd (Zeyd kalktı) der. Zamir, kendisinden bilgi verilen şahsın isminin yerini alır. İsim, bin harften bileşik olsaydı bile, zamir yine o harflerin yerini alırdı. Bunun nedeni zamirlerin gücü, imkânı ve feleğinin genişliğidir. Bir adamı, söz gelimi, Ya daremiyye bi'l-ulya fe's-sened diye isimlendirmiş olsaydın, ikinci tekil şahıs zamiri olan Te o cümlenin harflerini gösterir ve onu onların yerine bırakırdın veya onların bedeli olurdu. Hangisi istenilirse o söylensin.

Zamir'in o cümledeki harflerin yerini alabilmesinin nedeni, zamir harflerinin onu bilip onun yerini alan harflerin ise bilmeyişidir. Bu nedenle zamir harfleri, bedel yerini almayı hak etmiştir.

Bu meselenin nereden öğrenildiğini anlamak, keşfe bağlıdır. Artık, sen de halvet, zikir ve himmet vasıtasıyla onu araştır!

(Makamlarda Harflerin Tekrarlanması)

Bu harflerin makamlarda tekrarının farklı yönlere sahip tek bir şey olduğunu zannetmeyesin! Bunlar, âdeta insan bireyleri gibidir. Söz gelimi, Ali oğlu Zeyd, kardeşi ikinci Ali oğlu Zeyd değildir. Bununla beraber onlar, babaları bir olup oğul ve insan olmada ortaktır. Fakat zorunlu olarak, birinci kardeşin ikinci kardeşin aynı olduğunu zannetme! Gözlem ve bilgi onları ayırt ettiği gibi keşif yönünden keşif ehline göre bilgi onları harflerde ayırt eder. Bu dereceden aşağıda bulunanlar ise harflerinin bedeli olan makam bakımından o ikisini ayırt eder.

Keşif sahibi, makam yönünden harflerin farkını bilen kimseden başka bir durum nedeniyle üstündür. Söz konusu makamın bilgisinin sahibi, o durumu bilemez. Bu durum, söz gelimi, bizzat bir ismin yerine kullandığında 'dedin' demendir. O şahsa şöyle dersin: 'Şöyle söyledin, böyle söyledin.' Birinci gulte (dedin) ifadesindeki Te keşif sahibine

göre ikinci gulte'deki Te'nin aynısı değildir. Çünkü hitap edilenin varlığı her nefeste yenilenir. *'Onlar yeni yaratmadan kuşku içindedir.'*[255]

İşte bu, cevher bir olmakla birlikte, âlem karşısında Hakkın durumudur. Öte yandan Hakkın kendisinden birinci Te'yi meydana getirdiği ruhanî hareket diğer Te'yi meydana getirdiği hareketten farklıdır. Sayıları kaça çıkarsa çıksın, anlamları zorunlu olarak değişir.

Bu makamın bilgisinin sahibi, anlamın bilgisinin değişmesinin farkına varır, (dedin anlamı veren) Te'lerin değişmesinin veya zamir olsun olmasın hangi harf olduğunun farkına varmaz. Çünkü o rakam ve lafız sahibidir, bu kadar. Nitekim Eşarîler arazlar hakkında aynı şeyi ileri sürdü. İnsanlar, özellikle hareket konusunda onlarla hemfikirdir, hareketin dışındaki konularda ise bunun bilgisine ulaşamazlar. Bu nedenle onu inkâr etmiş ve kabul etmemişlerdir. Onu kabul edeni ise hevesine uymak ve duyuyu inkâr etmekle suçlamış, kendi akıllarının zayıflığını, düşünce araçlarının bozukluğunu ve anlamları algılamadaki eksikliklerini görmekten perdelenmişlerdir. Eşarîler için, gerçek keşiften kendi madeninden bilgi meydana gelseydi, bu hakikat belirli bir araza özgü olmaksızın genel bir hüküm olarak bütün arazlara sirayet ederdi. Arazların cinsleri farklı olsa bile, ayırıcı ve birleştirici bir hakikatin bulunması gerekir.

Bu noktada bizim kabul ettiğimiz görüşü kabul eden veya inkâr eden için hakkında zikrettiğimiz bu mesele de böyledir.

(Muhakkiklere Göre Duyulur Suretler)

Muhakkiklere göre elde edilmek istenen şey, lafız veya işaret olarak duyulur suretler değil, bu yazı ve işaretlerin içerdiği anlamlardır. Lafız ve işaretin hakikati ise bizzat lafız ve işaretin kendisidir. Çünkü suretleri inceleyen (güç, gerçekte), ruhanîdir. Bu nedenle kendi cinsinin dışına çıkmaya güç yetiremez. Dolayısıyla kendisinde ruhanî sır bulunmadığı için ekmek isteyemeyen ölü ile ruh taşıdığı için ekmek isteyebilen canlıyı görmekle perdelenip sakın şöyle bir hüküm verme: 'Canlı olmayı sağlayan ruhun kendi cinsinden olmayan bir şeyi istediğini gözlemliyoruz.'

Bilmelisin ki: Ekmekte, suda, bütün yiyecek, içecek, giyecek ve oturaklarda latif ve bilinmez ruhlar vardır. Bu ruhlar, o şeyin canlılık,

Rabbinin tespih ve bilmesi, Yaratanını müşahede mertebesindeki konumunun yüksekliğinin sırrıdır. Söz konusu ruhlar, görülen duyulur suretlerdeki emanetlerdir. Bu emaneti, bedenlere yerleştirilmiş bu ruha verirler.

Bazılarının hayat sırrı olan emanetini nasıl ulaştırdığını görmez misin? Emanetini ruha verdiğinde, o emanet ya girdiği yoldan çıkar ve bu durumda kusma ve istifra diye adlandırılır ya da başka bir yoldan çıkar ve dışkı ve idrar diye isimlendirilir. Şu halde ona ilk ismi veren, kendisini ruha verdiren sır vermiştir. Diğer isimle ise çiftçilerin ve dönme sebeplerini yönetenlerin talep ettiği bir halde kalır. İşte, bazı lâtif ruhlar varlık katmanlarında böyle başkalaşır. Bir yandan soyutlanır, bir yandan (yeni suret) giyer ve el-Alîm ve el-Hakîm Allah dileyinceye kadar, tıpkı bir dolap gibi kürelerin dönmesiyle dönmeye devam eder.

Ruh, istediği şeyi kendilerinde bulunduğunu gördüğü için bu duyulur şeylere âşık olmada mazurdur. Başka bir ifadeyle duyulur şeyler, maşukunun konakladığı yerlerdir.

Bir yere uğrarım, Selma'nın diyarına
Duvarları öpeceğim, duvarları
O yerin sevgisi kalbime geçmiş değil
Fakat o diyara yerleşmiş olanın sevgisi kalbime işlemiş

Ebû İshak ez-Zivalî ise şöyle demiş (r.a):

Ey belde, sendeki bir gazel beni divane etmiş
Sende bulunan nedeniyle maşallah sana
Sâkîninin aşkını şikayet etsem
O zaman o diyarın yapısının yıkıldığını görürdün

Allah bize ve size açıklasın, kelimelerinin sırlarını anlayınız! Allah bizi ve sizi hikmetlerinin görünmez sırlarına muttali etsin!

(Harfler Âleminin Anlamları)

Her harften sonra zikrettiğimiz bazı ifadelerimizi size açıklamak istiyoruz. Böylece bilmediğiniz şeylerden kaçmanızı gideren hususları öğrenirsiniz. Çünkü yolun en basit derecesi, bilmediği konuda teslim ol-

mak, en üstü ise onun doğru olduğuna kesin kanaat getirmektir. Bu iki makamın dışında ise sadece mahrumiyet bulunduğu gibi bu iki makamla nitelenmiş kişi de mutludur. Ebû Yezid el-Bestamî, Ebû Musa'ya şöyle demiş: 'Ey Ebû Musa! Bu yoldakilerin sözüne inanan birisiyle karşılaşırsan, ona senin için dua etmesini söyle. Çünkü o duası makbul kişidir.' Rüveym ise şöyle demiş: 'Sûfîlerle beraber oturup onların kesin olarak öğrendiği şeylerden birisinde kendilerine karşı çıkan kimsenin kalbinden Allah iman nurunu çekip alır.'

Bu bağlamda bir ifademiz adıyla bir harfi zikrederek 'falan harfin gayb âleminden' olduğunu söylememizdir.

Bilmelisin ki: Belirli bir sınıflamayla âlem, tarafımızdan bilinen bir gerçeğe göre, iki kısma ayrılır. Bir kısmı gayb âlemi diye isimlendirilir. Bu kısım, duyudan gizli her şeydir ve adet onun duyuyla algılanması şeklinde gerçekleşmemiştir. Harfler içinde gayb âlemi, Ğayn, Sad, Kef, He, Te, Fe, Şın, Hı, Se ve Ha'dır.

Bunlar rahmet, lütuf, yumuşaklık, yakınlık, dinginlik, ağırbaşlılık, iniş, tevazu harfleridir. Onlar hakkında şu ayet vardır: *'Rahman'ın kulları yeryüzünde vakarla yürür, cahiller kendilerine hitap ettiğinde selâm der ve geçerler.'*[256] Aynı zamanda, cevâmiu'l-kelim özelliği verilmesi bakımından Muhammedî *sır* –ki bu sır onlara uzanır ve peygamberleri onu kendilerine getirmiştir- üzerinde onlar hakkında şu ayet nazil olmuştur: *'Onlar öfkelerini yutar, insanları bağışlarlar.'*[257] *'Kalpleri titrer'*,[258] *'Namazlarında korku içindedirler'*,[259] *'Sesler Rahman'ın karşısında korkar'*[260] ayetleri de onlar hakkında nazil olmuştur. Bu gibi harfler, aynı zamanda lütuf âleminden olduğunu söylediğimiz harflerdir. İşte gayb âlemi ve lütuf âlemi derken kast ettiğimiz anlamlardan birisi budur.

Söz konusu taksime göre âlemin diğer kısmı, şehadet ve kahır âlemidir. Bu kısım, harf âlemlerinden duyularla algılanması adet olan her âlemdir. O âlem, diğer harflerin âlemidir. Onlar hakkında *'Emrolunduğun şeyi yerine getir'*,[261] *'Onlara karşı sert ol'*,[262] 'Onları at' gibi ayetler nazil olmuştur. İşte bu, mülk, otorite, kahır, şiddet, cihat, çatışma ve didişme âlemidir. Bu harflerin ruhaniyetinden vahiy sahibine horlama, hırıltı, çan sesi, alın terlemesi vb. meydana gelir. Onlar hakkında *'Ey örtünen'*[263] ve *'Ey örtülere bürünen'*[264] denilir. Hâlbuki gayb âleminin harfleri hakkında şöyle denilmiştir: *'Cebrâil onu kalbine indi-*

rir',[265] *'Dilini döndürme',*[266] *'Vahyi sana aktarılmazdan önce Kur'an'ı hızla okuma, Rabbim ilmimi artır de.'*[267]

Bir harften sonra mülk, ceberut veya melekût sözümüze gelince, daha önce harflerin mertebelerinden söz ederken bölümün başında bundan bahsetmiştik.

'Harfin çıkış yeri (mahreci) şudur' dememiz ise kıraat bilginlerince bilinir. Bize göre harfin çıkış yerini bilmenin yararı, onun feleklerini bilmektir. Felek bir olsa bile, Allah'ın herhangi bir harfin varlık sebebi yaptığı felek, başka bir harfin var olduğu kendisinden felek değildir. Hâlbuki dönüş, bir şeyde o şeyin hakikatinin gerektirdiği değerlendirmeye göre, tek değildir. Bir felekte bir durum bulunur ki senin nezdinde o şey feleğin kendisinden farklılaşır. Sen de onu, belirlediğin yerde bir alâmet yaparsın ve onu gözlersin. Alâmet ilk varsayım noktasına döndüğünde, feleğin dönüşü tamamlanır ve başkası başlar. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Zaman Allah'ın kendisini yarattığı günkü haline döndü.' Bu hadisin açıklaması, kitabın yirmi birinci bölümde gelecektir.

'Sayısal değeri şudur' ya da 'şu değildir de budur' tarzındaki ifademize gelince, bu, bazı insanlar tarafından büyük hüküm ve küçük hüküm diye isimlendirilen şeydir. Bazen onu hüküm yerine cümle diye isimlendirmişlerdir. Dönen feleklerde ve burç feleklerindeki önemli bir sır bu konuya aittir. Onların isimleri insanlar tarafından bilinir. Böylece büyük hükmü burçlar feleğine ait sayarlar, bu yirmi sekizin sayısını ortaya atarlar. Küçük hüküm ise dönen felekler içindir. Onun sayısal değeri ise belirli bir yöntem ve ilimle dokuz ve dokuzdur. O yöntemin yeri bu kitap olmadığı gibi söz konusu ilim de bizim ortaya koymak istediğimiz ilim değildir.

(Muhakkiklere Göre Sayıların Faydası)

Mutluluğumuzu yetkinleştiren yolumuzda, sayıların faydası şudur: Muhakkik ve mürit, onlardan bir harf aldığında, küçük hükmü büyük hükme katar. Söz gelişi bir sayıyı, büyük hükme göre sayısal değeri yüz, küçüğe göre bir olan Kaf'a ekler. Böylelikle her zaman küçük hükmün sayısını alır ki, bu sayı birden dokuza kadardır. Onu kendi zatına döndürür. Harfin rakamı bir ise -ki bu sayı iki hükme göre de Elif, bize gö-

re Kaf, Şın ve Ya, bizden başkalarına göre ise küçük hükümle Şın yerine Ğayn'dır-, hangi hükümle olursa olsun onu kendisinden gaye olan hakikati sayar. Elif sayıların yalınları olan Ta'ya kadar olduğunda, bu durumda o, iki hükümde de büyük ve küçük arasında ortaktır. O halde, küçük hükme ait olması bakımından onu kendine döndürürsün. Büyük hükme ait olması bakımından ise senin adına istenilen bilgilere döndürürsün.

Böylece sayısal değeri bir olan Elif'te onun Ya'sını, yüzün Kaf'ım ve Elif'in Şın'ını veya aradaki görüş ayrılığına göre (Şın yerine) Ğayn'ını talep edersin. Sayıların mertebeleri tamamlanır, çevre sona erer ve dönüş başa döner. Sadece dört yön vardır: doğu, batı, üst ve aşağı. Dördün dördü. Dört, çevrenin sayısıdır. Çünkü o, yalınların toplamıdır. Nitekim bu düğüm de, sayısal bileşimlerin toplamıdır.

Harfin sayısal değeri iki ise –ki iki, her iki hükme göre Ba'nın, küçük hükme göre ise Kef ve Ra'nın değeridir-, bu harfi halinin karşılığı yapar, onunla gayb ve şehadet âleminin karşısında bulunursun. Böylelikle sadece gayb ve şehadet olmaları bakımından o iki âlemin sırlarını öğrenirsin. Bunlar, metafizikte zat ve sıfat, aklî konularda değil, doğal konularda neden ve nedenli, doğada değil, belki metafizik, aklî ve şerî konularda şart ve şartlıdır.

Harfin sayısal değeri üç ise –ki o iki hükme göre de Cim, bir gruba göre ise küçük hükme göre Lâm ve Sin, bir gruba göre Şın'ın değeridir-, onu kendi âlemin yapıp onunla mülk oluşu yönünden mülk âlemine, ceberut oluşu yönünden ceberut ve melekût oluşu yönünden de melekût âleminin karşısında dursun. Böylece Cim harfi, içerdiği küçük sayıyla sende bulunan şeyleri izhar ederken kendisinde veya Lâm, Sin veya Şın'da bulunan büyük sayıyla da istenilen şeyin kimi yönlerini izhar edersin.

'*Kim iyilik getirirse onun için on katı vardır.*'[268] '*Allah dilediklerini artırır.*'[269] Bu artırma, istidada göre gerçekleşir ve söz konusu artışın hepsini kuşatan en küçük derecesi, zikredilen ondur. Artış, istidada bağlıdır ve amel sahipleri onda derecelenir. Her âlim kendi yolunda bu dereceye göre bulunur.

Bu kitaptaki gayemiz, hakikatlerini tam olarak öğrendiğinde, Allah'ın harflere verdiği hakikatler değildir. Gayemiz, sadece bu harflerin

hakikatlerini tam olarak öğrenip sırlarını keşf ettiğinde, harfleri yazı ve lafız olarak inşa eden kimseye Allah'ın vereceği şeyleri zikretmektir. Bunu böyle biliniz!

Harfin sayısal değeri dört ise –ki dört, iki hükme göre Dal, küçük hükme göre ise Mim ve Te'dir- Dal'ı senin dayanakların yapar, onunla zat, sıfat, fiiller ve (bunların arasındaki) bağların karşısında bulunursun. Dal harfinde küçük hükme göre bulunan şey ile senin (sana gelen şeyleri) kabulünün sırlarını izhar ederken onda ve büyük hükme göre Mim, ve Te harflerinde bulunan şeylerle talep edilen ve karşısında durulanın çeşitli yönleri ortaya çıkartılır. Yetkinlik, onlardadır, mükemmellik ise istidada bağlıdır.

Harfin sayısal değeri beş ise –ki o iki hükme göre He, küçük hükme göre He ve Nun'dur-, He'yi savaş mahallerinde ve kahramanların çatıştığı yerlerde memleketin sayar, onunla beş ruhun karşısında bulunursun: Hayvanî, hayalî, fikrî, aklî ve kutsî ruh. He'de bulunan (küçük hükme göre) şeyler, senin alıcılığının sırlarını izhar ederken onda, Nun'da ve Se'de (büyük hükme göre) bulunan şeyler ile karşısında bulunduğun matlubun yönlerini ortaya çıkartırsın. Yetkin ve mükemmel, istidattan meydana gelmiş bir eserdir.

Harfin sayısal değeri altı ise –ki o iki hükme göre Vav, bir görüşe göre Sad, bir görüşe göre Sin ve Ha'dır (küçük hükme göre)-, Vav'ı bilinen yönlerin yapar, onlarla bir açıdan Haktan yönleri nefy ederken, bir açıdan da ispat edersin. Bu, suret âlemidir. Vav'da küçük hükme göre bulunan şeyle kabul sırlarını izhar eder, onda, Sad veya Sin veya Hı'da büyük cezimle bulunan şeylerle ise karşısında bulunduğun amacının yönlerini ortaya çıkartırsın. Bu tecellide keşif sahibi, istivanın sırlarını ve *'Üç kişilik bir grup yoktur ki, dördüncüsü O olmasın'*,[270] *'Her nerede olursanız olun O sizinle beraberdir'*,[271] *'Gökte ve yeryüzünde ilâh olan O'dur'*[272] gibi ayetlerin sırlarını öğrenir. Ayrıca Hak için yön, sınırlama ve miktar belirten bütün ayet ve rivayetlerin sırrını öğrenir. Bundaki yetkinlik ve mükemmellik ise istidat ve hazırlanma ölçüsüne bağlıdır.

Harfin sayısal değeri yedi ise –ki yedi, iki hükme göre Ze, küçüğüne göre Zel ve Ayn'dır-, onu kendi niteliklerin sayıp onunla Hakkın sıfatlarının karşısında durursun. Ze'de küçük hüküm ile bulunan özellik, senin alış sırlarını izhar ederken onda ve Ayn ve Zel'de büyük hükme

göre bulunan sayı da karşısında durduğun matlubun kimi yönlerini izhar eder. Bu tecellide keşif sahibi, her nerede gerçekleşirlerse gerçekleşsin, yedili şeylerin sırlarını öğrenir. Bu konuda yetkinlik derecesi, istidat ve hazırlanmaya bağlıdır.

Harfin sayısal değeri sekiz ise –ki o iki hükme göre Ha, bir görüşe göre Fe, bir görüşe göre Sad, bir görüşe göre Dat, bir görüşe göre Ze'dir-, onu içerdiği şeylerle birlikte zatının yerine koyar ve onunla ilâhî mertebenin karşısında durursun. Bu karşılıklılık, suretin aynanın karşısında durmasına benzer. Ardından, küçük hükme göre Ha'nın içerdiği sayı alıcılığının sırlarını izhar ederken onda, Fe'de, Zı veya Dat'ta büyük hükme göre bulunan şeyle de karşısında durduğun matlubun kimi yönlerini izhar edersin.

Bu tecellide keşif sahibi, cennetin sekiz kapısının sırrını öğrendiği gibi Allah'ın dilediklerine o kapıların dünyada açılışını ve varlıkta bulunan sekizgen her şeyin sırrını öğrenir. Bu keşifteki yetkinlik ve mükemmellik ise istidada bağlıdır.

Harfin sayısal değeri dokuz ise -ki o iki hükme göre Tı, bir görüşe göre Dat ve Sad, bir görüşe göre Ze, bir görüşe ise küçük hükme göre Gayn'dır- onu bu tecelliye bakarken bulunduğun varlıktaki mertebelerini sayar, onlarla ilâhî mertebelerin karşısında bulunursun. Bu harf onlar için ve senin adına başlangıcın olmayışıdır. Bu harfe küçük hükme göre bulunan sayıyla alıcılık sırlarını ortaya çıkartırsın. Ve onda ve Dat veya Sad, ve Gayn harfinde bulunan sayıyı da büyük hükme göre mukabil olduğun matlubun yönlerini izhar ettirirsin. Bu tecellide keşif sahibi ruhanî menzil ve makamların ve mutlak birliğin sırlarını öğrenir. Bu öğrenmede yetkin ve daha yetkin olmak istidada göre değişir.

İşte bunlar, başka yönler de olsa bile, harfin sayısal değerini anlatmamıza sebep olan nedenlerden birisidir. Keşke buna göre amel etsen! Birinci anahtar budur. Buradan sana sayıların sırları, ruhları ve menzilleri açılır. Çünkü sayı, ilâhî mertebede bilkuvve olarak ortaya çıkmış olan Allah'ın varlıktaki sırlarından birisidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: 'Allah'ın doksan dokuz ismi vardır, onları ezberleyen cennete girer.' Başka bir hadiste ise 'Allah'ın yetmiş bin perdesi vardır' vb. buyurur. Sayı, âlemde ise bilfiil ortaya çıkar ve bilkuvvelik

de kendisine sirayet etmiştir. Başka bir ifadeyle sayı âlemde bilkuvve ve bilfiil bulunur.

Niyetimiz, Allah ömür takdir eder ve ecelimiz ertelenirse sayıların özellikleri hakkında bildiğim kadarıyla kimsenin yazmadığı bir konuyu ortaya koymaktır. Orada sayıların sırlarını ve ilâhî mertebede, âlemde ve (ilâhî mertebe ile âlem arasındaki) rabıtalarda sayıların hakikatlerinin verdiği şeyleri ortaya koyacağız. Bunlarla sırlar sevinir, ahiret hayatında mutluluğa ulaşılır.

(Harfler Âleminin Anlamları)

'Harfin yalınları' deyişimize gelince, söz gelişi Sad gibi, harfin şeklinin basitlerini kastetmiyoruz. Biz, sadece lâfzın yalınlarını -ki lafız onu gösteren kelimedir- kastediyoruz. Söz konusu olan şey, harfin ismi veya isimlendirilişidir. Buna örnek olarak Sad demeni verebiliriz. İşte biz, bu lafzın yalınlarını kastediyoruz.

Şeklin yalınlarına gelince, onun harflerden yalınları yoktur. Fakat onun için eksiklik, tamlık ve fazlalık olabilir. Söz gelişi Ra ve Ze, Nun'un yarısı, Vav ise Kaf harfinin yarısı, Kaf Tı'nın beşte dördü, Zı'nın altıda dördüdür. Dal ise Tı harfinin beşte ikisi, Ya iki Zel, Lâm ise Elif'e Nun'un eklenmesi ya da Nun'a Elif'in eklenmesidir.

Harflerin şekillerinin yalınları ise bilhassa noktalarla ilgilidir. Bir harfin noktalarının sayısı kadar yalınları vardır. Harfin noktalarının ve feleklerinin konumlarının yükseklik ve düşüklüğü ise zatı veya üzerinde bulunduğu özelliği bakımından âlemdeki mertebesinin değerine bağlıdır. Söz konusu harfin yalınlarının kendisinden meydana geldiği feleklerin bir araya gelişiyle ve bütün hareketleriyle o harfin lafzı, bizim katımızda var olur. Bu felekler, genişlikleri ölçüsünde en uzak feleği kat eder.

'Harfin feleği' ve 'feleğinin hareket süresi' deyişimize gelince, burada felek derken, harfin çıkış yerinin bulunduğu organın kendisinden var olduğu feleği kastetmekteyiz. Çünkü söz gelimi Allah, insanın başını belirli felekler içinden belirli bir feleğin belirli bir hareketinden var etmişken, boynunu sözü geçen feleği takip eden felekten, göğsünü ise bu ilk felekten sonraki dördüncü felekten var etmiştir. Binaenaleyh başta meydana gelmiş anlam, ruh, sır, harf ve damar vb. gibi her şey, kısaca

başta bulunan her türlü yapı ve anlam, başın kendisinden var olduğu o felekten meydana gelmiştir. Onun dönüşü ise on iki bin senedir. Boynun ve boyunda bulunan yapı ve anlamların –ki boğaz harfleri bunların arasındadır- feleğinin dönüş süresi ise on bir bin senedir. Göğsün kendisinden var olduğu feleğin dönüş süresi ise zikrettiğimiz yoruma göre, dokuz bin senedir. Bir harfin doğası, unsuru ve ondan meydana gelen şeyler, bu feleğin hakikatine dönüktür.

(Harf Âleminin Tabakaları)

'Şu harf falan tabakada belirginleşir ve ortaya çıkar' deyişimize gelince, biliniz ki: Harfler âlemi, ilâhî mertebe ve ona yakınlığa göre, tıpkı bizim gibi tabaka tabakadır. Sana söyleyeceğim şeyin yardımıyla bunun mahiyetini öğrenebilirsin, şöyle ki: İlâhî mertebe –ki o görülür âlemdeki harflere aittir- yazı âleminde Mushafın yazısı, sözde ise okumadır. Bununla birlikte ilâhî mertebe, ister okuma ister başka bir şey olsun, kelâmın tamamına sirayet eder. Bunun anlamı, sonsuza kadar herhangi bir lafzı okuyan herkesin okuduğu şeyin Kur'an olduğu anlamına gelmez. Fakat o, varlıkta şeriatımızdaki mubahlık hükmünün karşılığında bulunur. Bu kapının açılması, sözü genişçe uzatmaya yol açardı. Çünkü onun içeriği zengindir. Bu nedenle küçük yönden tikel bir meseleye döndük. Bu ise onun rakamlı feleğidir. Bu ise bilhassa yazılan ve okunan şeydir.

Bilmelisin ki, bize göre işler, keşif açısından şöyledir: Varlıkta bir şey zuhûr ettiğinde, ilk olan ikinciden daha üstündür. Yarıma gelinceye kadar ardışık olarak böyle devam eder. İlk'ten sonuncuya kadar olduğu gibi, yarımdan da bir üstünlük ortaya çıkar. O halde, son ve ilk, zuhûr eden şeylerin en üstünüdür. Sonra o ikisi, bulundukları makamda, konumlandıkları sebebe göre derecelenir. Üstün olan, her zaman daha üstün yere yerleştirilir. Bu durum, ayın on beşinci gecesinin değerinin on üçüncü gecenin mesabesinde olmasıyla ortaya çıkar. Ayın ilk doğum gününden son günü doğumuna kadar derecelenme böyle devam eder. Tam kararma gününün yeri, tam dolunay günüyle aynıdır, anla!

Bu bağlamda, bizim nezdimizde Kur'an'ın rakamının (işaret) makamının nasıl sıralandığına baktık. Sureler hangi harflerle başlamış? Hangi harflerle bitmiş? Teorik düşüncede bilinmese bile ledünnî (Allah katından verilen) ilim ile bilinen hangi harflere tahsis edilmişti? Besme-

le'nin tekrarlanışına baktık. Başlangıçta veya sonda veya Besmele'de bulunmayan harflere baktık. Bu harfler için meydana gelmiş ilâhî tahsisi bize öğretmesini Allah'tan istedik: Acaba söz konusu tahsis, herhangi bir sebep olmaksızın kendiliğinden bir tahsis midir –bu kısma örnek olarak peygamberlerin peygamberliğe tahsis edilmesini ve ilk şeyleri (ilk akıl, tümel nefs vs.) verebiliriz- yoksa o, kazanım yoluyla elde edilebilen bir tahsis midir? Bunun ne olduğunu ilâhî keşif bize gösterdi. Biz de onun iki şekilde olduğunu gördük: Bir grup hakkında inayet, bir grup hakkında ise ilk konumlama esnasında bulunan şeye göre karşılıktır. Hepsi, onlara, size ve âleme Allah tarafından bir inayettir.

Bunu öğrendiğimizde, zikrettiğimiz gibi ne başta ne sonda bulunmayan harfleri, ilk mertebelere yerleştirdik: Harflerin genelinin, Kur'an'ın bu tahsisinden bir payı yoktur. Bunlar Cim, Dat, Hı, Zel, Gayn, Şın'dır. Seçkinlerden birinci tabakayı, surelerin bilinmeyen harfleri saydık. Bunlar Elif, Lâm, Mim, Sad, Ra, Kef, He, Ayn, Tı, Ha, Kaf ve Nun'dur. Bununla onların lafız ve rakamda (yazılışta) ortaklık tarzlarını kastetmekteyim. Bu harflerin yazıda ortaklıkları, surette ortaklıkları demektir. Lafzî ortaklık, bir ismin onlara verilmesidir. Söz gelişi Zeyd ve başka bir Zeyd, surette (insan olmada) ve isimde ortaktır. Hâlbuki bizde sabit ve bilinen hüküm ise Elif-Lâm-Mim-Sad veya Kef-He-Ya-Ayn-Sad ifadelerindeki Sad ya da bu dizilişteki harflerden herhangi birisi diğer dizilişteki harfin aynı değildir. Her harf, surenin, hal ve menzillerinin değişmesiyle değişir. Bütün harfler, bu mertebe böyledir ki, bu durum lafız ve yazı olarak hepsini içerir.

Seçkinlerin ikinci tabakası ise –ki onlar seçkinlerin seçkinleridir-, bilinsin veya bilinmesin Kur'an surelerinin başında bulunan bütün harflerdir. Bunlar Elif, Ya, Sin, Kef, Tı, Kaf, Te, Vav, Sad, Ha, Nun, Lâm, He ve Ayn harfleridir. Seçkinlerin ikinci tabakası ise –ki bunlar seçkinlerin hülasasıdır- surelerin başında bulunan Nun, Mim, Ra, Ba, Dal, Ze, Elif, Tı, Ya, Vav, Ha, Zı, Se Lâm, Fe, Sin'dir.

Gerçi Elif, rikza ve lizama ve men-ihteda gibi kelimelerde lafız ve yazıda gözükse bile, keşfin bize verdiği, sadece bu Elif'ten önce bulunan harftir. Böylelikle orada durduk ve onu son diye isimlendirdik. Nitekim orada buna tanık olduk ve Elif'i burada gördüğümüz gibi ispat ettik. Fakat bu bölümde değil, başka bir bölümde bunu yaptık. Çünkü biz bu

bölümlerde müşahede ettiğimiz şeyi daha fazla uzatmak istemiyoruz, bilakis uzatırız korkusuyla kısmen azaltmak istiyoruz. Bu nedenle lafızları fazlalaşmış bu anlamları kuşatan tek bir lafzı veriyor ve aktarıyoruz. Bir şeyi aktarırken onu bozmuyor veya eksik aktarmıyoruz. Böylece ilk uzunluk ortaya çıkmadığı için maksat gerçekleşiyor. Allah'a hamdolsun!

Seçkinlerin dördüncü tabakası ise –ki onlar seçkinlerin özünün özüdür- Besmele'nin (Bismillâhirrahmanirrahîm) harfleridir. Bunlar, Allah'ın kendisine vahyin iki türüyle zikretmiş olduğu tarzda Peygamber de onları zikrettiği için zikredildi. Söz konusu olan Kur'an vahyidir, ve o birinci vahiydir. Çünkü keşif yolundan öğrendiğimize göre, furkan Hz. Peygamber'de ayet ve sureleri ayrıntılı olarak belirlenmemiş belirsiz bir Kur'an olarak sabitti. Bu nedenle Hz. Peygamber, Cebrail kendisine vahyi indirirken söz konusu furkan sayesinde 'acele ediyordu.' Bunun üzerine kendisine şöyle denildi: *'Kur'an'ı acele okuma'*,[273] yani yanında bulunan Kur'an'ı. Böylece vahyi belirsiz olarak aktarır ve senin ne söylediğin anlaşılmaz. *'Sana vahyi gönderilmezden önce.'* Burada kast edilen ise ayrıntılı bir furkan olarak vahyedilmesidir. *'Rabbim bilgimi artır de.'* Yani, içime özet olarak yerleştirdiğin anlamları tafsilleştirerek bilgimi artır.

Allah sırlar yönünden işaret etmiş ve şöyle buyurmuş: *'Biz onu bir gecede indirdik.'*[274] Ayette onun bir kısmını demedi. Sonra şöyle buyurmuş: *'O gecede her hikmetli iş ayırt edilir.'*[275] İşte bu, Furkan'ın vahyidir ve vahyin iki türünden diğeridir.

Besmele hakkında açıklamalarımız, bu kitapta kendisine ayırdığımız bölümde gelecektir.

Bilmelisiniz ki: Berâe suresinin besmelesi, en-Neml suresindeki Besmeledir. Çünkü Allah, bir şey ihsan ettiğinde bir daha ondan geri dönmez ve onu yokluğa döndürmez. Berâe'nin rahmeti ortaya çıktığında –ki o besmele'dir-, ehlinin yüz çevirmesi, rahmetin kendilerinden kaldırılmasına hükmetti. Böylelikle melek durmuş ve Besmele'yi nereye koyacağını bilememiş. Çünkü beşer toplumlarından her ümmet, rahmetini kendi peygamberine inanmakla almıştır. Bu bağlamda Allah şöyle buyurur: 'Bu besmeleyi Süleyman'a inanmış hayvanlara veriniz. Onlar, sadece kendi peygamberlerine inanmakla sorumludur. Bu nedenle hayvanlar Süleyman'ın değerini anlayıp ona iman ettiklerinde, insana ait

rahmetten bir pay onlara verilmiştir. İşte bu pay, müşriklerden çekip alınmış Besmele'dir.

Beşinci tabaka -ki o seçkinlerin özünün aynısıdır-, Ba harfidir. Ba, bütün surelerin başında bulunan Besmele'nin ilk harfi olduğu için öncü harftir. Besmele'nin bulunmadığı sure ise (Berâe suresi), Ba harfiyle başlamıştır. Allah şöyle buyurmuştur: *Berâetun.*

Yahudi bilginlerinden birisi bize şöyle dedi: 'Sizin birlikte bir nasibiniz yok! Kitabınızın sureleri B ile başlıyor.' Ben de şöyle yanıt verdim: 'Sizin ki de öyle! Çünkü Tevrat'ın ilk harfi de Ba'dır.'

Bunun üzerine sustu kaldı ve başka bir şey söyleyemedi. Çünkü Elif ile asla başlanamaz.

Surelerin başında bulunan harfler için yolun başı ona aittir dedik; sonunda olanlar hakkında ise yolun sonu ona aittir, avamdan ise yolun ortası ona aittir dedik. Çünkü Kur'an dosdoğru yoldur.

(Harflerin Mertebeleri ve Hakikatleri)

Yedinci mertebeye varıncaya kadar, 'harfin mertebesi' söz gelimi, 'ikinci mertebedir' derken, sayılarda ortak bu harflerin yalınlarını kast etmekteyiz. Meselâ Nun harfinin yalınları, Ulûhiyette ikidir. Mim harfinin yalınları, insanda üçtür. Cim –Vav, Kef ve Kaf- harfinin yalınları, cinlerde dörttür. Zel Ze, Sad, Ayn, Dat, Sin, Dal, Ğayn, Şın yalınları ise hayvanlarda beştir. Elif –He ve Lâm- harfinin yalınları, bitkilerde altıdır. Ba –Hı, Tı, Ya, Ra, Fa, Se (peltek), Ha, Zı- harfinin yalınları ise cansızlarda yedidir.

'Hareketi eğridir' veya 'doğrusaldır' veya 'geriye doğrudur' veya 'karışıktır' veya yataydır deyişimize gelince, doğrusal derken, şayet âlim isen, olumsuzlama, müşahede sahibi isen görülen şeyler yönünden himmeti özellikle Hakkın yönüne teşvik eden harfleri kast etmekteyiz. Baş aşağı hareket derken, himmeti âleme ve onun sırlarına yönlendiren her harfi kast etmekteyiz. Eğik hareket derken –ki bu yatay harekettir- himmeti yaratığı Yaratan'a bağlamaya hareket ettiren harfleri kast etmekteyiz. Karışık hareket ise daha önce belirttiğim gibi, iki veya daha fazla durumdan birisini öğrenmeye himmeti yönlendiren harftir. Bu hareket, Elif, Mim'in eğrisi, Ha, Nun ve benzeri harflerde ortaya çıkar.

'Araf' veya 'ahlâk' veya 'haller' veya 'kerametler' veya 'hakikatler' veya makamlar veya münâzeleler ona aittir, deyişimize gelince, bilinmelidir ki: Bir şey ancak vechi (yüzü, zatı ve hakikati) ile başka bir ifadeyle hakikatiyle bilinir. Bir varlığın sadece kendisiyle bilinebildiği herhangi bir şey, onun vechidir. Harfin noktaları, harfin bilinmesini sağlayan veçhidir. Noktalar, iki kısma ayrılır: Bir kısmı harfin üzerinde bulunan noktalar, diğeri ise harfin altında bulunan noktalardır. Bir şeyin kendisiyle bilindiği yönü yoksa kendisini müşahede ve zıddıyla da aktarılarak bilir. Bunlar, kuru harflerdir. Felek, yani bilgiler feleği döndüğünde, üzerinden noktalı harfler meydana gelir. Ameller feleği döndüğünde ise aşağıdan noktalı harfler meydana gelir. Müşahede feleği döndüğünde ise ondan noktasız kuru harfler meydana gelir. Bu meyanda marifetler feleği, halleri, ahlâkı ve kerametleri, ameller feleği ise hakikatleri, makamları ve münazeleleri verirken müşahede feleği bütün bunlardan uzak kalmayı verir.

Ebû Yezid el-Bestamî'ye Nasıl sabahladın diye sorulmuş, şöyle cevap vermiş: 'Ne sabah var ne akşam. Sabah ve akşam nitelikle sınırlanan kimse için vardır. Benim ise hiçbir sıfatım yok.' İşte bu, Araf makamıdır.

Bir harf hakkında halis (saf) veya karışık deyişimize gelince, halis, tek bir unsurdan meydana gelmiş harftir. Karışık ise iki veya daha fazla harften meydana gelen harftir.

Noksan veya yetkin deyişimize gelince, yetkin harf, feleğinin tam dönüşünden meydana gelen her harf iken noksan, feleğin kısmî hareketinden meydana gelen harftir. Feleğe kendisini durduran bir neden ilişir ve tam dönüşünün sağladığı şeyden eksik kalır. Örnek olarak, sadece dokunma duyusuna sahip olan hayvanlar âleminden kurtçuğu verebiliriz. Bu nedenle onun gıdası, sadece dokunma duyusundandır. Başka bir örnek ise Vav karşısında Kaf, Ze harfiyle Nun harfinin ilişkidir.

Bir harf hakkında 'kendisine bitişeni yükseltir' derken ise şunu kastettik: Bir harfin sırrını öğrenip onunla tahakkuk eder ve birleşirsen, ulvî âlemde farklılaşırsın.

Bir harf için mukaddestir dememiz, o harfin başkasına ilişmekten uzak olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla yazıda başka bir harfle bitişmezken başka harfler ona bitişir. Şu halde o, zatı münezzeh harftir ve

zirvesi yüksek altı felek ona yardım eder. Yönler, söz konusu feleklerden var olmuştur. Bu altı harfin bilgisi, derinliğine ulaşılmayan derin bir deryadır. Dolayısıyla onu sadece Allah bilebilir. Bunlar, gaybın anahtarlarıdır. Biz ise keşif yolundan bunlara bağlı etkilerini öğreniriz. Bu harfler, Elif, Vav, Dal, Zel, Ra ve Ze harfleridir.

Bir harf için 'tekildir, ' 'çifttir, 'üçlüdür', 'dörtlüdür', 'ünsiyet verir', 'ürkütücüdür' deyişimize gelince, bir harf için 'tekildir, dörtlüdür' derken şunu kast ederiz: Harflerin meydana geldiği feleklerin bir kısmının tek dönüşü vardır. Tekil dediğimiz şey budur. Ya da iki dönüşü vardır, bu ise çifttir dediğimiz kısımdır. Dörde kadar devam eder.

Ünsiyet verir veya ürkütür şu anlama gelir: Feleğin dönüşü kardeşine (bir sonraki dönüş) yatkındır, bir şey kendi benzeriyle ülfet eder ve ona ısınır. Allah şöyle buyurur: *'Onlarda dinginlik bulasınız diye, aranızda sevgi ve merhamet yerleştirdi.'*[276] O halde arif, halle ülfet ve ünsiyet eder.

Hz. Peygamber İsrâ gecesinde ürktüğünde, kendisine Ebû Bekir'in sesiyle nida edilmiş ve Ebû Bekir'in sesine ünsiyet etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber ve Ebû Bekir, aynı topraktan yaratılmış, Hz. Muhammed öne geçmiş ve Ebû Bekir geride kalmıştır. 'İkinin ikincisi. Onlar mağarada iken arkadaşı ona *'Üzülme, Allah bizimle beraberdir'*[277] demişti.' Böylelikle her ikisinin sözü Allah'ın kelâmı olmuştur. Böylelikle bulunduğu mertebeyi aşmamış, Allah hitabı diğer mertebeye ulaştırmıştır. Âdeta cümleye yeni başlamışçasına şöyle buyurmuş: *'Üç kişilik bir grup yoktur ki, dördüncüleri O olmasın.'*[278] Böylelikle onu göndermiştir.

İnsanların bir kısmı onu koparmış, bir kısmı bağlamış. Ünsiyet veren harfte, ispat makamı, kulluk kalıntısı kalması, hakikatin zuhuru, hakikatlerin otoritesi ve adaletin ihsan ve lütuf yönünden uygulanması söz konusudur. Ürkütücü harf ise silinmiştir, yükselen illet sahibidir. Söylediğimizi iyice öğren!

Bir harf hakkında farklı yönlere göre, 'zat' veya 'sıfatlar' veya 'fiiller' ona aittir deyişimize gelince, tek yönü olan her harf, bu mertebelerden birisine, yani tek şeye sahiptir. Bu onun yükseklik ve düşüklüğüne göre değişir. Aynı şey, yönler arttığında söz konusudur.

'Harflerden ona ait falan harftir' deyişimize gelince, bununla bir yönden onun zatını tamamlayan hakikatleri kastetmekteyiz. 'İsimlerden

falan isim ona aittir' derken, bu harfin yalınlarının hakikatlerinin kendilerinden ortaya çıktığı kadîm hakikatler olan ilâhî isimleri kastetmekteyiz.

Bunların ariflerde durumları kıymetli pek çok faydaları vardır. Arifler, onları tam öğrenmek istediklerinde, başından sonuna kadar varlıkta hareket eder. O hakikatler burada özel olarak onlar için, ahirette ise genel olarak herkes içindir. O hakikatler sayesinde mümin cennette dilediği bir şeye ol der ve o şey olur.

İşte bunlar, özetleyebildiğimiz kadarıyla, harf âlemlerinin anlamlarıyla ilgili kısa açıklamadır. Bunlarda, koku ve zevk sahiplerine uyarılar vardır.

Yedinci kısım tamamlanmıştır, Allah'a hamd olsun!

İKİNCİ SİFR

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN SEKİZİNCİ KISMI

İKİNCİ FASIL

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Kelimelerin Farklılaşmasını Sağlayan Harekeler: Harekeler Küçük Harflerdir

Harflerin harekeleri altıdır, onlardan
Allah, onların benzeri olarak kelimeler ortaya çıkardı:
Bu harekeler, önce ref' (merfuluk), sonra nasb sonra kesre
Bunlar iraplı harflerin harekeleridir.
Ardından fetha sonra zamme sonra kesre gelir.
Bunlar, sabit harflere ait harekelerdir.
Sözün esası hazf'tır ki, ölüm demektir
Ya da sükûndur (durağanlık), hareke(t)lerden oluşan
Âlemlerin hali budur. Bakınız, ölümlerdeki garip hayat sırrına!

(Kelimeler İçin Harfler, Cisimler İçin Unsurlar Gibidir)

Allah bizi ve seni kendisinden bir ruh ile desteklesin, bilmelisin ki: Harekeler küçük harfler diye isimlendirildiği için, harfler bölümünde onlardan söz edeceğimizi taahhüt etmiştik. Sonra, gördük ki, harfler birbirine eklenerek düzenlenip kelime –ki (yara anlamındaki) kelem'den türetilmiştir- olmadan harekeler âlemiyle harfler âleminin karışımında bir yarar yoktur. Harflerin düzenlenmesi, yaratılışımız hakkındaki şu ayetteki (duruma) benzer: *'Onu düzenleyip ruhumdan üflediğimde.'*[279] Bu,

düzenlendikten sonra söz konusu harflere harekelerin konulmasıdır. Böylece (ruh üfleme sayesinde) içimizden birisi insan diye isimlendirildiği gibi (harflerin bileşip harekelenmesinden de) kelime diye isimlendirilen başka bir yaratılış meydana gelir. İşte kelime ve lafız âlemi, harfler âleminden böyle meydana gelir.

Binaenaleyh kelimeler için harfler, cisimlerimizin varlığını ayakta tutmak için su, toprak, ateş ve hava gibi maddelerdir. (Söz konusu unsurların bileşiminden) Sonra Allah emrinden olan ruhunu ona üflemiş ve insan olmuştur. Nitekim rüzgâr da istidat kazandığında kendisine ruh üflenip cin olduğu gibi, ışıklar istidat kazandığında ilâhî emirden olan ruhun üflenişini kabul ederek melek olmuştur.

Kelimelerin bir kısmı insana benzer, bu kısım çoğunluktur. Bir kısmı, meleklere ve cinlere benzer ki her ikisi de cindir (görünmezdir), bunlar azınlıktır. Bu kısma örnek olarak, kesre yapan Ba (ile anlamındaki edat) pekiştiren ve kesre yapan Lâm (tekit Lâm'ı ve sebeplilik bildiren Lâm), yemin Vav'ı, Ba'sı, Te'si, atıf Vav'ı ve Fe'si, kı (koru) kelimesinin Kaf'ı, şı (süsle) ifadesinin Şın'ı, ve 'ı (bilincinde ol) kelimesinin Ayn'ı gibi harfleri verebiliriz. Bu üç ifade, vikaye (korumak, sakınmak), veşy (süslemek, işlemek) ve va'y (bilinçli olmak, şuur) kelimelerinin emir kipidir. Bu tekil sınıfın dışındakiler ise en çok insana benzer. Bununla birlikte tekil, insanın bâtınına benzer. Çünkü insanın bâtını, gerçekte cindir (gizlidir).

Harekeler âlemi kendileriyle hareke(t)lenmiş zatların varlığından sonra –ki söz konusu zatlar harflerden meydana gelen kelimelerdir- bulunduğu için, onlara dair açıklamalarımızı harfler bölümünde yapmadık, lafızlar bölümüne erteledik. Bu bölümde zikretmek istediğimiz kelimeler, lafızlar arasında yer aldığı için ilk olarak harekelerden genel anlamda söz ettikten sonra, genel anlamda lafızlardan söz etmek, âlemlerini belirlemek ve bu harflerin onlarla ilişkisini açıklamak istedik. Ardından, kelimelere özgü harekelerden söz edeceğiz. Onlar, dilin hareket ve belirtileridir. Söz konusu belirtiler, yazının hareketleridir. Ardından ise daha önce belirttiğimiz gibi, benzerlik yanılgısı veren kelimelerden söz edeceğiz.

Muhtemelen şöyle diyeceksin: Kesre yapan Ba harfi vb. tekiller gibi bileşiklik olmaksızın harekeden önceki harflerden meydana gelen bu

tekil âlemi tekilliği nedeniyle harflere katıyordun. Hâlbuki burası, bileşiklik, başka bir ifadeyle kelimeler bölümüdür?

Bu iddiaya şöyle cevap veririz: Harfler âlemi harekeler âlemi olmaksızın tek başına var olduğu gibi kesre yapan Ba'ya ruh ya da benzeri harflerin tekillerine harekelerin ruhları kendi başlarına var olsunlar diye üflenmiş değildir. Ba ve Ba'nın benzeri olan harflere ruh başkası nedeniyle üflenmiştir. Dolayısıyla bu durumda o (Ba harfi), bileşiktir. Bu nedenle başkasına tamlama yapılıncaya kadar bunu vermez: Tamlama yapıldığında ise şöyle denilir: Billahi, Tallahi, Vallahi. Vallahi le-a'bedenne (Yemin olsun ki, ibadet edeceğim.) ve se-abedu (ibadet edeceğim). *'Uknutî li-rabbiki ve's-cudî (Rabbine ibadet et ve secdeye kapan).*'[280] Bu harfi tamlama yapmaksızın tek başına kullandığında ise kendisinden başka bir anlamı yoktur.

Bileşerek oluşan bu hakikatler, bileşimle var olur, onun yok olmasıyla yok olur. Çünkü hayvan (canlı), ancak kendiliklerinde akledilir olan tekil hakikatlerin bileşimiyle var olabilir. Söz konusu hakikatler, cisimlik, beslenme ve duyumsamadır. Binaenaleyh cisim, beslenme ve duyu bir araya geldiğinde canlılık hakikati ortaya çıkar. Söz konusu hakikat, tek başına cisimlik ya da beslenme ya da duyu değildir. Bu bileşimden duyuyu düşürüp cisimlik ve beslenmeyi birleştirdiğinde, artık ona (hayvan değil) bitki dersin. Bu ise ilk hakikatten farklı başka bir hakikattir.

Zikrettiğimiz bu tekil harfler, bu diğer lafzî bileşimde etkindir. Söz konusu bileşimi, duyanın ancak bu bileşim sayesinde anlayabileceği hakikatleri ortaya çıkartmak için oluşturmuşuzdur. Bu nedenle o bileşimde etkin olan tekilleri, ulaşılsın diye sizin için cin (görünmezlik âlemi) gibi ruhanî âleme benzettik.

İnsanın şu dört hakikat arasında tasarrufta bulunduğunu görmez misin: Kendi hakikati, rabbanî hakikat, şeytanî hakikat ve melekî hakikat. Bu hakikatler hakkında yeterli açıklama elinizdeki kitabın hatıralarını bilinmesi bölümünde gelecektir. Kelimeler âleminde bu durum, harflerden birisinin kelimeler âlemine girip hakikatinin gerektirdiği şeyi onda meydana getirmesidir.

Söylediğimizi anla Allah bize ve size kelimelerinin sırlarını öğretsin!

NÜKTE VE İŞARET

(Kelâmın Türleri: Zat, Fiil ve Rabıta)

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bana cevâmiu'l-kelim (bütün hakikatleri toplama özelliği) verildi.' Allah ise şöyle buyurur *'(İsa) O'nun kelimesidir, onu Meryem'e aktardı.'*[281] Başka bir ayette ise şöyle buyrulur: *'Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etmiştir.'*[282] Şöyle denilir: Hırsızın elini Hükümdar kesti, hırsızı hükümdar dövdü. Kim hükümdarın emrinden bir şey alırsa gerçekte veren hükümdardır. Hz. Muhammed, hiçbirisi dışarıda bırakılmamak üzere, âlemin bütün kelimelerini (hakikat) Allah'tan almıştır. Bu meyanda Allah, Hz. Peygamber'e onların bir kısmını doğrudan aktarmıştır. Bu kısma örnek olarak meleklerin ruhları ve ulvî âlemin büyük kısmını verebiliriz. Bir kısmını ise kendi emrinden aktarmıştır. Böylece bir şey, vasıtalardan (dolaylı) meydana gelir. Bu kısma örnek olarak, tespih eden ve öven bir ruh olarak uzuvlarında dolaşıncaya kadar pek çok aşamadan ve âlemlerdeki yer değiştirmelerden sonra sana ulaşan çiftçinin buğdayını verebiliriz. Örneğimizdeki buğday, her âlemde o âlemin bireylerinin şekline göre kalıptan kalıba girer. Böylece her şey, cevâmiu'l-kelim verilmiş olana döner.

İsrafil, üfleyeceği şeyi Hakka izafe edilen Muhammedî hakikatten üfler. İsrafil'in üflemesi hakkında Allah şöyle buyurur: *'O gün sûra üfleriz.'*[283] Burada kelime, birinci çoğul zamirle Hakka izafe edilmiştir. Ayet üçüncü tekil şahıs ve meçhul sığayla da okunmuştur (üfler ya da üflenir anlamında yenfah ve yunfah). Üfleyen İsrafil olduğu halde, Allah üflemeyi kendi nefsine izafe etmiştir. O halde üfleme İsrafil'den, kabul ise suretlerdendir. Bu ikisinin arasında Hakkın sırrı, âdeta iki kelime arasındaki bağ (rabıta) gibi, üfleyen ve üflemeyi kabul eden arasındaki anlamdır. İşte bu, ne üfleyenin ne de üflemeyi kabul edenin bilebildiği en nezih ve mukaddes fiil sırrıdır.

Üfleyene düşen üflemek, ateşin görevi yanmak, kandilin görevi (üflendiğinde) sönmektir. Yanmak ve sönmek, ilâhî sır sayesinde gerçekleşir: *'Ona üfledi ve Allah'ın izni ile kuş oldu.'*[284] Başka bir ayette şöyle buyurur: *'Sur'a üflenir ve Allah'ın dilediklerî hariç yerlerde ve göklerdeki herkes bayılır. Sonra ona bir defa daha üflenir bir anda ayağa kalkıp bakınırlar.'*[285]

Üfleme bir olduğu gibi, üfleyen de birdir, farklılık istidat nedeniyle üflenilen şeydedir. Üfleyen ile üflenen arasındaki ilâhî sır, her durumda gizlenmiştir.

Ey kardeşlerimiz! Bu ilâhî durumu iyice anlayınız. '*Biliniz ki, Allah aziz ve hakîmdir.*'[286] Hiç kimse ulûhiyetin mahiyetinin bilgisine ulaşamaz. Ulûhiyete de idrak edilmek yaraşmaz. '(Ulûhiyet), idrak edilemeyecek kadar aşkın ve yücedir.' Bütün âlem başından sonuna kadar birbiriyle sınırlanmıştır. Âlemdeki şeylerin bir kısmı diğerine ibadet eder, bilgileri kendilerinden kendilerine dönüktür. Onların hakikatleri, algılayamadıkları ilâhî sır vasıtasıyla, birbirlerinden çıkar ve yine onlara döner. Otoritesinde ortaksız ve iyiliğinde denksiz Allah münezzehtir. '*Aziz ve hakîm Allah'tan başka ilâh yoktur.*'[287]

Kuşatıcı bilgi, varlık sırrının tahsis edildiği ilâhî nur, kubbenin direği, Arş'ın çatısı, her şeyin varlık sebebi olan cevâmiu'l-kelim, yani Hz. Muhammed'i anladıktan sonra bilmelisiniz ki: Allah sizi başarıya erdirsin! Harfler âleminden cevâmiu'l-kelim üç şeydir. Kendi başına varlığını sürdüren hiçbir şeye muhtaç olmayan zat, kendi başına varlığını sürdüremeyen ve bu müstağniye (zengine) muhtaç zat. Ancak bu muhtaç zattan bir nitelik müstağni zata döner. Bu nitelik muhtaç zatın kendisiyle nitelendiği ve özü gereği talep ettiği niteliktir. Çünkü söz konusu niteliğin onun adına sabit olması, bu muhtaç zatın kendisine eşlik etmesine bağlıdır. Dolayısıyla kendi başına varlığını sürdüren müstağni zat için de bir açıdan yoksunluk geçerli olmuştur. Üçüncüsü ise iki müstağni zat veya iki muhtaç zat veya bir muhtaç bir müstağni zat arasındaki bağdır. Bu bağlayıcı zat, o iki zatın varlığına muhtaçtır.

Yönleri farklı olsa bile, her şeyin birbirine muhtaç olması yönünden yoksunluk ve muhtaçlık, bütün zatlarda bulunur. Mutlak anlamda müstağnilik sadece Allah'a ait olabilir. Allah, zatı yönünden zengin ve övülendir. Bu noktada zenginliği zat, fakirliği ise fiil, olay (hades) diye isimlendirebiliriz. Üçüncü zat ise aradaki bağdır (rabıta).

Kelimeler üç kısımdır: Zat, fiil ve bağ. Bu üç şey cevâmiu'l-kelim'dir. Zat cinsi altına pek çok zat türü girer. Aynı şekilde, fiil ve bağ cinsi altına da pek çok şey girer. Bu türlerin ayrıntısını ve bağlamlarını elinizdeki kitapta açıklamaya gerek duymuyoruz. Onlar hakkında *Tefsiru'l-Kur'an* adlı kitabımızda genişçe söz etmiştik.

Söylediğimiz şeyi mukayese etmek istersen, nahivcilerin sözlerine ve kelimeyi isim, fiil ve harf diye sınıflamalarına bakmalısın. Aynı şekilde, mantıkçıların tasnifine de bakabilirsin. Nahivcilerde isim bizdeki zat, onlardaki fiil bizdeki fiil, onlardaki harf, bizdeki bağdır. Bizim fiil dediğimizin bir kısmı, hatta hepsi kıyam (ayağa kalkmak), kuûd (oturmak) ve dâr (ev) gibi isimlerdir. Onlar fiili şöyle tanımlar: Belirli bir zamanla sınırlanmış kelime. Biz ise kelimeler ile bulundukları hal üzere hakikatlere göre olmayı kastettik. Böylece kıyam ve kâme ve yekûmu ve kum (kalkmak, kalktı, kalkar ve kalk) kelimelerini fiil saydık ve onları belirli ve belirsiz zamanla birbirinden ayırt ettik.

(Zeccacî'nin Mastar Hakkındaki Teorisi)

Zeccacî bunun farkına varmış ve şöyle demiş: 'Söz gelimi kıyam (kalkmak) gibi bir fiildir, mastardır.' Zeccacî onunla fiilin öznesinden meydana gelen şeyi kastetmiştir. 'Bu ise fiil ismidir.' Burada, kıyâm, yani bu kelimenin sayesinde kâim (ayakta duran) diye isimlendirilen hareketliden meydana gelmiş belirli bir hareketin ismi olduğunu kast ediyor. İşte bu duruş, varlığının haline göre kıyâm (kalkmak), gerçekleşmesi ve yok olmasına göre kâme (kalktı), gerçekleşme vehmine göre yekûmu ve kum (kalkar ve kalk) diye isimlendirilen şeydir. Bu fiil, her zaman bir hareketlide bulunur. Dolayısıyla o, tek başına varlığını sürdüremez.

Zeccacî şöyle ekler: 'Fiil ondan türetilmiştir.' Burada, ayakta duran hareketliden meydana gelen fiilin kendisini değil, kâme, yekûmu lafzını kast ediyor. 'Üçüncü tekil şahıs zamiri, fiil ismi –ki örnekte ayağa kalkmaktır- lafzına döner ve kıyam'dan alınmıştır. Çünkü ona göre, nekre (belirsizlik) marifeden (belirliden) öncedir ve belirsiz olan nekre, sınırlanmış olan marifedir. Kalkma, zamanı belirsiz olandır. Kalktı, şart edatı kendisine dâhil olsa bile, zamanı belli olandır. Kalkar ise olumsuzluk edatı Lem kendisine dâhil olsa bile, zamanı belli olandır.

Bu, 'öğelere ayrıştırma, bileşimin alt dalıdır' diyen kişinin görüşüdür. Ona göre bileşik, bileşik var olmuştur.

Ayırımı kabul eden kişinin görüşüne göre ise bileşiklik sonradan gelir. Onun görüşünü destekleyen rivayetler daha çoktur. Çünkü daha yaygın olan marifenin nekreden önce geldiği ve söz gelimi Zeyd lafzı-

nın belirli bir şahıs için konulup sonra lafızda ortaklık nedeniyle nekreliğin ortaya çıktığıdır. Böylelikle nitelik, bedel ve benzeri şeylerle tanımlama yapmaya gerek duyulmuştur. O halde muhakkiklere göre marife, daha öncedir. Gerçi, diğer görüşlerin de haklı bir tarafı olsa bile, bu görüş daha doğrudur.

(Cismanî ve Ruhanî Harekeler)

Bize ve meseleleri bizim gibi ele alıp yüce mertebemize yükselenlere gelince, bizim gayemiz başka bir şeydir. Bizim görüşümüz, bağıntı ve görelilikler ve açıklaması uzun sürecek kimi yönleri dikkate almanın dışında genel anlamda o ikisinden birisi değildir. Söz konusu yönleri başka kitaplarda açıkladığımız için bu kitapta tekrara gerek yoktur.

Öyleyse harekelerin iki kısma ayrıldığını belirtelim: Cismanî hareke(t) ve ruhanî hareke(t). Cismanî hareketin pek çok türü vardır. Bunlar elinizdeki kitapta zikredilecektir. Ruhanî harekenin pek çok türü vardır. Bu kitapta onlardan sadece söylenmiş ve yazılı sözün harekelerinden söz edeceğiz.

Rakamsal harekeler cisimlere benzer. Lafzî harekeler ise onlar için ruhlar gibidir. Harekeliler, iki kısımdır: Durağan ve değişken. Değişken bütün harekelerle veya bir kısmıyla harekelenendir. Bütün harekelerle harekelenenlere örnek olarak Zeyd kelimesinin Dal harfi, bir kısmıyla harekelenenlere munsarıf (harekelenebilir) olmadıkları durumlarda, gayr-ı munsarıf isimler verilebilir. Çünkü onlar, Ahmed kelimesinin Dal harfi gibi belirsizlik ve tamlamada harekelenebilirdir. Durağan olanlar ise hâulâi (şunlar), hâzâni (şu ikisi) işaret zamirleri gibi mebni isimler, Ze, Ya gibi irab harfinden önce gelen isimlerin harfleri gibi bir tek harekeye sahip ve ondan ayrılmayan harekelilerdir.

Bilmelisin ki: Harekelerin felekleri, telâffuz ve yazıda üstünde bulundukları harflerin felekleridir. Burada ona bakınız! Onların da - harflerin olduğu gibi- yalınları, halleri ve makamları vardır. Bunları Allah'ın izni ile harfler ilmiyle ilgili *el-Mebâdî* adlı kitabımızda zikrediyoruz.

Değişme ve durağanlık zat için sabit olduğu gibi, aynı şekilde fiil ve bağ için de sabittir. Fakat o ikisi için bu durum özellikle ref ve nasb durumunda ve niteliğin ve betimlemenin düşülmesi halinde söz konu-

sudur. Böylece bağ bileşimini oluşturma, iki durumdan kaynaklanabilir: birincisi muvafakat ve istiare, ikincisi zorunluluktur. Muvafakat –ki uyuşma demektir- nedeniyle terkip, haze'bnumun, raeytü'bnemen ve acebtü mine'b-nemin gibi terkiplerdir (Muvafakatin nedeni aradaki Elifin kaldırılarak doğrudan sonraki harfe bağlanmasıdır). İstiare nedeniyle terkip, yer değiştirme hareketidir. Örnek olarak yer değiştirme yaparak okuyan kişinin kıraatine göre, kade flaha cümlesindeki Dal harfini verebiliriz. Zorunlu terkip, iki sakin harfin bir araya gelmesi nedeniyle oluşan harekelemedir.

Bazen hareke, zatî terkipte uyma harekesi olabilir. Gerçi bütün harflerin aslı, bizdeki fıtrat gibi, yerleşikliktir (temkîn) ki, o da mebnîliktir. Burada düşünen kişi için sırlar vardır. Anne-baba, insanı mutlak anlamda fıtrattan değil, şartlı fıtrattan ayırır. İşte harfler de böyledir. Çünkü onlar da, kendi makamlarında yerleşiktir, oradan ayrılmaz, sabit ve mebnidir. Bütün harfler kendi hallerinde durağandır. Konuşan, içindeki şeyi dinleyene ulaştırmak istemiş, bu nedenle değişikliğe ihtiyaç duymuş, feleği hareketlendirmiştir. Söz konusu felek, Ebû Talib'e göre harekelerin kendisinden meydana geldiği şeydir. Başkalarına göre ise önce bu felek gelir, lafız veya rakam ise ondan meydana gelmiştir. Bu konu, hakikatleri görmek isteyen müritlerin araştıracağı bir konudur.

Biz ise ne sadece Ebû Talib'in görüşünü benimseyip kendimizi onunla sınırlarız ne de başkasının görüşünü söyleyip kendimizi onunla sınırlarız. Çünkü onların her birisi, belli bakımlardan doğruyu söylemiş, ama tamamlamamıştır.

Ben şunu derim: İlk ilâhî hakikatler, Ebû Talib'ten başkasına göre eserlerin mahallerine yöneldikleri yönün aynısıyla ulvî feleklere yönelmiştir. Her birisi kendi mertebesinde bir hakikati kabul eder. Bu felekler -Ebû Talib'ten başkalarına göre- lâtiflikte hakikatlere daha yakın oldukları için kabulleri daha hızlı olmuştur. Çünkü onlar başka bir şeyle meşgul olmadığı gibi mahalleri de ilgilerin kirlerinden arınmıştır. Çünkü mahal nezihtir. Bu nedenle (Ebû Talib'ten) başkaları onu etkin sebep saymıştır.

Bu görüşü ileri süren kişi keşke şunu bilseydi: Bu ilk hakikatler, lâtiflikte kendilerine uygun -ki onlar insan nefesleridir- şeylere yönelmiş, böylelikle nefesler âleminin kendisine uygun olduğu ulvî felek hareket

etmiştir -ki bu Ebû Talib'in görüşüdür-. Sonra da bu ulvî felek, aralarındaki münasebet nedeniyle, belirli bir gaye ile istenilen organı hareket ettirmiştir. Çünkü ulvî felek lâtif olsa bile, nefes âlemimizin aksine, yoğunluğun ilk derecesinde ve lâtifliğin son derecesindedir.

Böylece görüşler uzlaşmıştır. Çünkü bizde ve yolumuzda görüş ayrılığının bulunması doğru değildir. Fakat hakikatin bir kısmı açık, bir kısmı ise daha açıktır. Artık işaret ettiğim şeyi anla ve iyice öğren. Çünkü o, ilâhî sırların en büyüklerinden şaşılacak bir sırdır. Bu meseleye Ebû Talib el-Mekkî *Kûtu'l-Kulûb* isimli kitabında işaret etmiştir.

(Harfler Âleminde Sabitlik ve Değişkenlik)

Sonra konumuza dönüp deriz ki, konuşan kişi, maksadını anlatmak için bir değişikliğe gerek duyar, harfler ve harekeler âleminde istediği şeyi yerine getirmeye elverişli harf ve harekeler bulur. Çünkü harfler ve harekelerin, hallerinden ayrılmayacaklarını ve hakikatlerinin batıl olmayacağını bilir. Konuşan kişi ise gerçekte değiştirmediği halde, harfi değiştirdiğini zanneder. Bunun kanıtı şudur: Zeyd kelimesinin De'sine Dal harfi oluşu bakımından dikkatle bakarsın. Ardından söz gelimi kame (kalktı) fiilinden sonra gelmesi açısından bakarsın. Ona veya bir eylemini bildirdiğin herhangi bir fiile odaklaşırsın. Bu durumda o harfe sadece (fiilin öznesi olduğunu gösteren) ref harekesini verebilirsin. Böylece Dal harfi, üzerinde var olduğu mebnîlikte kalmayı sürdürür.

Öznenin (failin) De'sinin meful ya da mecrur'un De'sinin aynı olduğunu zanneden kişi, meseleyi karıştırmıştır. Ayrıca o, ilk kelimenin ikincinin benzeri değil, aynı olduğuna inanmıştır. Kuşkusuz varlıkta böyle bir şeyin olabileceğine inanan kişi doğrudan uzaklaşmıştır. Takdir edilmişse ve bize ilham edilirse bu konudan lâfızlar bölümünde kısmen söz edeceğiz.

Her şeyde asıl olan şeyin sabitlik olduğu ortaya çıkmıştır. Kulu görmez misin: Onun sabitliği ve mülkiyet hakkı, sadece kulluktadır. Kul herhangi bir gün rabbanî bir nitelikle nitelenirse onun kulda ödünç olarak bulunduğunu söyleme! Fakat kuldan o niteliği kabul eden hakikate bak! Bu durumda söz konusu hakikatin o nitelikte sabit olduğunu görürsün. O hakikatin varlığı her ne zaman ortaya çıkarsa söz konusu özellikle süslenir.

Sakın şunu iddia etme: Bu kul, Rabbinin özelliği sayesinde kendi özelliğinin dışına çıkmıştır. Çünkü Allah kendi niteliğini çıkartıp ona vermiş değildir. Burada, sadece gerçek bilgiye ulaşmamış kimseye göre, lafız ve anlamda benzerlik gerçekleşmiştir. Böylece o, şunu iddia eder: 'Bu, budur (Kul Rab'dir).' Kuşkusuz biz, kulun O olmadığını öğrendik. Binaenaleyh Hakka kul olmak yaraşmadığı gibi kul da Hak olamaz ki kendisine yaraşmayan kişide Rabbanî bir özellik ödünç ve emanet olarak bulunsun. Bütün bunlar, eksik değerlendirmedir ve hakikatleri algılamaktan kör olan kişinin sözüdür. Çünkü bu durum kaçınılmazdır ve bu ona gereklidir: Başka bir ifadeyle Rab, kul değildir.

Gerçi Allah hakkında 'O, bilendir' denilebildiği gibi kul için de o bilendir denilebilir. Allah (ve kul) için diri, irade eden, işiten, gören ve diğer nitelik ve algı vasıtalarına sahip de denilebilir. Binaenaleyh tanımda Hakkın hayatını kulun hayatı yapmaktan sakın. Aksi halde bir takım imkânsızlıklarla yüz yüze gelirsin. Rabbin hayatını rubûbiyetin (rablik), kulun hayatını oluşun hak ettiği şekilde tanımlarsan, hiç kuşkusuz kul için diri olmak gerekir. Kul için bu mümkün olmasaydı, Hak kendisinden başkasına emreden ve hükümran olamazdı. Hak, emredilen ve ezilen olmaktan münezzehtir! O halde emredilen ve ezilenin başka bir şey ve başka bir varlık olduğu sabit iken, onun diri, bilen, irade eden ve kendisinden istenilen şeyi yerine getirebilecek bir şey olması gerekir. İşte hakikatler, bu hükmü verir.

Buna göre, hâzâ (bu!) zamirindeki He harfi gibi, kendi harekesinden başkasını kabul etmeyen harf vardır. Cisimsel ve ruhsal sureti açısından ise iki ve üç hareke kabul eden harf vardır. Buna örnek olarak lehu, lehâ ve bihî'deki He harfini verebiliriz. Nitekim sen de, nefsinle utanma duygusunu, suretinle kızarmayı ya da nefsinle korkma duygusunu ve suretinle sararmayı kabul edersin. Elbise farklı renkleri kabul eder. O halde, geriye arazları kabul eden hakikati ortaya çıkarmak kalmıştır: Acaba o hakikat, tek midir yoksa onun özelliği varlık ve yokluk halinde arazlar gibi midir? Bu sorun, akılcıların araştırma konusudur. Biz ise onu araştırmaya gerek duymayız ve ona iltifat etmeyiz. Çünkü bu konu, derin bir deryadır. Mürit o konuyu keşf yolundan öğrenmeye sevk edilir. Çünkü bu konu, keşfe göre kolay akla göre çetindir.

Sonra konuya dönüp deriz ki: (a) Harf ile var olan faillik hakikatine gelince (özne ya da müpteda) bu durum, fiilin dilde özel bir yapıya tahsis edilmesiyle gerçekleşir. Böylece 'kâle Allahu' (Allah dedi) dersin. (b) Fiilden talep ettiğin bir hakikat harfte bulunduğunda ise o hakikat nezdinde fiil ile mansup ya da meful diye –veya hangi ismi verirsen verisimlendirilir. Bu ise kendisinden yardım istemen ya da kendisini amaçlamana bağlıdır. Nitekim Allah, beni kendisiyle sorumlu tuttuğu fiili yerine getirmemi ister. Binaenaleyh Allah bana ancak benim dua etmemden sonra verdiği için, isteğim ya da vaadi nedeniyle istememin yerini alan halim, (gerçekte) onu bana verdirmiştir. (Söz konusu vaade örnek olarak) Allah şöyle buyurur: '*Müminlere yardım etmek üzerimize borçtur.*'[288] Böylelikle benim Allah'ın yardımını istemem, bunu bana emretmesinden kaynaklanırken onu bana vermesi ise benim onu istememden kaynaklanır. Böylece 'daavtü Allahe' (Allah'a dua ettim) dersin ve (Allah kelimesindeki) H harfini mansup yaparsın. Hâlbuki o, daha önce merfu idi. Böylelikle harekeler sayesinde, hakikatlerin farklılaştığını öğrendik. Bazı insanların dilinde bu terim sabittir.

Bu durum, söyleyen bizden başkası olduğunda böyledir. Biz söz konusu olduğumuzda ise önce hakikatleri biliriz ve özel feleklere göre onları gereken feleklere yerleştiririz. Konuşan herkes bu mesabededir. Bu ayrıntıyı bilmese bile herkes, farkında olmadan bunu bilir. Çünkü telaffuz edilen şeyler, ya bir anlama delâlet eden lafızdır. Lafzı araştıran kimse bu meyanda, şunu araştırır: Lafzın delâlet ettiği şey nedir? Böylece konuşanın kastetmiş olduğu anlamı görmek ister. Ya da herhangi bir lafızla delâlet edilen bir anlamdır. Bu durumda konuşan, öğrendiği şeyden haber verendir ve onun dilbilgisi hatasına dikkat etmeyiz. Çünkü onun felekleri, incelediğimiz felekler değildir. Aynı zamanda, bir kavmin değil de başka bir kavmin yazıdan harekeleri düşmesinin nedeninden de sarf-ı nazar ettik: Bunun sebebi nedir? Nereden kaynaklanır? Bütün bunlar, *el-Mebâdî ve'l-Gâyât* isimli kitapta ayrıntılı ele alınmıştır. Çünkü elinizdeki kitabın gayesi, elden geldiğince özetleme ve kısa anlatımdır. Bizim gibi siz de hakikatleri ve ruhlar ve anlamlar dünyasını öğrenseydiniz hiç kuşkusuz, bütün hakikatleri, ruh ve manaları kendi mertebesinde görebilirdiniz. Bunu anla ve dikkate al! Kuşkusuz biz, harekelerin hakikatlerinin verdiklerinden bu kitaba yaraşanların bir kısmını zikrettik.

Sözü burada kesip, tekrar zikretmiş olduğumuz kelimelerin bilinmesine dönüyoruz. Bu kelimelere örnek olarak istiva, eyne (nerede), fi (içinde), kâne (idi), gülmek, sevinmek, şaşırmak, bıkmak, neşelenmek, beraberlik, göz, el, ayak, yüz, suret, başkalaşmak, öfke, hayâ, rahmet (salât), ferağ vb. gibi Kur'an ve hadiste yer alan ve teşbih ve tecsîm (cisimleştirme) vehmi veren kelimeleri sayabiliriz. Ayrıca özellikle akılda teorik düşünceye göre Allah'a yaraşmayan ifadeleri verebiliriz.

(Kur'an ve Hadiste Teşbih ve Tecsîm Vehmi Veren Lafızlar)

Kur'an Arapça indirildiği için Arapçadaki özellikler onda da bulunur. Araplar ancak aşina oldukları kelimelerle indirildiğinde vahyi anlayabileceğine göre, bu kelimeler Kur'an'da öyle yer almıştır. Nitekim Allah bu konuda şöyle buyurur: *'Sonra yaklaşmış ve sarkmış. Yayın iki ucu kadar veya daha yakın olmuş.'*[289] Araplarda, hükümdarlar en yakın ve en saygın kölesini kendisine bu mesafede oturttuğu için, bu hitaptan Hz. Muhammed'in Rabbine olan yakınlığı anlaşılmıştır. Arapların bu kelimeden yakınlıktan başka bir şey anladığını düşünmüyoruz. Aklın kesin kanıtı ise sınır ve mesafeyi reddeder. Dolayısıyla, bu bölümün ardından gelecek üçüncü bölümde, bu gibi lafızların ifade ettiği benzerlikten Allah'ı tenzih etmekten söz edeceğiz.

(Araplara Göre Lafızlar)

Araplara göre lafızlar dört kısımdır: Birbirinden ayrı (mütebayin) lafızlar: Bunlar, isimlendirilenleri çoğalmayan isimlerdir. Örnek olarak deniz, anahtar ve makas gibi isimleri verebiliriz. İkinci kısım, eşit anlamlı (mütevatı) lafızlardır. Bunlar, herhangi bir türün bireylerine verilmek üzere uzlaşılmış eşit anlamlı lafızlardır. Bu kısma örnek olarak, adam ve kadın lafızlarını verebiliriz. Üçüncü kısım ise eş adlı lafızlardır. Bunlar, aynı kipte oldukları halde farklı anlamlara verilebilen lafızlardır. Örnek olarak ayn (göz, pınar, hakikat gibi farklı anlamlara gelir), müşteri (alıcı, müşteri gezegeni gibi çok anlamlı kelime) ve insan (insan, parmak ucu ve insanü'l-ayn, yani göz bebeği anlamına gelir) kelimelerini verebiliriz. Dördüncü kısım, eş anlamlı lafızlardır. Bunlar farklı kiplerle tek anlamda kullanılan lafızlardır. Bu kısma örnek olarak, esed-hizbir-gazanfer (aslan anlamına gelen üç ayrı kelime), seyf-hisam-sarim (kılıç anlamına gelen üç ayrı kelime), hamr-rahik-sahba-handeris (şarap

anlamında dört ayrı kelime) kelimeleri verebiliriz. İşte bu dört kısım, doğalarda soğukluk, sıcaklık, kuruluk ve yaşlık ana olduğu gibi lafız âlemindeki analardır.

Bu bağlamda müteşabih, müstear ve menkul lafızlar da vardır. Bunların hepsi, terim itibarıyla, belirtilen ana kısımlara döner. Çünkü müteşabih hakkında şöyle denilebilir: Müteşabih, lafzın türlerinden beşinci türdür. Örnek olarak ışık kelimesini verebiliriz. Işık, hem bilinene ve hem de kendisine benzeyen bilgiye denilebilir. Bilginin ışığa benzeme yönü, duyulur bir şeyin ortaya çıkartılmasında gözle ışığın ilişkisinde olduğu gibi, iç gözünün onun vasıtasıyla bilinene ulaşmasıdır. Bu benzerlik doğru olduğunda, bilgi ışık diye isimlendirilmiş ve buradan ortak anlamlı lafızlara katılmıştır. O halde hiçbir lafız, bu ana lafızlardan ayrılmaz. İşte, bu bahsi inceleyen herkesin tanımı budur.

Biz ise bu konuda onlarla aynı düşünüyoruz. Fakat onların ulaşamadığı yönden hakikatlere ulaşmamız nedeniyle, bizde ilâve bilgiler vardır. Bize göre, bütün lafızlar söyleyişte ortak olsa bile birbirine zıttır. Başka bir yönden ise söyleyişte zıt olsalar bile, bütün lafızların ortak olduğunu öğrendik.

Bu meseleye harfler bölümünün sonunda daha önce kısmen değinmiştik.

(Muhakkik ve İfade Araçları)

Bu durum ortaya çıkınca, ey değerli dost, bilmelisin ki: Kuşkusuz ilâhî mertebenin gerektirdiği takdis, tenzih, benzetmenin ve teşbihin reddini bilen ve onu tam olarak öğrenen muhakkik, ayet ve rivayetlerin Allah hakkında dile getirdiği zaman, yer, yön ve mekânla sınırlanmak gibi ifadelerle perdelenmez. Bu rivayetlere örnek olarak Hz. Peygamber'in 'Allah nerededir?' deyişini verebiliriz. Bu soru üzerine zenci cariye göğü işaret etmiş, Hz. Peygamber de onun iman sahibi olduğunu belirtmiştir. Böylece Hz. Peygamber, akla göre hakkında mekân caiz olmayan (Tanrı) için mekân sormuştur. Hiç kuşkusuz Hz. Peygamber, Allah'ı en iyi bilendir. Allah ise kendisini daha iyi bilir. Allah bir ayette şöyle buyurur: *'Gökte olandan emin misiniz?'*[290] Çeşitli ayetlerde de şunları buyurur: *'Allah her şeyi bilendir.'*[291] *'Rahman Arş üzerine istiva etmiştir.'*[292] *'Her nerede olursanız, O sizinle beraberdir.'*[293] *'Üç kişi yoktur ki dör-*

düncüsü O olmasın."[294] Hz. Peygamber ise şöyle buyurur: 'Allah kulunun tövbesiyle sevinir. Allah taşkınlığı olmayan gence şaşırır.' Bu gibi (teşbih anlamı taşıyan) ifade kalıpları hadiste geçer.

Allah'ın zamanları, mekânları, yönleri, lafızları, harfleri, araçları ve bunlarla konuşan ve dinleyen her şeyi yaratmış olduğu aklın kesin kanıtıyla sabittir. Bütün bunlar, Allah tarafından yaratıldı. Bu durumda muhakkik kesin olarak bilir ki: Bu gibi lafızlar, teşbih ve örneklemenin verdiğinden başka bir anlama yöneliktir. Ayrıca muhakkik, hakikatin böyle bir şey kabul etmeyeceğini de bilir. Fakat inançları cisimleştirmeden kurtulmuş bilginler, kendi aralarında derece derecedir. Çünkü müşebbih (Tanrı'yı yaratıklarına benzeten kimse) ve mücessimeye (Tanrı'yı cisimleştiren) de, bu konuların dışındaki şeyleri bilmeleri yönünden bilginler adı verilir. O halde âlimlerin birbirlerine karşı üstünlüğü, bu gibi lafızları Hakka yaraşmayan anlamlardan uzaklaştırmalarına göredir.

Bu bağlamda bir grup âlim, ne teşbihi ne de cisimleştirmeyi kabul etmiş, Allah'ın kelâmında ve peygamberlerinin sözlerinde yer alan bu gibi ifadelerin bilgisini Allah'a havale etmiş, onları herhangi bir şekilde tevile kalkışmamıştır. Onlar, Allah'ın bu lafız ve harflerde bildiği şeye, tevil etmeden ve tenzihin her hangi bir yönüne yöneltmeden, sadece inanmakla yetinmiştir, hatta şöyle denilir: 'Bunların hiçbirinin anlamını bilmiyorum. Fakat yine de onun teşbih anlamıyla bırakılamayacağını düşünüyorum. Çünkü Allah *'O'nun benzeri yoktur'*"[295] buyurur: Yoksa teorik düşüncenin hükmüne göre teşbihi benimsemiyorum.' İnançları teşbih ve ta'tîlden (işlevsizlik) korunmuş zâhir ehlinden olan hadis bilginlerinin seçkinleri böyle hareket etmiştir.

Tenzihi benimseyenlerden başka bir grup ise bu ifadeleri teorik düşüncede Allah'a yaraşmayan anlamlardan uzaklaştırmıştır. Başka bir ifadeyle onlar, bu gibi ifadeleri tam olarak tenzihin bir tarzına yorumlamıştır ki, söz konusu tarz, teorik düşüncede Hakkın kendisiyle nitelenebileceği tarzdır. Hatta (akla göre) Allah onunla nitelenmelidir.

Onlara göre, araştırılması gereken şey şudur: Acaba bu kelimeyle bu yorum mu kastedilmiş, yoksa başka bir şey mi? Bu tevil Allah'ın ulûhiyetine zarar vermez. Söz konusu bilginler, bazen kelimenin dilde kullanımının gereğine göre, böyle bir ifadeyi iki veya üç anlama tevil

etmiştir. Fakat bu da, başka bir anlamda değil, yine tenzih yönündedir. Onlar, bu rivayet veya ayetin dildeki tevili bağlamında sadece bir yorum biliyorlarsa rivayeti o tenzih anlamıyla sınırlamış ve şöyle demişlerdir: 'Bilgi ve anlayışımıza göre, rivayet ancak bu anlama gelir.' İki veya daha fazla anlam bulduklarında ise haber ya da rivayeti o bağlamlara yorumlarlar.

Bunlardan bir grup şöyle iddia etmiştir: Allah'ın şunu irade etmesi mümkün olduğu gibi bunu irade etmesi de mümkündür. Böylece tenzih yönlerini artırmışlardır. Ardından şöyle derler: Yorumlardan hangisini kast ettiğini ancak Allah'ın kendisi bilir.

Başka bir grupta ise bir karine vasıtasıyla tenzihin bir yorumu güçlenmiş, böylece karine nedeniyle haberin o yorumu hakkında kesin kanaat getirmiş, her birisi tenzihi gerektirmiş olsa bile haberde diğer yönleri dikkate almamışlardır.

Tenzih yapanların bir kısmı ise -ki onlar üstün gruptur- bizim arkadaşlarımızdandır. Onlar kalplerini fikirden ve teorik düşünceden boşaltmış ve arındırmıştır. Çünkü daha önce zikredilen tenzihçi gruplar, fikir, teorik düşünce ve araştırma sahibiydi. Allah'ın başarıya erdirdiği – Allah'a hamd olsun hepsi başarıya ermiştir- bu mübarek grup ise ayağa kalkmış ve şöyle demiştir: 'Bizim nefislerimizde şanı yüce Hakka hürmet duygusu yerleşmiştir. Öyle ki, O'ndan bize gelen şeylerin bilgisine teorik düşünce ve araştırma yoluyla ulaşamayız.' Bu grup, inançları korunmuş hadis bilginlerine benzemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi hadis bilginleri, bu gibi ifadeleri teorik düşünceyle incelememiş, tevil etmemiş, başka anlama çekmemiş, bunun yerine '(bu ifadeleri) anlamadık' demiştir. İşte, bizim arkadaşlarımız da onların söylediğini söylemiştir.

Sonra arkadaşlarımız, 'bu ifadeleri anlamada takip ettiğimiz farklı bir yol vardır' diyerek, hadis bilginlerinin mertebesinden ayrılmıştır. Söz konusu yol, kalplerimizi teorik düşünceden boşaltıp, zikrederek edep, murakabe, huzur ve bize gelecek şeyleri kabul için hazırlanma yaygısında Hakkın karşısında oturmaktır. Böylece Hak, keşif ve kesinlik üzere, bizim öğretim işimizi üstlenir. Çünkü onlar, Allah'ın şöyle buyurduğunu işitmiştir: *'Allah'tan korkunuz, O size öğretir.'*[296] Başka bir ayette ise *'Allah'tan korkarsanız, size furkan verir'*[297] buyurur: Başka bir

ayette ise '*Rabbim ilmimi artır*',[298] '*Ona kendi katımızdan bilgi verdik*'[299] buyrulur.

Bu grubun kalp ve himmetleri Allah'a yönelip O'na sığındığında, başkalarının kendisine tutunduğu araştırma ve inceleme ve akılların sonuçlarını kalplerinden attıklarında, akılları selim, kalpleri temiz ve (her türlü teorik düşünceden) boşalmıştır. Bu istidat meydana geldiğinde ise Hak kendilerine öğretmen olarak tecelli etmiş, bu müşahede kendilerini söz konusu haber ve kelimelerin anlamına bir defada vakıf kılmıştır.

İşte bu, mükâşefe türlerinden birisidir. Çünkü onlar, adı geçen bilginlerin teorik algı vasıtasıyla tenzih ettikleri kimseyi kalp gözleriyle müşahede ettiklerinde, onların bu keşif ve müşahedede teşbih vehmi veren herhangi bir rivayeti bilmemeleri ya da bu rivayeti belirlemeksizin tenzih yorumuyla bırakmaları geçerli değildir. Bilakis onlar, kelimeyi ve ona verilmiş tenzih anlamını bilir. Böylece teşbih vehmi veren kelimeyi kendisi için amaçlanmış anlamla sınırlamışlardır. Başka bir rivayette bizzat bu lafız gelirse onun bu müşahede sahibinin bildiği başka bir yorumu vardır. İşte bu, aramızdan bir grubun halidir.

Başka bir grubumuz ise bu keşfe sahip değildir. Onlar için aktarma, ilham, yazı ve kavuşma söz konusudur. Onlar, başkasının bilmediği bir belirti sayesinde, kendilerine aktarılan şeylerde (yorumlamada) hatadan korunmuştur. Böylelikle kendilerine söylenen, ilham edilen veya aktarılan veya yazdırılan şeyi bildirirler.

Haberi söyleyenine (Allah ve Peygamberi) teslim edip, onu teorik akılla yorumlamayan teşbih (benzetme) ve ta'tîl'e (atıl kılma) sapmayan muhakkiklerde, farklı derecelerine göre araştıran, içtihat eden ve inceleyen muhakkiklerde, keşf ve müşahede sahibi muhakkiklerde, hitap ve ilham edilen bütün muhakkiklerde şu durum sabittir: Hak, sonradan meydana gelmişlerde bildiğimiz tarzda, tahdit ve teşbih ile sınırlanmış bu ifade kalıplarının altına giremez. Bilakis, muhakkiklerin ve bilginlerin farklı sınıflarına göre Hakkın kendiliğinde bulunduğu ve zatının gerektirdiği hale göre bu ifadelerdeki tenzih ve takdis anlamları Allah'a izafe edilir.

Bu durum sabit olunca, hiç kuşkusuz, böyle ifadelerin, muhatapların anlamasını sağlayan ifade araçları olduğu ortaya çıkmıştır. Her âlem, kendi anlayışınca ve nüfuz ve basiretinin gücü ölçüsünde, onlarda

hareket eder. Binaenaleyh insanın sorumlu olduğu inanç, herkesin üzerinde yaratıldığı en kolay hitaptır. Teşbihi benimseyenler üzerinde yaratıldığı fıtrat üzerinde kalsaydı, ne tekfir edilir ne de cisimleştirme yaptığı söylenirdi. Gerçi onlar cisimleştirme yapmamış, sadece varlığı kanıtlamak istemişlerdir. Fakat anlayışlarının kıtlığı nedeniyle, varlık onlar için ancak böyle bir tahayyülle sabit olabilmiştir. Dolayısıyla onlar için kurtuluş vardır.

(Hakkın Varlığı ve Âlemin Varlığı)

Marifet derecelerindeki mertebeleri farklı olsa bile, muhakkiklerde bu durum sabit olunca, şöyle deriz: Hakikatler, kendilerine vakıf olana şu bilgiyi vermiştir: Hakkın varlığı, öncelik, beraberlik ve zamansal sonralıkla âlemin varlığıyla sınırlanmaz. Çünkü Allah hakkında zaman ve mekânsal önceliği(ni düşünmek), hakikatlerin kendisini onu sınırlama anlamıyla söyleyenin yüzüne fırlatacağı bir düşüncedir. Ne var ki, bunu anlatımı sağlamak için söyleyen farklıdır. Nitekim Hz. Peygamber bu maksatla onu dile getirmiş, Kur'an da onu dillendirmiştir. Çünkü herkes, bu hakikatleri öğrenmeye güç yetiremez.

Artık geride şunu söylemek kalmıştır: Hak, kendisi için kendisi nedeniyle mevcuttur. Onun varlığı mutlaktır, başkasıyla sınırlanmaz, herhangi bir şeyin nedenlisi ya da nedeni değildir. Bilakis Hak, nedenlileri ve nedenleri yaratan ezelî el-Meliku'l-Kuddûs'tur (mukaddes hükümdar). Âlem ise kendisi sayesinde veya kendisi için değil, Allah sayesinde mevcuttur. Onun varlığı, Hakkın zatındaki varlığıyla sınırlanmıştır. Binaenaleyh âlem, ancak Hakkın varlığı sayesinde var olabilir.

Hakkın ve âlemin ilkesinin varlığından zaman reddedildiğine göre, kuşkusuz âlem zamansızlıkta var olmuştur.

Dolayısıyla işin gerçeği açısından şunu söylememiz doğru değildir. Allah âlemden öncedir. Çünkü öncenin bir zaman kipi olduğu, hâlbuki zamanın var olmadığı sabittir. Şunu da söyleyemeyiz: Âlem Hakkın varlığından sonra var olmuştur. Çünkü sonralık da yoktur. Âlem Hakkın varlığı ile beraber var olmuştur da diyemeyiz. Çünkü Hak, âlemi yaratandır. O, âlemin faili ve yaratıcısıdır. Âlem ise yoktu. Fakat şöyle söyleyebiliriz: Hak, zatı ile (ve zatı nedeniyle) vardır, âlem ise (ancak) Hak dolayısıyla vardır.

Bir vehim sahibi şöyle sorabilir: Hakkın varlığı karşısında âlem ne zaman var olmuştur? Bu soruya şöyle cevap veririz: 'Ne zaman' zaman sorusudur. Zaman ise nispetler âlemindendir ve Allah tarafından yaratılmıştır. Çünkü nispetler âleminin yaratılışı, var etme yaratması (icat) değil, belirleme yaratmasıdır. Dolayısıyla böyle bir soru geçersizdir. Nasıl soru sorduğuna bak! İfade kalıplarının bu manaları içinde araştırmanı ve öğrenmeni engellemesinden sakın!

Şu halde, geriye sadece yokluktan (var) olmayan sırf-halis varlık ile mevcudun kendi yokluğundan olan varlık kalmıştır, Birincisi Hakkın varlığı, ikincisi ise âlemin varlığıdır. (Gerçek) Bilginin imkânsız gördüğü ve kendisinden hiçbir şeyin geride kalmadığı takdir edilmiş vehmin dışında, iki varlık arasında ne bir aralık ne de uzama vardır. Fakat mutlak varlık ve sınırlı varlık, fail varlık ve edilgin varlık vardır. İşte hakikatler bu bilgiyi vermiştir, ve's-selâm!

Vaktin vâridi[300] ihtira' (tasarlayarak orijinal yaratmak) lafzını Hakka vermeyi bana sordu, ben de şöyle dedim: Hakkın kendisini bilmesi, âlemi bilmesinin aynısıdır. Çünkü âlem, yoklukla nitelenmiş olsa bile, sürekli Hak tarafından müşahede edilir. Âlem kendisini göremez, çünkü mevcut değildir. Bu konu keşifleri olmayan teorik akılcıların boğulduğu bir deryadır. Hak, sürekli vardır, dolayısıyla O'nun ilmi ezelî olarak mevcuttur. Hakkın kendisini bilmesi, âlemi bilmesidir. Şu halde Hakkın âlemi bilmesi, ezelî olarak mevcuttur. Hak, âlemi yokluk halinde bilmiş ve bilgisindeki surete göre onu var etmiştir. Bu mesele, kitabın sonunda açıklanacaktır ki, söz konusu mesele, muhakkiklerin çoğundan gizlenmiş kader sırrıdır.

Âlemde ihtira (tasarlayarak yaratma) geçerli değildir. Allah için ihtira' belirli bir şekilde kullanılabilir, fakat kelimenin gerçek anlamı yönünden kullanılamaz. Çünkü böyle bir şey ilâhî mertebede eksikliğe yol açardı. O halde orijinal üretim, ancak kul hakkında geçerli olabilir. Şöyle ki: Bir şeyi orijinal olarak üreten, gerçekte varlıkta ortaya çıkartmak istediği şeyin örneğini (başka bir yerden öğrenmeden) önce kendi zihninde tasarlamadan onu yapamaz. Onu zihninde tasarladıktan sonra ise ameli gücü o şeyi örneği bilinen bir şekilde (çünkü zihinde tasarlanmıştı) duyusal varlığa çıkartır. Tasarlayarak yaratan, bir şeyi önce kendi

zihninde, ardından dışta zihninde tasarladığı şekilde var etmiş olmalıdır. Aksi halde, gerçek anlamda orijinal yaratıcı sayılmaz.

(Bunu anlamak için şöyle bir örneği farz edebilirsin): Bir şahsın sana varlıkta örneği bulunan belirli bir şeklin düzenlenişini öğretip senin de onu öğrendiğini farz et. Ardından onu öğrendiğin tarzda varlığa çıkartırsın. Bu durumda sen, gerçekte ve kendiliğinde, o şeyi örneksiz var etmiş değilsin. Onu (başkasından öğrendiği) örnek olmadan meydana getiren, örneğini zihninde tasarlayıp sonra sana öğretendir. Bununla beraber insanlar, o şeyi başkasında görmediği için, zihninde tasarlayarak yaratmayı sana nispet edebilir.

Sen ise kendinden bildiğin şeye dön, o şeyi senden bilen (zannına) aldırış etme! Çünkü Allah kendisinde bulunmayan bir şeyi meydana getiren kişi gibi âlemi inceden inceye ölçmüş tartmış ya da âlem üzerinde düşünmüş değildir. Böyle bir şey Allah hakkında caiz değildir. Allah, sahip olmadığı bir şeyi kendi nefsinde meydana getirmiş olmadığı gibi içinden 'onu şöyle mi yapalım böyle mi yapalım' diye de geçirmemiştir. Bütün bunlar, Allah hakkında caiz olmayan durumdadır. Çünkü bir şeyi zihninde tasarlayarak meydana getiren kimse var olan şeylerde dağınık halde ki mevcut parçaları alır ve onları zihninde ve vehminde birleştirir. Bu birleştirme, daha önce bilgisinde bulunmamış olabileceği gibi bulunmasında da beis yoktur. Çünkü bu durumda o, tıpkı orijinal anlamları üretmede şair ve fasih-yazarlar gibi, hiç kimse tarafından öncelenmeyen ilk mesabesindedir.

Gerçi kendisinden daha önce aynı şeyin yapılmış olduğu ve böylelikle duyanın çalıntı olduğu zannına kapılacağı orijinal üretim tarzı da vardır. Bu nedenle, orijinal üretim iddiasındaki insanın hiç kimseye bakmaması gerekir. Şu var ki orijinal üretimin hazzından yararlanmak ve zevk almak istiyorsak, insanın özellikle kendi içinde meydana gelen şeye bakması gerekir. Bazen kişi, bir şeyi meydana getirdikten sonra o konuda kendisini önceleyen kimseye bir nedenle bakabilir. Ona baktığında, perişan olur ve ciğeri parçalanır.

Bu meyanda orijinal üretimin en çok görüldüğü kimseler bilginler, edipler, mühendisler, sanat erbabından ise marangoz ve inşaatçılardır. Söz konusu meslek sahipleri, orijinal üretimin en çok bulunduğu kim-

seler benzersiz üretenler, yaratılışları en temiz olan ve akıllarını en güçlü şekilde kullanan kimselerdir.

Orijinal üretim, daha önce bilmediği ve başkasının bilkuvve -ya da gayesi amel olan bilgilerden ise- bilkuvve ve bilfiil olarak öğretmediği bir şeyi fikir vasıtasıyla ortaya çıkartan kimse hakkında kullanılabilir. Allah ise âlemi ezelden beri bilir ve âlemi bilmediği hiçbir hali olmamıştır. Şu halde Allah, bilmediği bir şeyi meydana getirmiş değildir.

Allah'ı bilenlerde O'nun ilminin kadimliği sabit olduğuna göre, bizim için de bilfiil yaratan olduğu sabittir. Yoksa o kendi nefsinde bize dair bilgisinin sureti olan örneğimizi meydana getirmiş değildir. Çünkü varlığımız, O'nun ilminde bulunduğumuz hale göredir. Böyle olmasaydı, varlığa O'nun bilmediği bir şekilde çıkmış olurduk. Allah bilmediği bir şeyi irade etmez, irade etmediği ve bilmediği bir şeyi ise var etmez. O zaman ya kendi kendimize ya da rastlantıyla var olurduk. Böyle olunca da, yokluktan var olmamız geçerli olmazdı. Hâlbuki kuşkusuz kesin kanıt, yokluktan var olduğumuzu ve Allah'ın bizi bilip varlığımızı irade ettiğini ve bize dair bilgisinde sabit surete göre yarattığını göstermiştir. Biz dış varlığımızda yokuz. Şu halde, (bizi kendisine göre yarattığı) örnekte orijinallik yoktur.

O halde geride sadece fiilde orijinal yaratma kalmaktadır. Bu ise dışta örnek olmadığı için geçerlidir. Artık zikrettiğimiz şeyi iyice öğren ve bundan sonra istediğini söyle. İstersen Allah'ı ihtira' ile nitelersin istersen ihtira'yı O'ndan nefyedersin. Fakat sana öğrettiğim şeyi tam anladıktan sonra.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Bilgi, Bilen ve Bilinen

Bilgi, bilen ve bilinen
Hükümleri aynı olan üç (şeydir)
İstersen, hükümleri de birbirine benzerdir (diyebilirsin)
Gözleyen onu üç olarak kabul eder.

Gaybı gören ise bir olarak görür
Yücelerde ona ilâve yoktur!

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Bilgi, kalbin herhangi bir şeyi (ya da durumu) o şeyin kendiliğinde bulunduğu hale göre elde etmesidir. Söz konusu şey, yok da olabilir mevcut da olabilir. Buna göre bilgi, kalbin bir şeyi elde etmesini zorunlu kılan bir niteliktir. Bilen kalp, bilinen ise elde edilen o şeydir.

Bilginin hakikatini tasavvur, son derece güçtür. Fakat Allah'ın izni ile bilgiyi öğrenmek için onun anlaşılmasını sağlayacak hususları sunacağım.

(Kalp ve İlâhî Mertebe)

Bilinmelidir ki: Kalp cilâlanmış bir aynadır ve her tarafı yüzdür, asla paslanmaz. Bazen kalbin paslandığı söylenir. Nitekim Hz. Peygamber 'Kalpler demirin paslandığı gibi paslanır' buyurur. Bu anlamda başka bir hadis 'Kalplerin cilâsı Allah'ı zikretmek ve Kur'an okumaktır' der. -Kur'an, hikmetli öğüt olması yönünden kalbi cilalar.- Bu gibi ifadelerde pas derken kastedilen, kalbin yüzeyini örten karartı değildir. Kalp, Allah'ı bilmek yerine, sebeplerin bilgisine yönelir ve onlarla ilgilenirse Allah'tan başkasıyla ilgilenmesi kalbin yüzeyi üzerinde pas haline gelir. Söz konusu ilgi, Hakkın o kalpte tecelli etmesini engeller.

Çünkü ilâhî mertebe, sürekli tecelli etmektedir. Onun bizden perdelendiği düşünülemez. Bu kalp, övülmüş şerî hitap yönünden tecelliyi kabul etmediğinde -çünkü o esnada başkasını (söz gelimi sebeplerin bilgisiyle ilgilenmek gibi) kabul etmiştir- başkasını kabul etmesi pas, kir, kilit, körlük ve toz diye ifade edilir. Aksi halde, Hak sana bilginin kalpte bulunduğunu bildirmiştir. Fakat onun bilgisinde Allah'tan başkası vardır. Bununla birlikte Allah'ı bilenlere göre kalp, gerçekte Allah'ı bilir.

Söylediğimizi destekleyen hususlardan birisi, *'Kalplerimizde bizi çağırdığın şeye karşı kilit vardır' dediler*'[301] ayetidir. Bu ayete göre kalpler, Hz. Peygamberin özellikle davet ettiği şeye karşı kilitlidir. Yoksa onlar, genel anlamda kilitli değildir. Kalpler, peygamberin davet ettiğinin dışındaki işlerle ilgilenir ve davet edildikleri şeye karşı körleşir, dolayısıyla

artık hiçbir şey görmezler. Kalpler, daima cilâ, parlaklık ve duruluk özelliğinde yaratılmıştır. Kızıl *yakut* olması yönünden –ki zat tecellisidir- ilâhî mertebenin tecelli ettiği her kalp, müşahede eden yetkin ve âlim insanın kalbidir. Söz konusu tecelliden daha üstün tecelli yoktur. Onun altında sıfat tecellisi vardır. Daha sonra fiil tecellisi gelir. Fakat bu durum, tecelli edenin ilâhî mertebe olması yönündendir. İlâhî mertebe yönünden tecelli edilmeyen kalp, Allah'tan gafil ve O'na yakınlıktan kovulmuş kişinin kalbidir.

Allah sizi başarıya erdirsin! Belirttiğimiz tarza göre kalbe bakınız! Bak! Onu ilim yapabilir misin? Böyle bir şey doğru değildir. Bilgi kalbin özü gereği sahip olduğu parlaklıktır desen, buna imkân yoktur. Fakat o (kalbin özü gereği sahip olduğu parlaklık) bilginin sebebidir. (İlmin kendisi değildir). Nitekim bilinenin kalp için ortaya çıkması da bir sebeptir. Bilgi bilineni kalpte meydana getiren şeydir diye iddia edersen, bu da doğru değildir. Bilgi, bilinenden nefse yansıyan bir örnektir diye –ki o bilinenin tasavvur edilmesidir- iddia edersen, buna da imkân yoktur.

O zaman, bilgi nedir? diye sorulursa şöyle cevap ver: Bilgi, algılanan şeyin kendiliğinde bulunduğu hale göre algılanmasıdır. Bu tanım, o şeyin algılanması imkânsız değilse böyledir. Algılanması imkânsız olanı bilmek ise onu idrak edememeyi bilmek demektir. Nitekim Hz. Ebû Bekir, idraki idrakten acizlik idraktir, demiştir. Böylece Hz. Ebû Bekir Allah'ı bilmeyi, O'nun idrak edilemeyişi yapmıştır. Bunu bilmelisin. Hakkın idrak edilemeyişi başkasını bildiği şekilde aklın çabası bakımından (Hakkı) algılayamamaktır; idrak edilmesi ise Hakkın cömertliği, ihsanı ve bağışı sayesindedir. Nitekim müşahede ehli arifler, teorik düşüncesi bakımından aklın gücünden olmaksızın, O'nu bilmiştir.

TAMAMLAMA

(Allah'ı Oluş Yolundan Bilmek)

Bilindiği gibi, herhangi bir şeyi bilmek, bu bilgiden önce iki bilinen arasında karşılıklı ilişki olan başka bir durumu bilmeye bağlıdır ki, bu kaçınılmaz bir durumdur. Allah ile yaratıkları arasında şeyler arasın-

daki ilişki yönünden herhangi bir ilişkinin bulunmadığı da sabittir. Şeyler arasında münasebet cins, tür ve şahıs münasebetidir. Şu halde, aralarında bir karşılıklı ilişki olmadığı için kendisiyle Hakkı bilebileceğimiz bir şeye dair önceden bir bilgimiz yoktur.

Bunun örneği, beşinci doğa olan feleklerin doğasını bilmemizdir. Dört ana doğa hakkında daha önceden bir bilgimiz olmasaydı, söz konusu beşinci doğayı asla bilemeyecektik. Bu dört ana doğada bulunmayan bir hüküm nedeniyle onların dışında kalmış halde felekleri gördüğümüzde, aşağı ve yukarıya doğru hareket yönünden burada beşinci bir doğa daha bulunduğunu anladık. Söz konusu yukarı hareket, esir ve havada, aşağı hareket ise su ve topraktadır.

Felekler ve ana unsurlar arasında bulunan münasebet, tümünü birleştiren cins olan cevhere dayalı bir münasebettir. Söz konusu münasebet, aynı zamanda türsel münasebettir, çünkü o, tek bir cinse ait tür olduğu gibi aynı zamanda kendisi de bir türdür. Bu münasebet, aynı zamanda, şahıs münasebetidir. Bu münasebet olmasaydı, doğalardan feleğin doğasının bilgisini öğrenemeyecektik.

el-Bâri (Yaratan Allah) ile âlem arasında adı geçen yönlerden (cevher-cins, tür ve şahıs) hiçbir münasebet yoktur. Dolayısıyla Allah, bazı kimselerin şahit ile gaibe istidlâl etmek şeklinde zannettiği gibi, başkası hakkındaki öncesel bir bilgi sayesinde bilinemez. Onlar, bu istidlâl yöntemiyle bilgi, kelâm ve irade vb. nitelikleri Allah'a verebileceklerini zannetmiş, bu nitelikleri Allah'a yüklem yapıp ardından onlarla nitelenmekten tenzih etmişlerdir.

Allah'ı bilmemiz hakkında vardığımız kanaati destekleyen bir şey şudur: Bilgi, bilinene göre düzenlenir ve bilinenin başkasından ayrılışına göre kendi zatında ayrışır. Bilinenin kendisiyle ayrıştığı şey, ya cevheri yönünden akıl veya nefis gibi bir zat olabilir ya da sıcaklık ve ateşin yakıcı olması gibi doğası yönünden ona ait bir zattır. Akıl nefisten cevheri bakımından ayrıldığı gibi ateş de başkasından zikrettiğimiz bir yönüyle ayrılır. Ya da bilinen, zatı sayesinde başkasından ayrışmaz da, kendisine yüklem yapılan şey nedeniyle ayrışır. Buna örnek olarak, oturan kişinin oturması ya da yazanın yazması gibi hal veya siyahın siyahlığı, beyazın beyazlığı gibi bir durum verilebilir. İşte bu, akılcılara göre, aklın idrak sınırıdır. O halde akıl için nitelediğimiz şeyin dışında kalan

bir bilinen asla yoktur. Şu var ki, bir şeyin başkasından ayrışmasını sağlayan özelliğini ya cevheri ya da doğası veya hali ya da durumu yönünden bilebiliriz. Akıl, söz konusu şeylerin bulunmadığı hiçbir şeyi kesinlikle algılayamaz.

Zikredilen bu hususlar Allah'ta bulunmaz. Dolayısıyla, araştıran olması ve teorik düşüncesi yönünden akıl Allah'ı bilemez. Teorik düşüncesi yönünden akıl Allah'ı nasıl bilebilir ki? Aklın dayandığı kanıtlar, duyu veya zorunluluk ya da tecrübedir. Hâlbuki Allah, aklın kanıtlama yönteminde kendisine başvurduğu bu esaslarla algılanamaz. O zaman akıl için varlık kanıtı geçerli olabilir

Akıllı, delil yönünden Rabbini bildiğini ve Rabbinin kendisine bilindiğini nasıl iddia edebilir? Akıllı, yapma ürünlere, doğal nesnelere veya türeyen veya meydana getirilen şeylere bakıp bunlardan her birisinin kendilerini yapanı bilmediğini görseydi, hiç kuşkusuz Allah'ın kanıt vasıtasıyla bilinemeyeceğini öğrenirdi. Fakat akıl, Allah'ın mevcut, âlemin ise özü gereği Allah'a muhtaç olduğunu ve O'ndan asla müstağni kalamayacağını bilir. Allah şöyle buyurur: '*Ey insanlar sizler Allah'a muhtaçsınız. Allah ise zengin ve övülendir.*'[302]

Tevhit hakikatlerini öğrenmek isteyen kimse Allah'ın kendisini birlediği tevhit hakkındaki ayetlere bakmalıdır! Hiç kimse bir şeyi o şeyin kendisinden daha iyi bilemez. O halde Hakkın kendisini nitelediği şeye bakmalı ve Allah'tan onu sana öğretmesini istemelisin! Bunu yaparsan, aklın kendi düşüncesiyle hiçbir zaman ulaşamayacağı ilâhî bilgiyi öğrenirsin. Ben bu ayetlerin az bir kısmını bir sonraki bölümde zikredeceğim.

Allah, bizi kendisini anlamayla rızıklandırsın, âmin! Bizi, ayetlerini anlayan âlimlerden etsin, âmin!

***

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kur'an ve Hadiste Geçen Teşbih Anlamlı İfadelerden Hakkın Tenzih Edilmesi

(Allah zalimlerin nitelemelerinden münezzeh ve yücedir)[303]

Kulun Rabbine bakışında
Ellerin kutsiyetinde ve tenzihinde
Gelip niteliğe ve teşbihe eklenen
Araçlardan yüce olmasına.
Bir delâlet vardır ki, kesin olarak gösterir:
Kulun mertebesini ve yüksekliğini.
Ve de bilginin doğruluk ve ispatını
Bidatçinin ve yapmacıklığının ise kovulmasını.

(Bütün Bilgileri İlk Akıl Taşımaktadır)

Allah sana yardım etsin bilmelisin ki: Ulvîsiyle süflîsiyle bütün bilinenlerin taşıyıcısı, Allah'tan doğrudan –vasıta olmaksızın- (bilgi alan) akıl'dır. Dolayısıyla ulvî ve süflî âlemin bilgisine dair hiçbir şey akla gizli kalmaz. Onun bağışı, cömertliği, kendisine tecelli etmesi, nuru ve en yüce feyzinden ise nefsin eşyayı bilmesi gerçekleşir. Akıl, Haktan alır nefse verirken, nefis ise akıldan alır ve ondan fiil meydana gelir. Bu durum, aklın bilgisinin iliştiği kendisinden aşağısında bulunan bütün şeylere sirayet etmiştir.

Burada kendisinden aşağıda bulunan şeyler diye kayıt düşmemizin sebebi, ifade hakkında zikrettiğimiz durumdur. Allah Teâlâ'nın *'ta ki bilelim'*[304] ayet-i kerimesini aklında tut! Allah, bilendir. Artık nispetleri öğren!

Bilinmelidir ki: Güçlü ve kendinden geçmiş melekler âlemi, ilk akıldan hiçbir şey almadığı gibi ilk aklın onlar üzerinde herhangi bir otoritesi de yoktur. Onlar ve ilk akıl, aynı mertebededir. Bu durum, bizim içimizden Kutup'un hükmünün dışında bulunan Efrad'a (Tekler) benzer. Bununla birlikte Kutup da, Efrad'dan birisidir. Fakat Efrad ara-

sında Kutup yönetme ile görevlendirildiği gibi Akıl da bilgi vermeye tahsis edilmiştir.

(İlk) Aklın kendisinden aşağıda bulunan şeylere (bilgi) vermesi, bilgisinin ilgili olduğu her şeye sirayet eder. Bunun yegâne istisnası, tevhidin soyutlanmasının bilgisidir. Söz konusu bilgi, her yönden diğer bilinenlerden farklıdır. Çünkü Allah ile yaratıkları arasında asla bir karşılıklı ilişki yoktur. Bir gün böyle bir münasebet Allah'a nispet edilirse – nitekim başka yazarlarla birlikte Ebû Hamid el-Gazâlî kitaplarında bunu ifade etmiştir- bu bir çeşit zorlama ve gerçeklerden uzak varsayımdır. Yoksa Kadîm ile yaratılmış arasında hangi bağıntı olabilir. Ya da, benzer kabul etmeyen, benzeri olana nasıl benzetilebilir?

Böyle bir şey, Ebû Abbas İbn Ârif es-Sünhacî'nin kendisine isnat edilen *Mehâsinu'l-Mecâlis* isimli kitapta belirttiği gibi imkânsızdır. es-Sünhacî şöyle demiştir: 'Hak ile kullar arasında inayetten başka bağıntı, hükümden başka sebep, ezelden başka vakit yoktur. Bunun dışında ise sadece körlük ve karıştırma vardır.' Başka bir rivayette ise körlük yerine bilgi geçer.

Bu ifadenin ne kadar güzel ve Allah hakkındaki bu bilginin ne kadar eksiksiz, bu müşahedenin ne kadar nezih olduğuna bakınız! Allah söylediği şeyle kendisini yararlandırsın!

(Aklın Allah'ı Bilmekten Aciz Olması)

Allah'ı bilmek, akıl ve nefsi tarafından algılanamayacak kadar yücedir. Akıl ve nefis, O'nu sadece mevcut oluşu bakımından algılayabilir. Yaratıklar hakkında söylenmiş ya da bileşik ve başka şeyler hakkında tevehhüm edilmiş her ne varsa kuşkusuz, düşüncesi ve korunmuşluğu yönünden selim akla göre Allah o şeyden farklıdır. Böyle bir tevehhüm, Allah hakkında caiz olmadığı gibi akla göre yaratıkların kabul ettiği yönden öyle bir lafız Allah'a verilemez. Allah'a böyle bir lafız verilmişse bunun gayesi, zihinlere konuyu anlaşılır kılmaktır. Bunun nedeni, işitende Hakkın üzerinde bulunduğu hakikatin değil, varlığın (bilginin) sabit olmasıdır. Çünkü Allah şöyle buyurur: 'O'nun benzeri yoktur.'

Fakat dinen Allah'ı bilmek üzerimizdeki bir vecibedir. Çünkü Allah peygamberine hitaben şöyle buyurur: *'Allah'tan başka ilâh olmadığını bil.'*[305] (Buna göre Allah âdeta) Şöyle der: 'Senin düşüncene uygun bil-

dirmemden (benim vasıtamla) bil. Böylece bildirmeden önce olan inanç olmaksızın bilgi senin adına sahih olduğu gibi ilim olarak da iman senin adına sahih olur.' İşte, Hz. Peygamber'e bu esasa göre emir vermiştir.

Bazı kimselerin düşüncesine ve bu bahisteki görüşlerine göre, bu durum dolayısıyla Allah'ın bilgisine nereden ulaşabiliriz? diye düşündük. İnsafla ve kendisinden umulan bütün gayretini ortaya koyduktan sonra yetkin aklın verisine göre düşündük, Allah'ı bilme hakkında O'nu bilmekten acizlikten başka bir şeye ulaşamadık. Çünkü biz, bulundukları hale göre hakikatleri yönünden eşyayı öğrenmek istediğimiz tarzda Allah'ı bilmek istedik. Binaenaleyh, benzeri olmayan, zihinde tasavvur edilemeyen ve zihinde tutulamayan bir mevcut bulunduğunu öğrendiğimize göre, akıl onu nasıl idrak edebilir? Allah'ın varlığını bilmek sabit olmakla birlikte, aklın O'nu algılaması imkânsızdır. Yine de biz, Allah'ın mevcut ve ulûhiyetinde tek olduğunu biliriz. İşte, Hakkın kendisini bildiği tarzda zatının hakikatini bilmediğimiz halde, bizden öğrenmemiz istenilen bilgi budur. Böyle bir bilgi, bizden istenen bilginin olmayışı demektir.

Allah aklın düşüncesine göre hiçbir yaratığa benzemediğine ve hiçbir şey O'na benzemediğine göre ve bize 'Allah'tan başka ilâh olmadığını biliniz' diye emredilmişken, öncelikle öğrenmemiz gereken şey bilginin mahiyetidir. Kuşkusuz onu öğrendik. Dolayısıyla başlangıçta bilginin bilinmesi hakkında öğrenmemiz gereken şeyi öğrenmiş olduk.

Allah'a hamdolsun, sekizinci kısım sona erdi!

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN DOKUZUNCU KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

Üçüncü Bölümün Devamı

(Temel Soru Edatları)

Temel soru edatları, dörttür. Hel (mi), mâ (ne), keyfe (nasıl), lime (niçin).

Hel ve lime, iki basit ruhanî soru edatıdır. Onlara mâ hüve? (o nedir?) sorusu eşlik eder. Hel ve lime yalınlar için geçerli soru edatıdır. Çünkü 'mâ hüve'de (o nedir, mahiyet) bir çeşit bileşiklik vardır.

Hakikatin verdiği hüküm bakımından bu dört soru edatı içinde Allah hakkında soru sorabilmeyi sağlayacak herhangi bir edat yoktur. Çünkü tevhit bilgisinden bilinebilecek şey, Allah'tan başkasında bulunan şeyin Allah'tan olumsuzlanmasıdır. Bu nedenle Allah şöyle demiştir: '*Onun benzeri yoktur.*'[306] Başka bir ayette ise '*Onların nitelemesinden Rabbim münezzehtir*'[307] denilmiştir.

O halde olumsuzlamayı bilmek, Allah'ı bilmek demektir. Aynı şekilde, ruhlar hakkında da nasıl diye soru sormamız mümkün değildir. Onlar, böyle bir sorudan münezzehtir. Çünkü onların hakikatleri bu ibareye aykırıdır.

Ruhlar hakkında kullanılan soru edatlarının Allah hakkında kullanılması da caiz değildir. Yaratan ve kendisini yoktan var eden Rabbinin mertebesine hürmet eden muvahhit (birleyen) ve muhakkik'in Allah hakkında bu lafızları kullanması uygun değildir.

O halde Allah, bu soru edatlarıyla asla bilinemez.

VASIL

(Zatıyla Algılanan, Fiiliyle Algılanan ve Asla Algılanamayan)

Hakkın dışındaki her şeyi incelediğimizde, onların iki kısım olduğunu gördük. Bir kısmı zatıyla algılanır. Bunlar, duyulur ve yoğun şeylerdir. Bir kısmı, fiiliyle algılanır. Bu kısım, akledilir ve lâtif şeylerdir. Bu meyanda akledilir, duyulur olandan daha üstündür. Bu üstünlük, onun zatının algılanamayışı ve sadece fiiliyle algılanmasıdır.

Yaratılmışların özellikleri böyle olunca, Allah duyulur şeyler gibi zatı ile ya da lâtif veya akledilir şeyler gibi fiiliyle algılanmaktan münezzehtir. Çünkü Allah ile yaratıklar arasında hiçbir bağıntı yoktur. O'nun zatı bizim tarafımızdan idrak edilemez ki, duyulur şeye benzesin! Onun fiili lâtif şeylerin fiili gibi değildir ki, lâtife benzesin! Çünkü Hakkın fiili, herhangi bir şeyden olmaksızın bir şeyi yaratmaktır (ibda'). Ruhsal lâtifin fiili ise bir şeyi başka bir şeyden yapmaktır. Şu halde, onların arasında hangi münasebet olabilir ki? Fiilde münasebet imkânsız olduğuna göre zatta benzerlik olamayacağı daha açıktır.

Bu bölümden bir şeyi iyice öğrenmek istersen, yapılan ürünlerin türlerine göre fiilin ürününe bakmalısın! Örnek olarak gömlek ve sandalye gibi yapım ürünlerini verebiliriz. Bu gibi ürünlerin yapıcısını bilmediğini gördük. Şu var ki söz konusu şey, varlığıyla yapıcısının varlığına kanıt olduğu gibi aynı zamanda onun yaptığı işi bildiğini de gösterir. Aynı şey, felek ve yıldızlar gibi oluşturulan ürünler için geçerlidir. Söz konusu şeyler de, kendilerini oluşturanı veya onları birleştireni bilemez. O, kendilerini ihata eden tümel nefs'tir. Doğal ürünler de böyledir. Örnek olarak, maden, bitki ve hayvanlardan türeyen şeyleri verebiliriz. Onlar, doğal olarak bir şeyi meydana getirir, fakat kendi faillerini bilemezler. Bu fail, felek ve gezegenlerdir.

O halde felekleri bilmek, onların cisminden gördüğün ve duyunun algıladığı şey değildir. Güneşin cismi nerede, onun kendisini görenin gözündeki varlığı nerede! Felekleri bilmek, ancak onların ruhları ve anlamları yönünden söz konusu olabilir. Allah söz konusu ruh ve anlamı felekleri ve içerdikleri şeylerin sebebi olan kuşatıcı tümel nefsten var etmiştir.

(Başka bir şeyden) sudur yoluyla çıkan edilgen de böyledir. Söz konusu şey, ed-Dıhyetü'l-Kelbî suretinin Cebrail hakikatinden meydana gelişi gibi, akıldan meydana gelen tümel nefstir. Tümel nefs, hiçbir zaman kendisinden çıktığı şeyi bilemez, çünkü o, aklın ihatası altındadır ve akıl onu kuşatmıştır. Çünkü tümel nefs, aklın düşüncelerinden birisidir. Tümel nefs, ilk akıldan kendisinde bulunan şey zaten sahip olduğu şey ise üzerinde bulunan bir şeyi nasıl bilebilir? Şu halde tümel nefs, akıldan ancak kendisinin üzerinde bulunduğu şeyi öğrenebilir. Başka bir ifadeyle tümel nefs, kendi sebebini değil, ancak kendisini bilmiştir.

Aynı şey, İbdaî ürün (bir şeyden olmaksızın var edilen) için geçerlidir. İbdaî ürün bize göre Hakikat-i Muhammediye, başkalarına göre ilk akıl'dır. İlk Akıl, Allah'ın bir şeyden olmaksızın var ettiği Yüce Kalemdir. Yüce Kalem, daha önce zikredilen bütün mefullerden failini algılamada daha yoksun ve acizdir. Çünkü daha önce zikredildiği gibi, bütün fail ve mefuller arasında bir çeşit münasebet ve benzerlik vardır. Dolayısıyla meful, aralarındaki münasebet ölçüsünce faili bilebilir. Bu münasebet ise ya cevherlik veya başka bir yöndendir. İlk yaratılan (mübdâ-i evvel) ile Hak arasında ise kesinlikle bir münasebet yoktur. Binaenaleyh o, başka sebeplerden meydana gelen diğer şeylerden failini bilmede daha acizdir. O halde mefulün birçok açıdan kendisine benzediği sebebi olan failini algılama ve bilmede aciz olduğu sabittir.

Bu meseleyi anla ve iyice öğren! Çünkü o, Hakkı birleme ve yaratılmış bilginin Allah'a ilişmedeki acizliği bahsinde çok önemli bir meseledir.

VASIL

(Beş Duyu ve Gerçekte İdrak Ettikleri Şeyler)

(İnsanın bilme yetisi hakkında) vardığımız görüşü, insanın bütün bildiklerini beş gücünden birisiyle algılaması destekler: Birincisi, duyu gücüdür ki, beş kısma ayrılır: Koklamak, tatmak, dokunmak, işitmek ve görmek. Göz, belirli bir yakınlık ve uzaklıktaki renkleri, değişmeleri ve şahısları algılar. Gözün bir mil uzaklıktan algıladığı şey, iki mil uzaktan

algıladığından farklı olduğu gibi yirmi kulaç uzaktan algıladığı şey bir mil uzaktan algıladığı şeyden farklıdır. Gözün karşısında durup eli elinin içindeyken algıladığı şey, yirmi arşın öteden algıladığı şey değildir. Ya da insan mıdır, ağaç mıdır bilmeden, iki mil öteden somut olarak bir şeyi algılamak, onun insan ve belli bir boyda olduğunu bilerek bir mil uzaktan algılamak ya da beyaz veya siyah olduğunu bilerek yirmi arşın öteden algılamak ya da karşısında bulunduğunda onun sürmeli veya mavi gözlü olduğunu bilerek algılamak gibi değildir. Bütün duyular, algıladıkları şeylerde bu tarz bir yakınlık ve uzaklık ilişkisine sahiptir.

el-Bâri (Allah), duyulur bir şey değildir. Başka bir ifadeyle, O'nu bilmek istediğimizde, duyu vasıtasıyla algılanan bir şey değildir. O halde Allah'ı duyu yoluyla öğrenemeyiz.

Bu meyanda hayal gücüne gelince, hayal gücü, sadece duyunun verilerini ya verdiği tarzda ya da bazı duyulurları diğerlerine yükleyerek düşünce gücünün verdiği tarzda zapt eder. İşte, fikir ehlinin Allah'ı bilme yöntemleri burada sona erer. Dolayısıyla bu, onların dilidir, bizim dilimiz değil. Gerçi onların yöntemi de doğru olsa bile, biz o yöntemi kendilerine nispet ediyoruz. Çünkü bu yöntem onlardan aktarılmıştır. Binaenaleyh hayal gücü, her nasıl idrak ederse etsin, duyudan asla ayrılamaz. Hâlbuki bize göre duyunun Allah'a ilişemeyeceği kesin olarak sabittir. Dolayısıyla hayalin O'na ilişmesi geçersizdir.

Allah'ı bilmede müfekkire gücüne gelince, insan her zaman kendi nezdinde bulunan şeyler hakkında düşünebilir. Kendi nezdinde bulunan şeyleri ise duyulardan ve aklın ilkelerinden öğrenmiştir. Düşünce gücünün hayal hazinesinde bu veriler üzerindeki çalışmasından ise bu şeyler ile arasında münasebet bulunan başka bir şey hakkında bilgi gerçekleşir. Allah ile yarattıkları arasında bir münasebet yoktur. O halde, fikir yönünden Allah'ı bilmek mümkün değildir. Bu nedenle âlimler Allah'ın zatı hakkında düşünmekten men edilmiştir.

Akıl kuvvetinin de Allah'ı algılaması mümkün değildir. Çünkü akıl, sadece bedîhi olarak bildiği ya da fikrin verdiği şeyi kabul edebilir. Daha önce, fikir gücünün Allah'ı algılayamayacağı belli olmuştu, dolayısıyla aklın fikir yönünden Allah'ı algılaması da geçersizdir. Fakat akıl ol-

ması itibarıyla onun sınırı, kendi nezdinde meydana gelen şeyi akletmek ve zapt etmektir.

Allah akla kendisini bilmeyi ihsan etmiştir. Böylelikle akıl, ihsan edilen bilgiyi fikir gücü bakımından değil, akıl olması bakımından akleder. Bu imkânsız görmediğimiz bir durumdur. Çünkü Allah'ın dilediği kullarına ihsan ettiği bu bilgiyi akıl, kendi başına algılayamaz. Fakat onu kabul edebilir. Dolayısıyla söz konusu bilgiye delil veya kanıt getiremez. Çünkü o bilgi, aklın algıladığı şeylerin ötesindedir.

Sonra, (Allah'a ait) bu zatî niteliklerin ifadesi de mümkün değildir. Çünkü onlar, örnekleme ve kıyasın dışındadır. Binaenaleyh Allah 'benzeri olmayandır.' Şu halde bu bilgiden kendisine her hangi bir şey açılmamış her akıl, bu bilginin açıldığı başka bir akla sorar (sormalıdır). Fakat kendisine sorulan bu akıl, o bilgiyi ifade edemez ve ona güç yetiremez. Bu nedenle Hz. Ebû Bekir 'idraki idrakten acizlik, idraktir' demiş. Bu sözün iki yorumu vardır. Anla!

Şu halde Allah'ı düşünce ve teorik araştırma yönünden aklıyla bilmek isteyen, şaşırmıştır. Yapması gereken, Allah'ın bu konuda ihsan edeceği şey için hazırlanmak olmalıdır.

Hatırlama gücüne gelince, bu gücün de Allah'ın bilgisine ulaşması mümkün değildir. Çünkü hatırlama gücü, sadece aklın önceden bilip unuttuğu ya da ihmal ettiği şeyi hatırlayabilir. Kendisi, onu bilmez. O halde hatırlama gücü Allah'ın bilgisine ulaşamaz.

İnsanın insan oluşu yönünden ve zatının kendisine verip içinde kendisinin bir tür çabasının bulunması itibarıyla algılayabileceği şeyler bunlardır. Geride, aklın Hakkın kendisini bilmekten ihsan edeceği şeyi kabul için hazırlanması kalmıştır. O halde insan, varlığın(ın) bilgisi ve O'nun bir ve ibadet edilen olduğundan başka, delil yönünden Allah'ı asla bilemez. Çünkü idrak eden insan, bir şeyi ancak o şeyin benzeri kendisinde bulunduğunda idrak edebilir. İdrak ettiği şeyin benzeri kendisinde yok ise onu asla idrak edemez ve bilemez. Herhangi bir şeyi o şeyin benzeri kendisinde bulunmadan bilemediğine göre, insan ancak kendisine benzer ve aynı şekle sahip bir şeyi bilebilir. Allah ise hiçbir şeye benzemez ve hiçbir şeyde O'nun benzeri bulunmaz. Dolayısıyla Allah, hiçbir zaman bilinemez.

(Doğal Şeyler, Ancak Benzerlerinden Beslenir)

Vardığımız bu görüşü, doğal varlıkların ancak kendi benzerlerinden beslenebilmesi olgusu destekler. Onlar benzeşmediği şeylerden kesinlikle gıda kabul etmez. Örnek olarak, maden, bitki, hayvan gibi dört unsurdan meydana gelmiş şeyleri verebiliriz. Bunlar, ancak bu dört unsurdan gıda alabilir. Bunun nedeni, kendilerinde bu dört unsurdan bir pay bulunmasıdır. Her hangi bir yaratılmış bu unsurların bileşimi olan bedeninin gıdasını onların dışındaki veya onların bileşimi olmayan bir şeyden elde etmek isterse bunu yapamayacaktır.

İşte, bir doğal cisim ancak kendisinden meydana geldiği unsurların bileşimi olan bir şeyden gıdalanabileceği gibi aynı şekilde hiç kimse içinde benzerinin bulunmadığı bir şeyi bilemeyecektir. Baksanıza! Nefs akıldan ancak kendisinde ortak ve benzer olduğu şeyleri kabul eder. Ortak olmadığı şeyleri ise asla öğrenemez. Hiç kimsede Allah'tan bir şey bulunmaz ve her hangi bir şekilde bu mümkün değildir. Dolayısıyla hiç kimse kendi nefsinden ve düşüncesinden Allah'ı bilemez. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah gözlerden perdeli olduğu gibi akıllardan da perdelenmiştir. Yine kuşkusuz Mele-i a'lâ (Yüce topluluk) da sizler gibi O'nu talep eder.' Böylece Hz. Peygamber, aklın fikir gücüyle ya da baş gözü gibi iç gözünün de Allah'ı idrak edemeyeceğini bildirmiştir.

İşte bu, daha önceki bölümde işaret ettiğimiz meseledir. Hamd ilham ettiği ve bilmediğimiz şeyi bize öğrettiği için Allah'a olsun. Kuşkusuz Allah'ın ihsanı çok büyüktür.

(Tenzih, Teşbih ve Benzerliğin Olumsuzlanması)

Tenzih, benzeşme ve teşbihin olumsuzlanması böyle olmalıdır. Teşbih ehlinden sapanlar, Allah için zorunlu tenzihi dikkate almaksızın, tevil edip ayet ve rivayetleri zihne gelmeyen anlamlara yordukları için sapmıştır. Bu tutum, onları tam bir bilgisizliğe ve katı inançsızlığa sevk etmiştir. Esenliği isteyip rivayet ve ayetleri -tevile sapmaksızın- olduğu gibi bırakıp 'bilmiyoruz' deseler ve onların bilgisini Allah'a ve peygamberine havale etmiş olsalardı, hiç kuşkusuz, bu durum onlar adına daha hayırlı olurdu.

(Böyle yapsalardı), Allah Teâlâ'nın *'O'nun benzeri yoktur'*[308] demesi onlara yeterdi. Her ne zaman teşbih anlamı içeren bir hadis kendilerine

gelse o hadiste kuşkusuz Allah (kendisini) bir şeye benzetmiş, bununla birlikte benzemeyi kendisinden nefyetmiştir. Dolayısıyla böyle bir rivayetin Allah'ın bilebileceği ve Kur'an'ın diliyle indiği Arabın anlayışına göre getirilmiş bir tenzih yorumu olmalıdır.

Vakıa, bir ayet ya da rivayette sadece teşbih hakkındaki tek bir cümle bulamazsın. Böyle bir lâfzın Araplara göre çeşitli yorumları olduğunu görürsün. Bunların bir kısmı teşbihe, bir kısmı, tenzihe yol açar. Tevil edenin böyle bir lâfzı sadece teşbihe götürecek şekilde yorumlaması, o lâfza karşı haksızlıktır. Çünkü böyle yapmakla lâfzın dildeki kullanımının gerektirdiği hakkı lâfza vermemiş olmaktadır. Bu davranış, Allah'a yaraşmayan bir şeyi kendisine yüklem yaptığı için, Allah'a karşı da bir haksızlıktır.

Biz aşağıda -Allah izin verirse- teşbih hakkında gelen ve teşbihi bildirmeyen bazı hadisleri zikredeceğiz: *'En kesin delil Allah'a aittir. Allah isteseydi, hepsine hidayet ederdi.'*[309]

(Hadislerde Teşbih ve Cisimleştirme)

Bunlardan birisi, Hz. Peygamber'in şu hadisidir: 'Müminin kalbi Allah'ın iki parmağı arasındadır.' Akıl hakikat ve mecazın konumunun gereğine göre, Allah hakkında uzvu imkânsız görür. Parmak ise ortak anlamlı bir lâfızdır, uzuv anlamında kullanılabildiği gibi nimet anlamında da kullanılabilir.

Çoban der ki:

Asası zayıf, damarları çıkmış iken toprak,
İnsanlar verimsiz bir yıl geçirdiğinde,
Onun üzerindeki nimeti (parmağı) görürsün.

Yani: 'Onun üzerinde kendisine iyi bakmakla nimetten güzel bir eser görürsün.' Araplar şöyle der: 'Falancanın malı üzerindeki parmağı ne güzeldir!' Yani ondaki eseri ne güzeldir. Bu ifadeyle, kendisinde iyi tasarrufta bulunduğu için malının artması kastedilmiştir.

En hızlı değişim, hacimlerinin küçüklüğüne rağmen taşıdıkları kudretin yetkinliği nedeniyle parmakların değiştirdiği şeydeki değişimdir. Parmakların hareketi, elin ve başka organların hareketinden daha

hızlıdır. Allah'ın kullarının kalplerini değiştirmesi en hızlı değiştirme olduğu için Hz. Peygamber bir duasında bunu Araplara onların anlayacağı tarzda açıklamıştır. Bize göre değiştirmek elle olabileceği için Hz. Peygamber değiştirmeyi parmaklara bağlamıştır. Çünkü parmaklar eldendir ve el içindedir. Parmaklarda hız ise daha yerleşiktir. Hz. Peygamber duasında şöyle derdi: 'Ey kalpleri çeviren! Benim kalbimi senin dininde sabit tut.' Allah'ın kalpleri değiştirmesi, onlarda iyilik ve kötülük niyeti yaratmasıdır. İnsan çelişik düşüncelerin kalbine ardarda geldiğini hisseder. Bu durum, Hakkın kalbi şekilden şekle sokmasıdır ve insan kalbiyle ilgili bu durumu kesin bir şekilde bilir. Bu nedenle Hz. Peygamber 'Ey kalpleri çeviren! Benim kalbimi senin dininde sabit tut' buyurur.

Bu hadis hakkında Hz. Peygamber'in eşlerinden birisi kendisine şöyle sormuş: 'Ey Allah'ın Peygamberi! Yoksa sen de mi korkuyorsun?' Hz. Peygamber cevap vermiş: 'Müminin kalbi Allah'ın parmaklarından iki parmak arasındadır.' Böylece kalbin imandan inançsızlığa ve bu ikisinin altında bulunan şeylere süratle geçtiğine işaret etmiştir. Allah şöyle buyurur: '*Ona günah ve takvasını ilham etmiştir.*'[310] Bu ilham, değiştirmedir. Parmaklar hızı ifade eder. Hadiste zikredilen parmakların çift olması ise iyi ve kötü düşüncedir.

Parmaklar hakkında zikrettiğimiz şey bilinip parmak, uzuv, nimet ve iyi eser anlamına geldiğine göre, acaba bu tenzih yorumları kendisini talep ettiği halde, onu hangi anlamda uzuv diye yorumlayabilirsin ki? Bu ifade karşısında ya susup bilgisini Allah'a ve Allah'ın bildirdiği gönderilmiş peygamber veya ilham alan veliye havale ederiz. Fakat bu durumda, uzuv anlamını ondan kesinlikle nefyetmeliyiz ki bu zorunludur. Ya da vazifemiz olmayan bir işin bize gelip bize egemen olması gerekir. Şu var ki, biz bidatçi-cisimleştiren ve teşbih yapana karşı bunu ortaya koymalıydık. Dolayısıyla bu anlatılan gereksiz değildir. Aksine, bilen kişinin bu esnada söz konusu lâfızdaki tenzih yorumunu açıklaması şarttır. Böylece bu açıklamayla cisimleştirmeyi kabul edenin delili çürütülür.

Allah bize ve ona (cisimleştiren mücessimeye) tövbe nasip eylesin, onu (bu gibi ifadedeki anlamını) kabul etmekle rızıklandırsın! Şu halde teşbih zannı veren böyle bir kelimeyi söylediğimizde, onu Allah'a yakı-

şır bir anlamda açıklamamız şarttır. İşte bu, aklın dilde kelimenin kullanımı hakkındaki payıdır.

Ruhun Sırr'a Üflenmesi

(Kalbin İki Parmaktan Nasibi)

İki parmak, zatî yetkinlik sırrıdır. Söz konusu yetkinlik, kıyamet günü gözlere açıldığında insan babasını tutar -kâfir ise- ve ateşe atar. Bundan dolayı hiçbir acı duymadığı gibi babasına şefkat de duymaz. Anlamları bir lâfızları farklı bu iki parmak nedeniyle, cennet ve cehennem yaratılmış, en-Nûr ve el-Muzlim, el-Mun'im, el-Muntakim isimleri ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh bu iki parmağı on parmaktan zannetmeyesin!

Bu bölümde 'Allah'ın her iki eli de sağ eldir' hadisinde gecen bir sırra işaret etmemiz gerekir. Bu keşif bilgisidir. Çünkü cennet ehlinin iki nimeti vardır: Cennet nimeti ve ateştekilerin ateşte gördüğü azap nedeniyle olan nimet. Cehennem ehlinin de iki azabı vardır: Her iki grup Allah'ı isimleri açısından görür. Nitekim onlar dünyada eşittir. Hz. Peygamber'in Allah hakkında dile getirdiği gibi kabza (tutuş, tutma yeri) hadisinde işaret ettiğimiz ve anlamını belirttiğimiz bir sır vardır.

Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.[311]

Allah şöyle buyurur: *'Bütün yeryüzü O'nun kabzasıdır.'*[312] Başka bir ayette ise *'Gökler sağ elinde dürülmüştür'*[313] buyurur. Akıl, kelimenin dildeki kullanımına bakar: Allah önce ayetin başında kadrinin takdir edilmesini imkânsız kılmıştır. Çünkü zayıf akıllar, her hangi bir yorumuyla teşbih ifade eden bır ayet ve rivayet kendilerine geldiğinde teşbih ve meyleder cisimleştirmeye. Sadece âlimlerin anlayabileceği bu tenzihten sonra ise Allah şöyle buyurur: *'Bütün yeryüzü O'nun kabzasıdır.'*[314]

Arapçada falan kabzam içindedir denildiğinde, bununla onun hükmüm altında olduğunu kast edildiğini biliriz. Benim elimde o kişiden herhangi parça olmayabilir, fakat benim emrim onda işler ve duyusal olarak elimin sahip olduğu kimseye geçtiği gibi ve ona hâkim olduğu gibi hükmüm ona geçer. Aynı şekilde şöyle derim: Mülküm kabzamdadır. Bunun anlamı, mülküm kendi mülkiyetimdedir ve ben onda

tasarruf edebilirim demektir. Yani, mülküm kendisini benim tasarrufumdan alıkoyamaz. Onda tasarruf edenler, benim izin verdiğim kölelerim olsa bile, malımı kullandığımda ve tasarrufum esnasında şöyle söyleyebilirim: Malım tasarruf etmem için benim elimdedir.

Allah'ın uzvu olamayacağına göre, akıl kabzetmenin ruhuna, anlamına ve faydasına yönelmiştir: Bu da, o esnada kabzedilen şeye sahip olmaktır. Gerçi kişi kabzettiğine sahip olmasa bile, kesinlikle o şey mülkiyeti altında bulunur. Âlem de, bu şekilde Hakkın avucunun içindedir. Yeryüzü, ahirette Allah'ın kabzasındadır. Burada, bazı mülkler belirlenmiştir. Nitekim şöyle dersin: Hizmetçim kabzam içindedir. Hizmetçi kabzan içinde bulunan kişilerden birisi olsa bile, sen onu belirli bir nedenle özel olarak zikretmiş olursun.

Bize göre sağ el, mutlak-güçlü tasarruf mahallidir. Çünkü sol el, sağın gücüne sahip değildir. Bu bağlamda, Kur'an'da sağ el dürebilmenin simgesi olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla sağ el, bir şeyi yapabilmeye işaret eder. Böylece Kur'an, Arapların zihnine kendi bildikleri lâfızlarla yaklaşmış ve daha hızlı anlaşılabilmiştir.

Şair şöyle der:

Bir sancak şeref nedeniyle kaldırıldığında
Arap onu sağ eliyle tutar

Şeref için elle tutulur-duyulur bir sancak yoktur, dolayısıyla sağ el, onu tutmaz. Binaenaleyh şair âdeta şunu demek istemiştir: Şerefin duyulur bir sancağı ortaya çıksaydı, onun mahalli ya da taşıyıcısı ancak Evs Arabının sağ eli olabilirdi. Başka bir ifadeyle şeref, sağ elle vardır ve onda yetkindir.

Şu halde Araplar, anlam bakımından ortak olduğu için, uzuv kabul etmeyen şey hakkında da uzuv lâfızlarını kullanmıştır.

Ruhun Sırr'a Üflenmesi

(Kalbin Sağ ve Soldan Payı: Gaybî Bakımdan Sağ ve Sol)

Hak kulun sırrına tecelli ettiğinde, onu bütün sırlara sahip yapar, hürler'in içine katar, o kul sağ el yönünden zatî tasarruf sahibi olur.

Çünkü sol elin değeri, dolaylı, sağ elin şerefi, doğrudandır. Ardından alt anlamlara inebilirsin: Sağ elin değeri hitaba, sol elin değeri tecelliye bağlıdır. İnsanın şerefi, kendi hakikatini bilmesine ve onu öğrenmesine bağlıdır ve o sol eldir. İnsan olması bakımından insanın 'her iki eli' sol olduğu gibi, Hakkın her iki eli de, sağ eldir.

Birlik anlamına dönüp deriz ki: Kulun iki eli de sağ eldir. Tevhide dönüp deriz ki: Onun iki elinden birisi sağ el, diğeri sol eldir. Bazen cem' halinde ve *cem'ul-cem'* halinde olurum, bazen, *fark* ve *farku'l-fark* halinde olurum. Bütün bunlar, gelen tecellinin hükmüne bağlıdır.

Yemenliyle karşılaşırsa bir gün Yemenlidir.
Adnanlı ile karşılaştığında ise,
O zaman da Adnan kabilesindendir.[315]

Bunlardan birisi de şaşırma, gülme, sevinme ve öfkelenmedir. Şaşırma, şaşılan şeyi bilmeyen bir varlıktan meydana gelebilir, sonra onu öğrenir ve şaşar. Gülme de buna eklenir. Böyle bir şey Allah hakkında imkânsızdır. Çünkü hiçbir şey Allah'ın bilgisinin dışına çıkamaz. Varlıkta bize göre şaşılacak bir iş vuku bulduğunda, bu şaşırma ve gülme, şaşırma ve gülmesi imkânsız olan kimseye hamledilir. Çünkü vuku bulan şey, bize göre şaşılacak bir durumdur. Örnek olarak, taşkınlığı olmayan genci verebiliriz. Böyle bir şey, şaşılacak bir durumdur. Söz konusu şey, Allah katında bizim nezdimizde şaştığımız bir şeyin yerini almıştır.

Bazen gülme ve sevinme, kabul etmek ve razı olmak anlamına gelebilir. Çünkü adına bir iş yaptığın ve bu nedenle sana gülümseyip sevincini gösteren kimse yaptığın o davranışı kabul etmiş ve ondan hoşnut olmuş demektir. Binaenaleyh Allah'ın gülmesi ve sevinmesi de bizim fiillerimizi kabul etmesi ve bizden hoşnut olması anlamına gelir. Nitekim O'nun öfkelenmesi de, intikam almak için kalbin kanının galeyan etmesinden münezzehtir. Çünkü Allah cisim ve araz olmaktan münezzehtir. Dolayısıyla Allah'ın öfkelenmesi, hakkında öfkelenmenin caiz olduğu kimselerden kızanın fiilini yapmayla ilgilidir. Allah'ın zalimlerden ve emrine karşı çıkan ve sınırlarını aşanlardan intikam alması budur. Allah şöyle buyurur: *'Ona öfkelendi.'*[316] Yani kendisine kızılanın cezasıyla onu cezalandırdı. Buna göre, cezalandıran öfkelidir. Fiilin otaya

çıkması, kendisine öfkelenilenin ismini ona vermek demektir. Şu halde cezalandıran öfkelidir ve fiilin ortaya çıkması, ismi ona verdirmiştir.

Tebessüm de sevinmeyle aynı anlama girer. Bir rivayette şöyle bildirilmiştir: 'Namaz kılmak ve zikir yapmak için mescide giden adama Allah tebessüm eder. Âlem var olanlar nedeniyle Allah'tan perdelenip Allah'tan başkasıyla ilgilendiğinde, bu fiilleriyle Allah'tan gaflet içinde kalmış olurlar. Buna karşın, huzurun herhangi bir çeşidiyle Allah'a yönelip Allah da kendisini kullara sevdiren Hak ile sohbet, münacat ve müşahedenin hazzını kalplerine ihsan eder. Çünkü Hz. Peygamber şöyle derdi: 'Sizi beslediği nimetleri nedeniyle Allah'ı seviniz.' Böylelikle Hak tarafından bu fiil tebessüm kelimesiyle ifade edilmiştir. Çünkü söz konusu fiil, sizin kendisine gelmenizle Hakkın mutluluk izhar etmesi demektir. Çünkü tebessüm, kendisine gitmenle neşelenen kimsenin eylemidir. Sevincinin belirtisi ise kendi katında iyilik izharı, sevinmek, nezdinde bulunan nimetleri sana göndermektir. Bu nimetler Allah katından kendisine yönelen kullarına ulaştığında, Allah bu durumu tebessüm diye isimlendirmiştir.

Bunlardan birisi de unutmadır: Allah şöyle buyurur: *'Onları unutmuştur.'*[317] el-Bari Teâlâ hakkında unutmak fiili imkânsızdır. Fakat kullarına ebedî azap edip rahmeti kendilerine ulaşmadığında, onlar âdeta onun katında unutulmuş, Allah ise onları unutmuş hale gelir. Bu unutanın ve kullarının içinde bulunduğu acı azabı hatırlamayan kimsenin eylemidir. Çünkü onlar, dünya hayatında Allah'ı unutmuş, Allah da bu nedenle kendi eylemleriyle onları cezalandırmıştır. Böylelikle Allah, (aradaki) münasebet nedeniyle kendi eylemlerini onlara iade etmiştir.

Bazen 'Allah onları unutmuştur' onları ertelemiştir; 'onlar Allah'ı unutmuştur' ifadeleri ise Allah'ın emrini ertelemiş ve onu öğrenmemişlerdir anlamına gelebilir. Allah, cehenneme giren başkalarını çıkarttığında onları ertelemiştir. Hakkın alay etmek, tuzak kurmak ve hafife almak gibi fiillerle nitelenmesi de bu anlama yaklaşır. Allah şöyle buyurur: *'Allah onlarla alay etmiştir.'*[318] Başka bir ayette ise *'Allah onlara tuzak kurmuştur'*[319] ve *'Allah onlarla istihza eder'*[320] buyurur:

(Teşbih anlamı taşıyan) kelimelerden birisi de nefestir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rüzgâra sövmeyiniz, çünkü o Rahman'ın nefesindendir.' Başka bir hadiste ise şöyle buyurur: 'Rahman'ın nefesinin

bana Yemen yönünden geldiğini duymaktayım.' Bütün bu ifadeler tenfîs (nefes aldırma, rahatlatma) kelimesinden gelir. Âdeta Hz. Peygamber şunu demek istemiştir: Rüzgâra sövmeyiniz, çünkü rüzgâr, kendisiyle Allah'ın kullarından güçlükleri kaldırdığı şeydir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Saba rüzgârıyla yardım aldım.' Başka bir hadiste ise 'Ben nefesi Yemen yönünden buluyorum, başka bir ifadeyle, Rahman'ın kullarından güçlükleri kaldırmasını görüyorum demiştir. Bu güçlükler, kavminin kendisini yalanlaması ve Allah'ın emrini reddetmeleri nedeniyle Peygamberde gözüken sıkıntılardır. Bu bağlamda (yardımcılar anlamındaki) Ensar, yalanlayanlar kendisine sıkıntı verdiğinde Allah'ın kendileriyle peygamberinden sıkıntıları kaldırdığı kimseler olmuştur. Çünkü Allah, soluyan kimseden çıkan hava anlamındaki nefesten münezzehtir. 'Allah zalimlerin kendisine nispet ettiği' böyle bir şeyden 'münezzeh ve yücedir.'

Bu kelimelerden birisi de, surettir: Suret, duruma, insanlarca bilinen bir şeye ya da başka anlamlara verilen bir kelimedir. Sahih bir hadiste suret Allah'a izafe edilir. Buna örnek olarak İkrime'nin rivayet ettiği hadisi verebiliriz. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rabbimi bir delikanlı suretinde gördüm.' Bu, Peygamberin bir halidir ve bu ifade Arapların deyişlerinde bilinen ve meşhur bir söyleyiştir. Hz. Peygamber'in 'Allah Âdem'i kendi sureti üzerinde yaratmıştır' hadisi de böyledir.

Bilinmelidir ki: Kur'an'da yer alan benzerlik aklî değil dilsel benzerliktir. Çünkü aklî benzerlik Allah hakkında imkânsızdır. Söz gelimi, Zeyd gücü itibarıyla aslandır, güzelliği itibarıyla çiçektir vb. Bir varlığı bir veya iki nitelikle niteleyip, sonra da başkasını aynı özellikle niteledi̇ğinde, aralarında başka hakikatler yönünden zıtlık bulunsa bile, söz konusu nitelik ve onun anlamında ortaktırlar. Dolayısıyla bunlardan her birisi, söz konusu nitelikte diğerinin suretine göredir. Bunu anla, dikkat et!

Allah'a delil oluşuna bak! Acaba O'nu kendinden olandan başka bir yetkinlik niteliğiyle niteledin mi? İyice düşün! Hakkın benzeşmeden münezzehliği yönünden meseleye yaklaştığında, senin (mümkün) hakkında caiz olan eksiklikleri O'ndan uzaklaştırmışsın demektir. Gerçi onlar, hiçbir şekilde Allah'ta bulunamaz. Fakat cisimleştiriciler ve teşbihçiler bu nitelikleri kendisine izafe ettiğinde, sen onların yaptığı izafeyi

selb edersin. Cisimleştiriciler ve teşbihçiler bu vehimde bulunmasaydı, (ortada bu nitelikler bulunmayacağı için) bu selbi yapmazdın. Şunu öğrenmen gerekir: Suretin pek çok bağlamı olsa bile, bu kitapta özetlemeyi amaçladığımız için onları zikretmedik. *'Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.'*[321]

Bu kelimelerden birisi de zira'dır (kulaç): Bir rivayette Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu bildirilmiştir: 'Kâfirin Cehennemde ensesinin genişliği Uhud kadar, derisinin kalınlığı ise el-Cebbâr'ın kulacıyla kırk kulaçtır.' Bu bir şereflendirme tamlamasıdır: Allah'ın yaratıp kendisine tamlama yaptığı miktar. Nitekim şöyle denilir: 'Bu hükümdarın kulacıyla şu kadar kulaçtır.' Bu ifadeyle hükümdarın kullandığı en büyük ölçüt kast edilir. Bununla birlikte söz gelişi hükümdarın kulacı –ki o bir organdır- insanların kulacıyla aynıdır. Hükümdarın bir ölçü birimi yaptığı kulaç ise normal ölçünün yarısı veya bir katı kadar fazladır. Şu halde o gerçek anlamda hükümdarın kulacı değildir. Hükümdarın kulacı, onun ortaya koyduğu ve sonra da failine izafe edilen bir ölçü birimidir. Bunu biliniz. (Hadiste geçen) el-Cebbâr ise dilde büyük hükümdar demektir.

Aynı şey, kadem, yani ayak için geçerlidir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'el-Cebbar ayaklarını cehenneme koyar.' Ayaklar, uzuvdur. Bu meyanda şöyle denilir: 'Falancanın bu işte ayağı (kadem'i) vardır.' 'O işte sabittir' demektir.

Kadem, ayrıca topluluk anlamına da gelir. Böylelikle kadem, izafe olur. Bazen el-Cebbâr'ın anlamı bir melek olabilir ve o zaman ayaklar meleğe ait olur. Çünkü organ Allah hakkında imkânsızdır. Allah böyle bir şeyden münezzehtir.

İstiva da istikrar (karar kılma), kasıt (yönelme) ve istilâ anlamına gelir. İstikrar, cisimlerin özelliklerinden birisidir, dolayısıyla Allah hakkında kullanılması imkânsızdır. Sübût anlamında alınırsa kullanılabilir. Kast ise irade, irade ise yetkinlik özelliklerindendir. Allah şöyle buyurur: *'Sonra göğe yöneldi.'*[322] Yani kast etti. *'Ve Arş üzerinde istiva etti.'*[323] Yani onu istilâ etti.

Kuşkusuz Bişr Irak'a istiva etti (istilâ etti)
Kılıç kullanmadan ve kan dökmeden.

Rivayet ve ayetler pek çoktur. Bu rivayetlerin bir kısmı sahih, bir kısmı zayıftır. Bu gibi rivayetlerden her birisinin bir tenzih yorumu vardır. Bunu daha kolay anlamak istersen, teşbih zannı veren bir lâfza yönel, onun ne ifade ettiğini veya ruhunu veya ondan meydana gelen şeyi al ve Allah hakkında kullan. Bu durumda başkası teşbihe düşmüşken sen tenzih derecesini elde edersin. İşte böyle hareket et ve elbiseni temizle!

Bu rivayetlerle ilgili bu kadar açıklama yeterlidir. Doğrusu, bu bölüm uzamıştır.

En Gizli Sırr'a En Mukaddes Ruhun Üflenmesi

(Teşbih Lâfızlarının Simgesel Anlamları)

Hayret eden kişi (Hükümdar, Hak), kendi suretine göre ortaya çıkıp (Âdem) tahtında halifesi olan kişiye hayret etmiş, var olmasıyla sevinmiş, onu görmekle gülümsemiş, kendisinden yüz çevirmesine öfkelenmiş, O'na dönmesine tebessüm etmiş ve zâhirini unutmuş, nefes vermiş, övülesi şeyleri serbest bırakmış, mülkünde sabit olmuş, takdirle mülkü üzerinde hükümran olmuştur. Böylelikle Hakkın dilediği olmuştur. Dönüş Allah'adır.

Bunlar mücerret ruhlardır. Onlara sıra sıra dizilmiş bedenler bakar. Kavuşma vakti gelip süreler dolduğunda, gök parçalandığında, güneş dürüldüğünde, yeryüzü başka bir yeryüzüyle değiştirildiğinde, yıldızlar döküldüğünde, işler değiştiğinde, ahiret ortaya çıktığında, insan ve başka yaratıklar çukurda toplandığında, işte bu esnada bedenler övülür, ruhlar neşelenir, el-Fettâh (Açan) tecelli eder, lâmba yanar, şarap ışıldar, güçlü sevgi ortaya çıkar, bıkkınlık gider ve gecenin başından sabah vaktine kadar kanatlar çırpılır. Bu ne yüce menzildir, yetkinleştirici halden nefislere ulaşan şey ne hoştur! Allah bizi de onunla nimetlendirsin!

***

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Âlemin Yaratılış Sebebi, Güzel İsimlerin Âlemin Bütünü Karşısındaki Mertebesi

Yaratılışın sebebi ve hükümlerinde
Yaratmanın gayesi ve sağlamlığında
Yücelerin gözetmenlerinin yaratılışı ile
Onun hükümdarları arasındaki farkta
Bir yaratıcıyı gösteren kanıtlar vardır:
Hepsi O'nun hükümlerinin altında ezilmiştir.

Samimî dostumuz -Allah ona ömür versin- *Anka-i Muğrib fi-Mârifeti Hatmi'l-Evliya ve Şemsi'l-Mağrib* ve bir kısmını hacca gitmek niyetiyle dostun yanında bulunduğumuzda 1201 (598 h.) yılında yazmış olduğumuz *İnşâü'd-Devâir* diye isimlendirdiğimiz kitaplarımızda yazdığımız âlemin yaratılış sebeplerini okumuş. Bu esnada hizmetkârı Abdülcabbar -Allah değerini yükseltsin- yazdığım kadarını dostumuz için kaydetmekteydi. Kitabı orada tamamlayayım diye aynı sene beraberimde Mekke'ye –Allah onun şerefini artırsın- götürdüm. Hâlbuki bu kitap (Fütuhât-ı Mekkiyye) bizi *İnşâü'd-Devâir* ve diğer kitaplarımızdan alı koydu. Bunun nedeni onu yazma hakkında bize gelen ilâhî emirdir. Bununla beraber bazı kardeşlerimiz ve fakirler, bu konuda arzulu ve daha çok şey öğrenmek için hırslı idi. Ayrıca bu mübarek ve kıymetli evin bereketlerini –ki burası bereket, hidayet ve açık ayetler mahallidir- onlara dönmesini istemişlerdir.

Biz de bu konuda değerli dostumuz Ebû Muhammed Abdülaziz el-Mehdevî'ye Mekke'nin verdiği bereketleri ve onların en hayırlı kulluk vesilesi, aynı zamanda topraktan yaratılmış cansız mekânların en şereflisi olduğunu bildirmek istemiştik. Belki onun himmeti buraya yönelir ve daha fazla ilgi duyar. Kendisine bütün hakikatleri toplama özelliği verilip de Rabbini gözle müşahede eden ve O'na yayın iki ucu kadar yaklaşan kimseye (Hz. Peygamber) bu tam yakınlık ve bol nasibe rağmen şu ayet indirildi: '*De ki: Rabbim ilmimi artır.*'[324]

Görünmez makam ve müşahede mertebelerinin sahibi âlim ve müşahede edenin şunu bilmesi gerekir: Mekânların lâtif kalplerde bir tesiri vardır. Hangi yerde olursa olsun, kalp en genel vecdi bulsa bile onun Mekke'deki vecdi daha tam ve yücedir. Ruhanî menziller derece derece olduğu gibi cisimsel menziller de derece derecedir. Aksi halde, hal sahibinin dışındakilerde, çamur taşın aynı değil midir? Makam sahibi mükemmel ise tıpkı Hakk'ın o ikisini ayırt ettiği gibi taş ve çamuru ayırt eder. Hak, toprak ve kerpiçten yapılmış bir ev ile tuğlaları altın ve gümüş olan bir evi denk tutar mı? Ermiş-hakim, her hak sahibine hakkını veren kişidir. Böyle bir insan, asrının teki ve vaktinin sahibidir. Kendisini imar edenlerin büyük kısmının şehvetler olduğu bir şehir ile imar edicilerinin apaçık ayetler olduğu bir şehir arasında çok büyük fark vardır.

Acaba dostumuz, kalplerimizin vecdlerinin bazı mekânlarda diğerlerinden daha fazla olduğu görüşümüze katılmaz mı? Dostumuz, Tunus'un doğusunda deniz kenarında yapılmış yüksek yapılı evlerde halvet etmez, şehrin kapısına yakın kabirlerin ortasındaki zaviyelerde kalırdı. Bu yerler huzuru güçlendirir. Bunun sebebini sorduğumda, şöyle cevap vermişti: 'Kalbimi burada diğer yerlerden daha çok buluyorum.' Kuşkusuz ben de şeyhin söylediğini orada tecrübe ettim.

Dostum –Allah kendisine uzun ömür versin- bunun nedeninin ya o esnada orayı imar eden saygın melekler ya da doğru sözlü cinlerden ya da orada yaşayıp sonra ayrılmış kimsenin himmetinden kaynaklandığını biliyordu. Bu gibi yerlere örnek olarak, iyilerin evi diye isimlendirilen Ebû Yezid'in evi veya Cüneyd-i Bağdadî'nin *Şunûziye*'deki zaviyesi, İbn Edhem'in Yakîn'deki mağarasını verebiliriz. Bu diyardan göç edip eserleri mekânlarda baki kalan salih kimselerin mekânları latif kalplere tesir eder. Bu nedenle mescitlerin değeri, ecrin katmerlenişinde değil, kalbin vecdinin artışında ortaya çıkar. Bu bağlamda, kalbini bir mescitte başka bir mescide göre daha çok bulursun (vecd içinde olduğunu görürsün). Bunun nedeni mescidin kendisinden yapıldığı etrab (toprak) değil, etrâb (akran) ile oturmak ya da onların himmetleridir. Kalbinin vecdinde çarşı ile mescit arasında fark görmeyen kişi, makam sahibi değil hal sahibidir.

Keşif ve bilgi bakımından şundan kuşku düymuyorum: Bilgi ve mertebede derece derece olmalarına rağmen melekler bütün yeryüzünü imar etseler bile, en üst mertebede bulunup bilgi ve marifetleri en çok olanları, Mescid-i Haram'ı imar eden meleklerdir. (Yine kuşku duymuyorum ki) Seninle oturan kim ise vecdin ona göre gerçekleşir. Çünkü insanların himmetleri kendileriyle oturanın kalbine etki eder. İnsanların himmetleri ise mertebeleri ölçüsündedir. Üstünlük himmetler bakımından ise kuşkusuz bu evi (Kâbe'yi) velilerin dışında yüz yirmi dört bin (124.000) peygamber tavaf etmiştir. Binaenaleyh her peygamber ve velinin bu eve ilişmiş bir himmeti vardır.

Bu şehir, haram şehirdir: Çünkü o Allah'ın diğer evlere karşı seçtiği evidir ve bütün mabetlere karşı öncelik sırrına sahibidir. Nitekim Allah şöyle buyurur: *'İnsanlar için yapılmış ilk ev mübarek Mekke'de yapılmış olandır. O âlemlere hidayettir ve onda apaçık ayetler ve İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren kişi (korkulan her şeyden) emindir.'* Bu gibi başka ayetler zikredilebilir.

Dostumuz –Allah kendisine ömür versin- bu kıymetli haram şehri ziyaret ederse daha önce hiç görmediği ve aklına bile gelmeyen bilgi ve nimetler bulurdu.

Dostumuz, nefsin bilgisinin suretine, bedenin ise amelinin suretine göre diriltileceğinin bilir. Mekke'deki amelin sureti ise başka şehirdekinden daha yetkindir. Bir kalp sahibi, bir saat bile Mekke'ye girseydi yine bu durum gerçekleşirdi. Bir de ona komşu olsa ve oraya yerleşip bütün farz ve ibadetleri orada yerine getirse nasıl olurdu? Kuşkusuz onun buradaki hali daha tam ve açık, kendisine gelen bilgiler daha duru, tatlı ve sevimli olurdu. Çünkü dostum, mekân ve mizaçlara göre artma ve eksilmeyi hissettiğini, bu durumun ise daha önce belirttiğimiz gibi, o mekâna yerleşik şeyin hakikatine ve himmetine raci olduğunu bildiğini bana bildirmişti.

Biz bu bilgi dalının, yani mekânları bilmek, (mekânlara göre) artma ve eksilmeyi hissetmenin arifin bilgisinin tamlığı, makamının yüksekliği, eşyadan üstünlüğü ve temyiz gücünden kaynaklandığından şüphe duymuyoruz. Allah, dostumuz için bu konuda iyi bir eser takdir eder, ona bu konuda güzel haber ihsan eder. Çünkü Allah bunu yapar ve buna kadirdir.

(İlâhî İsimler ve Hakikatler)

Bilmelisin ki: Allah bizi, seni ve bütün Müslümanları başarıya erdirsin! Keşif ve hakikat ehlinden Allah'ı bilenlerin büyük kısmı, âlemin yaratılış sebebi olarak sadece Kadîm'in ilminin onun yaratılışına ilişmesini bilir. Onlara göre, Allah var edeceğini bildiği şeyi meydana getirir. İnsanların büyük kısmı burada durur. Biz ve Allah'ın öğrendiklerimizi öğrettiği kimse ise hiç kuşkusuz, bunun dışında başka şeyleri de bilir. Şöyle ki: Âleme hakikat ve bağıntıları itibarıyla ayrışmış (mufassal) halde baktığında, onun hakikat ve bağıntılarının sınırlı, menzil ve mertebelerinin belli ve cinslerinin benzer ve farklı arasında sonlu olduğunu görürsün. Bu durumu öğrendiğinde, bu işin ince bir sırrı ve şaşılacak bir durumu olduğunu da öğrenirsin. Onun hakikati, düşünce ve teorik aklın araştırmasıyla değil, keşif ilimlerinden verilmiş bir bilgi ve himmetlere eşlik eden mücâhedelerin neticesiyle algılanabilir. Ancak o mücâhede sahibinin bulduğu duyarlılık ve durulukta etkindir.

Bilmelisin ki: Allah sana hikmetlerin sırlarını öğretsin ve bütün hakikatleri toplama özelliğini ihsan etsin! Adedi belli isimlerin üzerinde olmakla birlikte mutluluk vermesi bakımından onların aşağısında bulunan özel isimler, bu âlemde etkin isimlerdir. Bunlar, kendilerini Haktan başkasının bilmediği ilk anahtarlardır. Her hakikatin kendisine özgü bir ismi vardır.

Hakikat derken bir hakikat cinsini kendinde toplayan şeyi kastetmekteyim. O hakikatin Rabbi, söz konusu isimdir. Bu hakikat onun kuludur ve onun teklifi altındadır Bundan başka bir şey yoktur. Bir şey pek çok ismi birleştirmiş olsa bile, iş sandığın gibi değildir. Çünkü sen o şeye baktığında onun bazı yönlerden delâlet ettiği bu isimlerin karşısmda bulunduğunu görürsün ki, onlar zikrettiğimiz hakikatlerdir. Buna şöyle örnek verebiliriz: Bir mevcut hakkında onun cevher-i fert, yani bölünmeyen parça gibi bölünmeyen birey olduğu hükmü senin için sabit olur. Bununla beraber onda farklı hakikatler bulunur. Bu hakikatler, kendi sayılarınca ilâhî isimleri talep eder. Söz konusu şeyin var edilme hakikati, el-Kâdir (kudret sahibi) ismini, sağlamca yapılışı yönü el-Âlim ismini, onun seçilmesi el-Mürîd (irade sahibi) ismini, ortaya çıkması el-Basîr (basiretli) ve er-Râî (gören) isimlerini talep eder vb. Cevher tek olsa bile, bu ve zikretmediğimiz başka yönler kendisine aittir.

Her yönünde ise kendilerine göre isim talep eden pek çok yönü vardır. İşte bu yönler, bize göre hakikatler ve ikincil şeylerdir. Bunları öğrenmek güç, tam olarak ortaya çıkartmak ise daha da güçtür.

(İlâhî İsimlerin Anaları)

Bilinmelidir ki: İsimleri âlemden arayanların yönlerini düşündüğümüzde, onları çoklukları üzere bırakırız (Âlemdeki şeylerin sayısı ilâhî isimlerin sayısı kadardır ya da bunun tersi). Bunu dikkate almayıp müstağni kalınamayacak ana meselelere döndüğümüzde, şunu biliriz: Ana isimlerin dayandığı bir takım isimler vardır ki, bunlar aynı zamanda isimlerin analarıdır. Böylece inceleme kolaylaşır, maksat tamamlanır. Bu analardan kızlara geçiş yapmak kolaylaştığı gibi kızları annelerine döndürmek de kolaylaşır. Ulvî ve süflî âlemde bilinen bütün isimleri incelediğimde, onların kelâm ilmi bilginlerine göre sıfatlar diye ifade edilmiş yedi isim tarafından içerildiğini görürsün. Biz, bu konuyu *İnşaü'd-Devair* diye isimlendirdiğimiz kitabımızda zikrettik.

Bu kitaptaki gayemiz, sıfatlar diye ifade edilen bu yedi ismi açıklamak değildir. Bunun yerine, bu kitapta âlemin yaratılışında gerekli isimleri açıklamak istedik. Nitekim Hakkı sadece mevcut, bilen, irade eden, kâdir ve diri olması itibarıyla bilmede aklın kanıtına muhtacız. Buna ilâve edilecek her şey, teklif (yükümlülük, şeriat) tarafından gerektirilir. Peygamberin gelişi, el-Mütekellim (konuşan) olarak Allah'ı bilmemizi sağlamıştır. Teklif ise Allah'ı es-Semi' (işiten), el-Basîr (gören) ve benzeri isimlerle bilmemizi sağlar. Bu bağlamda, isimler hakkında bilgisine muhtaç olduğumuz şey, âlemin varlığına aittir. Söz konusu isimler, isimlerin Rableridir. Diğer isimler ise tıpkı bu Rab isimlerinin birbirlerinin koruyucusu olması gibi, onların koruyucusu olan isimlerdir.

İsimlerin anaları şunlardır: el-Hayy (diri), el-Âlim, el-Mürîd (irade eden), el-Kâil (söyleyen), el-Cevâd (cömert), el-Muksit (hakkı gözeten, adaletli). Bu isimler, iki ilâhî ismin kızlarıdır: el-Müdebbir (yöneten, düzenleyen) ve el-Mufassıl (ayrıntılandıran). el-Hayy ismi, varlığından önce ve sonra anlamanı ispat eder. el-Âlim ismi ise varlığında hikmete göre var olmanı, varlığından önce ise takdir edilmeni sağlar. el-Mürîd ismi, senin seçilmeni sağlar. el-Kâdir, senin yok oluşunu ispat eder. el-Kâil kadimliğini ispat eder. el-Cevâd, yaratılışını ispat eder.

Bunlar, var olmaları kaçınılmaz hakikatlerdir. Dolayısıyla, onların Rableri olan isimler de bulunmalıdır. el-Hayy ismi, Rablerin ve merbûbların (Rabbin kulu, terbiye edilen) rabbidir. O, imamdır. Onu mertebede el-Âlim ismi takip eder. el-Âlim ismini ise el-Mürîd, onu el-Kâil, el-Kâil'i el-Kadir, el-Kadir'i el-Cevâd takip eder. Sonuncusu ise el-Muksid ismidir. Çünkü o, mertebelerin Rabbidir, o varlık menzillerinin sonuncusudur. Diğer isimler ise bu imam Rablerin emri altındadır.

(İlâhî İsimlerin Anaları)

Âlemi var etmede bu isimlerin Allah ismine yönelişlerinin sebebi, hakikatleriyle birlikte (zikretmediğimiz) kalan isimlerdir. Şu var ki, âleme bakmaksızın isimlerin anaları dört isimdir: el-Hayy, el-Mütekellim (konuşan), es-Semi' ve el-Basîr. Çünkü Allah kendi kelâmını işitip zatını gördüğünde, âleme bakmaksızın varlığı kendi zatında yetkinleşmiştir. Biz, burada sadece âlemin varlığının dayandığı isimleri ele almak istedik. Hâlbuki karşılaştığımız isimler çoktur. Bu nedenle onların Rablerine yöneldik ve kendi mertebelerinde onları öğrendik. Böylece, zikrettiğimiz ve müşahede ettiğimiz tarzda ortaya koyduğumuz bu isimlerden başkasını görmedik. Böylelikle dış varlıklarımızı var etmede isimlerin Rablerinin Allah ismine yönelmesinin sebebi, diğer isimler oldu.

Bu âlemin talebine karşılık vermek için ayağa kalkan ilk isim, el-Melik isminin dileğiyle Allah'ın el-Müdebbir ve el-Mufassıl isimleriydi. Bu iki isim, öncesel bir yokluk söz konusu değilken, bilenin nefsinde örneğin kendisinden var olduğu şeye yönelmiştir. Burada söz konusu olan öncelik, bir varlık önceliği değil, mertebe önceliğidir. Mertebe önceliğine örnek olarak, gündüzün başlangıcı güneşin doğuşuna bitişik olsa bile, güneşin doğumunun gündüzün başlangıcına önceliğini verebiliriz. Fakat gündüzün var olmasındaki nedenin güneşin doğumu olduğu bellidir. Kuşkusuz bu var oluşta ona bitişmiştir. İşte (yaratılış) durumu da böyledir.

(Konuya dönersek) Bu isim (el-Müdebbir ve el-Mufassıl), öncesel bir bilgisizlik ya da bilginin yokluğu (bilgisizlik) olmaksızın âlemi tedbir ve tafsil edip, örneğin sureti bilenin nefsinde meydana geldiğinde, Allah'ın el-Âlim ismi, bu esnada o örneğe ilişmiştir. Bu durum, mevcut olmadığı için görülmese bile âlemin varlığının kendisinden alındığı su-

rete Allah'ın bilgisinin ilişmesine benzer. Bu konuyu 'âlem nereden var olmuştur' bahsinde açıklayacağız.

(Âlemin İlk İsimleri)

Âlemin ilk isimleri, bu iki ilâhî isimdir. el-Müdebbir, takdir edilmiş yaratma vaktini gerçekleştiren isimdir. Ardından el-Mürîd ismi, el-Müdebbir isminin ibraz ettiği tarzda ona ilişir. Bu iki isim âlemde her neyi meydana getirse diğer isimlerin katılımıyla gerçekleştirir. Fakat diğer isimlerin katılması, bu iki ismin perdesi ardından gerçekleşir. Bu nedenle bu iki ismin imamlığı sahih olmuş, diğer isimler ise örneğin sureti ortaya çıkıncaya kadar bunun farkına varamamıştır. Suret ortaya çıkınca, diğer isimler onda (âlemdeki) kendilerine uygun hakikatleri görmüş, böylece her isim, örneğin suretindeki kendi hakikatine âşık olmuş, fakat ona etki yapamamıştır. Çünkü bu örneğin içinde ortaya çıktığı mertebe, bunu vermemiştir.

Böylelikle bu aşk ve sevgi, otoritelerinin ortaya çıkması ve gerçek anlamda var olmaları için, kendilerini bu örneğin suretini var etmek için çalışmaya ve bunu arzulamaya sevk etmiştir. Çünkü güçlü bir insanın kahrı altında zelil olup otoritesini geçerli kılacak şekilde kendisine egemen olacağı güçlü bir insan bulamamasından daha ağır bir iş yoktur. Ya da, zenginliğine muhtaç kimseyi bulamayan zenginlikten daha ağır bir durum yoktur. İşte bütün ilâhî isimler böyledir. Böylelikle, diğer isimler kendi Rablerine, yani zikretmiş olduğumuz yedi imama iltica etmiştir. Onlar, kendisini bilenin zatında müşahede ettikleri bu örnek suretini var etmek istemiştir. Söz konusu örnek âlem diye ifade edilir.

(İsimler Zat Bakımından Bir, İlişmeler Bakımından İse Farklıdır)

Bir insan şunu iddia edebilir. Ey muhakkik! Nasıl olur da bütün isimler o örneği görebilir? Hâlbuki onu sadece el-Basîr (gören) ismi görebilir, diğer isimler değil. Her isim, kendisinden başka bir ismin sahip olmadığı bir hakikate sahip değil mi?

Buna cevap olarak deriz ki: Allah seni başarıya erdirsin, bilmelisin ki: Her ilâhî isim, bütün isimleri içerir ve her isim kendi anlamında bütün isimlerle nitelenir. Şu halde her isim, bilgisinde ve ufkunda el-

Hayy, el-Kâdir, es-Semî, el-Basîr ve el-Mütekellim'dir. Aksi halde, her ilâhî isim kendi kulu için bir Rab nasıl olabilirdi? Heyhat ki heyhat!

Şu var ki, burada farkına varılmayan bir sır vardır. Şöyle ki: Buğday tanelerinde şu durumu kesin olarak öğrenmişsindir Bir buğday tanesi diğerinin aynı olmadığını bildiğin halde her tanede kardeşinde bulunan hakikatler bulunur. Bununla birlikte onlar, birbirlerine benzer olduğu için, benzer hakikatleri içerir. Artık bu iki tohumu ayırt edip bu tohum şunun aynı değildir demeni sağlayan o hakikati araştır! Bu durum birbirlerine benzeşmeleri yönünden, bütün benzerlerde yaygındır. İlâhî isimlerin durumu da böyledir: Her isim, diğer isimlerin içermiş olduğu hakikatleri kendinde toplar. Bunun ardından, buğday tanelerini ve benzer her şeyi ayırt etmeni sağlayan özellik nedeniyle, herhangi bir ismin başka bir ismin aynı olmadığını kesin olarak bilirsin.

Bu konuyu iyice araştır ki, onu fikir vasıtasıyla değil zikir vasıtasıyla öğrenesin.

Şu var ki, ben daha önce hiç kimsenin dile getirmediği, belki de daha önce hiç kimsenin öğrenmemiş olduğu ve sadece bana tahsis edilmiş bir gerçeği sana öğretmek istiyorum. Benden sonra da, bu bilginin bana verildiği mertebeden bir başkasına verilip verilmeyeceğini bilmiyorum? Bir insan benim kitabımdan söz konusu gerçeği araştırıp öğrenirse bu durumda ben onun öğretmeniyim, benden öncekiler ise onu öğrenememiştir.[325]

Bu bilgi şudur: İki benzeri ayırt etmeni sağlayan lâtife (sır) kendisinde bulunmakla birlikte, her ilâhî isim, daha önce ortaya koyduğumuz gibi isimlerin hakikatlerini kendinde toplar ve onları içerir. Söz gelimi, el-Mün'im (nimetlendiren) ve el-Muazzib (azaplandıran) isimleri –ki bunlar zâhir ve bâtındır- bu isimlerden her birisi başından sonuna kadar koruyucusunun[326] içermiş olduğu her şeyi içerir. Şu var ki, isimlerin Rableri ve onların dışındaki isimler üç mertebedir. Bir kısmı isimlerin Rablerinin derecelerine katılan isimlerdir. Diğeri, tek bir dereceye sahip olan derecedir. Bir kısım ise el-Mün'im isminin derecesine, bir kısmı ise el-Muazzib isminin derecesine tayin edilmiştir.

İşte âlemin isimleri, bu kadardır. Yardımcımız Allah'tır.

Bütün isimler bu imam isimlere, imam isimler ise Allah ismine yönelir. Allah ismi ise kendisinden istedikleri şeyi yerine getirmesini dile-

yerek zat'a yönelir. Lütuf ve cömertlik sahibi zat, bu dileğe isimlere muhtaç olmayışı bakımından karşılık vermiş ve Allah ismine şöyle demiştir: 'İmam isimlere söyle! Hakikatlerinin gereğine göre âlemi ortaya çıkarmaya yönelsinler.'

Ardından Allah ismi, imam isimlerin yanına çıkmış ve haberi kendilerine bildirmiştir. Bütün isimler sevinç ve neşeyle işe koyulmuş ve sürekli böyle kalmışlardır. Onlar, elinizdeki kitabın altıncı bölümünde zikrettiğimiz mertebeye bakmışlar ve -Allah izin verirse- daha sonraki bölümlerde zikredeceğimiz şekilde âlemi meydana getirmişlerdir.

'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'[327]

***

BEŞİNCİ BÖLÜM

Besmele'nin ve Fatiha Suresinin Tüm Yönlerden Değil, Herhangi Bir Yönden Sırlarının Bilinmesi.

İsimlerin besmelesi iki görünümlüdür
Hakikati baki kılma ve yok etme arasında.
Karıncanın iki parçaya ayrılmasından korkarak
O kişiye söz söyleyene (karınca) göre ise böyle değildir.
Karıncanın sözüne gülen o kişi demiştir ki:
'Bir hakikatten sonra talep edilen bir eser mi?
Ey nefsim, ey nefsim! Dosdoğru ol, kuşkusuz
Karıncamızdan iki kabzayı gördün.
Hamd'de de böyledir, artık ona övgü diz
Dilersen seni iki cennetle nimetlendirmesini!
Birisi, bütünü parlak bir altından
Kardeşi ise gümüştendir.

Ey yüce Kur'an'ın anası (Fatiha suresi)!
Hiç iki fırkanın ayrılığı bir yönden görülür mü?
Sen bizim için seb-i mesânîsin (ikili yedi)
Sadece Efendimizin tahsis edildiğisin
Artık sen sakınanlar için rehberlik anahtarısın
Sana düşmanlık eden ise iki fırkaya tahsis edildi.

Şimdi, varlığın ve âlemin yaratılışının bilgisini açıklamak istiyoruz: Bize göre âlem, büyük mushaf'tır. Büyük Mushaf, Kur'an Hakkın sözlü okuması olduğu gibi, Hakkın bize okuduğu hal okumasıdır. Bu Mushaf, açılmış varlık sayfasında yazılmış ve rakamlanmış harflerdir. Yazmak, kendisinde sonsuza dek ve bitmeden sürer. Allah yüce kitabını Fatiha suresiyle açtığı ve bu da, yani hakkında konuştuğumuz âlem de bir kitap olduğu için, söze Fatiha'nın sırlarıyla başlamak istedik.

Besmele (Bismillah, yani Allah'ın Adıyla), fatiha'nın açılışıdır. Besmele, fatihanın ilk ayeti ya da âlimler arasmda meşhur görüş ayrılığını dikkate alırsak, bir ek gibi onun ayrılmaz parçasıdır. Binaenaleyh besmele'den söz etmek gerekir. Muhtemelen Hakkın kelâmıyla bereketlenmek niyetiyle, Bakara suresinin ayetlerinden, yani iki veya üç ayetten söz ederek başlayacağız. Sonra, Allah izin verirse bahsin diğer bölümlerini ortaya koyacağız.

(Besmele ve Fatiha'nın Girişi)

Daha önce belirttiğimiz gibi, ilâhî isimler âlemin varlık sebebi ve âlemde egemen ve etkin şeyler oldukları için, Bismillâhirrahmanirrahîm (besmele, Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla) bize göre gizli bir mübtedanm (başlangıçtaki isim) haberi olmuştur.[328] Söz konusu başlama, âlemin varlığının başlaması ve ortaya çıkmasından ibarettir. Buna göre Allah Teâlâ âdeta şöyle demek istemiştir: Âlemin ortaya çıkışı, Bismillahirrahmanirrahîm'dir. Başka bir ifadeyle, Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla âlem ortaya çıkmıştır.

Besmele, üç ilâhî isme tahsis edilmiştir, çünkü hakikatler bunu gerektirmiştir. Allah ismi bütün isimleri toplayan isimdir. er-Rahman, genel bir niteliktir. Binaenaleyh Allah, dünya ve ahiretin Rahman'ıdır. Bu genel rahmet ile Allah âlemdeki her şeye dünyada rahmet eder.

Ahirette rahmet ancak mutluluk avucuna tahsis edildiği için, bu rahmet, kardeşi olan diğer rahmetten ayrılır. Dünyada ise rahmet karışık idi: Kişi kâfir doğup mümin ölebilir. Başka bir anlatımla şehadet âleminde kâfir olarak yetişebilir ya da bunun tersi olabilir. Âlemin bir kısmı, doğru haber vasıtasıyla diğer avuçtan ayrışmıştır. Böylelikle er-Rahîm ismi, ahiret hayatında iman eden herkese tahsis edilmiştir. Âlem bu üç isim vasıtasıyla, Allah isminde genel, er-Rahman ve er-Rahîm isimlerinde ise ayrıntılı olarak tamamlanmıştır.

Sana zikrettiğimiz meseleyi iyice araştır. Çünkü ben, daha önce taahhüt ettiğim Besmele'nin ve Fatiha suresinin içerdiği bazı sırlara girmek istiyorum. Artık açıklamaya başlayabiliriz, şöyle derim:

(Ba Harfinin Simgesel Anlamı)

Bismi (bi-ismihi, Allah'ın adıyla): Varlık Ba harfi ile zuhur etmiş, nokta sayesinde ibadet eden ettiğinden, âbid mabuddan ayrışmıştır.

İmam Şiblî'ye (r.a) sorulmuş:

-'Sen Şiblî misin?'

Yanıt vermiş:

-'Ben Ba harfinin altındaki noktayım.'

Bu ifade, bizim nokta ayırmak *içindir* (âbid ve mabudu) deyişimizin aynıdır. Söz konusu ayırım, kulun kulluk hakikatinin gerektirdiği şekilde var olmasıdır. Şeyh Ebû Medyen (r.a) şöyle derdi: 'Her ne gördümse üzerinde Ba yazılıydı.'

Bütün varlıklara eşlik eden Ba harfi, cem ve vücûd (vâhidiyet mertebesi) mertebesinde Hakkın mertebesindendir. Yani, her şey Ba harfi vasıtasıyla var olmuş ve ortaya çıkmıştır. O, aynı zamanda şehadet âlemindendir. Ba, Ba gelmeden önce isimde bulunan vasl hemzesinin yerini almıştır. Ba ona eklendiğinde ise sakin harfe uygun olmadığı için kendisine gerek duyulmuştur. Böylece kudret diye ifade edilmiş hemze harekeli olarak çekilmiş –ki o varlıktan ibarettir- ve nutka ulaştırılmıştır. Nutk ise yoktan var etme ve yaratmadır. Sakin (harekesizlik) ise yokluktur. Bu, sonradan yaratılmışın yok iken var olma vaktidir ki, o da (Bismi'deki) Sin harfidir. Böylece yokluk, harfler âleminde varlığın simgesi olan Mim harfi sayesinde mülke girdi: *'Ben sizin Rabbiniz değil miyim. Onlar da 'evet Rabbimizsin' demiştir.'*[329]

(Ba ve Elif Arasındaki Fark)

Ba harfi, vasl hemzesinin, yani ezelî kudretin yerini almış, Ba'nin harekesi de, var etme anlamındaki hemzenin harekesi olmuş, Ba ve vasl Elifi arasında fark meydana gelmiştir. Çünkü Elif zatı, Ba sıfatı ifade eder. Bu nedenle altındaki nokta sayesinde yaratılış için Elif'ten daha hak sahibi olmuştur. Nokta, var olanlardır. Böylece Ba harfinde üç tür meydana gelmiştir: Ba'nın şekli, nokta ve hareke. Âlemler ise üçtür.

Orta âlemde belirli bir vehmetme bulunduğu gibi Ba'nın noktasında da aynı durum vardır. Ba melekût, nokta ceberut, hareke ise şehadet ve mülk âlemindendir. Ba harfinin yerini aldığı düşmüş Elif ise her şeyi var eden hakikattir. Söz konusu hakikat, kendisinden bir rahmet olarak, Ba'nın altındaki bir nokta vasıtasıyla perdelenmiştir.

Bu bölümdeki bütün meseleleri özetleyerek ele alacağız. Buna göre bismi ve (Bakara suresinin ilk harfleri olan) Elif-Lam-Mim birdir.

(Elif'in Simgesel Anlamı)

Bism'deki Elif'in *ikra' bismi rabbike (rabbinin adıyla oku)*[330] ve *bismillahi mecrâhâ* (Geminin yüzüp gitmesi, Allah'ın adıyladır)[331] ifadelerinde Ba ve Sin arasında ortaya çıktığını gördük. Hâlbuki Sin ve Mim harfleri arasında gözükmemiştir. Elif gemiden söz eden ayetteki *bismillahi mecrâhâ* ifadesinde ortaya çıkmasaydı, gemi yürümez, *ikra' bismi rabbike* ayetinde ortaya çıkmasaydı, hiçbir benzer kendi hakikatini bilemez ve suretini göremezdi.

Artık gaflet uykusundan uyan ve kendine gel!

Elif'in surelerin başında kullanımı artınca, söyleyişte onun yerini alan benzeri nedeniyle kendisi düşürülmüştür. Benzeri, Ba harfidir. Böylece benzer, yani Ba harfi, Sin harfinin aynası, Sin ise misal haline gelmiştir. İşte terkip nizamı, bu sıraya göre düzenlenir.

Elif, Sin ve Mim harfleri –ki bunlar başkalaştırma ve fiillerin niteliklerinin mahallidir- arasında ortaya çıkmamıştır. Çünkü orada Elif ortaya çıkmış olsaydı, Sin ve Mim harfleri yok olurdu. Çünkü bu iki harf, Ba harfi gibi, Kadîm'in ayrılmaz özelliği değildir. Böylelikle Elif'in onlardan gizlenmesi, kendilerine bir rahmettir. Çünkü bu durum onların varlıklarını sürdürme sebebi olmuştur. Allah şöyle buyurur: *'Bir vahiy*

veya perde vardı veya elçi göndermek olmaksızın Allah hiç kimse ile konuşmamıştır.'[332] Elif, elçidir. Ba, Sin ve Mim harfleri ise bütün âlemdir (dolayısıyla Elif harflerinin bu harflerle bir aradalığı belli şekillerde olabilir).

(Ba harfinin Mim'deki İşlevi)

Ba harfi Mim'i yaratılmışa benzerlik yoluyla kesre yapar. Çünkü Mim, mülk âlemidir ve bu âlem kulluk diyarıdır. Ba o âlemi kesre yapmıştır: Yani ona kendisini bildirmiş ve kendi hakikatine onu vakıf kılmıştır. Binaenaleyh her ne zaman Ba var olursa Mim harfi de teslimiyet makamında var olur.

Ba harfi geçici bir nedenle kaybolursa -ki bu geçici neden Mim harfinin iman makamına yükselmesidir- ceberut âleminde *sebbih'i-sme rabbike'l-a'la* (rabbinin yüce ismini tespih et) ve buna benzer ifadelerde Mim harfini fetha yapar. Böylelikle benzerin ortaya çıkması için mahalli arındırmakla memur olur. Bu bağlamda ona şöyle denilir: '*Rabbinin yüce ismini tespih et.*'[333] Ki o seni ilâhî maddeler vasıtasıyla besleyendir, dolayısıyla Rabbindir. Böylelikle Mim harfini fetha yapar. Elif harfi de görünür hale gelir ve Ba kaybolur. Çünkü tespih emri ona yönelmiştir, o ise bunu yerine getirecek güce sahip değildir. Ba ise Mim harfinin kendisi gibi bir yaratılmıştır. Yaratılmışın ise hakikatlere göre, asla fiili yoktur ve Mim harfinin emre bağlanması gerekir. Dolayısıyla kadîm fail olan Elif'in ortaya çıkması şarttır.

(Elif'in Ortaya Çıkması)

'*Rabbinin ismini tenzih et*' ayetinde Elif ortaya çıkmış, kudret Mim harfinde tespihi meydana getirmiş, o da, kendisine emredildiği gibi tespih etmiştir. Bunun üzerine Mim'e 'en üstün' denilmiştir. Çünkü Mim Ba harfiyle beraber en aşağıdadır. Bu makamda ise ortadadır. Bir kimse benzerini ya da kendisinden daha aşağıda bulunan birisini tespih etmez. Dolayısıyla tespih edilenin üstün olması kaçınılmaz bir durumdur.

Adı geçen sureyi (A'la suresi) tefsir ediyor olsaydık, sırlarını ortaya koyardık.

Mim harfi, kendiliğinde münezzeh oluncaya kadar bu makamda bulunur. Çünkü herhangi bir kimsenin tenzih ettiği, tenzih edenin ten-

zihinden de münezzehtir. Dolayısıyla bu tenzihin tenzihi yapana dönmesi gerekir ki, bu durumda tenzihi yapan en üstün olur. Çünkü Hakka gerçek anlamıyla en üstün ismi verilemez. En üstün, göreli isimlerden (üstün-en üstün) ve bağıntı yönlerinden birisidir. Dolayısıyla Hak, en üstün ya da en düşük ya da en orta olamaz. Allah böyle bir şeyden münezzeh ve mütealdir! Bilakis, en üst, en orta ve en aşağı yönlerinin O'na nispeti birdir.

Mim, münezzeh olduğunda emrin sınırından çıkmış, duyma perdesini aşmış, en yüce makamı elde etmiştir. Böylelikle Mim, el-Kadîm'in müşahedesine yükselmiş, *'Celâl ve ikram sahibi Rabbinin ismi münezzehtir'*[334] ifadesiyle kendisinden tam övgü meydana gelmiştir.

İsim, isimlendirilenin aynı olduğu gibi, kul da efendinin aynıdır. 'Allah karşısında tevazu göstereni Allah yükseltir.' Sahih bir rivayette ise Hakkın kulun eli, ayağı, dili, görmesi ve duyması olacağı bildirilmiştir. Gerçekte ise Mim harfi bismi'deki Ba harfinden etkilenmeyi kabul etmemiş olsaydı, sonuçta onun adına *tebareke'smü* (ismi mübarektir) ifadesinde belirtilen yükseklik meydana gelmeyecekti.

(Besmele'deki Üçleme)

Bilmelisin ki: *Bismi* ifadesindeki her harf, âlemlerin tabakalarına göre, üçlüdür. Ba'nın ismi, Ba, Elif ve Hemze'dir. Sin ismi, Sin, Ya ve Nun'dur. Mim ismi, Mim, Ya ve Mim'dir. Ya, Ba'nın aynıdır ve o nida kapısındaki kulun hakikatidir.[335] O halde bu varlık (harfler âlemi) ne kadar değerlidir ve ibadet eden ve edilen kısımlarıyla nasıl sınırlanmıştır. İşte bu, karşısında zıddın bulunmadığı salt bir üstünlüktür. Çünkü Hakkın varlığının dışındakiler ve kulun varlığı, bir hakikate sahip olmayan mutlak yokluktur.

Bismi'deki Sin harfi, muhtaçlık ve yoksulluk horluğu altında sakin[336] olmuştur. Allah Teâlâ *'Peygambere itaat eden Allah'a itaat etmiştir'*[337] buyurduğunda peygamberin itaati altında sakin olduğumuz gibi (sükun), böylelikle bismi ifadesindeki Sin, Ba'dan kesin inancı telakki etmek için, sakin oldu. Sin harfi, sakin olmadan önce harekeli olsaydı, kendi başına zorbalaşır, bir (benlik) dava güdecek diye onun adına korkulurdu. Hâlbuki o, (bu gibi eksiklerden) mukaddes Sin'dir! Bu nedenle sakin olmuştur.

Sin harfi, Ba'dan istenilen hakikati telâkki ettiğinde ise hareke verilmiştir. Böylece Sin bazı yerlerde ancak Ba harfi kaybolduktan sonra harekelenmiştir. Çünkü öğrencinin şeyhin huzurunda herhangi bir meselede konuşması, saygısızlıktır. Ancak şeyh, kendisine emrederse konuşabilir. Bu durumda emre uymak, edeptir.

Sin Ba'dan ayrışırken en yüce (daha önce bahsi geçen tespih makamı, Rabbinin en yüce adını tespih et) makamda kendisi için meydana gelmiş şeyden şaşırarak, iddia sahiplerine şöyle der: *'Kibirlenenleri ayetlerimden yüz çevirteceğim.'*[338] Ardından, kendisine itaat eden kimse için merhamet ve yumuşaklıkla harekelenmiş[339] ve şöyle demiştir: 'Selâmün aleyküm, tıbtüm (Size selâm olsun, iyi işler yaptınız, orada kalıcılar olarak *giriniz.*)'[340] Kast ettiği yer, Ba'nın mertebesidir. Çünkü cennet, peygamberin mertebesi iken görme yeri Hakkın mertebesidir.

Artık, dürüst ol ve kabul et, böyle yaparsan keşfedersin ve katılırsın!

Söz konusu bu mertebe (Ba'nın mertebesi) Sin harfini arzuladığı Elif harfine taşıyacak olan mertebedir. Binaenaleyh peygamber seni Allah'a intikal ettirdiği gibi onun mertebesi de -ki onun mertebesi cennettir- Hakkın mertebesi olan Kesib'e (Yakınında olan) ulaştırır.

(Besmeledeki Düşmüş Tenvin)

Bilmelisin ki: Bismin ifadesindeki tenvin, kulluğu gerçekleştirir ve bölünmeye gönderme yapar. İsimden tenvin çıktığında, apaçık hak şereflendirmek ve temkin izafesiyle kendisini seçmiş ve şöyle buyurur: 'Bismillah (Allah'ın Adıyla).' Böylece ilâhî mertebeye tamlama yapıldığı için kula ait tenvin düşmüştür.

Söz konusu tenvin, ahlaklaşma tenvini olduğu için, kulun onu elde etmesi mümkün olmuştur. Aksi halde, sükûn onun için daha iyidir. Bunu bilmelisin!

Dokuzuncu kısım tamamlanmıştır.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN ONUNCU KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

VASIL

(Sırlar Bakımından Besmele)

Ey doğruya ulaşmak isteyen kişi! Öncelikle bu kelimede bulunan harfleri öğrenmen gerekir, Allah izin verirse o zaman harflerden söz edebiliriz. Bu kelimenin harfleri, Elif, Lâm, Lâm, Elif, He, Vav'dır. Bunları açıklarken önce simgesel özet bir açıklama yapacağım, ardından bileşik âleme göre anlaşılması kolaylaşsın diye açıklamaya girişeceğiz.

Kul, zorda kalan ve sığınan kimsenin bağlanması gibi, Elif harfine ilişmiştir. Böylelikle ilk Lâm onu bir şekilde ortaya çıkartmış, ona yokluktan kurtuluş ve necat imkânı sağlamıştır. Kulun ortaya çıkması sahih olup varlığa nuru yayılınca ve isimlendirilene ilişmesi sahih olup isimlerle ahlaklaşması geçersiz kalınca sonraki Elif harfini görmekle ikinci Lâm, geriye hiçbir kalıntı kalmayacak şekilde kendisini silmiştir Bunun amacı, bilmecenin kendisine açılma umududur.

Sonra, He'den sonraki Vav istenileni gerçekleştirmek için gelmiş, (Allah isminin son harfi olan) He, kulların inatlaşma nedeniyle yok oluşundan sonra Hakkın var olduğunu göstermek için kalmıştır. Artık bu, en yüce isimlendirilenin vaktidir.

Bu, seyredenlerin (Allah'a giden salikler) hallerinin kendisinde silindiği ve saliklerin makamlarının yok olduğu makamdır. Böylece '(gerçekte) olmayan yok olur, ezelî olan bâkî kalır.'[341] Onun zuhuru karşısında sabit kalacak kimse bulunmadığı gibi nurunun karşısında durabile-

cek gölge de yoktur. 'Sen O'nu görmesen bile.' 'Olmasan bile' ifadesinin hakikatini öğren, bu durumda sen 'ol' olursun. Çünkü tekün (ol) ifadesindeki Te harfi, geniş zamanlı fiillerde öznelere ait zait harflerdendir ve o kulluktur.

Büyüklerden birisi, hapşıran bir insanın Allah'a hamd olsun dediğini duyunca hapşırana şöyle demiş: 'Sözünü Allah'ın söylediği gibi hamd âlemlerin rabbi Allah'adır diye tamamla.' Hapşıran karşılık vermiş: 'Âlem nedir ki, Allah ile beraber zikredilsin.' Efendi hazretleri şöyle cevap vermiş: 'Kardeşim, şimdilik öyle söyle! Çünkü yaratılmış kadîme bitiştiğinde ondan geriye bir iz kalmaz.' İşte bu vuslat makamı ve fena sahiplerinin kendilerinden geçme halidir. Hal sahibi, fena halinden fâni olursa elhamdülillah da demez. Çünkü kulun el-hamd deyişinde, bazı kimselerce örtü, bazı kimselerce elbise diye ifade edilen kul ispat edilir. Hal sahibi, âlemlerin Rabbi derse içinde bulunduğu makamdan daha yüksek bir makamda olurdu.

İşte bu, varislerin makamıdır ve ondan daha üstün makam yoktur. Bu makam, karşısında dilin dönmediği ve gönlün mustarip olmadığı bir makamdır. Bu makam ehli, hallerinde fâni olmuş, (müşahedelerini anlatmada) ağızları kapanmıştır. Zat nurları onlara egemen olmuş, sıfatların belirtileri, üzerlerinde gözükmüştür. Söz konusu insanlar, Allah katında bekleyen ve onun katında gizlenmiş Allah'ın gelinleridir (arâisü'l-hak). Onlar, Allah'tan başkasını bilmediği gibi, kendilerini de Allah'tan başkası bilemez. Allah, onları övünç tacı ile taçlandırmış, ünsiyet yaygısında ve fena minberleri üzerinde oturtmuştur. Onlara bunu kazandıran şey *'namazlarında daimi olmaları'*[342] *ve tanıklıklarını doğru yapmalarıdır.*[343]

İlâhî kuvvet onlara sürekli müşahedeyle yardım eder. Onlar da iki ayağın konulduğu yerde sıfatlarla gözükür. Onların şaşkınlığı uyma yönündendir. Zikretmeleri ise bir sünnet veya farzı yerine getirmekten ibarettir. Onlar dost doğru yoldan ayrılmaz. Halk ile iç içe yaşasa ve onlarla haşır neşir olsalar bile, bu esnada gerçekte onlarla beraber değillerdir. İnsanlar kendilerini görseydi, onları görmüş olmazlardı. Çünkü onları ancak Allah'ın fiillerinden birisi olmaları yönünden görürler. Dolayısıyla onlar, fiili ve yapıcısını müşahede eder. Ne ömür makam! Onların durumuna örnek olarak, sandık yapan bir marangozun yanında

oturan kişiyi verebiliriz. Marangozun yanında oturmakla kişi, hem yapımı hem yapanı görür ve işin yapımı kendisini yapıcısından perdelemez. Gerçi o esnada kalbini fiilin güzelliği meşgul edebilir. Çünkü dünya Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi gübrenin yetiştirdiği tatlı bir meyve ya da kötü yataktaki güzel bir cariyedir. Ona iyilik yapıp onu seven kişiye cariye kötülük yapar ve ahiretini ona haram eder. Şair ne güzel söylemiş:

Akıllı kişi dünyayı sınadığında
Dost kisvesinde bir düşman olarak kendisine açılır.

İşte bu taife, özü sözü bir eminlerdir. Allah onları ilâhî kuvvet ile desteklemiş ve kendilerine yardım etmiştir. Dolayısıyla onlar, bu bağıntı sayesinde Allah ile beraberdir.

İşte bu, çıkılabilecek en yüksek makamdır. Varılabilecek en değerli gaye, bu yüce gayedir. Çünkü gaye, bilgi ve tecelliler yönünden değil, ancak tevhit yönünden olabilir. Söz konusu makam, istiva yeridir. İstiva, ancak en yüce dostun bulunduğu yerde olabilir.

Binaenaleyh, ermiş oldukları müşahedenin hakikati nedeniyle bu gruba ne mutlu! Onları, kendilerine katılarak ve söylediklerini mümkün bularak, onaylamamız ve kabul etmemiz nedeniyle de ne mutlu bize!

Dil küheylânı bizi söz meydanına sürükledi (sözü uzattık). Tekrar konumuza dönüp şöyle deriz: Tamlamayla düşmüş Allah isminin Hemze'si, birlik kavuşmasını gerçekleştirme ve başkalık ayrıklığını silmek demektir. Çünkü birbirine bağlanmış Elif ve Lâm, daha önce de belirttiğimiz gibi, bitişikliği gerçekleştirip ayrıklığı silmeyi ifade eder. İkinci Lâm harfindeki Elif ise meydana gelmiş başka'nın izlerini siler. He'den sonraki Vav ise yazıda bir ize sahip değildir. Bununla beraber onun anlamı, hüviyeti ifade eden He ile beraber varlığa yayılmıştır. Allah onu zatıyla mülk âleminde izhar etmiş ve şöyle buyurmuştur: '*O Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır.*'

Hak, hüviyet ile başladığı gibi yine hüviyet ile sona erdirmiş, varlık ve yokluktaki duruma onu sahip kılmış, hâdislik (sonradanlık) ve kadimliğe kanıt yapmıştır. Hüviyet zamiri, zikredenlerin son ve en yüce zikridir. İş başa dönmüş, kadir gecesi ortaya çıkmış, onun varlığı saye-

sinde Hakkın yardım ve inayetine mazhar olanlar tevhidin hakikatlerini öğrenmiştir. Buna göre varlık, bu ismin dairesinin noktasında, sakindir. Bu ismin dairesi, mekânların kendilerine yerleşik-sakin şeyleri içermiş olması gibi, varlığı kuşatmıştır. *'En güzel örnek Allah içindir.'*[344]

Allah'ın nuru için verdiği en basit örnek,
Lamba ve kandilden verdiği örnektir.

Bu bağlamda Allah şöyle buyurur: *'Allah her şeyi ihata edendir.'*[345] *'Allah her şeyi bilgi olarak ihata etmiştir.'*[346] Allah her şeyi isim ve isimlendirilen olarak başkalaştırmış, her şeyi çözülmüş ve bilmece olarak göndermiştir.

Kilidin Açılması ve Özetin Ayrıntılandırılması

(Allah İsmindeki Sırlar)

Kul 'Allah' der ve (Elif ve He harfiyle) el-Evvel ve el-Âhir'i, iki Lâm ile bilgisi el-Bâtın ve ez-Zâhir isimlerini ortaya koyar. İkinci Lâmelif'in bilgisi vasıtasıyla He'ye eşlik etmiştir. *'Üç kişilik bir topluluk yoktur ki O onların dördüncüsü olmasın.'*[347] Üç, Lâm'dır. 'Beş kişilik bir grup yoktur ki onların altıncısı olmasın.' Elif He için altıncı, Lâm için ise dördüncüdür.

'Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?'[348] Arş Allah'ın gölgesidir. Arş, ikinci Lâm ve birinci Lâm'ın sahiplik yönüyle içermiş olduğu şeylerdir. İki Lâm ise isimler yönünden ez-Zâhir ve el-Bâtın'dır. Onlar birinci Elif ile son Elif arasında meydana gelmiştir. Burası, ittisal (bitişme, kavuşma) makamıdır. Çünkü son başlangıca döner ve onunla bir olma tarzında birleşir.

He, gizli Vav'ıyla birlikte ayrıklık mahrecinden çıkar. Lâm ve He arasındaki bitişik kısım ise kul ve efendi arasında meydana gelen müşahedenin kendisiyle gerçekleştiği sırdır. O, ilmî Elif'in merkezidir ve o silinme makamıdır.

Allah bitişik yazıda iki Lâm arasında bir parça meydana getirmiştir. Bunun gayesi, birinci Lâm ile -ki o mülk âlemidir- melekût âlemi olan ikinci Lâm'ın bitişmesidir. İşte bu, orta âlem, yani ceberut âleminin merkezi, nefsin makamıdır.

İki harf arasında boş çizgilerin bulunması gerekir. Bunlar ise bir mertebeden diğer mertebeye, saliklerin beşerî kalıntılarının yok olma makamlarıdır.

TAMAMLAMA

(Allah İsminin Beş Harfi ve Beş Genel Hakikat)

Allah ismindeki birinci Elif –ki o Hemze Elif'idir- kesiktir. İkinci Lâm'ın Elif'i ise bitişiktir. Onun sayesinde satırların başlarındaki Elif kesik olmuştur. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu.' Bu nedenle Elif, kesik olmuş ve sonra gelen harfe bitişmemede kendisine benzeyen harflerden farklılaşmıştır.

(Allah ismindeki ikinci Lâm'ın Elif'ine) benzeyen diğer harfler, genel hakikatlerin sayısı kadardır –ki onlar ana hakikatlerdir. - Aynı şekilde, (Elif'in ve kendisine benzeyen diğer harflerin hükmü) harflerin sonuncusu olduğunda da böyledir. Çünkü onlar, yazıda kendilerinden sonra gelen harfe bitişmeyi keser. Böylelikle Elif'in kesilmesi, zikrettiğimiz şeyi belirten bir uyarı olur. Kardeşleri de böyledir. O halde Elif Hakka, Elif'in benzerleri ise yaratıklara aittir. Söz konusu harfler, Dal, Zel, Ra, Ze ve Vav harfleridir. Bütün hakikatlerde, Dal harfi cismin simgesidir. Zel beslenenin, Ra duyumsayanın simgesi, Ze düşünenin, Vav ise düşünenlerin dışında dili olanların simgesidir.

Tümel âlemin hakikatleri böyle sınırlanmıştır. Elif ikinci Lâm'ın var olmasını istediğinde onu kudretiyle meydana getirmiştir. İkinci Lâm, yazıda sonra gelse bile anlamda ilk var olandır. Çünkü cismi bilmek görünüşte ruhu bilmekten öncedir ve yazı da görünendir. Lâm, melekût âlemidir, Elif onu kudretiyle meydana getirmiştir. O, tamlamadan arınmış olarak kendisiyle başladığında Allah ismindeki Hemze'dir. Kudretin simgesi olan Hemze Elif'ten ayrılmaz.

Bu Elif ikinci Lâm'ı meydana getirmek istediğinde, onu başkan yapmıştır. Böylelikle ikinci Lâm, doğal olarak, üzerlerinde bulunacağı yönetilenin var olmasını istemiştir. Bunun üzerine Elif onun için

şehadet âlemini yaratmıştır –şehadet âlemi ikinci Lâm'dır. Kendisine baktığında ise aydınlanmış ve nurlanmıştır: *'Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanmış ve kitap konulmuştur.'*[349] Bu, iki Lâm arasındaki parçadır.

Sonra Hak, ikinci Lâm'a, kendisine yardım ettiği şekilde zatının varlığından birinci Lâm'a yardım etmesini ve ona delil olmasını emretmiştir. İkinci Lâm, Haktan kendisi için vezir mesabesinde olacak ve bütün işlerinde kullanabileceği bir anlam istemiştir. Bunun üzerine istediği şey kendisine verilmiş ve birinci Lâm üzerine onu aktarmıştır. Ardından onun adına iki Lâm ile bitişik ve orta kitap denilen parçayı meydana getirmiştir ki o ceberut âlemidir. Onun iki Lâm gibi kendi başına var olmuş bir zatı yoktur. Çünkü o bize göre hayal âlemi mesabesindedir. Böylelikle ikinci Lâm, bu parçaya (vereceği şeyi) vermiş ve onda dilediği şeyi yazmış, onu birinci Lâm'a yönlendirmiştir. O da emre itaat etmiş ve şöyle demiştir: 'Baş üstüne!'

Birinci Lâm, emrin şeriattan ibaret olan parça vasıtasıyla ikinci Lâm yönünden geldiğini görünce, bu parçadan kendisine gelen şeyi müşahede eder, müşahede ettiği için de onu emrin sahibine ulaştırmayı arzular hale gelmiştir. Ardından himmet söz konusu parçaya yönelip onu müşahede etmekle ilgilendiğinde, kendisinden önceki Elif'ten perdelenmiştir. (Bu esnada şunu duyar): *'Ardınıza dönünüz ve bir nur arayınız.'*[350] Himmet bu parçaya yönelmemiş olsaydı, emri doğrudan birinci Elif'ten alırdı. Fakat bu durum, büyük bir sır nedeniyle mümkün olmamıştır. Çünkü birinci Elif, zat Elif'i, ikincisi ise bilgi Elif'idir.

İŞARET

(Celâl Lâm'ı ve Birlik Elif'i)

Görmez misin ki: İkinci Lâm istenilmiş, seçilmiş ve vasıtalardan arınmış iken, birlik Elif'ine yeterli bir şekilde nasıl bitişmiştir? Böylelikle onun varlığı geçerli bir şekilde Elif'i gösteren bir nutk (konuşma, söz) haline geldi. Zat gizli olsa bile, Lâm'ı telaffuz etmen bitişmeyi gerçekleştirir ve seni ona ulaştırır.

'Nefsini bilen, Rabbini bilir.' İkinci Lâm'ı bilen Elif'i bilir. Böylelikle Hak, senin nefsini kendisine delil yaptı. Sonra, kendi nefsine delil olmanı kendisine delil yapmıştır. Bu durum, (nefsi bilmenin Rabbi bilmeyi öncelediğini) yadsıyan ve kulun kendisini bilmesini Rabbini bilmesine önceleyen kimse hakkında böyledir. Bundan sonra, kendi nefsini bilmesinden amaçlanan şey Rabbini bilmesi olduğu için, onu kendini bilmekten habersiz yapar. Lâm'ın Elif'e sarılışını görmez misin? Lâm söyleyişte Elif'ten önce nasıl var olmaktadır? Burada anlayabilen için bir uyarı vardır.

Bu melekût Lâm'ı, birlik Elif'inden doğrudan bilgi alır. Ardından algıladığı şeyi, mülk ve şehadet Lâm'ına ulaştırması için ceberut âlemine ait parçaya ulaştırır. Bileşiklik ve perde devam ettiği sürece, iş böyledir. Evvel (ilk) olmak, âhir (son) olmak, zâhir ve bâtın olmak meydana geldiğinde, Allah bütün harflere bitişmekten uzak Elif'i ilk yaptığı gibi aynı şekilde sonun başlangıcın bir benzeri olmasını istemiştir. O halde, başlangıçta ve sonda kul için bekâ söz konusu değildir. Bu nedenle Allah hüviyetinin Vav'ıyla He'yi tekil yarattı.

Bir vehim sahibi He'nin Lâm'a bitişik olduğunu zannederse gerçeğin öyle olmadığını bilmek gerekir. He, Lâm'dan sonraki Elif'ten sonra gelir. Elif'e ise kendisinden sonra gelen hiçbir harf bitişmez. Lâm'dan sonraki He, her şeyden kesilmiştir. İşte yazıda Lâm'a bu bitişmek, gerçekte bitişme değildir. Dolayısıyla He tektir, Elif de tektir. Bir, bir ile çarpıldığında sonuç birdir. Böylelikle yaratıkların Haktan ayrılması geçerli olmuş, Hak bâkî kalmıştır.

Mülk âlemine mensup Lâm'ın melekût Lâm'ının kendisine ulaştırdığı şeyle ahlaklaşması geçerli olduğuna göre, söz konusu Lâm, sürekli yok olucu ve kendi kalıntılarından fâni olucudur. Böylece, sonunda nefsinden bile fâni olduğu makama ulaşır. Kendi zatından fâni olduğunda ise onun fâni olması nedeniyle parça da fâni olur, iki Lâm lafız olarak birleşir ve meydana gelen idğam nedeniyle dil onları şeddeli okur. Böylelikle iki harf kendilerini kuşatan ve onları ihata eden iki Elif arasında mevcut hale gelir.

İki Elif arasındaki La'yı okuyanı duyduğumuzda, bize ihsan edilmiş hikmet verildi ve böylece hâdisin (sonradan yaratılmış) Kadîm'in ortaya çıkmasıyla mutlaka yok olduğunu öğrendik. Böylelikle iki Elif kalmış:

ilk ve son elif. Zâhir ve bâtın, olumsuzlama kelimesiyle iki Lâm'ın silinmesi nedeniyle silinmiştir. Böylece Elif'i Elif ile çarptık –ki bu bir'in bir ile çarpımıdır-. Çarpım sonucunda He meydana geldi. He ortaya çıktığında ise vasıtanın meydana getirdiği ilk ve son hükmü silinir. Nitekim zâhir ve bâtın hükmü de silinmiş ve bu esnada şöyle denilmiş: 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu.'

Bu zamirin yani He'nin aslı merfu olmaktır ve böyle de olmalıdır. Fetha ya da kesre yapılırsa bu, kendisini fetha veya kesre yapan kimseye dönen bir niteliktir. Şu halde bu nitelik lafızda önce gelen amile döner.

YETKİNLEŞTİRME

(Allah İsmindeki Harekeler Harfler ve Mahreçleri)

Allah, harekeleri, harfleri ve mahreçleri zatların nitelik ve makamlar sayesinde ayrıştığına kendisinden bir uyarı olsun diye yarattı. Böylelikle harekeleri niteliklerin, harfleri nitelenenin, mahreçleri ise makam ve basamakların benzeri yaptı. Ardından, bu ilâhî isme genel yorumuyla vasl ve kat' harflerini verdi: Bunlar Hemze, Elif, Lâm, He'dir. Vav=hemze, Elif, Lâm, He, Vav. Baştaki Hemze ile sondaki He'nin mahreçleri aynıdır; kalbi takip eder. Sonra Hemze ve He arasına Lâm harfi yerleştirildi. Onun mahreci ise kalbin tercümanı olan dildir. Böylelikle iki Lâm, Hemze ve Elif arasında ilişki meydana geldiği gibi aynı şekilde kalp –ki kelâmın mahallidir- ve kalbin tercümanı olan dil arasında ilişki meydana gelmiştir. Şair el-Ahtel şöyle demiştir:

Kuşkusuz ki söz kalptedir,
Dil ise sadece kalbe delil yapılmıştır.

Lâm dilden çıkınca, Elif onu kendisine değil, Elif'e baktırmış, böylelikle onu kendisinden fâni etmiştir. Mahreci (çıkış yeri) alt damaktır. Lâm harfi zatına değil de kendisine baktığında, üst damağa yükselir ve terfi eder. Dil de yüceliği ve yükselişi tamamlansın diye, müşahedesiyle onu damakta şeddeler. Vav harfi de onu bildirerek ve ona delil olarak, iki dudaktan görünür varlığa çıkar. Bu peygamberliğin batını olan ma-

kamdır (velayet). O, içimizde Peygamberden bulunan nişandır ve (peygambere) varislik bu konudadır.

Bu ek bölümden şu ortaya çıkar: Elif, Hemze ve He melekût âleminden, Lâm ceberut âleminden, Vav ise mülk âlemindendir.

VASIL

(er-Rahman İsmi: Bu İsimdeki Sırlar)

Besmele'deki er-Rahman ifadesine gelince, bu isimden bu bölümde iki açıdan söz edeceğiz: Birincisi zat yönünden, ikincisi sıfat yönündendir. Bu ismi Besmele'de bedel olarak harekeleyen zat, na't diye irabını yapan ise nitelik saymıştır. Sıfatların sayısı altıdır; bu niteliklerin hepsinde bulunması gereken şart ise hayattır. Böylelikle yedi nitelik ortaya çıkmıştır. Bütün bu nitelikler zat'a aittir: Zat, Rahman ismindeki Mim ve Nun arasındaki Eliftir.

Bu isim hakkında konuşmak, Hz. Peygamber'den gelen bir rivayete dayanır. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı.' Burada zamir Allah'a döner ki bu yorumu başka bir rivayet destekler. O da 'Allah Âdem'i Rahman'ın suretine göre yaratmıştır' hadisidir. Bu hadis, rivayet yoluyla sahih olmasa bile, keşif yoluyla sabittir.

Elif, Lâm, Ra harfleri ilim, irade ve kudrete aittir. Ha, Mim ve Nun ise kelâmı, işitme ve görme sıfatlarını temsil eder. Şart olan sıfat – ki o daha önce belirttiğimiz gibi hayattır- bütün bu niteliklere eşlik eder.

(er-Rahman isminde) Mim ve Nun arasındaki Elif ise niteleneni gösterir. Nitelenen, nitelikler zorunlu olarak kendisine delâlet ettiği için yazıda düşmüştür. Bu zorunluluk, sıfatın bir mevsufla (nitelenen) var olmasının zorunluluğudur. Böylelikle sıfatlar âleme tecelli etmiştir. Âlem de ilâh hakkında sıfatlardan başkasını bilmemiş, onları da bilmemiştir.

Elif'in varlığını gösteren delil bir ilâveyle birlikte zikrettiğimiz şey olmalıdır. Söz konusu ilâve, Mim'in fethasının bir harf ilâvesiyle okunmasıdır. Bu ise rahmetin âleme yayılmasına dönük ilâhî bir işarettir. O halde Elif'ten önce gelen her şeyin fethalı olması gerekir. Fetha, böyle bir mahalde Elif'e delâlet eder ve o tecellinin mahalli için bast (açılma, yayılma) makamının sahibi olan ruhun varlık mahallidir. Bu nedenle bileşik âlemin ehli, illet harflerinin yazım yerlerinde 'kendisinden önceki harfin kesreli olduğu Ya' derler. Çünkü sahih Ya harfi bulunur ve ondan önce kesre olmayabilir. Kendisinden önceki harfin ötreli olduğu Vav da böyledir. Onlar Elif'i zikrettiklerinde ise önceki harfin fethalı olacağını belirtmemişlerdir. Çünkü Vav ve Ya'dan farklı olarak Elif, ancak kendisinden önceki harf fethalı olduğunda bulunabilir. Binaenaleyh itidal, Elif için her zaman ayrılmaz bir özelliktir.

Cahil kişi, varlıkta her türlü eksiklikten münezzeh Allah'tan başkasını bilmediğinde, en yüce Ruhu'l-Kuds'u unutur ve şöyle der: Varlıkta Allah'tan başkası yoktur. Ayrıntısı sorulduğunda ise onun nezdinde bir bilgi bulunmaz.

Söz konusu bilginler, belirttiğimiz nedenle, Vav harfini kendisinden önceki zammeliye, Ya harfini ise kendisinden önce kesre bulunan harfe tahsis etmiştir. Böylelikle Elif ile Vav ve Ya harfleri arasında başka açılardan farklılık ortaya çıkmıştır. Şu halde Elif, zata, illet Vav'ı sıfatlara ve illet Ya'sı ise fiillere aittir. Şöyle de diyebilirsin: Elif ruha aittir, onun niteliği akıldır ve o fethadır. Vav ise nefs'e aittir ve onun niteliği kabzdır (daralma), o ise zammedir. Ya harfi ise cisimdir ve fiilin varlığı onun niteliğidir. O ise kesredir.

Vav ve Ya harfinden önceki harf fethalı ise bunun nedeni, hitap edilenin haline döner. Vav ve Ya başka olduklarında ve bu durum zorunlu ise onların nitelikleri de farklılaşır. Elif, harekeleri kabul etmediği için, delâlet ettiğiyle bir olmuş ve hakkında hiçbir şey değişmemiştir.

Bu harfler, zikrettiğimiz nedenle illet harfleri diye isimlendirilmiştir. Buna göre zat Elif'i, sıfatın varlığının, sıfat Vav'ı ise fiilin varlığının illetidir (neden). Fiil Ya'sı ise şehadet âleminde kendisinden meydana gelen sükûn (durağanlık) ve hareketin illetidir. Bu nedenle söz konusu harfler illet harfleri diye isimlendirildi.

Hak, bu isimden Nun'u şekilde dairenin yarısı olarak var etti. Diğer yarım ise sınırlıdır ve gaybî Nun'u gösteren noktada akledilirdir. O da dairenin yarısıdır ve insanlar noktanın duyulur Nun'a işaret ettiğini zanneder. Sonra Hak, yazıda düşmüş Elif'i takip eden Ha'nın ön tarafını yarattı. Bu durum, onu müşahede ettiğine işaret eder. Bu nedenle sakin olmuştur. Şayet başı, Ra harfine dönük olsaydı harekeli olurdu.

(er-Rahman ismindeki) Birinci Elif, bilgi (sıfatı), Lâm irade, Ra ise kudret içindir. Kudret, var etme niteliğidir. Elif'in hemze oluşu yönünden harekesinin bulunduğunu, Ra'nın harekeli, Lâm'ın ise sakin olduğunu gördük. Böylelikle irade kudret ile birleştiği gibi ilim ve irade de kudret ile birleşmiştir. Rahman Allah ile birleştiğinde, irade Lâm'ı kudret Ra'sında Ra'ya dönüştükten sonra idgam yapılmış ve Ha harfinin temsil ettiği yaratmayı gerçekleştirmek için şeddelenmiştir. Bu, kelimenin sakin olmasıdır. Ha harfi bölünmediği için sakindir. Hareke ise bölünür. Ha diri sükûnla sakin olduğunda ve onun Ra'ya komşu –kudret Ra'sı- olduğunu gördüğümüzde, onun Kelime'nin simgesi olduğunu öğrendik. Sayısal değerinin sekiz olması da bu durumu gösterir. (Çünkü sekiz, Ha harfinin sayısal değeridir. O zatın yetkinliğinin var olmasıdır.)

(Besmele'deki er-Rahman İsminin Bedel veya Nitelik Olması)

er-Rahman'ı Allah isminin bedeli sayan kimse cem' (birlik) ve sıfatların birliği makamına işaret etmiştir. Söz konusu makam, *'Allah Âdem'i kendi suretine göre yaratmıştır'* diye bildiren zatın makamıdır (Peygamber). Bu durum, hilafet tarzında kulun Hakkın makamında var olmasıdır. Hilafet, zorunlu olarak (halife olunacak) mülkü gerektirir. Mülk, iki kısma ayrılır: Doğrudan sahip olunan ve dolaylı sahip olunan mülk. Bu kısımlardan birincisi, sıraladığımız tarzda, bu makamda geçerlidir. Çünkü bedel bulunduğu yerde, bedeli olduğu şeyin yerini almıştır. Söz gelişi, 'bana kardeşin Zeyd geldi' dediğimizde, buradaki Zeyd 'kardeşin' kelimesinin bedelidir. Bu durum, bir şeyin bir şeye bedel olmasıdır ve söz konusu iki şeyden her biri aynı şahsa aittir. Çünkü Zeyd kardeşin, kardeşin de hiç kuşkusuz Zeyd'dir.

Bu öyle bir makamdır ki, aksine inanan kimse hiçbir hakikati öğrenmediği gibi Yaratan'ını da birleyemez!

er-Rahman ismini nitelik sayan ise nitelikte ayrım makamına işaret etmiştir. O *'Allah Âdem'i Rahman'ın sureti üzerinde yaratmıştır'* diye bildirenin makamıdır. Söz konusu makam, veraset makamıdır ve ancak iki başka arasında olabilir. Söz konusu makam, Bir'in gizlenmesi ve ikincinin görünmesiyle perdelenme makamıdır. İkinci ise bu makamda benzer diye ifade edilen şeydir.

Ortaya koyduğumuz meselede, gizlice ima ettiğimiz şeye bir delil vardır. Anla!

Hak, Nun'un alt parçasını ortaya çıkartmıştır. Söz konusu parça, dairenin yarısından dönen felekten bize görünen kısımdır. Âlemin merkezi birinci yarımın ucundan ikinci uca doğru olan çizginin ortasındadır. Noktada gizlenmiş ikinci yarım ise bize görünmeyen ve bize göre olan çizginin zıddıdır. Çünkü bizim görmemiz fiil yönünden bir yönde gerçekleşir. Çizgide bulunan yarım doğu, noktada toplanmış yarım ise batıdır. O sırların varlığının doğum yeridir. Doğu -ki o bileşik zâhirdir- bölünür; batı –ki o da yalın-bâtındır- bölünmez.

Bu konuda şöyle derim:
Hayret! Bölünen zâhire
Ve bölünmeyen bâtına
Zâhir koç burcundaki güneştir
Bâtın aslandaki hilaldir
İncele ve örtülmüş anlamı gör
Karanlık gölgeliğinin altından
Şayet gizlenirse işte o görünendir
Hayret –Vallahi- o ikisi yemindir
Güneşe bak ve ayı bırak
Teklikte, parlar ve kaybolur
İki ayağının nalınlarını çıkar
Çiftlik belirtisi olan; o zaman el-Kelim olursun

Bu nedenle tek bilgi, bilinenlere, tek irade pek çok şeye, bir kudret, kudrete konu pek çok şeye ilişir. Böylelikle irade edilen, bilinen ve kudrete konu olan şeylerde bölünme meydana gelmiştir ki, o yazıda mevcut

kısımdır. Buna karşın birlik ve bilgi, irade ve kudret gibi bâtınî niteliklerden de arınmışlık meydana gelir. Burada bir işaret vardır, anlayınız!

Ha harfi sekizli olduğu için –ki zatın yetkinliğinin simgesidir- onu kelime ve ruh ile ifade ettik. Aynı şekilde, Nun da onlularda beştir (yani elli). Çünkü onlularda dördüncü olan Mim (kırk) kendisinden öncedir. O halde Nun, cismanîdir: Yaratılış mahalli, Ruhun, Aklın, Nefsin maddeleri ve fiilin varlığıdır. Bütün bunlar, Nun'a yerleştirilmiştir. O insanın görünen tümelliğidir ve söz konusu tümellik bu nedenle ortaya çıkmıştır.

TAMAMLAMA

(Mim ile Nun'un Elifle Ayırımı)

er-Rahman isminde, Mim ve Nun Elif sayesinde mân diye ayrışmıştır. Çünkü Mim, kendisini ruhun simgesi saydığımız için, melekût âleminden, kendisini cismin simgesi saydığımız için Nun, mülk âleminden, nokta ise ceberut âlemindendir. Çünkü nokta iddiayı ortadan kaldırmak için var olmuştur. Âdeta şöyle der: Ey ruh! –ki o Mim'dir- Biz seni sen olman bakımından seçmedik. Fakat ilmimde senin hakkında bir inayet takdir edilmiştir (bu bakımdan seçildin). İsteseydim, senin varlığının vasıtasıyla olmaksızın, aklın noktasına ve insanı gösteren Nun'a muttali olabilirdim. Kendini bil! Bu seçimin, sen oluşun bakımından değil, ben oluşum bakımından sana bir tahsisim olduğunu bilmelisin. Böylelikle, seçim sahih olmuş, dolayısıyla artık başkasına tecelli yoktur.

Hamd ihsan ettiği iyilik nedeniyle Allah'adır.

Ey miskin! Mim'in varlığında cismin suretine göre olan –ki bununla birlikte o cisimden öncedir- daireye bakıp bölünmekten münezzehliğine nasıl işaret ettiğine dikkat et. Daire sonsuza dek bölünebilir. Bu nedenle, Mim'in ruhu bilinenleri nedeniyle sonsuza kadar bölünebilir. O, kendiliğinde ise bölünmez. Sonra, tek başına ayrı kaldığında Mim harfine bak! Hitap ve teklif âleminde fiilin varlığına indiğinde, kendisinden eğrisinin maddesi (Mim harfinin eğrisi) nasıl meydana gelmiştir.

Böylelikle madde (eğrinin maddesi), kendisi hakkında değil başkası hakkında meydana gelmiştir. Çünkü daire, bilhassa ona delâlet eder. Ek bir şey varsa bu ek, onun hakkında değildir. Çünkü onun zatı sabittir. Dolayısıyla ilâve, ancak başkası hakkında olabilir. Kul maddeye baktığında, eğri olarak çeker. İşte bu, tahkikin varlığıdır.

Bilmelisin ki: (er-Rahman ismindeki) *mân* ifadesinde Mim ve Nun arasındaki bitişik parça, zat Elifinin merkezidir. Madde yoluyla Mim ve Nun arasında bitişme gerçekleşsin diye, Elif gizlenmiştir ki, bu da bitişik parçadır. Elif gözükseydi, aralarına Elif gireceği için, Mim'in eğrisi geçerli olmazdı. Burada *'Göklerin, yerin ve o ikisinin arasında bulunanların Rahman'ıdır'*[351] ayetine gönderme vardır. Bunun anlamı irade edilen Elif'tir. Bu yorum er-Rahman'ı müpteda sayan kişiye göre geçerlidir, yoksa bileşiklik bakımından geçerli değildir. Doğrusu onun Rab kelimesinin bedeli yapılmasıdır. Bu durumda Elif, ruh anlamına gelir. Hak, hepsini ayakta tutandır. Öte yandan Mim, gökler, Nun harfi ise yeryüzünü ifade eder.

Elif, Mim ve Nun arasında ortaya çıktığında (mân), bitişme Nun'a değil Mim'edir. Dolayısıyla Nun, bitişmediği için bir aracı olmaksızın asla sıfat almaz. Elif'in Mim'e doğrudan bitişmesi ise doğrudan sıfat almaya delâlet eder. Harfe bitişmemeyi sağlayan yoklukta ise Nun yok olur. Bu durumda Mim, ortasındaki nokta nedeniyle, kadimlik sırrından perdelenir. Bu, kendisine görünen şeyde, var olmadıktan sonra kendi zatına kıyasla dairesinin içidir.

SORU VE CEVABI

(Melekût Mim'inde Kadimlik Sırrının Gizlenmesi)

Şöyle iddia edilebilir: Bizzat kendisi bilmediği halde sen onun kadimlik sırrını nasıl bilebildin? O, kendi zâhirine bakarsan, kendisini senden daha iyi bilme hakkına sahiptir. Yoksa ondaki kadimlik sırrını bilen, sende bulunan ve hakkında konuşulan -ki ruhun Mim'idir- bir anlam mıdır? Böylece Mim harfinin kadimlik sırrını öğrenmiştir.

Bu soruya şöyle cevap veririz: Bizden kadimlik sırrını bilen şey, orada bizi perdeleyen şeydir. Buna göre, onun bilinebilme yönü, onun bilinemeyeceğini kabul ettiğimiz yönden başkadır. Şöyle deriz: Bilgi, onun hakkında görerek değil, bilerek gerçekleşmiştir. Bu, mevcuttur: Herhangi bir şeyi bilenin onu görmesi şart değildir. Bilineni görmek, onu bilmekten bir açıdan daha tamdır ve onu daha açık olarak bilmektir. O halde her görme, bilmektir, fakat her bilmek, görmek değildir. Çünkü Mekke'nin var olduğunu bilmenin şartı, onu görüp onu gördükten sonra ise kesin olarak onun var olduğunu bilmek değildir. Burada ismi kastetmiyorum. Şu halde görmek, bilmekten bir derece üstündür.

Bu bağlamda şu mısra söylenmiştir:

Görmenin mana olarak bir sırrı vardır
Bu nedenle Musa (el-Kelîm) görmek istedi

Hatta şöyle derim: Kadimlik sırrı– ki o hakka'l-yakîn'dir, çünkü o görülmez- yaratanın zatına döndüğü için Mim harfi tarafından görülmez. Mim harfi yaratanının zatını bilseydi, bu durum, yaratan hakkında bir eksiklik olurdu. Şu halde Mim harfinin nihai yetkinliği, görme olmaksızın, kendi varlığını bilmeye bağlıdır.

Bu şaşılacak bir bölümdür ki, iyice incelersen, pek çok sırrı öğrenirsin. Anla!

YETKİNLEŞTİRME

(er-Rahman İsminde Lâm Harfinin Söyleyişte Ra Harfine Bitişmesi)

er-Rahman ismindeki Lâm, ikisi de bâtınî bir nitelik olduğu için Ra harfine bir olma bitişmesi şeklinde bitişmiştir. Böylelikle bir olmaları kolaylaşmıştır. Ha harfi ise –ki o kelimedir ve Ra harfi için kudrete konu olan şey ifade edilmiştir- kudretin simgesi olan Ra'dan ayrışmıştır. Bunun nedeni, kudrete konu olan şeyin kudretten ayrışması ve kud-

rete konu olan Ha harfinin kudretin zatının bir niteliği olduğunu vehmetmesidir. Böylelikle kadîm ve sonradan yaratılmış arasında fark meydana gelmiştir.

Bunu anla! Allah sana merhamet etsin!

(er-Rahman: Belirli ve Belirsiz Olarak)

Sonra bilmelisin ki: Rahman isimdir ve zata aittir. Belirlilik ifade eden Elif-Lâm ise sıfattır. Bu nedenle Elif ve Lâm olmasa bile Rahman denilebildiği gibi kendisiyle beraber bir sıfat adlandırılmadığı halde zat da denilebilir. Müseylemetü'l-Kezzâb (Yalancı Müseyleme) ismine bakınız! Rahman diye isimlenmiş ve (sıfat anlamı taşıyan) Elif ve Lâm'a başvurmamıştır. Çünkü zat, herkese göre iddia mahallidir. Sıfatlar sayesinde ise iddia sahibinin haklı olup olmadığı ortaya çıkar.

O halde, Rahman cem' (birlikte) makamıdır ve o, bilgisizlik makamıdır. Allah yolunda ulaşılabilecek en değerli makam, O'nu bilememek ve bilememeyi bilmek makamıdır. Çünkü bu kulluğun hakikatidir. Allah şöyle buyurur. *'Sizi halife yaptığı şeylerden infak ediniz.'*[352] Böylece seni soyutlamıştır. Bu görüşü destekleyen kanıt, *'Size ilimden az bir şey verilmiştir'*[353] ayetidir. Başka bir ayette ise *'kitap verdiğimiz kimseler, kitabı gereği gibi okurlar'*[354] buyrulur.

Halife olmanın hakikati sayesinde Müseyleme, İblis ve Deccal bu haktan uzaklaştırılmış ve onların meşhur halleri meydana gelmiştir. Mahut kimseler, halife olmayı zat bakımından hak etseydi, bu hak kendilerinden kesinlikle çekip alınmazdı.

Fakat sadece (teklifî) emir gözüyle değil de genel kabul ve uygulama (meşiyet) gözüyle meseleye baktığında, muhalifin itaatkâr, eğiğin düzgün olduğunu görürsün. Hepsi, dileyerek veya direnerek boyun eğmiştir. Bu bağlamda İblis ve Müseyleme'ye gelince, onlar, açıkça kulluğu beyan etmiştir. Deccal ise direnmiştir.

Artık, bunlardan her birisinin nereden konuştuğunu derince düşün. Düşün! Kendilerine gözüküp de bu hallerin ortaya çıkmasını sağlayan hakikatler nelerdir?

TAMAMLAMA

(Besmelede Telâffuz Edilirken Elif ve Lâm'ın Gizlenmesi)

Besmele'yi okuduğumuzda, Elif ve Lâm'ın varlığı ortaya çıkmamış, bu durumda bitişme zattan zata meydana gelmiştir. Allah ve Rahman, zatın iki ismidir. Böylelikle, kendisiyle kendisine dönmüştür. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Rabbim! Senden yine sana sığınırım.' Hz. Peygamber, zata yöneldiğinde O'ndan başkasını görmemiş ve şöyle buyurmuştur. 'Senden sana sığınırım.' Hâlbuki kendisinden sığınılan birisinin bulunması gerekir. Bu durum kendisine görünmüş ve bu kez şöyle buyurmuştur: 'Senden', 'Senden' O demektir. Bunun delili ise sığınırım ifadesidir. Hz. Peygamber'in ayrıştırması sahih değildir. Çünkü o zatta bulunmaktadır. Zatta ise ayrıştırma mümkün değildir.

Binaenaleyh, buradan Allah kelimesi'nin kul olduğu ortaya çıkmıştır. Allah lafzı zat'a delil olduğu gibi aynı şekilde kuşatıcı ve tümel kul da O'na delildir. O halde kul, kelime-i celâle'dir (Allah lafzı).

Bir muhakkik her hangi bir halde 'Ene Allah (Ben Allah'ım)' der. Bazı sûfîler ise iki farklı açıdan aynı şeyi söylemiştir. Mana makamı ile onun nedeniyle var olmuş harf makamı arasında ne kadar fark vardır! Böylelikle Allah, 'Öfkenden rızana sığınıyorum' ifadesinde harfi, harfin karşısına yerleştirmiş, 'senden sana sığınıyorum' ifadesinde ise manayı mananın karşısına yerleştirmiştir. İşte bu, bilginin zirvesidir.

NİHAYET

(Allah ve Rahman Arasındaki Fark)

Kur'an'da karşılaştığın çeşitli ayetler nedeniyle Allah ve Rahman arasında bir fark görmüş olabilirsin. Söz gelimi Allah 'Allah'a ibadet ediniz' buyurur. Bu emir karşısında muhataplar, 'Allah nedir ki?' dememiştir. '*Rahman'a secde ediniz*' denildiğinde ise '*Rahman nedir?*' diye sormuşlardır. Bu nedenle bir gruba göre sıfat bedelden daha üstün

iken, başka bir gruba göre kelimenin bedel olması sıfat olmasından üstündür. Çünkü Allah *'De ki: ister Allah'a ister Rahman'a dua edin, en güzel isimler O'na aittir'* buyurur: Böylelikle Allah, her iki ismi de zata ait yapmıştır.

Araplar Allah kelimesini yadırgamamıştır. Çünkü onlar, *'Putlara, bizi Allah'a yaklaştırmaları için ibadet ediyoruz'*[355] diye iddia etmişlerdi. Dolayısıyla Allah'ı biliyorlardı. Rahman ismi ise rahmetten türetildiği için –rahmet kendilerinde de bulunan bir niteliktir- peygamberin onlara gösterdiği mabudun hemcinslerinden olmasından korkmuş, bu nedenle inkâr edip şöyle demişler: *'Rahman nedir ki?'*[356] Her sözün anlamının anlaşılması şart olmadığı için, Allah şöyle buyurur: *'İster Allah ister Rahman diye dua ediniz.'*[357] Çünkü her iki lafız da, tek zata döner.

İşte bu, kulun hakikatidir. Bari Teâlâ ise kendisini kuşatan bir bilgi ve vehim tarafından algılanmaktan münezzehtir. Allah böyle bir şeyden münezzeh ve mütealdir.

VASIL

(Besmele'deki er-Rahîm)

er-Rahîm, Hz. Muhammed'in (s.a.v) niteliğidir. Allah şöyle buyurur: *'(Peygamber) Müminlere karşı raûf ve rahîmdir.'*[358] Varlığın yetkinliği, ona bağlıdır ve Rahîm vasıtasıyla besmele tamamlandığı gibi onun tamamlanmasıyla da âlemin yaratılışı tamamlanmıştır. Hz. Peygamber akıl ve nefis olarak âlemin varlığının başlangıcıdır. Hz. Peygamber'e sorulmuş: 'Ne zaman peygamber oldun?' Şöyle cevap vermiş: 'Âdem su ve toprak arasında iken.' Böylelikle Allah, bâtında varlığı Hz. Peygamberle başlattığı gibi dünya âleminde görünür olarak makamı onunla bitirmiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Benden sonra ne bir resul ne de bir nebi vardır.'

O halde Rahîm Hz. Muhammed (s.a.v), bismi ise babamız Âdem'dir. Burada, yaratma işinin başlangıç ve bitiş makamında babamız olduğunu kastediyorum. Şöyle ki: Âdem isimleri yüklenendir. Al-

lah şöyle buyurur: *'Âdem'e bütün isimleri öğretti.'*[359] Hz. Peygamber ise Âdem'in yüklendiği bu isimlerin anlamını taşıyandır. Söz konusu isimler, kelimeler'dir (hakikatler). Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle buyurur 'Bana cevâmiu'l-kelim verildi' Kendisini öven kimse Yahya ve İsa peygamberler gibi, başkası tarafından övülenden daha yetkin ve güçlüdür. Kimin adına zat (zatın bilgisi) meydana gelmişse isimler de (isimlerin bilgisi) onun hükmü altındadır. Hâlbuki isimleri elde eden kimsenin nezdinde isimlendirilen bulunuyor değildir.

Bu nedenle sahabe bizden daha üstündür. Çünkü onlar, zatı, biz ise ismi elde etmişiz, (öğrenmişiz). Biz de onların zata riayet ettiği gibi isme riayet edersek ecrimiz artar. Ayrıca onlarda bulunmayan uzaklık sıkıntısı nedeniyle ecrimiz kat be kat artar. Dolayısıyla biz, (peygamberin) kardeşleri, onlar ise arkadaşlarıdır. Hz. Peygamber bize özlem duyar. Bizden birisine kavuştuğunda ne kadar sevinecektir! Nasıl sevinmesin ki? Özlem duyduğu kimse kendisine kavuşmuştur. Artık ona ikramı ve iyiliği hesap edilebilir mi?

Aramızdan bir amel sahibi, Peygamberin sahabesinin ameliyle amel eden kimseye göre elli kat mükâfat alır. Bu ecir, onların ecrinin aynısı değil, bilakis benzeridir. Bu nedenle Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Hatta sizden bile (daha çok olabilir): Ciddi olunuz ve çalışınız.' Böylelikle sahabe şunu anlamıştır: Kendilerinden sonra öyle insanlar gelecektir ki, onlar, Hz. Peygamber'e yetişmiş olsaydı, sahabe onları geçemezdi. Mükâfatlandırma da buradan kaynaklanır. Allah yardım istenilendir.

TEMBİH

(Besmeledeki Kuşatıcı Arş'ın Taşıyıcıları)

Bilmelisin ki: Bismillahirrahmanirrahîm (Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla), dört anlamlı dört lafızdır. Bunlar sekiz eder. Sekiz, kuşatıcı Arş'ın taşıyan meleklerinin sayısıdır. Onlar Arş'tandır. Burada onlar, bir açıdan taşıyıcı, bir açıdan ise Arş'tır.

İyice düşün ve zatından zatın için anlamı çıkart!

TEMBİH

(Bism'deki Mim, er-Rahîm'deki Mim)

Sonra: Bismi'deki Mim harfini –ki o Âdem'dir- aşağı doğru sarkmış er-Rahîm'deki Mim'in de -ki o Hz. Muhammed'dir- aşağı doğru sarkmış olduğunu gördük. Böylelikle Âdem'in Mim'inin maddesini, gönderilmiş olmadığı için, bileşik âlem için olduğunu anladık. Aynı şekilde, Muhammed'in Mim'inin maddesinin ise genel anlamda hitabın varlığının sebebi olduğunu anladık. Nitekim bize göre Âdem de umumîdir. İşte bu nedenle, her iki Mim aşağı doğru sarkmıştır.

UYARI

(Rabbin Günleri ve Besmele)

Arzusuna göre konuşmayan Efendimiz şöyle buyurur: 'Ümmetim salih bir ümmet olursa onlar için bir gün, bozuk olurlarsa onlar için yarım gün vardır.' Gün rabbanîdir. Çünkü 'Rabbin günleri'nden her bir gün, bizim saydıklarımızdan bin senedir. 'Allah'ın günleri' ve 'miraçlar sahibinin günleri' farklıdır. Çünkü bu günler, felek itibarıyla rabbin günlerinden daha büyüktür. Allah izin verirse bu konu kitapta zamanların bilinmesi bölümünde gelecektir. Ümmetin iyiliği, Hz. Peygamber'e bakmaları, bozulması ise ondan yüz çevirmelerine bağlıdır.

Böylece, Bismillahirrahmanirrahîm'in (besmele) bin anlam içerdiğini gördük. Her anlam ancak bir yıl tamamlandıktan sonra meydana gelir. Besmelenin içermiş olduğu bu anlamların meydana gelmesi gerekir. Çünkü besmele, anlamını ifade etmek için zuhur etmiştir. Dolayısıyla bu ümmet için bin senenin tamamlanması gerekir. Bu ümmet, terazi devrinin başındadır. Bu devrin süresi ise gerçekleşmiş ruhanî süre olarak altı bin senedir. Bu nedenle Ümmet-i Muhammed içinde başka ümmetlerde ortaya çıkmamış ilâhî bilgiler ortaya çıkmıştır. Çünkü Muhammedî devrin başlamasından önce tamamlanan devir toprak devri

idi. Bu nedenle onların bilgilerinin zirvesi, doğalarla ilgiliydi. Onların arasında Metafizikçiler, sayıları son derece az garip kimselerdi. Neredeyse hiçbir varlıkları görünmezdi. Bunun yanı sıra, onlardan Metafizik yapanlar doğa bilimiyle karışık olarak metafizik yapardı ve doğa ilmi şarttı. Bizden Metafizik yapanlar ise saf ve halis olarak bunu yapar. Doğa hükmünün ona ulaşması mümkün değildir.

ANAHTAR

(Zat Elifi Allah, İlim Elifi Rahman'dadır)

Allah ve Rahman isminde iki Elif bulduk: Zat Elifi ve bilgi Elifi. Zat Elifi, gizlidir, bilgi Elifi ise sıfatın âleme tecellisi nedeniyle açıktır. Yine de, yazıda Allah (الله) ve el-lah (اللاه) arasındaki karışıklığı gidermek için Allah isminde gizlenmiş ve ortaya çıkmamıştır.

Bismi'de –ki o Âdem'dir- Ba harfi ortaya çıktığı için, gizlenmiş tek bir Elif bulduk. Rahîmde ise –ki o Muhammed'dir- görünür bir Elif bulduk. Söz konusu Elif, bilgi Elifidir. Hz. Muhammed'in nefsi zattır. Âdem'de Elif gizlenmiştir, çünkü o, hiç kimseye peygamber olarak gönderilmedi. Bu nedenle niteliğin ortaya çıkmasına muhtaç değildi. Elif, efendimiz Hz. Muhammed'de ise görünmüştür. Çünkü o, elçi olarak gönderilmiş ve bu nedenle destek istemiş, isteğine karşı kendisine Elif verilmiştir. Böylelikle Hz. Peygamber o nitelikle ortaya çıkmıştır.

Bismi'deki Ba'nın Rahîm'deki Mim harfine etki ettiğini gördük. Âdem'in Muhammed'deki etkisi, onun bedenini meydana getirmek idi. Allah kelimesinde dua eden, Rahman'da ise dua edilen sebebiyle (bismi) amil (etken) olmuştur.

Sonun başlangıçtan daha değerli olduğunu gördüğümüzde, şöyle dedik: 'Kendisini bilen Rabbini bilir.' İsim isimlendirilene doğru bir merdivendir. Rahîm'in ruhunun bismi'nin ruhuna etki ettiğini gördüğümüzde –çünkü Hz. Peygamber Âdem toprak ve su arasında iken peygamberdi ve su ve toprak olmasaydı, Âdem diye isimlendirilmeyecekti. (Zira Âdem kelimesinin anlamı topraktan olan demektir)-

bismi'nin Rahîm olduğu öğrendik. Çünkü bir şey, başkasından değil kendisinden dolayı amil olabilir. Böylelikle son ve başlangıç, şirk ve tevhit yok olmuş, birliğin izzet ve saltanatı ortaya çıkmıştır.

Binaenaleyh Hz. Muhammed birleştirir, Âdem ise ayırır.

AÇIKLAMA

(Rahîm Kelimesinin Harfleri)

er-Rahîm kelimesindeki Elif'in bilgi elifi olduğunun kanıtı *'Beş kişi yoktur ki, altıncıları O olmasın'* ayetidir. Bismi'deki Elifin delili ise bu ayetin başındaki *'Üç kişi yoktur ki, dördüncüsü Allah olmasın'*[360] ayetidir. O halde Elif eliftir. Ayette geçen *'Bundan daha azı'* ifadesi, tevhidin bâtınını kast ederken, *'Ya da daha çoğu'* ise tevhidin zâhirini kasteder.

Bismi'deki Elif gizlenmiştir. Çünkü o, ilk var olandır ve onun yerini alma iddiasında bulunacak kimse yoktur. Böylelikle ilk yaratılmış olan, varlığımızın başlangıcı olması itibarıyla, kendi zatı ile ilk bakışta yaratıcısının varlığına delil olmuştur. Şöyle ki: Âdem, varlığına baktığında, iki durumla karşılaşmıştır: Acaba kendisinden daha önce kimsenin olmadığı bir mevcut mu onu var etmiştir? Yoksa kendisi kendisini mi var etmişti? Bizzat kendisinin kendisini var etmesi imkânsızdır. Çünkü kendisini var etmesi, ya mevcut iken veya yok iken mümkün olabilirdi. Kendisini var ederken mevcut ise o zaman neyi var etmiştir. Yok ise kendisi yok iken ondan var etme fiili nasıl meydana gelmiştir? Şu halde, geride onu bir başkasının var etmesi kalmıştır ki, o da Elif'tir. Bu nedenle, Bismi'deki Sin sakin olmuştur ki, yokluktur. Mim harfi ise harekelidir ve o gerektirmenin zamanıdır.

Bismi (Âdem) ilk bakışta Elif'e delil olduğu için, delâletin gücü nedeniyle (bismi'deki) Elif gizlenmiş, Rahîm'de ise Hz. Muhammed'e delâletteki zayıflık nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kendisine karşı çıkan bulunduğu için Hak Hz. Muhammed'i Elif ile desteklemiş, Rahîm Muhammed haline gelmiştir. Buradaki Elif, ez-Zâhir isminden Hz. Muhammed'i destekleyen Haktır. Allah şöyle buyurur: 'Onlar galip olmuş-

lardır.' Hz. Peygamber de şöyle buyurur: 'Allah'tan başka ilâh yok ve ben de O'nun peygamberiyim deyiniz.'

Bu ifadenin lâfzına iman eden kişi, cennetlik bile olsa şirk boyunduruğundan çıkmamıştır; manasına iman eden ise tevhit ehli arasma katılır, sekizinci cennete ulaşması mümkün olur. O, kendine iman edenlerden birisi olur, dolayısıyla başkasının terazisinde bulunmaz. Çünkü denklik gerçekleşmiş, seçilmişlik bir olmuş, risâlet bakımından ise farklılık meydana gelmiştir.

(Besmele Lâfzı ve Simgesel Anlamı)

Bismi'de bir nokta, Rahman'da da bir nokta, Rahîm kelimesinde ise iki nokta bulunduğunu gördük. Allah, hakkında susulandır. Dolayısıyla zat mahalli olduğu için Allah kelimesinde nokta bulunmazken sıfat mahalli oldukları için Besmele'nin diğer kelimelerinde (Rahman ve Rahîm) bulunmuştur. Bu meyanda, bismi'deki (=Âdem) nokta birleşmiştir. Çünkü o, gönderilmemiş bir bireydir. Aynı şekilde nokta, Rahman kelimesinde de bir olmuştur. Çünkü Rahman'm işaret ettiği de gerçek Âdem'dir ve o bileşik oluşanlar Arş'ının üstüne yerleşendir. Böylece Elif görünmekle beraber, er-Rahîm kelimesinin iki noktasından söz etmemiz geride kalmıştır.

er-Rahîm'deki Ya harfi on gecenin simgesidir. İki nokta çift, Elif ise tektir. er-Rahîm ismi bütünüyle fecr'dir ve anlamı ceberût âlemine mensup bâtındır. *'Her şeyi karanlığıyla örttüğünde geceye yemin olsun.'* Söz konusu olan, melekût âlemine mensup gayb'tir. İki noktanın sıralanışına gelince, bunlardan birisi Mim'den sonra, ikincisi ise Elif'ten sonra gelir. Mim harfi ise kendilerine peygamber olarak gönderildiği âlemin simgesidir. Mim'i takip eden nokta, Ebû-Bekir, Elif'ten sonra gelen nokta ise Muhammed'dir.

Ya iki nokta (başka bir ifadeyle Hz. Muhammed ve Ebû Bekir) üzerinde bir mağara gibi kubbe olmuştur. *'Arkadaşına 'üzülme Allah bizimle beraberdir' diyordu.'*[361] Ebû-Bekir arkadaşıyla birlikte Hz. Muhammed ise bu esnada Allah ile beraberdi. Dolayısıyla o, hikmet sahibidir. Tıpkı Bedir günü dua ederken ve sıkıntısını dile getirirken yaptığı gibi. Ebû-Bekir bunun farkındaydı. Çünkü hikmet sahibi, mertebelere hakkını veren kişi demektir. İki arkadaşın bir araya gelmesi mümkün

olmadığı için, Ebû-Bekir Hz. Peygamber'in haline yerleştirilmemiş ve doğruluğuyla kalmıştır. Hz. Peygamber o mertebede bulunmasa ve Ebû-Bekir orada olsaydı, hiç kuşkusuz, Hz. Ebû-Bekir Hz. Peygamber'in yerleştirildiği makamda otururdu. Çünkü orada kendisini perdeleyecek daha üstün bir kimse yoktur. Böyle bir durumda (Peygamber'in bulunmadığı) Ebû Bekir, o vaktin sadığı ve hâkimidir. Onun dışındakiler ise onun hükmünün altında bulunurdu.

Ebû-Bekir'in (ona işaret eden nokta) noktası, izlerini arayanlara (Hz. Peygamber ile kendisini takip eden Mekkelilere) baktığında, peygamber hakkında üzülmüş, tepkisini göstermiş ve sadakati baskın gelmiş, Hz. Peygamber için duyduğu endişe nedeniyle üzülme demiştir (Ebû Bekir). Çünkü senin (Ey Peygamber), bize bildirdiğin gibi Allah 'bizimle beraberdir.'

Bir itirazcı çıkıp da 'o sözü söyleyen Muhammed'dir' diye itiraz ederse bunun hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'in makamı aynı anda cem' (birlik) ve tefrika (ayrım) makamıydı ve (bu yoruma göre) Ebû-Bekir'in üzüldüğünü anlamış, (Allah'ı ifade eden) Elif'e bakmış, ondan yardım almış ve davasının kıyamet gününe kadar süreceğini öğrenmiştir. Bunun üzerine '*üzülme Allah bizimle beraberdir*' demiştir.

İşte bu, varılabilecek en şerefli makamdır. Bu makam, Allah'ın seni öncelediği makamdır. 'Gördüğüm her şeyden önce Allah'ı gördüm' ifadesi, Hz. Peygamber'in bir mirası olarak, Ebû-Bekir'e ait bir müşahededir. Hz. Peygamber de insanlara 'Kendisini bilen Rabbini bilmiştir' diye hitap etmiştir. Bu, Allah'tan aktardığı şu ifadenin aynıdır: '*Hayır! Kuşkusuz Rabbim benimle beraberdir, beni doğruya ulaştıracaktır.*'[362] Bize göre ifade, Hz. Ebû-Bekir'e aittir. Bizim görüşümüzü Hz. Peygamber'in şu hadisi destekler: 'Bir dost edinseydim Ebû-Bekir'i dost edinirdim.'

O halde Hz. Peygamber kimsenin arkadaşı değildi, (sahabe) onlar birbirlerinin arkadaşı Hz. Peygamber'in ise yardımcıları ve destekçileri idiler.

İşaret ettiğimiz hususu anla, en doğru yola ulaşırsın.

LATİFE

(İki Nokta ve İki Ayak)

er-Rahîm kelimesindeki iki nokta, iki ayağın konulduğu yerdir. Orası, iki ayakkabının çıkartıldığı yerdir. Söz konusu ayakkabılar, emir ve yasaklamadır. Elif 'mübarek gecedir.' Bu gece, Hz. Muhammed'in (s.a.v) gaybıdır. Sonra, söz konusu gecede 'emir ve yasak noktalarına ayrılmıştır.' Bu, '*o gecede her hikmetli iş ayrıştırılır*'[363] ayetinde işaret edilen durumdur. Kastedilen şey Kürsî'dir. (er-Rahîm'deki) Ha harfi, Arş, Mim, Arş'ın ihtiva ettiği şeyler, Elif, istiva yerinin sınırı, Ra ise (hadiste Peygamberin miraç gecesi kendisini duyduğunu belirttiği) Kalem'in cızırtısıdır. Nun ise Lâm içindeki okkadır.

Böylece Kalem, Rahîm levhasının kâğıdında olmuş ve olacak her şeyi yazmıştır. Levha, yüce Kur'an'da işaret ve uyarı yoluyla her şey diye ifade edilmiş korunmuş levhadır. Allah şöyle buyurur: '*Onun için her şeyi levhalarda yazdık.*'[364] Kast edilen, korunmuş levhadır. 'Öğüt ve her şeyi açıklayıcı olarak.' Her şey, korunmuş toplayıcı levha'dır. Söz konusu korunmuş-toplayıcı levha, Hz. Peygamber'in 'Bana cevâmiu'l-kelim verilmiştir' ifadesindeki Hz. Peygamberdir. Cevâmiu'l-kelim, (ayetteki) öğüt ve açıklayıcı olarak ifadesidir.

er-Rahîm'deki iki nokta -ki onlar her şey hakkındaki emir ve yasak noktalarıdır- Hz. Peygamber'in gaybıdır. Söz konusu gayb, mübarek gece ifadesiyle işaret edilen Elif'tir.

(er-Rahîm'deki Yedi Yıldız)

er-Rahîm ismindeki Elif, bilgi Elifidir ve o istiva yeridir. Lâm ise iradeye aittir ve o Nun'dur, başka bir ifadeyle okkadır. Ra, kudrete işaret eder, o da Kalemdir. Ha, Arş'a aittir. Ya Kürsî'ye, Mim harfinin başı göğe, aşağısı ise yeryüzüne aittir. İşte bunlar yedi yıldızdır. Binaenaleyh bu yıldızlardan biri cisim feleğinde, birisi nefs-i natıka feleğinde, birisi nefsin sırrı feleğinde –ki o sıddıklıktır- birisi kalbin feleğinde, birisi aklın feleğinde, birisi de ruhun feleğinde yüzer.

O halde kapalı anlattığımız şey çözülmüştür. Buradaki ifadelerimizde, gizli anlattıklarımızın anahtarı vardır. Artık talep et, Allah'ın izni ile bulursun!

Binaenaleyh Bismillahirrahmanirrahîm (Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın adıyla) ifadesi, çok olsa bile iyice araştırıldığında, bir açıdan birdir.

VASIL

(Özel Bir Açıdan Fâtiha Suresindeki Sırlar)

Fâtiha suresi, Kitab'ın girişi, iki yedili, yüce Kur'an ve yeterli olandır. Besmele ise onun bir ayetidir. Bu sure kulu ve Rabbi içerir. Bu surenin (kul ve Rab arasındaki) taksimi hakkında bir şiirimiz vardır ki onun bazı mısraları şunlardır:

İki aydınlatıcının (güneş ve ay) kalbe bir doğuşu vardır
Hamd suresinde, o ikisi için bir üçüncü ortaya çıkar
Dolunay sönüştür, zat güneşi ise aydınlatıcıdır
Işınlar olmasaydı, onu yokluk olarak bulurdun
Bu yıldızlar doğu ufkunda doğar
Dolunay aklî batıdan ayrılmaz
Zat güneşi ortaya çıkarsa ne yıldız kalır ne de ay
Yüce felekte betimlenmiş olarak parlar.

(İşaret Anlamıyla Kitap)

Fatiha suresi kitab'ın girişidir. Çünkü kitap, işaret yoluyla, (herhangi bir şeyden olmaksızın) ilk yaratılmış (mübdâ-ı evvel) demektir. Dolayısıyla kitap, Fatiha ve başkalarını da içerir, çünkü onlar, kitaptandır. Ona Fatiha isminin verilmesinin nedeni, kendisiyle varlık kitabının açıldığı ilk şey olmasıdır. Aynı zamanda, (ayette geçen) Kef harfini (zait harf değil de) nitelik olarak saydığında, *'O'nun mislinin benzeri yoktur.'*[365] ayetinde,[366] tenzih edilen misildir. Buna göre Hak, misli –ki o fatihadır-

var ettiğinde, ardından kitabı yaratmış ve Fatiha'yı kitaba bir anahtar yapmıştır. İyice düşün.

Fatiha, aynı zamanda Kur'an'ın anasıdır (Ümmü'l-Kur'an). Çünkü ana var etme mahallidir. Onda var olan Kur'an, var eden ise anadaki faildir. O halde ana, tümel birleştiricidir ve Hakkın katındaki kitabın anasıdır. Bu kitaba *'O'nun katında kitabın anası vardır'*[367] ayetinde işaret edilir. İsa'ya, Meryem'e ve var etmenin failine bak! Bu durumda duyularına gözükenin tersi ortaya çıkacaktır. Buna göre ana, İsa ve oğul –ki o Allah'ın katındaki kitap ya da Kur'an'dır- Meryem'dir. Anla!

Aynı şekilde, ruh da akıl vasıtasıyla nefs ile çiftleşmiş, böylece nefs, duyusal olarak var etmenin mahalli haline gelmiştir. Ruh kendisine ancak nefis yolundan gelmiştir. O halde nefs, babadır ve bu nefs, yazının yazılması için rakamlı kitaptır. Böylece kalemin annede yazdığı şey oğulda ortaya çıkmıştır. Söz konusu şey, şehadet âlemine çıkan Kur'an'dır. Anne ise sırların taşıyıcısı olan benzerin (misil) varlığından ibarettir. O halde benzer (misil), bu ilâhî sırların kendisine tevdi edildiği yazılı kitabın kendisine yerleştirildiği açılmış sayfadır.

O halde kitap, burada Fatiha'dan daha üstündür. Çünkü fatiha delil, kitap ise delilin gösterdiğidir. Delilin değeri, gösterdiği şeye bağlıdır. Dikkat ediniz, şayet fatiha bilinen kitabın zıttı olan -şayet zıttı düşünülebilirse- bir şeyin anahtarı olsaydı gösterdiği değersiz olduğu için kendisi de değersiz sayılacaktı. Bu nedenle Hz. Peygamber, Mushaf ile beraber düşman toprağına yolculuk etmemek hususunda ikaz etmiştir. Çünkü bu harfler, Allah'ın kelâmına delâlet eder. Hak, onları Allah'ın kelâmı diye isimlendirmiştir. Allah'ın kelâmına delâlet amacı taşımayan bu kelimelerin benzerlerinin bulunduğu harfler ise düşman toprağına götürülebilir. Bunların götürüleceği yerler arasına temiz olmayan yerler ve benzeri abdesthaneler dâhildir.

(Fatiha Suresinde Cem' ve Teklik Mertebeleri)

Fatiha suresi seb-i mesânî ve Yüce Kur'an'dır. Sıfatlar varlıkta tek tek zuhur etmiştir. Bu meyanda bir mertebe birleştirir, bir mertebe toplar. Besmele'den din kelimesine kadar olan bölüm, birlemedir. Aynı şeklide, ihdinâ (bize hidayet et) kelimesinden 'dalâlette olanlar' kelime-

sine kadar olan kısım da birlemedir. '*Ancak sana ibadet eder ve senden yardım dileriz*'[368] ayeti ise birleştirir.

Kutsî bir hadiste Allah şöyle buyurur: 'Namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Yarısı bana, yarısı kulumu aittir. Kuluma istediği verilecektir.' İstemek senden, vermek O'ndandır. Nitekim emir vererek ve yasaklayarak istemek O'ndan, emre uymak ise senin görevindir.

Kul: '*Hamd âlemlerin Rabbi Allah'adır*'[369] der. Allah buna karşılık şöyle der: 'Kulum beni övdü.' Kul: '*(Allah) Rahman ve rahîmdir*' dediğinde Allah: '*kulum beni methetti*' der. Kul: '*Din gününün sahibi*' dediğinde Allah: '*Kulum beni yüceltti*', başka bir rivayette ise 'kulum işleri bana havale etti' der. Bu ise ilâhî birlemedir. Bir rivayete göre kul: '*Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın adıyla*' dediğinde, Allah: 'Kulum beni zikretti' der.

Kul, 'Ancak *sana ibadet eder senden yardım umarız*'[370] dediğinde, Allah 'bu benim ile kulum arasındadır, kuluma istediği verilecektir' der. Burada kulun istediği ile kast edilen, ihsan ve lütuflardır. Her iki yerde de, iyyâke (ancak sana) kelimesi, ilâhî tekliğe eklenmiştir.

Kul: '*Bizi dosdoğru yola ulaştır, nimet verdiklerinin yoluna, kızdıklarının veya sapmışların yoluna değil*' der.[371] İşte bunlar 'kuluma aittir' denilen şeylerdir. Ayrıca bu, kulun yani ilâhlının birlemesidir. 'Kuluma istediği verilecektir.' Herhangi bir ilâhlı, bir ilâh istemiştir.

Şu halde, ancak iki mertebe kalmıştır (rab ve kul mertebesi). Böylelikle bu surenin ikili (sebu'l-mesânî) olması geçerli olmuştur. Bu mertebe Hakta varlık, kulda ise var edilme olarak ortaya çıkmıştır. Böylece Hak kendisini onunla nitelemiş, Amâ mertebesinde O'ndan başka kimse yoktur. Sonra, onunla kendisini halife atadığında kulunu nitelemiştir. Bu nedenle 'hepsi ona (Âdeme) secdeye kapanmıştır.' Çünkü insan (ilâhî) surete sahip olmuş, kıyamet gününe kadar iki ayağın konulduğu yerden (Hak ile kul arasında) fark meydana gelmiştir.

Fatihanın isimlerinden olan Yüce Kur'an, el-cem ve'l-vücûd (toplama ve varlık ve vecd) demektir. Bunun anlamı, onun senden farklı olup senin onunla bir olmandır. Bu durum '*ancak sana ibadet eder, senden yardım umarız*'[372] ifadesinden başka bir şey değildir.

Allah hakkı söylediği gibi doğruya ulaştıran da O'dur.[373]

VAKIA

(Sır Yolu ile Elhamdülillah)

Cemaatime şefaatim gerçekleşip hepsi yok olma esaretinden kurtulduktan sonra, Hz Peygamber rüyada, benimle konuşmasını emrederek Osman'ı gönderdi. Yüce minber yaklaştırıldı, özellikle *'el-Hamdu lillah (Allah'a hamd olsun)'* ayetiyle sınırlı kalarak, Hz. Peygamber'in yüce izniyle onun üstüne çıktım. Hakkın yardımı ve desteği indi, Hz. Peygamber ise minberin sağında oturuyordu. Bunun üzerine kul, hamdü senâ ettikten ve besmele çektikten sonra şöyle dedi:

'Hamd'in hakikati -ki o Allah'ı tenzih ve takdis eden kuldur- ezelî zata işaret eder. O, (yani elhamdülillah) kulun varlığının ilâhın varlığından ayrışma makamıdır. Sonra, Hak kendi ezelî varlığıyla kulu (yaratılmış) varlığından habersiz etmiş, onu kendisine ulaştırıp şöyle buyurmuştur: 'Lillâhî (kul Allah içindir).' Bu ifadede Allah kelimesinin başına gelerek onu mecrur yapan Lâm tevazu ve zillet (horluk) anlamında ilâhlının hakikatidir. Söz konusu Lâm, hece harflerinden birisi değil, mana harflerinden birisidir. Sonra Allah, söz konusu harfi kendi isminin başına getirdi. Bunun gayesi kendisini şereflendirmek, önemini göstermek, kendisi hakkındaki bilgiyi (Lâm kulu temsil eder) yüceltmek, Hz. Peygamber'in 'Nefsini bilen Rabbini bilir' hadisinde bu öncelemeyi yapmasını onaylamaktır. Böylelikle Hz: Peygamber nefsin bilinmesini Rabbin bilinmesinin önüne almıştır.

Sonra, söz konusu Lâm, vuslatı gerçekleştirmek ve onu makama yerleştirmek için Allah isminde amil olmuştur. Lâm, vuslat makamında bulunduğunda, belki de hamdin Lâm'dan başka bir şey olduğu sanılabilir. Bu nedenle kulu Lâm'ın harekesine uydurarak alçaltmıştır (Lâm'ın harekesinin kesre olması, kesre olmak ile alçaltılmış olmak arasındaki ilişki). Bu anlamda ayet şöyle okunur: 'el-Hamdi lillahi.' Burada el-Hamdi, bir şeyin bir şeyin bedeli olması tarzında, Lâm'ın bedelidir ve her ikisi de aynı hakikate aittir. Şu halde hamd, Lâm'ın varlığı, Lâm da hamddir.

Hamd ve Lâm, aynı şey olunca hamd, Allah ile beraber vuslat makamında bulunmuştur. Çünkü o, Lâm'ın aynıdır. Böylelikle hamd (vus-

lat makamında Allah ile beraber) mana itibarı ile olduğu gibi Lâm da lafız ve anlam itibarıyla onunla beraberdir.

Lâm'da kesrenin bulunmasının nedeni, kulluğu ortaya koymaktır. Bazen Hak, ilk olmada en üst makama yükseltmek için onu kendisinden bütünüyle habersiz yapar. Sonra onun hakikati, son olmada kalmıştır. Bu makamda kul, Dal harfinin harekesine uyarak, 'el-hamdu-lullahi (Lâm'ın ötresiyle)'der. Bu durum, hamdin Lâm olduğunu destekler. O, örtü ve elbise diye ifade edilen şeydir. Çünkü hamd, sıfatların ve birliğin bölünmesi mahallidir. Şu halde, kulların bilgisinin zirvesi, -şayet ulaşabilirse- hamde ulaşmaktır. Hak ise bütün bunların ardındadır. Şöyle de diyebilirsin: Hak bütün bunlarla beraberdir.

Hak, başlangıç olarak Lâm harfini kendisinden fâni ederek yükseltiğinde (aynı zamanda merfu/yükseltilmiş ötre okunduğunda), fâni olmakla beraber hâlâ makamında bulunduğunu ona bildirmek istemiştir. Böylece onu amil yapmış, merfuluğunu ise Hakka ait yapmış, (lüllahi) ifadesindeki He harfini ise kesreli bırakmıştır. Bu kesre, kulluğun düşüklük makamında Lâm'ın varlığına delildir. Bu nedenle ortadaki Lâm, La lâfzıyla şeddelenmiştir. Başka bir ifadeyle, Hakkın zatı kulun zatı değildir. O, sadece suretin tecelli etmesi için benzerin hakikatidir.

Lüllahi kelimesindeki He, mamûlü (edilgen) olduğu için Lâm harfine döner. He Hakkın zatını ifade etseydi, Lâm onda âmil (etken) olmazdı. Bilakis her şeydeki amil Allah'tır. Lâm, hamdin kendisi, He de Lâm harfinin olduğuna göre, He Lâm'dır. Kuşkusuz daha önce Lâm hamd idi. Şu halde He de, bir ilâve olmaksızın hamd demektir. Daha önce şunu belirtmiştik: Birleşik cem' (birlik) mertebesinin reddi için olan şeddeli Lâm, ayrım mertebesidir.

Bu ifadenin içeriğinden şu ortaya çıkmıştır: 'Hamd', lillâhî sözü olduğu gibi aynı zamanda lillâhî el-hamd demektir. Binaenaleyh kulun yapabileceği nihaî şey, aynada gördüğü kendi nefsini övmektir. Çünkü yaratılmışın kadîmi taşıması mümkün değildir. Böylelikle Hak, benzeri ilâhî surete göre var etmiş ve belirleyen bir ayna haline gelmiştir. Benzerin sureti zat aynasına yansıdığında, zatı görmüş, hapşırıp kendisinin farkına vardığında, ona şöyle demiş: 'Gördüğüne hamd et!' Bunun üzerine, kendisine hamd etmiş ve şöyle demiş: 'Hamd Allah içindir.' Bunun üzerine Allah kendisine şöyle demiştir: 'Ey Âdem! Rabbin sana

merhamet ediyor. Seni zaten bunun için yarattım. Böylece Allah'ın rahmeti gazabını geçmiştir.'

Bu nedenle Allah 'Hamd âlemlerin Rabbi Allah içindir' dedikten sonra, 'Rahman ve Rahîm' demiş, rahmeti öncelemiş, ardından 'gazap ettiklerinin yoluna değil' diyerek, gazabını geri bırakmıştır. Rahmet, varlığın ilk açılışında gazabı geçmiştir, dolayısıyla rahmet, ağaçtan yemesi nedeniyle cezalandırılmadan önce Âdem'e ulaşmış, cezalandırıldıktan sonra da, yine merhamet edilmiştir. Böylece, Âdem hakkında aralarında gazap bulunan iki rahmet gelmiştir. Bu iki rahmet, birbirlerinin benzeri olduğu için, karışmak istemişler, birisi diğerine eklenmiş, bu sayede aralarındaki gazap ortadan kalkmıştır.

Nitekim bir şair, aralarında güçlük bulunan iki kolaylık hakkında şöyle der:

İş seni daralttığında
Elem neşrah (açmadık mı) suresi üzerinde düşün.
(Orada) İki kolaylık arasında bir güçlük vardır.
Onu hatırlayınca rahatlarsın.

Buna göre rahmet, ilk mevcut demektir ve o talep edilen şey diye ifade edilmiştir. Fatiha suresinde geçen kendilerine gazap edilenler kötülüğü emreden nefs, sapkınlar ise bileşik âlemdir. Bu durum, nefs-i emmâre gazaba uğramış olduğu sürece böyledir. Çünkü Allah, tenzih edilmekten münezzehtir. Çünkü O'nun dışında ne bir başka, ne bir mevcut vardır. Bu nedenle Hz. Peygamber 'Mümin mümin kardeşinin aynasıdır' sözüyle yetkinliği üzere suretin varlığına işaret etmiştir. Çünkü suret, bilginin mahallidir ve o (bilgiye) ulaştıran şeydir. Allah insanı bu suretten başka bir surette var etmiş olsaydı, hiç kuşkusuz, cansız olarak meydana gelirdi. Binaenaleyh hamd, kendisini bilenlere ve O'nun karşısında duranlara ezelî ve ebedî olarak iyiliklerini ihsan eden Allah'adır.

TEMBİH

(Sırlar Bakımından el-Hamdü lillah ve el-Hamdü billah)

Lâm beşerî kalıntıyı sildiği gibi, Ba harfi de, onu ortaya çıkartır. Bu nedenle Ebu'l-Abbas İbnü'l-Ârif şöyle demiş: 'Âlimler 'benim için (lî), arifler ise bana bağlıdır.' Böylece en üst makamı Lâm adına ortaya koymuştur. Çünkü İbnü'l-Ârif bu cümlesinde arifler himmetlere bağlıdır demiş, Lâm hakkında ise 'Hak bütün bunların ardındadır' demiştir. Sonra, bu uyarısını pekiştirmiş ve sadece bu ifadesiyle yetinmeyip şöyle demiştir: 'Himmetler ermek içindir.' Himmet, Ba harfine mensup arif-lere (Bâiyyîn) aittir. Lâm'a nispet edilen arifler hakkında ise şöyle demiştir: 'Beşerî varlık silindiğinde Hak ortaya çıkar.' İşte bu, Lâm harfinin makamıdır. Söz konusu makam, beşerîliğin silinmesi makamıdır.

O halde el-Hamdü lillah (hamd Allah içindir) demek, el-hamdü billahi demekten daha üstündür. Çünkü el-hamdü billahi seni baki kılarken, el-hamdü lillah fâni kılar. Bilen kişi, 'el-hamdü lillah' derse bunun anlamı Allah'ı kendisinden başka övecek yoktur demektir. Dolayısıyla ondan başka övülecek kimsenin olmayacağı daha aşikârdır. Sıradan insanlar 'el-hamdülillah' dediklerinde, bunun anlamı, Allah'tan başka övülen yoktur demektir. Kendileri ise övendir. Bununla birlikte, bilen ve sıradan insanlar lafzın formunda ortaktır. Âlimler, yaratılmış-öven ve övülenleri yok saymış, avam ise özellikle yaratılmış övülenleri yok saymıştır. Arifler ise avam gibi olmadan el-hamdü lillahi diyemez. Onların makamı ise el-hamdü billahi deme makamıdır. Çünkü onların nefisleri, kendileriyle beraberdir. Artık bu bölümü iyice öğren. Çünkü o bilginin özüdür.

VASIL

Fatiha Suresinden 'Âlemlerin Rabbi Rahman ve Rahîm' Ayetleri

Allah âlemlerin Rabbi derken bizde ve kalplerimizde Rablik mertebesini yerleştirmiştir. Bu arifin makamı ve nefsin ayağının derinleşme

mertebesidir. Burası, sıfat mahallidir. Çünkü lillahi, kaynağı itibarıyla yüce, müşahede yeri bakımından ise zata dayanan bir ifadedir. Bunun ardından, âlemlerin Rabbi demiştir. Yani onları terbiye eden ve besleyen Rab. Âlemler ise Allah'ın dışındaki her şeydir.

Terbiye iki kısma ayrılır: dolaylı ve doğrudan terbiye. Bu bağlamda Kelime'ye (Tümel ruh) gelince, onun hakkında vasıta kesinlikle düşünülemez. Ondan sonra gelenlerin terbiyesinde ise vasıta şarttır.

Sonra, özellikle dolaylı terbiye iki kısma ayrılır: övülmüş ve yerilmiş terbiye. Kadîm'den nefse –ki nefs tanıma dâhil değildir- olan terbiye, bilhassa övülmüş terbiye olabilir. Yerilmiş ve övülmüş terbiye ise nefisten duyu âlemine yönelik olabilir. Böylece nefis, başkalaşma ve temizlenmeyi kabul eden bir mahal olmuştur.

Konumuza dönüp deriz ki: Allah, tümel *ruh* diye ifade edilen Kelime'yi herhangi bir şeyden olmaksızın var ettiğinde, onu bilgisizlik makamında ve olumsuzlama mahallinde var etmiştir. Başka bir ifadeyle, onu kendisini görmekten köreltmiştir. Böylece Kelime, kimden meydana çıktığını, nasıl meydana çıktığını bilmez bir halde kalmıştır. Canlılığının ve bekâsının sebebi olan gıda kendisinde bulunmaktaydı, fakat o bunu da bilmiyordu. Bunun üzerine Allah, katında bulunan şeyi istemesi için –ki O'nun katında olduğunu da bilmiyordu- himmetini harekete geçirmiş, böylece tümel ruh himmetiyle yola koyulmuştur. Ardından Allah ona zatını göstermiş ve sakinleşmiştir. Böylece öğrenir ki, talep ettiği kimse sürekli kendisiyle nitelendiği kimsedir.

İbrahim b. Mesud el-İlbirî şöyle demiş:

Kişi bazen maksadına varmak için yolculuk eder
Aranan sebep ise kendi içindedir.

Kelime (tümel ruh) Allah'ın kendisine yerleştirdiği sır ve hikmetleri öğrenmiş, sonradan var olduğunu kavramış, zatını kuşatıcı bir bilgiyle tanımıştır. Bu bilgi, onun için kendisiyle beslendiği ve hayatını sonsuza kadar sürdüğü bir gıda haline gelmiştir.

Bu en yüce tecellide Hak ona şöyle demiş:

-Benim, senin nezdindeki ismim nedir?

Ruh karşılık vermiş:

-Sen benim Rabbimsin.

Böylece Hakkı ancak Rablik mertebesinde tanımış, kadîm Hak ulûhiyetiyle ayrılmıştır. Çünkü Hakkı bu yönüyle ancak kendisi bilebilir. Allah ona şöyle demiştir:

-'Sen benim merbûbum (rabbin kulu), ben senin Rabbinim. Sana kendi isim ve sıfatlarımı verdim. Binaenaleyh seni gören kişi, beni görmüş, sana itaat eden bana itaat etmiş, seni bilen beni bilmiş, seni bilmeyen ise beni de bilmemiştir. Senden aşağıda bulunanların ulaşacağı son nokta, nefislerinin senin bilgine ulaşmalarıdır. Onların sana dair bilgilerinin zirvesi, senin niteliğini değil, sadece var olduğunu bilmektir. Benimle ilişkinde de sen böylesin: Kendi nefsini bilmeni aşamazsın, kendinden başkasını göremezsin ve benim hakkımda ancak varlık bakımından bilgi elde edebilirsin. Bilgi bakımından beni kuşatmış olsaydın hiç kuşkusuz sen ben, ben ise kuşatılmış, dolayısıyla zatım senin zatın olurdu. Fakat böyle bir durumda zatın benim zatım olmazdı. İşte sana ilâhî sırları gönderiyorum ve onlarla seni terbiye ediyorum. Sen onları kendinde yaratılmış olarak bulursun ve tanırsın. Bunları sana nasıl ulaştırdığımın bilgisinden seni perdeledim. Çünkü onu müşahedeyi taşımaya gücün yetmez. Şayet onu bilseydin mahiyet bir olurdu. Mahiyetin bir olması imkânsızdır. Şu halde senin onu müşahede etmen imkânsızdır. Bileşiğin mahiyeti yalının mahiyetine döner mi? Hakikatlerin değişmesine yol yoktur. Bilmelisin ki: Senin aşağında olan kimseler sana tabi olduğu gibi sen de bana tabisin. Dolayısıyla sen elbisemsin, sen benim örtümsün, sen benim perdemsin.'

Bunun üzerine Ruh, Hak'ka şöyle der: 'Rabbim! Benim bir mülküm olduğunu söylediğini duydum. Peki, neredir o mülk?

Bu soru üzerine Hak, ruh için nefsi kendisinden (ruhtan) ortaya çıkartmıştır. Nefs, türeme yoluyla olan mefuldür. Ruh şöyle demiştir:

-Bu benim parçam, ben ise onun bütünüyüm. Tıpkı ben senden (Hak'tan) olduğum halde sen benden değilsin!

Hak şöyle karşılık vermiş:

-Doğru söyledin, ey ruhum!

Ruh şöyle demiş:

-'Rabbim! Senin vasıtan ile konuştum. Kuşkusuz beni sen terbiye ettin, yardım ve terbiye sırrını benden gizledin ve onun bilgisini sadece kendine ayırdın. Benim yardımımı da, sahip olduğum bu mülkten (nefs) perdele ki ben seni bilemediğim gibi o da beni bilemesin.'

Bunun üzerine Hak nefste kabul edicilik ve muhtaçlık niteliği yaratmış, aklı ise mukaddes Ruh'a vezir yapmıştır.

Sonra Ruh, nefse dönmüş ve ona şöyle demiştir:

-Ben kimim?

Nefs cevap vermiş:

-'Rabbimsin! Hayatım sana bağlı olduğu gibi bekâm da sana bağlıdır.'

Ruh sahip olduğu mülküyle böbürlenmiş, nefste Rabbinin kendisindeki makamına yerleşmiş, bunun ise yardımın (imdâdın) ta kendisi olduğunu zannetmiştir. Hak ise gerçeğin zannettiğinin aksine olduğunu bildirmek istemiştir. Ayrıca, daha önce istediği gibi yardım sırrını ruha vermiş olsaydı, ulûhiyetten hiçbir şeyin kendisine özgü kalmayacağını ve varlığın birleşeceğini öğretmek istemiştir. Hak bunu isteyince, ruhun karşısında hevâ'yı (arzu gücü), aklın karşısında ise şehvet (arzu) gücünü yaratmış, şehveti, hevânın veziri yapmış. Nefste genel olarak kendisine gelen her şeyi kabul etme özelliği yaratmıştır. Böylece nefs, her birisinin azametli veziri olan iki güçlü rab (ruh ve hevâ) arasında bulunmuştur. Vezirler şehvet ve akıldır. Söz konusu iki Rab'den her biri, sürekli olarak nefsi kendisine çağırır. Gerçekte ise hepsi Allah katındandır, Allah şöyle buyurur: *'Hepsi Allah katındandır.'*[374] Başka bir ayette ise *'Şunlara ve bunlara Rabbinin ihsanından yardım ederiz'*[375] buyurur. Bu nedenle nefis, başkalaştırma ve temizlenme mahalli olmuştur. *'Allah ona (nefse) iyilik ve kötülüğünü ilham etmiştir.'*[376] Bu ayetin öncesinde ise *'Nefse ve onu düzenleyene yemin olsun ki'*[377] buyurur: Nefs, hevânın çağrısına karşılık verirse başkalaşma, ruhun davetçisine karşılık verirse din ve birleme itibarıyla temizlenme meydana gelir.

Ruh bağırdığını fakat kendisine kimsenin karşılık vermediğini görünce şöyle der:

-'Mülkümü davetime icabetten kim engelliyor?

Vezir (akıl) şöyle der:

-Senin karşında, kendisine itaat edilen güçlü otorite sahibi hevâ adında bir hükümdar vardır. Onun lütufları peşindir. Bütün süsüyle ve ziynetiyle dünya ona aittir. Nefse kendi mertebesini açmış, onu davet etmiş, nefs de bu davete karşılık vermiş ve icabet etmiştir.'

Bunun üzerine Ruh şikâyetle Allah'a yönelmiş, böylelikle kulluğu sabit olmuştur. İstenilen de zaten buydu.

(Farklı Âlemlerde Rabler ve Merbûblar)

Rabler ve merbûblar (terbiye edilen), her birisi kendi makam ve değerine göre tenezzül etmiştir. Ayrık-şehadet âleminin Rabbi hitap âlemidir. Bitişik-şehadet âleminin Rabbi ceberût âlemidir. Ceberût âleminin Rabbi, Melekût âlemi, melekût âleminin Rabbi Kelime, Kelime'nin Rabbi ise bütünün Rabbi olan el-Vâhid ve es-Samed'dir (Hiçbir şeye muhtaç olmayan Bir).

Kuşkusuz bu konuda *et-Tedbirâtu'l-İlâhiyye fi-Islahi'l-Memleketi'l-İnsâniyye* isimli kitabımızda doyurucu açıklama yaptık. Bu nedenle sözü uzatmak korkusuyla, o bölümü burada yinelemekten sarf-ı nazar ettik. Ayrıca bu konuyu *Tefsiru'l-Kur'an*'da (Kur'an Tefsiri) de zikretmiştik.

Kullarını terbiye işini deruhte eden ve dilediklerini vasıtalarla perdeleyen Rabbi tenzih ederim!

Anlamını ve ruhunu kavrayan kimse için bu bölümden şu sonuç çıkmıştır: Kuşkusuz (Fatiha suresinde geçen âlemlerin Rabbi ifadesinde) Rab Allah'tır. Âlemler ise tümel benzerdir (Kelime, Tümel Ruh). Bu nedenle Allah onu âlemlerde sekiz harf üzerine Arş olarak yaratmış, lütuf, terbiye, ilgi ve Rahman merhametiyle onun üzerine yerleşmiştir. Bu merhamet, ahiret hayatını ayırt etmek için Rahîm isminin merhametiyle desteklenmiştir. Böylelikle Rahman genel, Rahîm ise özel olmuştur.

O halde Rahman kendi âleminde dolaylı ve dolaysız olarak Rahman'dır. Rahîm ise özelleştirme içermesi ve inayetin değeri nedeniyle doğrudan kelimelerinde rahîmdir.

Anla! Aksi halde kabul et, selâmete erersin.

VASIL

('Din Gününün Sahibi' Ayeti)

Allah, bu ayet ile ceza gününü ve tefrika (ayrım) makamından mülk mertebesini kastetmiştir ki o da (tefrikanın, çıkarmanın zıddı olan) cem'dir (toplamadır). Çünkü tefrika ancak bir cem'de (birlik, bütünlük) gerçekleşebilir. Allah şöyle buyurur: *'Onda her hikmetli iş ayırt edilip çıkarılır.'*[378] Şu halde, ayette belirtilen o mübarek gece, cem' makamıdır ve tefrikanın otoritesini kabul etmiştir. Binaenaleyh o, tefrika makamı (kul-Rab ayrımı) demektir. Böylelikle cem', hitap düzeyinde emir ve yasağa, irade düzeyinde öfke ve rızaya, kulun fiili bakımından itaat ve isyana, ilâhın fiili bakımından tehdit ve ödüle ayrılır.

Bu günde el-Melik (sahip, hükümdar), şefaat hakkı olan, şefaate tahsis edilen ve nefsim değil ümmetim diyen kimsedir. Tasavvuf yolunda ortaya çıkan dünyadaki kıyamet için talep edilen varlığımızdaki hükümdar, Kutsî Ruh'tur. Kıyamet günü Hakkın karşılığı var etme, karşılık azap ise hesaba çekilme günüdür. Amel itaat ise 'hurma ve üzümlerden' cennetler, nankörce işlenmiş günah ise 'boyunduruk ve azaptan ibaret' cehennemler vardır. Her ikisi de görünüşte iddia makamındandır.

(Varlığımızdaki Hükümdar)

Bu ayette melik'in tanımından, ona gereken şeylerden, nefsin 'din günü'nden ondan fâni olma mertebesine ulaşıp ulaşamayacağından söz etmeyi gerekli görüyoruz. Şöyle derim: Melik, sahip olma yoluyla mülkü olan ve kendisine meleğin secde ettiği kimse demektir ki, o da ruhtur. Hevâ kendisine karşı çıkıp nefisten ona karşı yardım istediğinde, ruh hevâ'yı öldürmek istemiş ve buna hazırlanmıştır. Ruh tevhidin ve Mele-i ala'nın (yüce topluluk) askerleriyle, hevâ da kuruntu, aldanış ve aşağı âlemin askerleriyle ortaya çıktığında ruh hevâ'ya şöyle demiştir:

-Sana söz: Ben yenersem, her şey benimdir. Sen yenersen ve beni mağlup edersen mülk senindir. Bu topluluk aramızda perişan olmasın.'

Bunun üzerine ruh ve hevâ vuruşmuş, ardından ruh yokluk kılıcıyla hevâyı öldürmüş, bir direnç ve büyük bir çabadan sonra nefsi elde

etmeyi başarmıştır. Böylelikle nefs, Ruhun kılıcı altında teslim olmuş, kurtuluşa ermiş, temizlenmiş ve arınmıştır. Nefs iman ettiği için duyular da iman etmiş ve hepsi birden itaat boyunduruğu altına girmiş, emre uymuş, bozuk iddia dürtüleri onlardan çekip alınmış, kelimeleri bir olmuştur. Böylece ruh ve nefs âdeta tek bir şey haline gelmiştir. Ruh için gerçek anlamda melik adı geçerli olmuş, ardından Allah kendisine şöyle hitap etmiş: 'Din gününün sahibi.' Böylece onu kendi makamına göndermiş, onu şeriatın ayrımından birliğin birleştirmesine taşımıştır.

el-Melik, gerçekte Hak'tır. O, her şeyin sahibi ve kullanıcısıdır. O, özü gereği, genel ve özel anlamda şefaat edendir: Özel anlamda dünyada, genel anlamda ise belirli bir açıdan ahirette şefaat eder. Bu nedenle Allah, 'âlemlerin Rabbini' görmekten perdelenmişlerin kalplerini ısındırmak için, 'Din gününün sahibi' ayetinden önce 'Rahman ve Rahîm'dir' demiştir. Allah Teâlâ'nın din günü şöyle dediğini görmez misin: 'Melekler, peygamberler ve müminler şefaat etmiş, geride merhametlilerin merhametlisi kalmıştır.' Böylece fiili var etmezden önce kalplerinde alışma meydana gelsin diye, el-Cebbâr veya el-Kahhâr dememiştir.

Bu varlıktaki anlamı öğrenen kimseye 'en merhametlinin makamında' şefaatin tahsisi geçerli olabilir. Bu varlıktaki özel şefaati bilmeyen ise büyük toplanma günü genel şefaatin içine girer, merhametlilerin makamında görünür. Böylece, merhametlilerin en merhametlisinin şefaatiyle fark cem' haline, parçalanma dürülmeye, çift teke döner; başka bir ifadeyle surun dışı olan cehennemden içteki cennete döner. Duvar çöküp, sur yıkılıp nehirler birbirine karıştığında, deryalar birleşip berzah yok olduğunda, azap nimete, cehennem cennete dönüşür. Artık ne azap kalır ne cezalandırma! Sadece, gözlerin gördüğü döşekler ve koltuklar üzerinde kuşların ötüşlerinin dinlenmesi, huri ve vildanın hizmetiyle nimet ve esenlik kalır. Cehennem bekçisi Malik gider, Cennet bekçisi Rıdvan kalır. Böylece cehennem, cennet hazirelerinde nimetlenecek hale gelir. İblis'in sırrı onların arasında ortaya çıkar. Bir anda o ve secde edilen eşitlenir. Çünkü her ikisi de takdir edilmiş bir hüküm ve öne geçmiş bir kaderle tasarruf etmiştir. Onların bu yazgıdan kaçınmaları mümkün değildi ve bunu yapmak zorundaydılar. 'Âdem Musa'yı susturdu.'

VASIL

'Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz.' Ayeti

Allah'ın varlığı 'el-Hamdu lillah (Hamd Allah'a aittir)' ayetiyle, gıdası 'âlemlerin Rabbi', seçimi ve tahsisi 'er-Rahman ve er-Rahîm'dir', övgü ve saygınlığı 'Din gününün sahibi' ayetiyle sabit olduğunda artmasını arzulayarak şükrün ve övgünün tekrarlanmasını ve pekiştirilmesini istemiş ve şöyle buyurmuştur: *'Ancak sana ibadet ederiz ve senden yardım dileriz.'*[379] Bu, şükür makamıdır. Başka bir ifadeyle, sadece sana kul olduğumuzu ikrar eder, yalnız sana sığınırız, senin hiçbir ortağın yoktur. Benim senin karşındaki konumuma indirdiğin kimselere karşı yardım isterken de sadece sana yönelirim, başkasına değil. Ben de, onlara kendi sayemde değil, senin sayende yardım ederim. Dolayısıyla gerçekte yardım eden sensin, ben değil.'

Böylelikle tümel kul, bu ayetle Allah hakkında ortaksızlığı ispatlar.

'Iyyake (ancak sana)' kelimesindeki Ya harfi –ki o tümel kulun simgesidir- başkayı görmekle kendi adına benlik iddiası meydana gelmesin diye tevhidin iki Elifi arasında sınırlandı. Böylelikle tevhit kendisini kuşattı. 'İyyake'deki Kef ise Hakkın zamiridir. Kef ve iki Elif aynı şeydir, dolayısıyla onlar zatın delillendirilenidir. Sonra, *'na'budu* (ibadet ederiz)', kendisindeki zamirde bulunan Ya'nın fiilinin niteliğidir. Kul, Hakkın fiilidir. Şu halde, varlıkta sadece özel anlamda ilâhî mertebe kalmıştır. Fakat o, *'iyyake nestaîn* (ancak sana ibadet ederiz)' ayetinde, ilk yaratma nedeniyle kendi hakkındadır. Çünkü orada başkasının varlığı tasavvur edilemez. *'Ancak senden yardım dileriz'*[380] ayeti ise ilk yaratmadan türeyen yaratıklar içindir. Bu da, hilâfet sırrının mahallidir. *'Ancak senden yardım dileriz'*[381] ayetinde, melekler secde etmiş ve kibirlenen de direnmiştir.

VASIL

'Bizi sırat-ı müstakîme ulaştır. O nimet verdiklerinin, gazap ettiklerinin yoluna veya sapkınların yoluna değil' Ayeti

Tümel kul, Hakka '*Ancak sana ibadet eder ve ancak senden yardım dileriz*'[382] dediğinde, Hak ona şöyle der:

-'Bana kulluk etmenin anlamı nedir?'

Buna kul şöyle karşılık verir:

-'Cem ve tefrika (birlik ve ayrım) makamında tevhidin sabit olması'

Kurtuluşun tevhitte bulunduğu –ki tevhit sırat-ı müstakîm, başka bir ifadeyle kendisinin fâni ya da –anlayabilirse- bâki olmasıyla zatı müşahede etmek demektir- nefste karar kılınca şöyle der: '*Bizi doğru yola ulaştır.*'[383] Ardından, nefsin doğru demesiyle (yol) iki yol olarak karşısına çıkmıştır: Birisi eğri yol –ki bu iddia yoludur-, ikincisi ise dosdoğru yol -o da tevhit yoludur.- Nefs bu iki yol hakkında ancak kendilerinde yürüyenlere göre bir ayrım yapabilir. Böylelikle nefs, kendi Rabbini doğru yolda yürürken görmüş ve onunla Rabbini tanımış, kendisine bakmıştır. Bu sayede kendisiyle Rabbi arasında -ki Rabbi ruhtur- lâtiflikte bir yakınlık meydana gelmiştir. Bileşik âlemde eğri yola bakmıştır ki, o da nefsin şu ifadesidir: '*Nimet verdiklerinin yoluna.*' Sözü edilen yol, nefse bitişik bileşik âlemdir. '*Gazap edilmiş*' olanlar ise neftsen ayrık âlemdir. Söz konusu âlemin mensupları, nefse bitişik âleme kıyasla sapkınlar ve öfke duyulanlardır.

Nefs, her iki yolun başında durmuş, eğri yolun sonunun helâk, doğru yolun sonunun ise kurtuluş olduğunu görmüş, her nereye giderse kendi âleminin onu takip edeceğini anlamıştır. Nefs doğru yol üzere yürüyerek rabbinin mertebesine yönelmek isteyip '*Ancak sana ibadet ederiz*' sözüyle bunun kaynağının bizzat kendisi olduğunu öğrendiğinde, aciz kalmış ve onu başaramamış. Bunun üzerine '*Ancak senden yardım isteriz*' ayetiyle yardım dilemiş, Rabbi de onu '*bize hidayet ver*' dileğine karşı ikaz etmiştir. Nefs bunun farkına varmış ve şöyle demiş: 'Bize hidayet et.' Böylelikle 'sırat-ı müstakim (doğru yol)' sözüyle görmüş olduğu şeyi –ki o senin zatının bilgisidir- nitelemiştir.

el-Mevâkıf kitabının yazarı (Nifferî) şöyle demiş: 'Bilginin bir tesiri yoktur.' Başka bir sözünde ise şöyle demiştir: Helâkinin kaynağı sensin.

'Nimet verdiklerinin yolu' istisnaî bir kıraatte, kutsî ruha işaret ederek, 'Sırâte men en'ame aleyh (nimet verdiğinin yoluna)' diye okunmuştur. Her ikisinin yorumu, Allah'ın nimet verdiği peygamber ve velilerin yolu demektir. *'Gazap edilenler'* onlara benzemediği gibi 'sapkınlar da' onlar gibi değildir.

Allah şöyle der: 'Bunlar kulum içindir ve kuluma istediği verilecek.' Bu vaat gereği, Hak nefse karşılık vermiş ve eğriliğini doğrultmuş, gideceği yolu açıkça belirtmiştir. Duasını bitirdikten sonra âmin (kabul et) diyerek kulun yaygısını kaldırmıştır. Böylelikle emân ile karşılık gerçekleşmiştir. Bu meleklerin 'âmin' demeleridir. Ruhun 'âmin demesi de asker gibi hatta daha istekli olarak nefse uymuştur. Çünkü irade bir olmuş ve nefs için konuşma (nutk) meydana gelmiştir. Bu nedenle ruh onu nefs-i natıka diye isimlendirmiştir. O Ruh'un Arş'ıdır. Akıl ise istivanın suretidir.

Anla! Aksi halde teslim ol ve selâmete er! *'Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.'*[384]

ALIŞTIRMA FASILLARI VE TESİS KAİDELERİ

(Bakara Suresinin Başındaki Ayetin Yorumu)

(Kur'an'ı Anlamada) vuslat gözüyle güzele bakmak: Allah şöyle buyurur: *'O inkâr edenleri korkutsan da korkutmasan da birdir, onlar iman etmeyecektir. Allah kalplerine, kulaklarına ve gözlerine perde çekmiştir. Onlar için büyük azap vardır.'*[385]

Açıklama: Ey Muhammed! 'O kâfirler ki:' Onlar, bana sevgilerini kendilerinden gizlemiş kimselerdir. *'Onları korkutman, seni kendisiyle onlara gönderdiğim tehdidin veya sözünle korkutman birdir, inanmazlar.'*[386] Senin sözlerine inanmazlar. Çünkü onlar benden başkasını bilmezler. Hâlbuki sen onları yaratıklarımla korkutuyorsun. Onlar, onu ne bilir ne de anlarlar!

Onlar sana nasıl inanabilir ki? 'Ben onların kalplerini mühürledim.' Dolayısıyla onlarda benden başkasına yer bırakmadım. 'Kulaklarını mühürledim.' Artık âlemde benden başkasından söz duymazlar. 'Gözlerinde perde vardır.' Beni müşahede ettiklerinde heybetimden 'göremezler' benden başkasını. Benim nezdimde 'Onlar için acı bir azap vardır.' Bu azap, onları bu yüce müşahededen senin korkutmana döndürüp kendimden perdelememdedir. Nitekim sana da 'yayın iki ucu veya daha da azı' yakınlıktan sonra döndürüp, oradan seni yalanlayan ve katımdan kendisine getirdiğin şeyi yüzüne çarpanların yanına indirmiştim. Onlardan benim uğrumda gönlünü daraltan şeyleri duyuyordun. Artık İsrâ yolculuğunda müşahede ettiğin açıklık nerede!

İşte yaratıklarım karşısında Eminlerim de böyledir. Onlardan hoşnutluğumu gizledim ve dolayısıyla onlara asla kızmam.

BU BÖLÜMDE ÖZETLEDİĞİMİZ MESELENİN AÇIMLANMASI

(Düşman Suretinde Veliler)

Hakkın, velilerini Hakk düşmanları niteliğinde nasıl gizlediğine bakınız! Şöyle ki: Allah eminleri el-Lâtif isminden var edip onlar için el-Cemîl isminde tecelli ettiğinde, onlar Hakkı sevmiştir. Kıskançlık, seven ve sevilende iki farklı açıdan sevginin niteliklerinden birisidir. Dolayısıyla kıskançlıkları nedeniyle Hakka olan sevgilerini gizlemişlerdir. Bunlara örnek olarak eş-Şiblî ve benzerlerini verebiliriz. Hak da bu kıskançlık nedeniyle başkalarının onları tanımasını engellemiştir.

Bu bağlamda Allah şöyle buyurur: '*O inkâr edenler.*' Yani, müşahedelerinde kendilerine görünen vuslat (kavuşma) sırlarını örtenler. Şöyle demiştir: 'Sizi sıfatlarım vasıtasıyla zatımdan perdelemem gerekir.' Böylece hayrete düştükleri gibi aynı şekilde istidat da kazanamamışlardır. Ben de onları bu âlemde ve peygamberlerimin dilleriyle korkuttum, fakat onlar anlamadılar: Çünkü onlar, aynü'l-cem' (birlik) mertebesindedir. Allah ise kendilerine ayrım mertebesinden hitap etmişti. Onlar ise

tafsil ve ayrım âlemini bilmiyordu. Bu nedenle, anlamaya yatkın değillerdi. Sevginin otoritesi, o esnada Hak yönünden bir kıskançlık olarak, kalplerini istilâ etmişti.

Allah, peygamberine ruhen ve Kur'an yoluyla davet ettiği şeye icabet etmeyişlerinin sebebini bildirmiş ve şöyle buyurmuştur: '*Allah onların kalplerini mühürlemiştir.*' Dolayısıyla başkasını kalplerine sığdıramazlar. '*Kulaklarını da mühürlemiştir.*'[387] Allah'ın kelâmının dışında âlemdekilerin dilleriyle söylenmiş sözleri duymazlar. Böylece âlemde kendi dilleriyle konuştuğu halde Allah'ı müşahede ederler. 'Onların gözlerinde perde vardır.' Nur'dan ibaret olan yücelik ve heybetten kaynaklanan bir perde. Çünkü celâl ve heybet O'na aittir. Bununla içinde o insanlara tecelli ettiği önceki sıfatı kastetmektedir.

Allah onları zatı müşahede etmenin haz deryalarına dalmış halde bırakmış, kendilerine şöyle demiştir: Sizin için 'büyük bir azap' kaçınılmazdır. Onlar ise kendilerine göre sıfat bir olduğu için, azabın mahiyetini anlamamıştır. Bunun üzerine Allah onlar için oluş ve bozuluş âlemini yaratmış, kendilerine bütün isimleri öğretmiş, onları Rahman'a nispet edilen Arş'a yerleştirmiştir. Azapları orada olacaktır. Onlar Allah katında bilinmezlik hazinelerinde neşelenmekteydi. Melekler onları gördüğünde, secdeye kapanmışlar, onlar da meleklere isimleri öğretmiştir.

Bu bağlamda Ebû Yezîd'e gelince, o (Arş'ta) istiva edememiş, azaba takat getirememiş, o esnada bayılıp düşmüştür. Bunun üzerine Allah şöyle buyurmuştur: 'Sevgilimi bana gönderiniz. Çünkü onun benden ayrı kalmaya tahammülü yok!' Bunun üzerine Ebû Yezid, özlem ve hitap ile perdelenmiştir. Geride kâfirler kalmış, onlar Arş'tan Kürsü'ye inmiş, bu esnada onlara iki ayak gözükmüş, cisimsel yaratılışın gecesinin son üçte birlik diliminde nefse ait dünya semasına inmişlerdir. Burada, yükselmeye güç yetiremeyen ağırlık sahiplerine (insanlar ve cinler) hitap etmişlerdir: 'Bir dua eden yok mu ki, ona icabet edile?' Tövbe eden yok mu ki tövbesi kabul edile? Bağışlanmak isteyen yok mu ki bağışlana?' Tan sökünceye kadar böyle devam eder. Tan söktüğünde ise akla mensup nuranî-ruh ortaya çıkar. Böylece, geldikleri yönden geri dönerler. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kim visal orucu tutarsa seher

vaktine kadar tutsun. Seher, 'Kabirlerde olan şeylerin diriltilme vaktidir.' Allah'ın tuzağından çekinmeyen her kul, aldanmıştır. Anla!

FASIL

(Aşağıdaki Ayet-i Kerîme'nin Tevili)

'İnsanlardan bir kısmı inanmadıkları halde, Allah'a ve ahiret gününe inandık derler. Allah'ı ve iman edenleri kandırırlar. Hâlbuki sadece kendilerini kandırırlar, farkında da değillerdir. Onların kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını artırmıştır, yalanladıkları şey karşısında onlar için büyük azap vardır.'[388]

Allah yaratıklarını yoktan yaratmış mutlak birlik diliyle rabliğinde tecelli edip şöyle buyurmuştur: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' Muhatap, olabildiğince duruluk içindeydi ve şöyle karşılık vermişti: 'Evet Rabbimizsin.' Bu cevap, bir yankı gibiydi. Çünkü onlar (yaratılış âleminde muhatap olanlar), Allah'a Allah vasıtasıyla karşılık vermişti. Çünkü hâdis varlık (sonradan var olan), ortaya dikilmiş bir hayaldir. Ayette geçen tanıklık ise (Allah'ın insanları kendilerine karşı tanık tutması), sadece merhametten kaynaklanan bir tanıklıktı. Çünkü onlardaki doğal haz ve ilâhî iktidarı kabul etme özelliği nedeniyle, kendisine ortak koşacaklarını bildiği için onlara 'sadece ben' (sizin Rabbiniz değil miyim) dememiştir. Bunu ise '*ancak pek az kimse bilebilir.*'[389]

Hak kandilleri yakarak varlık evini aydınlatıp, kendisinin ise bilinmezlik karanlıklarında kalmasından sonra, gayret ve izzet perdesinin ardından âlemin suretleri ezelî ilimden ebedî dış varlığa çıkmıştır. Böylece suretler, hareket edici ve farklı dillerle konuşucu olarak görülmüştür. Suretler, karanlıktan ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, süreleri tamamlandığında tekrar karanlığa dönerler. Seher vaktine kadar, böyle devam eder.

Akıl, gözünün gördüğü şeyin hakikatini öğrenmek istemiştir. Çünkü duyunun kimi sürçmeleri vardır. Bunun üzerine örtüye yaklaşır, onun konuşmasını kendisinde gizlenmiş olarak görür. Burada şaşılacak bir sır bulunduğunu anlar, kendi nefsinden onu öğrenir ve bilir. Ayrıca

peygamberi ve peygamberin getirdiği teklif sorumluluklarını öğrenir. Bu meyanda ilk vazife, kelime-i tevhid'dir. Böylece tevhidi ikrar eder. Binaenaleyh hiç kimse Yaratan'ın varlığını inkâr etmemiştir, sadece O'na dair ifadeleri değişiktir. Bunun üzerine Allah, peygamberinin tanıklığıyla şirk (fark) diliyle onlara hitap ederek kendilerini sınamış, bir kısmı ise hem cinslerinden birinin peygamber seçilmesini inkâr etmiştir.

Ardından, inkâr edenler iki kısma ayrılmış: Bir kısmı, olgulara bakıp herhangi bir şeyde bir üstünlük görmeyerek inkâr etmiştir. Bir kısmı ise olguları içten ve akıl düzeyinde incelemiş, akledilirlerde ortaklık görmüş, ayrıcalığı unutmuş, böylece inkâr etmiştir. Allah, peygamberini kılıç ile göndermiş, onların kalplerine ölüm korkusunu yerleştirmiş, düşünceleri ölçüsünde kalplerine kuşku sokmuştur. Bu bağlamda bir kısmı, işrak kelimesini (ortak saymak, daha önce belirtilen yorumla kelime-i tevhit anlamında kullanılmaktadır) kesin olarak reddetmeyi sürdürmüştür ki, bu kısım kâfirlerdir. Bir kısmı, onu müşahede ederek kabul etmiştir. Böyle yapan, Allah'ı bilendir. Bir kısmı, düşünerek onda direnç göstermiştir. Bu kişi Allah'ı arif olandır. Bir kısmı, inanarak onun üzerinde sabit olmuştur ki, bu kısım avamdır. Bir kısım, öldürülmekten korkmuş kelime-i şehadeti ikrar etmiş, fakat inanmamıştır. Bunun üzerine Hakkın dili ona şöyle nida etmiştir: Görünüşte '*İnsanlardan bir kısmı Allah'a ve ahiret gününe iman ettik der.*' (Gerçekte ise '*Onlar mümin değildir.*' İman davası güderek ve Allah'ın durumlarını bilmediği zannıyla ve amellerini yüzlerine çarpacağından bilinçsiz olarak '*Allah'ı kandırırlar.*' Bu gün yaptıklarının '*farkında değillerdir.*'[390] '*Kalplerinde hastalık vardır*', yani peygamberimin getirdiği şeye karşı kuşku vardır. '*Allah da onların hastalıklarını artırmıştır.*'[391] Yani kuşku ve perdelerini artırmıştır. Kıyamet günü '*onlar için acı bir azap vardır*'. Onlar, şimdilik yanlarında gerçekleştirdiğimiz şeyleri yalanlamakla baş başadır. Kader levhasında onlara yardım takdir edilmemiştir.

VASIL

(Münafıklığın Bâtınî Yorumu)

'Onlara yeryüzünde bozgunculuk yapmayınız denildiğinde derler ki: Biz sadece ıslah edicileriz. Dikkat ediniz, onlar bozguncuların ta kendileridir, fakat farkında değillerdir.'[392] Allah varlığı sekizle yetkinleştirdiğinde, iddia süvarisi, nimetlenme meydanında ortaya çıkmış, bu esnada, 'insanlardan bir kısmı iman ettik derler' ordusu içinde buna meydan okuyacak kimse çıkmadı. Böylelikle o, hepsine sahip olmuş, onlar da gönüllerinden kendisine ve dinine yönelmiştir. Bunun üzerine onlara ya ikrar ya da ölüm denilmiştir. Onlar da sözle imanı kabul etmiş, dünya ve ahirette kendileri için acı bir azap gerçekleşmiştir.

Onlara şöyle denilmiş: 'Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayınız.' Yeryüzü bedenlerin arzıdır. Onlar ise hayallerinden şöyle geçirmiş: 'Biz ıslah edicileriz.' Bu söze karşı Allah şöyle buyurur: 'Dikkat ediniz, onlar bozguncuların ta kendileridir.' bize ve kendilerine göre. Çünkü onlar, söyledikleriyle istedikleri gibi yararlanamamıştır. Fakat bunun farkında değillerdir, yani eşyanın bir olduğunun. Farkında olsalardı, ne inanır ne de inkâr ederlerdi.

VASIL

(Münafıklar)

Münafıklara *'insanların inandığı gibi siz de inanın' denildiğinde şöyle derler: 'Akılsızların inandığı gibi mi inanacağız.' Dikkat ediniz, onlar akılsızların ta kendileridir, fakat bilmezler.'*[393] Şöyle ki: Onlar, başkaların yoluna katıldığında, tanıkların menzillerinde durmaları için kendilerine çağrı gelmiştir. Onlar da bir mekânda şu hitabı işitmiştir: 'İnsanlar gibi siz de iman ediniz.' Ardından, kendi cinslerinden bir davetçinin aldığı duyusal ahit nedeniyle (Elest'teki) ahitten perdelenmişlerdir. Bu durum, kendi-

lerini sağır yapmış, gözlerini köreltmiş, bilgisizlik gecelerini karartmış, sonuçta şöyle demişler: 'Akılsızlar gibi iman mı edeceğiz.'

Onlar tenzih yolundan döndürülüp arzularıyla baş başa kaldıklarında Allah bize şöyle demiştir: 'Dikkat ediniz! Onlar akılsızların ta kendisidir.' Yani, arzular kendilerine sahip olup hitabı duyma hazzından perdelendiklerinde, bayağı insanların ta kendileridir. Fakat bunun farkında değillerdir. Yani üstün olanın düşük olandan ayrışması gerektiğini bilmezler. Yoksa bir şeyi meydana getirmek istediğinde ona 'ol der, o da olu verir' ayetinin anlamı kalmazdı. Bu anlam, eşyanın en güzel kanuna göre yaratılmasından başka bir şey midir?

Yoktan yaratma, var etme, sağlamlaştırma ve örneksiz yaratmanın sadece kendisine ait olduğu Allah'ı tenzih ederim.

VASIL

Münafıkların İddiaları

(Münafiklar)

'İman edenlerle karşılaştıklarında iman ettik derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise sizinle beraberiz, onlarla alay ediyoruz derler.'[394]

İman bu noktada beş kısımdır: Taklit imanı, bilgi imanı, görme imanı, hak imanı, hakikat imanı. Taklit imanı avama, bilgi delil sahiplerine, görme müşahede sahiplerine, hak imanı ariflere, hakikat imanı ise (işin kaynağına) vâkıf olanlara aittir. Hakikatin hakikati ise –ki o imanın altıncı kısmıdır- asaleten ve varis olarak gönderilmiş bilginlere aittir. Bunun açıklanması yasaklandı, dolayısıyla izah edilmesi imkânsızdır.

Bu bağlamda iman iddiasında bulunanların özelliği, bu beş iman grubundan birisiyle karşılaştıklarında 'iman ettik' demektir. Buna göre kalp avama, kalbin sırrı delil sahiplerine, ruh müşahede sahiplerine, ruhun sırrı ariflere, sırrın sırrı ise vakıf olanlara aittir. En büyük sır ise kıskanılan ve gizlenenlere (Hakk'ın eminleri) aittir.

Münafıklar, imandan yüz çevirmiş ve İslâm'a katılmıştır. Onların imanları, hayal hazinesini aşmamıştır. Böylelikle içlerinde putlar edinmiş, onları ilâh mesabesine yerleştirmişlerdir. Gaflet kendilerine baskın gelip iman mahallinin iman mertebelerinden soyutlanmasıyla 'Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında şöyle derler: 'Biz sizinle beraberiz. Biz sadece alay etmekteyiz.' Bu nedenle yalnızken şeytanlarına söyledikleri sözlerinden dolayı azabı hak etmişlerdir. Birbiriyle çelişir davranışlar sergiledikleri, başka bir ifadeyle, aynı anda doğru ve yanlışı yaptıkları, yanlışı gizleyip doğruyu gösterdikleri ve doğruyu ifade edip yanlış yaptıkları için onlara İkiyüzlü denilmesi geçerli olmuştur. Zatları zatlarına hitap etmiş olsaydı, onlar adına bu durum sahih olmaz ve mutlaka hakikat ehlinden olurlardı.

Allah onların alaylarına cevap vermiş ve şöyle buyurmuştur: 'Allah onlarla alay etmektedir.' Bu onların alaylarıdır. Hayret! Onlar yok iken, 'biz sizinle beraberiz' nasıl diyebiliyorlar? Hakikat imanını müşahede etmiş olsalardı, Hakkı yaratılmışta müşahededen, (dolayı) 'yalnız kalmaz', konuşmaz veya susmazlardı. Bilakis, müşahede edenin yerini alırlardı. O müşahede eden ise madde sahibi toplayıcı ruhtur. O halde insan, kavuşmanın hakikatine bakmalıdır! Çünkü kavuşma, ancak daha önceki bir ayrılıktan sonra mümkündür.

Münafıklar, bilmedikleri, hatta kendilerine güzel görünen bir nitelikte toplanmıştır. Bu niteliğe göre hareket etmiş ve daha fazlasına güç yetiremeyip şöyle demişler: 'İnandık.' Sonra şeytanlıkla baş başa kaldıklarında' önderlerine dönmüşlerdir. (Şeytan kelimesinin türetildiği) Şeytanet, bir ayrılıktan sonra gerçekleşen kavuşmak gibi uzaklık demektir. 'Şöyle dediler: Biz onlarla alay ediyoruz.' Karşılaştığımız bir nitelikle alay etmekteyiz.

Bu ayeti, fecrin doğup örtünün kalkması ve engellerin silinip kuşkunun kaybolması itibarıyla hakikatin hakikati yönünden iyice düşün! Bu durumda 'Subhâne', 'Nisa' ve 'Şems' surelerindeki sır sana gözükür. Böylelikle, karşılaştıkları kimselerin karşılaşanlar gibi olduklarını görür ve susarsın. Konuşursan helâk olursun.

Bu açıklanması yasak olan hakikatin hakikatidir. Bu sır, sadece ondan zevk yoluyla bir koku duyan kimseye açıklanabilir ki ona açıklanmasında bir beis yoktur. Artık iyice düşün, incele, Allah'ın izni ile doğruya ulaşırsın!

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN ON BİRİNCİ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

ALTINCI BÖLÜM

Ruhanî Yaratılışın Başlangıcı; Onda Yaratılmış İlk Varlık Kimdir? Nereden, Nerede ve Hangi Misale Göre Var Oldu? Gayesi Nedir? Büyük ve Küçük Âlemin Felekleri

Bu sağlam varlığa bakınız
Ve tıpkı işaret yapılmış bir örtü olan kendi varlığımıza
Mülkünde O'nun halifelerine bakınız
Bilinen ve bilinmeyen dillerle konuşanlara
Onlardan hiç birisi kendi ilâhını sevmez
Onun sevgisine dirhem sevgisini katıştırmadan!
Denilir ki: Bu bilgi kuludur ve şu ise
Cennet kulu, şu da cehennem kulcuğu!
Sadece azın azı müstesna, onlar
Vehim kaynaklı bir duyu olmaksızın sarhoştur.
Onlar Allah'ın kullarıdır, O'ndan başka kimse
Tanımaz onları. Onlar nimet verenin kulu değildir.
Acizlikleri nedeniyle dönmelerini irade ettiğinde
Onlara her türlü gizli bilgiyi vermiştir.

Basitler hakkında yalnızca öndekinin bilgisini.
Ve ondan eksilmemiş esası hakkındaki bilgiyi vermiştir.
Benzerlerinden örttüğü zarfın hakikati hakkındaki bilgiyi
Onun misali ise gizlenmez.
En sağlam tarzda bütün âlemlerin
Kendisi için var olduğu sebebin bilgisini.
Artık kendisinden sonra bilinen bir gaye olmayan
En büyük ve yüce işin sonunun bilgisini.
Onun hakkında bilinebilecek. En büyük
Varlık feleklerinin ilimlerini.
Büyüğüyle, küçüğüyle, kınanmayan en yücesiyle.
Bunlar öyle ilimlerdir ki, onların keşfine ulaşan kimse
Kalpleri en sağlam yola ulaştırır
Allah'a hamdolsun ki
Ben bu ilimlere ve bilinmeyenin bilgisine sahibim.

Özet Anlatımla Yaradılışın Açıklanması

Yaradılışın başlangıcı Hebâ'dır. Onda var olan ilk şey ise Rahman'a nispet edilmiş Hakikat-i Muhammediye'dir. Mekânda yerleşme olmadığı için onu sınırlayacak bir yer yoktu.

(Âlem) Nereden var oldu? Varlık ve de yokluk ile nitelenemeyecek bilinen hakikatten var oldu.

Nerede var oldu? Hebâ'da.

Hangi surete göre var oldu? Hakkın nefsinde bilinen surete göre var oldu.

Niçin var oldu? İlâhî hakikatleri izhar etmek için.

Gayesi nedir? Karışımdan kurtulmak: Böylelikle her âlem, kendisini inşa edenden payını karışım olmaksızın bilir. O halde âlemin gayesi, Hakkın hakikatlerini izhar, büyük âlemin feleklerini bilmektir. Büyük âlem, sûfilere göre insanın dışındaki şeylerdir. Küçük âlem ise âlemin ruhu, nedeni ve sebebi olan insandır. Âlemin felekleri onun makamları hareketleri ve tabakalarının ayrıntısıdır.

Bu ifade bölümün içerdiği en veciz anlatımdır.

(İnsan Küçük Âlemdir)

İnsan cisim bakımından küçük bir âlem olduğu gibi yaratılmış olması yönünden de zelil'dir. Böylece, onun teelluhu (ilâhlaşmak, ilâhî huylarla ahlaklanmak) mümkün olabilmiştir. Çünkü insan âlemde Allah'ın halifesidir. Âlem ise insana amade kılınmış bir ilâhlıdır. Nitekim insan da, Yüce Allah'ın ilâhlısıdır.

Bilmelisin ki: İnsanın en yetkin yaratılışı, dünyadadır. Ahirette ise her iki gruptan insanlar yarım olarak bulunur. Bu yarımlık, bilgide değil haldedir. Çünkü her fırka (mümin ya da kâfir), kendi halinin zıddını bilir. Binaenaleyh insan, aynı anda hem mümin hem de kâfirdir. Mutluluk-bedbahtlık, nimet-azap, nimetlenen-azap gören hep birliktedir. Bu nedenle, dünya bilgisi daha tam, ahiret tecellisi ise daha üstündür.

Anla, bu kilidi çöz!

Bizim bu meselede anlayabilene simgesel bir ifademiz vardır. Onun lafzı kınanmaya müsait, anlamı ise nefistir.

Büyük varlığın ruhu
Bu küçük varlıktır
O olmasaydı, demezdi ki:
'Ben kudretli büyük olanım.'
Sonradanlığım seni perdelemesin
Ya da yok oluş ve tekrar diriliş
Çünkü ben, eğer düşünürsen,
Büyük ihata edici olanım
Zatım gereği Kadîm'e aidim
Zuhurum ile de yeniye (oluş, hâdise) aidim.
Allah, tektir, kadîmdir
Eksiklik O'na bulaşmaz
Oluş ise yeni yaratmadır
Hakkın iki tutuşunda esirdir
İşte buradan gelir ki ben:
Ben hor ve hakir varlığım
Ve her bir varlık

Benim varlığım üzerinde döner.
Ne gecem gibi bir gece vardır
Ne nurum gibi bir nur
Her kim bana kul derse (bilsin ki)
Ben muhtaç bir kulcağızım
Ya da benim varlık olduğumu söylerse bilsin ki)
Ben her şeyden haberdar olan varlığım
Beni hükümdar diye çağır, bulursun
Ya da yoldan çıkmayan sürü diye.
Ey kadrimi bilmeyen cahil!
Sen misin bilgili ve görgülü?!
Varlığıma benden tebliğ et
Ki söz ya doğrudur ya da yanlış
Kavmine de ki: Muhakkak ki ben
Rahîm ve gafur'um.
De ki: Benim azabım
En şiddetli azaptır
De ki: Ben zayıfım
Takat yetiremeyen bir esirim
Benim elimde bir şahıs nasıl nimetlenir ya da helâk olur.

Açıklama ve İzah

(Varlığa Dair Dört Bilgi)

Bilinmelidir ki: Bilinenler dört kısımdır. Birincisi, Haktır; Hak, mutlak varlık ile nitelenmiştir. Çünkü O, her hangi bir şeyin nedenlisi olmadığı gibi bir şeyin nedeni de değildir. Bilakis O, özü gereği var olandır. O'nu bilmek, varlığını bilmekten ibarettir. Varlığı ise O'nun zatından başka bir şey değildir. Bununla beraber, Hakkın zatı bilinemez, fakat O'na nispet edilen nitelikler bilinir. Burada, anlamların niteliklerini kastetmekteyim ki, bunlar yetkinlik özellikleridir. Zatın hakikatini bilmek imkânsızdır. Çünkü O, delil ile ya da aklın kanıtlama yöntemiyle bilinemez ve herhangi bir tanıma girmez. Çünkü hiçbir şey

Hakka benzemediği gibi O da hiçbir şeye benzemez. Eşyanın benzeri olan kimse hiçbir şeyin benzemediği ve hiç bir şeye benzemeyen varlığı nasıl bilebilir ki? O halde, senin Allah'ı bilmen *'O'nun benzeri gibi yoktur'* ve 'Allah sizi kendisinden sakındırır' tarzında olabilir. Nitekim şeriatta Allah'ın zatı hakkında düşünmek yasaklanmıştır.

(Hakikatler Hakikati)

İkinci bilinen ise Hakka ve âleme ait tümel hakikattir. O, varlık ve yokluk ile hâdislik ve kadîmlik ile nitelenemez. Kadîm'de bulunduğunda kadîm, yaratılmışta bulunduğunda yaratılmıştır. Bu hakikat bilininceye kadar, kadîmi ve hâdisiyle bilinenler bilinemediği gibi kendisiyle nitelenmiş şeyler var oluncaya kadar söz konusu hakikat var olamaz. Öncesel bir yokluktan olmaksızın, Hakkın varlığı ya da sıfatları gibi bir şey var olduğunda o hakikat için kadîm varlık denilir. Çünkü Hak onunla nitelenmiştir. Allah'ın dışındaki şeylerin var olması gibi, bir şey yokluktan meydana gelirse o, başkası dolayısıyla var olan yaratılmıştır. Bu durumda bu hakikate yaratılmış denir. Hakikatlerin hakikati, her varlıkta kendi tümel hakikatiyle bulunur. Çünkü o parçalanma kabul etmez. Binaenaleyh onda bütün ve parça yoktur. Suretten soyut olarak delil veya kanıt vasıtasıyla bilgisine ulaşılamaz. İşte âlem, Hak sayesinde bu hakikatten meydana gelmiştir. Bu hakikat, özünde mevcut değildir. Aksi halde Allah, bizi kadîm bir mevcuttan yaratmış, hakkımızda kadîmlik sabit olurdu.

Ayrıca bilmelisin ki: Bu tümel hakikat, âlemden önce olmakla nitelenmediği gibi âlem de ondan sonra olmakla nitelenmez. Fakat o, genel anlamda varlıkların aslıdır. Hakikatlerin hakikati, cevherin aslı, hayat feleği, yaratmada vasıta olan Hak vb. isimlerle isimlendirilir. O, akledilir-kuşatıcı felektir. Hakikatler hakikati için âlemdir dersen doğru söylemiş olursun, âlem değildir dersen yine doğru söylemiş olursun, Haktır dersen doğru söylemiş olursun, Hak değildir dersen yine doğru söylemiş olursun. Çünkü o, bütün bu isimleri kabul eder ve âlemin bireylerinin sayısınca çoğalır ve Hakkın tenzihiyle onlardan soyutlanır.

Hakikatler hakikatini daha iyi anlayabilmek için bir örnek istersen ahşap, sandalye, minber ve sandık gibi şeylerdeki tahtaya bakınız. Aynı şekilde ev, sandık ve yaprak gibi dörtgen şekillerinde dörtgene bakınız. Dörtgenlik ve tahtalık, kendi hakikatleriyle bu bireylerin her birisinde

bulunur. Renklere de böyle bakabilirsin: Elbisenin, mücevherin, kâğıdın, unun, yağın beyazlığı gibi. Elbisede görülen beyazlık, elbisede ondan bir parça olmaksızın bulunur. Hatta onun hakikati, kâğıtta ortaya çıktığı gibi ortaya çıkar. Bilgi, kudret, irade, duymak, görmek ve bütün şeyler de böyledir.

Kuşkusuz bu bilineni (hakikatler hakikati) sana açıkladım. Onun hakkında daha geniş açıklamayı *İnşaü'l-Cedavil ve'd-Devair* diye bilinen kitabımızda yaptık.

Bu bağlamda üçüncü bir bilinen vardır ki o da bütün âlemdir. Melekler, felekler, âlemlerin içermiş olduğu hava, toprak ve âlemden o ikisinde bulunanlar bu kısma girer. Söz konusu bilinen, en büyük mülktür.

Dördüncü bir bilinen vardır ki o da, halife insandır. Allah onu emrine amade kıldığı bu âleme yerleştirmiştir. Allah şöyle buyurur: '*Allah göklerde ve yeryüzünde olan her şeyi size âmâde kılmıştır.*'

Bu dört şeyi bilen kişinin artık bilmek isteyeceği hiçbir şey kalmaz. Söz konusu şeylerin bir kısmının sadece varlığını bilebiliriz. Sadece varlığını bileceğimiz şey Hak'tır. Hakkın fiil ve nitelikleri ise ancak benzerleri ile bilinebilir. Bir kısmı ise ancak örneği ile bilinebilir. Buna örnek olarak tümel hakikati bilmeyi verebiliriz. Bir kısmı ise her iki yönüyle, başka bir ifadeyle mahiyet ve nitelik yönüyle bilinebilir ki, bu da âlem ve insandır.

VASIL

(Âlemin Başlangıcı: Hebâ ve Hakikat-i Muhammediye)

'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu.' Sonra, bu rivayete 'O, şimdi de olduğu gibidir' ifadesi eklenmiştir. Hakka âlemi yaratmaktan dolayı daha önce sabit olmayan bir nitelik dönmemiştir. Bilakis Allah, âlemi yaratmadan önce kendisi nedeniyle sıfatlarla nitelenmiş, yaratıklarının kendileriyle O'na dua ettikleri isimleriyle isimlenmişti. Allah âlemi var etmek ve kendisine dair bilgisiyle onu bildiği

tarzda (yaratılışını) başlatmak isteyince, tenzih tecellilerinin bir tarzıyla bu yüce iradeden tümel hakikate yönelik bir tecelli gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, ondan hebâ diye isimlendirilen bir hakikat meydana gelmiştir. Hebâ, içinde istenilen şekil ve suretlerin meydana getirilmesi için binanın harcı ve toprağı gibidir ve o âlemde yaratılmış ilk varlıktır. Kuşkusuz Ali b. Ebû Talib, Sehl b. Abdullah gibi tahkik sahibi keşf ve vecd ehli onu zikretmiştir.

Sonra, Allah nuruyla bu Hebâ'ya tecelli etmiştir. Söz konusu Hebâ'yı akılcılar bütün Heyula diye isimlendirmiştir. Bütün âlem, onda bilkuvve ve uygunluk olarak bulunur. Her şey bu Hebâ'dan kendi güç ve istidadınca bir şey kabul etmiştir. Bu durum, evin duvarlarının kandilin ışığını kabul etmesine benzer. Işığa yakın olduğu ölçüde aydınlanma artar. Allah şöyle buyurur: *'O'nun nurunun misali içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir.'*[395] Böylelikle Allah, nurunu lambaya benzetmiştir.

Bu Hebâ içinde akıl diye isimlendirilmiş olan Muhammedî hakikati'nden (hakikat-i Muhammediye) başka Allah'a daha yakın bir şey bulunmamıştır. Böylelikle o, bütün âlemin efendisi ve varlıkta ilk ortaya çıkan şey olmuştur. Dolayısıyla onun varlığı, bu ilâhî nurdan, Hebâdan ve tümel hakikatten meydana gelmiştir. Hebâda onun hakikati, ardından âlemin hakikati Hz. Muhammed'in tecellisinden meydana gelmiştir. Ona en yakın kişi ise Hz. Ali b. Ebû Talib ve peygamberlerin sırlarıdır.

Bütün âlemin ayrışmaksızın kendisine göre var olduğu örneğe gelince, söz konusu örnek, Hakkın varlığıyla bilfiil varlık kazanan bilgidir. Çünkü Allah kendisini bildiği bilgiyle bizi bilmiş ve bilgisine göre de yaratmıştır. Bizler de O'nun ilminde belirlenmiş bu şekle göre var olduk. Böyle olmasaydı, bu şekil -Hak kendisini bilmediği için- kasıtla değil, tesadüfen meydana gelmiş olurdu. Varlıkta hiçbir suretin tesadüfen ortaya çıkması mümkün değildir. Bu belirli şekil, Allah tarafından bilinmiş ve irade edilmiş olmasaydı, bizi ona göre var etmez ve bu şekil de başkasından farklılaşmış olmazdı. Çünkü 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu' hükmü sabittir. Şu var ki söz konusu olan kendiliğinde zuhur ettiği suret olmalıdır. Böylelikle Allah'ın kendisini bilmesi, bir yokluktan olmaksızın ezelî olarak bizi bilmesidir. Binaena-

leyh O'nun bizi bilmesi de böyledir. Dolayısıyla Hakkın bizi bilmesinden ibaret olan örneğimiz, Hakkın kadimliği nedeniyle kadîmdir. Çünkü Hakkın bizi bilmesi, Hakkın bir niteliğidir ve sonradan yaratılanlar, O'nun zatıyla var olamaz. Allah böyle bir şeyden münezzehtir!

(Âlemin Varlık Gayesi)

'Âlem niçin var olmuştur ve gayesi nedir?' sorumuza gelince, buna yanıt olarak Allah şöyle buyurur: *'Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.'*[396] Böylelikle Allah, bizi yaratma sebebini açıklamıştır. Bu sebep, aynı zamanda bütün âlemin var olmasının nedenidir. Burada Allah, bizi ve cinleri özel olarak zikretmiştir ki cin, gizli olan melek ve benzeri her şey anlamına gelir. Allah gökler ve yerler hakkında şöyle buyurur: *'İsteyerek veya zorla geliniz. Onlar isteyerek geldik demişlerdir.'*[397] Başka bir ayette ise *'Onlar emaneti taşımaktan çekindiler'*[398] buyurur: Burada söz konusu olan, emanetin sunulmasıdır. Bu bir sunum değil de, emir olsaydı, hepsi itaat eder ve onu taşırdı. Çünkü söz konusu varlıklardan günahın meydana gelmesi düşünülemez ve onlar itaat etmek üzere yaratılmıştır. Ateşten yaratılmış cinler ve insan ise bu özellikte var olmuştur.

(Bütün Âlem Canlı-Düşünendir)

Aynı şekilde, insanların bazıları –ki onlar duyular, zorunlu ve bedihî kanıtlarla sınırlanmış delilleri esas alanlar ve akılcılardır- şöyle derler: 'Sorumlu kişinin kendisine yönelik hitabı anlayacak derecede akıllı olması gerekir.' Doğru söylemişler, bize göre de durum böyledir. Âlem, bütünüyle akıllı, canlı ve düşünendir. Bu durum, insanların içinde yaşadığı âdetin aşılması yoluyla keşif yönünden sabittir. Bizim için bu bilginin bu yolla meydana geldiğini kastediyorum. Şu var ki, onlar (sözü edilen akılcılar) şunu ifade eder: Âlem cansızdır (cemâd, cansız), düşünemez. Onlar, gördükleriyle sınırlı kalmıştır. Bize göre gerçek bundan farklıdır.

Bir taşın ya da koyun bacağının veya hurma kütüğünün veya bir hayvanın Hz. Peygamber ile konuştuğu hakkında bir rivayet geldiğinde ise söz konusu kimseler şunu ifade eder: 'Allah o şeyde o esnada bilgi ve canlılık özelliği yaratmıştır.'

Bize göre iş böyle değildir. Bilakis canlılık sırrı, bütün âleme yayılmış olduğu gibi söz gelimi 'müezzinin sesini duyan kuru ve yaş her şey onun lehinde tanıklık yapacaktır.' Ancak bilen tanıklık yapabilir. Her şeyin canlı olması bize göre, haberin zâhirinin gereğine göre inceleme ya da başka bir şekilde çıkartılmış bir yargı değildir. Bunu öğrenmek isteyen kimse Allah adamlarının yolunu tutsun, halvete ve zikre sarılsın. Bu durumda Allah kendisini bütün bunlara muttali edecek, insanların bu gerçekleri algılamakta körlük içinde olduklarını anlayacaktır.

(Âlemin Var Olması İsimlerin Otoritesinin Zuhurudur)

Allah, isimlerinin otoritesi ortaya çıksın diye âlemi yarattı. Çünkü güç yetirilen olmaksızın kudret, ihsan edilen olmaksızın cömertlik, rızıklanan olmaksızın rızk vericilik, yardım isteyen olmaksızın yardım etmek, merhamet edilen olmaksızın merhamet edici olmak, etkileri olmayan işlevsiz hakikatlerdir. Allah, âlemi dünyada karışık yaratmıştır: İki avucunun hamurda karıştırmış, sonra bireyleri ondan ayrıştırmış, avucunun birisinde olanlar diğerine dâhil olmuştur: Her bir avuçta olanlar kardeşine katılmıştır. Böylece haller bilinmez olmuştur. Bu bağlamda bilginler, çirkini temizden, temizi çirkinden ayıklamada derecelenmiştir. İşin sonu, bu karışımdan kurtulmak ve her kısım kendi âleminde kalıncaya kadar iki avucun ayırt edilmesidir. Allah şöyle buyurur: *'Bu, Allah'ın murdarı temizden ayırması ve murdarı bir biri üzerine toplayıp biriktirerek cehenneme atması içindir.'*[399]

Kendisinde bu karışımdan bir şey kalıp ona sahip olarak ölen kişi, kıyamet günü güven içindeki kimselerden birisi olarak diriltilmez. Fakat insanların bir kısmı, sözü edilen karışımdan hesapta, bir kısmı, cehennemde kurtulur. Kurtulduğunda ise oradan çıkartılır. Söz konusu kimseler, şefaat ehli olanlardır. Bu dünyada iki kabzadan birisinde ayrışanlar ise ahiret hayatında kendi hakikatiyle kabrinden nimete veya ateş azabına ulaşır. Çünkü o, karışımdan arınmıştır.

İşte bu, âlemin varlık gayesidir. Bu iki avuç, Hakkın kendinde sahip olduğu bir niteliğe dönen iki hakikattir. Bu nedenle şöyle dedik: Cehennem ehli onu azap edici, cennet ehli ise nimet verici olarak görür.

Bu çok değerli bir sırdır. Umulur ki, sen de müşahede esnasında ahirette onu öğrenirsin. Muhakkikler ise söz konusu sırra bu dünyada ulaşmıştır.

(Ulvî ve Süflî Âlemler, Bunların İnsandaki Benzerleri)

'Büyük ve küçük âlemin –ki insandır- feleklerinin bilinmesi' ifademizle tümelleri, cinsleri ve başkalarında tesir sahibi olan emirleriyle âlemleri kastettik. Bunları birbirlerinin karşısına yerleştirdik. Birisi diğerinin suretidir.

Biz bunlar hakkında, feleklerin sureti ve dizilişine göre, *İnşaü'd-Devair* adlı kitabımızda daireler çizdik. O eserin yazımına Tunus'ta, dostumuz ve arkadaşımız İmam Ebû Muhammed Abdülaziz'in (el-Mehdevî) –Allah kendisine merhamet etsin- yerinde başlamıştık. O eserden bu özetlemeye lâyık bir bölümü iktibas edebiliriz:

Şöyle deriz: Âlemler dörttür: En yüce âlem. O, bekâ âlemidir. Sonra dönüşme âlemi –ki yok oluş âlemidir-, sonra imar etme âlemi –ki o bekâ ve yok oluş âlemidir-, sonra da nispetler âlemi. Bu âlemler, iki yerde de sabittir. İnsanın dışındaki her şey olan büyük âlemde ve insandan ibaret olan küçük âlemde sabittir.

En yüce âlem tümel-Hakikat-i Muhammediye'dir. Onun feleği hayattır. İnsandaki benzeri, insanın ruhu ve mukaddes ruhtur.

Bu âlemden birisi de, ihata edici Arş'tır. İnsanda onun benzeri, bedendir. Bu âlemden birisi de, Kürsü'dür. İnsanda benzeri ise nefstir.

O âlemden bir şey de, Beyt-i Mamur'dur,[400] (imar edilen ev). İnsandan benzeri ise kalb'dir, diğeri meleklerdir. İnsandan benzeri, kendisindeki ruhlar ve güçlerdir. Bunlardan birisi de Zuhal ve feleğidir. İnsandan benzeri ise bilgi gücü ve nefstir. Yüce âlemden olanlardan birisi de Müşteri ve feleğidir. Bu ikisinin insandaki benzerleri, hatırlama gücü ve dimağın sonudur. Yüce âlemden olan bir şey, Merih ve feleğidir. İnsandaki benzeri ise akletme gücü ve başın üst kısmıdır. O âlemdekilerden birisi de Güneş ve feleğidir. İnsandaki benzeri, müfekkire gücü ve dimağın ortasıdır.

Sonra Zühre ve onun feleği gelir; insandaki benzeri ise vehim gücü ve hayvanî ruhtur. Ardından Utarid ve feleği gelir. İnsandaki benzeri ise hayal gücü ve dimağın önüdür. Sonra Ay ve feleği gelir. İnsandaki

benzeri ise duyu kuvveti ve kendileriyle duyumsadığımız organlardır. İşte bunlar, en yüce âlemin tabakaları ve insandaki benzerleridir.

Dönüşme âlemine gelince, bu âlemde bulunanlardan birisi Esir feleğidir. Onun ruhu, sıcaklık ve kuruluktur ve o ateş küresidir. İnsandaki benzeri, safra, ruhunun benzeri ise hazmetme gücüdür. O âlemden birisi hava feleği ve onun ruhu olan sıcaklık ve yaşlıktır. İnsandaki benzeri, kan, ruhununki ise çekme gücüdür. O âlemden birisi de su'dur. Onun ruhu, soğukluk ve yaşlıktır. İnsandaki benzeri balgam, ruhunun-kinin benzeri ise itme gücüdür. Dönüşme âleminden olan şeylerden birisi de toprak feleğidir. Bu feleğin ruhu, soğukluk ve kuruluktur. İnsandaki benzeri karaciğer, ruhunun insandaki benzeri ise tutma gücüdür.

Yeryüzüne gelince, yeryüzü de yedi tabakadır: Siyah arz (yeryüzü), toprağımsı arz, kızıl arz, sarı arz, beyaz arz, mavi arz, yeşil arz. Bu yedi tabakanın insandaki benzerleri ise bedenindeki deri, yağ, et, sinirler, damarlar, adale ve kemiklerdir.

Üçüncü âlem olan imar etme âlemine gelince, bu âlemde bulunanlardan birisi ruhanîlerdir. Bunların insandaki benzerleri ise içindeki güçlerdir. O âlemden birisi de canlılar âlemidir. İnsandaki benzeri, insandan duyumsanan şeydir. Bu âlemden olanlardan birisi de, bitkilerdir. İnsandaki benzeri, onda gelişen-büyüyen şeylerdir. Bu âlemde birisi de cansızlar âlemidir. Bu âlemin insandaki benzeri, duyumsamayan kısımlarıdır.

Nispetler (bağıntılar) âlemine gelince, bu âlemden olanlardan birisi arazdır. Arazın benzeri, siyah, beyaz gibi renkler ve olgulardır. Sonra, nitelik de o âlemdendir. Onun benzeri, hasta ve sağlıklı gibi hallerdir. Nicelik de bu âlemdendir. Niceliğin insandaki benzeri, incik kemiğinin karıştan uzun olmasıdır. Neredelik o âlemdendir. İnsandaki benzeri, boynun baş için mekân olması ya da topuğun baldır için mekân olmasıdır. Zaman da nispetler âlemindendir. İnsandaki benzeri, 'elimi hareket ettirdiğimde başımın da hareket etmesidir.' Sonra, görelilik de bu âlemdendir. İnsandaki benzeri 'Şu benim babam, ben ise onun oğluyum' ifadesindeki göreliliktir. Sonra, konum o âlemdendir. İnsandaki benzeri, dilim ve hançeremdir.

Sonra, fiil de nispetlerdendir. İnsandaki benzeri, 'yedim' ifadesidir. Edilgenlik de o âlemdendir. Bunun insandaki benzeri, 'doydum' demektir. Fil, eşek, aslan ve cırcır böceği gibi ana suretlerdeki farklılık nispetler âlemindendir. Bunun insandaki benzeri ise övülmüş ve kınanmış manevî suretleri kabul eden insanlık gücüdür. Bu bağlamda, falanca zekidir, başka bir ifadeyle fildir; falanca ahmaktır, yani eşektir; falanca cesurdur, yani aslandır; falanca ödlektir, yani cırcır böceğidir denilebilir.

Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

***

YEDİNCİ BÖLÜM

Beşerî Cisimlerin Yaradılışının Başlangıcı

İnsan, büyük âlemden meydana gelen son cisim olduğu gibi türeyenlerdeki (müvelledât) son sınıftır.

İnsanın batınının hakikati meydana geldi
Otoritesi açık, güçlü bir hükümdar olarak
Sonra Âdem Arş'ında onun zatı istiva etti
Tıpkı Arş'ta Rahman'ın istiva etmesi gibi
Cisminin hakikati kendisinde ortaya çıktı
İkinci varlığın mülkü de onunla sona erdi
Bilgisinin marifetleri lâfzında ortaya çıktı
Saygınlarda ve kötülükleri taşıyanlarda
Bilgileri karşısında hoşgörüleri azaldı.
Şeytan melun ise büyüklendi
Allah'ın melekûtunda ona yakınlığı satın aldılar
Sadece küçük şeytan hüsranı satın aldı

(Doğal Âlemin Ömrü)

Bilmelisin ki: Allah seni desteklesin: Zamanla sınırlanmış ve mekânla kuşatılmış doğal âlemin ömründen, dünyada bilinen senelerden yetmiş bir bin sene geçmiştir. Bu süre, bu ismin günlerinden başka günlerle on bir gün, miraçlar sahibinin günlerinden ise bir gün ve ikinci günün beşte ikisi (1.4 gün) kadar bir süredir. Bu günler arasında derecelenme vardır. Allah şöyle buyurmuştur: *'Süresi elli bin sene olan bir günde.'*[401] Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur: *'Rabbinin katında bir gün, sizin saydıklarınızdan elli bin senedir.'*[402] Bu bağlamda, günlerin en küçüğü, kuşatıcı feleğin hareketinin belirlediği gündür ki bu günde gece ve gündüz ortaya çıkar. Araplara göre en küçük gün –ki o budur- en büyük feleğe aittir. Bunun nedeni, bu büyük feleğin, içinde bulunan bütün feleklerde hükümran olmasıdır. Çünkü onun altında bulunan feleklerin gece ve gündüz içindeki hareketi, onun zorlamalı hareketidir. Böylece büyük felek, kuşatmış olduğu diğer felekleri bu hareket ile egemenliği altına alır.

(Feleklerin Doğal ve Zorlamalı Hareketleri)

Her feleğin, zorlamalı hareket ile birlikte olan doğal bir hareketi vardır. Onun altındaki her felek, aynı anda iki hareket sahibidir: Doğal ve zorlamalı hareket. Her bir doğal hareketin her felekte özel bir günü vardır. Onun ölçüsü, kuşatıcı felekten meydana gelen ve *'sizin saydıklarınız'* diye ifade edilmiş olan günlerle ölçülür. Bunların hepsi, kuşatıcı feleği kat eder. Hareket, feleği tam olarak kat ettiğinde, onun için bir gün meydana gelir ve bir dönüş gerçekleşir. Bunlardan en küçük gün, *'sizin saydıklarınız'* denilenlerden yirmi sekiz gündür. Ki bu, Ayın kuşatıcı felekteki hareketinin kat etme ölçüsüdür.

Allah bu yedi gezegeni göklere yerleştirdi. Böylece göz, 'senelerin sayısını ve hesabını bilelim diye' onun kuşatıcı feleği kat etmesini algılar. Allah şöyle buyurmuştur: *'Yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona (aya) menziller takdir eden O'dur.'*[403] *'Her şeyi ayrıntılı olarak açıkladık.'*[404] *'Bu, aziz ve hâkim olanın takdiridir.'*[405] Söz konusu gezegenlerden her birisinden ölçülen bir gün vardır ki, bu günlerin bir kısmı, doğal hareketinin sürati ya da feleklerinin küçüklüğü veya büyüklüğü ölçüsünce diğerlerinden üstündür.

(Kalem ve Levha'nın Yaradılışı)

Bilmelisin ki: Allah Teâlâ Kalem ve Levha'yı yaratıp onları Akıl ve Ruh diye isimlendirdiğinde, ruha iki nitelik vermiştir: Bilme niteliği ve eylem niteliği. Aklı da ona öğretici ve (bilgi) verici yapmıştır. Bu verme, bir konuşma olmaksızın bıçağın suretinden kesmeyi algıladığın gibi görür görmez meydana gelen vermedir. Allah nefsin dışında bir cevher yaratmıştır ki o zikredilen ruhtur. Allah onu hebâ diye isimlendirmiştir. Onun bu adını Ali b. Ebû Talib'in sözlerinden aktardık.

Hebâ'ya gelince, o da Arapçada zikredilmiş bir kelimedir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'O saçılmış hebâ idi.' Ali b. Ebû Talib de bu cevherin bütün doğal suretlere yayıldığını ve hiçbir suretin ondan mahrum kalmadığını -çünkü her suret onun içindedir- gördüğünde onu hebâ diye isimlendirmiştir. Söz konusu hebâ, her surette kendi hakikatiyle bulunur: Bölünmez, parçalanmaz ve eksiklikle nitelenmez. Bilakis o, bütün beyaz şeylerde zatı ve hakikati ile bulunan beyaz gibidir. Şöyle denilemez: Şu beyazda meydana geldiği ölçüde bir miktar beyazlıktan eksilmiştir. İşte bu cevherin durumu böyledir.

(Ruh ve Heba Arasındaki Dört Mertebe)

Allah, iki nitelikle nitelenmiş (ilim ve amel) bu ruh ile Hebâ arasında dört mertebe belirlemiş, her mertebeyi dört melek için menzil yapmış, bu melekleri en yüce mertebeden aşağıların aşağısına kadar Allah'ın var ettiği şeylerin üzerine yöneticiler olarak görevlendirmiştir. Allah o meleklerden her birisine âlemde uygulamak istediği şeyin bilgisini vermiştir.

Allah'ın bu meleklerin bilgisi ve yönetiminin ilgili olduğu şeylerden dışta yarattığı ilk varlık, tüm cisim'dir. O cisimde açmış olduğu ilk şekil ise en üstün şekil olduğu için dairesel-küresel şekildir. Sonra Hak, yaratma ve meydana getirme fiiliyle yapımı tamamlamaya tenezzül etmiş, bütün yaratıklarını bu meleklerin memleketi haline getirmiş, dünya ve ahirette onların işlerini bu meleklere havale etmiş, onları emrettiği işlerde kendisine isyan etmekten korumuştur. Bu bağlamda Allah, meleklerin '*emredilen işlerde isyan etmeyip emredilen şeyi yaptıklarını*'[406] bize bildirmiştir.

(Cansız Varlıkların Yaratılması)

Cansız varlıklar[407], bitkiler ve hayvanlar gibi türeyenlerin (müvelledât) yaratılışı bizim saydığımız dünya senelerinden yetmiş bir bin senenin tamamlanmasıyla sona erdi ve Allah âlemi hikmetine göre düzenledi. Bütün bu sürede Allah, yarattığı ilk varlıktan sonuncuya kadar –ki o canlıdır- hiçbir şeyin yaratılışında iki elini bir araya getirmedi. Allah'ın, yaratılışında iki elini birleştirdiği yegâne varlık, insandır ki o da, topraktan yaratılmış bu bedensel yaratılıştır. İnsanın dışındaki her şeyi, ya ilâhî bir emir vasıtasıyla ya da tek eliyle yaratmıştır. Allah şöyle buyurur: *'Biz bir şeyi var etmek istediğimizde ona sözümüz 'ol' olur ve o da hemen oluverir.'*[408] İşte bu, ilâhî emirden yaratmadır. Bir rivayette şöyle bildirilmiş: 'Allah Adn cennetini eliyle yaratmış, Tevrat'ı eliyle yazmış, Tuba ağacını eliyle dikmiştir.' Allah Âdem'i -ki o insandır- iki eliyle yaratmış ve İblis'e karşı Âdem'in üstünlüğüne dikkat çekmek üzere şöyle buyurmuştur: *'İki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?'*[409]

Allah yakın feleği yarattığında –ki o daha önce zikredilen birincidir- onu burçlar diye isimlendirdiği on iki kısma bölmüştür: *'Burçlar sahibi semaya yemin olsun ki.'*[410] Her kısmı burç yapmış, bu kısımları da doğada dörde indirgemiştir. Ardından bu dörtten her birisini, onlardan üç yerde tekrarlamış ve o kısımları tıpkı yolcu ve gezginlerin seyrü seferlerinde konakladığı ve gezindiği menzil ve konaklama yerleri yapmıştır. Bunun nedeni, gezegenlerin kendilerinde dolaşması ve yüzmesi vesilesiyle, Allah'ın o feleğin ortasında ihdas edeceği gezegenlerin söz konusu menzillere yerleşmesidir. Bu gezegenler, dolaşırken bu burçları kat eder. Başka bir nedeni ise gezegenlerin burçları kat etmesi ve dolanımı vesilesiyle, Allah'ın doğal ve unsurlardan oluşmuş âlemden ihdas etmek istediği şeyleri meydana getirmesidir. Allah onları burçlar feleğinin hareketinin izi üzerinde belirtiler yapmıştır. Bunu bilmelisin!

(Doğalar ve Dört Unsur)

Bu dört unsurdan birisinin doğası, sıcaklık ve kuruluktur. İkincinin doğası ise soğukluk ve kuruluk, üçüncünün doğası sıcaklık ve yaşlık, dördüncünün doğası ise soğukluk ve yaşlıktır. Allah bu kısımlardan (burçlardan) beşinci ve dokuzuncuyu birinci gibi yapmıştır. Altıncı ve onuncuyu ikinci gibi yapmıştır. Yedinci ve on birinciyi, üçüncü gibi,

sekizinci ve on ikinciyi ise dördüncünün benzeri yapmıştır. Buradaki benzerlik doğadaki benzerliktir. Böylelikle Allah, doğal cisimleri bazı farklılıklarla, unsurlardan oluşmuş cisimleri ise herhangi bir farklılık olmaksızın bu dört kısımda sınırlamıştır: Sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk. Allah doğal cisimlere bu dört kısımla karışmayı, unsurlardan oluşmuş cisimlere ise karışmamış olmayı tahsis etmiştir. Bunlar dört olmakla birlikte analar'dır. Çünkü Allah Teâlâ bunlardan ikisini diğer ikisinin var oluşunda asıl yapmıştır. Bu bağlamda kuruluk sıcaklıktan, yaşlık soğukluktan var olmuştur. Şu halde yaşlık ve kuruluk, iki sebepten meydana gelmiştir. Bu iki sebep, sıcaklık ve soğukluktur. Bu nedenle Allah Teâlâ ayette şunu buyurur: *'Yaş kuru her şey apaçık kitaptadır.'*[411] Çünkü nedenli, nedenli olması yönünden netlenin varlığını gerektirir veya edilgen olması yönünden failin varlığı ondan meydana gelir. Her iki türlü de söylenebilir. Yoksa sebebin var olması, sebeplinin var olmasını zorunlu kılmaz.

(Atlas Feleği)

Allah bu ilk feleği yarattığında, felek, bitişini sadece Allah'ın bildiği bir dönüşle dönmüştür. Çünkü onun üzerinde kendisini kat edeceği belirli bir cisim yoktur ki -çünkü o, şeffaf cisimlerin ilkidir- hareketlerin sayısı artsın ve ayrışsın. Ya da Allah onun içinde bir şey yaratmış değildir ki, hareketler ayrışsın ve içinde bulunan şeyin nezdinde bitsin. Şayet Allah onda bir şey yaratmış olsaydı, yine de, kesinlikle (hareketleri) ayrışmazdı. Çünkü o Atlas'tır ve içinde parçaları birbirine benzer bir gezegen bulunmaz. Dolayısıyla ondan bir hareketin süresi bile bilinemez ve belirlenmez. Şayet onda diğer parçalarına zıt bir şey bulunsaydı, hiç kuşkusuz, o parçayla hareketleri sayılabilirdi. Fakat Allah'ın ilmi onu, bitimini ve yinelenişini belirlemiştir. Böylelikle bu tek hareketten gün meydana gelmiştir; bu günde ne gündüz ne de gece vardır.

Sonra bu feleğin hareketleri sürmüştür. Allah, otuz beş melek yaratmış, bu melekleri zikretmiş olduğumuz on altı meleğe eklemiş, hepsinin sayısı elli bir olmuştur. Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail bu meleklerdendir. Sonra Allah, dokuz yüz yetmiş dört melek daha yaratmış, onları da zikretmiş olduğumuz meleklere eklemiştir. Ardından, onlar vasıtasıyla yaratıklarında uygulayacağı şeyleri kendilerine vahyetmiş ve bildirmiş, bunun üzerine melekler şöyle demiştir: *'Bizler Rabbinin emriyle*

ineriz. Ellerimizde, ardımızda ve bunlar arasında bulunan her şey O'nundur. Senin Rabbin unutan değildir."[412] Allah ise onlar hakkında *'Allah'a, kendilerine emrettiği işte isyan etmezler*"[413] buyurur. Meleklerden bu kısım, özellikle yönetici olanlardır. Allah başka bir grup melek yaratmıştır. Onlar, Allah'a ibadet edilsin diye gökleri ve yeri imar eden meleklerdir. Binaenaleyh gökte ve yerde içinde bir meleğin bulunmadığı hiçbir yer yoktur. Hak, nefes alıp verdikleri sürece, âlemin (âlemdeki varlıkların) nefeslerinden melekler yaratmayı sürdürür.

(Dünya Hayatının Yaratılması)

Bu feleğin hareketleri sona erince –ki onun süresi 'saydıklarınızdan' elli dört bin senedir- Allah dünya diyarını yaratmış, kendisine varacağı ve suretinin ortadan kalkacağı bir müddeti dünya için belirlemiştir. Bu süre bittiğinde, artık dünyanın bizim için diyar olması imkânsızdır ve 'yeryüzü ve gökler o gün başka bir yeryüzü ve gökle değiştirilir' ifadesinde belirtilen zamana kadar, belirli bir sureti kabul etmez. Söz konusu olan, gözlediğimiz surettir.

Bu feleğin hareket süresinin tamamlanmasından 'sizin saydıklarınızdan' altmış üç bin sene geçtikten sonra ise Allah ahiret hayatını, başka bir ifadeyle mutlu ve bedbaht kulları için hazırlamış olduğu cennet ve cehennemi yaratır. Dünya ve ahiretin yaratılışı arasında 'sizin saydıklarınızdan' dokuz bin sene vardır. Bu nedenle yaratılışı dünyadan sonra geldiği için 'ahiret' diye isimlendirilmişken dünya ilk diye isimlendirilmiştir. Çünkü o ahiretten önce yaratılmıştır. Allah şöyle buyurur: *'Ahiret ise senin için ilkinden daha hayırlıdır.*"[414] Bu ayette Allah peygamberine hitap etmektedir. Allah ahiret için bekâsının biteceği bir müddet yaratmamıştır ve bu nedenle ahiret sürekli mevcuttur.

(Cennetin Çatısı Atlas Feleğidir)

Allah cennetin çatısını bu felek yapmıştır. Söz konusu felek, onlara göre hareketi belli olmayan ve ayrışmayan Arş'tır. Dolayısıyla onun hareketi süreklidir, bitmez. Zikrettiklerimizden her bir şeyin yaratılışının ikinci amacı, ancak insanın var olmasıyla ilgilidir. İnsan, âlemdeki halifedir. Burada ikincil amaç dedim, çünkü her şeyin yaratılışında birinci sebep Hakkı bilmek ve O'na ibadet etmektir. Bütün âlem bu nedenle yaratılmıştır. Dolayısıyla 'hiçbir şey yoktur ki, O'nun övgüsünü tespih

etmesin.' İkincil ve birincil maksadın anlamı ise iradenin ilişmesidir, yoksa iradenin meydana gelmesi değildir. Çünkü Allah için irade, ezelî-kadîm bir niteliktir. Hakkın zatı, diğer niteliklerle olduğu gibi, onunla nitelenmiştir.

Allah, bu felekleri ve gökleri yaratıp her göğe kendi emrini vahyettiğinde ve göklerin ışıklarını, kandillerini düzenleyip, melekleriyle imar edip hareketlendirdiğinde, gökler, Allah'a itaat edici ve kendilerine yaraşır kullukta yetkinliği aramak için harekete geçmiştir. Çünkü Allah göğü ve yeri çağırmış ve her ikisine şöyle demiştir: 'İsteyerek ya da zorla geliniz.' Burada kastedilen, onlar için tanımlanmış emre gelmektir. Gök ve yer, 'isteyerek geldik' demiştir. Dolayısıyla onlar, sürekli gelici, buna bağlı olarak sürekli hareket edicidir. Şu var ki, yerin hareketi bizim tarafımızdan görülmez. Onun hareketi ortanın etrafındadır. Çünkü o küredir. Gök, Allah'ın emri esnasında o emre itaat edici olarak gelmiştir. Yer kendisini ezilmiş görüp, 'zorla' ayeti ile Allah'ın kendisini mutlaka getireceğini bildiği için itaat edici olarak gelmiştir. Böylece Allah'ın 'veya zorla' ifadesinden kastedilen şey gerçekleşmiş, yeryüzü gönüllü ve zorla gelmiştir. Allah şöyle buyurur: *'Onları iki günde yedi gök olarak belirlemiş ve her bir göğe emrini bildirmiştir.'*[415]

(Yeryüzünün Yaratılması)

Allah, 'yeryüzünü yaratmış' ve orada türeyenler için 'besinler belirlemiştir.' Böylelikle yeryüzünü türeyen şeylerin besinlerinin koruyucusu yapmıştır. Âlemin meydana geliş sırasını, *Ukletü'l-Müstevfiz* kitabında zikrettik. Bu bağlamda suyun, ateşin, havanın ve onda bulunan buharların, bulutların, şimşeklerin, gök gürültülerinin ve yüce eserlerin var olması, yeryüzünün besinlerinin belirlenmesinin kapsamına girer. Bu durum 'yüce ve her şeyi bilenin belirlemesidir.'

Allah cinleri ateşten, kuşları kara-deniz hayvanlarını ve haşereleri ise yeryüzünün kokuşmasından yarattı. Bunun sebebi, havanın bizim için kokuşmanın buharlarından temizlenmesini sağlamaktır. Söz konusu kokuşmanın buharları Allah'ın insan ve canlıların hayat ve afiyetini emanet ettiği bu havaya karışsaydı hiç kuşkusuz hastalıklı, eksik ve malûl olurdu. Bu nedenle Allah, kokuşmalardan oluşan şeyleri yaratmakla bir lütuf olarak havayı insan (ve canlılar) için arındırmış, hastalık ve illetler azalmıştır.

(İnsanın Yaratılışı)

Yeryüzü yetkinleşip hazır hale geldiğinde, bütün bu yaratıklardan hiç birisi, Allah'ın bu memleketi varlığı için yarattığı halifenin hangi cinsten olabileceğini bilemedi. Dünyanın ömründen on yedi bin, sürekliliğinin sonu olmayan ahiretin ömründen ise sekiz bin sene geçip bu halifenin yaratılışı hakkında Allah'ın ilminde belirli vakit geldiğinde, Allah bir meleğine yeryüzü toprağının her cinsinden bir tutam getirmesini emretmiştir. Emir üzerine melek, insanlarca bilinen uzun bir rivayetteki gibi Allah'a bir tutam getirmiş. Allah o tutamı almış iki eliyle yoğurmuştur. İşte *'iki elimle yoğurduğum'*[416] ifadesi budur.

Allah, zikretmiş olduğumuz meleklerin her birisine Âdem'e ait bir emanet yerleştirmiş ve şöyle demiştir: *'Ben topraktan bir insan yaratacağım.'*[417] Sizin sahip olduğunuz bu emanetler onundur. *'Onu yarattığımda'* her biriniz, sizi kendisine emin yaptığım emaneti ona versin. *'Sonra onu düzenleyip ruhumdan üflediğimde, secdeye kapanınız.'*[418] Allah iki eliyle Âdem'in toprağını yoğurup kokusu değiştiğinde –ki bu ayette kokuşmuş çamur diye ifade edilen şeydir ve o yaratılışında bulunan hava unsurudur- onun sırtını, zürriyetinden bedbaht ve mutluların mahalli yapmış, avucunda bulunan her şeyi ona yerleştirmiştir. Çünkü Allah sağ elinde mutluların, sol elinde ise bedbahtların bulunduğunu bize bildirmiştir. Bununla beraber (Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi) 'Rabbimin her iki eli de sağ-mübarek eldir.' Şöyle buyurur: 'Bunlar cennete, cennet ehlinin amelini işlerler; şunlar cehenneme, onlar cehennem ehlinin amelini işlerler.'

Allah hepsini (mutlu ve bedbahtları) Âdem'in toprağına yerleştirmiş, onda yan yanalık ilişkisiyle zıtları toplamış, onu doğrusal hareket üzere yaratmıştır. Bu yaratma ise başak burcunun dönemindeydi. Allah onu altı yön sahibi yapmıştır: Üst, başının yukarısıdır; alt, üstün karşıtıdır ve iki ayağının altıdır; sağ, güçlü tarafını takip eden yöndür; sol, sağın zıddıdır ve zayıf yönüdür; ön, yüzüne bakan yöndür ve zıddı arkadır. Allah onu biçimlendirmiş, düzenlemiş ve tesviye etmiştir: 'Sonra ona ruhundan üfledi.' Burada ruh, Hakka tamlama yapılmıştır. Böylelikle insana yapılan bu üfleme esnasında üflemenin parçalarına yayılmasıyla dört karışımın unsurları meydana gelmiştir. Bunlar sarı safra, kara, kan ve balgamdır.

Safra, Allah Teâla'nın *'kurumuş balçıktan insanı inşa etti'*[419] ayetinde belirttiği ateşe mensup unsurdan idi. Kara, topraktandı ki bu da, *'onu topraktan yarattı'*[420] ayetinde dile getirilen şeydir. Kan, havadan meydana gelmiştir ki, bu da ayette mesnûn diye ifade edilmiştir. Balgam ise toprağın yoğrulup çamur haline geldiği sudan meydana gelmiştir. Sonra Hak, onda canlının gıdaları elde etmesini sağlayan çekme gücünü, ardından tutma gücünü meydana getirmiştir. Bu güç sayesinde canlı beslendiği şeyi tutabilir. Ardından hazmetme gücü yaratılmıştır ki, bu sayede gıda hazmedilir. Sonra itme gücü gelir. Bunun sayesinde yan ürünleri çıkartır; onları buhar, koku, dışkı vb. olarak kendisinden uzaklaştırır.

Buharların yayılıp kanın karaciğerden damarlara bölünmesi (dağılma) ve canlının her bir parçasının saflaştırdığı kısma gelince, bunlar itme gücü sayesinde değil, çekme gücü sayesinde gerçekleşir. Bu bağlamda itme gücünün payı, daha önce belirttiğimiz gibi, canlının sadece çıkarttığı yan ürünlerdedir. Sonra, Allah insanda beslenme gücünü, uyku, duyum, hayal, vehim, hafıza ve hatırlama güçlerini ihdas etmiştir. Bütün bunlar, salt insan olmak yönüyle değil canlı olmak yönüyle insanda bulunur. Şu var ki bu dört kuvvet, başka bir anlatımla hayal, vehim, hafıza ve hatırlama güçleri insanda hayvandakinden daha güçlü bulunur.

Sonra Allah Âdem'e ki o insandır, musavvire, müfekkire ve akletme güçlerini tahsis etmiştir. İnsan bu güçler sayesinde hayvandan ayrışır. Allah, bedendeki bütün bu güçleri her türlü duyulur ve manevî menfaatine ulaşsın diye düşünen nefsin araçları yapmıştır. *'Sonra onu başka bir yaratılış olarak meydana getiririz.'*[421] Burada sözü edilen insanlık özelliğidir. Allah, kazanımında bilinen bir sınırda, onu bu güçler sayesinde diri, bilen, güç yetiren, isteyen, konuşan, duyan ve gören olarak yaratmıştır. *'Yaratanların en güzeli Allah mübarekтir.'*[422]

Allah, kendisini isimlendirmiş olduğu her bir isimde, insanın ahlaklanabileceği bir pay belirlemiştir. İnsan kendisine yaraşır bir tarzla onunla âlemde gözükür. Bu nedenle bazı kimseler, 'Allah Âdem'i suretine göre yaratmıştır' hadisini bu anlamda yorumlamıştır. Allah, Âdem'i yeryüzünde halifesi olarak yerleştirmiştir. Çünkü yeryüzü, yüce âlemin aksine, başkalaşma ve halden hale dönüşme âlemidir. Böylelikle, sakin-

lerinde de yeryüzü âleminde meydana gelen değişmeler gibi hükümler gerçekleşmiştir. Bu nedenle bütün ilâhî isimlerin hükmü ortaya çıkar. İşte bu nedenle Âdem, gökte ya da cennette değil yeryüzünde halife olmuştur. Ardından isimlerin öğretilmesi, meleklerin secde etmesi, İblisin karşı çıkması gibi kimi olaylar, Allah'ın emrinden meydana gelmiştir. Bütün bunlar, Allah izin verirse ilgili bölümde belirtilecektir.

(Beşerî Cisimler ve Türleri)

Bu bölüm beşerî cisimlerin başlangıcına özgüdür ki söz konusu cisimler dört türdür: Âdem'in cismi, Havva'nın cismi, İsa'nın cismi ve Âdemoğullarının cismi. Bu dört cisimden her birisinin yaratılışı, cisimsel ve ruhsal surette aynı olsa bile, nedenlilikte diğerinin yaratılışından ayrıdır. Bunu belirttik ve buna dikkat çektik ki, zayıf akıllı, ilâhî kudretin ya da hakikatlerin insanın yaratılışının özü gereği yaratılışı sağlayan tek sebepten olduğunu zannetmesin. Allah, insan yaratılışının Âdem'de Havva'nın cisminin yaratılışından farklı bir yolla gerçekleştiğini, Havva'nın bedenini ise Âdem'in bedeninin yaratılışından başka bir yolla izhar etmekle bu kuşkuyu ortadan kaldırmıştır. Âdemoğullarının bedenlerini ise İsa'nın bedenininkinden farklı bir yolla izhar etmiştir. Bunlardan her birisine, tanım ve hakikati itibarıyla insan adı verilir. Bunun nedeni 'Allah'ın her şeyi bilen' ve 'O'(nun) her şeye güç yetiren' olduğunun bilinmesidir.

Allah, bu dört tür yaratmayı el-Hucûrât suresindeki bir ayette birleştirmiş ve şöyle demiştir: *'Ey insanlar! Biz sizi yarattık.'*[423] Burada Âdem'i kastetmektedir; *'bir erkekten'* burada ise Havva'yı kastetmektedir; *'bir dişiden'* burada ise İsa'yı kastetmektedir. Her ikisinden yaratılanlar ise *'erkek ve dişiden'*[424] diye ifade edilir. Burada cinsel birleşme ve üreme yoluyla meydana gelen Âdemoğullarını kasteder. Bu ayet, Hz. Muhammed'e verilmiş cevâmiü'l-kelim (bütün hakikatleri toplama) ve hitabı ayırt etme özelliğinden kaynaklanır.

(Âdem ve Havva'nın Bedenlerinin Yaratılması)

Âdem'in bedeni belirttiğimiz üzere ortaya çıktığında, kendisinde cinsel arzu yoktu. Hâlbuki Allah'ın ilminde, bu dünya hayatında üreme, çoğalma ve cinsel ilişkinin olacağı takdir edilmişti. Bu dünyada cinsel ilişki, türün varlığını sürdürmesi içindir. Bu nedenle Allah, Âdem'in sol

kaburgasından Havva'yı çıkartmıştır. Allah Teâlâ'nın *'Erkeklerin kadınlar üzerinde bir derecesi vardır'*[425] buyurduğu gibi kadın bu nedenle erkekten bir derece eksiktir. O halde kadınlar, hiçbir zaman erkeklere katılamaz. Havva, kaburgadaki eğiklik (ve de düşkünlük) nedeniyle kaburgadan meydana gelmiştir. Bu sayede çocuğuna ve kocasına muhabbet besler. Bu meyanda erkeğin kadına düşkünlüğü, gerçekte kendisine düşkünlüğüdür. Çünkü kadın erkeğin bir parçasıdır. Kadının erkeğe düşkünlüğü ise kaburgadan yaratılmış olmasından kaynaklanır. Erkekte kaburga, sevgi ve düşkünlük demektir.

Allah Havva'nın kendisinden çıktığı Âdem'deki yeri, Havva'ya arzu ile doldurmuştur. Çünkü varlıkta boşluk kalamaz. Allah o boşluğu arzu ile doldurulduğunda, Âdem kendisine özlem duyar gibi Havva'ya özlem duymuştur. Çünkü Havva kendisinden bir parçaydı. Havva da, kendisinden geldiği vatanı olduğu için, Âdem'e sevgi duydu. Şu halde Havva'nın sevgisi vatan sevgisi, Âdem'in sevgisi kendisini sevmesidir. Bu nedenle erkek, kendisinin aynı olduğu için, kadına sevgisini gösterebilirken, kadına ise erkekleri sevmede hayâ diye ifade edilen güç verilmiştir. Böylelikle gizleme gücü artmıştır. Çünkü Âdem'in kadınla birleştiği tarzda vatan ile birleşilemez.

Allah o kaburgada Âdemin bedeninde biçimlendirdiği ve yarattığı her şeyi şekillendirmiştir. Allah'ın kendi suretinde Âdem'in bedenini yaratması, çömlekçinin toprak ve taşta meydana getirdiği şeye benzer. Havva'nın bedeninin yaratılışı ise marangozun ahşapta yonttuğu şekillere benzer. Allah onu kaburgada biçimlendirip ve ona suretini yerleştirdiğinde ve onu düzenleyip dengeye kavuşturduğunda, ona ruhundan üflemiştir. Böylelikle Havva diri, düşünen ve türemeden ibaret olan doğumun meydana gelmesi için ekin ve ziraat mahalli olarak var olmuştur. Âdem onda, o da, Âdem'de dinginlik buldu. Böylece Havva, Âdem için bir elbise olduğu gibi Âdem de onun için bir elbise olmuştur. Allah şöyle buyurur: *'Kadınlar sizin için siz de onlar için bir elbisesiniz.'*[426] Âdem'in Havva'ya duyduğu arzu, bütün parçalarına yayılmış ve onu istemiştir.

(Üçüncü Cismin Oluşturulması)

Âdem Havva'yı kucaklayıp erlik suyunu rahmine bıraktığında, sudan olan bu meniyle Allah'ın kadınlara yazmış olduğu hayız kanı bir-

leşmiş, o cisimde Âdem'in ve Havva'nın cisminin oluştuğu tarzdan başka, üçüncü bir beden meydana gelmiştir. İşte bu, üçüncü cisimdir. Allah onun rahimde halden hale oluşumunu deruhte eder. Bu meyanda önce sudan sperme, ardından alaka'ya, sonra mudga'ya sonra kemiğe dönüşmüş, sonra Allah kemiklere et giydirmiştir. İnsanın hayvanî yaratılışı tamamlandığında, Allah onu başka bir şekilde inşa etmiştir. Bu insanda ona insanî ruh üflemiştir: Binaenaleyh, *'Yaratanların en güzeli münezzehtir.'*[427]

Söz uzamasaydı, insanın rahimde halden hale geçerek oluşmasını ve doğuncaya kadar rahimlerde suretleri inşa etmekle sorumlu meleklerden bu işi kimin üstlendiğini açıklardık. Fakat maksadımız, tanım, hakikat, duyusal ve manevî surette bir olsalar bile, insan cisimlerinin birleşimindeki nedenselliğin farklılığını bildirmekten ibarettir. Böylece yaratmanın sebebinin kendisine bağlı olduğu zannedilmez. Allah böyle bir şeyden münezzehtir! Bilakis bu durum, fiilinde özgür bir failin eseridir. O dilediğini dilediği şekilde zorlama veya eksiklik olmaksızın yapar. *'O'ndan başka ilâh yoktur. O azîz ve hakîmdir.'*[428]

Doğa bilimciler 'kadının suyundan bir şey oluşmaz, rahimde meydana gelen cenin, sadece erkeğin suyundandır' diye iddia edince, İsa'nın bedeninin oluşmasını başka bir oluşum saydık. Bununla birlikte, onun rahimde idare edilmesi, Âdemoğullarının bedenlerinin idaresine benzer. İsa'nın bedeni kadının suyundan ya da su olmaksızın üflemeden meydana gelmiş olsa bile, her iki halde de o, yaratılışında diğer cisimlerden farklı dördüncü bir cisimdir. Bu nedenle Allah şöyle buyurur: *'Kuşkusuz İsa'nın benzeri'*[429] yani İsa'nın yaratılışının *'Allah nezdindeki benzeri Âdem'dir. Onu topraktan yaratmıştır.'*[430] Burada onu zamiri, Âdem'e döner. İsa'nın babasız yaratılması nedeniyle kuşkular ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle İsa'nın yaratılışının özelliği, Âdem'in yaratılış özelliğine benzer. Şu var ki, Âdem topraktan yaratılmış, sonra ona 'ol' denilmiştir.

Rivayete göre Hz. İsa, anne karnında bebeklerin mutat süreleri kadar beklememiştir. Çünkü Allah kendisini bir mucize yapıp doğa bilimcilere göndermek istediğinde Hz İsa'ya oluşum süratle ulaşmıştır. Hz. İsa'nın bir ayet olarak gönderilmek istendiği doğa bilimciler, Allah'ın kendisine yerleştirmiş sırlar ve şaşılacak oluşumlara göre değil, âdete

göre doğa hakkında hüküm vermişti. Kuşkusuz bu sahanın kimi uzmanları, doğaya karşı insafla hareket etmiş ve şöyle demişlerdir: Doğadan sadece özel olarak bize verdiği şeyleri bilebiliriz. Onda bizim bilmediklerimiz de vardır.

(Yeryüzünde İnsan Gökte Aklın Benzeridir)

Böylece, beşerî bedenlerin başlangıcını ve onların yaratılışları farklı dört beden olduğunu zikretmiş olduk. Daha önce de belirttiğimiz gibi, insan türeyenlerin sonuncusudur. Bu bağlamda o, aklın benzeridir ve ona bağlanmıştır. Çünkü varlık, bir dairedir. Dairenin başlangıcı İlk Aklın var olmasıdır. Bir rivayette, İlk Aklın Allah'ın yarattığı ilk şey olduğu bildirilmiştir. Şu halde İlk Akıl, ilk cinstir ve yaratma insan türünde bitmiştir. Böylece daire tamamlanmış ve dairenin sonu başına bitişip daire meydana geldiği gibi insan da akla bitişmiştir. Söz konusu dairenin iki ucu arasında ise Allah'ın yaratmış olduğu âlemin bütün cinsleri bulunur. Bu iki uç, aynı zamanda kalem olan İlk Akıl ile son varlık olan insandır.

Noktadan –ki dairenin merkezinde bulunur- çevreye –ki bu çevre kendisinden var olmuştur- doğru uzayan çizgiler çevrenin her bir parçası için eşit şekilde ortaya çıktığı gibi Hakkın bütün yaratılmışlara nispeti de aynı nispettir. Dolayısıyla burada asla bir başkalaşma söz konusu değildir. Bütün eşya, çevrenin parçalarının noktaya bakması gibi O'na bakar ve kendilerine verdiği şeyi alır.

Allah, doğrusal hareketiyle bu insan suretini çadıra ait direk biçimde ortaya koymuş, onu göklerin kubbesine ait yapmıştır. Allah insan sayesinde gökleri yok olmaktan korur. Bu nedenle insanı direk diye ifade ettik. Bu insan sureti yok olup yeryüzünde nefes alan bir insan kalmadığında, 'gök parçalanır, artık o yok olmuştur.' Çünkü direk yok olmuştur ve direk insandır.

İnsanla birlikte hayat ahirete göç ettiği gibi dünya da insanın ayrılmasıyla yok olur. Buradan insanın Allah'ın âlemdeki gerçek maksadı, gerçek halifesi ve ilâhî isimlerin ortaya çıkma mahalli olduğunu kesin olarak öğreniriz. O, âlemin bütün hakikatlerini kendisinde toplar: Melek, felek, ruh, cisim, doğa, cansız (donuk) ve canlı.

Hacminin ve cisminin küçüklüğüne rağmen, ilâhî isimlerin bilgisinin insana tahsis edilmesine ek olarak, Allah onun hakkında 'göklerin ve yerin yaratılması insanın yaratılmasından daha büyüktür' demiştir. Çünkü insan, gök ve yerden meydana gelmiştir. Dolayısıyla gök ve yer, insan için ebeveyn gibidir ve bu nedenle Allah o ikisinin değerini insandan dolayı yükseltmiştir. 'Fakat insanların *çoğu bilmez.*'[431] Burada, cisimsel büyüklük kastedilmemiştir, zaten o gözlemle bilinmektedir.

(İnsanın En Büyük İmtihanı)

Şu var ki Allah insanı yaratıklarından hiç kimsenin denenmediği bir imtihanla denemiştir. Bunun nedeni, imtihandaki başarısına göre ya onu mutlu kılmak ya da bedbaht yapmaktır. Bu meyanda Allah'ın insanı denediği imtihanlardan biri, onda fikir diye isimlendirilen bir güç yaratması ve söz konusu kuvveti akıl diye isimlendirilen başka bir gücün hizmetkârı yapmasıdır. Allah, fikrin efendisi olmakla beraber, aklı fikrin verdiği şeyi almaya mecbur etmiştir. Fikir kuvveti için ise sadece hayal gücünde bir imkân yaratmış, hayal gücünü de duyu gücünün verilerini toplayan bir mahal yapmış, bu mahal için musavvire (tasvir eden güç) denilen bir güç yaratmıştır. Binaenaleyh hayal gücünde ancak duyunun veya musavvire gücünün verileri bulunur. Musavvire gücünün maddesi, duyulardandır. Böylece o, dış varlıkları olmayan fakat bütün parçaları duyusal olarak mevcut suretler oluşturur.

Şöyle ki: Akıl, kendisinde teorik bilgilerden hiçbir şey bulunmaksızın duru yaratılmıştır. Fikre denilmiş ki: Bu hayal gücünde bulunan gerçek ve yanlışı ayırt et. Böylece fikir, kendisi için gerçekleşen şeye göre araştırır: Bazen bir kuşkuya düşer, bazen ise o konuda bilgisi olmaksızın kanıt elde eder. Fakat kanıtlardan kuşku formlarını bildiğini ve bir bilgi elde etmiş olduğunu zanneder. Bu esnada, bilgileri elde edişte dayandığı maddelerdeki eksikliğe bakmaz. Akıl da ondan bunları alır ve onlarla hüküm verir. Bu durumda bilgisizliği, bilgisinden kıyaslanamayacak kadar çoktur.

Sonra Allah kendisini bilmeyi bu akla yüklemiştir. Bunun nedeni söz konusu bilmede başkasına değil kendisine dönsün diyedir. Hâlbuki akıl, *'düşünmüyorlar mı (fikir)'*[432] *'düşünen (tefekkür) bir toplum için'*[433] gibi ayetlerde Hak'kın kastettiğinin zıddını anlamış, (Hakka başvurmak yerine) fikre başvurmuş, onu uyulan bir önder saymış, Hakkın tefekkür

etmek derken neyi kastettiğini gözden kaçırmıştır: Hâlbuki Allah onu tefekkür edip Allah'ı bilmede Allah'ın bildirmesinden başka yol olmadığını anlamaya çağırmıştır. Böylece kişiye hakikat bulunduğu hal üzere görünür. Binaenaleyh her akıl bu anlayışa ulaşamaz, onu sadece peygamber ve velilerinki gibi Allah'ın seçkinlerinin akılları anlayabilir.

Ne garip! Allah Âdem'in sırtından zürriyetini alıp onları kendilerine karşı tanık tuttuğunda, tefekkürleriyle mi evet (sen bizim Rabbimizsin) demişlerdi? Hayır! Yemin olsun ki, hayır! Bellerinden alıp onlara bu tanıklığı yaptırırken insanların evet demesi, Hakkın bir ihsanı ve lütfüydü. Fakat onlar, Allah'ı bilmede müfekkire gücüne döndüklerinde ise Allah'ı bilmede tek bir yargıda dahi birleşmemiş, her grup bir yöne gitmiş, en korunmuş ilâhî mertebe hakkında görüşler çoğalmış, fikir mensupları Allah hakkında olabildiğince cüretli davranmıştır. Bütün bunlar, Allah'ın insanda fikir gücünü yaratmasının yol açtığını söylediğimiz sınanmadan kaynaklanır.

Allah ehli ise sorumlu tutuldukları O'na inanma ve O'nu bilmede Allah'a muhtaç olmuş, bu ve bunun dışındaki her durumda kendilerinden istenilen şeyin Hakka dönmek olduğunu anlamıştır. Bu bağlamda onların bir kısmı 'marifetine, marifetini bilememekten başka yol yaratmayan Allah'ı tenzih ederim' demiş, bir kısmı, 'idrak edememeyi idrak idrak'tir' demiştir. Hz. Peygamber ise 'ben seni hakkıyla övemem' demiştir. Allah şöyle buyurmuştur: *'Onlar O'nu ihata edemez.'*[434] Böylelikle Allah ehlinin hepsi, kendisini bilmede Allah'a başvurmuş, O'nun mertebesi hakkında düşünmeyi (tefekkür) terk etmiş, yine de düşünme gücüne de hakkını vermiş ve onu düşünmenin uygun olmadığı yere taşımamışlardır. Kuşkusuz Allah'ın zatı hakkında düşünmek, bir hadiste yasaklanmıştır. Allah şöyle der: *'Allah sizi kendisinden sakındırır.'*[435] Böylece Allah ehline marifetinden verdiğini vermiş, yaratıklarından ve mazharlarından gösterdiğini göstermiştir. Böylelikle onlar, tefekkür ölçülerine göre imkânsız sayılan bir şeyin ilâhî bir nispet yönünden imkânsız olmayabileceğini anlamıştır.

Bu bahsi, kısmen Âdem'in toprağının kalıntısından yaratılmış yer ve başka yerlerde izah edeceğiz.

Binaenaleyh, akıllı kişinin Allah'a şu inançla ibadet etmesi gerekir: Allah mümkün, imkânsız ya da büsbütün imkânsız 'her şeye güç yetire-

bilir.' O'nun kudreti, her şeye nüfuz eder, ihsanı geniştir. Onun yaratışında herhangi bir tekrar yoktur. Her şey, yarattığı ve bekâsını dilediği bir cevherde meydana gelen benzerlerdir. Allah dileseydi hiç kuşkusuz, söz konusu cevheri her nefes yok ederdi. *'Allah kendisinden başka ilâh olmayandır. O azîz ve hakîmdir.'*[436]

***

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Âdem'in Çamurunun Kalıntısından Yaratılıp Hakikat Arzı Diye İsimlendirilen Yerin Bilinmesi Bu Arzdaki Sırların ve Garipliklerin Zikredilmesi

Ey kız kardeşim, dahası ey akledilir halacığım
Sen bizim nezdimizde bilinmeyen anneciğimizsin
Oğullar sana babalarının kız kardeşi diye baktı
Arzulu bir himmetten hareketle birbiriyle yarıştılar
Oğullardan az bir kısmı hariç, çünkü onlar
En nefis şekilde sana sevgi duydu
Ey halacığım! Söyle: Kendi sırrını nasıl izhar etti
Sende, kardeşin, gerçek bir şekilde
Ta ki zatının benzerinden bir âlem göründü
Kuşkusuz verâ'nın Rabbi vekil atamadan hoşnut oldu
Sen imamsın, kardeşin de imam
İmam olunan ise ona benzeyenlerdir

(Hurma Âdem'in Kız Kardeşidir)

Bilmelisin ki: Allah Teâlâ, oluşmuş ilk beşerî cisim olan Âdem'i (as) yaratıp onu beşerî bedenlerin varlığının aslı yaptığında, Âdem'in toprağından bir kısım artmış, Allah bu fazlalıktan bir hurma yaratmış-

tır. Bu hurma Âdem'in kız kardeşi, bizim ise halamızdır. Şeriat onu hala diye isimlendirmiş ve onu mümine benzetmiştir. Hurmanın diğer bitkilerde olmayan garip sırları vardır. Allah hurmayı yarattıktan sonra, gizlilikte susam kadar bir çamur artmıştı. Ardından Allah artıkta geniş bir arz yaratmıştır. Arş, Kürsü, gökler, yerler ve toprak altı, cennetler ve cehennemin içerdiği her şey ona yerleştirilseydi, ipe atılmış düğüm kadar olurdu. Bu arzda değeri hesaplanamayacak gariplikler ve bilinmezlikler vardır, oranın durumu akılları hayrete düşürür. Her nefeste Allah orada âlemler yaratır. (Söz konusu âlemler) 'Bıkıp usanmaksızın gece gündüz tespih ederler.'

Allah'ın büyüklüğü o arz içinde ortaya çıkmıştır. Hakkın kudretini müşahede edene Allah'ın büyüklüğü orada göründüğü gibi aklın imkânsız saydığı pek çok şey o arzda mevcuttur. Orası Allah'ı bilen ariflerin gözlerinin baktığı yerdir ve orada dolaşırlar. Allah o arzın âlemleri içinden bizim suretlerimize göre bir âlem yaratmıştır ki o âlemi arife gösterdiği vakit, arif nefsini onda müşahede eder. Kendisinden gelen bir rivayette Abdullah b. Abbas buna benzer bir şeye işaret etmiştir. Abdullah b. Abbas 'Bu Kâbe'dir ve o on dört evden bir evdir' der. Ayrıca 'Yedi kat yerin her birisinde bizim benzerimiz olan yaratıklar vardır, hatta onların arasında benim gibi İbn Abbas vardır' demiştir. Keşif ehline göre, bu rivayet doğrudur.

(Hakikat Arzında Rahmet Meclisi)

Şimdi tekrar bu arzı ve onun genişliğini, kendisinde ve kendisinden yaratılmış âlemlerin çokluğunu, ariflere orada meydana gelen tecellileri zikretmeye dönelim:

Bir arif, benim de tanık olarak öğrendiğim şöyle bir durumu bildirdi: 'Bir gün o âlemde rahmet meclisi denilen bir meclise girdim, o meclisten daha garip bir meclis asla görmedim. Ben orada iken, bana ilâhî bir tecelli oldu. Bu tecelli beni kendimden almamış, aksine beni kendimle baş başa bırakmıştı.

Bu durum, söz konusu arzın özelliklerinden birisidir. Çünkü ariflere burada (dünyada) bedenlerindeyken gelen tecelliler, onları kendilerinden alır ve müşahedelerinden habersiz bırakır. Bu durum peygamberler, veliler ve söz konusu tecellinin kendileri için gerçekleştiği herkes

için böyledir. Aynı şekilde, yüce gökler âlemi, en muhteşem Kürsü, en yüce kuşatıcı Arş âleminden de söz konusu insanlar için ilâhî tecelli meydana geldiğinde, onları kendilerinden geçirir (fena) ve bayılırlar. Bu arz, keşif sahibi-arif kendisinde bulunup tecelliye mazhar olduğunda tecellinin, onu müşahedesinden habersizleştirmediği ve varlığından koparmadığı bir âlemdir. Böylece keşif sahibi için bu âlemde görme ve konuşma bir araya getirilir.

(Arif şöyle devam etti:) 'Girmiş olduğum bu mecliste (rahmet meclisi) anlamlarının kapalılığı, görülmeden algılanamayışı ve bu gibi şeylerin bulunmayışı nedeniyle zikredilemeyecek işler ve sırlarla karşılaştım. O arzda kıymetim Allah'tan başka kimsenin bilmediği bostanlar, bahçeler, canlılar, madenler vardı. Orada bulunan her şey, tıpkı bütün canlı ve konuşanlar gibi canlı, konuşan ve düşünendi. Yoksa şeyler, dünyada bulundukları gibi orada bulunmazlar. Orada bulunan şeyler ölümsüzdür, yok olmaz, değişmez ve ölmez.

Hakikat arzı, kendi âlemi ya da özellikle bize ait ruhlar âleminin dışında, beşerî doğadaki doğal cisimlerden hiçbir şeyi kabul etmez. Dolayısıyla arifler oraya bedenleriyle değil, ruhlarıyla girer. Binaenaleyh o âleme girerken beden heykellerini bu dünyada bırakıp soyutlanarak oraya girerler.

Hakikat arzında tuhaf biçimli ve örneksiz yaratılışta suretler vardır. Bu suretler, içinde bulunduğumuz yeryüzü, gök, cennet ve cehennem gibi âlemi gören patika yolların başlarına durmuşlardır. İnsan, cin, melek ya da cennet ehli gibi hangi türden olursa olsun, bilgisinden ve bedeninden soyutlanmak şartıyla ariflerden birisi bu arza girmek istediğinde, bu suretleri yol ağızlarında dururken bulur. Onlar bu işlere görevlendirilmiş ve Allah onları bu işin sorumlusu yapmıştır, görevlendirmiştir. Arif içeri girince içlerinden birisi, arife koşar ve makamına göre ona bir elbise giydirir, elinden tutar, onu bu arzda dolaştırır. 'Dilediği yerde onu yerleştirir.' Allah'ın yaratıkları üzerinde derince düşünür. Bir taşla ya da ağaçla ya da çamurla ya da herhangi bir şeyle karşılaşıp da onunla konuşmak isterse tıpkı arkadaşıyla konuştuğu gibi onunla konuşur. Onların farklı farklı dilleri vardır.

Bu arz, içine giren herkese içerdiği bütün dilleri anlama özelliği kazandırır. Arif orada işini tamamlayıp yerine dönmek istediğinde, kendi-

sini orada ağırlayan refakatçi, hakikat arzına girdiği yere kadar ona eşlik eder. Sonra, refakatçi kendisiyle vedalaşır, içeri girerken ona giydirdiği elbiseyi çıkartır, sonra arif, oradan ayrılır.

Bu esnada arif, bir miktar ilim ve kanıt elde etmiş, daha önce müşahede yoluyla sahip olmadığı Allah hakkındaki bilgisi artmıştır. Bu arzdaki kadar anlayışın hızla gerçekleştiği başka bir yer görmedim.'

(Şeyh Evhadüddin el-Kirmanî'nin Şeyhiyle Olan Hikâyesi)

Bu âlem ve yaratılışta (dünyada) bu ifadeleri destekleyen şeyler bize görünmüştür. Binaenaleyh bir kısmı, görüp zikretmeyeceğimiz şeylerdir. Bir tanesi ise Evhadüddin Hamid b. Ebu'l-fahr el-Kirmanî'nin bana anlattığı hikâyedir. Şöyle demiştir: 'Gençken bir şeyhe hizmet ediyordum. Şeyh hastalandı, kendinden geçmiş bir haldeydi ve karın ağrısı çekiyordu. Tikrit'e ulaştığımızda kendisine şöyle dedim:

-Efendim! Müsaade ediniz, Sincar hastanesinin sahibinden size tedavi edici bir ilaç arayayım.

İçimin yandığını görünce, 'Pekâlâ! Git' dedi.

Evhadüddin şöyle devam eder: 'Vakıf sahibine vardım. Adamları önünde ayakta durduğu halde çadırında oturuyordu, önünde bir lamba vardı. Ne o beni ne ben onu tanıyordum. Bir anda cemaat arasında beni gördü. Bana doğru kalktı, ellerimi tuttu, hoş geldin dedi ve 'ne istiyorsun?' diye sordu. Kendisine şeyhimin halini anlattım. Bir ilaç getirtti, onu bana verdi, ardından bana yardımcı olmak üzere refakatimde benimle beraber çıktı. Kandili taşıyan kişi önündeydi. Şeyh onu görür ve sıkıntı duyar diye endişe ettim. Bu nedenle, geri dönmesi için ısrar ettim, o da geri döndü.

Şeyhe geldim, ilacı arz ettim. Vakıf sahibi bey'in bana yaptığı ikramları anlattım. Şeyhim, tebessüm etti ve şöyle dedi:

-'Evladım! Benden dolayı içinin yandığını görünce, sana acıdım ve bu nedenle izin verdim. Gittiğinde ise sana iltifat etmeyerek bey'in seni mahcup edeceğinden endişelendim. Bunun üzerine, bu bedenimden soyutlanıp o bey'in bedenine girdim ve yerine oturdum. Sen geldiğinde, sana ikram ettim ve gördüklerini senin için yapıp kendi bedenime döndüm. Benim ilaca ihtiyacım yok ve onu kullanmayacağım.'

Hikâyedeki şeyh, başkasının suretinde görünmüş bir şahıstır. Hakikat arzının ehli nasıldır var hesap et?

(Hakikat Arzının Toprağı ve Meyveleri)

Bir arif bana şöyle dedi: 'Hakikat arzına girdiğimde, orada bütünü misk kokan bir yer gördüm. İçimizden birisi bu dünyada o kokuyu koklasaydı, kokunun gücünden yok olurdu. Onun kokusu, Allah'ın dilediği kimselere uzanır. Orada kırmızı-yumuşak altından yapılmış bir yere girdim. Orada hepsi altından olan ağaçlar vardı. Ağaçların meyveleri de altındı. İnsan portakal veya başka bir meyveyi alıp yer ve onun tadının, hazzının ve kokusunun güzelliğinden kimsenin betimleyemeyeceği bir tat görür. Cennet meyveleri onun karşısında eksik kalırken, dünya meyveleri nasıl onunla kıyaslanır? Cisim, şekil, suret hep altındır. Suret ve şekil, bizdeki meyve ve onun şekli gibidir, tatta ise farklıdır. Meyvede hiçbir nefsin tahayyül edemeyeceği orijinal nakış ve nefis süslemeler vardır. Nerede kaldı ki bir göz onu görebilsin?

Oradaki büyük meyvelerden birisini gördüm. Söz konusu meyve, gök ve yer arasına konulmuş olsaydı yeryüzünde bulunan insanlar gökyüzünü göremezdi; yeryüzüne konulsaydı ona kat be kat fazla gelirdi. Onu yemek isteyen kimse büyüklüğü bilinen elinin avucuyla ona uzansaydı, yine de onu avuçlayabilirdi. O meyve havadan daha lâtiftir, fakat kişi, bu büyüklüğüne rağmen onu elinde tutar. İşte bu, akılların dünyada imkânsız saydığı bir iştir. Zünnûn el-Mısrî, onu gördüğünde büyüğü küçültmeden, küçüğü büyültmeden ya da darı genişletmeden, genişi daraltmadan, büyüğün küçüğün üzerine yerleştirilmesi hakkında kendisinden rivayet edilen şeyleri söylemiştir. O halde portakal zikrettiğimiz gibi büyüktür, küçük el ile onu tutmak ve kendisini kavramak mümkündür. Bunun niteliği ise bilinmez, görülür, onu sadece Allah bilebilir. Bu bilgi, Allah'ın kendisine ayırdığı bilgilerdendir. Bize göre zamansal bir gün, onlara göre pek çok senedir. Bu yerin zamanları, farklı farklıdır.

Şöyle devam etti: 'O arz içinde başka bir arza daha girdim ki, görünüşte beyaz gümüşten, ağaçları, nehirleri ve hoş meyveleri olan bir yerdi. Hepsi gümüştendi. Onun ahalisinin bedenleri, bütünüyle gümüştü. Aynı şeklide, bütün arz: ağaçları, meyveleri, nehirleri, denizleri ve yaratıklarıyla kendi cinsindendi. Meyveleri toplanıp yenildiğinde, diğer

yiyecekler gibi tat, koku ve fayda verir. Şu var ki, bu haz nitelenemez ve anlatılamaz.

Oratda bembeyaz kâfurdan bir yere girdim. İçinde çeşitli mekânlar vardı. Birisi ateşten daha sıcaktı. İnsan onun içine girer ve o insanı yakmaz. Oradaki bazı mekânlar, ılık, bazı mekânlar soğuk idi. Bu büyük yerdeki arzlardan her birisi o kadar büyüktü ki, gök onun içine konulmuş olsaydı, arza kıyasla iplikteki bir düğüm kadar kalırdı. Hakikat âlemindeki bütün arzlar içinde bana göre en güzel ve mizacıma en uygun olan arz, Zağferân arzı idi. Orada gördüğüm arzlar içinde, onlardan daha açık gönüllü ve kendilerine gelenlere karşı daha güler yüzlü hiç kimse yoktu. Onu merhaba ve hoş geldin diyerek karşılayabiliyordu.

Oranın yiyeceklerinin bir özelliği, her hangi bir şeyi yerken meyvesinden bir parça kopardığında, koparır koparmaz yerine yenisinin bitmesidir. Ya da, her hangi bir meyveyi dalından aldığında, onu alır almaz benzeri meydana gelir. Bu o kadar hızlıdır ki, ancak zeki kişi fark edebilir. Dolayısıyla yenilen şeyde asla eksiklik görünmez.

Kadınlarına baktığımda, onlara kıyasla cennetteki hurilerin hurilere kıyasla dünyadaki beşer-kadınları gibi olduğunu gördüm. Onlarla cinsel ilişki ise hiçbir hazza benzemez. Oranın ahalisi, kendilerine gelen kişileri en çok seven yaratıklardır. Onlarda teklif yoktur, bilakis Hakka hürmet ve O'nu yüceltme özelliğinde yaratılmışlardır. Buna aykırı bir şey isteseler bile yapamazlar.

Binalarına gelince, bir kısmı onların himmetlerinden (niyet), bir kısmı ise tıpkı bizdeki gibi, araç kullanmak ve güzel sanat sayesinde meydana gelir.

Hakikat arzının denizleri birbiriyle karışmaz. Nitekim Allah *'iki denizi birbiriyle buluşmak üzere salıvermiştir; aralarında berzah vardır kavuşmazlar'*[437] buyurur: Böylece altın denizinin dalgalarını komşuluk ilişkisiyle demir denizine vurduğu gözlenir. Bu esnada onlardan birisinden diğerine hiçbir şey katışmaz. Denizlerin suları, hareket ve akışta havadan daha lâtiftir. Suları o kadar durudur ki, içerken sudaki hiç bir canlı ya da suyun üzerinden aktığı yerden hiçbir şey sana gizli kalmaz. Ondan içmek istediğinde, içilen hiçbir şeyde bulamayacağın bir hazzı bulursun.

'Onun yaratıkları tenasül olmaksızın diğer bitkiler gibi orada yetişir. Hatta onlar bizim âlemimizde haşerelerin meydana gelişi gibi (toprağın kokuşmasından), onun toprağından oluşur. Onların erlik sularından cinsel ilişkide çocuk meydana gelmez ve cinsel ilişkileri sadece arzu ve haz içindir.

Binekleri sürücünün isteğine göre büyür veya küçülür. Bir şehirden başka bir şehre yolculuk yaptıklarında, karadan ve denizden giderler. Karada ve denizde yürüyüşlerinin hızı ise gözün gördüğü şeyi algılamasından hızlıdır.

Hakikat arzının ahalisi, farklı hallerdedir. Bir kısmında arzular, bir kısmında Hakkın mertebesini yüceltme baskın gelmiştir. Orada dünya renkleri içinde hiç tanımadığım renkler, altın ya da bakır olmadığı halde altına benzeyen madenler gördüm. Orada duruluk nedeniyle gözün kendilerinden geçtiği inci ve yakuttan şeffaf taşlar gördüm.

(Hakikat Arzının Gariplikleri)

Orada bulunan en garip şeylerden birisi, havaya benzeyen bayağı cisimlerdeki renklerin algılanmasıdır. Algı, kesif cisimlerdeki renklere iliştiği gibi onların renklerine ilişir. Şehirlerinin kapılarında yakut taşlardan belgeler vardı. Bu taşlardan her birisi, beş yüz kulaçtan fazlaydı. Kapının havadaki yüksekliği fazladır. Ona o kadar silah ve zırhlar asılmıştı ki, bütün arzın mülkü toplansa onları (satın almaya) yetmezdi.

Orada güneş olmaksızın ardışık olarak gelen karanlık ve ışık vardı. Karanlık ve ışığın art arda gelmesiyle, zamanı bilirler. Karanlıkları gözü algıladığı şeyden perdelemediği gibi ışık da onu perdelemez. Onlar, düşmanlık ve kötü niyet ya da açık bir bozgunculuk olmaksızın savaşırlar. Denizde yolculuk yaptıklarında ve denize daldıklarında, deniz suyu böyle bir durumda bizi yuttuğu gibi, onları yutmaz. Bilakis deniz içinde su canlıları gibi yürür (yüzer), böylece sahile çıkarlardı. O arzda öyle zelzeleler olur ki, bizim dünyamızda gerçekleşseydi, yeryüzü değişir ve üzerinde bulunan herkes yok olurdu.'

Şöyle demiştir: 'Bir gün onlardan bir toplulukla sohbet ederken, bir anda güçlü bir zelzele oldu. Sağa sola koşuştururken, göz göremeyecek şekilde çocukların kaçıştığını gördüm. Ne olup bittiğinin farkında değildik. Âdeta toprağın üzerinde onun bir parçası gibiydik. Zelzele bi-

tip yeryüzü sakinleştiğinde, topluluk elimi tuttu, adı Fatma olan kızımın evine yerleştirdi. Topluluğa dedim ki:

-'Onu annesinin yanında sağlıklı olarak bırakmıştım.'

Şöyle karşılık verdiler:

-'Doğru söylüyorsun, fakat bu arz, yanımızda biri varken asla bizi sallamamıştır. Bunun yegâne istisnası, yanımızdaki şahsın veya bir yakınının ölmüş olmasıdır. İşte zelzele, kızının ölümünden dolayı meydana geldi. Onun durumuna bir bak!'

Ben de, Allah'ın dilediği süre, onlarla oturdum. Arkadaşım ise beni bekliyordu, ayrılmak istediğimde yolun ağzına kadar benimle yürüdüler. (İçeri girerken bana giydirdikleri) elbiselerini aldılar ve evime geldim. Eve geldiğimde arkadaşımla karşılaştım ve bana şöyle dedi:

-'Fatma can çekişiyor!

Hemen yanına girdim, yanına girer girmez kızım canını teslim etti. O esnada Mekke'deydim, cenazesini hazırladık, Ma'lâ'da defnettik.'

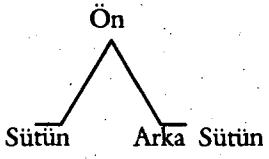
Bu olay, hakikat arzı hakkında bana bildirilen şeylerin en gariplerinden birisidir.

(Şöyle devam etti) 'Orada ahalisinin tavaf ettiği örtüsüz bir Kâbe gördüm. Mekke'de bulunan Kâbe'den daha büyük dört duvarı vardı. Kendisini tavaf ederken onlarla konuşur, onları selâmlar, sahip olmadıkları bilgileri kendilerine verirdi.'

'Hakikat arzında, su gibi akan topraktan bir derya gördüm. Demirin mıknatısa akıp ona yapışması gibi birbirlerine akan (çekilen) küçük ve büyük taşlar gördüm. Demirin mıknatıstan ayrıştırılması örneğindeki gibi, bir ayırıcı ayırmadığında -ki bunu engelleme gücüne sahip değildir- doğaları gereği birbirlerinden ayrılmıyorlardı. Bu yerin taşları ve doğaları baş başa bırakıldığında, belirli bir mesafe ölçüsünde birbirlerine akıyordu. Böylece bir taş diğerine eklenir ve bir gemi sureti meydana gelirdi.

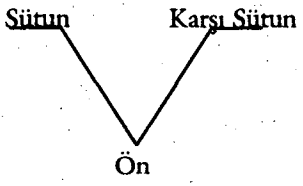
Onlardan (meydana gelmiş) küçük binekler ve iki sandal gördüm. Gemi ya da sandal bu taştan oluştuğunda (kaynaştığında), toprak denizine atıyorlar ve ona binip diledikleri şehirlere gidiyorlardı. Şu var ki, geminin tabanı toprak ya da kumdan idi ve parçaları özel bir şekilde birbirlerine bağlanmıştı. Bütün gördüklerim içinde, o gemilerin deniz-

de yüzüşünden daha tuhafını görmedim. Bineklerin yapılış tarzı, aynıydı. Şu var ki, geminin arka bölümündeki iki kanatta iki büyük silindir vardı ki, boyu gemiden yüksekti. Bineğin yeri, arka bölümden iki silindir arasındaki yere kadar açıktı ve denizle eşitti. Denizin kumu o açık yerden içeri giremiyordu. Şekli şöyledir:

(Hakikat Arzının Şehirleri)

Bu arzda nur şehirleri denilen şehirler vardır. O şehirlere ariflerden sadece bütünüyle seçilmiş ve istenilmiş kimseler girebilir. Bunlar on üç şehirdir ve aynı yüzeyde değildir. Yapılışları tuhaftır. Şöyle ki: Bu arzdaki herhangi bir yere yöneldiklerinde, orada büyük surları olan küçük bir şehir kurarlar. Bir süvari, orayı dolaşmak istediğinde şehrin etrafını ancak üç yılda dolaşabilirdi. Şehre yerleştiklerinde, onu menfaat, mal ve silahlarının koruyucusu yaparlar. Daha sonra şehrin bir köşesine şehrin burçlarından daha yüksek ve onları çevreleyecek burçlar dikmişlerdi. Binayı taşla uzatmışlar, böylece şehir için âdeta evin çatısı haline gelmişti. Bu çatıyı, üzerinde öncekinden büyük bir şehir inşa ettikleri arz haline getirmiş, o şehri imar edip yurt edinmişlerdi. Bu şehir de onlara dar geldiğinde, üzerine daha büyük bir şehir yapmışlardı. (Şehir daraldıkça) şehirleri artırmaya devam etmişlerdir.

Böylece şehirlerin sakinlerinin sayısı sürekli artar. Onlar şehir kurmakla tabaka tabaka yükselmiş, böylece on üç şehre ulaşmıştır.'

(Hakikat Arzının Hükümdarları)

(Şöyle demiş): 'Onlardan bir süre ayrıldım, sonra tekrar yanlarına girdim. Bir de gördüm ki, birisi diğerinin üzerinde iki şehir daha kurmuşlar. Lütufkâr ve sevecen hükümdarları vardır. Onlardan bir grupla sohbet ettim. Hükümdarlardan birisi tali (sonra gelen) -ki o tabidir (uyan)- idi ve Himyer'deki prens mesabesindeydi. Allah'ı ondan daha fazla zikreden bir hükümdar görmedim. Kuşkusuz Allah'ı zikretmek, onu mülkünü yönetmekten alı koymuştu. Ondan yararlandım ve benimle çokça oturdu. Onlardan birisi de Zu'l-Urf idi. Büyük bir hükümdardı. Hakikat arzının hükümdarları içinde, hükümdar elçilerinin daha çok geldiği kimse görmedim. Zu'l-Urf çok hareketli, yumuşak ve şefkatli birisiydi. Herkes ona ulaşabilirdi. Konuklarına lütufkârdı. Fakat öfkelendiğinde öfkesinin karşısında hiçbir şey duramazdı. Allah ona dilediği gücü vermişti.

Arzın denizinin hükümdarını gördüm. Hükümdar, kendisine yaklaşılamayan Sâbih adındaki birisiydi. O, kendisine yönelen kişilerle pek az otururdu, hiç kimseye iltifatı yoktu. O hükümdar, kendisinden istenilen şeyle değil düşündüğü kimseyle beraberdi. Ona Sâbık adındaki büyük bir sultan komşuydu. Bir konuk huzuruna girdiğinde oturduğu yerden ona doğru kalkar, yüzünde bir tebessüm meydana gelir, onun gelişi nedeniyle mutluluğunu gösterir, kendisinden bir şey istenilmeden muhtaç olunan her şeyi konuğa sunardı. 'Bunun sebebi nedir?' diye sorduğumda şöyle yanıt verdi:

-'İstek sahibinin yüzünde herhangi bir yaratıktan bir şey istemenin horluğunu görmek istemem. Çünkü kimsenin Allah'tan başkasının karşısında hor ve hakir olmasını kabul edemem. Herkes Allah karşısında tevhit kapladığı üzere bulunuyor değildir ve yüzlerin çoğu Allah'tan perdelenmekle beraber konulmuş sebeplere çevrilmiştir. Bu durum, konuğa ikram hususunda gördüğün şeyi hemen yapmamı sağlıyor.'

(Dedi ki) 'el-Kâim bi-emrillah (Allah'ın emrini uygulayan) diye adlandırılan başka bir hükümdarın huzuruna girdim. Bu hükümdar, Hakkın büyüklüğü kalbini kapladığı için, kendisine gelen konuğa iltifat etmiyor, farkına bile varmıyordu. Ariflerden ona konuk olanlar, bulunduğu durumda onun halini görmek için geliyordu. Onu hor-suçlu bir köle gibi iki elini göğsüne bağlamış, gözlerini ayaklarına dikmiş, kılı bi-

le kıpırdamadan ve hiçbir eklemi oynamadan dururken görürsün. Nitekim sultanlarının karşısında bir topluluğun hali şöyle betimlenmiştir: Sanki bir kuş var başlarında (bu duruş), zulüm değil, hürmet korkusundandır.

Arifler bu hükümdardan murakabe halini öğrenir. Şöyle devam etti: 'Râdi' denilen görünüşü heybetli, konuşması tatlı ve çok kıskanç bir hükümdar gördüm. Sürekli, hakkında düşünmekle sorumlu olduğu şeyi tefekkür ediyordu. Hakkın yolundan birisinin çıktığını gördüğünde, onu Hakkın yoluna döndürürdü.'

Şöyle demiştir: 'Onunla sohbet ettim ve kendisinden yararlandım. Onların hükümdarlarının pek çoğuyla oturdum, Allah korkusundan kaynaklanan pek çok garipliklerini gördüm. Onları yazsaydım, hiç kuşkusuz, hem yazanı ve hem dinleyeni kör ederlerdi. Bu nedenle, bu arzın sırlarından bu kadarıyla yetindik. Onun şehirleri, sayıca sınırsızdır ve şehirleri köylerinden daha çoktur. O şehirleri yöneten hükümdarlar ise on sekiz kişidir. Onların bir kısmını zikrettik, bir kısmı hakkında ise sustuk. Her sultanın kendine özgü bir yaşantısı ve başkasına ait olmayan hükümleri vardır.'

(Hakikat Arzının Yönetimi)

Şöyle dedi: 'Bir gün yönetim tarzlarını görmek için divanlarına girdim. Gördüklerimden birisi şuydu: Onların arasında hükümdar, ne kadar olurlarsa olsunlar yönettiklerinin rızkını karşılayan kimseydi. Yemek hazırlanınca, tahsildar dedikleri ve her evin elçileri olan sayısız yaratık beklerdi. Görevli kişi, ailesi ölçüsünde ona mutfaktan veriyor, tahsildar da yemeği alıp ayrılıyordu.

'Halkın rızkını dağıtan kişi ise tahsildarlar sayısınca ellere sahip tek kişiydi. Böylece aynı anda her şahsın yemeğini kabına doldurabiliyor ve yemeğini alan kişi de ayrılıyordu. Yemekten artan kısım bir depoya kaldırılıyordu. Bu dağıtıcı tahsildarların işini tamamladığında, depoya girer ve yemeğin kalanını oradan alır, onu hükümdarın sarayının kapısı önündeki yoksullara dağıtır, onlar da verilen yemeği yerdi. Her gün böyle yapılırdı.

'Her hükümdarın hazinedar diye isimlendirilen ve depodan sorumlu yakışıklı bir adamı vardı. Hükümdarın sahip olduğu her şey onun ta-

sarrufuna bırakılmıştı. Onların yasalarından birisi şuydu: Hükümdar haznedarı bir kez görevlendirdiğinde, artık onun azledilmesi söz konusu değildi. Onların içinde hareketleri beni şaşırtan bir şahıs gördüm. O hükümdarın yanında, ben ise hükümdarın sağında oturuyordum. Hükümdara sordum:

-Bu adamın sizin yanınızdaki konumu nedir?

Hükümdar gülümsedi ve şöyle cevap verdi:

-Ne o, garipsedin mi?

Cevap verdim:

-Evet!

Hükümdar şöyle dedi.

-Bu adam, bize evleri ve şehirleri yapan mimardır. Bütün bu gördüklerin onun eserleridir.

Sarraf çarşılarını gezdiğimde her şehirde ve hükümdarın yönetimi altındaki şehirlerde tek bir paranın geçtiğini gördüm.'

Şöyle dedi: 'Onların her durumdaki gidişatlarını böyle gördüm: Her işi tek kişi yapıyordu, fakat yardımcıları vardı.'

'Bu hakikat arzının insanları Allah'ı en çok bilen kimselerdi. Aklın bizim nezdimizdeki kanıt nedeniyle imkânsız saydığı her işi burada mümkün ve gerçekleşmiş gördük. Kuşkusuz 'Allah her şeye güç yetirendir.' Böylece akılların eksik olduğunu ve Allah Teâlâ'nın iki zıddı bir araya getirebildiğini, bir cismi iki mekânda bulundurabildiğini, arazın kendi başına varlığını sürdürebildiğini, yer değiştirebildiğini, cevherin cevher ile ayakta durduğunu öğrendik. Aklın zâhirî anlamını tevil ettiği bize gelmiş her ayet ve hadisi hakikat arzında zâhirî anlamıyla bulduk. Cin ve melek gibi ruhsal bir varlığın şeklini aldığı ya da uykuda içinde insanın kendisini gördüğü her suretin hakikat arzının bedenlerinden olduğunu gördük. Onların bu arzdan özel bir yeri vardır. Hakikat arzının sakinlerinin bütün âleme uzayan bağları vardır. Her bağ üzerinde de bir emanetçi vardır. Bu emanetçi, bir ruhun elindeki suretlerden birisine istidat kazanmış olduğunu gördüğünde, hemen o sureti o ruha giydirir. Buna örnek olarak, Dıhyetü'l-Kelbî suretinin Cebrail'e giydirilmesini verebiliriz.

Bunun sebebi şudur: Allah bu arzı berzahta meydana getirmiş, ondan ruhanîlerin giymiş olduğu bu bedenlere ait bir mevzi belirlemiştir. Nefisler de, uykuda ve ölümden sonra oraya intikal eder. Binaenaleyh biz de onun bir âlemindeniz. Bu arzın bir ucu vardır ki, cennete girer ve çarşı (suretler çarşısı) diye isimlendirilir. Biz sana bu arzın âleme bakan yönünün nasıl uzadığının misalini açıklayacağız: İnsan kandile, güneşe ya da aya bakıp sonra bakan ile aydınlık cisim arasına engeller girdiğinde, bu aydınlık cisimden göze ışıktan çizgilere benzer şeyler geldiği görülür. Bunlar, kandilden göze defalarca ulaşır. Aydınlık cisim ile göz arasına giren bu tozlar bakan kişinin önünden yavaş yavaş kalktığında ise (aydınlık cisimden göze doğru) uzamış bu çizgilerin aydınlık cismin içinde dürüldüğü görülür.

'Aydınlık cisim, bu hakikat âleminden o suretlere ait yerin, cisme bakan kişi ise âlemin, çizgilerin uzaması ise nefislerin uykuda ve ölümden sonra ve cennet çarşısında intikal edecekleri ve ruhların giyecekleri suretlerin örneğidir. Bakan ile aydınlık cisim arasında engel olan tozları giderme fiiliyle bu çizgileri görmeye yönelişin ise istidat kazanmanın örneğidir. Bu çizgilerin bu halde ortaya çıkışları, suretlerin istidat vesilesiyle ortaya çıkmasıdır. Perde kalktığında çizgilerin aydınlık cisimde dürülmeleri ise istidat kaybolduğunda suretlerin bu arza dönmelerinin örneğidir.'

Bu açıklamadan sonra artık herhangi bir izah yoktur. Hakikat arzının sırları ve onunla ilgili bilgiler hakkında geniş açıklamaları, özellikle bu konuya dair büyük bir kitabımızda yapmıştık.

On birinci kısım sona ermiştir.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN ON İKİNCİ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

DOKUZUNCU BÖLÜM

Ateşten Yaratılmış Ruhların Varlığının Bilinmesi

Ateşi ve bitkileri birbirine kattı, o bilfiil varlık kazandı
Cin sureti, iki şey arasında ara varlık olarak.
(O iki şey) Düşüklükte mekân sahibi cisimsel ruh ile
Neredesi olmayan ruhtur.
Onlardan cisimleşmenin karşısında bulunan
Yalan olmaksızın, beslenmek için yiyecek istemiştir.
Meleklerin karşısında bulunan ise
Dış dünyada şekilden şekle girme özelliğine sahiptir.
Bu nedenle bir vakit itaat eder, bir vakit isyan
Onların muhalifleri de iki ateş ile cezalandırılır

(Cinlerin, Meleklerin ve İnsanın Yaratılışı)

Allah şöyle buyurmuştur: '*Cinleri havayla karışık ateşten yarattı.*'[438] Sahih bir hadiste ise şöyle denilir: 'Allah melekleri nurdan, cinleri ateşten, insanı ise size söylenen şeyden yarattı.' Hz. Peygamber'in insanın yaratılışı hakkında 'size söylenen' deyip meleklerin ve cinlerin yaratılışı hakkında belirttiğine benzer bir şey söylemeyişi, özetleme amacı taşır. Çünkü

ona hakikatleri toplama özelliği verilmişti ve bu da ondandır. Çünkü melekler veya cinlerin yaratılış esasında bir farklılık yoktu. Hâlbuki insanın yaratılışı dört farklı türde gerçekleşmiştir: Bu meyanda Âdem'in yaratılışı Havva'nın yaratılışına, Havva'nın yaratılışı Âdemoğullarının yaratılışına, İsa'nın yaratılışı ise zikredilenlerin yaratılışına benzemez. Binaenaleyh Hz. Peygamber özetlemek istemiş ve insanın yaratılışının ayrıntısını bize ulaşan haberlere bırakmıştır. Bu bağlamda Âdem topraktan, Havva (Âdem'den alınmış) kaburgadan, İsa, Ruhu'l-Kuds'un (Cebrâil) üflemesinden, Âdemoğulları ise *'kokuşmuş bir sudan'*[439] yaratılmıştır.

Allah dört unsuru yaratmış, duman, sabit-gezegenler feleğinin içbükeyine doğru yükselip bu dumanda yedi gök ortaya çıktığında,[440] hepsi birbirinden ayrışmıştır. Her gökte 'besinler takdir edildikten' sonra Allah 'emrini göğe vahyetmiştir.' Bütün bunlar, 'dört günde' gerçekleşmiştir. Sonra Allah göklere ve yere 'isteyerek veya zorla' geliniz demiş, başka bir ifadeyle, 'görevlendirdiğim işte sizden beklenen göreve çağırdığımda çağrıma icabet ediniz' demiş. Onlar da 'gönüllü geldik' diye cevap vermiştir.

Allah gök ve yer arasına bir manevî kaynaşma ve Hakkın bu yeryüzünde var etmek istediği maden, bitki ve hayvan gibi türeyenlere yöneliş yaratmış, yeryüzünü âdeta bir eş, göğü ise bir koca gibi yaratmıştır. Nasıl ki erkek cinsel ilişkiyle kadına (erlik) suyunu ulaştırır, aynı şekilde gök de Allah'ın kendisine vahyettiği emrini yeryüzüne bildirir. Yeryüzü de, aktarma esnasında, farklı türlere göre Hakkın kendisinde sakladığı şeyleri ortaya çıkartır.

Bunlardan birisi şudur: Hava tutuşup ısındığında, tıpkı bir kandil gibi tutuşur. Bu alev, ateşin tutuşmasıdır ve tutuşma havanın yanmasından meydana gelir. Buna mâric denilir. Bu ateşin mâric diye isimlendirilmesinin nedeni, onun hava ile karışık bir ateş olmasıdır. Başka bir ifadeyle o tutuşmuş havadır. Çünkü merc karışım demektir. Bitkiler karışık olarak bulunduğu için merc (mera, otlak) merc diye isimlendirilmiştir.

Şu halde, Âdem iki unsurdan –su ve toprak- oluştuğu gibi cin de iki unsurdan oluşur: Hava ve ateş. Âdem söz konusu olduğunda, su ve toprak yoğrulup ona tîn adı verildiği gibi ateşin hava ile karışımına da

mâric ismi verilmiştir. Ardından Allah söz konusu karışımda cinlerin suretini açmıştır. Binaenaleyh içerdikleri hava nedeniyle cinler dilediklerı her surete girebilirken, kendilerindeki ateş unsuru sayesinde de incelmiş ve lâtiflikleri artmıştır. Cinlerde ezme, büyüklenme ve üstün olma duygusu vardır. Çünkü kendisinden meydana geldikleri ateş unsuru, konumu itibarıyla unsurların en üstünüdür. Ateş, doğanın gerektirdiği tarzda eşyayı dönüştürmede büyük bir etkinliğe sahiptir. Allah kendilerine emrettiğinde cinlerin Âdem'e secde etmek hususunda büyüklük taslamalarının nedeni budur. Cinler kendilerini 'ben ondan daha iyiyim' demeye sevk eden bir yorum yapmıştır. Başka bir anlatımla, Allah'ın diğer dört unsur arasında (cinin aslı olan) ateşe verdiği üstünlük nedeniyle 'ben ondan daha iyiyim' demişlerdir.

Cinler, Âdem'in kendisinden yaratılmış olduğu suyun otoritesinin ateşten daha güçlü olduğunu anlamadı. Çünkü su ateşi yok eder. Toprak ise (basit unsurları olan) soğukluk ve kuruluk nedeniyle, ateşten daha sabittir. Binaenaleyh Âdem, Allah'ın onu var ettiği iki unsurun baskın gelmesiyle, güç ve direnç sahibi olmuştur. Gerçi Âdem'de diğer iki unsur bulunsa bile, onlarda bu otorite yoktur. Diğer unsurlar, cinlerde de bulunan hava ve ateş unsurlarıdır. Bu nedenle cinlerin kendisinden yaratıldığı unsur, mâric (dumanlı ateş) diye isimlendirilmiş, fakat onun doğasında bu otorite bulunmamıştır.

Topraktan olması nedeniyle Âdem'e doğası gereği tevazu verilmiştir. Büyüklenirse kendisine ilişen ve Âdem'in de içerdiği ateş unsuru sayesinde kabul ettiği bir durum nedeniyle büyüklenir. Nitekim Âdem, kendisindeki hava unsuru sayesinde de hayal ve hallerindeki suretlerin farklılaşmasını kabul etmiştir. Cinlere ise ateşten var edilmeleri nedeniyle, doğaları gereği büyüklenme (duygusu) verilmiştir. Tevazu gösterirlerse bu durum içerdikleri toprak unsuru nedeniyle kabul ettikleri arızî bir halden kaynaklanır. Nitekim şeytan iseler saptırmaya, şeytan değillerse itaat hususunda direnç göstermeyi kabul etmeleri de aynı özellikten kaynaklanır.

Hz. Peygamber Rahman suresini sahabesine okuduğunda şöyle demiş: 'Ben bu sureyi cinlere de okudum. Onlar sizden daha iyi dinledi. Onlar *'Rabbinizin rahmetinden hangisini yalanlarsınız'* ayetini okuduğumda, 'Rabbimizin rahmetinden hiçbir şeyi yalanlamayız' diyorlardı.'

Böylece cinler, bu ifadede sabit idi. Hz. Peygamber kendilerine *'Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız'* ayetini okuduğunda, depreşmiyorlardı. Bu sabitliğin nedeni, kendilerindeki toprak ve ateşin sıcaklığını yok eden su unsurudur. Bu bağlamda onların bir kısmı tıpkı bizim gibi itaatkâr, bir kısmı ise isyankârdır. Cinler, tıpkı melekler gibi, suretlerde şekillenme özelliğine sahiptir.

(Ruhanîlerin Nispet Edildiği Aslî Suret)

Allah gözlerimizi onları görmekten engellemiş, dolayısıyla onları göremeyiz. Şu var ki Allah, bazı kullarına göstermek ister ve onlar da cinleri görebilir. Cinler incelik ve lâtiflik âleminden olduğu için, istedikleri duyusal suretlerin şeklini alma özelliğine sahiptir. Yine de, bir ruhanînin kendisine nispet edildiği aslî suret, Allah'ın onu var ettiği ilk anda kabul ettiği surettir. Ardından, Allah'ın kendisine girmesini dilediği suretlere girebilir. Allah gözlerimizi açıp musavvire (tasvir eden) gücünün –ki musavvire gücü Allah tarafından insanın hayalinde tasvir işiyle görevlendirilmiştir- tahayyül ettiği şeyleri görebilseydik, kuşkusuz, insanı her an birbirine benzemeyen farklı suretlerde görebilirdin.

Ruh aleve üflendiğinde -ki alev zayıflığı, havanın baskınlığı ve tek bir halde kalamayışı nedeniyle titremiş ve üfleme titreşimini artırmıştır- cinler âlemi bu surette ortaya çıktı. Beşer türünde erlik suyunun kadının rahmine atılmasıyla üreme ve çoğalma meydana gelirken cinlerde üreme havanın dişinin rahmine üflenmesiyle gerçekleşir. Böylece cinler sınıfında çoğalma ve üreme meydana gelmiştir. Onların varlıkları, yaydadır (burcu) ve yay, ateş unsurundandır.

Vârid böyle demiştir –Allah onu yanılmaktan korusun!

(İnsanın ve Cinlerin Yaratılışı Arasındaki Süre)

Cinlerin yaratılışıyla Âdem'in yaratılışı arasında altmış bin sene vardır. Bazı insanların zannına göre, dört bin sene geçtikten sonra cinlerin üremesinin kesilmesi gerektiği gibi yedi bin sene geçtikten sonra da insanların üremesinin kesilmesi gerekiyordu. Hâlbuki iş böyle olmamıştır. Aksine iş, Allah'ın dilediği duruma döner. Dolayısıyla beşer türünde olduğu gibi cinlerde de üreme bugüne kadar sürmüştür. Âdem'in başlangıcı ve ne kadar süre önce yaratılmış olduğu tam olarak

bilinmez. Ya da, dünyanın süresinin tamamlanıp insanların yok olması ve ahiret hayatına göçmeye ne kadar süre kaldığı da bilinemez. Söz konusu iddia, bilgide derinleşenlerin görüşü değildir. Onu görüşleri muteber olmayan bir güruh iddia etmiştir.

Melekler nurlara, cinler rüzgârlara, insanlar ise bedenlere üflenmiş ruhlardır. Şöyle denilmiştir: Havva'nın Âdem'den ayrışması gibi (kaburga kemiğinden var olması) ilk var olan cinden bir dişi ayrışmış (meydana gelmiş) değildir. Bazı kimseler şöyle iddia etmiştir: Allah cinlerden ilk yaratığı kimsede bir ferc yaratmış, onun bir parçası diğeriyle cinsel ilişkiye girmiş ve böylelikle Âdem'in zürriyeti gibi dişi ve erkek doğurmuş, sonra doğanlar birbirleriyle cinsel ilişkiye girmiştir. Dolayısıyla cinlerin yaratılışı hünsa idi. Bu nedenle cinler ara âlemdendir: Hünsa dişiye ve erkeğe benzediği gibi cinler de insana ve meleklere benzer.

Din önderlerinden birisinden aktarıldığına göre bir din büyüğü yanında iki çocuk bulunan bir adam görmüş –adam hünsa idi-. Çocuklardan birisi belinden (baba), diğeri karnından idi (anne). Başka bir ifadeyle, cinsel ilişkiye girmiş oğlu olmuş, tekrar ilişkiye girmiş diğerini doğurmuş. Hünsa, rehavet, gevşemek, güç ve şiddetten yoksunluk anlamındaki inhınas'tan türetilerek hünsa diye isimlendirilmiştir. Hünsa, kendisinde erkeklik gücü güçlenip erkek olamadığı gibi dişilik gücü güçlenip de kadın da olamayan kimse demektir. Bu nedenle bu iki güçten yoksun kalmış ve hünsa diye isimlendirilmiştir. Allah en iyisini bilendir.

(Cinlerin Beslenmesi ve Evlenmesi)

Cinlere hava ve ateş unsuru baskın geldiği için onların gıdaları havanın taşıdığı kemiklerdeki yağdır. Kuşkusuz Allah, cinler için onlarda rızk yaratmıştır. Biz, kemiğin maddesinin ve taşıdığı etlerden hiçbir şeyin eksilmediğini gözleriz. Böylece Allah'ın cinler için kemiklerde rızık yarattığını kesin olarak öğrendik. Bu nedenle Hz. Peygamber kemikler hakkında şöyle buyurur: 'Kemikler cin kardeşlerinizin gıdasıdır.' Başka bir hadiste ise 'Allah cinler için kemiklerde rızık yaratmıştır' buyrulmuştur. Bir keşif sahibi, kemiklere gidip yırtıcı hayvanlar gibi onu koklayıp sonra rızkını almış bir halde geri dönen cinler gördüğünü bana bildirmiştir. Onların gıdaları, bu koklamadadır.

Lütufkâr ve haberdar Allah münezzehtir!

Cinsel ilişkide cinlerin bir araya gelmelerine gelince, bu bir kıvrılmadır. Bu durum, körükten veya tandırdan birbirine karışmış halde çıkan dumana benzer. Onlar da birbirlerinin içine girer, iki şahıstan her birisi bu girişiklikten bir haz alır. Hurmanın salt rüzgârla döllenmesine benzer olarak (bu birleşmede) aktardıkları şey beslenmeleriyle aynıdır.

(Kabile ve Aşiretleri)

Cinler kabile ve aşiretler halindedir. Esasta on iki kabile oldukları, ardından alt kabilelere ayrıldıkları anlatılır. Aralarında büyük savaşlar meydana gelir. Bazı fırtınalar onların savaşları olabilir. Çünkü fırtına, birisi diğerinin kendisini yarıp geçmesine engel olan iki rüzgârın karşı karşıya gelmesidir. Bu engelleme, iki zıt rüzgârın karşılaşmasının meydana getirdiği ve gözlemlediğimiz hortuma yol açar. İşte cinlerin savaşması böyle bir şeydir, ancak her fırtına onların savaşı değildir.

Amr el-Cinnî'nin hikâyesi meşhurdur ve anlatılır: Onun öldürülmesi, kendisine gösterilip ortadan kalkan bir fırtınadaydı. Bu esnada ölüm döşeğindeydi ve çok geçmeden de ölmüştü. Söz konusu kişi cinlerden sâlih bir kuldu.

Burada hikâye ve haberleri anlatmamız uygun olsaydı, onun hikâyesini de kısmen zikrederdik. Fakat bu kitap manalar bilgisi kitabıdır. Binaenaleyh onların öyküleri hakkında edebiyat ve şiir tarihlerine bakılmalıdır.

(Ruhanî Âlemin Şekle Girmesi)

Sonra konumuza dönüp deriz ki: Bu ruhsal âlem şekillenip duyusal bir surette ortaya çıktığında göz onu hapseder. Öyle ki, ruhanî göz – fakat insanın gözü- kendisine baktığı sürece oradan çıkamaz. İnsanın gözü onu hapsedip kendisine bakmayı sürdürür ve kaçacağı bir yer kalmadığında ruhanî, âdeta kendisine bir örtü yaptığı bir sureti insana gösterir. Sonra insana bu suretin belirli bir yöne doğru yürüdüğü zannını verir. İnsan gözüyle o sureti takip eder. Gözü onu takip ettiğinde ise ruhanî gözün hapsinden kurtulur ve gizlenir. Onun gizlenmesiyle de insanın gözünün takip ettiği ve gerçekte ruhanîye ait bu suret, bakan kişinin gözünden kaybolur. Suret ile ruhanînin ilişkisine örnek olarak

ışığı duvarlara yayılan kandil ve onun ışığını verebiliriz. Kandilin cismi gizlendiğinde ışık da kaybolur. İşte bu suret de böyledir.

Bunu bilip gözüyle ruhanîyi hapsetmek isteyen kimse, gözüne sureti takip ettirmez. Bu durum, ancak Allah'ın bildirmesiyle öğrenilen ilâhî sırlardandır. Söz konusu suret, ruhanîden başka bir şey değildir, hatta bin mekânda ya da şekilleri farklı her mekânda ruhanînin aynıdır.

Bu suretlerden her hangi birisinin öldürülmesi tesadüf etse ve o suret görünüşte ölse suretin sahibi olan ruhanî dünya hayatından berzaha göçer. Dünya hayatında artık onun bir sözü kalmaz. Nitekim biz de ölümle berzaha göçeriz ve her ikimizin durumu aynıdır. Ruhanîlerin göründüğü bu duyulur suretler cesetler diye isimlendirilmiştir. Bu isimlendirmenin kaynağı şu ayettir: *'O'nun (Hz. Süleyman'ın) Kürsü'süne bir ceset attık.'*[441] *'Onları yemek yemeyen cesetler yapmadık.'*[442]

Ruhanîlikte ortak olsalar bile cin ve melekler arasında fark vardır: Cinlerin gıdaları doğal cisimlerin taşıdığı yemeklerdir. Melekler ise böyle değildir. Bu nedenle Allah, Hz. Halil İbrahim'in konuğu hikâyesinde şöyle buyurur: *'Ellerinin ona ulaşmadığını gördüğünde onlardan çekinmiştir.'*[443] Yani kızartılmış koyuna ulaşmadığında. Başka bir ifadeyle, konuklar o yemekten yememiş ve bunun üzerine İbrahim de onlardan korkmuştur.

(Cinler Âleminin Yaratılışı)

Cinler âleminin yaratılış vakti geldiğinde, birinci felekte bulunan meleklerden üç güvenilir melek yönelir. Sonra ikinci gökte bulunan vekillerinden cinlerin yaratılışında gereken şeyleri alıp göklere iner ve iki gökteki vekillerden, yani ikinci ve altıncı göktekilerden gereken şeyleri alır. Ardından unsurlara iner ve orada mahalli hazır hale getirirler. Bu üç güvenilir meleğe üç melek daha katılır. Onlar da ikinci gökten gereken şeyleri o göğün vekillerinden alır. Sonra üçüncü göğe ve oradan beşinci göğe inerler ve iki melek daha kendilerine katılır. Altıncı göğe uğrar ve meleklerden başka bir vekil daha alırlar. Sonra, düzenleme işini tamamlamak için unsurlara inerler. Böylelikle kalan altı melek onlarla iner ve ikinci ve diğer göklerdeki vekillerden diğer şeyleri alırlar. Bunların hepsi, el-Alîm ve el-Hakîm'in izniyle bu âlemi yaratmak için toplanır.

Cinler âleminin yaratılışı tamamlanıp yapısı yetkinleştiğinde, Ruh emir âleminden kendisine yönelir ve bu surete ruh üfler. Onun varlığıyla da bu surete hayat yayılır. Böylece bu varlık, üzerinde yaratıldığı bu yaratılışa göre kendisini var edenin hamdini ve övgüsünü dile getirici olarak bilfiil var olur. Bu esnada, onda sebebini ve kime karşı olduğunu bilmediği bir büyüklük ve izzet duygusu vardır. Kime karşı olduğunu bilmiyordur, çünkü doğalar âleminde kendisinden başka yaratılmış bir kimse yoktur. Böylece cin âlemi, üstünlüğü konusunda ısrarcı, kendisini var edenin Rabliği karşısında ise mütevazı bir kul olarak kalır. Rabbine karşı tevazu içinde kul olması, yaratılışındaki özellikten dolayıdır ve bu durum, Âdem'in yaratılışına kadar sürmüştür. Cinler Âdem'in suretini gördüklerinde, içlerinden birisine -ki adı Hâris'tir- doğasından kaynaklanan nefret baskın gelmiş, bu Âdem suretini gördüğü için yüzü öfkeden kızarmıştır. Onun öfkesi hemcinslerince görülmüş, onlar da Hâris'te gördükleri tasa ve üzüntü nedeniyle kendisini kınamıştır. Âdem'in bilinen durumu gerçekleştiğinde ise Hâris, içinde Âdem'e karşı duyduğu şeyi ortaya çıkartmış, yaratıcısının Âdem'e secde etmekle ilgili emrine uymamış, kendi yaratılışıyla Âdem'e karşı büyüklenmiş, aslıyla iftihar etmiş ve Allah'ın her şeyi kendisinden yarattığı suyun gücünün sırrını anlayamamıştır. Üstelik cinlerin hayatı da farkında olmasalar bile sudandır.

Anlayış sahibi isen Allah'ın şu emrini düşün: *'Arş'ı su üzerindeydi.'*[444] Binaenaleyh Arş ve ihtiva ettiği bütün yaratıklar, su ile hayat bulmuştur. Başka bir ayette ise *'her şey O'nun övgüsünü tespih eder'*[445] buyurur: Ayette şey kelimesi belirsiz gelmiştir ve sadece diri olan tespih edebilir. Hasen bir hadiste Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu bildirilmiştir: 'Melekler 'Rabbimiz! Ateşten daha güçlü bir şey yarattın mı?' diye sormuş, Allah 'Evet! Suyu yarattım' demiş. Böylece Allah suyu ateşten daha güçlü yapmıştır. Cinlerin yaratılışında bulunan hava unsuru ateşle tutuşmasaydı, hiç kuşkusuz cinler Âdemoğullarından daha güçlü olurdu. Çünkü hava unsuru sudan daha güçlüdür. Melekler bu hadisin devamında şöyle demiş: 'Ya Rabbi! Havadan daha güçlü bir şey yarattın mı? Allah, 'Evet Âdemoğlunu yarattım' demiştir. Böylece Allah insanın yaratılışını havadan, suyu ateşten daha güçlü yaratmıştır. Ateş cinlerdeki en büyük unsur olduğu gibi su da insandaki en büyük unsurdur. Allah şeytan hakkında şöyle demiştir: *'Şeytanın hilesi pek zayıftır.'*[446] Böyle-

ce Allah şeytana hiçbir güç nispet etmemiş, Mısır soylusunun kadınlar hakkında söylediği *'sizin hileniz pek büyüktür'*[447] ifadesini ise ne yalanlamış ne de reddetmiştir. Bununla beraber kadının aklı erkeğin aklından daha zayıftır. Çünkü kadınlar 'akıl ve din bakımından eksiktir.' Kadınlar hakkında böyle denilirken erkeğin gücü hakkında ne düşünürsün?

Bunun nedeni şudur: İki unsur, yani su ve toprak mizacına baskın olduğu için insanın yaratılışı, işleri araştırma, düşünme, soğukkanlılıkla hareket etme ve başını sonunu hesaba katma özelliğine sahiptir. Böylece insan aklı bol bir varlık olmuştur. Çünkü toprak, onu sabit tutar ve direnç kazandırır, su ise yumuşatır ve akışkan yapar. Cinler ise böyle değildir. Çünkü onun aklını insanın durumunda olduğu gibi bu şekilde tutacak bir unsur yoktur. Bu nedenle, bir kişi zayıf düşünceli ve ahmak olduğunda şöyle denilir: Falan kıt akıllı ve görüşlerinde isabetsizdir. Kıt akıllı olmak, cinlerin özelliğidir; akıllarının kıtlığı ve düşüncelerindeki istikrarsızlık nedeniyle onlar, hidayet yolundan sapmışlardır. Bu nedenle şeytan şöyle demiştir: *'Ben ondan daha hayırlıyım.'*[448] Kıt akıllı olması nedeniyle o, bilgisizliği ve edepsizliği birleştirmiştir.

(İlk Şeytan)

Cinlerden isyankâr olanlar şeytan olmuştur. Şeytan, Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmış kimse demektir. Allah'ın huzurundan kovulup 'şeytan' diye isimlendirilen ilk cin, Hâris'tir. Allah onu iblis yapmış, başka bir ifadeyle onu rahmetinden, rahmeti ondan uzaklaştırmıştır. Bütün şeytanlar, ondan ayrışmıştır. Aralarından Hâme b. Elham b. Lakîs b. İblis gibi iman edenler, mümin cinlere katılır, inançsızlığı üzerinde kalanlar ise şeytan olur. Bu husus, din bilginleri arasında görüş ayrılığının bulunduğu bir konudur. Onların bir kısmı 'şeytan asla Müslüman olamaz' diye iddia ederek Hz. Peygamber'in şeytanı –ki onunla beraberdi ve kendisiyle görevlendirilmiş şeytandır- hakkındaki 'Allah bana ona karşı yardım etmiş ve Müslüman olmuştur' hadisini tevil etmiştir. Burada kelime esleme-eslemu şeklinde okunmuştur. Söz konusu bilginler, ikinci okunuşu 'ben ondan kurtuldum', yani o bana ulaşamaz diye tevil etmiştir. Farklı düşünen bilgin grubu da bunu tevil etmiş ve esleme ifadesini boyun eğmek anlamında yorumlamıştır. Buna göre anlam, düşman olmakla beraber şeytanın Hz. Peygamber'e boyun eğdiğidir. Hz. Peygamber 'Şeytanım bana ancak iyiyi emreder' demiştir. Bu

durum Allah'ın zorlaması ve peygamberini korumasından kaynaklanır. Başka bir görüş sahibi ise şöyle demiştir: 'Burada esleme, Allah'a iman etti demektir.' Nitekim bize göre kâfir de Müslüman ve mümin olur. Kuşkusuz doğru ve en uygun yorum budur.

İnsanların çoğu Hâris'in ilk cin olduğunu iddia edip, insanlar için Âdem mesabesinde bulunduğunu zanneder. Hâlbuki bize göre gerçek böyle değildir. Aksine Hâris cinlerden birisidir ve onların içinde insan türünde Âdem mesabesinde olan ilk cin başka birisidir. Bu nedenle Allah şöyle buyurur: *'İblis secde etmedi; o cinlerdendi.'*[449] Yani yaratılmışların bu sınıfındandı. Nitekim Kabil de insan türündendi ve Allah onun yazgısını bedbaht yazmıştır. Dolayısıyla Kabil insanlar arasında ilk bedbaht olduğu gibi İblis de cinlerden ilk bedbahttır. Cinlerden olan şeytanların Cehennemdeki azabı, genellikle sıcakla değil şiddetli soğukla olacaktır. Bazen şeytan ateşle de azap görürken Âdemoğullarının azabının çoğu ateşle olacaktır.

Bir gün velilerden bir meczupla karşılaştım. Gözlerinden yaş akarken insanlara şöyle diyordu: *'Cehennemi senle dolduracağım'*[450] ayetini sadece İblis ile sınırlı saymayınız. Bunun yerine, Hakkın İblis'e yönelik 'senden' ifadesinde size dönük işaretini düşününüz. Çünkü İblis ateşten yaratılmıştır, böylece –Allah'ın lâneti ona olsun- kendi aslına döner. İblis ateşle azap görse bile, (insan için) ateşle pişirilmek daha ağır bir azaptır. Sakınınız!'

Bu veli, cehennemin sadece ateşten olduğunu düşünmüş ve cehennemin sıcaklık ve soğukluğa verilmiş bir isim olduğunu unutmuştu. Cehennem adı sıcaklık ve soğukluğundan gelir. Ayrıca cehâme nedeniyle cehennem diye isimlendirilmiştir, çünkü cehennemin görüntüsü çirkindir. Cehâme yağmurunu bırakmış bulut demektir. Yağmur ise Allah'ın rahmetidir. Allah buluttan yağmurunu giderdiğinde, ona cehâm ismi verilmiştir, çünkü rahmet –ki yağmurdur- ondan ayrılmıştır. Aynı şekilde Allah rahmetini Cehennem'den de uzaklaştırmış, böylelikle cehennem kötü görünümlü olmuştur. Cehennem diye isimlendirilmesinin başka bir nedeni de dibinin derinliğidir. Bir kuyunun dibi çok derin ise ona *rukyetü cühnâm* (dipsiz kuyu) denilir.

Kendi adımıza ve bütün müminler için cehennemden emniyet içinde olmayı büyük Allah'tan istiyoruz. Bu bölümden bu kadarı kâfidir.

***

ONUNCU BÖLÜM

Mülk Devri ve Onda İlk Ayrılanın Bilinmesi

Onda İlk Meydana Gelen ve Ondan Ayrılan İlk Şey Ondan Ayrılan İlk Şeyin Yeri Neyle Dolmuştur? Hükümdarı Gelene Kadar Allah'ın Bu Memleketi Hazırlaması. Fetret Dönemi olan Hz. İsa ile Hz. Muhammed Arasındaki Âlemin Mertebesi nedir?

Mülkün varlığı olmasaydı, Melik (hükümdar) bilinmezdi
Kendisiyle nitelendiği nitelik de olmazdı
Mülk devri ona kesin kanıttır; bunun için
Uçları kesişmiş ve böylece ortaya çıkmış
Sonu başlangıcı gibi olmuş
Başlangıcı ise geçmiş bir öncüdendi
Mühür ile yetkinleşince, onunla var oldu
Hükümdarları; Allah adına hüküm süren bir efendi olarak
Yaratan'ı bir lütuf olarak ona verdi bilgisini:
Olacağın ve olmuş da bitmiş olanın bilgisini

(Bütün Peygamberler Hz. Muhammed'in Elçileridir)

Bilmelisin ki, Allah seni desteklesin: Bir rivayette Hz. Peygamber'in şöyle söylediği bildirilmiştir: 'Ben Âdemoğullarının efendisiyim, yine de bununla iftihar etmem.' Başka bir rivayette ise fahr yerine fahz

zikredilmiştir. Fahz yanlış bir şey ile böbürlenmek demektir. Sahih-i Müslim'de 'Ben kıyamet günü insanların efendisiyim' hadisi aktarılır. Böylelikle Hz. Peygamber adına efendilik ve beşer cinsinden bütün peygamberlere karşı üstünlük sabittir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Âdem su ve toprak arasında iken ben peygamberdim.' Böylece Hz. Peygamber bu konuda bir bilgiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Allah beşerî bedenleri yaratmazdan önce –ruh iken- kendisine mertebesini bildirmiştir. Nitekim Allah bedenlerini yaratmazdan önce Âdemoğullarından söz almıştı. Her ümmete kendi cinsinden bir tanık gönderdiğinde -ki, söz konusu tanıklar peygamberlerdir- Allah bizleri de onlarla beraber ümmetlerine tanık yapmakla o tanık olan peygamberlere katmıştır. Böylelikle Âdem'den son peygambere kadar âlemdeki bütün peygamberler Hz. Muhammed'in vekilleri olmuştur.

Hz. Peygamber bu makamı çeşitli tarzlarda açıklamıştır. Bunlardan birisi 'Musa yaşasaydı bana uymaktan başka yapacak bir şey bulamazdı' anlamındaki hadistir. Âhir zamanda Meryem oğlu İsa'nın inişine dair ise şöyle buyurur: 'İsa bize bizden imamlık eder.' Başka bir anlatımla, bizim içimizde Peygamberimizin sünnetiyle hüküm verir. 'Haçı kırar ve domuzu öldürür.' Muhammed (a.s) Âdem zamanında peygamber olarak gönderilmiş olsaydı, bütün peygamberler ve insanlar görünüşte de onun şeriatının hükmü altında olurdu. Bu nedenle hiçbir peygamber umumî gönderilmemiştir. Hz. Muhammed hükümdar ve efendidir. Ondan başka her peygamber, belirli bir topluma gönderilmiş, dolayısıyla kendisinden başka peygamberlerden hiç birisinin risâleti genel olmamış. Hz. Âdem'in devrinden Muhammed'in devrine, oradan kıyamet vaktine kadar her dönem, Hz. Muhammed'in mülküdür. O ahirette bütün peygamberlerden üstün olduğu gibi sahih bir rivayette efendiliği de hükme bağlanmıştır.

(Hz. Peygamber Manevî Olarak Bütün Peygamberler ve Elçilerle Beraberdir)

Hz. Muhammed'in ruhaniyeti, bütün nebi ve peygamberlerin ruhaniyetiyle beraberdir. Böylece, peygamber olarak var oldukları dönemde getirdikleri ya da hüküm olarak ortaya koydukları şeriat ve ilimlerde onlara yardım bu pak ruhtan gelir. Hz. Peygamber'in ruhaniyetini diğer peygamberlere eşlik etmesine örnek olarak (sahabeden) Hz. Ali

veya Muaz'ın devrinde Hz. Peygamber'in de var olması ya da İlyas, Hızır ve âhir zamanda Hz. Muhammed'in yerleşik şeriatıyla hüküm vermek üzere Ümmet-i Muhammed içinde ortaya çıkışında Hz. İsa'yı verebiliriz. Fakat Hz. Peygamber duyu âleminde (diğer peygamberlerden) daha önce var olmadığı için, her şeriat kendisini getiren peygambere nispet edilmiştir. Hâlbuki her şeriat dış varlığı olmasa bile farkında olunmayan yönden gerçekte Hz. Muhammed'in şeriatıdır. Nitekim şimdi de Hz. Muhammed'in dış varlığı olmadığı gibi Hz. İsa'nın inip de onun şeriatıyla hüküm vereceği vakitte de olmayacaktır.

Hz. Peygamber'in şeriatı ile Allah'ın bütün şeriatları geçersizleşmesine (nesh) gelince, bu geçersizleştirme önceki şeriatları onun şeriatı olmaktan çıkartmaz. Çünkü nesh edilenin de bize getirdiği şeriatı olduğu konusunda hemfikir olmamızla birlikte, Allah Kur'an ve Sünnette kendisine indirilen şeriatında bize neshi, (hükmü yürürlükten kaldırma) göstermiştir. Böylece sonra gelenle öncekini nesh etmiş, bu sayede Kur'an ve Sünnetteki nesh, Hz. Peygamber'in şeriatının önceki şeriatları nesh etmesinin onları onun şeriatı olmaktan çıkartmayacağına dikkatimizi çekmiştir. Bu meyanda, Hz. İsa'nın âhir zamanda gelişi ve kendi şeriatına ya da döneminde yerleşik şeriata göre değil de, o gün yerleşik olan Muhammedî şeriata göre hüküm vermesi, günümüzde artık hiçbir peygamberin hükmünün kalmadığına kanıttır. Bununla beraber Hz. Peygamber'in geçmiş şeriatlardan onayladıkları, kendi şeriatında mevcuttur. Buna, küçülerek elleriyle cizye verdikleri sürece ehl-i kitabın hali de dâhildir. Çünkü şeriatın hükmü, hallere göredir.

(Hz. Peygamber'in Âdemoğullarından Üstünlüğü)

Bütün bunlar, Hz. Peygamber'in bütün Âdemoğullarının hükümdarı ve efendisi, önceki peygamberlerin ise onun mülkü ve kendisine uyanlar, söz konusu mülkte hükümran olanların ise Hz. Peygamber'in vekili ve naibi olduğunu gösterir.

Şöyle bir itiraz yöneltilebilir: 'Hz. Peygamber beni peygamberlerden üstün tutmayınız' buyurur. Buna şöyle yanıt veririz: Biz onu üstün tutmuyoruz, bilakis Allah onu üstün tutmuştur. Çünkü bu bizimle ilgili değildir. Kur'an, peygamberleri zikrederken *'Onlar Allah'ın hidayet verdiği kimselerdir, sen de onların hidayetlerine uy!'*[451] buyurur: Bu doğrudur, çünkü Allah onların hidayetleri demiştir. Onların hidayetleri, Al-

lah'tandır ve Hz. Peygamber'in şeriatıdır. Başka bir ifadeyle, vekilin mesabesindeki önceki peygamberlerin kendisiyle geldikleri dini uygulama hususunda kendi şeriatına uy. 'Onda ayrıma gitmeyiniz.' Allah Hz. Peygamber'e yönelik olarak 'onlara uy' dememiştir. 'Onda ayrıma gitmeyiniz' ayetinde ise şeriatların birliğine dikkat çekilir. Başka bir ayette *'İbrahim'in milletine (dinine) uyunuz'*[452] buyurur ki, millet din demektir. Şu halde Hz. Peygamber dine uymakla memurdur. Din ise Allah katındandır, başkasının katından değildir.

Hz. Peygamber'in şu ifadesine bakınız! 'Musa yaşamış olsaydı bana uymaktan başka yapacak bir şey bulamazdı.' Böylece Hz. Peygamber uymayı kendisine izafe etmiş, ona ise peygamberlere değil dine ve peygamberlerin hidayetine uymak emredilmiştir. Çünkü en büyük imam hazır iken her hangi bir vekilin hükmü olamaz. Artık hüküm, imamındır. Büyük imam bulunmadığında vekiller onun yasalarına göre hüküm verir. Şu halde (Hz. Peygamber), görünür ve görünmez olarak hüküm sahibi en büyük imamdır.

(Allah Ehlinin Kanıtları)

Biz bu bilgi ve uyarıları kendi keşfinden bu mertebeyi bilmeyen ve Allah'ın kendi nefsinden bunu öğretmediği kimseyi meseleye ısındırmak için ortaya koyuyoruz. Allah ehline gelince, onlar bizim ifade ettiğimiz görüştedir. Kuşkusuz bu konuda nefislerinde Allah katından kesin kanıtlar ortaya çıkmıştır. Ortaya koyduğumuz hususlarda pek çok ihtimal tasavvur edilebilir. Fakat Hızır vb. gibi bilgiyi Allah'tan alan kimselerin tecrübesinde bu durum, işin kendinde bulunduğu hale göre değil, lâfızların ilk konuluşundaki gücüne döner. Çünkü insan bir söz söyler ve meselâ o sözün içermiş olduğu anlamlardan tek birisini kastedebilir. Bu söz konuşanın kastetmediği bir şekilde yorumlandığında ise hiç kuşkusuz yorumcu, konuşanın maksadına isabet etmemiş olsa bile lâfzın gücünün verdiği bir anlamı yorumlamıştır.

Bakınız! Sahabe *'İman edip imanlarına zulüm karıştırmayanlar'*[453] ayetinde nasıl güçlükle karşılaşmış? Kur'an zulüm kelimesini belirsiz zikretmiş, bu nedenle sahabe şöyle demiştir: Hangimiz imanına zulüm karıştırmamış? İşte bu sahabe –ki onlar Kur'an'ın kendi dillerinde indirilmiş olduğu Araplardır- Hakkın ayetten neyi kastettiğini anlayamamıştır. Onların yorumu dilde mümkündür ve yadırganamaz. Bunun

üzerine Hz. Peygamber şöyle demiş: 'İş sizin zannettiğiniz gibi değildir. Allah burada zulüm ile öğüt verirken Hz. Lokman'ın oğluna söylediğini kastetmiştir. *'Allah'a şirk koşma, kuşkusuz şirk en büyük zulümdür.'*[454] O halde bu örnekte kelimenin gücü, her çeşit zulmü içerdiği halde söyleyenin maksadı sadece belirli ve özel bir zulümdür. Aynı şekilde, burada Âdemoğullarının Hz. Peygamber'in mülkü ve topluluğu olduğuna dair ortaya koyduğumuz bilgi, keşif bakımından kast edilen anlamdadır. Bu durum, ayette geçen zulmün onu söyleyenin maksadına göre özel anlamda şirk olmasına benzer. Bu nedenle bir söz hakkındaki yorumlar hallerin karinesiyle güçlenir. Çünkü karineler, konuşanın amaçladığı sınırlı anlamı (diğerlerinden) ayırt eder. Peki, kendi katında ilâhî keşf ve ledünni bilgi (Allah'ın katında olan bilgi) bulunan kişinin durumunu kim tasavvur edebilir ki?

İnsaflı-akıllı kişinin bu grubun verdiği bilgiyi kabul etmesi gerekir. Onlar, bu konuda doğru söylemişse akıllı insanın onların sözlerini kabul etmesi, hüsn-ü zan yerine geçer. Ayrıca söz konusu kişi, işin kendiliğindeki durumunu reddetmediği için, onlara karşı insaflı davranmış olur. Doğru söylememişlerse bu durum, kabul edene bir zarar vermez. Bilakis kesin bilgileri olmadığı bir konuya dalmayıp, öyle bir meselenin bilgisini Allah'a havale ederek rubûbiyete hakkını verdikleri için, kabul edenler bundan yine yararlanır. Çünkü Allah'ın velilerine söylemiş olduğu şey ihtimal dahilinde bir şey ise onu kabul etmek, her bakımdan daha doğrudur.

İşte bu, mülk devri hakkında vardığımız görüştür. Bizden başka söz gelişi İmam Ebu'l-Kasım b. el-Kasî, *Hal'u'n-na'leyn*'inde aynı görüşü dile getirmiştir. Biz bu düşünceyi onun oğlundan aktardık ve o sûfîlerin büyüklerindendi. Onun feyiz aldığı şeyhi, Mağribin en büyük pirlerinden Lübleli İbn Halil idi. Biz ise zikrettiğimiz her konuda lâfızların taşıdığı yorumlara değil, Allah'ın o konuda bize ulaştırdığı bilgilere dayanıyoruz. Bazı ifadelerde bütün ihtimaller konuşan tarafından kastedilmiş olabilir ki biz de onları dile getiriyoruz.

Mülk devresi, Âdem'den Hz. Muhammed zamanına kadar Allah'ın insanın yaratılışında ortaya çıkan bu ilâhî hükümlerle hazırlamış olduğu tertiplerdir. Böylece onlar, efendi halifenin halifeleri olmuştur. Beşerî bedenlerden ilk ortaya çıkan, Âdem idi. Âdem, bu cinsin ilk babasıdır.

İnsan türünün diğer babaları ise bu bölümden sonra zikredilecektir – Allah'ın izniyle.

Âdem bu cinsten Allah'ın hükmü ile ortaya çıkan ilk varlıktır. Fakat onun ortaya çıkışı, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber'e vekil olması yönündendir. Sonra Allah ondan ikinci babamızı çıkartmış ve onu anne diye isimlendirmiştir. Bu birinci baba, ondan bir derece üstün olmuştur, çünkü onun aslıdır. Allah, ihsanın kendi elinde olduğuna ve bu işi birinci babanın özü gereği gerektirmediğine dikkat çekmek için mülk devrindeki vekilleri başladığıyla bitirdi. Allah İsa'yı Meryem'den yaratmış, böylece Meryem Âdem, İsa ise Havva mesabesine inmiştir. Dişi erkekten meydana geldiği gibi erkek de dişiden meydana gelmiştir. Böylece Allah, Havva annesiz var olduğu gibi çocuğu da babasız yaratarak başladığıyla bitirmiştir. Bu nedenle İsa ve Havva iki kardeş olduğu gibi Âdem ve Meryem de onların iki babası olmuştur.

'Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir.' Burada benzetme, annesinin masumiyetinde İsa için bir kanıt yapması nedeniyle erkek babanın yoksunluğunda gerçekleşmiştir. Havva'nın İsa'ya benzetilmesi söz konusu olmamıştır. Çünkü kadın çocuğun taşınma mahalli olduğu için, suçlamaya konu olabilir. Çünkü o doğum için yaratılmış mahaldir. Hâlbuki erkek doğum için bir mahal değildir. Burada kanıtlardan kastedilen şey, kuşkuların ortadan kaldırılmasıdır. Havva'nın Âdem'den yaratılışında herhangi bir karışıklık meydana gelmez. Çünkü Âdem kendisinden meydana gelen doğum için bir mahal değildi. Bu durum, ancak kendisinde Âdem'in varlığı, yaratılışı ve kendisinden bir şeyin yaratılışının sabit olduğu kimse için bir delil olabilir. Babasız çocuk bilinen bir şey olmadığı gibi anasız çocuk da bilinen bir şey değildir. O halde benzerlik, anlam bakımından, İsa'nın Havva gibi olmasıdır. Fakat inkârcı bu meseleye itiraz yöneltebilir. Çünkü kadın, daha önce söylediğimiz gibi kendisinden doğan şey için bir mahaldir ve bu nedenle suçlanabilir. Bu nedenle genellikle mümkün olabilecek bir şeyden Meryem'in masumluğunu kanıtlamak için benzetme Âdem'e yapılmıştır. O halde İsa'nın bir baba olmaksızın Meryem'den doğması, Havva'nın bir ana olmaksızın Âdem'den meydana gelmesi gibidir ki İsa ikinci babadır.

Havva Âdem'den ayrıldığında Allah Âdem'deki boşluğu Havva'ya karşı cinsel arzu duygusuyla doldurdu (tamir etti, onardı). Üreme ve çoğalmanın gerçekleşmesi için bu arzuyla Havva ile birleşmiştir. Çıkan hava, çıkışı esnasında Havva'nın bedeni oldu. Çünkü âlemde boşluk yoktur. Bu havaî parça, Havva'nın şahsiyetiyle aldığı yerini talep etmiş, Allah da Âdem'i o yeri talep için hareket ettirmiş, onun Havva ile mamur olduğunu görmüş ve ona yaklaşmıştır. Âdem Havva'yı kucakladığında Havva hamile kalmış, böylece nesilleri meydana getirmiştir. Bu durum insanlık ve diğer canlılarda doğal bir alışkanlık olarak kalmıştır.

Fakat (gerçek) insan, toplayıcı kelime ve âlemin suretidir ve âlemde bulunan her şey onun parçasıdır. Gerçek insan tek başına âlemin parçası değildir. Bu ayrılmanın ve bu ilk ayrılanın yaratılış sebebi, özel tür olan cinste türdeş ile ünsiyet isteğidir. Böylece cisimler âleminde bu doğal kaynaşma ile Yüce Kalem ve Korunmuş Levha arasındaki ilişkiye benzeyen bir ilişki meydana gelir. Bu ikisi, İlk Akıl ve Tümel Nefs olarak ifade edilmiştir. Yüce Kalem dediğinde, yazara ve yazma maksadına yüklediğin işareti düşünürsen, Allah'ın şu ifadesinin anlamını kavrarsın: 'Allah Âdem'i kendi suretine göre yarattı.'

Ayrıca, Şarî Teâlâ'nın eşyanın var edilmesinde kün (ol) hakkındaki ifadesini de anlayabilirsin. Kur'an, iki öncül mesabesindeki iki harfi getirmiştir. Kün vesilesi ile meydana gelen şey ise sonuçtur. Bu iki harf, gözüken harflerdir. İki öncül arasında bağ olan üçüncü harf ise kün kelimesinde gizlidir. Bu gizli harf, iki sakin harf bir araya geldiği için düşen Vav harfidir. Buna benzer şekilde, kadın ve erkek de birleştiğinde (erkekliği temsil eden) kalemin görünen bir varlığı kalmaz. Böylece Âdem'in meni aktarması görünmez, çünkü o, bir sırdır. Bu nedenle cinsel ilişki dilde sır kelimesiyle ifade edilir. Allah şöyle buyurur: 'Fakat onlarla sır olarak sözleşmeyin.' Aynı şekilde, erkek kadına suyunu boşaltırken, her ikisi de hareketten düşer. Böylece kalemin gizlenmesi mümkün olduğu gibi, kün kelimesinden üçüncü harf de iki sakin harf nedeniyle düşmüştür. Bu üçüncü harf Vav'dır. Çünkü ötre –ki ötre zammenin yetkinliğidir- harekesinden meydana geldiği için yücelik ona aittir. Vav, illet harflerinden birisidir.

Zikrettiğimiz bu husus, mülk özellikle insanlardan ibaret ise geçerlidir. Kutsî bir hadiste 'Ey Muhammed! Sen olmasaydın göğü, yeri,

cenneti ve cehennemi yaratmazdım' –ki buna Allah'ın dışındaki her şey eklenmiştir- buyrulmuş olması nedeniyle, bazı bilginlerin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber'in Hakkın dışındaki her şeye efendi olmasına baktığımızda, ilk var olandan–ki o ilk akıldır- bu devir ilk ayrılan şey tümel nefs olmuş iken son varlıktan –ki o Âdem'dir- ayrılan son kişi Havva olmuştur. Çünkü insan âlemdeki son varlık cinsidir. Şöyle ki, âlemde altı cins, her cinsin altında türler ve türlerin altında da türler vardır. Birinci cins melek, ikinci cins cin, üçüncüsü maden, dördüncüsü bitki, beşincisi hayvandır. Böylece mülk tamamlanmış, düzenlenmiş ve dengeye kavuşmuştur. Altıncısı ise insan cinsi olmuştur. İnsan bu memleket üzerinde halifedir.

İnsan, uygunluk ve bilkuvve olarak değil, gerçek anlamda bilfiil imam olması nedeniyle sonunda var olmuştur. (Hz. Peygamber'in) hakikati var olduğunda, yönetici, sultan ve kendisine bakılan varlık olarak var olmuştur. Allah bedeninin yaratılışı geciktiğinde onun adına vekiller yarattı. İlk vekili ve halifesi ise Âdem idi. Sonra, insan cinsinde üreme ve çoğalma meydana gelmiş, Allah Hz. Muhammed'in temiz bedenine ulaşıncaya kadar her zamanda ve her devirde halifeler yaratmıştır. Hz. Peygamber'in bedeni ise güçlü bir güneş gibi ortaya çıkmıştır. Artık bütün ışıklar onun keskin nuruna dâhil olmuş, bütün hükümler onun hükmünde gizlenmiş ve bütün şeriatlar ona boyun eğmiş, daha önce gizli olan efendiliği ortaya çıkmıştır. Binaenaleyh Hz. Peygamber 'ilk, son, zâhir, bâtın ve her şeyi bilendir.' Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bana cevâmiu'l-kelim verilmiştir.' Rabbinin ise şöyle buyurduğunu bildirmiştir: 'Rabbim İki eliyle omuzlarımın arasına vurdu ve parmaklarının serinliğini göğsümde hissettim. Böylece öncekilerin ve sonrakilerin ilmini öğrendim.' Bu sayede Hz. Peygamber, Hakkın şu ayette bildirmiş olduğu ilâhî nispetlerle ahlaklanabilmiştir. '*O ilktir, sondur, zâhirdir, bâtındır ve her şeyi bilendir.*'[455]

Söz konusu ayet, içinde 'insanlar için menfaatler bulunan ve güçlü' el-Hadîd (demir) suresinde gelmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber kılıçla ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir.

Her ne ki bir şeyden ayrılır, o şey, aynı zamanda ayrıldığı şeyi imar edendir. Daha önce âlemde boşluk olmadığını belirtmiştik. Böylece ayrılan şey ayrıldığı yeri gölgesiyle doldurur. Çünkü onun ayrılışı ışığa

doğrudur. Işık ise gözükmek demektir. Ayrılan kendi zatı ile ışığın karşısında durduğunda gölgesi çıkar ve ayrılma yerini doldurur, dolayısıyla ayrıldığı şeyden yoksun kalmaz. Böylelikle o, bir yandan kendisine doğru aslından ayrıldığı şeyce görülürken, öte yandan ayrıldığı şey tarafından görülür.

Bu durum şairin su mısraıyla dile getirdiği âlemdir:

Her mekânda seni mevcut gördüm.

Âlemin sırlarından birisi şudur: Her durumda Rabbine ibadeti yerine getirsin diye, sonradan var olmuş her şeyin Allah'a secde eden bir gölgesi vardır. Söz konusu şey, Hakka itaatkâr olabileceği gibi O'nun emrine isyankâr da olabilir. Hakkın emrine uyanlardan ise böyle birinin varlığı ve gölgesi eşit; Hakkın emrine uymayanlar söz konusu olduğunda ise gölgesi Allah'a itaat etmede onun vekilidir. Allah şöyle buyurur: *'Gölgeleri de sabah akşam (uzanıp kısalarak O'na secde etmektedirler'*[3456]

Hükümdar yeryüzünde Allah'ın gölgesidir. Çünkü dünya âleminde etkisi olan bütün ilâhî isimlerin suretleriyle zuhur eder. Arş ise ahirette Allah'ın gölgesidir. Gölgeler ise madde ve manada, kendisinden ortaya çıktıkları surete tabidir. Duyusal gölge eksiktir; o manevî bir surete ait manevî gölge gücüne sahip değildir. Çünkü duyusal gölge sınırlı bir ışık çağrıştırır. Bunun nedeni, duyudaki sınırlılık, darlık ve genişlikten yoksunluktur. Bu nedenle manevî gölgeye şeriatta yer almış olan 'Hükümdar Allah'ın yeryüzündeki halifesidir' ifadesiyle dikkat çektik. Böylelikle gölgelerin mekânları imar ettiği anlaşılmıştır. İşte konu ile ilgili meselelerin bir kısmını zikrettik. Söz uzamasın diye, bu konuya dalmadık. Zikrettiklerimiz selim anlayış sahibi ise düşünen kimseler için yeterlidir. Müşahede sahibi, bilen ve daha üstünüyle ilgilenen veya düşük olandan uzak duran kimseler için anlattıklarımız bir hatırlatmadır. Böylece o, bu bölümü incelerken zikrettiğimiz şeylere başvurur.

VASIL

(Fetret Ehlinin Mertebeleri)

Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki döneme gelince, bu dönemde yaşayanlar, fetret ehli'dir. Onlar bilgileri olsa da olmasa da kendilerine tecelli eden ilâhî isimlere göre farklı mertebelerde bulunur.

Bu meyanda fetret ehlinin bir kısmı, düşüncesi vesilesiyle kalbine tecelli ettiğinde Hakkı birlemiştir. Bu kişi, delil sahibidir ve dolayısıyla düşüncesinin katılması nedeniyle oluşla karışmış bir bilgiye dayanır. Bu kısım Kuss b. Saîde vb. gibi tek başına bir ümmet olarak diriltilecek kimselerden oluşur. Kuss b. Saîde bir konuşmasında belirttiğimiz hususa delâlet eden şeyler söylemiş, yaratılmışlar ve onlar üzerinde düşündüğünü zikretmiştir ki fikir derken kastettiğimiz budur.

Fetret ehlinin bir kısmı, Allah'ı kalbinde bulduğu bir nur sayesinde birleyenlerdir. Bu grup söz konusu nuru kendisinden uzaklaştırmadığı gibi o nur düşünme, akıl yürütme, inceleme ve tümevarım olmaksızın kalbine gelmiştir. Dolayısıyla onlar, her hangi bir oluş ile karışmaksızın duru bir nura sahiptir.

Fetret ehlinin bir kısmı, nefsine ilham edilip feraset nurunun gücü ve saf inancı nedeniyle sırrı'nın duruluğu sayesinde keşfinden Hz. Muhammed'in mertebesini, onun efendiliğini ve risâletinin Hz. Âdem zamanından kendi zamanına kadar bâtınî olarak sürdüğünü öğrenir. Böylece görmeden *'kendi tanıklığı ve Rabbinden bir delile sahip olarak'*[457] ona iman eder. Bu duruma şu ayette işaret edilmiştir: 'Rabbinden bir delil üzerine olan kimse.' Söz konusu kişi, kendisine gösterilen şeyin doğruluğu sayesinde kalbinden ona tanıklık eder. Bu gruptaki insanlar kıyamet günü Allah'ın sakındığı kimseler arasında ve Hz. Muhammed'in bâtınî (peygamberliğinde) diriltilir.

Fetret ehlinin bir kısmı, Yahudileşen ya da Hıristiyanlaşan ya da İbrahim'in dinine uyan kimseler gibi, önceki gerçek bir dine uyanlardır. Ya da, kendisi nebilerden (kendisine özgü şeriatı olan peygamber) olduğu halde, Allah'ın elçilerinin belirli bir grubu Allah'a davet ettiklerini öğrenmiş ya da bu durum kendisine bildirilmiş, o da söz konusu elçile-

re uymuş, iman etmiş, yollarından gitmiş, peygamberin yasakladığını kendisine haram saymış ve onun şeriatına göre Allah'a kulluk etmiştir. Bununla beraber, o peygamber kendisine gönderilmemiş olduğu için bütün bunları yapması bir yükümlülük değildir. Bu gruptaki kişi, kıyamet günü kendisine uyduğu kimseyle beraber diriltilecek, görünüşte onun zümresine katılacaktır. Çünkü onun inandığı peygamberin şeriatı görünürde ortaya çıkmıştır.

Onlardan bir kısmı ise peygamberlerin kitaplarında Hz. Muhammed'in üstünlüğünü, dinini ve ona uyanların ödülünü öğrenmiş, ona inanmış, önceki bir peygamberin dinine girmese de ilim yoluyla Hz. Muhammed'i tasdik etmiş ve güzel ahlâka uymuştur. İşte bu kişi Hz. Muhammed'e inananlar içinde diriltilecektir; ancak amel sahiplerinin içinde değil ona zahirî peygamberliğinde inananlar içinde.

Fetret ehlinin bir kısmı, kendi peygamberine inanmış, Hz. Muhammed'in peygamberliğine de yetişmiş ve ona da inanmıştır. Dolayısıyla bu gruptakilerin iki ödülü vardır.

İşte bu grupların hepsi Allah katında mutlu insanlardır.

Bir kısmı ise ta'til[458] fikrini benimsemiş, eksik aklmdan hareketle herhangi bir varlığı kabul etmemiştir. Bu eksiklik, onun zannına göre, gücünün zirvesidir. Çünkü mizacında başkasma göre zayıflık vardır.

Bir kısmı ise kendi düşüncesinden değil, (başkasını) taklit ederek ta'til'i benimsemiştir. Böyle bir insan her bakımdan bedbahttır.

Bir kısmı, doğru yoldan saptığı teorik düşüncesinden hareketle şirk koşmuş, bununla beraber gücü ölçüsünde gayretini sarf etmiştir. Bir kısmı ise teorik düşüncesinin imkânlarını tüketmeden Allah'a şirk koşmuştur. Bu kişi de, bedbahttır.

Bir kısmı, başkasını taklit ederek Allah'a şirk koşmuştur ki, o da bedbahttır. Bir kısmı, gücünün sonuna kadar kullandığı teorik düşüncesiyle ispat ettikten sonra ta'til fikrini benimsemiş, bir kısmı düşüncesini veya taklidi tam tüketmeden, ispat etmeden ta'til fikrini benimsemiştir. İşte o da bedbahttır.

Bütün bunlar, bu bölümde zikrettiğimiz fetret ehlinin sınıflarıdır.

***

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Etkin Babalarımızın ve Edilgen Analarımızın Bilinmesi

Ben tertemiz ruhların babalarının oğluyum
Ve unsurlara ait nefislerin analarının oğlu
Ruh ve cisim arasında olan bizim mazharımızdı
Kucaklama ve hazlarla birleşme esnasında
Ben bir'den değilim ki onu birleyeyim
Bilakis bir babalar ve analar topluluğundanım (onlar'dan meydana geldim)
Onlar ilâh'a aittir; durumlarını incelendiğinde
Tıpkı araçlar vasıtasıyla eşya yapan bir sanatkâr gibi
Fiil marangoza nispet edilir, araçlara değil
Yaratıkların Rabbi de bizi işte böyle yarattı
Var edenin birliğini söylerken şahıs haklıdır
Nedenleri ispat edişte de kişi haklıdır
Araçlara baktığında, uzar gider
Zat'a varıncaya kadar 'ondan, ondan' kalıbı
Yaratan'a baktığında ise –ki o bizi var etmiş
Onun birliğini ifade ederiz, topluluğu değil:
Ben tek hakikat olarak doğmuşum, yalnız başıma
Bütün insanlar ise nedenlerin çocuklarıdır

(Babalık, Analık, Peygamberlik)

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Bu âlemden maksat, insanın –ki o imamdır- varlığı olunca, baba ve anneleri ona tamlama yapıp ulvî babalarımız ve süflî analarımız dedik. Her etkin baba, her edilgen anadır. İşte bu, bu konudaki ilkedir.

Bu etkilenmeden ana ve baba arasında meydana gelen şey, oğul ve ürün diye isimlendirilir. Aynı şekilde, bilgileri ortaya çıkartmada anlamlar da böyledir. Bilgileri ortaya çıkartmak, ancak iki öncül sayesinde gerçekleşebilir. Bu öncüllerin birisi, her ikisinde tekrarlanan tek terim

vasıtasıyla diğer öncülle birleşir. Bu tek terim iki öncül arasındaki bağdır. İşte bu da manevî nikâh, aralarında meydana gelen netice ise elde edilmek istenilen şeydir. Bu meyanda bütün ruhlar baba, doğa ise başkalaşma ve değişmelerin mahalli olduğu için anadır. Bu ruhların unsurlara yönelmesiyle de –ki onlar başkalaşma ve dönüşmeye konu olan unsurlardır- onlarda ürünler ortaya çıkar. Söz konusu ürünler, madenler, bitkiler, hayvan ve cindir. İnsan ise onların en yetkinidir.

İşte bizim şeriatımız da bütün tümel hakikatlere[459] göre cereyan ettiği için en yetkin şeriat olarak gelmiştir. (Onu getirene), cevâmiu'l-kelim verilmiş, evlenmeyi dört ile sınırlamış, anlaşmaya dayanan nikâh tarzıyla dörtten fazlasını yasaklamıştır. Bu yasağa cariye dâhil değildir, onu, bazı bilim adamlarının ileri sürdüğü beşinci unsurun karşılığında mubah saymıştır.

Doğa âlemindeki unsurlar da dörttür. Ulvî âlemin bu dört unsurla birleşmesiyle Allah onlarda meydana gelen şeyleri yaratır.

İnsanlar, bu konuda altı görüş ileri sürmüştür: Bir grup bu dört unsurdan her birisinin kendi başına asıl olduğunu iddia etmiş, başka bir grup, ateş unsurunun asıl olduğunu iddia etmiştir. Ondan yoğunlaşan şey, hava olmuş, havadan yoğunlaşan şey, su, sudan yoğunlaşan ise toprak olmuştur. Başka bir grup ise hava unsurunun asıl olduğunu iddia etmiştir. Buna göre, havadan ısınan kısım ateş, yoğunlaşan taraf su olmuştur. Bir grup ise su unsurunun asıl olduğunu iddia etmiş, başka bir grup, toprak unsurunun asıl olduğunu iddia etmiştir. Bir grup ise aslın bu dört unsurdan birisi olmayan beşinci bir şey olduğunu iddia etmiştir. Söz konusu şey, bizim cariye mesabesinde kabul ettiğimizdir. Böylelikle şeriatımız, bütün görüşleri kendisine katmak için evlilikte en yetkin görüşleri içermiştir.

Beşinci aslı kabul eden görüş bizce doğru olandır ve o doğa diye isimlendirilir. Çünkü doğa tek bir manadır; ateş unsuru ve bütün diğer unsurlar ondan meydana gelmiştir. Bu bağlamda şöyle denilir. Ateş unsuru doğadandır ve onunla aynı değildir.

Doğanın dört unsurun aynı olan bir toplam sayılması mümkün değildir. Çünkü bazı unsurlar, diğerini bütünüyle ittiği gibi bir kısmı belirli bir durumla diğerini iter. Örneğin ateş ve su her yönden birbirlerini iter. Hava ve toprak da böyledir. Bu nedenle Allah, onları varlıkta

bir hikmete göre sıralamıştır. Böylece değişmeler meydana gelir. Birbirini iten iki unsur, yan yana gelseydi, dönüşmek mümkün olmaz ve Hakkın ortaya koyduğu hikmet geçersizleşirdi. Allah havayı ateş unsurunun ardına yerleştirmiştir; bu ikisini birleştiren ise sıcaklıktır. Su ise havayı takip eder, o ikisini birleştiren yaşlıktır. Toprak ise suyu takip eder, onları birleştiren soğukluktur.

Şu halde dönüştüren baba, dönüşen ana, dönüşme birleşme, dönüşmenin kendisine olduğu şey ise çocuktur. Konuşan baba, duyan anne ve konuşma birleşmedir. Konuşanın söylediğini duyanın anlayışından meydana gelen şey ise çocuktur.

Her baba ulvîdir, çünkü o etkindir; her anne süflîdir, çünkü o edilgendir. Aralarındaki belirli her bağıntı, birleşme ve yöneliş, her netice çocuktur. İşte, buradan konuşan kişinin kalkmasını istediğine söylediği 'kalk' sözü anlaşılır. Böylece kalkması istenilen kişi 'kalk' sözünün etkisiyle ayağa kalkar. Duyan kalkmaz ise –ki duyan annedir- söz sonuçsuz kalmıştır. Sonuçsuz kaldığında ise sözü duyan bu halde anne değildir.

(Birinci Baba, Birinci Ana, Birinci Nikâh)

Bu bölüm analara tahsis edilmiştir. Bu bağlamda ulvî babaların ilki malumdur; süflî anaların ilki ise mümkünün dışta bulunmayan şeyliğidir. İlk nikâh, (var olmayı) emretme sözüyle mümkünün hakikatine yönelmektir. İlk oğul, belirttiğimiz söz konusu şeyliğin var olmasıdır.

İşte bu babadır ve babalık sirayet etmiştir. Bu ilk ana da anneliğe sirayet etmiş, bu birleşme ise her şeye sirayet etmiştir. Sonuç ise hakikati ortaya çıkan her şeyde kesintisiz süreklidir. İşte bu, tarafımızdan bütün zerrelere yayılan nikâh diye isimlendirilmiştir. Söylediğimiz konuya kanıt olarak Allah şöyle buyurur: *'Bir şeyin olmasını istediğimizde ona sözümüz 'ol'dur, o da olur.'*[460]

Bizim bu konuda kıymetli, kolay ulaşılmayan bir kitabımız vardır. Basiretli insan onu anlayamayacağı gibi zaten kör olan hiç anlayamaz. Bu meselenin ayrıntılarını ve ilâhî isimlerin yönelişlerini görmüş olsaydın, hiç kuşkusuz büyük bir iş görmüş, hayrete düşüren yüce bir makam müşahede etmiş olurdun. Allah'ı ve O'nun güzel yaratmasını bilenler, soyutlanmış kimselerdir.

(Tümel Akıl, Tümel Nefs)

Ey dost! Senin parlak anlayışına, doğru bakışına birinci-sirayet eden baba'yı-ki o merfulukta, mansup ve mecrurlukta bütün isimlerin tabi olduğu en büyük toplayıcı ve hükmü sirayet eden isimdir- ardından bütün oğullarda dişilik bağıntısına sirayet eden son anayı gösterdikten sonra, şimdi de Allah tarafından konulmuş sebepler olan baba ve annelerin onların duyusal ve manevî –meşru- nikâh ile –ki böylece oğullar helâl oğul olur- ilişkilerini zikredeceğiz. Ardından, yaratılışı amaçlanmış ilk varlık olan insanın çoğalışına ulaşacağım.

İlk Akıl –ki o yaratılmış ilk varlıktır- Yüce Kalem'dir ve onunla birlikte başka bir yaratılmış yoktur. İlk Akıl Hakkın Korunmuş Levha'yı ondan yaratması itibarıyla edilgendir. Bu durum cisimler âleminde Havva'nın Âdem'den meydana gelişine benzer. Böylece Levha bu ilâhî Yüce Kalem'in kendisinde yazacaklarına ve Hakkın kendisine delil yaptığı şeyleri göstermek üzere konulmuş harflerin çizgileri için bir mevzi ve yer olmuştur. Böylece Korunmuş Levha, başka bir şeyden çıkan ilk varlıktır.

Şeriatta şöyle bildirilmiştir: 'Allah'ın yarattığı ilk şey Kalemdir, sonra Levhayı yaratmıştır. Allah Kaleme 'yaz' demiş, Kalem şöyle demiş: Ne yazayım? Allah ona 'Sen yaz, ben sana yazdıracağım' demiştir. Bunun üzerine Kalem Hakkın yazdırdığı şeyleri Levha'ya yazmıştır. Hakkın yazdırdıkları ise kıyamet gününe kadar yaratacağı varlıklarına dair bilgisidir.'

Kalem ile Levha arasında manevî ve akledilir bir birleşme, duyusal ve görülür bir eser vardır. Bize göre harflerle amel etmek, buradan kaynaklanır. Levhaya bırakılmış eser, dişinin rahminde meydana gelen fışkıran su gibidir. Yazıdan ortaya çıkan harflere bırakılmış anlamlar ise cisimlerine bırakılmış çocukların ruhlarına benzer. Anla! Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.

Allah, (bilgiyi) kendisinden alan ve O'nu tespih eden bu Levha'ya her ne vahyedecek ise vahyetmiştir. Onun Allah'ı tespihini, Allah'ın bildirdiği ve kendisine gelen şeylere kulağını açtığı kimse anlayabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in ve yanındaki sahabesinin kulağını, Hz. Peygamber'in temiz ve pak avucundaki taşların tespihini algılamak için açmıştır. Burada kulağını açtığı dedik, çünkü taşlar Allah'ın onları yarat-

tığı günden beri Yaratıcılarının övgüsünü tespih etmekteydi. O halde âdetin aşılması, taşın tespihinde değil, onun kulakla algılanmasındadır.

Ardından, Allah korunmuş Levha'da iki nitelik yarattı: Bilgi ve eylem. Sandığın sureti marangozun fiili vesilesiyle göze göründüğü gibi eylem niteliğiyle âlemin suretleri Levha'dan meydana gelir. O halde, marangoz yapıcılık özelliğiyle suretleri verir. Suretler de iki kısımdır. Birinci kısım, duyusal-görülen suretlerdir. Bunlar cisimler, şekiller, renkler ve oluşlar gibi duyusal düzlemde onlara bitişen şeylerdir. Diğer kısım ise duyusal olmayan manevî-görünmeyen suretlerdir. Bunlar, onlardaki bilgi, marifet ve iradelerdir. Bu iki nitelik sayesinde zuhur eden suretler zuhur etmiştir. O halde bilme/öğretme niteliği babadır, çünkü o etkindir. Yapıcılık ise anadır, çünkü o edilgendir. Zikrettiğimiz suretler ondan meydana gelmiştir.

Çünkü mühendis-marangoz, işini bilen, fakat iyi yapamayan insan ise bilgisini marangozluğu iyi yapan birisine aktarır. Bu durumda aktarım nikâh, mühendisin sözü baba, dinleyenin algılaması anadır. Ardından dinleyenin bilgisi ikinci baba, uzuvları ana haline gelir. Şöyle de diyebilirsin: Mühendis baba, yapıcı –ki o marangozdur- mühendisin kendisine aktardığı şeye kulak vermesi bakımından anadır. Mühendis onda etkin olduğunda, kuşkusuz kendi gücünde bulunan şeyi marangozun nefsine indirir. Mühendisin aktarımından marangozun derununda ortaya çıkan ve hayalinde bilfiil olarak meydana gelen suret ise mühendisin söylediğini anlamasının doğurduğu çocuktur. Sonra marangoz işini yapar. Bu durumda o, marangozluğun anası mesabesindeki ahşapta âletler maharetiyle babadır. Söz konusu âletlerle nikâh ve suyun indirilmesi (burada mühendisten öğrendiği bilgilerin uygulanması kastedilmektedir) gerçekleşir. Suyun indirilmesi, keserle vurmanın ya da testereyle kesmenin ya da amaçlanan sureti inşa etmek için biçilmiş parçadaki her kesme, ayırma, birleştirme işleminin eseridir. Böylelikle, yapılan şey söz gelimi sandık ise –ki o doğrulan çocuktur- dışta duyuya görünür hale gelir.

Babalar, analar, oğullar ve üremenin aşamalarında bulunan hakikatleri de bu şekilde anlayabilirsiniz! Amel niteliğine sahip olmayan her baba, bu yönden baba değildir. Hatta bilgili olup söz ve işaretle anlamanın gerçekleşmesi için aktarma aracından yoksun ise –ki böyle bir in-

san amel sahibi değildir- bütün yönlerden baba değildir. Öyle birisi, zihninde meydana gelen bilgiler için bir anadır. Şu var ki (gerçekte baba olan söz konusu anada) ceninde ruh yaratılmamış ya da ana karnında ölmüş, böylece ananın doğası onu atmış ve varlığı ortaya çıkmamıştır.

(Tümel Doğa ve Hebâ)

Mümkünlerden ikinci baba'nın (tümel nefs) mâhiyetini ve onun Yüce Kalem karşısında ikinci ana olduğunu öğrendin. En yüce ruhsal aktarımdan ona aktarılan şey doğa ve hebâdır. Böylece Tümel Nefs ikiz doğuran ilk ana idi. Önce Doğa, ardından Hebâ doğmuştur. Böylece Doğa ve Hebâ, ana-babaları bir kardeş ve kız kardeştir. Doğa Hebâ'yı nikâhlanmış, bu ilişkiden tümel cismin sureti doğmuştur. Tümel Cisim, ortaya çıkan ilk cisimdi. Böylece, bir ürünü olduğu için Doğa baba, Hebâ ana oldu. Çünkü ürün onda ortaya çıkmıştır. Netice ise cisim oldu. Sonra, âlemde doğurganlık, *el-Ukletü'l-Müstevfiz*'de zikrettiğimiz belirli bir düzen içinde toprağa indirildi. O kitapta bu bölüme sığmayacak -çünkü bu kitaptaki amacımız özetlemedir- geniş açıklamalar vardır.

Biz merkez'i benimsiyor değiliz, sadece unsurların sonluluğunu ve en büyük olanın en küçüğü çekeceğini dile getiriyoruz. Bu nedenle buhar ve ateşin yükseğe çıkmak, taş ve benzeri şeylerin ise aşağı inmek istediğini gözlemleriz. Böylece yönler farklılaşmıştır. Bu durum, her ikisinden doğrusal olarak meydana gelir. Başka bir ifadeyle, yükseği ve aşağıyı istemek, iki unsurdan ortaya çıkar.

Merkez fikrini benimseyen şöyle der: Merkez, unsurların kendisini talep ettiği akledilir-gizli bir durumdur. Toprak olmasaydı onun işlevini su yerine getirir, su olmasaydı onun yerini toprak alır, toprak olmasaydı hava alır, hava olmasaydı ateş onun yerini alırdı. Gerçek bu kişinin iddia ettiği gibi olsaydı, buharın aşağıya doğru gittiğini gözlemlerdik. Hâlbuki duyu bunun tersini söylüyor. Biz bu meseleyi *el-Merkez* isimli kitabımızda açıkladık –ki o ince bir kitaptır.

Merkezi kimi kitaplarımızda zikrettiğimize göre, burada onu çevrenin kendisinden meydana geldiği dairelerdeki nokta tarzında ortaya koyacağız. Bizim bu bahisteki maksadımız, ilâhî bilgi ve nispetlerle ilgili şeylerdir. Çünkü noktadan çevreye çıkan çizgiler nispetlerin eşitliği

nedeniyle eşittir. Dolayısıyla burada bir derecelenme söz konusu değildir. Derecelenme söz konusu olsaydı, üstün olanın eksikliğine yol açardı, Hâlbuki gerçek öyle değildir. Biz, en güçlü olanın en zayıf olana hükmettiğine dikkat çekmek için, merkezi en büyük unsurun mahalli yaptık ve kendisine işaret ederek onu *el-Ukletü'l-Müstevfiz* isimli kitabımızda zikrettik.

Allah bu yüce felekleri yaratıp birinci felek vasıtasıyla günleri var etmiş, onu sabit yıldızların bulunduğu ikinci felek ile gözlere göstermiştir. Sonra, unsurları toprak, su, hava ve ateş olarak yaratmış, gökleri yedi tabaka olarak düzenlemiş, onları ayırmış, başka bir ifadeyle duman halindeyken dürülmüş olan her bir göğü ayrıştırmıştır. Ardından yeryüzünü yedi yere bölmüş. Birinci gök birinci yere, ikinci gök ikinci yere aittir vs. Allah akan yıldızları beş olarak yarattı. Her gökte bir gezegen, ardından ayı ve güneşi yarattı.

Güneşin yaratılmasıyla, günde gece ve gündüz meydana geldi. Gerçi daha önce gün mevcut idi. Allah bu günün yarısını yeryüzü ahalisi için gündüz -ki o güneşin doğumundan batışına kadar olan süredir-, diğer yarısını ise gece yaptı. Gece güneşin batımından doğumuna kadar olan süredir. Gün ise her ikisinin toplamıdır. Bu nedenle 'Allah, gökleri, yeri ve ikisinin arasındaki şeyleri altı günde yarattı.' Çünkü gün, burçlar feleğinin var olmasıyla mevcut olmuştu. Günler bizce bilinen günlerdir. Allah ayette 'Arş'ı ve Kürsü'yü yarattı' demeyiş, '*Gökleri ve yeri altı günde yarattı*'[461] buyurmuştur. Burçlar feleği bir kez döndüğünde, işte o, Allah'ın gökleri ve yeri kendisinde yarattığı gündür. Ardından Allah, günlerin değil güneşin varlığı nezdinde gece ve gündüzü yarattı.

Burçlar feleğine ilişen eksilme ve artışa, başka bir ifadeyle saatlerde değil gece ve gündüzde meydana gelen eksilme ve artmaya gelince, -çünkü saatler her zaman yirmi dört saattir- bunun nedeni, güneşin burçların mıntıkasına girmesidir. Burçlar, bize nispetle eğimlidir. Güneş herhangi bir yerde yüksek menzilde bulunursa gün uzar, aşağı menzillere girdiğinde ise gün kısalır. Burada 'herhangi bir yerde' dedik, çünkü bize göre gece uzadığında başkaları için gün uzar. Böylece güneş onlara göre yüce menzillerde, bize göre ise aşağı menzillerdedir. Bize göre gündüz kısaldığında, belirttiğimiz nedenle onlara göre gece uzar.

Gün ise aynı gündür ve artmadan ve eksilmeden yirmi dört saattir. Güneş, itidal noktasında ise gece ve gündüz uzamaz ve eksilmez.

İşte günün hakikati budur. Bununla birlikte sadece gündüzü terim olarak gün diye isimlendirebiliriz. Anla!

(Zaman ve Hakkın İşleri)

Allah gece ve gündüzden ibaret olan bu zamanı bir gün yaptı. Şu halde zaman gündür ve gece ve gündüz zamanda mevcuttur. Allah o ikisini kendilerinde meydana getirdiği şeylerin baba ve annesi yapmıştır. Nitekim Allah şöyle buyurur: '*Gece gündüzü örter.*'[462] Bu ifade, Âdem için buyurduğu '*Âdem Havva'yı kucakladığında, Havva hamile kaldı*'[463] ifadesine benzer. O halde, gece gündüzü örtündüğünde, gece baba, gündüz anadır. Allah'ın gündüzde meydana getirdiği her şey, kadının doğurduğu çocuklar mesabesindedir. Gündüz geceyi örttüğünde, gündüz baba, gece ise annedir. Böylece Allah'ın gecede meydana getirdiği işler, annenin doğurduğu çocuklar mesabesindedir.

Bu konuyu '*O her gün bir iştedir*'[464] ayetinden söz ederken *Kitabu'şşe'n* adlı kitabımızın bir bölümünde açıkladık. -Allah unutturmazsa- bu kitapta da günlerin bilinmesi hakkında yararlı bir bölüm gelecektir.

Allah şöyle buyurur: '*Geceyi gündüze katar, gündüzü geceye.*' Böylece gece ve gündüz arasındaki evlilik ilişkisini daha fazla açıklamıştır. '*Onlar için bir delil gecedir. Ondan gündüzü çıkartırız*'[465] ayeti ile de, gecenin gündüzün annesi olduğunu ve çocuğun annesinden doğmasını ya da yılanın derisinden sıyrılması gibi kendisinden çıktığında gündüzün geceden meydana geldiğini açıklamıştır. Böylece gündüz gecenin içerdiği başka bir âlemde doğdu. Baba ise zikrettiğimiz gündür. Bu meseleyi, *ez-Zaman ve Mârifetü'd-dehr* adlı (Zaman ve Dehr'in bilinmesi) kitabımızda açıkladık. O halde bu gece ve gündüz, bir açıdan baba bir açıdan annedir. Allah'ın unsurlar âleminde onların etkisiyle meydana getirdiği türeyenler ise daha önce belirttiğimiz gibi gece ve gündüzün oğulları diye adlandırılır.

Allah oluşu kabul eden âlemin bütün cisimlerini inşa ettiğinde, dünya göğünün başından yerin içine kadar olan yeri doğa, başkalaşma ve başkalaşmalar vesilesiyle meydana gelen varlıkların ortaya çıkış âlemi yapmış, onu ana mesabesine yerleştirmiştir. Dünya göğünün feleğinin

başından son feleğe kadar olan kısmı ise baba yapmış, onlarda menziller belirlemiş, sabit ve gezegen yıldızlarla onları süslemiştir. Gezegen olanlar, sabitlerde dolaşır. Sabit ve gezegen ise Azîz Allah'ın takdirine göre kuşatıcı felekte dolaşır. Bunun delili, Mısır bölgesindeki bazı piramitlerin yapım tarihinin zikredildiği bir yazıtta 'Nesre yıldızı aslanda iken inşa edildi' ifadesinin görülmesidir. Şimdi ise onun oğlakta bulunduğu kesindir ve biz onu böyle algılarız. Ayrıca bu durum, sabit feleklerin burçlar feleğinde dolaştığına da delildir. Allah ay hakkında şöyle der: '*Aya menziller takdir ettik.*'[466] Gezegenler hakkında ise '*Her birisi bir felekte yüzer*'[467] buyurur: Başka bir ayette ise '*Güneş kendisi için belirlenen yere akar*'[468] buyurur: Burada kelime 'la-müstekar leha (onun durduğu yer yoktur)' şeklinde de okunmuştur ve her iki okunuş arasında gerçekte bir zıtlık yoktur. Sonra şöyle buyurur: 'Bu azîz ve her şeyi bilenin takdiridir.' Ay hakkındaki '*Ona menziller takdir etmiştir*' ayetine bakılır. Başka bir ayette ise şöyle buyrulur: '*Güneş aya yetişemez, gece de gündüzü geçmez, her birisi bir felekte yüzer.*'[469] Yani dairesel bir şeyde dönerler.

Allah gezegenler diye isimlendirilen bu nurlar için unsurlara ulaşan ışınlar yarattı. Onların unsurlara ulaşması, babaların analarla birleşmesinin yerini tutar. Allah, bu aydınlık ışınların dört unsura ulaşması vesilesiyle, doğa âleminden duyuda gördüğümüz oluşanları yaratır. Bu unsurlar, o ışınlar için şeriatımızdaki dört kadın mesabesindedir. Bize göre ancak şerî bir sözleşme varsa nikâh geçerli olabildiği gibi aynı şekilde Allah her göğe emrini vahyetmiştir (emir akit yerini alır). Emrin göklere inmesi de bu vahiydendir. Nitekim Allah şöyle buyurur: '*Emir aralarına iner.*'[470] Burada kast edilen ilâhî emirdir.

Bu ayetin yorumunda pek çok sır vardır ki, onlar bu bölümde işaret ettiğimiz meselelere yakındır. İbn Abbas'ın ayetin yorumu hakkında şöyle söylediği rivayet edilir: 'Onu yorumlasaydım, kâfir olduğumu söylerdiniz.' Başka bir rivayette ise 'beni taşlardınız' denilir. Çünkü onlar Kur'an ayetlerinin sırlarındandır. Allah şöyle buyurur: '*O yedi göğü yaratmış, yeri de onlar gibi yaratmıştır.*' (Ardından şöyle demiş: '*Emir aralarına iner.*'[471] Sonra tamamlamış, açıklamış ve şöyle demiştir: '*Böylece Allah'ın her şeye kadir olduğunu öğrenirsiniz.*'[472] Bu, daha önce zikrettiğimiz eylem niteliğiyle Allah'ın ikinci babada amel ve bilgi özelliğini yaratmış olmasıdır. Çünkü yaratmaya güç yetirebilmek eylemdir.

Sonra, Allah ifadesini tamamlamış ve şöyle buyurmuştur: '*Allah her şeyi bilgice kuşatmıştır.*'[473] Biz ona bilgi özelliği diye işaret ettik. Allah onu (ilk akıldan) çıkan-Tümel Nefs olan ikinci babaya vermiştir. Şu halde Allah yarattığını bilen, yaratmak istediğine güç yetirendir ve yaratmasına bir engel yoktur. Böylece 'emir, gök ve yer arasına iner.' Bu durum anne ve baba arasında ortaya çıkan çocuğa benzer.

(Gezegenlerin Işıkları ve Dört Unsura Bitişmeleri)

Göksel feleğin hareketinden meydana gelen gezegenlerin ışıklarının unsurlara bitişmesine gelince –ki unsurlar türeyen bütün şeylerin anasıdır-, Hak onu cennet ehlinin cennette aynı anda bütün eş ve cariyeleriyle duyusal bir tarzda cinsel ilişkiye girebilmelerinin örneği yapmıştır. Nitekim bu birleşmeler de duyusaldır. Bu bağlamda bir geciktirme ve öne alma olmaksızın, erkek arzuladığı zaman bir anda bütün eşleriyle bedensel ve duyusal bir tarzda cinsel ilişki kurabilir. Bu ilişki, (cinsel uzvun) girmesi ve bundan kaynaklanan özel hazın bulunmasıyla gerçekleşir. İşte bu daimi nimet ve ilâhî iktidar(ın kanıtı)dır.

Akıl, düşünme (fikir) yeteneği yönünden bu hakikati algılayamaz, lâkin Hakkın dilediği kullarının kalbindeki başka bir güç vasıtasıyla algılayabilir. Nitekim cennette suretler çarşısı vardır: Kul bir sureti arzuladığında, ona girer. Nitekim dünyada da ruh, bize göre şekilden şekle girer. Cisim olsa bile, Allah burada ona bu gücü vermiştir: 'Allah her şeye kadirdir.'

Cennet çarşısı hadisini Ebû İsa Tirmizî el-Musannef'in de zikretmiştir, oraya bakılabilir.

Bu nuranî ışıklar dört unsura bitiştiğinde, bu cinsel birleşmeden Allah'ın belirlediği türeyenler meydana gelir. Böylelikle türeyen şeyler, babalar ile –ki onlar felekler ve yüce nurlardır- analar arasında meydana gelir. Analar ise doğanın süflî unsurlarıdır. Bunlardan unsurlara ulaşan ışıklar cinsel birleşme, feleklerin hareketleri ve nurların dönmesi ise birleştirici hareket haline gelmiştir. Unsurların hareketleri ise doğumla ortaya çıkan çocuğu meydana getirmek için kadının doğum vaktine benzer. Çocuk, bu unsurlarda gözle görülen maden, bitki, hayvan, cin ve insan gibi türeyenlerin suretleridir.

Dilediğine güç yetiren Allah münezzehtir. Ondan başka ilâh yoktur. Her şeyin Rabbi ve hükümdarıdır.

Allah şöyle buyurur: *'Bana ve ana babana şükret.'*[474] Dostum! En yakın baba ve en yakın anne ve bunların arasındaki anne-babalara varıncaya kadar, anne ve babalarının kim olduğu sana bildirildi: En yakın baban, somut varlığının ortaya çıkmasını sağlayan kimse olduğu gibi sana en yakın anne de böyledir. Ebeveyninin mutlu olacağı ve sevineceği teşekkür ve övgün, onları sahiplerine ve Yaratıcılarına nispet edip fiili kendilerinden düşürmen ve onu (seni meydana getirme fiilini) her şeyin yaratıcısı olan sahibine ait görmendir. Böyle yaptığında, bu fiilinle ebeveynini mutlu etmiş olursun. Bu mutluluğu onlara sağlamak anne babalara teşekkürün ta kendisidir. Bunu yapmaz ve Allah'ı unutursan, kendilerine şükretmemiş ve onlara şükretmekle ilgili Allah'ın emrini tutmamışsın demektir.

Çünkü Allah 'bana şükret' demiş ve O'nun ilk ve öncelikli sebep olduğunu öğrenmen için kendisini önce zikretmiştir. Ardından kendisine atıf yaparak 've anne babana' demiştir. Anne baba, vesileleriyle Hakkın seni yarattığı sebeplerdir. Böylece sebepleri Allah'a nispet edersin ve sebeplerin senin üzerindeki iyiliği tesir değil, özellikle varlık önceliği olur. Çünkü gerçekte (kendilerinden) ortaya çıkan eserlerin varlığının sebepleri olsalar bile, onların etkileri yoktur. Bu kadarı ile anne ve babanın iyiliği gerçekleşmiş, buna karşın senden onlara şükretmen istenmiş, Hak onları kendin ve sahip olduğun şeyler için tesirde değil, senden önce gelmede kendi yerine koymuştur. Fakat şu şartla ki, 'Rabbinin ibadetine hiç kimseyi ortak koşma.'

Allah'a hamd edip 'Rabbimiz ve yüce babalarımızın ve süflî analarımızın Rabbi dediğimde', benim bunu söylemem ile bütün Âdemoğullarının bunu söylemesi arasında hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla ana ve babalarını ortaya koymak için Âdem ve Havva'dan kendi zamanına kadar bizzat belirli bir şahsa hitap etmiyoruz. Bizim amacımız, insanın yapısıdır. Böylece, bu övgü ile unsurlar âleminden, doğa ve insan âleminden meydana gelmiş her şeyin mütercimi oldum. Ardından etken ve edilgin arasında meydana gelmiş her şeye vekil olma derecesine yükselirim ve bütün dillerle Allah'ı överim, bütün yüzlerle ona yönelirim. Böylece ödülümüz, Allah katından bu tümel makamdandır.

Bir şeyhim 'Bize ve Allah'ın iyi kullarına selâm olsun' veya 'Size selâm olsun' dediğimde şöyle demişti: 'Bir yoldaşına selâm verdiğinde, Allah'ın yeryüzünde ve gökteki ölü ve diri bütün iyi kullarını aklına getir. Çünkü selâmın bu makamdan sana iade edilir. Selâmının ulaştığı Hakka yakın her melek veya temiz ruh, mutlaka selâmını alır. Selâm bir duadır. Böylece duan kabul edilir ve kurtuluşa erersin. Allah'ın heybetinde kendisini kaybetmiş, O'nunla ilgilenip kendinden geçmiş kullarından birisine selâmın ulaşmadığında –Hâlbuki bu genel ifadenle onlara da selâm verdin, -onlar adına selâmını Allah alır. Hakkın selâmını alması, sana şeref olarak yeter. Keşke kimse verdiğin selâmı duymasaydı da, Hak onların yerine selâmını alsaydı. Böyle bir şey senin adına daha büyük şeref olurdu!'

Allah Yahya'yı şereflendirmek için şöyle demiştir: '*Doğduğu, öldüğü ve diri olarak diriltileceği gün ona selâm olsun.*'[475] Bu bir ihsan ve bildirim selâmıdır. Peki, Hakkın emrini yerine getiren kimsenin adına aldığı zorunlu selâm hakkında ne söylenebilir? Farzların ödülü, hakkında 'doğduğu gün ona selâm olsun' denilen kimse için faziletlerin ödülünden daha büyüktür. Böylece Allah onun için iki iyiliği birleştirmiştir.

Allah'ın bize salâtı (rahmet, Allah size salât eder) kendiliğinden gerçekleşmiştir. Selâmının ise salâtı gibi, kendiliğinden gerçekleşip gerçekleşmediği hakkında bir rivayet bana ulaşmadı. Bu konuda kendisine bir şey aktarılıp onu öğrenen kimsenin, bildiği o rivayeti Allah'ın bize salât etmesinin yanına katması boynunun borcudur. Böyle yaparsa bu bilgi, müminler için bir müjde, benim bu kitabım için de bir şeref olur. Allah yardımcı ve başarıya ulaştırandır. Ondan başka Rab yoktur.

(Doğal Babalar ve Doğal Analar)

Doğal baba ve annelere gelince, biz onları zikretmedik. Onlar hakkında genel bir husus zikredelim:

Onlar iki anne ve babadır. İki baba iki fail, iki ana ise iki edilgen dir. Onlardan meydana gelen şey ise o ikisinin ürünüdür. Şu halde sıcaklık ve soğukluk fail, ıslaklık ve kuruluk edilgendir. Sıcaklık kurulukla birleşmiş, ateş unsurunu ortaya çıkartmışlardır. Sıcaklık ıslaklıkla birleşmiş, hava unsurunu meydana getirmişlerdir. Sonra soğukluk yaşlıkla birleşmiş, su unsurunu meydana getirmişlerdir. Soğukluk kurulukla bir-

leşmiş, toprak unsurunu meydana getirmişlerdir. Böylelikle ürünlerde baba ve annelerin hakikatleri meydana geldi.

Bu bağlamda ateş, sıcak-kuru olmuştur. Sıcaklığı baba, kuruluğu ise ana yönündendir. Hava sıcak ve yaştır; sıcaklığı baba yönünden, yaşlığı ana yönündendir. Su, soğuk ve yaş olmuş; soğukluğu baba, yaşlığı ise ana yönündendir.

Sıcaklık ve soğukluk bilgiden, yaşlık ve kuruluk ise iradedendir. Bu, unsurların var oluşta ilâhî ilimle ilişkileridir. Onlardan meydana gelen şey ise kudrettendir. Ardından bu unsurlarda üreme meydana gelmiştir. Çünkü onlar, ulvî nurların babaları için annedir; yoksa bu durum onların baba olmaları yönünden gerçekleşmez. Bununla beraber babalık onlarda mevcuttur.

Kuşkusuz babalık ve oğulluğun görelik ve bağıntılardan olduğunu bildirmiştik. Baba, oğlu olduğu bir babanın oğludur. Çocuk ise babası olduğu bir çocuğun babasıdır. Aynı şey nispetlerin hükümlerinde de böyledir. Oraya bakınız!

Allah başarıya erdirendir, O'ndan başka Rab yoktur.

Kuruluk sıcaklıktan, yaşlık soğukluktan meydana geldiği için, yaşlık ve kuruluk hakkında 'onlar edilgendir' dedik ve bu nedenle her ikisini unsurlar için ana saydık. Sıcaklık ve soğukluk iki fail olduğu için, onları unsurlar için baba saydık. Sanat bir sanatçının var olmasını gerektirir ve bu zorunludur. Edilgen, özü gereği etkin olanı talep eder, çünkü onun nedeniyle edilgen olmuştur. O'ndan dolayı edilgen olmasaydı, edilgenliği ve etkiyi kabul etmez ve failin aksine müteessir (etkilenen, edilgen) olmazdı. Çünkü fail, iradesiyle iş yapar. Dilerse yapar, bu durumda fail diye isimlendirilir, dilerse yapmaz. Edilgen ise bu özelliğe sahip değildir.

Bu nedenle Allah Kur'an'da şöyle buyurur -ki o Kur'an'ın fasihliği ve vecizliğini gösteren bir ayettir-: *'Kuru yaş her şey apaçık kitaptadır.'*[476] Burada Allah, edilgeni zikretmiş ve sıcak ve soğuk dememiştir. Bunun nedeni şudur: Doğa bilimcilere göre yaşlık ve kuruluk, bir iş sanatkârını gerektirdiği gibi, kendilerinden meydana geldikleri sıcaklık ve soğukluğu talep eder. Bu nedenle Kur'an asıllarını zikretmeden o ikisini zikretti. Bununla beraber 'Her şey apaçık kitapta bulunur.'

Allah, efendimiz Hz. Muhammed'e kendisinden başka hiç kimsenin ulaşamadığı bilgileri ihsan etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Bana öncekilerin ve sonrakilerin bilgisi öğretildi.' Bu bağlamda ilâhî ilim, bütün ilimlerin aslıdır ve bütün ilimler ona döner.

Bu bölümün gerektirdiği konuları son derece özet ve veciz bir şekilde ifade ettik. Çünkü bu konudaki uzunluk, niteliklerin zikri bahsindedir. Asılları ise zikrettik ve ortaya koyduk. Allah doğruyu söyler ve doğru yola ulaştırır.

Fütuhât-ı Mekkiyye'nin on ikinci kısmı bitmiştir.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN ON ÜÇÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

ON İKİNCİ BÖLÜM

Efendimiz Hz. Muhammed'in Feleğinin Devrinin Bilinmesi. Söz Konusu Devir, Efendilik Devridir. 'Zaman, Allah'ın Kendisini Var Ettiği Gündeki Haline Dönmüştür.'

Dikkat ediniz! Babam üzerine yemin ederim,
O hükümdar ve efendiydi
Âdem su ve toprak arasında dururken
O, Ebtahî Peygamber, Muhammed'dir
Onun yücelerde kadîm ve yeni bir övgüsü vardır
Sürenin sonunda mutluluk zamanıyla gelmiştir
Onun her asırda durakları vardı
Kırılgan zaman için geldi, çatlağını onarsın diye
Diller ve bilgiler ona senâ etti
Bir şey istedi mi, aksi gerçekleşmez
O işin oluşta engelleyicisi olmaz

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Allah, kendi nezdinde bilinen sürenin belirlenmesi için feleğin hareketinin varlığı vesilesiyle ruh-

ları bedenleri idare edici olarak zamanla sınırlanmış halde yarattı. Feleğin hareketiyle zaman ilk yaratıldığında, Allah yöneten ilk ruh olarak Hz. Muhammed'in ruhunu yarattı. Sonra ruhlar feleklerin hareketleri vesilesiyle (ondan) meydana çıkmıştır. Böylece Hz. Peygamber'in ruhu şehadet âleminde bulunmadan gayb âleminde var oldu. Allah ona peygamberliğini bildirmiş, Âdem, Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi henüz 'su ve toprak arasında iken' onu müjdelemiştir. Zaman, Hz. Muhammed hakkında bedeninin var oluşu ve ruhun onunla irtibat kurmasına el-Bâtın ismiyle ulaşmıştır. (Bedeni var olup ruh ona bitiştiğinde) Bu esnada zamanın hükmü, akışta ez-Zâhir ismine geçti. Böylece Hz. Muhammed cisim ve ruh olarak zatıyla ortaya çıktı. Başlangıçta peygamberler vasıtasıyla ortaya çıkan bütün şeriatlarda hüküm bâtınî olarak ona ait iken artık zâhirde de hüküm kendisine ait oldu. Böylelikle, Şarî tek ve O da şeriatın sahibi olsa bile, iki ismin hükmü arasındaki farklılığı açıklamak için el-Bâtın isminin ortaya koyduğu bütün şeriatları ez-Zâhir isminin hükmüyle geçersiz kıldı.

Hz. Peygamber, 'ben peygamber iken' demiş, 'ben insan iken' veya 'mevcut iken' dememiştir. Peygamberlik ancak Allah katından tespit edilmiş şeriat vasıtasıyla gerçekleşebilir. Böylece Hz. Peygamber, kitabımızın başka bölümlerinde ortaya koyduğumuz gibi bu dünyada vekilleri mesabesindeki peygamberlerin varlığından önce peygamber idi.

O halde zamanın döngüsü, Hz. Peygamber'in devrinin el-Bâtın ismiyle bitip başka bir devrin ez-Zâhir ismiyle başlamış olmasından ibarettir. Bu meyanda Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Zaman Allah'ın yarattığı günkü haline döndü.' Bunun anlamı şudur: Hüküm, ilk devirde bâtınî olarak kendisine ait olduğu gibi bu devirde zâhirî olarak ona, yani Hz. Muhammed'e aittir. Hâlbuki ilk devrinde hüküm zâhirde Hz. İbrahim'in, Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın ve bütün diğer nebi ve elçilerin şeriatları gibi şeriatın nispet edildiği kimselere aitti.

Peygamberler içinde zamandan dört yasak ay vardır: Bunlar Hûd, Salih, Şuayb ve Muhammed'dir (a.s). Bu peygamberlerin zamandan benzerleri, Zü'l-kâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarıdır. Araplar aylarda kaydırma yaptıkları için, haram ay helâl ay, helâl ise haram haline geldi. Hz. Peygamber gelmiş ve zamanı Allah'ın kendisiyle yaratıklarında hüküm verdiği aslına döndürmüştür. Böylelikle haram aylar, Al-

lah'ın onları yarattığı tarzda belirlenmiş, bu nedenle Hz. Peygamber zâhir dilde şöyle demiştir: 'Kuşkusuz zaman Allah'ın yarattığı günkü haline döndü.' İşte zamanın dönmesi böyledir. Allah Hz. Muhammed'i daha önce belirttiğimiz gibi beden ve ruh olarak ez-Zâhir ismiyle izhar etmiş, önceki şeriatından Allah'ın geçersiz kılmak istediğini geçersiz kılmış, bırakmak istediklerini bırakmıştır. Bu durum, esasla değil, özellikle hükümlerle ilgilidir.

Hz. Peygamber'in zuhuru mîzân (terazi) ile gerçekleşmiştir. Mîzân âlemdeki adalettir ve o itidal (denge) sahibidir. Çünkü onun doğası, sıcaklık ve yaşlıktır. Bu nedenle onun zuhuru, ahiret hükmünden olmuştur. Çünkü mîzânın hareketi, cennete, cehenneme girmekle ahirete bitişiktir. Bu nedenle bu ümmetteki ilim, önceki ümmetlerdeki ilimlerden daha çoktur. Hz. Muhammed'e de önceki ve sonraki ümmetlerin bilgisi verildi. Çünkü mîzânın hakikati bunu gerektirir. Bu ümmet içinde keşif, önceki ümmetlerden daha hızlıdır. Bunun nedeni önceki ümmetlerde soğukluk ve kuruluğun baskın olmasıydı. Onlar zeki ve bilgin kimseler olsa bile, Ümmet-i Muhammed'in devrinde insanların bulunduğu durumun aksine, zeki ve bilginler tek tek belli bireyler idi.

Bu ümmetin bütün geçmiş milletlerin bilgilerini tercüme ettiğini görmez misin? Mütercim, söyleyenin lâfzının kastettiği anlamı bilmiyor olsaydı, ne mütercim olabilir, ne de yaptığı işe tercüme adı verilebilirdi. Bu ümmet, önceki milletlerin ilimlerini öğrenmiş ve öncekilerin sahip olmadığı bilgiler kendilerine tahsis edilmiştir. Bu nedenle Hz. Peygamber şu ifadesiyle buna dikkat çekti: 'Ben öncekilerin ilimlerini öğrendim.' Söz konusu kimseler, önceki milletlerdir. Sonra şöyle eklemiş: 'Sonrakilerin ilmini de öğrendim.' Bu ise öncekilerde bulunmayan ilimlerdir. Başka bir ifadeyle kast edilenler, kıyamete kadar ümmetinin öğreneceği ilimlerdir. Böylelikle Hz. Peygamber, bizim daha önce bulunmayan bilgilere sahip olduğumuzu bildirmiştir. İşte bu, Hz. Peygamber'in bizim lehimizdeki tanıklığıdır ki, bu konuda haklıdır.

Kuşkusuz dünyada Hz. Peygamber'in ilimdeki efendiliği sabit olduğu gibi 'Musa yaşasaydı, bana uymaktan başka yapacak bir şey bulamazdı' diyerek hükümdeki efendiliği de sabittir. Hz. Peygamber Hz. İsa'nın inmesi ve Müslümanlar içinde Kur'an ile hüküm verişinde de aynı şeyi açıklar. Böylelikle dünyada her yön ve anlam ile Hz. Peygam-

berin efendiliği geçerli olmuştur. Sonra, Allah şefaat kapısını açmasıyla kıyamet gününde Hz. Peygamber'in diğer insanlar üzerindeki efendiliğini de tespit etmiştir. Kıyamet günü şefaat, sadece Hz. Peygamber'e ait olacaktır. Hz. Peygamber, diğer peygamber ve nebilerin şefaat etmeleri için de şefaat edecektir. Evet! O, melekler için de şefaat edecektir. Böylece Allah, onun şefaati vesilesiyle melek, resul, nebi ve mümin gibi şefaat hakkı olan herkese şefaat izni verecektir.

Şu halde Hz. Peygamber Allah'ın izni ile ilk olarak şefaat eden kimse merhametlilerin en merhametlisi ise kıyamet günü son şefaat eden olacaktır. er-Rahîm ismi hiçbir hayır işlemeyenleri ateşten çıkartması için el-Muntakîm ismi nezdinde şefaat eder ve böylelikle el-Mun'im el-Mufaddil onları ateşten çıkarır. Sonu merhametlilerin en merhametlisi olan dönen bir daireden daha büyük hangi şeref vardır? Dairenin sonu başına bitişmiştir. Yetkinliği nedeniyle sonunun başına bitiştiği bir durumda, bu dairenin başlangıcı olan Hz. Muhammed'in şerefinden daha büyük bir şeref tasavvur edilebilir mi? Allah bütün şeyleri onun vesilesiyle yaratmaya başlamış ve onunla tamamlamıştır. Şefaati merhametlilerin en merhametlisinin şefaatini takip ettiğinde, mümin ne kadar şereflidir! Bu durumda mümin, Allah ve Peygamberler arasında bulunur.

Çünkü yaratılmış için bilgi, ancak iman sayesinde Hakka yakınlıkta mutluluk sağlayabilir. Bununla beraber bilgi, mertebesi bilinmeyen mutlak bir üstünlük sahibidir. Bu durumda yaratılmıştaki iman nuru, kendisiyle birlikte imanın bulunmadığı ilim nurundan daha kıymetlidir. Şu var ki imandan bilgi meydana gelmiş ise iman nurundan doğmuş bilginin nuru daha üstündür ve onun sayesinde bilen mümin bilmeyen müminden ayrılır. '*Allah ilim verilenleri yükseltir.*'[477] Ayette kastedilenler, müminlerdir. 'Derecelere.' Bu yükseltme, ilim verilmemiş müminlere karşıdır. Burada ilim ile kastedilen, Allah'ı bilmektir. Çünkü Hz. Peygamber sahabesine şöyle derdi: 'Siz dünya işlerinizi benden daha iyi bilirsiniz.'

Hz. Muhammed'in feleğinden daha geniş felek yoktur. Bu nedenle kuşatıcılık ona aittir. Söz konusu kuşatıcılık, kendisine tabi olmaları nedeniyle Allah'ın ümmetinden tahsis ettiklerine aittir. Bu nedenle biz, diğer ümmetleri ihata ederiz ve yine bu nedenle 'insanlar üzerine tanık-

lar olduk.' Allah, göklere bildirilen vahiyden başka kimselere vermediği şeyleri doğumu anında Hz. Peygamber'e vermiştir. Bu meyanda, birinci göğe özgü emir, Kur'an'ın tek bir harf ve kelimesinin değişmemiş olma özelliğini Hz. Peygamber'e vermiştir. Şeytan eksiltme veya ekleme olarak okunuşunda kendisinden olmayan bir şeyi Kur'an'a katsaydı, hiç kuşkusuz Allah onu etkisiz kılardı. İşte korunmuşluk budur. Kendisine verilen özelliklerden birisi de, sebattır. Bu sebat sayesinde Hz. Peygamber'in şeriatı başkasıyla nesh edilmemiş, aksine korunmuş olarak kalmış, her gözün göreceği şekilde sabit olmuştur. Bu nedenle her grup, onunla kanıt getirir.

(Allah her göğe kendi emrini vahyetmiştir ayetine atıfla) İkinci göğe tahsis edilmiş emirden Hz. Peygamber'e 'öncekilerin ve sonrakilerin ilmi', sevgi, merhamet ve yumuşaklık özellikleri tahsis edildi. Böylece o, müminlere karşı çok merhametli olmuş, hiçbir vakit kimseye karşı Allah'ın emrinin dışında öfkelenmemiştir. Bu bağlamda kendisine *'kâfir ve münafıklarla savaş ve onlara karşı çetin ol'*[478] denilmiş, doğası bunu gerektirmediği halde Allah, Hz. Peygamber'e öfkelenmeyi emretmiştir. Hâlbuki Hz. Peygamber 'kendisi için öfkelenecek ve kendisi için hoşnut olabilecek bir insandı.' Bu bağlamda, öfke anında farkına varılmayan bir yönden öfkede rahmet meydana getiren yararlı bir ilaç sunmuştur. Böylece hoşnut olmakla rehberlik yaptığı gibi öfkelenmekle de rehberlik yapmıştır. Bunun nedeni, bizim ve aramızdan Allah ehlinin bildiği bir takım sırlardır. Bu sayede, Hz. Peygamber bu yönden âlemin efendisi olabilmiştir.

Onun ümmetinin dışındakiler hakkında şöyle denilmiştir: *'Bildikleri halde, anladıktan sonra vahyi tahrif ederler.'*[479] Böylece Allah onları bilgiye sahip iken saptırmıştır. Bizde ise Allah, kitabının korunma işini deruhte etmiş ve şöyle buyurmuştur: *'Kuşkusuz onu biz indirdik ve yine biz koruyacağız.'*[480] Çünkü Allah, kulun gözü, kulağı, dili ve elidir. Diğer ümmetler ise onlar Allah'ın kitabını bizzat kendileri korumak istemiş, böylece onu tahrif etmişlerdir.

Üçüncü göğe vahyedilen emirden Hz. Peygamber'e tahsis edilen şey, kendisiyle gönderildiği kılıç ve halifeliktir. Ayrıca, meleklerin maiyetinde savaşması ayrıcalığı ona (bu gökten) tanınmıştır. Nitekim Üçüncü göğün melekleri, Bedir günü onunla beraber savaşmıştır. Yine

bu gökten, ziyafet vermek, kurbanlar kesmek, sürekli savaş ve kan dökmenin dışında hiçbir arzuları olmayan bir kavmin içinden peygamber olarak gönderilmiştir. Söz konusu kavim bununla övünür ve böbürlenirdi.

Onların bir kısmı hakkında şöyle denilmiştir:

Kılıç darbesiyle ayakları topuktan vurulur
Yok olduklarında, yine boğazlarsın.

Başka bir şair ise kavmini överken şöyle der:

Kavmim şu kimseleri kovmamalı ki onlar
Düşmanların zehri ve tohumların âfetidir
Her savaş meydanına inerler
Savaş elbiselerini güzelce kuşanarak

Şu halde Arapların övünç kaynağı, cömertlik, cesaret ve namustur. Antara b. Şeddad ailesinde komşuyu korumak hakkında şöyle der:

Himayeme giren komşumdan bana gelen şeye karşı hoşgörülüyüm
Komşum barınağına dönünceye kadar

Arapların cömertlik, hamaset ve vefa duygusuyla diğer kavimlerden üstünlüğü herkesçe bilinir. Arap olmayan toplumlarda da cömert insanlar bulunsa bile, onlar tek tek şahıslardı. Nitekim Arapların içinde de korkak ve cimriler bulunabilir, fakat onlar bireylerdir. Nadir olan değil, yaygın olan dikkate alınır. Arapların ise bu özelliğini kimse inkâr edemez.

İşte bu, Allah'ın üçüncü göğe vahyettiği şeylerdendir. Dolayısıyla bütün bunlar, anlayan kimse için 'gök ve yer arasında inen emirdendir.' Allah'ın her göğe vahyetmiş olduğu emrin ayrıntısını zikretseydik, şaşılacak şeyleri ortaya çıkartırdık. Söz konusu sırlar, bu ilme gözlem ve hesaplama yönünden bakan kimi matematikçilerin muhtemelen inkâr edeceği, onların içinden insaf sahiplerinin ise duyduğunda hayrete düşeceği konulardır.

Dördüncü göğe emredilmiş vahiyden Hz. Peygamber'e tahsis edilen özellik, şeriatının bütün şeriatları nesh etmesi, dininin önceki pey-

gamberlere gelen dinlerden ve daha önce indirilmiş kitaplardan üstün olmasıdır. Hz. Peygamber'in şeriatının onayladığının dışında her hangi bir dinin Allah katında hükmü kalmamıştır. Herhangi bir dinden ancak onun onaylamasıyla bir hüküm kalabilir. Böyle bir hüküm ise gerçekte Hz. Muhammed'in şeriatı ve peygamberliğinin içerdiği bir şeydir. Önceki dinlerden bir hüküm kalmışsa söz konusu hüküm, 'Allah'ın hükmü değildir.' Bunun tek istisnası, cizye verenler hakkındaki hükümdür. 'Allah'ın hükmünden değildir' dedik, çünkü Allah onu geçersiz diye isimlendirdi. Dolayısıyla o, uyduğu kimseye bağlıdır, o hükme değil. İşte, Hz. Peygamber'in dininin bütün dinlerden üstün olduğu hakkındaki ifademizin anlamı budur.

Şair Nâbiğa Hz. Peygamber'i methederken şöyle der:

Baksana! Allah sana öyle bir sure (mülk) vermiş ki
Başka her mülkün onun altında titrediğini görürsün
Çünkü sen güneş, diğer hükümdarlar (peygamberler) ise ancak yıldızdır
Sen doğduğunda onlardan hiç birisi görünmez

İşte bu, Hz. Muhammed'in ve getirmiş olduğu şeriatın diğer peygamberler –Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun- ve şeriatlar karşısındaki konumudur. Çünkü yıldızların ışıkları güneşin ışığına katılır. Binaenaleyh (hükmün sabit olması ve geçerliliği anlamındaki) gündüz biz Muhammed ümmetine ait iken, 'küçülüp horlanmış olarak cizye verdikleri sürece' Ehl-i kitaba ise yalnız (dinlerinin hükmünün ortadan kalkması anlamındaki) gece ait olabilir.

et-Tenezûlatü'l-Mûsiliyye isimli kitabımızda, her göğün emriyle ilgili çeşitli konuları zikrettik. Onları öğrendiğinde, bu konuda bazı meseleleri de öğrenirsin.

Beşinci göğün vahyedilmiş emirden Hz. Peygamber'e tahsis edilen şey, başka hiçbir peygamberin 'bana kadınlar sevdirildi' gibi bir ifadede bulunmamış olmasıdır. Gerçi daha önceki Peygamberler de –söz gelimi Hz. Süleyman ve diğer peygamberler gibi- pek çok kadınla rızıklandırılmıştır. Fakat biz, 'kadının ona sevdirilmesi'nden söz ediyoruz. Bunun nedeni, daha önce belirttiğimiz ve açıkladığımız tarzda, Hz.

Peygamber'in 'Âdem su ve toprak arasında iken' peygamber olmasıdır. Böylece, Allah sayesinde her şeyden yüz çevirdiği için, O'nun karşısında her hangi bir varlığa bakmadan bütünüyle O'na yönelmiştir. Çünkü Hz. Peygamber Allah'tan vahiy almak ve O'nun karşısında edebe riayet etmekle ilgiliydi ve başka herhangi bir varlığa yönelemezdi. Bu nedenle kendisine kadınlar 'sevdirilmiş', o da Allah'tan kadınlara bir inayet ve lütuf olarak kadınları sevmiştir. Başka bir anlatımla Hz. Peygamber, Allah kendilerini ona sevdirmiş olduğu için kadınları sevmiştir.

İmam Müslim es-Sahih'inde şöyle bir hadis aktarır: 'Bir adam Hz. Peygamber'e şöyle demiş:

-Ey Allah'ın peygamberi! Ben ayakkabımın, kıyafetimin güzel olmasını isterim.

Hz. Peygamber şöyle cevap vermiş:

-Allah güzeldir ve güzeli sever.

Güzeli sevmek, beşinci göğe vahyedilmiş emirden kaynaklanır. Hz. Peygamber'in sünneti de, bekârlık değil, evlenmekti. Evlenmeyi ise kendisine tevdi edilmiş ilâhî bir sır nedeniyle, ibadet saymıştır. Bu sır, sadece kadınlarda bulunur. Söz konusu sır, daha önce zikredilmiş üç hüküm sebebiyle, varlıkların ortaya çıkmasıdır. Üç hüküm, iki öncül ve kendisini sonuç çıkarmanın nedeni yapan bağdan (orta terim, rabıta) sonuç çıkartmadaki üç hükümdür. Bu ve benzeri şeyler, Hz. Muhammed'e tahsis edilmiş ihsanlardandır. Buna hibe (bağış) nikâhını da eklemiştir. Hz. Peygamber, nikâhı ümmetine açıklarken, nikâh bedeline sahip olmayanlar için Kur'an'dan ezberlediği sureleri –öğretmesi değil- nikâh bedeli saymıştır. Hibe kadar güçlü olmasa bile, yine de ezberlenen surelerin bedel sayılmasında ümmeti için bir kolaylık vardır. Allah'ın bütün göklere vahyettiği emirleri tüketmek mümkün değildir.

Altıncı göğe vahyedilmiş emirden Hz. Peygamber'e tahsis edilen şey, Kur'an'ın mucize oluşudur. O'na verilen bütün hakikatleri toplama özelliği bu gökten kendisine iner ve söz konusu özellik daha önceki hiçbir peygambere verilmemiştir. Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Bana önceki hiçbir peygambere verilmemiş altı şey verilmiştir.' Bütün bunlar, *'her göğe emrini vahyetti'*[481] ayetinden göklere vahyedilmiştir. Böylece Allah, her göğe yaratıklar için yeryüzünde uygulanması uygun şeyleri yerleştirmiştir.

Bu altı şeyden birisi, yalnız Hz. Peygamber'in bütün insanlara gönderilmiş olması, dolayısıyla risâletinin umumîliğidir. Bu ayrıcalık, Allah'ın dördüncü göğe vahyettiği emirden kaynaklanır. (Başka bir ayrıcalık olarak) Hz. Peygamber düşmanın kalbine korku salmakla yardıma mazhar olmuştur. Bu ise Hakkın üçüncü göğe vahyettiği emirdendir. Hz. Peygamber'e tahsis edilen şeylerden birisi de, savaş ganimetlerinin ona (ve ümmetine) helâl kılınması, bütün yeryüzünün onun için mescit ve temiz sayılmasıdır. Bu ayrıcalık, ikinci göğe vahyedilmiş emirden kaynaklanır. Hz. Peygamber'e bütün hakikatleri toplama özelliğinin verilmesi ise altıncı göğe vahyedilmiş emirden kaynaklanır. Allah'ın bu göğün emrinden Hz. Peygamber'e tahsis ettiği başka bir ayrıcalık ise yeryüzü hazinelerinin anahtarlarını kendisine vermesidir.

Allah'ın Hz. Peygamber'e yetkinlik suretini tahsis etmesi, yedinci göğe vahyedilmiş emirden -ki o bizim üzerimizdeki göktür- kaynaklanır. Böylece şeriatlar onun sayesinde tamamlanmış, peygamberlerin sonuncusu olabilmiştir. Diğer peygamberler için böyle bir ayrıcalık söz konusu değildi. İşte bu ve benzeri ayrıcalıklar nedeniyle, bütün efendilikleri toplayan efendilik ve hepsini ihata eden genel üstünlük, Hz. Peygamber'e ait olmuştur.

Doğum vaktinde Allah'ın her göğe vahyettiği kimi emirlerden Hz. Peygamber adına meydana gelmiş ayrıcalıklara dikkatini çektik.

(Zaman ve Mîzan)

Hz. Peygamber'in ('Zaman Allah'ın kendisini yaratığı ilk haline döndü' anlamındaki hadisinde) zaman deyip dehr ya da başka bir şey dememiş olması, mîzanın (terazi) varlığına dikkat çeker. Çünkü mîzan kelimesinde bulunan harflerden hiç birisi, zaman kelimesi zikredildiğinde dışta kalmaz. Mîzan'ın Ze harfinden önce gelen ve Ze'yi şeddesiz yapan Ya harfini alıp idgamlı bir harf içerdiğine dikkat çekerek onu zaman kelimesinde çoğaltmıştır. Böylece zamanın mîzândaki ilk varlığı, ruhsal itidal nedeniyle el-Bâtın isminde ise Hz. Muhammed nedeniyle olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Âdem toprak ve su arasındayken ben peygamber idim.'

Ardından zaman, yetmiş sekiz bin (78. 000) senelik dönüşünü tamamladıktan sonra, tekrar eski haline dönmüştür. Sonra, ez-Zâhir is-

miyle başka bir dönüş daha başlamış, bu dönüşte Hz. Peygamber'in bedeni ortaya çıkmış, onun şeriatı kinaye olarak değil, açık ve seçik bir tarzda zuhur etmiş, artık hüküm ahirete bitişmiştir. Bu bağlamda Allah şöyle buyurur: *'Kıyamet günü için adalet terazileri yerleştiririz.'*[482] Bize de şöyle denilir: *'Adaleti uygulayın, tartıda haksızlık yapmayın.'*[483] Allah şöyle buyurur: *'Göğü yükseltmiş ve mîzânı koymuştur.'*[484]

Allah her göğün emrini kendisine mîzân vasıtasıyla vahyettiği gibi yeryüzünün besinlerini de onunla belirlemiş, âlemdeki her şeye mîzânı koymuştur. Bu meyanda, manevî mîzân ve hiçbir zaman yanılmayan duyusal mîzân vardır. Böylece mîzân, söze ve duyulur bütün ürünlere girdiği gibi aynı şekilde manalara da girmiştir. Çünkü cisim, cirimlerin ve onların taşıdığı anlamların varlık esası, mîzânın hükmüne bağlıdır. Böylece mîzân ve zamanın üzerindeki her şey, el-Hakîm isminin talep ettiği ilâhî ölçüden meydana gelmiştir ve onu el-Hakem ve el-Adl izhar eder. O'ndan başka ilâh yoktur!

Mîzân'dan akrep (burcu) zuhur etmiş, Allah'ın onda vahyettiği ilâhî emir meydana gelmiştir. Böylece yay, oğlak, kova, balık, boğa, yengeç, aslan, başak, koç ve ikizler meydana gelmiştir.

(Zaman Devrinin Mîzâna Ulaşması)

Zaman devri, dönüşün tekrarı sayesinde, mîzâna (terazi) ulaşmış, böylece Hz. Peygamber zuhur etmiştir. Onun zamanın her parçasında bir hükmü vardır ki bunlar Hz. Peygamber'in zuhuruyla artık kendisinde toplanır. Bu isimler (daha önce zikredilen on iki burcun isimleri) Allah'ın yaratmış olduğu meleklerin isimleridir. Bu meleklerin sayısı on ikidir. Allah onlar için kuşatıcı felekte bir takım mertebeler yaratmış, her bir meleğin eline ise yeryüzüne varıncaya kadar kendilerinden aşağıda bulunan varlıklarda izhar ettiği dilediği bir hikmeti vermiştir. Böylece Hz. Muhammed'in ruhanîyeti, zamanın her hareketinde, Allah'ın o hareketlere yerleştirdiği ilâhî emirlere göre bir ahlâk kazanır. O'nun ruhanîyeti, Allah'ın kendisini yarattığı övülmüş huylarla bedeni dünya âleminde ortaya çıkıncaya kadar, bileşik varlığından önce bu ruhanî nitelikleri kazanmayı sürdürür. Bu meyanda Allah onun hakkında şöyle demiştir: *'Kuşkusuz sen büyük bir ahlâk üzerinesin.'*[485] Böylece Hz. Peygamber, (başkasının huylarını edinmek anlamında) ahlaklanmamış, ahlâk sahibi olmuştur.

Ahlâk hükümleri bulundukları mahalle göre –ki bu hükümlerin o mahallin karşısında bulunması gerekir- farklılaştığı için, ahlâk sahibi kendisine dayandığı bir ilme ihtiyaç duyar. Böylece bulunduğu mahalle lâyık ahlâkı, Allah'ın emrinden uygulayabilir ve bu bilgi, Allah'a yaklaşma vesilesi olur. Şeriatlar, insanın üzerinde yaratılmış olduğu ahlâk hükümlerinin lâyık oldukları yerleri göstermek için inmiştir. Böyle bir yer bağlamında Allah şöyle buyurur: *'O ikisine öf bile deme.'*[486] Çünkü yaratıklarında öf deme huyu vardır. Allah ise bu huyun hükmünün kendisinde gözükmesinin uygun olmadığı mahalli belirtmiş, sonra bu huyun gözükmesinin uygun olduğu mahalli açiklamış ve şöyle buyurmuştur: *'Öf! Size ve Allah'tan başka taptıklarınıza.'*[487] Başka bir ayette şöyle buyurur: *'Onlardan korkmayınız.'*[488] Burada Allah, korkmak huyunun gösterilmeyeceği yeri belirtmiş, ardından şöyle buyurmuştur: 'Benden korkunuz.' Böylece kullarına bu niteliğin hükmünün gösterileceği yeri bildirmiştir. Aynı şey, çekemezlik ve hırs gibi huylar için geçerlidir. Binaenaleyh doğal yaratılışımızda bulunup da ruhanîlik hükmünün gözüktüğü (bir şekilde ruh taşıyan) her şeyi Allah nerede izhar edeceğimizi ve nerede engelleyeceğimizi bize bildirmiştir. Çünkü yaratılışımızdaki huyları, bizzat yaratılışımızı ortadan kaldırmadan gidermek mümkün değildir. Çünkü onlar, yaratılışımızın ta kendisidir ve bir şey kendisinden ayrılamaz. (Söz konusu çekemezliğin mahallini göstermek olduğunda) Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Ancak iki şeye haset edilebilir.' Başka bir hadiste ise şöyle buyurur 'Allah senin hırsını artırsın.'

'Ruhanîliğinin hükmünün gözüktüğü' dedik: Bununla, keşif ehlinin ve bilgide derinleşen muhakkik-bilginlerin görüşüne dikkat çektik. Çünkü bize göre cemad (cansız, donuk) ve bitki diye isimlendirilen şeyler de, doğal olarak keşif ehlinden başkaları tarafından algılanamayan gizli bir ruha sahiptir ve söz konusu ruh hayvandaki gibi duyumsanamaz. O halde, keşif ehline göre her şey düşünen canlı (hayvan-ı nâtık), hatta düşünen diridir (hayy-ı nâtık). Şu var ki, bu özel karışım–başka birisi değil- suret itibarıyla insan diye isimlendirilmiş, mizaçta yaratıklar arasında derecelenme meydana gelmiştir. Çünkü her karışımda ancak kendisine ait olan ve her durumda başkasından farklılaşmasını sağlayan özel bir mizaç bulunmalıdır. O halde, farklılık ve ayrımı sağlayan şey, ortaklık ve ayrımsızlığı sağlayan şey ile aynı olamaz. Bunu bil ve incele!

(Her Şey Allah'ın Övgüsünü Tespih Eder)

Allah şöyle buyurur: *'Her şey O'nun övgüsünü tespih eder.'*[489] Burada şey kelimesi belirsizdir ve ancak kimi tespih ettiğini bilen canlı ve düşünen kimse tespih edebilir. Bir rivayette, müezzinin sesinin ulaştığı her yerdeki kuru-yaş (canlı-cansız) eşyanın onun lehinde tanıklık edeceği bildirilmiştir. Ayet ve hadisler bu tarz bilgilerle doludur. Biz ise böyle rivayetlere inanmakla birlikte, bu inanca keşfi de ekledik. Bu meyanda, gözümüzle görerek ve kulaklarımızla duyarak, taşların Allah'ı dille zikrettiğini duyduk. Taşlar, Allah'ın yüceliğini bilen kimselerin konuşması olarak her insanın algılayamayacağı şekilde bize hitap etmiştir.

O halde Allah'ın yaratıklarından her cins, belirli bir ümmettir. Allah onları kendilerine özgü bir ibadete göre yaratmış, nefislerinde bu ibadeti onlara bildirmiştir (vahy). Her ümmetin kendi içlerinden peygamberleri ise kendilerini üzerinde yarattığı özel bir ilhamla Allah tarafından bir bildirimdir. Buna örnek olarak, bazı hayvanların uzman geometricilerin algılayamadığı şeyleri bilmesini verebiliriz. Onların bilgileri, genel anlamda yiyecek ve bitkilerdeki yararlar ve bu konuda kendilerine zarar verecek şeylerden kaçınmakla ilgilidir. Bunların hepsi, onların yaratılışında bulunur. Cemad (cansız, donuk) ve bitki diye isimlendirilen şeyler de böyledir. Allah bizim göz ve kulaklarımızı, onların konuşmasını duymaktan perdelemiş ve alıkoymuştur.

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kişiye ayakkabısının bağı ailesinin yaptığını konuşarak bildirmeden kıyamet kopmaz.' Bilgisiz filozoflar, bunu -rivayete inanmışlarsa- ihtilaç (seyirme, gizli) ilmi kabilinden saymış ve onunla da zecr ilmini kastetmişlerdir. Zecr ilmi, gerçekte doğru bir ilim ve Allah'ın sırlarından birisi olsa dahi, Şarî'nin bu ifadeyle anlatmak istediği o değildir. Hz. Peygamber tam keşif sahibiydi, bizim görmediklerimizi görürdü.

Hz. Peygamber Allah ehlinin kendisine göre amel ettiği ve doğru olduğunu gördükleri bir meseleye dikkat çekmiştir. Şöyle buyurur: 'Çok konuşmasaydınız ve kalplerinizdeki karışıklık olmasaydı benim gördüğümü görür, duyduğumu duyardınız.' Hz. Peygamber bütün işlerinde yetkinlik mertebesine tahsis edilmiştir ki, onlardan birisi de kullukta yetkinliktir. O, sadece bir kul idi ve hiç kimseye karşı rablik iddia-

sında bulunmadı. Onun efendiliğini gerektiren özellik, aynı zamanda daima üstünlüğünün kanıtıydı.

Hz. Aîşe şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber her anında Allah'ı zikrederdi.' Bizim de, ondan bolca mirasımız vardır. Bu miras, insanın içine ve sözüne özgü bir durumdur. Bazen, her an Hakkı zikretmek makamına ulaşmış olsa bile bunun zıddı fiillerinde ortaya çıkar ve böylelikle halleri bilmeyen kimse işi karıştırır.

Kuşkusuz bu bölümde gerek duyulan şeyleri açıkladık. Allah doğru söyler ve doğru yola ulaştırır.

***

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Arş'ı Taşıyanların Bilinmesi

Arş, yemin olsun ki, Rahman ile taşınmıştır
Onu taşıyanlar da bilinir; bu söz, anlaşılırdır
Yaratılmışın hangi güç ve kudreti olabilir?
Şayet olmasaydı, onu akıl ve vahiy getirirdi,
Cisim, ruh, besinler ve mertebe
Ayrıntısını tertip ettiğinin dışında başka bir şey yok
İşte bu Arş'tır, mülkünü araştırırsan
Ona er-Rahman ismiyle istiva eden ise umulandır
Arş'ı taşıyanlar sekizdir, Allah kendilerini bilir
Bugün ise dörttür, bunun da bir nedeni yoktur
Muhammed, sonra Rıdvan ve onların Malikleri
Âdem ve Halil, sonra Cebrail
Mikail ve İsrafil'i de ekle, artık yoktur orada
Sekizden başka, Behlül (Allah aşkında kendisini yitirmiş mecnunlar) seçkinleri!

(Dilsel Anlamıyla Arş)

Allah sana yardım etsin bilmelisin ki: Arş Arapçada mülk (idare, yönetim) anlamında kullanılır. Yönetiminde çöküş başladığında hükümdarın Arş'ı çöktü denilir. Bazen Arş, taht anlamında kullanılır. Arş mülk anlamına geldiğinde, onun taşıyıcıları mülkü ayakta tutanlar, buna karşın taht anlamına geldiğinde ise onun taşıyıcıları tahtın dayandığı direkler ya da onu omuzlarında taşıyanlar demektir.

Arş'ı taşıyanların sayısı vardır. Hz. Peygamber onların dünyadaki hükümlerini dört, kıyamette ise sekiz yapmıştır. Bu bağlamda '*Rabbinin Arş'ını o gün sekiz kişi taşır*'[490] ayetini okumuş, ardından 'onlar bu gün dünyada dört kişidir' demiştir. '*O gün sekiz kişi*' demesi ise ahiret gününde demektir.

Yolumuzun bilgi, hal ve keşif bakımından en büyüklerinden birisi İbn Meserre el-Cebelî'den bize şöyle aktarılmıştır: 'Taşınan Arş, mülktür. Mülk beden, ruh, gıda ve mertebeyle sınırlıdır.'

Bu meyanda Âdem ve İsrafil suretlere, Cebrail ve Muhammed ruhlara, Mikail ve İbrahim rızıklara, Malik ve Rıdvan ödül ve cezaya tahsis edilmiştir. Mülk kapsamında zikrettiklerimizin dışında başka bir şey yoktur. Gıdalar –ki onlar rızıklardır- maddî veya manevî gıdalardır. Bu bölümde Arş hakkında zikredeceğimiz şey, (Allah'a giden) yolundaki yararıyla ilişkisi nedeniyle sadece mülk anlamındaki tek yorumdur. Bu anlamda Arş'ın taşıyıcıları, onun yönetimini gerçekleştirenlerdir. Bu bağlamda unsurlardan oluşan-suret ya da nuranî suret olarak yönetenler bulunduğu gibi ruh olarak idare edenler ya da unsurdan meydana gelmiş sureti yöneten veya bir ruhu yöneten veya nuranî bir sureti yöneten ve kendisine amade kılanlar vardır. Aynı şekilde, bazı gıdalar unsurdan meydana gelmiş surete ait olduğu gibi ruhların bilgi ve ilimlerinden ibaret olan gıdalar da vardır. Ayrıca, cennete girmeye bağlı olan duyusal mutluluk mertebesi olduğu gibi cehenneme girmeye bağlı duyusal bedbahtlık mertebesi ya da ilmî-ruhsal mertebe vardır.

O halde bu bölüm, dört meseleye dayanır: Birinci mesele suret, ikinci mesele ruh, üçüncüsü gıda, dördüncü ve son mesele ise mertebedir. Bu meselelerden her birisi, iki kısma ayrılır. Böylece sekiz ortaya çıkar. Sekiz Arş'ın taşıyıcılarıdır. Başka bir ifadeyle sekiz, zuhur ettiğinde mülk var olup ortaya çıkar ve hükümdarı ona yerleşir.

(Suret)

Birinci mesele surettir. Suret iki kısma ayrılır: Birincisi unsurdan oluşmuş cisimsel surettir. Bu kısım, hayali-bedensel sureti de içerir. İkincisi, nurdan meydana gelmiş cisimsel surettir.

Önce nuranî-cisimle başlarsak, Allah'ın yaratmış olduğu ilk cisim, Allah'ın celâlinde kendilerini yitirmiş melekî ruhların cisimleridir. İlk Akıl ve Tümel Nefs (Nefs-i Kül) onlardandır. Celâl nurundan yaratılmış nuranî cisimler, onlarda biter. Burada, akıldan sonra gelen nefsin dışında başkası vasıtasıyla yaratılmış başka bir melek yoktur. Bunlardan sonra yaratılmış tüm melekler, doğa hükmünün altına girer. Binaenaleyh onlar, kendilerinden yaratılmış olduğu feleklerin cinsindendir ve söz konusu feleklerin imar edicileridir. Unsurlar melekleri de böyledir. Meleklerin son sınıfı ise kulların amel ve nefeslerinden yaratılmış meleklerdir.

Şimdi de, -Allah izin verirse- bu bölümde bunları sınıf sınıf zikredeceğiz.

Bilmelisin ki: Allah âlemi yaratmazdan önce –ki bu zamansal bir öncelik değil, sadece duyanın zihninde maksadın kendisiyle gerçekleştiği bağıntıyı gösteren bir ifadedir- altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'da idi. Amâ, Hakkın zuhur ettiği ilk mazhardır. '*Allah göklerin ve yerin nurudur*'[491] ayetinde görüldüğü gibi, Hakkın zat nuru ona sirayet etmiştir. Amâ, nur ile boyandığında, Allah doğal cisimler âleminin üzerinde bulunan güçlü meleklerin suretlerini onda açmıştır. Onlardan önce ne Arş ne de herhangi başka bir yaratık vardı. Allah onları yarattığında, kendilerine tecelli etmiş, bu tecelli onlar için gayb haline gelmiş, bu gayb onlar, yani o suretler için ruh olmuştur. Ardından Allah el-Cemîl isminde söz konusu meleklere tecelli etmiş, güzelliğinin heybetinde kendilerinden geçmişlerdir. Artık hiçbir zaman ayılmazlar.

Allah dünya âlemini yaratmak istediğinde, bu yüce meleklerden birisini belirlemiştir. Bu melek, o nurun meleklerinden zuhur eden ilk melektir. Onu akıl ve kalem diye isimlendirmiştir. Allah bir sınır ve sona varmadan var etmek istediği şeylerle ona bilgi vermek üzere tecelli etmiştir. Böylece akıl, var olacak şeylerin ve yaratılış âleminin meydana gelişini talep eden ilâhî isimlerin bilgisini doğrudan almıştır. Bu akıldan levha diye isimlendirdiği başka bir varlık türemiştir. Allah Kalem'e ona

doğru sarkmasını ve kıyamet vaktine kadar var olacak her şeyi ona aktarmasını emretmiştir.

Allah bu Kalem için kalemliği, başka bir ifadeyle kalem olması bakımından üç yüz altmış diş, akıl olması yönünden ise üç yüz altmış tecelli ya da ince bağ yaratmıştır. Her diş veya bağ, özet bilgilerden üç yüz altmış sınıf ilmi yudumlar ve onları Levha'da ayrıntılandırır. Kıyamet gününe kadar âlemde bulunacak ilimlerin sınırlandırılması ve tasnifi budur. Kalem kendisine aktardığında Levha da bu bilgileri öğrenir.

Bu bilgilerden birisi doğa ilmidir. Doğa ilmi, Allah'ın yaratmak istediği ilimlerden bu Levha'da meydana gelen ilk ilimdir. Böylece doğa, nefsin altında olmuştur. Bütün bunlar, saf nur âlemindedir.

Sonra Allah, bu nurun karşısında mutlak varlığın karşıtı olan mutlak yokluk mesabesindeki saf karanlığı yarattı. Allah, onu yarattığında doğanın izniyle kendisine zattan kaynaklanan bir feyiz olarak nurunu yaymıştır. Böylece onun ışınları bu nura bağlanmıştır. Ardından Arş diye isimlendirilen cisim ortaya çıkmış, er-Rahman ismi ez-Zâhir ismiyle onun üstüne yerleşmiştir. İşte bu, yaratılış âleminden ortaya çıkan ilk şeydir.

Allah o karışık nurdan –ki seher aydınlığına benzer- tahtın etrafında dönen melekleri yarattı. *'Melekleri Rablerinin övgüsünü tespih ederek Arş'ın etrafında dönerken görürsün'*[492] ayetinde buna işaret vardır. Bu meleklerin Arş'ın etrafında dönüp onun övgüsünü tespih etmekten başka bir işi yoktur.

Âlemin yaratılışını *el-Ukletü'l-Müstevfiz* diye isimlendirdiğimiz kitabımızda açıkladık. Burada sadece bazı temel konuları aktarıyoruz.

Allah Kürsü'yü bu Arş'ın içinde yaratmış, kendi doğası cinsinden olan melekleri ona yerleştirmiştir. Her felek, içinden imar edicilerin kendisinden yaratıldığı bir asıldır. Tıpkı imar edicilerinin kendilerinden yaratıldığı unsurlar gibi. (Başka bir örnek) Allah Âdem'i topraktan yaratmış, onunla ve oğullarıyla yeryüzünü imar etmiştir.

Allah bu yüce Kürsü'de kelimeyi haber ve hükme ayırdı. Haber ve hüküm, Arş'tan Kürsü'ye sarkan Hakka ait iki ayaktır ki bir hadiste bildirilmiştir. Sonra Allah, Kürsü'nün içinde felekleri birbiri içinde felekler olarak yaratmış, her felekte kendisini imar eden o felekten bir âlem yaratmış, onları melekler, yani elçiler diye isimlendirmiştir. Allah, felekleri

gezegenlerle süslemiş, her göğe türeyenlerin suretlerini yaratıncaya kadar emrini bildirmiştir.

(Ruhlar)

Allah, nurdan oluşmuş suretleri ve unsurdan oluşmuş suretleri kendileri için gayb mesabesindeki ruhlar olmaksızın yetkinleşmiştir. Bu suretlerden her bir sınıfa bulunduğu duruma göre tecelli etti. Böylece bu suretlerden ve bu tecelliden suretlerin ruhları oluştu. İşte bu, ikinci meseledir

Allah ruhları yaratmış, onlara suretleri yönetmeyi emretmiş, onları bölünmeksizin tek zat yapmıştır. Sonra, birbirlerinden ayrıştırmış, ruhlar da ayrışmıştır. Ruhların ayrışması, suretlerin bu tecelliden kabul etiklere şeye göreydi. Suretler, gerçekte bu ruhların mekânları değildir. Şu var ki bu suretler, söz konusu olan unsurdan oluşmuş suretler olduğunda ruhlar için mülk, bütün suretler söz konusu olduğunda ise rühlar için mazharlar gibidir.

Sonra Allah, lâtifeler (manalar) ve suretler arasında başka bir tecelliyle hayalî-bedensel suretleri yaratmış, bu suretlere nuranî ve ateşsel suretler gözle görülür şekilde tecelli etmiştir. Duyusal suretler, manevî suretleri taşırken, uykuda ve ölümden sonra-dirilişten önce bu bedensel suretlerde görünür. Orası, suretsel berzah âlemidir ve nura yakındır. Üst tarafı geniş, alt tarafı, dardır. Çünkü üstü Amâ, aşağısı ise yeryüzüdür. Çünkü cin, melekler ve insanın içinin kendisinde göründüğü bu suretsel bedenler, uykuda ve cennet çarşısının suretlerinde ortaya çıkar. Söz konusu beden, ilgili bölümde daha önce söz ettiğimiz gibi, yeryüzünü imar eden surettir.

Allah, bu suretler ve bu ruhlar için bir gıda yaratmıştır ki, o da, üçüncü meseledir. Söz konusu şeylerin bekası bu gıdaya bağlıdır. Bu gıda, maddî ve manevî rızktır. Manevî rızk, bilgi, tecelli ve hallerin gıdasıyken, maddî rızk malumdur. O, yenilen ve içilen şeylerin taşıdığı ruhsal anlamlar, başka bir anlatımla güçlerdir. İşte gıda denilen şey budur. O halde, duyusal suretlerde bulunsa bile gıda, belirttiğimiz anlamda bütünüyle manevîdir. İster nurdan yaratılsın ister hayvan ister ceset olsun her suret, kendisine uygun şeyle beslenir. Meselenin ayrıntısı uzun sürer.

Allah, her âlem için mutluluk ve bedbahtlıkta bir mertebe ve menzil yaratmıştır ki bunun ayrıntısı sınırsızdır. Dolayısıyla onların mutlulukları, mertebelerine göre değişir. Mutluluğun bir türü gayeden meydana gelir, birisi, yetkinlik mutluluğudur, bir kısmı mizaca uygun gelen mutluluktur, bir kısmı, şeriatça tespit edilmiş mutluluktur. Aynı taksim, bedbahtlık için geçerlidir. Bu bağlamda, maksada uygun olmayan ya da yetkinlik olmayan veya mizaca yatkın olmayan veya şeriatın onaylamadığı şey nedeniyle bedbahtlık olabilir.

Bütün bunlar, akledilir ve duyulur şeylerdir. Duyulur olanlar, dünya ve ahiretteki acılar gibi bedbahtlık diyarıyla ilgili veya dünya ve ahiretteki hazlar gibi mutluluk diyarıyla ilgili şeylerdir. Bir kısmı ise saf ve karışıktır. (mutluluk ve bedbahtlığın bir arada olması). Bu meyanda saf olan, ahiret hayatıyla ilgiliyken, karışık olan, dünya hayatıyla ilgilidir. Böylece (dünyada) mutlu bedbahtın suretiyle, bedbaht ise mutlunun suretiyle görünürken, ahirette ayrışırlar. Bazen bedbaht dünyada bedbahtlığıyla ortaya çıkar ve bu durumu ahiretteki bedbahtlığına bitişir. Mutlu da böyledir. Fakat onlar, dünyada meçhul ahirette ise ayrışırlar. Allah şöyle buyurur: '*Ey günahkârlar bugün ayrılınız.*'[493] Buradan, değişmeyecek ve yanılmayacak tarzda mertebeleri sahiplerine izafe edersin.

Kuşkusuz, sana mülkün toplamı olan ve Arş diye ifade edilen sekizin anlamını açıkladık. Bu da, dördüncü meseledir. Sekizin anlamı açıklanmıştı: Bu sekiz, Hakkın nitelendiği sekiz ilâhî nispete aittir. Bunlar hayat, bilgi, kudret, irade, kelâm, duymak, görmek ve yenilenkoklanan-dokunulan şeyleri Hakka lâyık bir özellikle algılamaktır. Çünkü duyma algısının duyulanlarla, görme algısının görülenlerle ilgili olması gibi bu algının da algıladıklarıyla bir tür ilgisi vardır. Bu nedenle mülk, sekizle sınırlanmıştır. Dünyada ondan gözüken dörttür: Suret, gıda ve iki mertebe. Kıyamet günü ise sekiz şeyin hepsi gözlere görülür. Allah şöyle buyurur: '*Rabbinin Arşını o gün sekiz melek taşır.*'[494] Hz. Peygamber ise 'bugün dörttür' demiştir.

Arş kelimesinin mülk anlamında yorumu budur.

Taht anlamındaki Arş'a gelince, Allah'ın bu Arş'ı omuzlarında taşıyan bir takım melekleri vardır. Onlar, bugün dört melektir, yarın (kıyamet günü) ise sekiz olacaktır. Bunun nedeni, taşımanın mahşere ol-

masıdır. Bu dört taşıyıcının suretleri hakkında İbn Meserre'nin görüşüne benzeyen bir ifade aktarılmıştır. Şöyle denilir: Bu meleklerin ilki insan, ikincisi aslan, üçüncüsü kartal, dördüncüsü boğa suretindedir. Boğa, Samirî'nin görüp de Musa'nın ilâhı sandığı şeydir. Bu nedenle kavmi için bir buzağı yapmış ve şöyle demiştir: *'İşte bu sizin ve Musa'nın ilâhıdır.'*[495] Hikâye meşhurdur.

Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

***

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Peygamberlerin Sırlarının Bilinmesi Kastedilenler, Velilerin Peygamberleri ve Âd-m'den Muhammed'e Yetkinleştiren Kutuplardır. Kutup Allah'ın Yarattığı Günden Beri Tektir, Ölmemiştir, Onun Meskeni Neresidir?

Velilerin nebileri (peygamberlerin) varislerdir
Allah onları gönderdiği kimseye tanıtmıştır
Sonra tek imamın sırrında (tanıtmıştır)
Bu işin sırrı, üflenmiş bir ruhtur
Sonra Allah onu bağladığında
Çözdüğü şey yaratıklarına sirayet ettiğinde
İzzeti üzere onu algılandığında
Varislerin kalpleri, Allah'ın bir nimeti olarak
Onu aldığında, Allah'ın izzetiyle
Onun oturduğu Kutbun yerini
Ona varis olandan başkası bilemez.

Allah sana yardım etsin, bilmelisin ki: Nebi, meleğin yalnız başına Allah'a ibadet edeceği bir şeriat içeren bir vahyi Allah katından kendisine getirdiği kimsedir. Nebi söz konusu şeriat ile birlikte başkasına da gönderilmiş ise resuldür.

Melek peygambere iki şekilde gelir: Ya vahyi kalbine indirir –ki bu inişte halleri farklı farklıdır- ya da dışardan bir beden suretinde gelir. Bu durumda, getirmiş olduğu şeyi kulağına aktarır, peygamber de onu dinler ya da gözüne gösterir, peygamber de onu görür. Görmeden ise duymadan meydana gelen şeyin aynısı meydana gelir. Diğer algı güçleri için de aynı durum söz konusudur. Bu, Hz. Peygamber ile kapanmış kapıdır. Dolayısıyla her hangi bir kimsenin bu Muhammedî şeriatı geçersiz kılacak bir şeriatla Allah'a ibadet etmesine yol ve imkân yoktur. Hz. İsa indiğinde ancak Hz. Muhammed'in şeriatına göre hüküm verir ve Hz. İsa velilerin sonuncusudur (hâtemü'l-evliya). Allah'ın onun velayetini –ki mutlak velayettir- saygın bir nebi ve resul ile bitirmiş olması, Hz. Muhammed'in üstünlüklerinden birisidir. Bu nedenle Hz. İsa kıyamet günü iki kez diriltilecektir: Peygamberlerle resul, bizimle beraber ise Hz. Muhammed'e bağlı bir veli olarak diriltilecektir. Allah onu ve İlyas'ı bu makamla diğer nebilerden üstün yapmıştır.

Bu ümmet içindeki velilerin nebilerinin durumuna gelince, velinebi, Hakkın kendisini tecellilerinden her hangi birisine yerleştirip Hz. Muhammed ve Cebrail'in mazharını onun karşısına diktiği kimsedir. Ardından söz konusu ruhanî mazhar, Hz. Muhammed mazharına ait meşru hükümlerin hitabını kendisine duyurur. Hitabı bitirip velinin kalbinden ayrıldığında, müşahede sahibi hitabın içerdiği ve Muhammed ümmetinde ortaya çıkan meşru hükümleri öğrenir. Böylelikle veli, o mertebede kendisi için gerçekleşmiş huzur sayesinde Muhammedî mazharını aldığı gibi Muhammedî mazharın bu ümmete tebliğ etmekle memur olduğu hükümleri alır. Ardından veli kendisine döndürülür. Artık, ruhun (Cebrail) Muhammed mazharına aktarıldığı (hitabı) anlamış, doğruluğunu ilme'l-yakîn (bilgi kesinliği), hatta ayne'l-yakîn (görür gibi) olarak öğrenmiştir. Böylece, bu peygamberin hükmünü alır ve Rabbinden gelen bir bilgi üzere onunla amel eder.

Bu meyanda nice zayıf hadis vardır ki, râvileri içinde uydurucu bulunduğu için aktarım yolundaki zayıflık nedeniyle amel edilmemiştir.

Hâlbuki o, gerçekte sahihtir ve uydurucu-râvi bu hadiste doğru söylemiştir ve uydurmamıştır. Muhaddis ise rivayette uydurucu râvinin sözüne güvenilmediği için, râvi zincirinde bulunduğu bu hadisi reddetmiştir. Bu durum, hadisi sadece yalancı râvi zikrettiğinde ya da hadisin kaynağı o olduğunda böyledir. Ancak güvenilir râviler bu rivayette ona ortak söz konusu ise hadis güvenilir râvinin zincirinden kabul edilir. İşte bu veli, hadisi Hz. Muhammed'in hakikatine aktaran Cebrail'den duymuştur. Nitekim sahabe-i kiram, İslam-iman-ihsan ve Hz. Peygamber'in onaylamasıyla ilgili Cibril hadisini böyle duymuştur. Dolayısıyla veli, onu peygambere bildiren Ruh'tan hadisi duyduğunda, bu hadiste Hz. Peygamber'in ağzından hiçbir kuşku duymadan bilgi kesinliğiyle duyan sahabe gibidir. Sahabeden sonraki nesil ise doğruluğuna etki eden kuşku ortadan kalktığında, zann-ı galip ile hadisi aldığı için aynı durumda değildir.

Râvileri bakımından sahih nice hadis vardır ki, bu mazharı müşahede eden veli onu öğrenir ve Hz. Peygamber'e bu 'sahih' hadisi sorar. Hz. Peygamber de o hadisi reddeder ve şöyle cevap verir: 'Ben onu söylemedim ve ona göre hüküm vermedim.' Böylece keşif sahibi, hadisin zayıf olduğunu öğrenir ve Rabbinden bir delile göre onunla ameli bırakır. Bununla birlikte rivayet ehli, hadis gerçekte sahih olmadığı halde, rivayet yolu sahih olduğu için onunla amel eder. Nitekim İmam Müslim es-Sahih'inin girişinde buna benzer bir şey söylemiştir. Bazen keşif sahibi, hadisçilere göre rivayet yolu sahih bu hadisi kimin uydurduğunu bilir: Ya uyduranın adı kendisine söylenir veya şahsın görüntüsü karşısına dikilir.

İşte bunlar, velilerin peygamberleridir. Onlar, bu Muhammed'in şeriatıdır diye bildirilmezden önce, asla bir şeriata sahip olmaz ve şeriat hakkında kendilerine herhangi bir hitap gelmez. Ya da, hükmün indirildiği kimseyi (peygamber) zatının dışında ya da içinde –ki içinde görmesi uyuyan için doğru rüya diye ifade edilir- misal aleminde görmesi gerekir. Şu var ki veli, sıradan insanların uykuda algıladığını uyanıkken algılamada peygamberle ortaktır.

Yolumuzun ehli, veliler için bu makamı ve bundan başkasını getirebilmeyi kabul etmiştir. Kastedilen, himmet vasıtasıyla fiil ve herhangi bir yaratılmış öğretmen olmaksızın Allah'tan doğrudan bilgi almaktır ki

bu bilgi Hızır'ın bilgisidir. Allah vasıtaları ortadan kaldırarak –ki vasıtalar fakihler ve şekilci âlimlerdir- peygamberinin diliyle Hakka ibadet edeceği bu şeriatın bilgisini ona verirse bu ilim, ledünnî ilimdendir ve bu kişi ümmetin nebilerinden değildir.

Binaenaleyh velilerden peygamber varisi olacak kimse ancak bu özel halde varis olabilir. Başka bir ifadeyle söz konusu veli, peygamberin hakikatine vahiy aktarırken meleği müşahede halinde bulunmalıdır.

İşte bunlar velilerin nebileridir. Onların hepsi, basiret üzere Allah'a çağırmada eşittir. Nitekim Allah peygamberine şöyle söylemesini emreder: *'Ben ve bana uyanlar basiret üzere Allah'a davet ederiz.'*[496] Onlar bu makamın ehlidir, dolayısıyla bu ümmet içinde onlar, İsrail oğulları içindeki peygamberler gibidir. Buna örnek olarak kendisi de peygamber olduğu halde –nitekim Allah onun peygamber olduğuna tanıklık etmiş ve Kur'an'da bunu beyan etmiştir- Hz. Musa'nın şeriatına göre ibadet eden Harun'un mertebesini verebiliriz. Böyle veliler, kendileri ve onlara uyan ümmet adına hiçbir kuşkunun bulunmadığı sahih şeriatı korur. Dolayısıyla onlar şeriatı en iyi bilen insanlardır. Şu var ki fakihler, onların bu durumunu kabul etmez. Söz konusu veliler ise haklılıkları için bir kanıt getirmek zorunda değildir, aksine makamlarını gizlemeleri gerekir. Onlar, gerçekte yanlış olduğunu bildikleri halde, şekilci âlimlerin vardığı görüşleri reddetmez. Onların hükmü, bir meselede içtihadının ulaştırdığı ve delilinin verisinden başka bir şeyle hüküm verme imkânı olmayan müçtehidin hüküm vermesine benzer. Müçtehit verdiği hükümde kendisiyle farklı düşünen kimseyi yanlışlama hakkına sahip değildir. Çünkü Şarî, (içtihat farklılığı şeklindeki) bu hükmü müçtehit için meşru görmüştür. Dolayısıyla edep, Şarî'nin onayladığı hükmü yanlışlamamayı gerektirir. Bu velinin kanıtı ve keşfi ise kendisine gözüken gerçeğe ve müşahede ettiği şeyin hükmüne uymayı gerektirir.

Hz. Peygamberden gelen bir rivayette, 'Bu ümmetin bilginleri İsrail oğullarının peygamberleri gibidir' denilmiştir. Kastedilen, işaret ettiğimiz mertebedir. Çünkü İsrail oğullarının peygamberleri, Yahudiler için resullerinin şeriatlarını koruyor ve tatbik ediyordu. Muhammed ümmetinin bilginleri ve önderleri de böyledir. Onlar, peygamberlerinin hükümlerini ümmet adına korumuştur. Örnek olarak sahabenin âlimlerini ve onlardan daha aşağı mertebede bulunan Tabiîn, Etba-ı tâbiîn'i

verebiliriz. Söz gelişi Süfyan es-Sevrî, İbn Uyeyne, İbn Sîrîn, Hasan, Malik, İbn Ebî Rebah, Ebû Hanife vb. onlardan daha aşağıda ise Şafi, İbn Hanbel ve onların yerini alıp hükümleri korumada böyle hareket edenleri verebiliriz.

Bu ümmetin bilginlerinden başka bir grup ise peygamberin hallerini ve ilimlerinin sırlarını korumuştur. Örnek olarak sahabeden Ali, İbn Abbas, Selman, Ebû Hureyre ve Huzeyfe, tabiînden Hasan Basrî, Malik b. Dinar, Bünnân el Hammal ve Eyyûb es-Sahtiyanî, daha aşağı mertebeden ise Şeyban er-Raî, Ferah el Esved el- Muammer, Fudayl b. İyaz, Zünnun el Mısrî, onlardan aşağıda bulunan Cüneyd, Tüsterî ve peygamberin halini ve ledünnî bilgiyi korumada bu büyüklerin yolundan gidenleri verebiliriz.

Hükmü koruyanların sırları, iki ayak nezdinde Kürsü'de durur. Çünkü onlar ilâhî bir sır ya da ledünni bilgi veren hale sahip değildir. Hüküm ve başka şeylerin koruyucularından peygamberin halini ve ledünni ilmin koruyanların sırları ise Arş'ta ve Amâ'da bulunur ve (bir kısmı da) bulunmaz! Bu meyanda bir kısmının makamı vardır, bir kısmının yoktur. İşte bu, sayesinde sırların farklılaşacağı bir makamdır. Çünkü alâmet sahipleri arasında alâmeti terk, hakkında sınırlanma hükmü verilmeyen gerçek bir alâmettir. O, en yüce belirtidir. Bu durum, sadece Muhammedî varislikte yetkin olan temkin sahibi için söz konusudur.

(Önceki Ümmetlerin Kutupları)

Bu ümmetten başka, zaman itibarıyla bizden önce yaşamış ümmetlerin yetkinleştiren kutuplarına gelince, onlar isimleri bana Arapça zikredilmiş bir gruptur. Kurtuba şehrinde, yüce bir müşahede halinde berzah mertebesindeyken onlar bana gösterildi, ben de onları gördüm. Onların isimleri, el-Mufarrık (ayıran), Müdâvi'l-külûm (hastalıkları iyi eden), Bekkâ (çok ağlayan), Mürtefî (yükselen), Şifa, Mâhık, (silen) Âkıb, (İzleyen) Menhur (kurban edilmiş), Şecerü'l-mâ (su ağacı), Unsuru'l-hayat (hayat unsuru), Şerid (firarî), Râci (dönen), Sâni (yapan), Tayyar, Sâlim, Halife, Maksûm (bölünmüş), Hayy (diri), Râmi (atan), Vâsi' (geniş), Bahr (deniz), Mulsak (bağlanan), Hâdi, Muslih (ıslah eden) ve Bâkî'dir. Bunlar, Âdem'den Hz. Muhammed zamanına kadar isimleri bize bildirilmiş yetkinleştiren kutuplardır.

Tek kutup ise Hz. Muhammed'in ruhudur ve o tüm peygamberlere ve resullere, insanın yaratılışından kıyamet gününe kadar bütün kutuplara yardım edendir. Hz. Peygamber'e sorulmuş:

-Ne zaman peygamber oldun?

Cevap vermiş:

-Ben Âdem toprak ve su arasında iken peygamberdim.

Hz. Peygamber'in adı, müdâviü'l-külûm'dur, (yaraları iyileştiren). Çünkü o, arzunun yaralarından haberdar olduğu gibi fikrin, dünyanın, şeytanın ve nefsin yaralarından da nebi veya resuller ve;a velâyetin bütün dilleriyle haberdardı. Hz. Peygamberin, doğduğu yer olan Mekke'ye olduğu gibi Şam'a da bakışı vardı. Sonra, bakışı bir anda sıcaklığı ve yaşlığı çok olan yere çevrildi ki, Âdemoğullarından hiç kimse bedeniyle oraya ulaşmamıştı. Bir insan, Mekke'den ayrılmadan bulunduğu yerde onları görmüş, yeryüzü onun için düzletilmiş, böylece oraları görmüştür. Kuşkusuz biz de, farklı kaynaklarla Hz. Peygamber'den pek çok bilgi aldık.

Bu Muhammedî ruhun âlemde pek çok mazharı vardır. En yetkin mazharı ise zamanın kutbunda, Efrad'da, Muhammedî veliliğin Hâteminde ve genel veliliğin Hâtemindedir –ki o Hz. İsa'dır-. Bu mazhar Hz. Muhammed'in ruhunun meskeni olarak ifade edilmiştir.

Gelecek bölümde, Allah izin verirse müdâviü'l-külûm olması yönünden sahip olduğu sırları ve ondan yayılan bilgileri zikredeceğim. Ardından, müdâviü'l-külûm ortaya çıktıktan sonra bu sır, adı el-Müsteslim li'l-kazâ ve'l-kader (kaza ve kadere teslim olan) başka bir şahısta ortaya çıkmıştır. Sonra hüküm ondan 'Hakkın mazharı'na, Hakkın mazharından el-Hâic'e, el-Hâic'den Vâziu'l-hikem (hikmetleri koyan) denilen bir şahsa geçer. Allah daha iyisini bilir ya, ben onun Lokman olduğunu zannediyorum. Çünkü o Davud (a.s) zamanındaydı ve onun Lokman olduğuna dair kesin bilgiye sahip değilim. Sonra bu sır, Vaziu'l-hikem'den el-Kâsib'e (Kazanan), ondan Câmiü'l-hikem'e (hikmetleri toplayan) intikal etmiştir. Daha sonra sırrın kime intikal ettiğini bilmiyorum.

Bu kişilerin isimleri geldiğinde, her birisine tahsis edilmiş ilimleri zikredeceğim. Allah izin verirse ve dilime gelirse onlardan her birisi için

bir meseleden söz edeceğim. Şimdi ise Allah'ın bana ne yapacağını bilemiyorum.

Bu bölümden bu kadarı yeterlidir. Allah hakkı söyler ve doğru yola ulaştırır.

On üçüncü bölüm sona ermiştir.

FÜTUHÂT-I MEKKİYYE'NİN ON DÖRDÜNCÜ KISMI

Rahman ve Rahîm Olan Allah'ın Adıyla

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Nefeslerin, Nefeslerin Muhakkiki Olan Kutupların ve Bu Kutupların Sırlarının Bilinmesi

Nefesler âlemi benim nefesimdendir
Onlar kutsiyet mertebesine yükselenlerdir
Seçilmişleri efendi ve belâgat sahibidir
Vahyi ona zil sesi olarak gelir
Gördüğünde kapıcıya dedim ki:
Kaç muhafıza katlanacağım
Dedi ki: Oğlum! Ne istiyorsun
Dedim ki: Fetânet sahibi Efendiye yaklaşmak
İmam karşısında şefaatçim kim? Belki
Zimmetine geçiren kimse için ondan bir düşünce
Dedi ki: Bilgilerini vermez
Üzülmeyen bir zengine

Hz. Peygamber şöyle buyurur: 'Kuşkusuz Rahman'ın nefesi bana Yemen yönünden gelmektedir.' Şöyle denilmiştir: (Nefes'in anlamını açıklayan bir örnek olarak) Allah müşrik-kâfirlerin peygamberine verdi-

ği sıkıntıları Ensar vasıtasıyla tenfîs etmiş, yani gidermiş ve ortadan kaldırmıştır.

Nefesler, Hakka yakınlık esintileridir. Ariflerin koklama duyuları bu nefeslerin kokusunu aldığında onların geldiği makamda yerleşmiş birisini aramaya dönük istekleri artar. Söz konusu kişi, himmetleriyle araştırdıktan ve cömertlik esintilerine[497] hücum ettikten sonra, en mukaddes makamda dürülmüş ve bu nefeslerin en nefis kokudan getirdiği ilim ve sırları onlara bildirecek kimsedir. Böylece, ariflerin aradığı sırrın ve öğrenmek istedikleri bilginin kendisinde bulunduğu ilâhî bir şahıs onlara bildirilir. Allah bu şahsı arifler içinde feleklerinin etrafında döndüğü bir kutup, mülklerini ayakta tutan bir imam olarak yerleştirmiştir. Onun adı müdâvi'l-külûm'dür (yaraları iyileştiren). Böylece ondan, ariflere herhangi bir kitabın sığdıramayacağı bilgi, hikmet ve sırlar yayılmıştır.

(Müdâvi'l-külûm ve Kimya İlmi)

Bu kutbun öğrendiği ilk sır, dehirlerin (zaman) kendisinden oluştuğu birinci dehirdir. Ona verilen ilk fiil, yedinci göğün, başka bir ifadeyle oluş ve bozuluşun başladığı göğün ruhaniyetinin gerektirdiği fiildir. Böylece yönetme ve sanatıyla demiri gümüşe özellikle de altına dönüştürür. Bu bilinmez bir sırdır. Bunun karşılığında zenginlik talep edilmez. Bilakis onun amacı, yetkinlik mertebesine ulaşabilmek için, sonun güzelliğidir ve o oluşum esnasında kazanılmıştır. Çünkü birinci mertebe, felek hareketleri ve doğal sıcaklık vasıtasıyla madenî buharların kükürt ve cıva olarak birleşmesinden oluşur. Madende oluşan her şey, gayeyi ve başka bir anlatımla yetkinliği talep eder. Yetkinlik ise altın olmaktır. Fakat maden mertebesinde iken ona bir takım hastalık ve sıkıntılar ulaşır. Bunlar, kendisini denge (itidal) halinden çıkartan aşırı kuruluk veya aşırı yaşlık veya sıcaklık veya soğukluktur. Böylelikle hastalık, söz konusu şeyde demir ya da pas veya kurşun gibi adlarla isimlendirilen bir maden formu meydana getirir.

Bu hakîme, ilacın kaynağı ve tedavilerin bilgisi verilmiştir. Bu ilaçların kullanımı, madenlerden yetkinlik mertebesini talep eden –ki yetkinlik altın olmaktı- şahsiyetine ilişen bu hastalığı giderir. Böylece onu ortadan kaldırır ve o varlık sağlık kazanıp yetkinlik derecesine katılıncaya kadar yürür. Fakat yine de, yetkinliğe ulaşmada bedenine hastalık

girmemiş sağlıklı varlığın gücüne sahip değildir. Çünkü hastalığın girdiği beden hastalıktan yeni kurtulmuş ve pasın katışmadığı saflığa –ki o aslî saflıktır- daha yeni ulaşmıştır. Örnek olarak peygamberler içinde Yahya ve Âdem'i verebiliriz. Hedef ise insanın kulluktaki yetkinlik derecesidir. Çünkü '*Allah insanı en güzel biçimde yaratmış, sonra onu aşağıların aşağısına atmıştır. İman edip sâlih ameller işleyenler müstesna.*'[498] İman edenler ise bu sayede aslî sağlıkları üzerinde bırakılmış olanlardır. Çünkü insan doğasında geçici şeylerden kaynaklanan illetleri ve farklı gayelerden kaynaklanan hastalıkları kazanmıştır. Bu hakîm ise insanı Allah'ın kendisini yaratmış olduğu en güzel surete döndürmek ister. İşte, akıllı kişinin kimya (simya) denilen bu sanatı öğrenme amacı budur. O ölçü ve vezinleri bilmekten başka bir şey değildir.

İnsan Allah tarafından yaratıldığında, Allah onun bedenini sıcak, soğuk, yaş ve kurunun bileşiminden oluşturmuştur. Daha doğrusu soğuk-kuru, soğuk-yaş, sıcak-yaş ve sıcak-kurudan meydana getirmiştir. Burada kast edilen, Âdem, başka bir ifadeyle, beşerî yaratılışın ve unsurdan oluşmuş doğal bedensel suretin aslıdır. Bunlar dört karışımdır: Kara, balgam, kan ve safra. Söz konusu dört unsur büyük âlemin cisminde şu tarz bulunur: Ateş, hava, su ve toprak. Allah Âdem'in bedenini çamurdan yarattı. Çamur suyun toprakla karışımıdır. Ardından ona bir nefis ve ruh üfledi. İsrail oğullarının peygamberlerine indirilmiş bazı kitaplarda, anlamını zikrettiğimiz husus yer almıştır. Burada onu zikretmemiz gerekmiştir, çünkü haberlerin en doğrusu, Allah'tan rivayet edilen haberdir.

Mesleme b. Veddah –Kurtubalıydı- bize şöyle rivayet etmiştir: 'Allah İsrail oğullarındaki peygamberlere indirdiği bazı kitaplarda şöyle demiştir: Ben Âdem'i toprak ve sudan yarattım. Ona nefis ve ruh üfledim. Onun bedenini toprak yönünden düzenledim; yaşlığını sudan, sıcaklığını nefisten, soğukluğunu ruhtan düzenledim. Ardından bedene başka dört tür yerleştirdim ki her birisi ancak diğeriyle ayakta durur. Bunlar iki safra, kan ve balgamdır. Sonra onların bir kısmını diğerine yerleştirdim. Bu meyanda kuruluğun yerini, kara-safra, sıcaklığın yerini sarı-safra, yaşlığın yerini kan ve soğukluğun yerini ise balgam yaptım.' Sonra Allah şöyle buyurmuştur: 'Hangi bedende bu karışımlar dengeli halde bulunsa o bedenin sağlığı tam ve yapısı dengelidir. Birisi diğerinden fazla ve onlara egemen olursa fazlalık ölçüsünde bedene hastalık gi-

rer. Karışımlardan birisi eksik kalırsa diğerlerinin baskısına dayanamaz. Diğer karışımların baskın geldiği ve onlara direnemediği ölçüde ise hastalık bedene girer. O halde tıp ilmi, eksiği artırarak fazlayı eksilterek, dengeyi elde etmeyi hedefler.

Buradaki alıntı *el-Mev'ızetü'l-Hasene* adlı kitabımızda zikrettiğimiz uzun bir bölümdür.

(Müdâvi'l-külûm ve Yüce Eserler)

Bu imam, bu doğal yaratılışı en iyi bilen insanlardan olduğu gibi kendisinde ulvî âleme ait ve gezegenlerin nurlarına ve onların yüzüşlerine bırakılmış eserleri en iyi bilen kimsedir. Söz konusu şey, Allah'ın göklere, onların birlikteliklerine, inişlerine, çıkışlarına, yükselişlerine ve düşüşlerine vahyettiği emirdir. Allah şöyle buyurur: *'Her göğe kendi emrini vahyetti.'*[499] Yeryüzü hakkında da şöyle buyurur: *'Onda besinlerini takdir etmiştir.'*[500]

Bu kişi, zikrettiğimiz konuda geniş imkâna, derin bir kulaca ve birikime sahiptir. Fakat onun bakış gücü, zevk ve hal yönünden yedinci feleği aşamaz. Fakat Mükevkeb ve Atlas feleğinde bulunan şeyler keşif ve görme yoluyla onun adına gerçekleşmiştir. Ona hâkim hal, kendi zannınca, hakikatleri başkalaştırmaktır. Bize göre hakikatler, bütün olarak başkalaşmaz. Derece ve dakikalarında, bu şahıs düşünmesi ve gözlemesi yönünden ruhaniyetiyle sürekli tespih eder. Onda ölüyü diriltmenin sırlarından bir takım gariplikler vardır. Allah'ın ona tahsis etmiş olduğu şeylerden birisi, bulunduğu yerde Allah'ın bolluk ve bereket yaratmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber'in Hızır hakkında böyle söylediği aktarılır. Ona Hızır adının verilmesinin sebebi sorulduğunda, Hz. Peygamber şöyle cevap vermiş: 'Hangi taşın üstünde otursa altında yeşillik filizlenir.'

Bu imam, Hızır'ın öğrencisi, zat bilgisi ve güç ilminde büyük idi. Bu bilgiye dikkatlerini çekme hususunda dostlarına karşı lütufkâr, dostlarının genelinden ise onu gizlerdi. Bunun nedeni, bu bilgi hakkında onlar adına korku duymasıdır. Bu nedenle müdâviü'l-külûm (hastalıkları iyileştiren) diye isimlendirildi. Nitekim Hz. Yakup da, kardeşlerinin bir kötülük yapmâsından çekinerek, Yusuf'tan (rüyasını) gizlemesini istemiştir. Bu imam, dostlarının genelini yönetim ilmi ve ruhların beden-

le bileşimi, bedenlerin ayrışması, sureti çıkartarak veya suret giydirerek bedenlerin birleşmesi gibi bu ilim dalına benzeyen hususlar ile meşgul eder. Böyle yapmasının nedeni, dostlarının buradan her şeyi bilen hikmet sahibi Allah'ın yaratışını öğrenmelerini istemesidir. Âlemi bilmek, onun büyük insan, insanın ise cisim olmada âlemin özeti, anlamda ise benzeri olduğunun bilgisi bu kutuptan ortaya çıkar.

Bu kitapta yazdıklarımı kendisinden aldığım Ruh, sözü edilen İmam'ın bir gün dostlarını bir zaviyede toplayıp heybetli bir halde onlara hitap için ayağa kalktığını bana bildirdi. Şöyle demiştir: 'Size bu makamımda simge yoluyla söyleyeceğim şeyi, anlayınız, üzerinde düşünüp hazinesini ortaya çıkartmaya çalışınız. Onun zamanının hangi âlemde genişlediğini anlamaya çalışınız. Ben size bir öğütçüyüm ve öğretilen her şey yayılmaz. Her bilginin tahsis edildiği bir ehli vardır. Yalnız kalmak mümkün olmadığı gibi (herkese ayrı ayrı bilgi aktarmaya) vakit de yetmez. Toplumda farklı fıtratlar, birbiriyle uyuşmayan zihinler olmalıdır. Toplumdan maksat ise birdir ve benim sözüm o maksada yönelik olduğu gibi simgemin anahtarı da onun elindedir. Her makamın bir sözü, her bilginin bir adamı, her vâridin (kalbe gelen bilginin) bir hali vardır. Söylediğimi anlayınız! Duyduğunuzu aklınızda tutunuz. Nurun nuruna yemin ettim, hayatın ruhuna ve ruhun hayatına yemin ettim: Kuşkusuz ben geldiğim gibi sizden ayrılacağım ve kendisinden meydana geldiğim asla döneceğim. Bu karanlıkta bekleyişim uzun sürdü ve bu sıkıntının artarda gelmesiyle nefesim daraldı. Artık sizden ayrılmak istiyorum. Bana ayrılma izni verilmiştir. Sözüme sadık kalın. Seneler geçtikten sonra size söyleyeceğim şeyleri anlayacaksınız –seneleri belirtmiş ve sayılarını zikretmiştir-. Bu müddetten sonra size gelmemi bekleyiniz ve tekrar bu toplanma yerine gelmek için acele ediniz. Şayet lafız incelmiş ve anlam harflere baskın gelmişse diyeceğim şudur: Hakikat, hakikat! Tarikat, tarikat! Kuşkusuz cennet ve dünya, bina ve kerpiçte ortaktır. Ne var ki kerpicin biri topraktan ve samandan, diğeri altından ve gümüştendir.'

İşte bu, onun oğullarına tavsiyesidir. Bu önemli bir konudur. Onu simgesel söylemiş ve ayrılmıştır. Kim bu meseleyi anlarsa rahata erer.

(İbn Arabî'nin İbn Rüşd ile Kurtuba'da Karşılaşması)

Bir gün Kurtuba'da şehrin kadısı Ebu'l-velîd İbn Rüşd'ün huzuruna girdim. Halvetimde, Allah'ın bana açmış olduğu şeyleri duyup öğrendiği için benimle karşılaşmak istiyordu. Duyduklarından dolayı şaşkınlığını izhar ediyordu. Babamın arkadaşlarından birisi olduğu için babam İbn Rüşd'ün arzusu üzerine benimle bir araya gelsin diye bir vesileyle beni ona gönderdi. O esnada bıyıkları henüz terlememiş bir delikanlıydım. Huzuruna girdiğimde sevgi ve saygıyla kalkıp beni kucakladı ve şöyle dedi:

-Evet!

Ben de cevap verdim:

-Evet!'

Söylediğini anladığım için sevinci arttı. Sonra, sevincinin sebebinin farkına vardım ve ona 'hayır' dedim. Bunun üzerine üzüldü, rengi değişti ve sahip olduğu şeye karşı kuşku duydu. Bana şöyle dedi:

-Keşif ve ilâhî feyizde, işin nasıl olduğunu gördün? Acaba teorik düşüncenin bize verdiği gibi midir?

Şöyle cevap verdim:

-'Evet ve hayır! 'Evet ve hayır' arasında ruhlar maddelerinden, boyunlar bedenlerinden uçar.

Bunun üzerine rengi sarardı ve kendisini sıkıntı bastı, bağdaş kurup oturdu ve işaret ettiğim şeyi anladı.

İşte bu, kutup imamın, başka bir ifadeyle müdâviü'l-külûm'ün zikretmiş olduğu meselenin aynısıdır.

İbn Rüşd sahip olduğu bilgiyi sunup (bizim söylediğimize) uygun veya farklı olup olmadığını öğrenmek için daha sonra da babamın tavassutuyla bizimle bir araya gelmek istedi. Çünkü kendisi, fikir ve teorik düşünce mensubuydu. Ardından halvete cahil girip ders görmeden ya da araştırma, okuma ve kitapları inceleme olmaksızın bu şekilde dışarıya çıkan birisini gördüğü bir devirde yaşadığı için Allah'a şükretti. (Benim tecrübem hakkında) şöyle demiştir: 'Bu bizim kabul ettiğimiz, fakat mensubunu görmediğimiz bir haldir. Kapıların kilitlerini açan o hal mensuplarından birisinin bulunduğu bir zamanda bulunduğum için

Allah'a hamd ederim. Bana onu gösterme ayrıcalığını bahşeden Allah'a hamdolsun!'

İbn Rüşd ile ikinci kere karşılaşmak istedim. Bunun üzerine, İbn Rüşd misal âleminde bir surete yerleştirildi ve orada aramızda ince bir perde vardı. Bu perdeden ben ona bakıyor, o ise beni görmüyor ve nerede bulunduğumu bilmiyordu. Kendisiyle ilgilenmek onu benden alıkoymuştu. Bunun üzerine şöyle düşündüm: İbn Rüşd'ün sahip olduğumuz hale ulaşması irade edilmemiş!

Merâkeş şehrinde 1169 (565 h.) senesinde ölünceye kadar bir daha onunla hiç karşılaşmadım. Oradan Kurtuba'ya taşındı, kabri Kurtuba'dadır. Naaşının bulunduğu tabut hayvana yüklendiğinde, eserleri hayvanın diğer tarafına yüklenmişti. Ben de fakih-edip Ebû Hasen Muhammed b. Cübeyr Seyid Ebû Saîd, arkadaşım Ebû Hakem Amr b. Serrâc ile beraber orada bulunuyordum. Ebu'l-Hakem bize dönüp şöyle dedi: 'İmam İbn Rüşd'ün bineğinde kiminle denkleştirildiğini görüyor musunuz? Bu imam, şunlar da amelleri yani eserleri!'

Bunun üzerine İbn Cübeyr şöyle karşılık verdi: Evladım! Ne güzel düşündün. Ağzına sağlık!

Ben de bu ifadeleri bir öğüt ve nasihat olarak kaydettim. Allah hepsine merhamet etsin. Artık oradaki gruptan benden başka yaşayan kalmamıştır.

Bu noktada şu mısraı söyledim:

Bu imam, şunlar da amelleri
Keşke, bilebilsem! Emelleri gerçekleşmiş midir?

(Müdâviü'l-Külûm ve Felek İlmi)

Bu kutup, yani müdâviü'l-külûm feleğin hareket sırrını öğrenmişti ve Allah'ın kendisini yarattığı şekilden başka bir şekle sahip olsaydı kapsadığı hiçbir şeyin oluşmayacağını bilirdi. Akıllar Allah'ın şeylerdeki bilgisini ve O'nun her şeyi bilen olduğunu görsün diye bu konudaki ilâhî hikmeti açıklamıştır. 'O'ndan başka ilâh yoktur, O her şeyi bilen ve her şeyi hikmetine göre yapandır.' zat ve sıfatların bilinmesinde bu Kutup'un işaret ettiği şeyin bilgisi vardır. Felek dairesel hareketten başka bir şekilde hareket etseydi, onun hareketiyle boşluk dolmaz, pek çok

doğal mekân boşlukta kalır, öyle bir hareketten iş tamamlanmaz, hareket ile o doğal mekânların dolması eksik kaldığı ölçüde işin kendisi de eksik kalırdı. Bu ise Allah'ın dilemesine ve sebepleri koymadaki hikmetine bağlıdır.

Bu Kutup, mertebelerine ve feleklerinin büyüklük ve küçüklüğüne göre âlemin çevre ve nokta arasında mevcut olduğunu, çevreye en yakın olanın içe yakın olandan daha geniş olduğunu bildirir. Dolayısıyla onun günü daha büyük, mekânı daha geniş, dili daha açık olduğu gibi güce ve duruluğa ulaşmaya daha yakındır. Yer küreye varıncaya kadar, unsurlara doğru inildikçe bu mertebeden uzaklaşılır. Çevredeki her parça, üzerinde ve altında bulunan şeyin karşılığında bulunur. Birisi geniş diğeri dar olsa bile, üst ve alt parçalardan hiç birisi diğerine artık gelmez. Bu durum, darı genişletmeden ya da genişi daraltmadan, büyüğün küçük, genişin dar üzerine gelmesidir. Hepsi, zatlarıyla noktaya bakar. Küçüklüğüne rağmen merkezdeki nokta, kendisini çevreleyen bütün parçalara zatıyla bakar. Şu halde kuşatan çevre, kuşatılan ise nokta olduğu gibi, bunun tersi de doğrudur. Düşününüz!

(İlâhî) emir yeryüzüne varıncaya kadar unsurlara indiğinde tortusu artar. Bu durum testideki yağ veya sıvı şeylerin tortusunun aşağıya çöküp üstünün duru kalmasına benzer. İlâhi emrin tortusunun artmasının nedeni, doğa âleminin karşılaştığı bilgi ve tecelli nurlarını algılamayı engelleyen perdelerdir. Bu engeller, şehvet kirleri, dinî bakımdan kuşkulu şeyler, dilde, bakışta, duymada, yiyecekte, içecekte, giyecekte, binekte ve cinsel konuda (kuşkulu şeylerden uzak durmak anlamındaki) verânın yoksunluğu, helâl olsalar bile, kendilerine tam olarak saplanmak ve yönelmek nedeniyle arzuların yol açtığı kirlerdir. Ahiret şehvetleri dünya şehvetlerinden daha büyük olsa bile, orada şehvetlere yönelmek, tecelliyi engellemez. Çünkü orada tecelli gözleredir, gözler ise şehvet mahalli değildir. Orada, yani dünyada tecelli ise içgözlere ve içedir, dışa değildir. İç ise arzu mahallidir. Arzu ve tecelli ise bir mahalde toplanmaz. Bu nedenle arifler ve zahitler, bu dünya hayatında arzularını yerine getirmeyi ve onun arzularıyla ilgilenmeyi azaltmıştır.

(Ebdal'ın Mertebeleri)

Bu imam, Allah'ın kendileriyle yedi bölgeyi koruduğu ebdal denilen yedi adam bulunduğunu arkadaşlarına öğreten kimsedir. Her Be-

del'in bir bölgesi vardır. Yedi göğün ruhaniyeti onlara bakar. Onlardan her bir şahıs, bu göklerde bulunan nebilerin ruhaniyetinden meydana çıkan bir güce sahiptir. Söz konusu peygamberler Halil İbrahim, sonra Musa sonra Harun, sonra İdris, sonra Yusuf, sonra İsa sonra Âdem'dir. Allah'ın selâmı hepsinin üzerine olsun. Yahya ise İsa ile Harun arasında gider gelir.

Böylece bu yedi Bedel'in kalplerine bu peygamberlerin kalplerinden (güçler) iner. Bu yedi gezegen, feleklerinde yüzmeleri esnasında Allah'ın onlara ve bu yedi göğün hareketlerine tevdi ettiği sır, bilgi ve ulvî-süflî eserlerle kendilerine bakar. Allah şöyle buyurur: *'Her göğe emrini vahyetti.'*[501] Binaenaleyh, her gün ve saatte o saatin sahibi ve günün otoritesinin verdiği şeye göre, onların kalplerinde (bu bilgiler) bulunur.

(Dördüncü Bölge ve Bedel'i)

Bu meyanda, Pazar günü meydana gelen her ilmî konu, İdris'in maddesindendir. O günde, hava ve ateş unsurunda oluşan her ulvî eser ise Güneş'in yüzüşünden ve Allah'ın güneşe tevdi ettiği (şeylerle) bakmasından kaynaklanır. Pazar gününde su ve toprak unsurunda oluşan her eser, dördüncü feleğin hareketindendir. Kendisini koruyan bu şahsın yeri, dördüncü bölgedendir.

Bedellerden bu bölgeye tahsis edilmiş şahıs için meydana gelen ilimler, ruhanîlik sırlarının bilinmesi, ışık ve aydınlığın bilinmesi, şimşek ve şuanın bilinmesi, aydınlık her cismin ve neden aydınlandığının bilinmesi, aydınlanabilir olmayı sağlayan mizacın mahiyetinin bilinmesidir. Aydınlık cisimlere örnek olarak canlı sınıfından ateş böceği ya da bitkilerden incir ağacının köklerini ya da taşlardan inci ve yakutu ve hayvanın kimi etlerini verebiliriz. Maden, bitki, hayvan, insan ve melekteki yetkinliği bilmek, herhangi bir bitki veya hayvanda ortaya çıktığında doğrusal hareketi bilmek, tesisi ve nurların nefeslerini bilmek, yönetici ruhların (bedenlerden) ayrılmasını bilmek, herhangi bir hayvanda ortaya çıktığında doğrusal hareketi bilmek, belirsiz durumları açıklamak, kapalı sorunlarda problemleri çözmek, feleklerin ve çarkın çıkardığı nağmeleri bilmek, telli çalgılar ve benzeri âletlerin seslerini bilmek, onlarla hayvanların doğaları arasındaki ilişkiyi bilmek, bunlardan bitkilere ait şeyleri bilmek, ruhsal anlamların ve güzel kokuların kendisinde bittiği şeyin ve onları kokulu yapan mizacın bilinmesi, neden ona dön-

dükleri, havanın güzel kokuları koklama duyusuna nasıl aktardığının bilinmesi, onun araz mı cevher mi olduğu: Bütün bunları, bu bölgenin sahibi olan Bedel, Pazar ve diğer günlerde söz konusu feleğin ve ondaki gezegenlerin hükmünün saatlerinde ve kendisinde bulunan peygamberin ruhaniyetinden elde eder ve öğrenir. Cuma dönene kadar böyle devam eder.

(Yedinci Bölge ve Bedel'i)

Pazartesi gününde meydana gelen her ilmî konu, Âdem'in ruhaniyetinden meydana gelir. Hava ve ateş unsurunda meydana gelen her yüce eser ise Ay'ın yüzüşündendir. Su ve toprak unsurunda oluşan her süflî eser ise dünya göğünün hareketindendir. Bu şahsa ait bölge, yedinci bölgedir.

Pazartesi ve bu feleğin hükmünün bulunduğu Cuma gününün bütün saatlerinde bu Bedel için meydana gelen ilimler, mutluluk ve bedbahtlık ilmi, isimler ve onlara ait özelliklerin ilmi, med-cezir ilmi ile artma ve eksilmenin ilmidir.

(Üçüncü Bölge ve Bedel'i)

Salı günü meydana gelen her ilmî mesele, Harun'un ruhaniyetinden meydana gelir. Ateş ve hava unsurunda meydana gelen her ulvî eser ise Merih Feleğinin ruhaniyetinden kaynaklanır. Su ve toprak unsurundaki her süflî eser, beşinci feleğin hareketinden meydana gelir.

Bu Bedel'e ait bölge, üçüncü bölgedir. Ona bu günde ve diğer günlerin saatlerinde verilen ilimler mülkü yönetme ve idare ilmi, himaye ve koruma ilmi, ordu düzeni, savaş ve harp hileleri ilmi, kurbanlar ve hayvan kesmek ilmi, kurban günlerinin sırlarının bilinmesi ve onun diğer kısımlara yayılmasının ilmi, hidayet ve sapkınlık ilmi ve kuşkunun kanıttan ayrışması ilmidir.

(Altıncı Bölge ve Bedel'i)

Çarşamba günü meydana gelen her ilmî konu, İsa'nın ruhaniyetindendir. Çarşamba, nur günüdür. Hz. İsa bugün üzerinde bulunduğumuz bu yola girerken bize nazarı (bakış) vardı. Ateş ve havadaki her

(ulvî) eser, Kâtib'in kendi feleğinde yüzüşünden, su ve toprak unsurundaki her süflî eser ise ikinci göğün feleğin hareketindendir.

Bu günün sahibi Bedel'e ait bölge, yedinci bölgedir. Onun için bu günde ve (diğer) günlerdeki saatlerde meydana gelen ilimler, vehimler ve ilham bilgisi, vahiy, görüşler, kıyaslamalar, rüya, ifade, sanatsal yaratım ilmi, koruma ve düzenleme ilmi, anlayış gözüne ilişen sürçme ilmi, talimler ilmi, yazı ve âdab ilmi, zecr, kehanet, sihir, tılsımlar ve niyetler ilmidir.

(İkinci Bölge ve Bedel'i)

Perşembe günü meydana gelen her ilmi mesele, Musa'nın ruhaniyetindendir. Ateş ve hava unsurunda oluşan her ulvî eser Müşteri'nin yüzmesinden, su ve toprak unsurunda oluşan her süflî eser ise onun feleğinden kaynaklanır.

Bu Bedel'e ait bölge, ikinci bölgedir. Bu günde ve (diğer) günlerdeki saatlerde onun adına meydana gelen ilimler bitkiler ve adetler ilmi, iyilik sebeplerini ve güzel ahlâkları bilmek, Hakka yaklaştıran ibadetleri bilmek, amelleri kabul ilmi ve sahipleriyle nereye varacaklarının bilinmesidir.

(Beşinci Bölge ve Bedel'i)

Allah'ın kendisiyle beşinci bölgeyi koruduğu bu şahıs adına Cuma günü meydana gelen her ilmi konu, Yusuf'un ruhaniyetinden meydana gelir. Ateş ve hava unsurunda oluşan her ulvî eser, Zühre gezegeninin bakışından meydana gelirken su ve toprak unsurunda meydana gelen her süflî eser, Zühre feleğinin hareketinden kaynaklanır. Bu ise 'Allah'ın her göğe vahyettiği' emirdendir. Başka bir ifadeyle bu eserler, gök ve yeryüzü arasında inen ilâhî emirdendir. Söz konusu emir, bu ikisinin arasında doğan her şeyde, başka bir anlatımla gökten yağan şeyle bu yağmayı kabul eden yeryüzü arasında oluşan her şeyde bulunur. Yeryüzünün gökten inen şeyi kabul etmesi (yağmurla yeryüzünün döllenmesi), (çocuk) oluşturmak için dişinin rahminin erkeğin suyunu kabul etmesi ya da kuşlar söz konusu olduğunda dişi kuşun erkek kuştan ıslak havayı kabul etmesine benzer. Allah şöyle buyurur: *'Yedi göğü yarattı, yerden de bir o kadarını yarattı. Emir onların arasında iner. Böylece Al-*

lah'ın her şeye kadir olduğunu öğrenirsiniz.'[502] Kudret, ancak var etmeyle ilgili olabilir. Böylelikle, bu inişteki amacın oluşturma olduğunu anladık.

Bu günde ve diğer günlerdeki saatlerinde söz konusu şahıs adına meydana gelen ilimler, cemal ve üns (ünsiyet) mertebesinden tasvir ilmi ve haller ilmidir.

(Birinci Bölge ve Bedel'i)

Birinci bölgeyi koruyan bu Bedel adına Cumartesi günü meydana gelen her ilmi konu, Halil İbrahim'in ruhaniyetindendir. Bu günde ateş ve hava unsurunda oluşan her ulvî eser Keyvân gezegeninin kendi feleğinde hareket etmesinden meydana gelirken su ve toprak unsurunda meydana gelen her süflî eser ise bu gezegenin feleğinin hareketinden oluşur. Allah Teâlâ seyyar gezegenler hakkında şöyle buyurur: '*Hepsi bir felekte yüzer.*'[503] Başka bir ayette ise '*Yıldız ile yollarını bulurlar*'[504] buyurur. Şu halde Allah, yıldızları kılavuz edinilsin diye yarattı.

Bu günde ve diğer günlerin gece ve gündüzündeki saatlerinde birinci bölgeyi koruyan bu Bedel adına meydana gelen ilimler, sebat ve durağanlık ilmi, devam ve kalıcılık ilmidir.

(Yedi Bedel'in Makamları ve Alışkanlıkları)

Bu imama (Müdâviü'l-külûm) bu Bedellerin makamları ve alışkanlıkları bildirilmiştir.

Şöyle demiştir: Birinci Bedel'in makamı ve düsturu, '*O'nun benzeri yoktur*'[505] ayetidir. Bunun nedeni, ilkliğin kendisine ait olmasıdır. Çünkü bir benzeri kendisinden önce olsaydı, onun ilk olması geçerli olmazdı. Binaenaleyh onun zikri, kendi makamına uygundur.

İkinci Bedel'in düsturu, '*Rabbimin kelimeleri tükenmezden önce deniz tükenirdi*'[506] ayetidir. Bu ise Hakkın ilminin makamıdır ve onun ilişmesi sonsuzdur. Bilgi, nitelikler sıralamasında ikincidir. Çünkü niteliklerin ilki, hayattır, ondan sonra ilim gelir.

Üçüncü şahsın düsturu ve makamı, '*Nefislerinizde de, görmüyor musunuz?*'[507] ayetidir. Bu ise üçüncü mertebedir. Çünkü ilk ayetler ilâhî isimlerdir, ikincil ayetler ise ufuklardadır. İkincileri takip eden ayetler ise nefislerimizde olan ayetlerdir. Allah şöyle buyurur: '*Onlara ayetleri-*

mizi ufuklarda ve kendi nefislerinde göstereceğiz.'[508] Bu nedenle bu düstura, üçüncü Bedel tahsis edilmiştir.

Dördüncü Bedel'in düsturundaki makamı ise '*Keşke toprak olsaydım*'[509] ayetidir. Toprak, merkez fikrini kabul edenlere göre, merkezi talep eden dördüncü unsurdur. Bu nedenle kürenin noktasının toprağa daha yakın bir şeyi yoktur. O nokta, çevrenin varlığının sebebidir. Bu dördüncü Bedel, Allah'a, yani şeyleri var edene yaklaşmak ister ve bu yakınlık ise ancak tevazuyla gerçekleşir. Tevazuda ise topraktan daha aşağıda bulunan kimse yoktur. Toprak, bilgilerin kaynakları ve nehirlerin kaynama yeridir. Sıkılan (bulutlardan) yağan şeyler, topraktan yükselen rutubetlerin buharlarıdır. Bu meyanda pınarlar ve nehirler topraktan fışkırdığı gibi buharlar havaya topraktan çıkar. Böylece suya dönüşür ve yağmur olarak yağar. Bu nedenle Dördüncü Bedel dördüncü unsura tahsis edildi.

Beşinci Bedelin makamı ise '*Bilmiyorsanız, zikir ehline sorun*'[510] ayetidir. Sadece doğan kişi, soru sorar. Çünkü çocuk, tıfıllık makamındadır. Tıfıllık, yaşlık anlamındaki tıfl kelimesinden türetilmiştir. Allah şöyle buyurur: '*Sizi annelerinizin karnından bir şey bilmiyor iken çıkardı.*'[511] Dolayısıyla çocuk sormadan bilemez. O halde çocuk beşinci mertebededir. Çünkü onun anneleri, dörttür ki onlar da unsurlardır. Böylece çocuk, beşinci varlık oldu. Bu nedenle soru sormak, bedeller içinde Beşinci Bedel'in alışkanlığı olmuştur.

Altıncı Bedel'in makamına gelince, onun düsturu (aynı zamanda edebi veya zikri) '*İşimi Allah'a havale ederim*'[512] ayetidir. Bu, altıncı mertebedir ve altıncı Bedel'e aittir. Altıncı mertebenin ona ait olmasının nedeni, şudur: Daha önce ifade ettiğimiz gibi o, beşinci mertebede soruyordu ve bilmiyordu. Sorduğunda ise öğrenmişti. Öğrendiğinde ise Rabbine dair bilgisinin hakikatine ulaşmış ve böylelikle kendi işini Allah'a havale etmişti. Çünkü işi hakkında kendisinin bir gücü olmadığını ve 'Allah'ın dilediğini yapan olduğunu' anlamıştır. Bunun üzerine şöyle der: 'Allah beni işimin sahibi yaptığını –ki Allah dilediğini yapandır– öğrendiğimde, işimde Allah'a tevekkül etmemin daha doğru olduğunu da öğrendim. Bu nedenle (tevekkülü dile getiren) ayeti düstur edindim.'

Yedinci Bedel'in makamı ve (düsturu), *'Biz emaneti arz ettik'*[513] ayetidir. Çünkü emanet, yedinci mertebenin sahibidir. Ayrıca, insan diye ifade edilen Âdem'in oluşturulması da yedinci mertebede gerçekleşti. Çünkü o, akıldan, sonra nefsten, sonra Hebâ'dan, sonra felekten, sonra iki etkinden (ateş ve hava), sonra iki edilgenden (toprak ve su) oluşmuştur. Bunlar ise altıdır. Sonra insan –ki Âdem'dir- yedinci mertebede oluşmuştur. İnsan Başak'ta var olduğuna göre, onun yönetim süresi yedi bin sene olmuştur. Böylece sürenin yedinci mertebesinde var oldu. Binaenaleyh emaneti ancak yedinin (hakikatiyle) özdeşleşen kimse taşıyabilir. O, Bedellerin yedincisidir. Bu nedenle onun düsturu, (içinde emanetin zikredildiği) bu ayet oldu.

Böylece, Ebdal'ın (Bedeller) mertebelerini açıklamış olduk.

(Müdâviü'l-Külûm'un Halifeleri)

Müdâviü'l-külûm olan bu kutup, bedeninde ve âlemdeki yönetiminde hapsolduğu esnada yetmiş kabile onun karşısında durmuş, onların hepsinde ilâhî bilgiler ve varlığın sırları zuhur etmişti. Bu Kutbun sözü hiçbir zaman yediyi aşmazdı. Uzun bir süre arkadaşları içinde kaldı. Zamanında arkadaşlarından erdemli bir şahsı belirlemişti. Bu şahıs, ona en yakın kişiydi ve adı el-Müsteslim idi. Bu imam vefat ettiğinde, kutupluktaki makamına el-Müsteslim geçti. Onun bilgilerinin çoğu, zaman bilgisiydi. Zaman bilgisi, kıymetli bir bilgidir. Ezel ondan öğrenildiği gibi aynı zamanda 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu' hadisi de zaman bilgisinden ortaya çıkar. Zaman bilgisi, Rical'den (adamlar) sadece Efrad'ın bildiği bir ilimdir. Söz konusu ilim, İlk Dehr ve Dehirlerin Dehri diye ifade edildiği gibi zaman da bu ezelden var olmuştur. Bunun sayesinde Allah ed-Dehr diye isimlendirildi. Allah'ın böyle isimlendirilmesi 'Dehr'e sövmeyiniz, çünkü Allah Dehr'dir' anlamındaki hadiste geçer. Hadis, sahih ve sabit bir hadistir. Kim Dehr bilgisini elde ederse artık o, Hakka nispet ettiği herhangi bir şeyde durmaz. Çünkü o, en büyük genişliğin sahibidir.

Bu ilimden Tanrı hakkındaki görüşler çoğaldığı gibi inançlar da bundan dolayı farklılaşmıştır. Bu ilim, herkesin kabul ettiği ve hiçbir kısmım reddetmediği bir ilimdir. Zamanı bilmek, en genel ilimdir. Zaman, bir ilâhî zarftır, sırları gariptir. Zamanın dışta bir varlığı yoktur. (Ama) her şeyde hüküm sahibidir. Zaman Hakka nispet edilebildi-

ği gibi aynı zamanda oluşa da nispet edilebilir. O, belirlenmiş bilinmezlikte ya da gaybte kalanlarıyla bütün isimlerin sultanıdır. Bu imam, zamanı bilme konusunda otoritedir. Onun dehirlerin dehrini bilmesiyle dünyanın ehli hakkında oyun olmasının hikmetini bilir. Acaba, kendisini Allah yaratmış iken, dünya neden oyun diye isimlendirildi? Oyun çoğunlukla zamana nispet edilir ve 'zaman ehliyle oynadı' denilir. Zaman geçmişle ilgili olduğu gibi sonuçta da hükümrandır. Bu imam, çalışmayı kötüler ve hikmetini bilse bile onu benimsemez. Fakat bununla mensuplarının himmetleri vasıtalara ilişmekten uzaklaşır. Bu imam'ın ölmezden önce Hakkın yaratıklarındaki altmış üç bin beş yüz ilim öğrendiği bildirilmiştir ki, bunlar özellikle ulvî ilimlerdendir.

İmam el-Müsteslim vefat etti, Allah kendisine merhamet etsin! Ondan sonra yerine adı Hakkın mazharı olan erdemli bir şahıs geçti. O da, yüz elli sene yaşadı ve vefat etti. Yerine el-Hâic geçti. Onun durumu büyüktü, kılıçla ortaya çıkmıştı. Yüz kırk sene yaşamış ve savaşta şehit edilmiştir. Onun haline baskın olan ilâhî isim, el-Kahhar ismiydi. Öldürüldüğünde, yerine Lokman denilen birisi geçmiştir. Allah en iyisini bilir!

Lokman'ın lakabı, Vâzıu'l-hikem'di (hikmetleri koyan). Yüz yirmi sene yaşadı. Tertibi, matematik, doğa ve metafizik ilimlerini bilirdi. Arkadaşlarına çokça tavsiyede bulunurdu. Bu imam (Kur'an'da geçen Peygamber) Lokman ise kuşkusuz Allah bize onun oğluna yaptığı tavsiyeyi zikretmiştir. Söz konusu tavsiyeler, onun Allah'ı bilmedeki derecesini ve genel hallerinde şeylerde itidal ve yönelişi teşvik ettiğini gösterir.

Davud Peygamber zamanında, Lokman vefat ettiğinde onun yerine adı el-Kâsib olan bir şahıs geçmiştir. Bu imamın, iki âlem arasındaki ilişkiler hakkında olduğu gibi âlemin, bulunduğu surette var olmasını sağlayan bu ilâhî münasebet hakkında da derin bilgisi vardı. Bu imam herhangi bir eseri varlıkta ortaya çıkartmak istediğinde, ulvî âlemden onda etkin şeye içinden belirli bir ölçüye göre bakardı. Bu bakış neticesinde söz konusu eseri, temas etmeden ya da doğal herhangi bir çare kullanmadan ortaya çıkarırdı.

Şöyle derdi: Allah bütün bilgiyi feleklere yerleştirdi. İnsanı ise bütün âlemin bağlarının (âlemdeki şeyler arasındaki bağ ve münasebetler)

bir toplamı yaptı. Binaenaleyh insandan âlemdeki her şeye uzayan bir bağ vardır. İnsanda bulunan bu bağdan, insana ulaştırması için Allah'ın o şeye bıraktığı durumlar meydana gelir. (Yine) Arif-insan, bu bağdan istediğinde o şeyi hareket ettirir. Şu halde âlemde insanda eseri bulunmayan bir şey olmadığı gibi insanın eserinin bulunmadığı herhangi bir şey de yoktur. Bu imam, bu bağları keşfeder ve onların bilgisine sahiptir. Bu bağlar, nurun ışınlarına benzer.

Bu imam seksen sene yaşadı. Vefat ettiğinde, câmiu'l-hikem (hikmetleri toplayan) diye isimlendirilen birisi yerine geçti. O da, yüz yirmi sene yaşadı. Onun Ebdal'ın sırları, şeyh ve mürit hakkında büyük sözleri vardır. Sebepleri kabul ederdi. Bitkilerin sırları ona verilmişti. Onun bu yolun mensuplarına mahsus her ilmimde derinliği vardı.

Bu konuda zikrettiğimiz hususlar yeterlidir. Allah hakkı söyler ve doğruya ulaştırır.

***

ON ALTINCI BÖLÜM:

Süflî Menzillerin ve Kevnî İlimlerin Bilinmesi. Allah'ı Bu ilimlerden Bilmenin İlkesi. Evtad'ı (direkler) ve Ebdal'ı (Bedeller) Bilmek. Allah'ın Onların Yönetimine Verdiği Ulvî Ruhlar. Feleklerinin Sıralanışı.

Yoğunları bilmek düzenlenmiş ilimlerdir.
Onlar, peygamberler için istenilen şeye delildir
Onlar, sapması olan sırları perdeler
Onlar, yolların belirtilerini ortaya çıkartır
Yüce âlemden ona ait olan yedidir
Hilalden; Ulvî olarak Zuhal'e kadar al
Allah direkleri dört olarak var edip

Onlarla yeryüzünü sağlamlaştırmasaydı
Üzerinde bulunan kimse onda yerleşemezdi,
Onun örneğine şaş! Sana örnek vermeyi yasaklar.

Allah seni desteklesin, bilmelisin ki: Önceki bölümde Ebdal'ın (dedeler) menzillerini, makamlarını, onlara yardım eden yüce ruhların kimler olduğunu, bu ruhların feleklerinin dizilişini, aydınlık cisimlerin onlardaki etkilerini ve onlara ait bölgeleri zikretmiştik. Bu bölümde ise başlıkta belirttiğim hususları zikredeceğim.

Süflî menziller, burada, kendilerinden şeytanın insana geldiği dört yön demektir. Onları süflî diye isimlendirdik, çünkü şeytan süflî âlemdendir. Dolayısıyla insana ancak kendisine uygun menzillerden gelebilir. Bunlar, sağ, sol, arka ve öndür. Allah şöyle buyurur: '(Şeytan der ki) *Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim.*'[514] Şeytan insana karşı doğadan yardım alır. Çünkü doğa, insanı çağırdığı arzulara uymak konusunda şeytana imkân sağlar. İnsana ise bu yönlerden şeytanla savaşması ve şeriatın kendisiyle o yönleri kapatmasını emrettiği amellerle onları kapatması emredilmiştir. Bunu yaptığında şeytan, söz konusu yönlerden insana girmeye yol bulamaz.

Bu meyanda eğer şeytan önünden gelir de onu kovarsan, bilgilerden sana nur ilimleri parıldar. Bu durum, Allah'ın katını kendi arzuna yeğlediğin için, Allah'ın sana bir ihsanı ve ödülüdür. Nur ilimleri, iki kısma ayrılır: Keşif ilimleri, doğru düşünceye dayanan kanıtlı ilimler. Böylece şeytanı kovan kişi için Hakkın varlığı, birliği, isimleri ve fiilleri hakkında zararlı-saptırıcı kuşkuları reddetmesini sağlayacak ilimler kesin kanıt yolundan meydana gelir. Öte yandan o kişi, kanıtlama yöntemiyle, (Allah'ın niteliklerinde işlevsizliği savunan) muattıla mezhebine karşı kanıt getirdiği gibi Allah'ın varlığını ispata da delil getirir. Ayrıca burhan yöntemiyle 'Allah ile beraber başka ilâh ortak koşan' şirk ehlinin (ortak koşanlar) görüşlerini reddettiği gibi ilâh olması bakımından Tanrı'nın varlığını da delillendirir. Bu yöntem ilâhî isimlerin hükümlerini ve onların oluşta eserlerinin olabileceğini reddedenlere karşı kanıt getirdiği gibi aynı zamanda Hakka bu isimlerin verilmesi yönünden vahiy yoluyla ya da anlamlar yolundan ise aklî yöntemle isimlerin oluştaki eserlerinin bulunuşuna kanıt getirir. (Tanrı'nın tikellerle ilişkisi konusundaki görüşleri meyanında) Fiilleri reddeden filozoflara karşı kanıt

getirebildiği gibi Allah'ın fail, fiilinin neticelerinin ise hem akıl hem de vahye göre Allah'ın irade ettiği şeyler olduğunu yine bu yöntemle kanıtlar.

(Şeytanı kovan kimse için meydana gelen) Keşf ilimlerine gelince, bunlar mazharlardaki tecellilerde söz konusu insan için meydana gelen ilâhî bilgilerdir.

Şeytan arkandan geldiğinde, seni çağırdığı iş, Allah hakkında bilmediğin şeyleri söylemen, peygamber ve elçi olduğun, Allah'ın sana vahyettiği iddiasında bulunmandır. Şöyle ki: Şeytan, her dinde Şârî'nin o toplumda kötülüğü iliştirdiği bütün niteliklere bakar ve onu yapmayı insana emreder. Şârî'nin övüncü iliştirdiği her nitelikten ise insanı engeller. Şeytanın tavrı genel olarak böyledir. Melek ise bunun tersini yapar. İyi nitelikleri emreder, kötülerden insanı sakındırır.

(Sana ardından geldiğinde) Şeytanı ardından kovduğunda, sana doğruluk ilimleri ve menzilleri ve sahibini nereye taşıyacakları görünür. Nitekim Allah (insanın sâlih amelleriyle varış yeri hakkında) 'Doğruluk oturağında' demiştir. '*Muktedir hükümdarın katında*'[515] kendilerini o oturakta oturtan şeyin bu doğrulukları olduğuna dikkat etmek gerekir. İktidar, doğruluğa uygundur. Çünkü (doğruluk anlamındaki) sıdk kelimesinin anlamlarından birisi güç demektir. Rumh-ı sadk, güçlü ve sağlam mızrak demektir.

Nefsine karşı güçlü olup kendisine ait olmayan özelliklerle (peygamberlik iddia etmek gibi) süslenmediğinde, hallerinde, sözlerinde ve davranışlarında gerçeğe bağlanıp bütün bunlarda dürüst olduğu için güç bu doğru sözlü insanın niteliği haline geldiğinde, Hak ona 'muktedir hükümdarın yanında' oturtur. Başka bir anlatımla, davranışlarında dürüst olmasındaki gücünü ona veren ilâhî gücü kendisine gösterir. Çünkü (hükümdar anlamındaki) melik aynı zamanda güçlü demektir. Dolayısıyla o, muktedir (iktidar sahibi) kelimesine uygundur.

Şair Kays b. el-Hatîm mızrağını betimlerken şöyle der:

Avucumla bastırdım, kanını akıttım
Arkasında duran kişi onun ardını görür.

Yani, onu avucumla bastırdım. 'Hamuru yoğurdum' anlamında 'hamuru bastırdım' denilir. Böylece sana geldiği bu konuda şeytana karşı çıktığında, ilâhî iktidarın var etmeye ilişmesinin bilgisi meydana gelir. Söz konusu mesele, hakikat ehli arkadaşlarımız arasında görüş ayrılığının bulunduğu bir konudur. Aynı zamanda ilâhî korunmuşluk ilmini de elde edersin. Böylece vehim gücün veya senden başkası sana etki edemez ve Rabbin için ihlâslı hale gelirsin.

Şeytan sana sağ yönden gelirse (sağ yön güç anlamına geldiği için) ona karşı güçlü olur ve kendisini uzaklaştırırsın. Çünkü şeytan güçle nitelenmiş bu yönden sana geldiğinde, hiç kuşkusuz sana imanını ve kesin inancını zayıflatmak, kanıt ve keşiflerinde sana kuşkular bulaştırmak için gelmiştir. Çünkü Hakkın sana öğrettiği her keşifte şeytanın hayal âleminden bir durumu vardır ve içinde bulunduğun haline benzeyen o durumu senin halinin karşısına diker. Bu esnada, şeytanın sana hayal olarak gösterdiği şey ile doğruyu ayırt etmeni sağlayan güçlü bir bilgin yok ise –ki böyle bir bilgiye sahip isen Musevî makam sahibisin-, hakikati karıştırırsın. Nitekim sihirbazlar, öyle olmadıkları halde, topluluğa ip ve asaların yılan olduğunu zannettirmiştir.

(Musa'nın Asası ve Sihirbazların İpleri)

Hz. Musa asasını atıp 'koşan bir yılan' olduğunda, önce içinden doğal akışa göre (insan yılandan korkar) korkmuştu. Hâlbuki asanın koşan bir yılan haline gelmesinin Allah katından bir mucize olduğuna tam olarak inanması için, sihirbazlar toplanmazdan önce bu durumu ve kendisine zarar vermeyeceğini öğrensin diye Allah bu mucizeyi ona göstermişti. Sihirbazların attığı asa ve iplerin orada bulunanların gözlerinde yılana dönüştüklerindeki ikinci korku ise ümmeti adına duyduğu korkuydu. Çünkü Hz. Musa ümmetinin gerçeği karıştırıp yanılsama ile gerçeği, ya da Allah katından olan ile olmayanı ayırt edemez hale gelmesinden korkmuştu. Böylelikle iki korkunun bağlamı değişir: Çünkü Hz. Musa Rabbinden açık bir kanıta sahipti ve daha önce kendisine gösterilen mucize nedeniyle metanetliydi. Birinci kez asasını attığında kendisine *'Onu al, korkma, onu eski haline döndüreceğiz'*[516] denilmişti. Başka bir ifadeyle, daha önce kendisini gördüğün gibi asaya dönüşecektir. Allah, asayı yılanın ara âlemdeki ruhanîliğinde gizlemiş, yılan (haline gelen asası) orada bulunanların yılan zannettiği sihirbazların 'yılanla-

rını' yalayıp yutmuştur. Bu sayede, sihirbazların yılan ve asalarının insanların gördüğü bir dış varlığı kalmamıştır. İşte bu, ip ve asa suretlerinde, sihirbazların kanıtlarına karşı Musa'nın kanıtının üstünlüğüydü.

Sihirbazlar ve insanlar, sihirbazların ip ve asa olarak yere attığı ip ve asalarını görmüş, Musa'nın yılana dönüşen asası ise onları yalayıp yutmuştu. Yoksa ip ve asalar yok olmamıştı. Çünkü onlar yok olsaydı, insanlar Musa'nın asası hakkında da gerçeği karıştırır, hiç kuşkusuz, kalplerine kuşku girerdi. İnsanlar ipleri ip olarak gördüğünde, onun ruhsal hilekârlık gücünün desteklediği doğal bir hile olduğunu anlamıştır. Hz. Musa'nın asası ise ip ve asadan meydana gelen yılan suretlerini yuttu. Nitekim hasmın sözü doğru olmadığında, delil olma özelliğini kaybeder. Yoksa onun getirdiği şey yok olmaz. Bilakis duyanlarda akledilmiş ve duyulmuş olarak kalır. Sadece o sözün dinleyenlerde kanıt olması ortadan kalkar. Sihirbazlar Musa'nın getirdiği şeyin (taşıdığı) delâlet gücünü ve onun kendi yaptıkları sihrin dışındaki bir şey olduğunu anlayıp getirdiği şeyin kendi getirdiklerine (sihir) üstünlüğünü kavramış, (fakat) Musa'nın korktuğunu da görmüşlerdir. Böylelikle, Musa'nın yaptığı işin Allah katından olduğunu anlamışlardır. Şayet kendiliğinden kaynaklansaydı, gerçekleşen olayı bildiği için Musa korkmayacaktı.

O halde sihirbazlar nezdinde Musa'nın mucizesi(nin belirtisi), korkması, insanların nezdindeki mucizesi ise asasının (sihirbazların asalarını) yutmasıydı.

Rivayete göre Musa'nın karşısındaki sihirbazlar, seksen bin kişiydi. Onlar, bu mekânda en büyük mucizenin insanların gözlerinin önünde bu suretlerin yutulması ve onların gözlerinde sadece Musa'nın asasının suretinin kalması olduğunu anlamışlardı. Halleri ise bir idi. Böylelikle sihirbazlar, kendilerini çağırdığı konuda Musa'nın doğru söylediğini ve Musa'nın getirdiği bu şeyin sihirdeki yöntemler ve bilinen hilelerin dışında olduğunu anladılar. Şu halde Musa'nın getirdiği şey, Allah katından gelen bir işti ve Musa'nın onda bir katkısı yoku. Böylelikle gerçeği görerek Musa'nın peygamberliğini tasdik edip Firavun'un vereceği azabı Allah'ın azabına, ahireti dünyaya tercih ettiler. Sihirbazlık bilgilerinden, 'Allah'ın her şeye güç yetiren', 'her şeyi bilgi olarak kuşatan' olduğunu, hakikatlerin değişmeyeceğini, Musa'nın asasının yılan suretinde

insanların gözlerinden olduğu gibi kendisini atanın gözünden de gizlendiğini anlamışlardır. Nitekim Musa'nın korkması buna tanıktır. İşte bilginin faydası budur.

(Duyulardaki Kuşku ve Sofistlerin Yanılgısı)

Şeytan sana sol yönden (Tanrı'nın sıfatlarında) işlevsizlik ya da ulûhiyetinde Allah'a ortak koşmayı getirir ve onu kovarsan, Allah ona karşı birleme delilleri ve teorik bilgiyle seni destekler. Çünkü arka, işlevsizliği benimseyene aittir. Onların uzaklaştırılması ise Bârî Teâlâ'nın varlığını bildiren bilginin zorunluluğuyla gerçekleşir. O halde arka, işlevsizliğe ait olduğu gibi sol ortak koşmaya, sağ zayıflığa, ön taraf ise duyulardaki kuşkuya aittir.

Şeytan duyulardaki hatayı gösterdiğinde, sofistlerin duyular hakkındaki kuşkusu buradan kaynaklanmıştır. Akılcılar, Tanrı'nın bilinmesi veya başka konularda kanıtlarının doğruluğunda duyulara ya da bedihi bilgilere dayanır. Şeytan duyu bilgisindeki yanılgıyı onlara gösterdiğinde, 'herhangi bir şekilde güvenilir bilgi yoktur' demişlerdir. Onlara 'Söylediğiniz de bilgi olmadığı hakkında bir bilgidir, Hâlbuki bilginin varlığını kabul etmiyorsunuz' denilince, şöyle derler: 'Bu iddiamızın da bilgi olmadığını söylüyoruz. Bu da yanılgılardan birisidir.' Buna karşı onlara şu denilir: 'Güvenilecek bilgi yoktur' yargınız ile 'Bu (yargı) da yanılgılardan birisidir' yargınızın reddettiğiniz şeyi kabul etmek anlamına geldiğini biliyorsunuz. Binaenaleyh şeytan, kanıtlarda öncüllerini oluştururken kendisine dayanıp başvurdukları kaynağa (duyu) kuşku sokmuştur.

Bu nedenle Allah bizi bundan korumuş, duyu gücünün verisini tamamen yanlış yapmamıştır. Duyunun algıladığı şey, gerçektir. Çünkü duyu ulaştırandır, hüküm veren değildir. Başka bir ifadeyle duyu, tanıktır, hüküm veren ise akıldır. Hükümdeki hata hüküm verene nispet edilir. Duyunun yanıldığını kabul eden ve etmeyen herkes, fikir gücünün değerlendirilmesi yanıldığında aklın da yanılacağını bilir. Çünkü değerlendirme, doğru ve yanlış diye ikiye ayrılır. İşte bu 'Şeytan onlara önlerinden ..... gelir' ayetinin anlamıdır.

Sonra bilmelisin ki: Allah beden şehrinin düzenlenişinde insanı iki kısım yaratmış, kalbi de, tıpkı iki şey arasındaki ayraç gibi, iki kısım ara-

sındaki ayraç yapmıştır. Üst kısma -ki o baştır- bütün duyusal ve ruhsal güçleri yerleştirdi. Diğer yarımda ise sadece dokunma duyusunu yerleştirdi. Böylece insan, bütün bedenine yayılan bu özel güç yönünden duyumsayan ruhuyla serti, yumuşağı, sıcağı, soğuğu, yaşı, kuruyu algılar. Bedenin yönetimi ile ilgili doğal güçleri bakımından ise Allah insanın diğer yarısına çekim gücünü yerleştirdi. O güç vasıtasıyla hayvanî nefs, karaciğer ve kalp gibi organların düzgün kalmasını sağlayacak şeyi kendine çeker. Allah, ona tutma gücünü de yerleştirdi. Bu güç ile hayvanî nefs, çekim gücünün organa çektiği şeyi tutup yararının bulunduğu şeyi alır.

Şöyle de iddia edilebilir: Maksat yarar ise hastalık bedene nereden girdi?

Bilmelisin ki: Hastalık, bir organın hak ettiğinden fazlasının bedene girmesi ya da hak ettiği şeyin eksikliğinden kaynaklanır. Çekim gücünde hak ediş ölçütü bulunmaz. Dolayısıyla bedenin gereksinim duyduğundan fazlasını ya da eksiğini organa çektiğinde hastalık oluşur. Çünkü onun hakikati, çekmedir, ölçüm değildir. Çekim gücü organın yararının bulunduğu şeyleri doğru bir ölçüye göre alırsa bu durum kasıtla değil, tesadüfen olmuştur ya da başka bir güçten kaynaklanır. Böyle olmasının sebebi, sonradan yaratılmışın kendi eksikliğini ve Allah'ın dilediği şeyi yaptığını öğrenmesini temindir.

Bedenin diğer yarısında ise itme gücü bulunur. Bu güçle beden terler. Çünkü doğa, özel bir miktarı kendinden uzaklaştıramaz. Çünkü o da ölçüyü bilmez. O mizaca ilişen fazlalıktan başka bir durum nedeniyle hükme konu olur. Bütün bunlar üst ve alt bölümleriyle bedene yayılmıştır. Diğer güçlerin bulunduğu yer ise üst yarımdır. Söz konusu yarım değerli yarım, iki hayatın bulunduğu yarımdır. Bu iki yarım kan ve nefsin hayatıdır. Bu organlardan hangisi ölürse kendisinde bulunan güçler de kaybolur. Onların varlığı hayatın bulunmasına bağlıdır. Organ ölmeyip kuvvetin mahalline bozukluk ilişti̇ğinde o gücün hükmü bozulur geçersizleşir ve doğru bilgi vermez. Buna örnek olarak hastalığın ilişti̇ği hayal mahallini verebiliriz. O halde hayal geçersiz olmaz. Sadece bilgi olarak gördüğü şeyde doğruyu kabul etmek geçersizleşir. Akıl ve bütün ruhsal güçler de böyledir.

Duyusal güçlere gelince, onlar da mevcuttur. Fakat bulundukları organlardaki bu duyularla algıladıkları şeylerin arasına göze inen su ya da başka perdeler girer. Güçlere gelince, onlar sürekli kendi yerlerinde bulunur. Fakat perdeler ilişmiş ve algıyı engellemiştir. O halde kör, perdeyi gözler ve onu görür. Bu, körün bulduğu karanlıktır. Başka bir ifadeyle o, perde karanlığıdır. Dolayısıyla onun gördüğü şey perdedir. Aynı şey bal ve şekeri acı olarak duyumsayan için söylenebilir. Tatma gücünün kendisinde bulunduğu organ için temas eden kısım, acı safradır. Bu nedenle acılığı algılamıştır. Böylece duyu acılık algıladım der. Hüküm veren yanıldığında şöyle der: Bu şeker acıdır. İsabet ederse acılığın nedenini bilir ve şeker hakkında acılık hükmü vermez ve algı gücünün neyi algıladığını bilir. Ayrıca tanık olan duyunun her halükarda isabet ettiğini, hüküm verenin ise bazen yanıldığını bazen ise isabet ettiğini öğrenir.

FASIL

(Süflî Mertebelerden Hakkı Bilmek)

Bu menzilden Hakkı bilmeye gelince, bilmelisin ki: Oluş kesinlikle zatı bilmeyle ilgili değildir. Onun ilgili olduğu şey, mertebeyi bilmektir. Mertebe, Allah denilen şeydir (ulûhiyet). Mertebeyi bilmek, dayanakları korunmuş kanıttır. Bu bilgi ilâhın (varlığının) ve onun için zorunlu olan fiil isimlerinin ve celâl niteliklerinin bilinmesine sevk eder. Ayrıca, bu mertebeyle nitelenip hakikati ve niteliği bilinmeyen bu zattan hangi hakikatin meydana çıkacağının bilinmesini sağlar. Bize göre, Tanrı'nın zatının bilinmeyeceğinde herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Bilakis ona yaratılmışların özelliklerinden tenzih nitelikleri verilir. Kadimlik ona aittir. Varlığına (ad olarak) verilen ezel ise başlangıcı ve sonradanlığa yaraşır özellikleri olumsuzlamayı gösteren isimlerdir. Bu konu, Eşarî kelâmcıların bir kısmının bizden farklı düşündüğü bir konudur. Onlar, Allah'ın zatına has olumlu niteliğini bildiklerini zannederler. Nerede! Nereden bilecekler ki? Ben ise gördüğüm kimi kelâmcıların bir ifadesini benimsedim. Bunlara örnek olarak Ebû Abdullah el-Kettanî, Ebu'l-

Abbas el-Eşkâr, *el-Ercuze fi-İlmi'l-Kelâm*'ın yazarı ed-Darîr es-Silavî ve Ebû Hamid (el-Gazali) vb. kelâmcıları verebiliriz. Onların benimsediğim görüşleri, 'Allah'ı Allah bilir' ifadesidir.

Dostlarımız, Allah'ın görülmesi hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bu görüş ayrılığı, ahirette kendisini gözlerimizle gördüğümüzde, görülen şeyin mahiyeti hakkındadır. Onların bu konudaki ifadeleri, arkadaşlarımız arasında bilinir. Bu meselenin kanıtlarıyla incelenmesi, elinizdeki kitabın ilgili bölümlerinde ya da başka bölümlerde dağınık olarak yer alır. Fakat onu açıkça değil ima yoluyla zikrettik. Çünkü Allah'ın görülmesi konusu, kanıtlardaki çelişki nedeniyle aklın aciz kaldığı sıkıntılı bir alandır. Binaenaleyh Allah, ayet ve hadislerde geçtiği ve kendisinin kastettiği tarzda ve anlamda görülecektir. Çünkü Allah'ın bu konuda bize belirttiği ve (peygamberi vasıtasıyla) bize vahyettiği hususları inceleyenler, onun tevilinde kendilerince bir şeyler üretmiştir. Bu tevillerin bir kısmı diğerinden daha öncelikli değildir. Bu nedenle o konuyu derinlemesine incelemeyi bırakıyoruz. Çünkü konu hakkındaki görüş ayrılığı, bizim sözümüzle ya da ortaya koyacağımız açıklamayla âlemden kalkacak değildir.

FASIL

(Evtad'ın Mertebe ve Menzilleri)

Bilgileri bu konuyla ilgili Evtad (Direkler) hakkında konuşursak, bilinmelidir ki: Allah'ın kendileriyle âlemi koruduğu Evtad, beşincileri olmayan dört kişidir. Onlar, Ebdal'dan (Bedeller) daha özel kişilerdir. İmam ise onlardan daha özeldir. Kutup ise bu (rical) topluluğun en özelidir.

Bu (tasavvuf) yolda Ebdal, ortak anlamlı bir lafızdır. Sûfiler, kötülenmiş nitelikleri övülmüş huylarla değiştirenlere ebdal dedikleri gibi aynı zamanda kendilerinde toplanmış bir nitelik nedeniyle özel bir gruba da bu ad verilir. Bunların sayısı, bazı kimselere göre, kırktır. Bazı sûfilere göre ise sayıları yedidir. Sayılarının yedi olduğunu söyleyenler,

Ebdal'ı Evtad'ın dışında sayan arkadaşlarımızdır. Evtad'ı dört kişi sayanlar ise onları Ebdal'dan sayan arkadaşlarımızdır. O halde Ebdal, yedidir. Bu yedi kişiden dördü Evtad (direk), ikisi imam, birisi ise kutuptur. İşte bu topluluk (yedi kişi) Ebdal'dır.

Sûfiler, birisi öldüğünde yerine diğeri geçtiği için, bu topluluğun Ebdal diye isimlendirildiğini belirtmiştir. Kırktan bir kişi alınır, ardından kırk üç yüz içinden bir kişiyle tamamlanır. Üç yüz ise sâlih müminlerden bir kişiyle tamamlanır. Bir görüşe göre onların ebdal diye isimlendirilmelerinin nedeni, yerlerine geçecek kimseleri (bedel) istedikleri yere bırakma gücünün kendilerine verilmiş olmasıdır. Bunun nedeni, kendilerinden bir bilgiye göre, içlerinde bulunan bir durumdur. Bu bırakma kendilerinden bir ilme göre değilse (böyle bir insan) bu makamın adamlarından birisi değildir. Bunun yerine ümmetin sâlihlerinden olabileceği gibi aynı zamanda Efrad'dan (Tekler) da olabilir.

Bu dört Evtad'ın (Direkler), tıpkı bundan önceki bölümde zikrettiğimiz Ebdal'inki gibi ilâhî bir ruhanîlikleri ve yüce bir ruhaniyetleri vardır. Onların birisi Âdem'in kalbi üzerindedir, diğeri İbrahim'in kalbi üzerindedir, diğeri İsa'nın kalbi üzerindedir, diğeri Muhammed'in (a.s) kalbi üzerindedir. Bu meyanda birisine İsrafil'in ruhaniyeti yardım eder, diğerine Mikail'in ruhaniyeti, başka birisine Cebrail'in ruhaniyeti, diğerine ise Azrail'in ruhaniyeti yardım eder. Her bir Veted (Direk), evin (Kâbe) esaslarından birisinin sahibidir. Âdem'in kalbi üzerinde olan direk, Şam bölgesindeki rüknün İbrahim'in kalbi üzerinde olan Direk, Irak tarafındaki rüknün İsa'nın kalbi zerindeki Direk, Yemen bölgesindeki rüknün Muhammed kalbi üzerindeki Direk ise Hacer-i Esved rüknünün sahibidir. Allah'a hamd olsun, o bize aittir.

Zamanımızdaki Rükünlerden (Evtad) birisi, er-Rebi' b. Mahmud el-Mardinî el-Hattab'tır. Vefat ettiğinde, başka bir şahıs onun yerini almıştır. Şeyh Ebû Ali el-Hevvarî'ye, kendilerini tanımadan ve suretlerini görmeden, Allah onları tanıtmıştır. Binaenaleyh adı geçen zat, ölmezden önce onlardan üç kişiyi duyusal âlemde görmüştür: Rebî el-Mardinî'yi görmüş, İranlı başka bir şahsı görmüş, bizi görmüş ve 1202 (599 h.) tarihinde vefat edinceye kadar bizim yanımızdan ayrılmamıştır. Bunu bana kendisi bildirdi ve şöyle ekledi: 'Evtad'dan dördüncüyü görmedim. O, Habeşli bir adamdı.'

Bilinmelidir ki bu Direkler, pek çok ilme sahip olarak yaşar. Bu meyanda onlar için zorunlu olan ilim, Allah hakkındaki bilgidir ve onun sayesinde Evtad olurlar. Buna göre ilimleri artar: Bu meyanda birisinin on beş ilmi varken, birisinin zorunlu olarak on sekiz ilmi, birisinin yirmi bir ilmi, birisinin ise yirmi dört ilmi vardır. Çünkü sayıların sınıfları çoktur. Direklerden her bir bireye özgü bu ilim türleri, onun için zorunludur. Bazen birisi ya da hepsi, topluluğun ilmini ya da daha fazlasını kendisinde toplayabilir. Fakat her birisine özgü ilim zikrettiğimiz kadardır. Söz konusu miktar, her birisinde artar. Bazen ise kendisinin ya da onlardan birisi, arkadaşlarında bulunmayan ilâve bir bilgiye ya da kendilerinde bulunmayan bir bilgiye sahip olmaz.

Bu meyanda onların birisi, yüz (bilgisine) sahiptir. Bu duruma şu ayette işaret vardır: '(Şeytan der ki) *Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim* '[517] Her yönün bir direği vardır. O direk, İblis'in o yönden kendisine geldiği kimselere kıyamet günü şefaat eder.

(Bu dört direkten) yüzün sahibine ait ilimler şunlardır: Coşkuyu bilmek, vecd, şevk, aşk, meselelerin kapalılıkları, bakma ilmi, riyazet ilmi, doğa ilmi, metafizik, ölçü ilmi, nurlar ilmi, yüzdeki perdeler ilmi, müşahede ilmi, fena ilmi, ruhları amade kılma ilmi, yüce ruhların inmesini sağlama ilmi, hareke ilmi, İblis ilmi, mücahede ilmi, haşr ilmi, neşr ilmi, amellerin ölçüleri ilmi, Cehennem ilmi ve sırat ilmi.

Solun sahibi olan Direk'e ait ilimler ise şunlardır: Sırlar ilmi, gaybler ilmi, hazineler ilmi, bitkiler ilmi, maden ilmi, hayvan ilmi, işlerin gizliliklerinin ilmi, suları bilmek, oluşu bilmek, değişmeyi bilmek, derinliği bilmek, sebatı bilmek, makamı bilmek, kademi bilmek, kurucu fasılları bilmek, hakikatleri bilmek, durağanlığı bilmek, dünyayı bilmek, cenneti bilmek, (cennette) kalışı bilmek ve değişmeleri bilmek.

Sağ tarafın ait olduğu Direk'e ait ilimler şunlardır: Berzahları bilmek, berzah ruhlarını bilmek, kulların dilini bilmek, rüzgârların dilini bilmek, inişi bilmek, dönmeleri bilmek, zecri bilmek, zatı müşahede etmeyi bilmek, nefisleri hareketlendirmeyi bilmek, meyli bilmek, miracı bilmek, risâleti bilmek, kelâmı bilmek, nefesleri bilmek, halleri bilmek, sema'ı bilmek, hayreti bilmek ve hevâyı bilmek.

Ardın sahibi olan Direk'e ait ilimler şunlardır: Hayatı bilmek, inançlarla ilgili halleri bilmek, nefsi bilmek, tecelliyi bilmek, oturakları bilmek, nikâhı bilmek, rahmeti bilmek, ilgi göstermeyi bilmek, dostluk göstermeyi bilmek, zevki bilmek, içmeyi bilmek, kanmayı bilmek, Kur'an cevherlerini bilmek, Furkan incilerini bilmek, kötülüğü emreden nefsi bilmek.

Belirttiğimiz gibi her şahıs, bu ilimlere sahip olmalıdır. Bunlara ilâve ilimler olursa bu durum, ilâhî ihtisastan kaynaklanır.

Evtad'ın mertebelerini zikretmiş olduk. Bundan önceki bölümde ise Ebdal'a özgü konuları açıklamıştık. Bu kitabın menziller bölümlerinde ise Kutup ve iki İmam'a özgü konuları ise ilgili bölümlerinde genel hatlarıyla zikrettik. O bölüm, elinizdeki kitabın İki yüz yetmişinci bölümüdür.

Allah doğruyu söyler ve doğru yola hidayet eder.

On altıncı bölümün bitimiyle *Fütuhât-ı Mekkiyye*'nin ikinci sifri tamamlandı. Onu 'Oluşa Dair İlimlerin İntikalinin Bilinmesi' hakkındaki on altıncı bölüm takip edecektir. Ayrıca o bölümde oluşa dair ilimlere kaynaklık eden ilâhî ilimlerden kısmen söz edeceğiz.

DİZİN

A

Abdullah 34, 35, 36, 76, 77, 110, 193, 195, 206, 345, 366, 463
Abdullah Bedr el-Habeşî 36
Âdem 19, 21, 23, 24, 26, 27, 38, 52, 164, 167, 176, 271, 273, 297, 299, 300, 306, 308, 309, 310, 311, 318, 319, 326, 350, 353, 357, 358, 359, 360, 361, 364, 365, 380, 381, 382, 383, 386, 388, 390, 393, 394, 395, 396, 398, 403, 407, 410, 415, 416, 422, 423, 427, 428, 430, 433, 438, 443, 449, 450, 454, 465
Aksâ 35
Ali b. Ebû Talib 77, 345, 352
Amâ 20, 106, 316, 429, 431, 437
Amr el-Cinnî 384
Anka 28, 185, 274
Araf 50, 181, 182, 185, 189, 191, 193, 198, 202, 207, 225
Âsımiyye 54

B

Baba 21, 22, 23, 83, 84, 165, 238, 383, 394, 400, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 412
Bast 49
Başak 454
Batılı 96
Bâtın 16, 90, 292, 300, 416, 423
Bedel 38, 299, 449, 450, 451, 452, 453, 454
Behlül 428
Berrecan 161
Berzah 24
Besmele 6, 37, 222, 223, 224, 282, 283, 284, 287, 289, 297, 299, 305, 306, 308, 311, 314, 315

C

Ceberût 324
Cebrail 19, 26, 38, 145, 154, 168, 223, 261, 354, 376, 427, 428, 434, 435, 465
Cehâme 388
Cennet 24, 74, 86, 94, 169, 174, 184, 267, 288, 326, 347, 355, 357, 367, 377, 409, 431, 445
Cennet çarşısı 24, 377, 431
Cerîr 196
Cerrah 34
Cüneyd-i Bağdadî 73, 275

D

Davut 69

Devir 19, 198, 308, 389, 393, 396, 424
Doğa 309, 361, 401, 405, 412, 430
Doğulu 96, 99, 100

E

Ebû Abdullah el-Buharî 76
Ebû Bekir 17, 76, 77, 226, 252, 263, 311, 312
Ebû Hureyre 76, 437
Ebû Yezid Bestamî 73
Eğitimli 95
Ehl-i Beyt 39
Elest 334
Gazalî 77
el-Hamevî 76
Eryen 95
Esmâ-i Hüsnâ 37
Eşarî 85, 112, 463
eş-Şiblî 330
Evtâd 38

F

Fâtiha 314
Felek 23, 161, 216, 225, 447
Furkan 223, 467
Fütuhât-ı Mekkiyye 2, 7, 9, 10, 174, 274, 413, 467
Fütüvvet 40, 45

G

Gayb 41, 52, 54, 58, 132, 169, 181, 182, 184, 185, 187, 192, 197, 198, 200, 215, 217, 311, 313, 416, 429, 431

H

Hacer-i Esved 126, 465
Hakikat arzı 38, 368, 372, 376
Hakikat-i Muhammediye 17, 261, 340, 344, 348
Hâl 48
Halife 24, 25, 304, 438
Halil 35, 385, 427, 449, 452
Hall 59
Halvet 42
Hâme b. Elham b. Lakîs b. İblis 387
Hareke 166, 167, 168, 231, 232, 237, 238, 240, 285, 288, 466
Hâris 386, 387, 388
Havva 27, 136, 176, 359, 360, 380, 383, 394, 395, 396, 403, 407, 410
Hebâ 23, 209, 340, 344, 345, 352, 405, 454
Hevâ 323, 324, 325
Hızır 19, 73, 77, 392, 436, 444
Hikmet 46
Himyer 374
Hira 19
Huri 326
Hurma 325, 346, 365
Huşû 44
Hünsa 383
Hz. Peygamber 18, 19, 20, 39, 55, 58, 62, 74, 76, 78, 83, 85, 86, 87, 94, 106, 154, 161, 165, 172, 176, 207, 216, 219, 223, 226, 234, 243, 247, 251, 257, 264, 265, 266, 267, 270, 271, 272, 274, 291, 293, 297, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 312, 313, 315, 317, 319, 331, 346, 357, 364, 379, 381, 383, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 394, 396, 403, 413, 416, 417, 418, 419,

420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 433, 434, 435, 437, 438, 441, 444

İ

İbn Edhem 275
İbn Sayyâd 55
İbrahim 24, 38, 276, 321, 385, 392, 398, 416, 428, 449, 452, 465
İlâhlı 110, 123, 142, 143, 316
İlham 41
İlk Akıl 120, 121, 255, 261, 362, 395, 403, 429
İmam Mâlik 78
İmam Şafiî 78
İncil 92
Hz. İsa 24, 38, 76, 119, 234, 307, 315, 359, 361, 380, 389, 390, 391, 394, 398, 409, 416, 417, 434, 438, 449, 450, 465
İsevî 39, 40, 53
İsrâ 19, 27, 29, 34, 154, 226, 330
İstiva 29, 98, 113, 272, 291
İşbiliyye 76

K

Kadîm 93, 96, 100, 114, 151, 162, 167, 172, 174, 209, 256, 277, 286, 287, 295, 321, 341, 343
Kalem 20, 23, 90, 136, 261, 313, 352, 395, 403, 405, 430
Kelâm 25, 82, 100, 117, 464
Kelâmcı 105
Keşf 18, 126, 138, 159, 194, 218, 240, 246, 345, 393
Kıyamet 41, 325, 333, 418, 424, 430, 432
Kureyşli 103
Kuss b. Saîde 398
Kutsî Ruh 325
Kutup 22, 38, 51, 54, 55, 211, 212, 255, 433, 447, 448, 464, 467

L

Levha 20, 23, 58, 90, 120, 132, 313, 352, 395, 403, 404, 430
Lübleli İbn Halil 393

M

Makam 48, 81, 185, 188, 275
Malik 38, 326, 428, 437
Masum 75, 134
Mekke 35, 76, 126, 136, 274, 275, 276, 303, 372, 438
Melâmilik 53
Mele-i a'lâ 53, 264
Menzil 35, 39
Mescid-i Haram 193, 276
Mesnûn 358
Mikail 38, 354, 427, 428, 465
Muhâdara 50
Muhammed 6, 17, 18, 19, 20, 23, 36, 38, 42, 55, 72, 76, 77, 84, 85, 86, 93, 104, 136, 195, 226, 234, 235, 242, 274, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 329, 345, 348, 359, 389, 390, 393, 395, 396, 398, 399, 413, 415, 416, 417, 418, 421, 422, 423, 424, 427, 428, 433, 434, 435, 437, 438, 447, 465
Muhammedî 18, 40, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 65, 163, 215, 234, 308, 345, 391, 434, 437, 438

Murabıt 28, 34, 35
Musa 19, 25, 72, 77, 86, 92, 215, 303, 326, 390, 392, 416, 417, 433, 436, 449, 451, 459, 460
Musavvire 358, 363, 382
Mücâhede 42
Münazele 35
Mürit 72, 216, 456

N

Nâşiye 95
Nefs 222, 260, 261, 298, 313, 315, 319, 321, 323, 324, 326, 328, 329, 396, 405, 462
Nesh 54, 391, 419, 420
Nifferî 329

O

Osman 12, 17, 317

Ö

Öklid 150
Ömer 13, 17, 76, 127, 154

R

Refref 59
Remiz 32, 128, 151
Rıdvan 38, 326, 427, 428
Ruh 32, 87, 91, 147, 150, 163, 183, 188, 189, 213, 218, 220, 231, 232, 233, 234, 241, 260, 301, 302, 315, 321, 322, 323, 325, 329, 331, 335, 352, 357, 361, 362, 379, 386, 390, 405, 409, 411, 416, 417, 425, 427, 428, 429, 443
Rumlar 162

S

Sâlik 84
Sebte 76
Selman 39, 437
Semâ 47
Sır ilmi 74, 78, 79
Sincar 368
Süfyan es-Sevrî 78, 437
Süvari 39

Ş

Şahadet Alemi 41, 52, 54, 58, 132, 144, 145, 157, 166, 180, 181, 183, 185, 186, 187, 188, 189
Şamlı 96, 101
Şathiyat 48
Şeriat 110, 127, 366
Şeyh 13, 34, 35, 206, 288, 369, 456
Şeytan 336, 350, 387, 419, 457, 458, 459, 461, 466
Şeytanî 41

T

Tevatür 83
Tevrat 92, 224, 353
Tikrit 368
Tilimsanî 195
Tümel Cisim 405
Tümel Nefs 395, 403, 405, 409, 429
Tümel Ruh 324

U

Ulûhiyet 104, 105, 106, 107, 110, 112, 117, 135, 235
Utarid 348

Ü

Ünsiyet 49, 185, 211, 226

V

Vecd 95, 204, 275, 316, 345, 466
Veda Haccı 94
Verâ 40, 41, 43

Y

Yakîn 44, 275
Yemen 41, 271, 441, 465
Yemenli 96, 102
Yüce Efendi 17
Yüce Topluluk 18

Z

Zağferân 370
Zâhir 15, 31, 81, 91, 97, 160, 244, 281, 295, 296, 396, 417, 469
Zebûr 92
Zeccacî 236
Zekeriya 69
Zelzele 371, 372
Zuhal 165, 348, 456
Zühre 348, 451
Züht 80, 81, 82
Zünnûn el-Mısrî 369

SON NOTLAR

1 Yaratma kelimesi anlamında *kün* veya ilâhî isimlerden ibaret hakikatler. Kelime, İbn Arabî'de özel anlamlı terimlerden birisidir ve nokta-harf-kelime-cümle veya sure gibi bir dizi oluşturan terimler grubu, varlıkların ilâhî ilimdeki varlıklarından dış varlığa geçişlerini ve bu esnadaki farklı mertebelerdeki durumlarını anlatmak için kullanılır. Nokta genellikle Arapça Ba harfinin noktası olarak bilinir ve âleme ve ikiliğe işaret etmek için kullanılır. Harf ise a'yânı sâbite'ye işaret eder.

2 *Yokluk ve yokluğun yokluğu*, iki yaratma türünü gösteren iki terim olarak ele alınabileceği gibi, doğrudan a'yânı sâbite'yi ya da varlık ve yokluğa eşit uzaklıkta bulunan *imkân halini* ifade edip söz konusu mertebenin iki farklı durumunu gösteren tek bir ifade olarak yorumlanabilir.

3 Zuhur kavramı sözlükte aşikâr olmak, görünmek anlamlarına gelir; zâhir ise meydanda olan, görünen, açık ve belli olan şeydir. Tasavvufta zuhur İlahi sıfat ve isimlerin bir surete bürünüp ortaya çıkması, varlık suretinde görünmesidir. Bkz., İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3468.

4 Bâtın kavramı sözlükte içteki, iç yüzteki, gizli ve görünmeyen şey anlamlarına gelir ve zahirin mukabilidir. Bkz., İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 304.

5 Sırasıyla isimlerin anlamı, hilim ve yumuşaklık sahibinin kulu, cömertlik sahibinin kulu, bağışlayan ve örtenin kulu, şükredilenin kulu. İsimler arasındaki farklılıklar, isimlerin mazharları arasındaki farklılıkla açıklanır.

6 Rabb-i has (özel rab), eserde sıkça zikredilen temel terimlerden birisidir. Özetle, rabb-ı has, her mümkünün hakikati ve Tanrı ile irtibatını sağlayan özel isimdir. Bu teorinin ayrıntısı, şeylerin ilâhî ilimdeki bulu-

nuşları ve özellikle onların bireysel bir hakikat olarak Tanrı tarafından bilinmeleri konusuna dayanır.

7 Nezih sözlükte pak, temiz, kötülükten ve kablaıktan uzak anlamlarına gelir. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 2345.

8 İbn Arabî, kimi kelimeleri birbiri yerine kullanır: Burada söz konusu olan *mevtın* (yerleşilen yer, vatan) kelimesidir. Mevtın, mertebe, menzil (inilen, konaklanan yer) hazret kelimeleri İbn Arabî'nin genellikle mekân ve mahal anlamında kullandığı üç kelimedir. Hazret, diğer ikisine göre, mekândan daha çok bir şeyde veya yerde bulunuş anlamına gelir ve bu anlamda hazret tabiri, söz gelimi, İbn Arabî yorumcularından Abdülgânî en-Nablusî tarafından *keynûnet* (oluş, bulunuş) ifadesiyle karşılanır. Ancak yine de, hazerât-ı hams ve hazerâtü'l-vücûd ifadesiyle merâtibü'l-vücûd (varlık mertebeleri) aynı anlamda kullanılır. Aynı kökten gelen huzur ise gaybet ve bilinçsizliğin zıddına, bilinç ve farkında olmak anlamına gelir.

9 eş-Şûrâ 42/11.

10 Anlatılan şey şudur: İbn Arabî, kitabını yazmaya niyetlendiğinde, bir müşahededе –ki misal âlemi dediğine göre kast edilen bir rüya veya vakıadır- Hz. Peygamber'i, yanında büyük sahabeleriyle birlikte görür. Fütuhât'ın başka bahislerinde, velilerin Peygamber'in kandilinden bilgi alışlarını açıklarken bu gibi ifadeleri sıklıkla kullanır ve müşahede mertebelerinde Hz. Peygamber'in hakikatinin velinin hakikatinin karşısında bulunup ona çeşitli bilgileri verdiğinden söz eder. Burada ise bu tarz durumların en özeliyle karşılaşmaktayız. Çünkü burada İbn Arabî, gerek kitabını ve gerekse kendi konum ve mertebesini açık ifadelerle dile getirir.

11 *Teshir melekleri*, insana amade kılınmış ve boyun eğmiş yeryüzü melekleridir. İbn Arabî, meleklerin pek çok türünden söz eder. Bunlardan birisi de, amellerden meydana gelen ve onları Allah'ın katına taşıyan meleklerdir. Ayrıca kerrubiyyûn, müheymen melekleri gibi insan türünden üstün olan ve ona secde etmekle memur olmayan meleklerden de söz eder.

12 Hatem, mühür ve son anlamına gelen bir kelimedir. İbn Arabî kelimeyi iki şeyin sonu için kullanır: Peygamberlerin ve peygamberliğin sonundan söz edeceği zaman *hatemü'n-nebiyyîn*, yani peygamberlerin sonuncusu ve *hatmü'n-nübüvvet*, yani peygamberliğin sonu der. Veliliğin ve velilerin sonundan söz edeceği zaman ise *hatmü'l-valeye ve hatemü'l-evliya* der.

13 Vahada yetişen bir ağaç türüdür.

14 Velayet-nübüvvet ilişkisinin çok önemli bir yönü üzerinde durulmaktadır ve bu bahiste İbn Arabî'ye ve sûfîlere yönelik kimi ithamların anlamsızlığı ortaya çıkar. Sûfîler velayet ve nübüvveti iki ayrı durum saymış ve bunların birbirleriyle ve bulundukları şahıslardaki ilişkilerini ele almıştır. İbn Arabî, velayeti bir insanın peygamber olmasının ilk sebebi sayar. Başka bir ifadeyle velayet önceliklidir. Nübüvvet ve risalet ise belirli şartlarla sınırlı bir görevdir. Velayet Tanrı'nın el-Velî ismine istinat eder. Risalet ise sadece vahyi ve ilâhî haberi ulaştırmayla sınırlı bir görev olduğu için herhangi bir isme dayanmaz.

15 İbn Arabî, velayet-nübüvvet ilişkisinin bir yönüne temas etmektedir. Daha önce, velayet bilgisinin nübüvvet bilgisinin parçası ve nebi vasıtasıyla elde edilebilen bir bilgi türü olduğuna 'gömleğin yeni'ni zikrederken işaret etmişti. Burada ise velayet bilginin nübüvvet bilgine ilâve bir şeyler getirip getiremeyeceğine temas etmektedir. Bu konu, söz gelimi, *Fusûsu'l-hikem*'de ele alınmıştır. Burada İbn Arabî bir benzetme yapar: Boş bir çölde giden bir insanı düşünelim. Bu insan gerisinde bir takım ayak izleri bırakır ve ardından gelen insanlar onun bıraktığı izlerden yollarını bülur. Önde giden en azından bıraktığı izleri bilmeyebilir ve kendisinden sonra gelenler onun izini bilir. Bu durumda ayak izini takip edenler –ki ayak ya da kademi takip etmek İbn Arabî'nin çok önemli terimlerinden birisidir- ya da varisler, izi bırakanın yol açtığı ama sırf önde olduğu için bilmediği bir bilgiyi bilebilir. Peygamberin bu izi bilmeyişi, İbn Arabî tarafından peygamberlik makamının işleviyle açıklanır ki, örnekte bunun karşılığı önde olmaktır.

16 Bir hadiste Hz. Peygamber 'Bugün zaman Allah'ın kendisini yarattığı ilk günkü haline geldi' der, İbn Arabî burada o hadise atıf yapmaktadır.

17 Her şeyi bilen Allah.

18 el-Kalem 68/1-7.

19 Bilgi, irade ve kudret Tanrı'nın âlemi yaratma eylemindeki süreci anlatan üç niteliğidir. Bu niteliklerin arasında bir derecelenme vardır. Önce bilgi gelir. Bilgi, var olacak şeyleri bilgi-bilinen ilişkisi bağlamında bilir ve onların ezeli hakikatlerine ilişir. Bu mesele, bilgi-bilinen ilişkisi olarak kalıplaşmıştır ki, tasavvuf tarihinde kimi tartışmaların etrafında geliştiği meşhur bir konudur. Ardından irade, bilginin verdiği hükme göre, mümkünleri, başka bir ifadeyle varlığı ve yokluğu eşit olan şeylerden var olacakları seçer. Kudret ise iradenin seçtiklerini ve kendilerine varlığı tahsis ettiği şeyleri dışta var eder.

20 es-Sâffât 37/180.

21 Amâ, ince bulut demektir. İbn Arabî terminolojisindeki anlamı ise Tanrı'nın âlemi yaratmazdan önce bulunduğu mertebedir ve bir bilinmezli-

ğe ve belirsizliğe işaret eder. Terim bir hadisten alınmıştır. Hadiste Hz. Peygamber 'Rabbiniz âlemi yaratmazdan önce altında ve üstünde hava bulunmayan Amâ'da idi' buyurur. Varlık mertebeleri bakımından Amâ, birinci taayyün mertebesi sayılır. Başka bir hadiste ise 'Allah var idi ve O'nunla beraber başka bir şey yoktu' denilmiştir. Sûfîler bu hadise 'Şimdi de öyledir', yani sadece Allah vardır ve O'nunla beraber başka bir şey yoktur ifadesini ekler.

22 Burada bir dolu tanesi ya da su ifadesini kullanırken, başka yerlerde İbn Arabî ve yorumcuları beyaz yumurta veya beyaz bir inci tabirini kullanır. Bu gibi benzetmeler ne kadar çok ve değişik olursa olsun, kast edilen her zaman *imkân'dır*.

23 İstiva kelimesi İslam ilâhiyat tarihinde tartışılmış kelimelerden birisidir. İbn Arabî daha sonra bu tartışmalara ve kendi görüşüne değinecektir. Burada anlam, yerleşmek, karar kılmak demektir.

24 İki ayak, celâl ve cemal niteliklerine işaret eder.

25 Fetk ve retk, İbn Arabî'nin zıt terim çiftlerinden birisidir. Fetk, parçalanmak, açılmak demektir ki bu anlamda fetk, yani açmak kelimesiyle eş anlamlıdır. Retk ise dürülmek demektir. Bu yönüyle bu terimler, bast-kabz terimlerine benzer.

26 er-Ra'd 13/72; Lokmân 31/10.

27 Berzah, ölümden sonra insanın ahiret hayatına yerleşmezden önce göçeceği berzah âlemidir.

28 el-Mü'minûn 23/62.

29 Berâe 9/46.

30 *Bir şeyin hakkı* deyimi İbn Arabî tarafından genellikle o şeyin hakikati ve mahiyeti anlamında kullanılır. Kast ettiği varlıkların, isimlerin sayısınca olmasıdır. İsimler ise onun 'hakkının' sayısıncadır.

31 İbn Arabî, en genel ifadelerle mutlu ve bedbahtlar sınıflarını zikretmiştir. Herkesin kendisini bildiği ve ibadet ettiği özel bir ismi vardır ki bu daha önce değindiğimiz rabb-ı has'tır. Bazı varlıklar, kendilerini gördükleri ve kendilerini bildikleri için, bu isimden ve onun kendilerine yüklediği sorumluluktan yüz çevirmiştir. Bunlar, bedbahtlardır. Bazı varlıklar ise ismini bilmiş ve onun yükümlülüklerini yerine getirmiştir, bunlar da mutlulardır.

32 Necib-nüceba (necipler, soylular), nakîb-nukeba (nakipler), bedel-ebdal (bedeller), kutub-aktab (kutuplar), ferd-efrad (tekler, bireyler), imam-imâmân (iki imam), emin-ümena (eminler), Gavs ve Sahibu'l-vakt, İbn Arabî'nin rical (Allah adamları) tasnifindeki kimi terimlerdir. Bunlar hakkında ayrıntılı açıklama elinizdeki kitabın ilgili bölümlerinde zikredilecektir.

[33] Bedel ve çoğulu ebdal, belli bölgelerden sorumlu kişilerdir ve sayıları yedidir.

[34] İbn Arabî, Süleyman peygamber ve Sebe kraliçesi Belkıs olayına atıfla bir benzetme olarak anlayış hüdhüd'ü ifadesini kullanmaktadır. Hüdhüd, Süleyman peygamber ile Sebe kraliçesi Belkıs arasında posta görevi yapan kuştur.

[35] Hebâ, heyûla, ilk madde anlamına gelen kelimelerdir. İbn Arabî bu gibi terimleri filozoflardan almıştır ve hemen hepsini *imkân* anlamında kullanır.

[36] İnsan türünün âlemde ortaya çıkışı ve bu sürecin ilgili olduğu burçlara işaret edilmektedir.

[37] Yani, faillerinden bağımsız olarak, salt kendiliğinde hamd neyi gerektiriyorsa öyle bir hamd ile Allah'a hamd ederim. Bu gibi kavramların mutlaklaştırılarak kullanımı İbn Arabî'nin sıklıkla başvurduğu bir ifade biçimidir.

[38] Münâzele (karşılıklı iniş), nüzûl ve urûc (inme ve çıkma) terimlerinin anlamlarını kendinde taşıyan bir terimdir. Tanrı'dan nüzul ve kuldan urûc aynı anda gerçekleşir. İnsan zihni bunları ayrıştırır ve iniş ve çıkış diye isimlendirir. Hâlbuki münazele iniş ve çıkışın aynı anda gerçekleştiğini ifade eder.

[39] Bu bölüm, bazı özet anlatımlar içermektedir ki ayrıntılı açıklamaları kitabın ileriki ciltlerinde gelecektir. Bu nedenle her birisi hakkında ayrıntılı bir açıklama yapmaya gerek duymadık.

[40] Taha 20/114.

[41] Yakîn: Herhangi bir delile bağlı olmaksızın sadece iman kuvvetiyle aşikar olarak görme, müşahede ederek bilme. Cüneyd der ki: Yakîn değişmeyen, bozulmayan, başkalaşmayan bir ilmin kalpte karar kılmasıdır. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 3350.

[42] eş-Şûrâ 42/51.

[43] Fâtır 35/10.

[44] en-Necm 53/42.

[45] Sad 38/47.

[46] el-Mü'min 40/44.

[47] ez-Zâriyât 51/60.

[48] Âl-i İmrân 3/31.

[49] ez-Zümer 39/18.

[50] Meryem 19/110.

[51] en-Nahl 16/96.

[52] el-Hac 22/32.

53 et-Tevbe 9/115.
54 el-Mutaffifîn 73/26.
55 Lokmân 31/16.
56 el-Hac 22/30.
57 Meryem 19/11.
58 el-Kehf 18/30.
59 Lokman 31/22.
60 eş-Şems 91/10.
61 el-Vâkia 56/83.
62 Hud 11/15.
63 en-Nebe' 4/13.
64 Taha 20/112.
65 Taha 20/131.
66 el-Enfâl 8/28.
67 el-Mü'min 40/35.
68 el-Kasas 28/76.
69 el-Cin 72/26.
70 en-Nisâ 4/77.
71 Fâtır 35/28.
72 el-Mâide 5/57.
73 el-Enâm 6/91.
74 el-Hac 22/78.
75 Yusuf 12/106.
76 et-Talak 65/2.
77 eş-Şûrâ 42/11.
78 el-Enbiyâ 21/29.
79 el-Enâm 6/40.
80 el-Enfâl 8/27.
81 el-Beyyine 98/5.
82 el-Enâm 6/91.
83 et-Tûr 52/48.
84 Âl-i İmrân 3/54.
85 el-Alak 96/14.
86 el-Bakara 2/257.
87 Sebe' 34/39.
88 el-A'râf 7/145.
89 el-Bakara 2/282.
90 el-Enfâl 8/29.

91 en-Nisâ 4/55.
92 Meryem 19/2-3.
93 et-Talak 65/3.
94 Sad 38/24.
95 et-Tevbe 9/25.
96 ez-Zâriyât 51/50.
97 et-Tevbe 9/119.
98 Sebe' 34/23.
99 el-Enfâl 8/24.
100 el-Enâm /36.
101 el-Bakara 2/197.
102 el-Mü'minûn 23/60.
103 en-Nâziât 79/40.
104 el-Kehf 18/110.
105 et-Talâk 65/1.
106 et-Talâk 65/1.
107 el-İsrâ 17/74-75.
108 el-Kehf 18/28-29.
109 eş-Şûrâ 42/40.
110 el-A'râf 7/57.
111 en-Nisâ 4/107.
112 Yunus 10/61.
113 en-Nisâ 4/102.
114 el-Bakara 2/186.
115 el-Kalem 68/4.
116 Âl-i İmrân 3/191.
117 eş-Şûrâ 42/20.
118 el-Ahzâb 33/37.
119 Hud 11/113.
120 ez-Zâriyât 51/50-51.
121 el-Hucurât 49/5.
122 el-Furkân 25/19.
123 el-İsrâ 17/72.
124 el-Haşr 59/7.
125 Kaf 50/18.
126 el-Alak 96/19.
127 en-Necm 53/29.
128 el-Hicr 15/94.

129 el-Bakara 2/152.
130 Abese 80/5-6.
131 el-A'râf 7/142.
132 et-Tevbe 9/105.
133 en-Nisâ 4/63.
134 el-Burûc 85/20.
135 Âl-i İmrân 3/188.
136 el-Mülk 67/1.
137 el-Kehf 18/65.
138 el-Bakara 2/282.
139 el-Hadîd 57/28.
140 Osman Yahya bunu 'sır ilminin sahibi' diye yorumlamakta, fakat doğrusu Hz. Peygamber olmalıdır.
141 İbn Arabî peygamberlerin dışında –ki mutlak anlamda masum olanlar peygamberlerdir- ilâhî sırlardan söz eden kişilerle muhataplarının ilişkisini özetler. Bir veli bir bilgi getirdiğinde dinleyenler onu inkâr edebilir veya onaylayabilir veya çekingen kalabilir. Fakat öncelikle burada İbn Arabî getirilen bilginin koşullarını dile getirmektedir. Bu bilgi aklın mutlaka imkânsız görmeyeceği hatta onaylayacağı veya en azından çekimser kalacağı bir şey olmalıdır. Sonra, bu bilgi şeriatın bir öğretisiyle veya aslıyla çelişmemelidir.
142 ez-Zuhrûf 43/19.
143 65/12.
144 el-Kehf 18/77.
145 el-Enbiyâ 21/97.
146 Kalbe ilk gelen düşüncedir ve bu adlandırma Sehl b. Abdullah'a aittir.
147 Yalan söylemesi mümkün olmayan bir grubun nesilden nesle yaptığı aktarım.
148 Semî kanıtlar, vahiy ve hadis tarafından getirilen duymaya dayalı kanıtlardır.
149 es-Secde 41/42.
150 el-İhlâs 112/1.
151 el-İhlâs 112/2-3.
152 el-İhlâs 112/4.
153 el-Enbiyâ 21/22.
154 eş-Şûrâ 42/11.
155 es-Sâffât 37/180.
156 el-Kıyâme 75/22-23.
157 el-Mutaffifîn 83/15.

158 el-Enâm 6/113.
159 el-Mâide 5/123; Hûd 17/4.
160 et-Talâk 65/12.
161 Hûd 17/108.
162 el-Mücâdele 58/1.
163 el-Alak 96/14.
164 en-Nisâ 4/163.
165 el-Bakara 2/255.
166 Yusuf 12/109.
167 el-Feth 48/29.
168 er-Ra'd 13/8.
169 ez-Zâriyât 51/52.
170 Taha 20/55.
171 el-Enâm 6/38.
172 Yunus 10/38.
173 el-İsrâ 17/88.
174 el-Müddesir 74/18, 24.
175 el-İsra 17/82.
176 el-Hadîd 57/3.
177 Hûd 11/4; er-Rûm 30/50; eş-Şûrâ 42/9.
178 et-Talak 65/12.
179 el-Cin 72/28.
180 Taha 20/7. Allah
181 el-Mü'min 40/19.
182 el-Mülk 67/14.
183 Yasin 36/73.
184 el-A'râf 7/189.
185 Hûd 11/108.
186 İbn Arabî sıfatlar arasındaki sıralanışı dile getirmektedir. İlk sıfat ve Tanrı'nın eşyaya yönelik ilk eylemi, bilmektir. Bu bilgi, iradenin harekete geçmesini sağlar Sonra da kudret iradenin gereğini yerine getirir.
187 Âl-i İmrân 3/26.
188 ed-Dehr 76/30.
189 Kabza, tutuş ve tutma yeri demektir. Burada insanların ve genel olarak da âlemin iki tür yaratılışı kast edilmektedir.
190 Kaf 50/29.
191 es-Sâffât 37/16.
192 el-Enbiya 31/23.
193 el-Enâm 6/149.

194 el-Bakara 2/119.
195 el-Ahzâb 33/42.
196 el-Enbiyâ 21/103.
197 el-Enbiyâ 21/103.
198 el-A'râf 7/43.
199 el-Enbiyâ 21/29.
200 er-Rahmân 55/78.
201 el-A'lâ 67/1.
202 en-Nahl 16/40.
203 Taha 20/114.
204 Fâtır 35/28.
205 el-Bakara 2/67.
206 el-Emâm 6/125.
207 İbn Arabî 'Allah kıyamet günü kulları için suretten surete girerek tecellî eder' anlamındaki meşhur bir hadiste dile getirilmiş olan Hakkın suretten surete girmesi konusunu farklı bir açıdan ele almaktadır. Bunun terimsel ifadesi, *tahavvul fi's-suver*'dir. Yani suretlerde başkalaşmak ya da suretlerde halden hale girmek. Hak kullarına dünya ve ahirette farklı suretlerde görünür. Bu suretlerin dinen ahlaken veya örfen iyi ve övülmüş suretler olması gerekmez. Aksine her suret ve görünür her şey Tanrı'nın bir ifadesidir. Metinde de 'tahavvele ala fi-suretin keza', yani bana falan suret içinde başkalaştı anlamında bir ifade geçer. İfadeyi yorumlayarak çevirdiğimizde, *falan surette göründü demek* uygun bir karşılık olmuştur. Ancak burada başka bir konu ise tecelli eden ile tecelli edilenin ilişkileridir. Tanrı bir takım suretlerde göründüğüne göre tecelligah da bu suretlerdeki başkalaşmaya karşılık verecektir. İbn Arabî metnin devamında Tanrı'nın girdiği suretler ile kulun buna karşılık vermesini dile getirmektedir. Söz gelimi hayat suretinde tecelli gerçekleştiğinde kulun buna karşılığı ölüm suretinde görünmektir.
208 Sıfatlar celâl ve cemal sıfatları diye ikiye ayrılır. Bu ikili ayrım İbn Arabî'nin mutlaklık-mukayyetlik, bilinmezlik-bilinmek, uzaklık-yakınlık vb. pek çok zıt terim çiftini kullanırken yaptığı gibi anlamlarına göre bir ayrımdır. Celâl sıfatlarından söz etmek, Tanrı ile âlem arasındaki ilişkilerin olmayışı ve Tanrı'nın bilinmeyişinden söz etmek demektir. Bu yönüyle, kelime anlamıyla yücelik ve azamet anlamına gelen celâl sıfatları, Tanrı'nın güç sahibi, kullarını cezalandıran, kahreden, azap eden gibi cezalandırma anlamı taşıyan özelliklerdir. Kelime anlamıyla güzellik anlamı taşıyan cemal ise Tanrı'nın kullarına bilindiği nitelikleridir. Öte yandan İbn Arabî'nin celâl'in cemali'nden de söz ettiğini bilmekteyiz. Bu du-

rum, her şeyi kuşatan rahmetin gereği olarak Tanrı'nın her niteliğinde ve her fiilinde rahmetin bulunmasıyla ilgilidir.

209 İbn Arabî Hz. Âdem'e meleklerin secde etmesiyle ilgili ayetlerden hareket ederek insanın ve özelde ise kendi konumunun yüceliğini hatırlatmaktadır. Öte yandan İbn Arabî, 'meleklerin secde ettiğinin oğlu' derken kendisine işaret eder. Bununla birlikte Âdem İbn Arabî'nin metinlerindeki tek baba değildir. Bu bağlamda Hz. Peygamber için baba deyimini kullandığı gibi İbrahim peygamber için de baba deyimini kullanır. Ancak mutlak anlamda kullanım Âdem anlamına gelir. Oğul ise genellikle, babanın sırrını ve hakikatini taşıyandır. Bu yönüyle İbn Arabî'de sirayet edici hakikat tabiri önemli bir yer tutar. Ayrıca İbn Arabî, 'Çocuk babasının sırrıdır' diye bilinen bir hadise sıkça atıf yapmaktadır.

210 Sûfiler kalbi marifetin aracı saymakla kalmamışlar, bunun yanı sıra bilgi araçlarının çeşitli kısımlarını da dikkate alarak her bir bilgi aracının kendi içindeki derecelenmesinden söz etmişlerdir.

211 İbn Arabî, 'varlığın kalbi' deyimini 'Yetkin İnsan İnsan-ı Kamil.' anlamında da kullanır ki Kâbe'nin Hakkın evi olmasıyla insanın kalbinin Hakkı sığdıran bir ev olması arasındaki ilişkiyle kurulmuş bir irtibattır.

212 el-Müddesir 74/11.

213 Sır, ruh, rav', va'y gibi *idrâk mahalli* anlamına gelen kelimeleri İbn Arabî kalbin çeşitli melekeleri için sıkça kullanır ki en çok kullanılanı sır ve rav'dır.

214 İbn Arabî uzun bir müşahedenin sonunda *Fütuhât-ı Mekkiyye*'yi yazmasına geçmektedir. Burada müşahedesi sonucu ulaştığı bilgileri bazı seçkinlere bildirmekten söz etmektedir.

215 ez-Zümer 39/61.

216 el-Haşr 59/13.

217 el-A'râf 7/16.

218 Sübût, kitapta zaman zaman geçtiği gibi, dışta var olmak ile yokluk arasındaki ara bir durumdur ve ilâhî ilimde bulunuşa işaret eder.

219 Rakîka kelimesi İbn Arabî'nin varlık ve bilgi görüşünün temel kavramlarından birisidir. Rakîka, bir daire şeklinde tasavvur edilen varlık sisteminde merkez ile çevre arasındaki ilişkileri açıklayan bir terimdir: Orta noktadan kenardaki noktalara ince ve görünmez bağlar uzar. Bu bağlar, her varlık tekiyle Tanrı arasındaki özel irtibat yönünü gösterdiği gibi yardım da bu bağdan ulaşır.

220 Taha 20/55.

221 ez-Zümer 39/68-69.

222 el-A'râf 7/29.

223 Yasin 36/79.

224 Hûd 11/105.

225 Yasin 36/69.

226 Yasin 36/69.

227 el-Kehf 18/109.

228 Lokmân 31/27.

229 Taha 20/114.

230 el-A'râf 7/171.

231 İbn Arabî üç ayrı terimle üç ayrı durumu anlatmaktadır. Birincisi taalluk (ilişme), diğeri tahalluk (ahlaklanma), üçüncüsü ise tahakkuktur (özdeşleşme). Bu üç terim, sûfîlerin ilme'l-yakin, ayne'l-yakin ve hakka'l-yakin ayrımını hatırlatır bir şekilde, yaratıkların ilâhî nitelik ve sıfatlarla üç ayrı ilişki tarzını anlatır.

232 el-İsrâ 17/44.

233 Yasin 36/39.

234 er-Rûm 30/2.

235 Rum Suresinin baş tarafındaki ayetlerden bahsedilmektedir. İlk dört ayet şöyledir: 'Elif, Lam, Mim. Rumlar en yakın bir yerde *mağlup* oldular. Hâlbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç kusur yıl sonra *galip* geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün müminler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir.'

236 er-Rahmân 55/19.

237 er-Rahmân 55/24-25.

238 el-Câsiye 45/13.

239 et-Tîn 95/4-5.

240 Temsil ve teşbih Tanrı'yı yaratıklara benzetme. Takdis ve tenzih ise O'nu yaratıklara benzemekten soyutlamaktır. Birincisi vehim gücünün, ikincisi ise aklın Tanrı hakkındaki yargısıdır.

241 Bu terim bizi İbn Arabî'nin daha genel anlamdaki isimler teorisine götürür. İbn Arabî isim terimini kullandığı gibi *ismin ismi* terimini de kullanır.

242 İbn Arabî harfin çekimi anlamındaki med ile aynı kökten türetilmiş yardım istemek anlamındaki istimdat arasındaki anlam birliğinden hareketle cinas yapmaktadır.

243 Rahman ve varlığın açılışı arasındaki ilişki açıktır. İbn Arabî varlığı rahmet ile ilişkilendirerek Rahman ismine bağlar. Bu anlamda âlemdeki varlıkların kaynağı olan Nefes, Rahman ismine aittir.

244 Bu düşünce iki varlığın temsil ettiği başka bir alanda başka bir şekilde açıklanır. Arş, ya da Kalem, ya da Akıl vb. pek çok terim erkeği ve Âdem'i ifade ederken, nefis, Levha gibi pek çok terim de dişiliği ifade eder. İbn Arabî, 'Âdem birleştirir, Havva ise ayırır' der. Böylece burada geçen toplamdır ve ayrımdır ifadeleri başka bir açıdan yorumlanır.

245 Taha 20/12.

246 el-Hadîd 57/4.

247 Elif'in zâtı, Lâm'ın ise insanı, ya da birincisi zâtı, diğeri sıfatı ifade ettiğini hatırladığımızda, zâtın bilgisine ancak sıfat vasıtasıyla ulaşabiliriz.

248 İstiska: Su isteme, yağmur duasına çıkma, su toplanması. Bkz., İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, s. 1456.

249 ed-Duhân 44/3.

250 ed-Duhân 44/4.

251 el-A'râf 7/144.

252 Sad 38/25.

253 Tahkîk, İbn Arabî sonrası sûfîler tarafından kendi yöntemlerine ve bilgilerine güvenin bir ifadesi olarak kesin bilgi anlamında kullanılır. Bu yönüyle o, başkasına uymak anlamındaki taklidin zıddıdır ve hakka'l-yakîn, yani görme kesinliği anlamına gelir. Aynı zamanda, tahkîk bu dönem sûfîleri bakımından Metafizik anlamında da kullanılır. Kelimeden türetilen muhakkik ise bu yöntemle kesin bilgiye ulaşan kimse demektir ve sûfî kelimesinden daha özel ve üstün bir anlam taşır.

254 el-Enâm 6/103.

255 Kaf 50/15.

256 el-Furkân 25/63.

257 Âl-i İmrân 3/134.

258 es-Saf 61/23.

259 el-Mü'minûn 23/2.

260 Taha 20/108.

261 el-Hicr 15/94.

262 et-Tevbe 9/74.

263 el-Mümezzil 73/2.

264 el-Müddesir 74/3.

265 eş-Şuarâ 26/193.

266 el-Kıyâme 75/16.

267 Taha 20/114.

268 el-Enâm 6/160.

269 en-Neml 27/89.
270 el-Mücâdele 58/7.
271 el-Hadîd 57/4.
272 ez-Zuhrûf 43/84.
273 Taha 20/114.
274 ed-Duhân 44/3.
275 ed-Duhân 44/4.
276 er-Rûm 30/21.
277 Tevbe 9/41.
278 el-Mücâdele 58/7.
279 el-Hicr 15/29; Sâd 28/72.
280 Âl-i İmrân 3/43.
281 en-Nisa 4/171.
282 et-Tahrîm 66/12.
283 en-Neml 27/87.
284 Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/110.
285 ez-Zümer 39/68.
286 el-Bakara 2/209.
287 Âl-i İmrân 3/6.
288 er-Rûm 30/47.
289 en-Necm 53/8-9.
290 el-Mülk 67/16.
291 el-Ahzâb 33/40.
292 Taha 20/5.
293 el-Hadîd 57/4.
294 el-Mücâdele 58/7.
295 eş-Şûrâ 42/11.
296 el-Bakara 2/282.
297 el-Enfâl 8/29.
298 Taha 20/114.
299 el-Kehf 18/65.
300 *Vârid*, gelen veya tecelli anlamına gelir. İbn Arabî, velilere bilgi getiren tecelliyi somutlaştırarak onu vârid diye isimlendirmiş ve bu kitapta da sıkça görüleceği gibi vaktin, başka bir ifadeyle içinde bulunduğu halin vâridi şu bilgiyi getirdi' gibi ifadeler kullanmıştır. Bu vesileyle bilgilerinin tecelli ve keşif kaynaklı olduğuna işaret edilmektedir.

301 Fussilet 41/5.

302 Fâtır 35/15.

303 el-İsrâ 17/43.

304 Muhammed 47/31.

305 Muhammed 47/19.

306 eş-Şûrâ 42/11.

307 es-Sâffât 37/180.

308 eş-Şûrâ 42/11.

309 el-Enâm 6/149.

310 eş-Şems 91/8.

311 el-Ahzâb 33/4.

312 ez-Zümer 39/67.

313 ez-Zümer 39/67.

314 ez-Zümer 39/67.

315 Mısraı metnin genel bağlamıyla birleştirdiğimizde, İbn Arabî, kendisine gelen tecellinin özelliğine göre, farklı anlatım tarzları kullanacağına dikkat çekmektedir.

316 el-Mâide 5/60.

317 et-Tevbe 9/67.

318 et-Tevbe 9/79.

319 Âl-i İmrân 3/54.

320 el-Bakara 2/15.

321 el-Ahzâb 33/4.

322 el-Bakara 2/29.

323 el-A'râf 7/54; Yunus 10/3; er-Ra'd 13/2.

324 Taha 20/114.

325 İbn Arabî'nin ifadesi tam açık değildir. Çünkü burada dile getirdiği isimler görüşü bilebildiğimiz kadarıyla ilk kez İbn Kasî tarafından dile getirilmiştir ve İbn Arabî bu yazara ve kitabına *Fütuhât-ı Mekkiyye*'de atıf yaptığı gibi aynı zamanda Halü'n-na'leyn'e –eleştirel de olsa- bir şerh yazmıştır. İbn Arabî, isimler görüşünün kaynaklarından birisi olarak İbn Kasî'yi zikreder ki, bu görüş İbn Arabî yorumcularında da sürekli olarak Kasî'ye atıf yapılarak zikredilir. Belki de İbn Kasî'yi tanımamızı sağlayan yegâne görüşü de budur. Bununla birlikte İbn Arabî burada bu düşünceyi daha önce kimsenin dile getirmediğini, kimsenin kitabında böyle bir şey bulunmadığını zikretmektedir.

326 Bunlar ana isimler olduğu için bunların altında bulunan ve kendilerine istinat eden isimler bu isimler için koruyucu isimdir. Başka bir ifadeyle onlar, bu isimlerin alt dalı ve İbn Arabî'nin isimlendirmesiyle kızlarıdır.

327 el-Ahzâb 33/4.

328 İsim cümlesi mübteda ve haberden oluşur. Mübteda, başta olan demektir. İsim cümlesinin öznesi anlamında kullanılan mübteda kelimesinin kelime anlamından hareketle başlangıçta olmak arasında İbn Arabî bir ilişki kurarak Besmele'nin hangi bakımdan bir isim cümlesi olduğunu ve neye başlangıç olduğuna dikkat çeker ki İbn Arabî'nin kelimelerin farklı anlamlarıyla ilgili bu tarz yaklaşımlarına sıkça tanık olacağız.

329 el-Ahzâb 7/172.

330 el-Alak 96/1.

331 Hûd 11/41.

332 eş-Şûrâ 42/51.

333 el-A'lâ 87/1.

334 er-Rahmân 55/78.

335 Ya harfi 'ey' anlamında nida harfidir.

336 Sükûn bir anlamda bir yere yerleşmek, öte yandan Bismi ifadesindeki Sin harfinin harekesinde olduğu gibi cezim harekesine işaret eder. İbn Arabî, burada da bu iki anlamlılığa işaret etmektedir.

337 en-Nisâ 4/80.

338 el-A'râf 7/146.

339 Selam ayetinde Sin harfinin harekeli olması, ayetin içerdiği merhamet ve yumuşaklığa işaret etmektedir.

340 ez-Zümer 39/73.

341 Bu Cüneyd-i Bağdadi'nin tevhit tanımıdır.

342 el-Mearic 70/34.

343 el-Mearic 70/33.

344 en-Nahl 19/60.

345 el-Mâide 4/126.

346 et-Talâk 65/12.

347 el-Mücadele 58/7.

348 el-Furkân 25/45.

349 ez-Zümer 39/69.

350 el-Hadîd 57/13.

351 en-Nebe' 78/37.

352 el-Hadîd 57/7.

353 el-İsrâ 17/85.
354 el-Bakara 2/121.
355 ez-Zümer 39/3.
356 el-Furkân 25/60.
357 el-İsrâ 17/110.
358 et-Tevbe 9/128.
359 el-Bakara 2/31.
360 el-Mücadele 58/7.
361 et-Tevbe 9/40.
362 eş-Şuarâ 26/62.
363 ed-Duhân 44/4.
364 el-Araf 7/145.
365 Bu ayet, 'O'nun benzeri yoktur' şeklinde tercüme edilebilir. Ancak İbn Arabî ayette geçen 'ke-mislihî' ifadesindeki Ke ve Misl kelimesini iki ayrı benzetme ifadesi sayar. Bazen ise genel yoruma uyarak, Kef harfinin ilave harf olduğunu söyler. Harfi benzetme anlamında alırsak anlam yukarıda zikrettiğimiz gibi 'O'nun mislinin benzeri yoktur' şeklinde olur.
366 eş-Şûrâ 42/11.
367 er-Ra'd 3/39.
368 el-Fatiha 1/5.
369 el-Fatiha 1/1-4.
370 el-Fatiha 1/5.
371 el-Fatiha 1/6-7.
372 el-Fatiha 1/5.
373 el-Ahzâb 33/4.
374 en-Nisa 4/78.
375 el-İsrâ 17/20.
376 eş-Şems 91/8.
377 eş-Şems 91/7.
378 ed-Duhân 44/4.
379 el-Fatiha 1/2-5.
380 el-Fatiha 1/2-4.
381 el-Fatiha 1/4-5.
382 el-Fatiha 1/5.
383 el-Fatiha 1/6.

384 el-Ahzâb 33/4.
385 el-Bakara 2/6-7.
386 el-Bakara 2/7.
387 el-Bakara 2/7.
388 el-Bakara 2/8-10.
389 el-Kehf 18/22.
390 el-Bakara 2/8-9.
391 el-Bakara 2/10.
392 el-Bakara 2/11-12.
393 el-Bakara 2/13.
394 el-Bakara 2/14.
395 en-Nûr 24/35.
396 ez-Zâriyât 51/56.
397 es-Secde 41/11.
398 el-Ahzâb 33/72.
399 el-Enfâl 8/37.
400 Meleklerin tavaf ettiği ve Kâbe'nin ilâhî âlemdeki mukabili olan ev.
401 el-Meâric 70/4.
402 el-Hac 22/47.
403 Yunus 10/5.
404 el-İsrâ 17/11.
405 el-Enâm 6/96: Yasin 36/38: es-Secde 41/12.
406 et-Tahrîm 66/6.
407 Cemadat, yani, büyüme ve beslenme özelliğine sahip olmayan maden vb. şeyler, İbn Arabî'nin terminolojisinde cansız değil, donuk ve hareketsiz diye isimlendirilir. Aslında bu hareketsizlik de, insanın algısına göre böyledir. Çünkü onlar da, Tanrı'yı tesbih eden canlı şeylerdir.
408 en-Nahl 16/40.
409 Sad 38/75.
410 el-Burûc 85/1.
411 el-Enâm 6/59.
412 Meryem 19/64.
413 et-Tahrîm 66/6.
414 ed-Duhâ 93/4.
415 es-Secde 41/12.
416 Sad 38/75.

417 Sad 38/71.
418 el-Hicr 15/29.
419 er-Rahmân 55/14.
420 el-Hicr 15/26, 28.
421 el-Mü'minûn 23/14.
422 el-Mü'minûn 23/14.
423 el-Hucurât 49/13.
424 el-Hucurât 49/13.
425 el-Bakara 2/228.
426 el-Bakara 2/187.
427 el-Muminûn 23/14.
428 Âl-i İmrân 3/18.
429 Âl-i İmrân 3/59.
430 Âl-i İmrân 3/59.
431 el-Arâf 7/187.
432 el-Arâf 7/184; er-Rûm 30/8.
433 Yunus 10/24; er-Ra'd 13/3; en-Nahl 16/11.
434 Taha 20/110.
435 Âl-i İmrân 3/28, 30.
436 Âl-i İmrân 3/18.
437 er-Rahmân 55/19-20.
438 er-Rahmân 55/15.
439 Mürselât 77/20
440 Metinde ayrışmak ve parçalanmak anlamında *fetk* kullanılmıştır ki daha önce anlamından söz etmiştik.
441 Sad 38/34.
442 el-Enbiya 21/8.
443 Hûd 11/70.
444 Hûd 11/7.
445 el-İsrâ 17/44.
446 en-Nisâ 4/76.
447 Yusuf 12/28.
448 el-A'râf 7/12.
449 el-Kehf 18/50.
450 Sad 38/85.
451 el-Enâm 6/90.

452 en-Nahl 16/123.
453 el-Enâm 6/82.
454 Lokmân 31/13.
455 el-Hadîd 57/3.
456 er-Ra'd 13/15.
457 Hûd 11/17.
458 Ta'tîl, Allah'ın niteliklerinin işlevsizliğini kabul etmek.
459 Yani İslamiyet, doğada işlerliği olan tümel hakikatlere göre gelmiştir ve bu tümel hakikatlerin hepsi cevamiü'l-kelim olan Hz. Peygamber tarafından içerilmiştir. İbn Arabî, evlenme konusundaki bazı hükümlerle doğadaki her şeyin aslı olan unsurların sayısı arasındaki benzerliği dikkate alarak görüşünü izah edecek.
460 en-Nahl 16/40.
461 Yunus 10/3.
462 el-A'râf 7/54.
463 el-A'râf 7/189.
464 er-Rahmân 55/29.
465 Yasin 36/37.
466 Yasin 36/39.
467 Yasin 36/40.
468 Yasin 36/38.
469 Yasin 36/40.
470 et-Talâk 65/12.
471 et-Talâk 65/12.
472 et-Talâk 65/12.
473 et-Talâk 65/12.
474 Lokmân 31/14.
475 Meryem 19/15.
476 el-Enâm 6/59.
477 el-Mücadele 58/11.
478 et-Tevbe 9/73.
479 el-Bakara 2/75.
480 el-Hicr 15/9.
481 Fussilet 41/12.
482 el-Enbiyâ 21/47.
483 er-Rahmân 55/9.

484 er-Rahmân 55/7.
485 el-Kalem 68/4.
486 el-İsrâ 17/23.
487 el-Enbiyâ 21/67.
488 Âl-i İmrân 3/175.
489 el-İsrâ 17/44.
490 el-Hâkka 69/17.
491 en-Nûr 24/35.
492 ez-Zümer 39/75.
493 Yasin 36/59.
494 el-Hâkka 69/17.
495 Taha 20/88.
496 Yusuf 12/108.
497 'Rabbinizin bu günlerinizde cömertlik esintileri vardır, onlara hücum ediniz' hadisine atıfla.
498 et-Tîn 95/6.
499 es-Secde 41/12.
500 Fussilet 41/10.
501 es-Secde 41/12.
502 et-Talâk 65/12.
503 el-Enbiyâ 21/33.
504 en-Nahl 16/16.
505 eş-Şûrâ 42/11.
506 el-Kehf 18/109.
507 ez-Zâriyât 51/21.
508 es-Secde 41/52.
509 en-Nebe' 78/40.
510 en-Nahl 16/43.
511 en-Nahl 16/78.
512 Gâfir 40/44.
513 el-Ahzâb 33/72.
514 el-A'râf 7/17.
515 el-Kamer 54/55.
516 Taha 20/21.
517 el-A'râf 7/17.

